فقہی تاثرات

عاشور، احمد عیسی.
الفقه المیسر. کردی.
فیقهی ئاسان: (فقه المیسر) / نووسەر احمد عیسی عاشور؛ وەرگیرانی نوری فارس حەمەخان؛ مصحح محمود احمد محمد.-- تهران: نشر احسان، ۲۰۰۷.
۲ ج.
ISBN: 964-356-565-3 (دوره)
ISBN: 964-356-563-7 (ج. ۱)
ISBN: 964-356-564-5 (ج. ۲)

فیپا.
کردی.
۱. فقه شافعی. الف. فارس، نوری، مترجم. ب. محمد، محمود احمد، مصحح. Muhammad, Mahmud Ahmad
BP ۱۷۷/ع۲ف۷۰۴۷ ۲۹۷/۳۴۳
کتابخانه ملی ایران ۸۵-۳۵۴۰۴م

فیقهی ئاسان (بەرگی یەکەم)

✦نووسەر:	احمد عیسی عاشور
✦وەرگێرانی:	نوری فارس حمه خان
✦بلاوکار:	نەشری ئیحسان - تاران
✦چاپی:	یەکەم ـ ۲۰۰۷
✦چاپخانە:	مەهارت ـ تاران
✦تیراژ:	۳۰۰۰ دانه
✦ژمارەی سپاردنی:	(۸۳۱)ی ساڵی (۲۰۰۶)ی وەزارەتی رۆشنبیری پێدراوە

➢ فروشگاه شمارهٔ ۱: تهران ـ خیابان انقلاب ـ روبروی دانشگاه ـ مجتمع فروزنده ـ شمارهٔ ۴۰۶ ـ تلفن: ۶۶۹۵۴۴۰۴
➢ فروشگاه شمارهٔ ۲: تهران ـ خیابان ناصر خسرو ـ کوچه حاج نایب ـ شمارهٔ ۳۳ ـ تلفن: ۳۳۹۰۲۷۵۰
صندوق پستی: تهران ۳۸۵ ـ ۱۱۴۹۵

ژمارەی نیونه تە وایەتی (ج ۱): ۹۶۴-۳۵۶-۵۶۳-۷ ISBN: 964-356-563-7
ژمارەی نیونه تە وایەتی دەورە: ۹۶۴-۳۵۶-۵۶۵-۳ ISBN: 964-356-565-3

نشر احسان

بسم الله الرحمن الرحيم

پێشەکی: بە پێنووسی وەرگێڕ:-

الحمد لله رب العالمين، والصلاة والسلام على سيدنا محمد وآله وصحبه اجمعين.

لە پاش سوپاسی خودای مەزن‌و، ناردنی درووود بۆ سەر گیانی پیرۆزی پێغەمبەرو یاران‌و هاوڕێیان‌و پەیرەوانی، عەرزم ئەمەیە لە خزمەتتاندا: ئەم نامە پیرۆزەیە کە واین لە خزمەتیدا، ئەصڵەکەی پێشەوای گەورەو خواناس (الامام تقی الدین أبو بکر محمد الحسینی الحصنی الدمشقی) داینـاوەو ناوی ناوە (کفایة الاخیار في حل غایة الاختصار).

مامۆستای گەورەو مەزنیش: ئەحمەد عیسا عاشوور سەر لەنوێ بە شێوازێکی زۆر جوانی ئاسانی رەوانی نوێ ئەم کتێبەی دارِشتۆتەوە، ئەگەر لە شوێنێ خواری‌و خێچی‌و ئاڵۆزییەك لە عیبارەتی عەصڵەکەدا بووبێ راستی کردۆتەوە، هەتا مەردوم زۆر بەئاسانی لە بابەت‌و مەبەستەکان حاڵی ببن، لە شوێنێ پێویست بە زیادەیێ هەبێ زیادی کردووە، جاروباریش شتێ کە سوودی کەم بێت لەبەر کورتەکاری کرتاندویەتی، بەلاّم جەوهەری ئەصڵەکە ئەوەی سوودمەندبێ وەك خۆی ماوە، چەند

مەسەلەو بابەتێ کە لەئەصڵەکەدا نەبووە مامۆستا ئەحمەد زیادی کردووە، وەك مەسەلەی تەشریحی لەشی مردوو، مەسەلەی تەئمین لەسەر حەیات، چونکە ئەصڵەکە لە سەدەی نۆیەمی کۆچیدا دانراوە، ئەو سەردەمەیش ئەم جۆرەشتانە وەك ئێستا باویان نەبووە، جا لەبەر ئەم گۆڕانکارییە رەوایە کە مامۆستای عاشوور ناوی کتێبەکەی گۆڕیوەو ناوی ناوە (الفقه الميسر) بە کوردی واتە: شەرعی رەوان‌و ئاسان[1] ئەم کتێبە بۆ ناو کوردەواری خۆمان‌و بۆ سوننی عێراق زۆر لەبارە، چونکە زۆربەی ئەم دوولایەنە شافیعی مەزهەبن.

بەڵام خوا هەقە دیاری ترین دیاردەی نایابی ئەم کتێبە ئەمەیە: کە حوکم‌و بڕیارەکان، یا بەئایەتێ، یا بە حەدیسێ تەوجیە دەکات، یاخود بە ئیجماع‌و یەکگرتنی ئوممەت!

---

[1] ئیمامی نەوەویش موحەڕەری ئیمامی رافیعی کورت کردۆتەوەو هەنێ بابەتی لێ پتر کردووەو ناوی ناوە مینهاج، شێخی قاضی زەکەریایش میهناجی کورت کردۆتەوەو برێ مەسەلەی لەسەر زیادکردووەو ناوی ناوە مەنهەج {رەزای خوای گەورە لە هەموویان بێ}.

مەبەستم ئەوەیە ئەم جۆرە گۆڕانە لە کۆن‌و نۆێدا بووە. ئەمە پێی ناگوترێ دزی، لەبەر ئەوە بەر شیعرەکەی مەولەوی ناکەوێ، کە دەفەرموێ:

گێسکێ بدزێ‌و کلکی هەڵپاچی

لەدەس خاوەن ماڵ هەرگیز دەرناچی

له راستیدا نرخی هەموو شتێ بەپێی سوودەکەیەتی، هیچ شتێکیش وەکوو خزمەتی ئایینی پیرۆزی ئیسلام بەسوودنییە، بە تایبەتی لە بواری تەفسیرو حەدیثو شەریعەتدا، جا لەبەر ئەمە هەمیشە ئاواتمە کە خزمەتی بەرنامەکەی خوا بکەم، هاوکات لەگەڵ خزمەتی گەلی کوردی خۆما، بە راستی ئەمە کتێبەیش ئەو دوو ئاواتەم دەهێنێتە دی، لەبەر ئەوە لەسەر داخوازی بڕی لە دۆستو برادەران، کە یەکێ لەو بەڕێزە ئازیزانە جەنابی مامۆستا مەحمود ئەحمەد موحەمەد بوو، هاتم ئەم پەڕاوە پەسەندەم وەرگێڕایە سەر زمانی شیرینی کوردی، هۆی ئەم پێشنیارە فەرداەی ئەم زاتانەیش دەگەڕێتەوە بۆ ئەوە کە بەبیرو بۆچوونی ئەوان بەندەی هەژار ئەهلییەتی هەڵسان بەم ئەرکە پیرۆزەم هەیە، گەرچی من ئەمە بە حوسنی ڤەن دەزانمو لە مەیدانی واتە: بەرینو گوشاددا خۆم بە فەقێو شاگرد دەزانم، لەگەڵ ئەوەیشدا ئومێدم قەوییە بە رەحمەتی خوا کە لەم کارە پیرۆزەدا یارمەتیم بداو سەرکەوتووم بفەرموێو خۆی مامۆستاییم بکاو، جێگە گرانەکانیم بۆ ئاسانو حەل بکاو گومانە جوانەکەی ئەوان بەراست بگێڕێ. لە راستیدا حاڵی بوون لەم جۆرە پەڕاوە، شارەزاییەکی تەواوی لە زانستە شەرعییەکان دەوێ.

لێرەدا پێم خۆشە ئاماژە بۆ ئەم چەند خاڵە بکەم:

١) مامۆستا ئەحمەد عاشوور لە پێشەکییەکەی خۆیدا وەسپێکی جوانی زۆری ئیمامی شافیعی دەکا. بەندەیش دەڵێم: خەطیبی شەربێنی لە سەرەتای بەرگی یەکەمی (مغنی المحتاج)دا دەفەرموێ:

(ئەو فەرموودەیەی کە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: زانایەکی قورەیشی لەناو ئۆمەتی مندا هەڵ دەکەوێ جیهان پڕ دەکا لە زانست) مەبەست لە ئاماژەی ئەم فەرموودەیە ئیمامی شافیعییە، {ڕەزای خوای لێبێ}.

جا ئازیزان! کەسێ پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} ئەنا خوانی بێ‌و مەدحی بکا، ئیتر من هەرچی بڵێم بەهەزاریەکی ئەوە نابێ، سوپاس‌و ستایش بۆ خوا کە لە پەیڕەوانی مەزهەبی ئەم پێشەوا مەزنەین. لێرەدا ئەمەتان عەرز دەکەم: لە ڕاستیدا هەردوو مامۆستای دانەری ئەم کتێبەداناو زاناو شەریعەتزان‌و مەلان، خوابکا کارەکەی بەندە جۆرە تەواو کەرێ بێت بۆ کارە پیرۆزەکەی ئەوان، ئافەرین بۆ خۆیان کەم کەسم دیوە وەك ئەوان کە حوکم‌و بڕیارەکان بە دەقی ڕۆشنی کیتاب‌و سوننەت‌و بە ئیجماعی ئوممەت ڕۆشن بکەنەوە. ئەمە یەکێکە لە هۆی برەوپەیداکردنی ئەم کتێبە.

٢) (لە ڕاستیدا ئەم کتێبە کورتەیەکی پوختی شەرعە، لەسەر ڕێڕەوی ئیمامی شافیعی، وە بۆ ڕۆشنبیری ئیسلامی لەم چەرخەی ئێمەدا مامۆستایەکی دڵسۆزی نەرمو نیانی زمان شیرینی هاوڕێ خۆشی مەشرەب خۆشە، خۆی لە باتی مامۆستا فێری شەریعەتمان دەکا، بە تایبەتی بە شێوازێکی جوان‌و ئاسان‌و ڕەوان فێری بەشی عیبادەت‌و

موعامەلاتمان دەکا، کە ئەم دوو بەشەیش بۆ ئەم رۆژگارەی ئێمە، بۆ ئەهلی دین، زۆر زۆر پێویستن، هەر لەبەر ئەمەیشە کە ئەمڕۆ ئەم کتێبە لە ناولاوو رۆشنبیرە ئیسلامییەکاندا فرۆختو برەوێکی چاکی بێ مانەندی هەیە، لە خواداوا دەکەم کە بە بەخششی خۆی لە تەرجەمەکەیدا سەر کەتوومان بفەرموێ، وە بۆ شایەکی گەورەی لە نامەخانەی کوردی پێپڕ بکاتەوە) ئەم دەرفەتە بەهەل دەزانم کە عەرزی نووسەرە کوردە ئازیزەکانمان بکەم: (ئازیزان! دەتوانین لە رێگەی وەگێڕانەوە گەورەترین خزمەت بە ئایین، بە ژیان، بەزمان، بەنیشتمان، بەنەتەوە، بەمرۆڤایەتی بکەین، ئەم هەموو کوێرەوەرییەی کە ئەمڕۆ گەلی کوردی تیایە، لەگەڵ ئەو هەمکە تالاوەی کە ئەمڕۆ دەیچێژێ ماکەکەی دەگەڕێتەوە بۆ دەردی نەخوێندەواری. کەواتە: مەرد ئەو مەردەیە کە بە نووکی خامە پەردەی نەزانی لە سەردڵو چاوو گوێی کوردی هاوڵاتی ستەمدیدەی خۆی بدڕێو بە سورمەی زانستی بەسوود بە تیشکی ئایینی راستو دروست چاوەکانی بڕێژێو پڕیان بکا لە نووری رۆشنبیری!).

ئازیزان! تەکلیفی مالایوطاق لە کورد مەکەن، کەواتە داوای یەکێتیو یەکگرتنو براییو تەباییو کوردایەتیو مەردایەتیو خۆ ئازادکردنو نیشتمانپەروەریو خزمەتی کوردو کوردستانو ئایینو نیشتمانیان لێمەکەن، هەتا لە پێش ئەوەدا رۆشنبیریان نەکەن، چونکە ئەم جۆرە ئەرکانە بە مرۆڤی داناو زانای دڵسۆزی ئەم خاکو نشتمانە ئەنجام دەدرێ، پیشەی نەزانو مرۆی دوور لە بیری خواناسی هەر دزیو جەردەییو خۆخۆرییە!.

٣) بۆ ساخکردنەوەی ئەم پەڕاوە بەهرەم لەم سەرچاوە متمانەپێکراوەنە وەرگرتووە: شەریعەتی ئیسلام، مامۆستای مامۆستایان جەنابی گەورەو سەرومەرمان مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەریس، موغنی موحتاج هی خەطیبی شەربینی. فەتحولموعین. الفقه على المذاهب الاربعه. شرح المحلي على المنهاج. جلال الدين المحلي.

هەروا بەهرەم لە سەرچاوەکانی ساخکردنەوەی تاجول ئوصوول‌و ریاض صالحین‌و تەجریدی بوخاری وەرگرتووە کە سوپاس بۆ خودای گەورەو میهرەبان ئەم سێ کتێبە پیرۆزانەیشم بە تەواوی کردووە بە کوردی.

خودایە! بە بەخشش‌و میهرەبانی خۆت لە خۆمان‌و کەسوکارو دۆست‌و برادەرمان‌و لە مامۆستاو فەقێمان‌و، لە مردوو زیندومان خۆش بە، خوایە! خۆمان‌و کەسوکارمان‌و منالمان‌و منالی منالمان لە هەردوو جیهاندا لە پەنای خۆتا پەنابدە، خوایە! ڕەحمێ بە حالی ئەم گەلی کوردی ستەمدیدەیە بکە، خوایە! ئەوەی موتالای ئەم کتێبە دەکا بیکە بە نوور بۆ چاوی‌و بەتوێشوو بۆ دلێ.

خوایە! ڕەحمێ بە حالی باوکم‌و دایکم‌و کاوەی کوڕم بفەرموو. خوایە! یاریدەم بفەرموو هەتا ئەم کتێبە بە تەواوی دەکەم بە کوردی. ئامین.

سلێمانی گەڕەکی مامۆستایان
نوری فارس حەمەخان حەسەن

بسم الله الرحمن الرحیم

١) پاکی (الطهارة):

پێناسەی پاکی: پاکی لە زماندا واتە: خاوێنی، دەڵێن: جلکەکەم پاك کردەوە، واتە: خاوێنم کردەوە، لە شەرعیشدا واتە: نەهێشتنی ناپاکی (حەدەث)و لابردنی پیسی.

بە پێی شەرع لەسەر رێبازی ئیمامی شافیعی {رەزای خوای لێبێت} ئەم چوار شتە پاکەوەکەرنو شتی ناپاك پاك دەکەنەوە: ئاو، گڵ، خۆشەکردن (کەوڵ خۆشکردن)، بوون بەسرکە.

ئاو هەموو ناپاکیو چەپەڵییەك پاك دەکاتەوە، گڵ – یاخۆڵ - تەیەمومی پێدەکرێ، گلاوی سەگو بەرزایشی پێ دەردەکرێ، ئەو شتەیش کە شتی پێخۆشە دەکرێ کەوڵی مردارەوە بوو پاك دەکاتەوە، مەیو ئارەقیش هەرکاتێ کە لە خۆیانەوە بەبێ دەسکاریی کەسێ بوون بە سرکە ئیتر پاك دەبنەوەو حەڵاڵ دەبن.

دروستە بەم حەوت ئاوە شت پاك بکرێتەوە:

١) ئاوی باران، چونکە یەزدانی مەزن لە قورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ: {وَيُنَزِّلُ عَلَيْكُم مِّن السَّمَاء مَاء لِّيُطَهِّرَكُم بِهِ – سورة الأنفال – ٨/١١}. خودا لە ئاسمانەوە بارانی باراندو لافاو هەڵسا، هەتا بەو ئاوە پاکتان بکاتەوە).

٢) **ئـاوی دەریـا**، چـونکە لـە بـارەی ئـاوی دەریـاوە لـە پێغەمبـەری خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} پرسـیارکرا: ئایا بـە ئـاوی دەریا دەسـنوێژ بگـرین؟ فـەرموو: (ئـاوی دەریـا هـەم پاکـەو هـەم پاکەوەکەریـشە، مردارەوەبووشی حەڵاڵـەو گیانلەبـەری ئـاوی کاتـێ دەمـرێ هـەتا نەگـەنێ خـواردنی دروسـتە) بوخـاریو موسـلیمو تیرمیـزیو ئیبنـو حـەببان ئـەم فەرموودەیەیان گێڕاوەتەوە.

٣) **ئاوی بیر**، بەپێی ئەم فەرموودەیە کە سەهل گێڕاویەتەوە: یاران عـەرزی پێغەمبـەریان کـرد: قوربـان! ئـەو ئـاوەی کـە تـۆ دەسـنوێژی پـێ ئەگری ئەوە لە بیری بوضاعە دەیهێـنن، ئـەو بیرەش پیـسایی ئادەمیزادو پـەڕۆی بێنوێـژی ژنـانو شـتی وای تێدەکـەوێو لـە شپیـسیش خـۆی لێدەشۆری، جا لە پاش ئەم روونکردنەوەیـە بۆمـان بـەیان بەفـەرموو کـە حوکمی ئەم ئاوە چییە؟ ئـەویش فـەرمووی: (ئـەو ئاوە هـەم پاکـەو هـەم پاکەوەکەرەیـشە، چـونکە گەیـشتۆتە رادەی قوڵلـەتێنو بـەپێی شـەرع کـە بناغەی لەسەر ئاسانکارییە، بە هیچ شتێ پیس نابێ، مەگەر بە شتێ کـە تـامی، یـا بـۆنی، یـا رەنگـی بگـۆڕی!). ئەمـە پوختـەیریوایەتـەکانی ئـەم فەرموودەیەیە کە لـەم شوێنەدا دانـەر کردوویـەتی بـە بەڵگـە. ئەمـەیش دەقەکەیـەتی لێـرەدا: (المـاء طهـور لا ینجـسه شـیء) تیرمیـذیو ئەحمەد گێڕاویانەتەوە، ئەحمەد بە صەحیحی داناوە.

٤) **ئاوی زێو جۆگەو چەم**.

٥) **ئاوی بەفر**.

٦) **ئاوی تەرزە**.

٧) **ئاوی کانی و کاریز**، ئاوی بەفرو تەرزەیش هەر بە ئاوی پەتی حلێبن، بە پێی ئەم فەرموودەیە، کە ئەبو هورەیرە {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: (پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} دەستووری وابوو لە دوای ئەللاهو ئەکبەری نوێژدا بەستن، لە پێش خوێندنی فاتیحادا ئێستێکی بچکۆلانەی دەکرد، گوتم: قوربان! لەم ئیستەدا چی دەخوێنی؟ فەرمووی: (دەڵێم: **اللهمَّ باعد بيني وبين خطاياي كما باعدت بين المشرق والمغرب، اللهم نقني من خطاياي كما ينقى الثوب الابيض من الدنس، اللهم اغسلني من خطاياي بالماء والثلج والبرد**: خودایە! لە گوناه دوورم بخەرەوە وەك دووری خۆرهەڵات لە خۆرئاوا، خودایە! وەك پارچەیێ بلووری سپیی پاکی بێ گەرد لە گوناه پاکم بکەرەوە، خودایە! گوناهەکانم بە ئاوو بە بەفرو بە تەرزە پاك بشۆرەوە!) شەیخان – واتە: بوخاری و موسلیم – {رەزاو رەحمەتی خوایان لێبێ} گێڕاویانەتەوە.

٢) بەشەکانی ئاو:

ئاوە شەرعییەکان دەبن بەم پێنج بەشەوە:

١) **ئاوی رووت**: کە خۆی لە خۆیدا پاکەو لە هەمانکاتدا پاکەوەکەریشەو شتی تری ناپاك پاك دەکاتەوە، بێدەسنوێژی و لەشپیسی لادەبات، شتی پیسبوو پاك دەکاتەوە، بەکارهێنانی هیچ ناپەسەندییەکی تیادا نییە، بۆیە ناونراوە ئاوی رووت، چونکە کە گوترا ئاو، وەقەیدێکی تری لەگەڵ نەبوو، مەبەست ئاوی پەتییەو بەس!.

٢) ئـاوی خۆرانگـاز: ئـەمیش خـۆی لـە خویـدا هـەم پاکـەو هـەم پاکەوەکـەرە، دەسـتنوێژی پێـدەگیرێو، لەشپیـسی پـێ دەردەگـرێو، شـتی پیـسبوو پـاك دەکاتـەوە، بـەڵام بـەکار هێنـانی ناپەسـەندە، گوایـە دەڵـێن: دەبێ بە هۆی بەڵەکی، چونکە بیستراوە (ئـەثـەر)ێ لـە حـەزرەتی عومـەر {خوای لێ رازی بێ} دەگێڕنـەوە، فەرموویـەتی: (لا تغتـسلوا بالمـاء المـشمس فانە یورث البرص: بە ئاوی خۆرزەدە خۆتان مەشۆرن، چونکە دەبێ بـە ماکی بەڵەکی!) و ئەم قسەی ئیمامی عومەرە، دارە قوطنی {رەزای خوای لێبێ} بە رشتەیەکی ساخ، واتە : بەسەندێکی صەحیح، گێڕاویەتەوە، شافیعیش {رەزای خـوای لێبـێ} لـەم بارەیـەوە فەرموودەیـەکی بێهێـزی گێڕاوەتـەوە، دارەقوطنی {خوای لێ رازی بێ} ئەو فەرموودەیە ئاوا دەگێڕێتەوە: عائیـشە {رەزای خوای لێبێ} فـەرمووی: جـارێ لەبـەر خـۆر ئـاوم دانـابوو تـا گـەرم ببـێ، لـەو کاتەدا حـەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} هاتەماڵەوە، کـە لـە حاڵەکـە حـاڵی بـوو فـەرمووی: (لا تفعلـی یـا حمیراء فانـە یـورث الـبرص: عائیـشە! شـتی وامەکە، چونکە ئەوە دەبێ بە ماکی بەڵەکی!). بۆیە شافیعی دەفەرموێ: (ئـاوی خۆرەنگـازم بـەلاوە ناپەسـەند نییـە، مەگـەر کاتـێ کـە پزیـشك پەسەندی نەکا) (ئەمە: پوختەی گێڕانـەوەکانی ئـەم فەرموودەیەیـە لـەم شوێنـەدا کە بە درێژی لە پەراوێزدا باسی لێ کراوە – وەرگێڕ).

ئەمەیش بەم دوو مەرجە ناپەسەندە:

یەکـەم: گـەرمکردنەکـە لـە بـەرخۆر، لـە دەفرێکـی وادابـێ کـە ژەنـگ هەڵبهێنـێ، وەك مسو ئاسنو قورقوشم، چونکە ئەمانـە کـە خـۆر کاریـان

تێدەکا بۆ درنێ دمردەدەن وەك رۆناو سەر ئاوەکە دەکەوێ، دەڵێن: ئەو بەڵخە بۆ دڕناوییە دەبێ بەهۆی بەڵەکی.

دووەم: دەبێ خۆرە تاودانەکە لە وڵاتی گەرمیان بی، کە هەتاو زۆر گەرمە.

٣) **ئاوی بەکارهێنراو:** مەبەست ئەو ئاوەیە کە بۆ دەستنوێژ یا بۆ شۆردنی شتیپیس بەکار هێنرابێ، وەلێ رەنگو تامو بۆی نەگۆڕابێ سەنگیشی پتر نەبووبێ. لەبەر ئەم فەرموودەیەی دواوە ئەم جۆرە ئاوە پاکە، خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (**خَلَقَ اللهُ الماءَ طَهُوراً لا يُنَجّسُه شيءٌ الا ماغيَّر طعمَهُ أو ريحَهُ**) لە گێڕانەوەیەکی ئیبنو ماجەدا: (أو لونه). ئەم فەرموودەیە بێهێزە، واتاکەی لە پێشەوە رابورد، بەڵام حوکمی ئەم مەسئەلەیە بەیەککگرتنو ئیجماعی زاناکان دامەزراوە. وەك گوتمان ئەم جۆرە ئاوە پاکە بەڵام راجیایی (خیلاف) لەوەدا هەیە: کەئایا پاکەوەکەریشە یانا، مەزهەب (واتە: فەتواپێ دراو) ئەوەیە کە پاکەوەکەر نییە، چونکە هاوڕێیانی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەگەڵ ئەو هەموو بەتەنگەوەبوونەیاندا بۆ کارو باری ئایین، نەدەچوون کۆی بکەنەوەو سەرلەنوێ، دەستنوێژی پێ بگرنەوە، ئەگەر شتی وا رەوا بوایە ئەوان دەیانکرد. گەرچی هەندێ زانایان فەرموویانە: راستیەکەی ئەم جۆرە ئاوە هەم پاکەو هەم پاکەوەکەریشە، مەگەر بەهۆی بەکارهێنانەوە رەنگی یا بۆنی یا تامی بگۆڕێ، بەڵگەشیان ئەمەیە: کە یاران لە ناو خۆیاندا لەسەر قۆزینەوەی ئاوەچۆڕی دەستنوێژی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} خەریك بوون بچن بە گژی یەکتردا، ئەو ئاوە

چۆرمیان دەبرد خۆیان پێموووفەڕك دەکرد. دیارە خۆپێموووفەڕککردن بە شۆردنی ئەندامەکانی دەسنوێژیش دەبێ، هەروەك بەجۆری تریش خۆی پێموووفەڕك دەکرێ، کەواتە ئەم جۆرە ئاوە هەم پاکەو هەم پاکەوەکەریشە، چونکە لە بنەڕەتدا وا بووە، بەڵگەی زۆریش هەیە لەسەر ئەوە کە هەموو جۆرە ئاوێ پاکەو شت پاك دەکاتەوە، کاریش بە ئەصڵو بنەڕەتو بەڵگە دەکرێ، تا بەرهەڵستێ سەرهەڵدەدا!.

٤) **ئاوی گۆڕاو**: بەهۆی تێکەڵبوونی شتی پاکەوە: ئەگەر گۆڕانەکەی بەهۆی شتێکەوە بێ کە پێویستیی ئاوەکە نەبێ، وە بەهۆی ئەوشتەوە لە ئاوی دەردەچوو، وەپێی نەدەگوترا ئاو، ئەوە خۆی پاکە بەڵام شت پاك ناکاتەوە.

بەڵام گۆڕانی ئاو بەهۆی زۆر وەستانەوە، یا بەهۆی شتێکەوە کە پێویستیی ئاوەکەبێ، وەك گڵو قەوزەو قسلو زەرنیقو شتی تری وا، کە لە شوێنی راوەستانی ئاوەکەدا بن، یا لە ڕێڕەوو گوزەرگاکەیدابن، ئەوە گۆڕانی وا زیانی نییە، چونکە لەم دوو حاڵەدا ناوی ئاو هەر ماوە، ئیتر لەبەر ناچاریو بارسووکی بە پاكو پاکەوەکەر دادەنرێ. گۆڕانی لە بەرچاوو گۆڕانی بڕیاردراو (مەعنەوی) هەردوو چونیەکن، کەواتە: ئەگەر گولاوێکی بێبۆن، کە لە ئاوی گوڵ گیرابێ، کە نیشانەکانی تری، جگە لە بۆنەکەی، دەق لە نیشانەکانی ئاو بکات، ئەگەر گولاوێکی ئاوا تێکەڵی ئاوێ بوو، وە بەدیمەن نەیگۆڕی، ئەوا ئێمە وای دادەنێین کە ئەو گولاوەتێکەڵ کراوە ئەگەر بۆنەکەی بمایە دەیگۆڕی یا نا، وە بەپێی ئەوە بڕیار دەدەین. ئەوەندە هەیە ئەگەر ئاوێ بەهۆی خوێ کێویلەوە گۆڕا،

پاکەوەکەر نییە، ئەگەر بەهۆی خوێی ترەوە بوو زیانی نییە، چونکە گشت خوێیەك، جگە لە خوێ کێویلە، لە بنەڕەتدا ئاوە.

٥) **ئاوێ پیسیی تێکەوتبێ**: ئەمە دەبێ بەم دوو بەشەوە: کەم یا زۆر، مەبەست لە ئاوی کەم ئەوەیە کە لە قوللەتین کەمتربێ، ئەوە بەلێکەوتنی شتی پیسی کارتێکەر پیس دەبێ، بەلام بە تێکەوتنی پیسییەك کە چاو نەیبینێ‌و بە تێکەوتنی مێش‌و زەردەوالەو شتی وا کە خوێنی رەوانیان نییە پیس نابێ، ئەم بڕیار (حوکم)میش لە چەمك‌و مەفهوومی ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) وەرگیراوە: (اذا بلغ الماء قلتين لم يحمل الخبث: کاتێ ئاو گەیشتە رادەی قوللەتەین ئیتر پیسی هەڵناگرێ). (ئینو حەببان لە صەحیحی خۆیدا گێڕاویەتەوە، هەروا ئەحمەدو دارەقوطنی‌و بەیهەقی‌و حاکمیش گێڕاویانەتەوە). چونکە چەمك‌و مەفهوومەکەی ئەوە دەگەیەنێ: ئاوی کەمتر لە قوللەتێن پیسی هەڵدەگرێ. ئاوی زۆریش، کە ئەوەیە گەیشتبێ بە قوللەتێن، یا لە قوللەتێن پتر بێ، بەلێکەوتن‌و تێکەوتنی شتی پیس، پیس نابێ، مەگەر بیگۆڕێ، لەبەر ئەم فەرمایشتەی (دروودی خوای لەسەربێ) (خلق الله الماء طهورا...) تا کۆتایی فەرموودەکە، کە کەمێ لەمەوپێش رابورد. قوللەتین واتە: دوو جەررەی گەورە، مەبەست جەڕەی ولاتی هەجەرە، لەبەر ئەم فەرمایشتەی (دروودی خوای لەسەربێ): (هەر ئاوێ پڕ دوو جەڕڕەی گەورەبێ لە جەڕەکانی ولاتی هەجەر ئیتر بە هیچ شتێ پیس نابێ) شافیعی (خوای لێ رازی بێ) وای داناوە: کە دوو جەڕە نزیکەی پێنج کوندە ئاو دەگرن، بە ئەندازەو رووبەریش (واتە: بە پێوانەیش) لە شوێنی چوارگۆشەدا، دەبێ کە گەزێك‌و چارەکێ درێژو پان‌و قووڵ بێ،

بە گەزی مرۆی مامناوەندی، لەسەر پەنجەی بەرزەلووتەی دەستیەوە هەتا بنی ئانیشکی (تەماشای کتێبی رەوضە ١٩/١بکە). کۆمەڵێکیش کە یەکێکیان ئیمامی رەویانییە ئەوەیان لەلا پەسەندە: (ئاوی کەمیش وەك ئاوی زۆر وایە: تا نەگۆڕێ پیس نابێ!) ئەم رایە بەپێی بەڵگەو لێوردبوونەوە بەهێزە، چونکە مەنطووقی (خلق الله الماء طهورا) ئەوە دەگەیەنێ، وەك زانراویشە دەلالەتی مەنطوق لە دەلالەتی مەفهووم لەپێشترە. گۆڕان بە لێکەوتنی شتی پیس، کەم‌و زۆری چونیەکە، هەروا تامی بگۆڕێ، یا رەنگی، یا بۆنی، یەکسانە، هەروا پیساییەکە تێکەڵی ئاوەکە بێ، یا لە نزیکەوەبێ چونیەکە، یا پێویستی ئاوەکە بێ، یا پێویستی نەبێ فەرقی نیە وەڵی گۆڕان بەشتی پاك بەپێچەوانەوە بوو، چونکە کارو باری پیسایی زەحمەتە، دەبێ دووربینی‌و (احتیاط) بکرێ، دەی ئەگەر شتێ پیس کەوتە ناو ئاوێ، کە لە نیشانەکانیدا وەك خۆی وابوو، وەك میزێکی بێبۆن‌و رەنگ، ئەوە رێك وەك مەسەلەی گوڵاوە بێبۆنەکەو ئاوەکە وایە، کە لە پێشەوە رابورد، شتی شل (جگە لە ئاو) زۆربێ یا کەمبێ بە لێکەوتنی پیسی پیس دەبێ، با نەیشگۆڕێ، چونکە ئاگاداریکردنی ئەم وەك ئاو زەحمەت نیە.

٣) حوکمی ئاوی بەرماوە:

بەرماوە ئەو ئاوەیە کە لە دەفرەکەدا دەمێنی، لەدوا ئەوە کە گیانلەبەرێ یا ئادەمیزادێ لێی دەخواتەوە، ئەمە چەند جۆرێکی هەیە، وەك:

١) (**بەرماوە**) **پاشماوەی مرۆڤ**، ئەمەیان پاکە، لەبەر فەرمایشتی زاتی مەزن، {**وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ – سورة الإسراء – ١٧/ ٧٠**} . واتە: یەزدانی مەزن ڕێزو قەدرێکی زۆری بە نەوەی ئادەم بەخشیوە) جا بەهۆی ئەم حورمەت لێگرتنەوەیە کە مرۆڤ چ موسڵمان بێ‌و، چ ناموسڵمان بێ، لە حاڵی ژیان‌و مردنیدا بەپاك دادەنرێ. ئەگەر کەسێ ڕەخنە لەم حوکمە بگرێ‌و ئەم ئایەتەی تربکا بەبیانوو کە دەفەرموێ: {**إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ – سورة التوبه – ٩/ ٢٨**} . واتە: لە ڕاستیدا هاوبەشەپەیداکەرەکان پیسن. ئەوە ئێمە وەڵامی ڕەخنەکەی ئاوا دەدەینەوە دەڵێین: مەبەست پیسیی بیرو باوەڕە، نەوەك پیسی ئەندام‌و جەستە، چونکە دڵ‌و دەروونیان چەپەڵە، وەڵێ جەستەو ئەندامیان پاکە، چونکە لەسەردەمی خۆشەویستدا {دروودی خوای لەسەربێ} وەفدەکانیان دەچوونە خزمەتی‌و تێکەڵی کۆمەڵی موسوڵمانان دەبوون‌و تەنانەت هامشۆی مزگەوتەکەی پێغەمبەریشیان دەکرد، لەگەڵ ئەوەیشدا حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی نەدەکرد بە شۆردنی شتێ کە لە جەستەی ئەوان بکەوێ.

٢) **پاشماوەی** (**بەرماوە**) **گیاندار**، ئەمەیش هەرپاکە، چونکە گشت گیانداری (سەگ‌و بەرزای لێدەرچێ) لە حاڵی ژیانیدا پاکە، ئیتر گۆشتی بخورێ یا نا، بەپێی ئەم فەرموودەیە کە جابیر {ڕەزای خوای لێبێ} دەیگێڕێتەوە: (لە پێغەمبەریان پرسی: ئایا بەو ئاوەی کە لەبەر گوێدرێژ دەمێنێتەوە، دەسنوێژ بگرین؟ فەرمووی: بەڵی هەروا بە بەرماوەی هەموو، ئاژەڵ‌و دڕندەیێ دەسنوێژ گرتن دورستە). (شافیعی‌و دارەقطنی‌و بەیهەقی گێڕاویانەتەوە). لە یەحیای کوڕی سەعیدەوە

دەگێڕنــەوە: عومــەر لــە نــاو دەســتــەیێ ســواردا مردەچێ، عــەمری کــوڕی عاصــیان تیادەبــێ، لــە ڕێ دەگەنــە ســەر حــەوزێ، عــەمر بــە خــاوەنی حەوزەکــە دەفــەرموێ: ئــەی خــاوەنی حــەوز! ئایــا دڕنــدەیش دێنــە سـەر حەوزەکــەت بۆ ئاوخواردنــەوە؟ عومــەر {ڕەزای خوای لێبێ} گــورج دەفــەرموێ: (باســی ئــەوەمان بــۆ مــەکــە، ئــەوەی ڕاســت بــێ هــەم ئێمــەو هــەم دڕنــدەو گیانەوەر بە ســەرەو بــەرو دوا لــەم جۆرە ئاوانــە لــە چۆڵ دەخۆینــەوە!). (مالیك گێڕاویەتەوە) لەبە ئەم فەرموودەیەیش: کــە بــشەی کچی کــەعب فەرمووی: ئــەبو قــەتادەی خــەزوورم هاتــەوە، ئــاوی دەســنوێژم بــۆ داکــرد، پــشیلەیەك هــات لێــی خــواردەوە، ئــەبو قــەتادەیش دەمــی قاپەکــەی بــۆ لارکــردەوە تــا پــشیلەکە تێــر ئــاوی خــواردەوە، کــە دی مــن ســرنجی دەدەم، فەرمووی:برازا! ئەوە بەلاتەوە سەیرە؟ گوتم: بەڵێ، فەرمووی: پێغەمبــەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: (پشیلە پیس نیە، پشیلەیش لەڕیزی کارەکەرو نۆکەرو ئەمانەیە کە بۆ خزمەت بەسەرتانا دەخولێنەوە!). (هــەرپێنجیان گێڕاویانەتەوە. بوخاریو موسلمو ئــەبو داوودو تیرمیذی نەسائی) بــەڵام پاشمــاوەی ســەگو بــەراز پیــسە، دەبــێ پارێزیــان لێبکــرێ، بــە پێــی ئــەم فەرمایــشتەی {دروودی خوای لەسەربێ}: (کــە ســەگ دەمــی نایــە نــاو حەجــەتتان، حەوت جار بە ئاو گلاوی دەرکەنو پاك بیشۆن، یەکەم جاریان بــە خــۆڵاو بــێ) (ئەحمــەدو موســلیم گێڕاویانەتــەوە) فەرموودەکە هەرباسی-گلاوی سەگ دەکا، گلاوی بەراز بە قیاس لەسەر ئەو، چونکە بــەراز لــە شــەرعدا حاڵی لە حاڵی سەگ خراپترە، ماوەردی ئــەم ئایەتــەیش دەکــات بــە بەڵگــە لەسەر گلاویو پیسی بەراز: {أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ – ســورة الأنعــام – ٦/١٤٥} . واتە: یا گۆشتی بــەراز بــێ، بەراستــی گۆشــتی بــەراز چــەپەڵە) دیارە کەپیسیو چەپەڵی، یەك شتن.

٤) پێستی مردار:

پێستو کەوڵی مردارەوەبوو بە دەباخ پاك دەبێتەوە، گیاندارەکە گۆشتی بخورێ یانا، کەوڵەکەی بە خۆشەکردن خاوێن دەبێتەوە. حەدیثەکەی مەیموونە بەڵگەی ئەمەیە، کە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کەلاکی مەڕەکەی دی فڕە درابوو، فەرمووی: (ئەی ئەوە بۆچی کەڵکتان لە کەوڵەکەی وەرنەگرتووە؟) گوتیان: ئاخر مردارەوە بووە، فەرمووی: (با مردارەوە بوویش بێ، کەوڵەکەی بە ئاوو بە گەڵای دڵق (قەرەظ) پاك دەبێتەوە) (ئەبو داوودو نەسائی گێڕاویانەتەوە، رشتەی نەسائی جوانە) لە ئیبنو عەبباسەوە {رەزای خوای لێبێ} پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (هەموو کەوڵو پێستەیێ بە خۆشەکردن پاك دبێتەوە) (شەیخان گێڕاویانەتەوە).

پێستە خۆشەکردن بەم جۆرە شتانە دەبێ: بەزاخو بە گڵا (قەرەظ)و بە توێکڵە هەنارو بە مازوو بەخوێو بەشتی تری لەم بابەتە، پێستەی مردار بەم جۆرە دەرمانە دەرو ناوەوەی پاك دەبێتەوە، بەڵام دەبێ خۆشەکردنەکە بە دەرمانێکی وا بێ هەموو گۆشتە زیادەی ئەو پێستەیە برژێنێو هەڵی بکەنێو لای بباتو وەهای خۆشە بکا ئەگەر لە ئاوا بخووسێ تێك نەچێو بۆگەن نەکاتەوە، لە پاش خۆشەکردنەکە پێویستە کەوڵەکە پاك بشۆردرێ، ئەگەر بەشتی پیس خۆشە کرابوو، بەڵام قسەی ساختر ئەوەیە: هەر دەبێ بشۆردرێ بابە دەرمانی پاکیش خۆشە کرابێ، وەك جەوتو تاڵ هەنارو مازوو و خوێ.

ئەوەنــدە هەیــە کــە پێــستی ســەگو بــەرازو بەچکەیانو بەچکەی دوورەگیــان لــە دەبــاغ نایــێ، چــونکە ئــەم دووە لــە کــاتی ژیانــدا پیــسن، خۆشەکرن پێستێ پاك دەکاتەوە کە بەهۆی مردنەوە چەپەڵ بووبێ، شتێ کە لە ژیانــدا پــاکی هــەڵ نــەگرێ دیارە لــە پــاش مــردن زیــاتر پــاکی هەڵناگرێ.

٥) ئێسكو مووی مردار:

مــردار: گیاندارێکــە لــە ژینــدا نــەمابێو بــەپێی شــەرعی خــوا سەرنەبڕابێ، کەواتــە: گیانــدارێ گۆشــتی نــەخورێ باســەریش بــبڕێ هــەر مــردارە، هــەروا گیانــدارێ کــە چــەقۆی لــە ســەربێو ســەبڕابێ، بــەڵام سەربڕینەکەی لەسەر دەستوورو یاسای شەریعەت نەبێ هەر مردارە. مردار هەموو بەشەکانی لەشی پیسە، وەك گۆشتو پێستو خوریو مووی بەپێی ئایەتی: {حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ – سورة المائدة – ٥/٣} . واتە: ئەی موسڵمانینە! مردارەوەبوو لەسەر ئێوە حەرام کراوە) چونکە حەرامکردنی شتێ کە لەزاتی خۆیدا حەرام نەبێو خواردنیشی زیانی نەبێ نیشانەی ئەوەیە کە پیسە، بۆیە دەڵێن: خواردنی گۆشتی مردار زیانی نیە، چونکە ئەگەر زیانی ببوایە بۆ ناچار ڕەوا نەدەبوو. وە بەپێی ئایەتی: {إِلاَّ أَن يَكُونَ مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ – سورة الأنعام – ١٤٥/٦} . واتە: مەگەر ئەو قەدەغەکراوە مردارەوە بووبێ، یاخوێنی ڕژاوبێ، یا گۆشتی بەرازبێ، چونکە بەراستی ئەوە چەپەڵە. چەپەڵو پیسیش یەکن، ڕاناو لە

(فانــه)دا دهگهڕێتــهوه بــۆ کۆمهڵــهی ناوبراوهکــان، کــه یــهکێکیان مردارهوهبـووه، وهکـی تـریش ئێـسكو مـوو خـوریو کوڵـكو پـهڕ بـهبێ گومـان دادهنـرێن بـه پارچـهی مردارهوهبـوو، لهبـهر ئـهوه هـهموویان حهرامن. ههیشه دهفـهرموێ: مـوو بـه مردنـی پیس نابـێ چونکه ژیـانی تیادا نیه، به نیشانهی ئهوه کاتێ دهیتاشن گیاندار ههست بـه هـیچ ناکـاو ئێشی پێ ناگا، ههروا ئهم فهرموودهیهیش دهکا به بهڵگه: •پێستی مـردار ئهگهر خۆشهکرا دهستی لێ بدهی قـهی ناکـا، هـهروا دهسـتدان لـه خـوریو موهکهی له پاش مردنی قهیدی نیه) (داره قوطنی گێڕاویهتهوه).

ههر پارچـهیێ لـه زینـدوو جیابێتـهوه رێـك وهك مردووهکـهی وایـه، ئهگهر مردووی ئهو گیانداره پاکبێ ئهو پارچـهیهش پاکـه، وهك پارچـهی مرۆڤو ماسیو کولله، ئهگهر مردووهکهی پیس بێ ئهو پارچهیـشه پیـسه، وهك پارچه دووگـێ لـه مـهڕێکی زینـدوو جیابووبێتـهوه، یـا وهك ئـارهقو مووی ئهو گیاندارانه کـه گۆشـتیان نـاخورێ، بـهڵام هەرشتێ کـه گۆشـتی بخورێ موو خوریو کوڵكو پهڕهکهی پاکـه، بـهپێی یـهکگرتنو ئیجمـاعی زانایـانی ئـایین، یــهزدان دهفــهرموێ: {وَمِــنْ أَصْــوَافِهَا وَأَوْبَارِهَــا وَأَشْـعَارِهَا أَثَاثـًا وَمَتَاعًـا إِلَـى حِينٍ - سـورة النحـل - ١٦/٨٠}. واته: ههروا خودا بـه سروشـت خـستوویهته نـاو دڵتانـهوه کـه بـۆ سـوودو خۆش گوزهرانی خۆتان، له خوری مهڕو له کورکی وشترو لـه مـووی بـزن، رایهخو پێخهفو شمهکی ناو ماڵو بهرگو پۆشـاك دروسـت بکـهن، کـه تـا کـاتی دیـاری کـراوی خۆیـان دهبـن بـه مایـهی رابـواردنی ژیـانی جیهـان بۆتان). مهبهست لهم قسهیه ئـهو تـووكو موویـه کـه لـهپاش سـهربڕین کۆی دهکهنهوه، یا لهکاتی ژیانی ئاژهڵدا وهری دهگرن، وهك واته: بـاوه کـه

بەزیندوویی هەموو جارێ لەکاتی خۆیدا خوری‌و مووی ئاژەڵ دەبڕنـەوە. وەڵێ ئەگەر لەشتێ لە مانە بە گومان بووین، کە پارچەی ئـاژەڵی پاکـە یا هی پیسە؟ ئەوە بڕیار دەدەین کە پاکە، چونکە شت لـە بەنەڕەتـدا پاکـە، گومان کردن لە پیسی، شتێکی تازەیەو پەیدابووە، بەپێی بناغە (ئەصـڵ) بێ پیسی نەبووە، پاکی هەبووە!.

بەڵام بەهەر حاڵ مووی ئـادەمی‌و پارچـەی ئـادەمی لـە حـاڵی ژیان‌و مردنیدا پاکە، چونکە خوا دەفەرموێ: {وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ}.

٦) بەکارهێنان‌و ڕاگرتنی قاپ‌و قاچاخ:

بەکارهێنانی دەفری زێڕو زیو، لە خواردن‌و خواردنـەوەدا، بـۆ پیـاوو ژن یاسـاخە، لەبـەر ئـەم فەرمایـشتەی {دروودی خوای لەسەربێ}: (هـەر کەسـێ لـە حاجەتی زێڕو زیودا شت بخوا پاشت بخواتەوە، ئەوە خـۆش خـۆش هڵـپ‌و هوڕ ئاگری دۆزەخ هەڵ دەڕێژیتە ناو ورگی خۆیەوە!) خـودا لـە شـتی واو لە هەر شتێ کە دەبی بەهۆی شتی وا پەنامان بدا.

هـەموو بـەکارهێنانێکی تریـشیان نادروسـتەو یاسـاخە، وەك ئیمـامی نـەوەوی {ڕەحمەتی خوای لێبێ} لـە شـەرحی صـەحیحی موسـلیمدا دەفـەرموێ: (هاوڕێیـانی ئێمـە، لـە زانایـانی ڕێبـازی ئیمـامی شـافیعی {ڕەزای خوای لێبێ} دەفـەرموون: یـەکگرتن‌و ئیجمـاع هەیـە لەسـەر قەدەغـەکردنی خواردن‌و خواردنەوەو گشت بەکارهێنانێکی تری حاجەتی زێڕو زیو.. تـا ئـەوێ کـە دەفەرموێ:- بۆ ئەمەیش پیاوو ژن چون یەکن، بەبێ ڕاجیاوویی‌و خـیلاف، بـەڵام تـەنیا بـۆژن دروسـتە کـە، هـی زێـڕ یـا هـی زیـو لـە خـۆی بدا، بە

مەبەستی خۆرازا ندنەوە بۆ مێردەکەی، یا بۆ ئاغاکەی، ئەگەر کەنیزەك و گورجی بوو). قسەی ئەوەوی لەگەل کەمێ گۆڕانیدا لێرەدا تەواو.

هەروا دروست نیە کە بەم حاجەتانە دووکان و هۆدەو ناومالّ و دیوەخان و شتی تری وا برازێنرێتەوە. بگرە فەرمایشتی ساخ ئەوەیە کە راگرتنی ئەم دوو جۆرە حاجەتە بەبێ بەکارهێنانیش نادروستە، چونکە شتێ کە بەکارهێنانی دروست نەبێ راگرتنیشی نادروستە، وەك ئامێری گاڵتەو گەپ و کەرەستەی یاری و گەمەی ناڕەوا، سەرەڕای ئەمەیشە هەرشتێ لە بناخەدا حەرامبێ تەماشاکردنیشی حەرامە. بۆیە دروست نیە بۆ وەستاکە ئەم جۆرە حاجەتانە دروست بکا، وە لەسەر دروستکردنەکەی کرێی ناکەوێ، چونکە کردنی شتی وا تاوانە. هەرکەسێکیش ئەم جۆرە حاجەتە بشکێنی تۆڵەی شکستەکەو فەرقی نرخی ساخ لە چاوشکاودای لەسەر نیە، کە پێی دەگوترێ (ئەرش: بژاردنی شکستیی: زەدە بژێویی) بۆ کەسیش دروست نیە کە داوای بژاردنی ئەوەی لێبکا، یا بچێ لای ستەمکارێ داوای لەسەر تۆمار بکا. حاجەتی تریش ئەگەر بە نیازی جوانی بەزیو پینە کرابوو، بەکارهێنانی و راگرتنی ناڕەوایە، خوا پینەکە بچووکبێ یا گەورەبێ، بەڵام ئەگەر پینەکە بچووکبوو وە بەقەد پێویستبوو ئەوە لەبەر بچووکی نادروست نیەو لەبەر ناچاری ناپەسەندیش نیە، لەم بارەیەوە ئەم فەرموودەیەش هەیە کە بوخاری لە عاصیمی ئەحوەلەوە دەیگێڕێتەوە دەفەرموێ: (جامە ئاوە پێخۆرەکەی پێغەمبەرم دی، لەلای ئەنەسی کوڕی مالیك بوو {رەزای خوای لێبێ} قلیشێکی تێبوو بوو، ئەنەس تالێ

سیمی زیوی تێگرتبوو، ئەنەس {ڕەزای خوای لێبێ} دەیفەرموو: بارەها جار بە دەستی خۆم لەم جامەدا خواردنەوەم دەرخواردی پێغەمبەر داوە) وەلێ بە هیچ رەنگێ بەکارهێنانی حاجەتی بە زێڕ پینەکراو دروست نیە!

٧) سیواك:

موسڵمان سوننەتە بە پەلکەدار سیواکێ، یا بەهەر شتێکی زبری پاکی تر، جگە لە پەنجەی خۆی، سیواك بکا، دەمو ددانی بە فورچە بشۆرێ، بیهێنێ بە باری پانی ددانەکانیدا، لە دەرو ناوەوە، وە بەباری درێژی زمانیدا، بۆ لابردنی بەڵخ و گۆڕانی تامی دەم، سیواك گشت کاتێ سوننەتە، مەگەر بۆ ڕۆژووەوان، بۆ ئەو لەپاش نیوەڕۆ باش نیەو ناباشە، سەروەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (سیواك و فرچەکردنی دەمو ددان هەم هۆی پاکی دەمو ددانەو هەم هۆی ڕەزامەندیی پەروەردگارە) (ئیبنو خوزەیمەو ئیبنو حەببان و بەیهەقی و نەسائی بە رشتەیەکی ساخ – ئیسنادێکی صەحیح – گێڕاویانەتەوە) سیواك و دەم فرچەکردن لەم کاتانەدا گەلێ پەسەندە:

١) **لەکاتی گۆڕانی تام و بۆنی دەمدا**، وەك بەهۆی بۆنی ناخۆشی سیرو پیازو شتی واوە پەیدا بووبێ.

٢) **لەکاتی هەڵسان لە خەوا**، لە صەحیحی بوخاری و صەحیحی موسلیمدا، کە ناودارن بە صەحیحەین، دەفەرموێ: (یاسای پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وابوو کە بەشەو هەڵدەسا لەخەو بۆ شەونوێژ سیواکی لە دەمی رادەدا) لە گێڕانەوەیەکا: (حەزرەت کاتێ لەخەو هەڵدەستا سیواکی دەکرد).

٣) **لەكاتی هەڵسان بۆ نوێژ دابەستن.** چونكە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: (نەبادا ئازارو زەحمەتی ئۆمەتم بدەم، دەنا فەرمانم پێدەكردن كە بۆ هەموو نوێژێ سیواك بكەن!) (شێخی بوخاریو شێخی موسلیم گێڕاویانەتەوە) عائیشەیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (دوو ركات نوێژ لەگەڵ سیواك كردندا لە حەفتا ركات گەورەترن كە بەبێ سیواككردن بكرێن؟) (ئەبو نەعیم گێڕاویەتیەوە، پیاوانی رشتەكەی جێگەی متمانەن، دارە قوطنیش گێراویەتیەوە، دەیلەمیش لە موسنەدی فیردەوسدا).

٤) **لەكاتی گرتنی دەسنوێژدا،** لەبەر فەرموودەكەی حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ}: كە دەفەرموێ: (نەبادا ئۆمەتم تووشی سەخڵەتیو زەحمەت بكەم، ئەگینا بۆ گرتنی هەموو دەسنوێژ فەرمانم پێدەكردن بە سیواك كردن) (نەسائیو ئیبنو مەجە گێراویانەتەوە).

٥) **لەكاتی دەسپێكدرنی خوێندنی قورئاندا.** چونكە لە شوێنی سیواك بۆ نوێژ خوێندن سوننەت بێ كە برێتییە لە خوێندنی هەندێ قورئانو خوێندنی ذیكری تر، دیارە كە بۆ قورئانخوێندنی پەتی سوننەت تربێ، گەرچی سیواككردن بە هەموو شتێكی زبری لابەری پاك دەبێ، بەڵام بە داری سیواك خێرترە، سیواك سوودی زۆرە: پوك توند دەكاتەوەو ددان ساخلەم دەكاو دەسگای هەرسو هەزم بەهێز دەكاو، گمیزكردن خیرا دەكاو، دەمو ددان پاكو خاوێن دەكاتەوە، دەبێ بەمایەی رەزای خوداو، پیریی وا دەخاو چارەی مرۆڤ گەشو نوورانی دەكاو، گەشەو پەرە بەهۆشیاری دەداو، پاداشتی باش دوو چەندان دەكاو، لەكاتی

گیانەڵانـدا گیانگێشان ئاسـان دەكـاو، لـەكاتی سـەرەمەرگا شـایەتمان یـادی موسڵمان دەخاتەوە).

سـوننەتە دامـەزراوەكانی سـیواك: ئەمانـەن، شـۆردنی سـیواك‌و فرچەكەیە لـە پێش‌و پاشی سیواككردنەكەدا، بەدەسـتی راستی بیگرێ، بـەلای راسـتی دەمـی دەسـت پێبكـا، سـیواكەكە بهێنـێ بـە ئاسمانـەی مەلاشوێداو بەسەر تەوقە كاكیلەكانیدا، وەدرێژییەكەی یەك بستبێ، هەر كەسێ ددانی نەمابێ بۆی هەیە بە پەنجەی خۆی سیواك بكا، بە پێی فەرموودەكەی عائیشە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: (گوتم: ئەی پێغەمبـەری خـودا! مرۆڤـی وا هەیـە ددانـی نـەماوە، ئایـا سـوننەتە سـیواك بكـا؟ فەرمووی: بەڵێ، عەرزیمكرد چۆن چۆنی بیكا؟ فەرمووی: پەنجەی خۆی بهێنی بە ناوی دەمیدا) (تەبەرانی گێراویەتەوە).

٨) دەسنوێژ:

دەسـنوێژ مەرجگـەل‌و فەڕزگـەل‌و سـوننەتگەل‌و بەتاڵكـەرەوە گـەلێ هـەی. مەرجـەكانی ئەمانـەن‌و بـەبێ ئەمانـە دانامـەزرێ: ئیـسلامەتی‌و فـامین (تـەمیز)و پـاكێتیی ئاوەكـەو، نـەبوونی نێـوانی لەبەرچـاو، وەك پـەردە چـڵكێكی وا كـە نـەهێڵێ ئاوەكـە بگاتـە سـەر پێـست، هـەروەها نـەبوونی بەرهەڵـستی شـەرعی، وەك بێنوێـژی‌و زەیـستانی، هـەروەها داهاتنی كات بۆ كەسی ناچار، وەك ژنـی هەمیـشە بێنوێژو كەسـێ میـزو شـتی وا رانـەگرێ، چـونكە خۆپاككردنـەوەی ئـەم جـۆرە كەسـانە پێـی دەگوترێ: خۆپاككردنەوەی ناچاری، دیارە ناچاریش تـا كاتەكـەی نەیـەت پەیدا نابێ.

فەرزو پێویستییەکانیشی ئەم شەش شتەن: یەکەمیان نیەتهێنانە، بەپێی ئەم فەرمایشتەی سەرەوەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: (هەموو کردەوەیێ بە پێی نیازو نیەتەکەیەتی‌و هیچ کارێ بەبێ نیازو خواستی دڵ دانامەزرێ) (هەردوو شێخ — واتە: بوخاری‌و موسلیم — گێڕاویانەتەوە). کاتی نیەتهێنان لەگەڵ دەسپێکردنی شۆرینی یەکەم بەشی روخساردایە، نێت‌و نیاز ئەوەیە لە دڵیدا نیازی دەسنوێژگرتن بێنێ، بۆ نموونە بە دەم‌و دڵ بڵێ، یا هەر لە دڵدا بڵێ: نیازم هەیە بێدەسنوێژیی لەسەر خۆم لادەبەم، یا نیەتم هەیە نوێژ لە خۆم حەڵاڵ دەکەم، یا نیەتمە فەرزی دەسنوێژ بەجێ دەهێنم!.

دووهەمیان: شۆرینی روخسارە، وەك زاتی مەزن دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُواْ بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَينِ – سورة المائدة – ٦/٥}. واتە: ئەی موسڵمانینە! کاتێ ویستتان راست ببنەوە بۆ بەجێ هێنانی نوێژەکانتان روخسارتان بشۆرن، ئەوجا هەردوو دەستتان لەگەڵ هەر دوو ئانیشکتاندا بشۆرن، وە بەئاوێکی تازە دەستی تەڕ بهێنن بەسەر سەرتانداو سەتان تەڕکەن، ئەوجا پێکانتان هەتا دەگاتە هەردوو قولاپەکانتان بشۆرن). رووبەری روخسار بە باری درێژیدا، لە جێگەی سەوزبوونی مووی سەرەوە دەست پێدەکا هەتا ئاخری چەناگە، لە باری پانیش ناوەندی هەردوو گوێچکەیە. پێویستە لە کاتێ شۆرینی روخساریدا شۆرینی هەموو بەشەکانی بڕۆو برژانگ‌و گێسوو ومێڵ‌و هەموو موویەکی تر، بەڵام مووی روو (عارض)و مووی ریش ئەگەر تەنك بوون پێویستە دەرەوەو ناوەوەیان لەگەڵ پێستەکەدا

بشۆردرێ، ئەگەر پڕ بوون هەر رووی دەرەوەیان پێویستە بشۆردرێ. مووی تەنك ئەوەیە پێستەکە لە ژێریەوە دیاربێ.

سێهەمیان: شۆرینی هەردوو دەستە هەتا سەر هەردوو سەر ئانیشك، بەپێی ئایەتەکەی پێشوو، بەڵگەیەکی تریش هەیە: جابیر {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: بە چاوی خۆم پێغەمبەرم دی ئاوی دەسنوێژەکەی دەکرد بەسەر سەر ئانیشکەکانیدا، ئەوجا فەرمووی: (ئەو دەسنوێژەی کە مەرجی دروستبوونی نوێژە لەلای خوا ئەمەیە) (دارە قوطنی و بەیهەقی). ئانیشك ئەو سەرجمگەیەیە کە دەکەوێتە نێوانی قۆڵ و باسکەوە، پێویستە ئاوەکە بگا بە هەموو مووەکەو بە هەموو پێستەکە، تەنانەت ئەگەر لە ژێر نینۆکا چڵك کۆبووبۆوە، نەیدەهێشت ئاوەکە ژێرەکەی تەربکا ئەوە نە دەسنوێژیەکەی دادەمەزرێ و نە نوێژەکەی دروستە.

چوارەمیان: تەڕکردنی سەر، بە کەم و زۆر دێتەجێ، بەپێی فەرموودەکەی موغیرە {ڕەزای خوای لێبێ}: جارێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەسنوێژی گرت دەستی تەڕی هێنا بەسەر مووی پێشەسەریداو بەسەر مێزەرەکەیداو بەسەر هەردوو خوففەکەیدا). (موسلیم) چونکە ئەگەر تەڕکردنی هەموو سەر مەرج بوایە، سەروەر {دروودی خوای لەسەربێ} بە تەڕکردنی مووی پێشەسەری قنیاتی نەدەکرد، وەکی تریش ئەگەر کەسێ بۆ دڵدانەوە دەستی هێنا بەسەر تەوقەسەری هەتیودا بەوەیش دەگوترێ کە دەستی هێناوە بەسەریدا.

پێنجەمیان: شۆرینی هەر دوو پێیە، لەگەڵ هەردوو قاپە ڕەقەڵەکاندا، بەپێی ئایەتی: (وأرجكم الى الكعبين) قاپ یا قاپە ڕەقەڵە، یا قولەپێ، ئێسقانێکی ڕەقەڵەی بەرزە بەم دیوو بەو دیوی قاچەوە، لە نێوانی لاقو پێدایە، هەر قاچەی دوو قولەپێی هەیە، لە فەرموودەی ساخدا دەفەرموێ: (ئینجا قاچی ڕاستی هەتا هەردوو قاپەڕەقەڵەی شۆرد، ئەوجا بەو چەشنە پێی چەپیشی شۆرد) نوعمانی کوڕی بەشیریش {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: (ڕیزەکانتان ڕاست بکەنەوە) ئیتر ئێمەیش شانمان دەنووسان بە شانی یەکترییەوەو قولەپێشمان دەلکان بە قولەپێی یەکترییەوە) (بوخاری).

دەی ئەم فەرموودەیەی نوعمان بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە هەموو پێیەك دوو قاپە ڕەقەڵەی هەیە.

شەشەمیان: ڕیزلێگرتنە (تەرتیب) واتە: بەجێهێنانی شۆردنی ئەندامەکان لەسەر ئەم ڕیزەی باسکرا: ڕوخسار، دەست، سەر، قاچ. پێویستبوونی ڕێزلێگرتن یا لە ئایەتەکەوە وەردەگیرێ، لەسەر ڕای ئەو زانایانەی کە دەفەرموون: واوی عەطف بۆ ڕێزلێگرتنە، یا لە کردارو گفتاری حەزرەت خۆی {درودی خوای لەسەربێ} چونکە شتی وا لە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نەگێڕدراوەتەوە کە ئەم ڕیزەی پێش و پاش کردبێ، بەڵکوو جارێ حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} لەسەر ئەم شێوەیە ڕیزی لە شۆردنی ئەندامەکانی دەسنوێژ گرتو فەرمووی: (ئەو دەسنوێژەی کە مەرجی دروستبوونی نوێژە لای خوا ئەمەیە) (بوخاری). لە

فەرموودەیەکی تریشدا دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: (ئەوە پێش بخەن کە خوا پێشی خستووە) (ئەسائی بە رشتەیەکی ساخ گێڕاویەتەوە) دیسان لەبەر ئەوەیش کە خودای گەورە - سەر کە ئەندامێکە لە دەسنوێژدا تەڕ دەکرێ نەك دەشۆردرێ – داینـاوە لـە نێوانی ئەو ئەندامانەی کە دەشۆرێن، وە بەم کارە ریزی ئەندامە هاوچەشنەکانی پچڕاندووە، عەرەبیش کە قورئانەکە بە زمانی ئەوانە، ئیشی وا ناکەن ئەگەر قازانجێکی نەبێ،

ئەو قازانجەش لێرەدا پێویستبوونی ریزلێگرتنە، هەروا لەبەر ئەوەیش کە مەبەست لەم ئایەتە روونکردنەوەی چۆنێتی دەسنوێژی پێویستە.

٩) سوننەتەکانی دسنوێژ:

١) سوننەتە بۆ دەسنوێژگر لە سەرەتاوە ناوی خودا بهێنێ، بەیهەقی بەرشتەیەکی چاك (اسناد جید) گێڕاویەتەوە: کە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەستی نایە ناو حاجەتەکەوە (ئەوجا پەیتا پەیتا ئاو لە نێوانی پەنجەکانیاوە هەڵدەقولا) ئینجا بە هاوڕێیانی خۆی فەرموو: (بە پیرۆزیی ناوی خودا دەست بکەن بە دەسنوێژ گرتن لێی) لە فەرموودەی ساخدا دەفەرموێ: (هەر کارێکی بایەخدار بیسمیلای لێنەکرێ گولەکەو بێفەڕە!) واتە: ناتەواوو بێپیتە.

٢) سوننەتە بەروپشتی هەردوو دەستی، بەر لە کردنیان بەناو ئاوەکەدا بشۆرێ، چونکە چۆنێتیی دەسنوێژی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}

ئاوا باس کراوە، لەبەر ئەم فەرموودەی ئەوسی کوڕی ئەوسیش کە دەفەرموێ: (سەرنجم داوە حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} کە دەسنوێژی دەگرت لە پێشدا سێجار هەر دوو دەستی خۆی تامووچەکانی دەشۆرد) (ئەحمەد) لە صەحیحەینیشدا هەب: (حومرانی نۆکەری عوسمان فەرمووی: عوسمان داوای ئاوی کردو لەسەر ئەم شێوەیە دەسنوێژی گرت: لە پێشا سێ جار هەردوو لەپی شۆرد) وێنەی ئەم شێوەیە لە کۆمەڵێ لەیارانەوە چەسپاوە.

٣) ئاو لەدەم رادان.

٤) ئاو لە لووت رادان و هەنگکردن، چونکە خۆشەویست {درودی خوای
لەسەربێ} وای دەکرد، دەیش فەرموێ: (ئەم دەشتە لە سوننەتن) (موسلیم) جا لەناو ریزی ئەو دەیەدا ئەم دووەی ژمارد: ئاو لە دەم رادان و ئاو لە لووت رادان. مەرجە بۆ هاتنەدی ئەم دوو سوننەتە ئاو لەدەم رادان پێش بخرێ، هەروەك سوونەتە زیادەڕەوی کرن لەم دوو سوننەتەدا، مەگەر بۆ کەسێ کە بەرۆژووبێ، بۆ ئەو ناپەسەندە.

٥) دەستهێنان بە هەموو سەردا، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} وایکردووە، لەبەر ئەوەیش هەتا لە مەترسی راجیایی (خروج لە خیلاف) دەرباز ببین، چونکە هەندێ زانا دەڵێن: دەستهێنان بەسەر هەموو سەردا فەرزە، ئەمەیش مەترسی ئەوەی هەیە ئەگەر ئەم رایە راست بێ دەسنوێژی سەرپێچیکەر (مخالف) بەتاڵ بێ.

٦) دەستی تەڕ هێنان بە هەردوو گوێچکەدا، بە ئاوێکی تازە، لەپاش مەسحی سەری، بە دیوی دەرەوەو ناوەوەیاندا، عەبدوڵلای کوڕی

زەید دەفەرموێ: پێغەمبەرم بینی دەسنوێژی دەگرت، بە ئاوێکی تازە لە پاش تەڕکردنی سەری، دەستی تەڕی هێنا بە هەردوو گوێی خۆیدا) (حاکم، بەیهەقی) بەیهەقی بە ڕەشتەیەکی ساخ گێڕاویەتەوە، چۆنێتیی ئەم تەڕکردنە ئاوایە: هەردوو پەنجەی شایەتمانی بخاتە هەردوو کونە گوێی و بەناو چرچ و لۆچەکاندا سووڕیان پێ بدا، هەردوو پەنجە کەڵەیشی لە هەمانکاتدا بەسەر دەرەوەی گوێکانیدا بهێنێ.

۷) **ئاژنینەوەی ریشی پڕ**، سوننەتە پەنجە بخاتە نێوانی مووی ریشەوە، ریشی پڕ ئەوەیە لە ژێریەوە پێستەکە دیار نەبێ، ئیبنو عەبباس {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەستووری وابوو کاتێ دەسنوێژی دەگرت بە پەنجەکانی دەستی دەخستە ریشی) (ئیبنو ماجە) هەروا دەفەرموێ: جاران پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە دەسنوێژدا دەستی دەخستە ریشی، بوخاری دەفەرموێ: ئەمە ساخترین بەڵگەی ئەم مەسەلەیە. فەرموودەیەکی تری ئیبنو عەبباس {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: جاران پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کاتێ دەسنوێژی دەگرت لەژێر ریشیەوە بە پەنجەکانی دەستی دەخستە مووی ریشی!) (ئیبنو ماجە).

۸) **ئاژنینەوەی نێوانی پەنجاکانی هەردوو دەست و هەردوو پێ**، بەپێی ئەم فەرموودەیەی ئیبنو عەبباس: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: (کە دەسنوێژ دەگری دەست بخەرە ناو پەنجەی دەست و پێت) (ئیبنو ماجە، تیرمیذی) دەس خستنە ناو چەنجەی پێ ئاوا باشە: بەپەنجە تووتەی دەستی چەپی لە ژێرپێیەوە، لە پەنجە تووتەی قاچی راستییەوە دەست پێبکاو بەریز پیایاندا بڕوا هەتا لە پەنجە تووتەی

قاچی چیپەوە دەردەچێ، ئاژنینەوەی پەنجەکانی دەستیش بەوە دەبێ کە بەناویەکا تێکیان پەڕێنێو بییانجولێنێ.

٩) **پێخستنی لای ڕاست لە سەر لای چەپ**، لە هەموو شۆردنو کردەوەی دەسنوێژدا لای ڕاست بخاتە پێشی لای چەپەوە، بەپێی فەرمایشتەکەی {درودی خوای لەسەربێ} (کاتێ دەسنوێژ دەگرن بە ئەندامە ڕاستەکانتان دەست پێ بکەن) (ئەبو داوود، ئیبنو ماجە، ئیبنو خوزەیمە، ئیبنو حەببان) ئیبنو خوزەیمەو ئیبنو حەبان بە فەرموودەیەکی ساخیان داناوە. عائیشەیش {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە کردنی ئەم شتانەدا حەزی لەوە بوو کە لای ڕاستی پێش بخات: لە پێڵاو لەپێکردنو لە قژ شانەکردنو لە دەسنوێژ گرتنداو لە هەموو کارێکی گرنگیدا) (پەسەندی هەردوو لایە - بوخاریو موسلیم گێڕاویانەتەوە).

١٠) **سوننەتە سێ جار کرنەوەی شۆردنو تەڕکردنی ئەندامەکانی دەسنوێژ**، بەپێی فەرموودەکەی عوسمان {ڕەزای خوای لێبێ}: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەسنوێژی گرتو هەموو ئەندامەکانی دەسنوێژی سێ جار سێ جار شۆرد) (موسلم) لە گێڕانەوەیەکی ئەبو داوود لە عوسمانەوە: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} سێ جار دەستی تەڕی هێنا بەسەر سەریدا، لە گێڕانەوەیەکی ئیبنو ماجەدا: دەڵێ: عەلی {ڕەزای خوای لێبێ} دەسنوێژی گرت، سێ جار سێ جار، ئەندامەکانی دەسنوێژی شۆرد، وە فەرمووی: دەسنوێژی پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} ئاوابوو.

١١) **سوننەتە شۆردنەکە بەرو دوابێ**، پێش ئەوەی ئەندامی پێشوو وشك ببێتەوە دەست بکا بەئەندامی دوا ئەو، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای

لەسەربێ} وایکردووە، هەتا لە مەترسی راجیاییش دەربازبین. سوننەتە لەپاش لێبوونەوە دەستەکانی رانەوەشێنێ، بە پێی فەرمایشتەکەی {دروودی خوای لەسەربێ}: (کاتێ لە دەسنوێژبوونەوە دەستتان رامەوەشێنن، چونکە شتی وا دەبێ بە باوەشێنی شەیتان) (ئیبنو ئەبی حاتەمو کەسانی تر گێڕاویانەتەوە) لەبەر ئەوەیش کاری وا بۆنی بێزابوونی لە خواپەرستی لێ دێ، سوننەتە لە پاش بیسمیلاکردن ئەمەیش پتربکا: (اللهم اغفر لی ذنبی ووسع لی في داری وبارك لی في رزقی: خودایە! لە گوناهم خۆشبەو گوشادی بخەرە ماڵمو پیتو فەڕ بخەرە رۆژیم) (تیرمیذی لە ئەبو هورەیرەوە). سوننەتە کە ئەنگوستیلەیش لە شوێنی خۆی بلەقێنێ، ئەگەر ژێرەکەی تەڕ دەبوو، دەنا دەبێ دایکەنێو لەقاندن بەسنیە سوننەتە بە شۆردنی لای سەرووی رووی دەست پێبکا، و لە پێشە سەریەوە دەست بکا بە تەڕکردنی سەری، وە بەنووکی پەنجەی دەستو پێی، دەست پێ بکات، ئەگەر خۆی ئاوی دادەکرد بۆ خۆی، بەڵام ئەگەر کەسێکی تر ئاوی دەکرد بە دەستیدا لە ئانیشکەکانیەوە دەست پێبکا، وە ئاوی دەسنوێژەکەی لەو (مودد)ێ کەمتر نەبێ، وە لە ئاو بەکارهێناندا دەسبڵاوی نەکا، وە لە سێ جا رتێ نەپەڕێ، وە لەکاتی دەسنوێژگرتندا قسە نەکا، وە ئاوەکە شڵپ نەکێشێ بە روویدا، بەڵکوو بەشێنەیی، لەپاش تەواو بوونی کردارەکانی دەسنوێژەکە روو بکاتە قیبلەو هەردوو دەستی بەرزەوە بکاو بڵێ، (اشهد ان لا اله الا الله وحده لا شريك له، واشهد ان محمدا عبده ورسوله، اللهم اجعلني من التوابين واجعلني من المتطهرين، سبحانك اللهم وبحمدك، اشهد أن لا اله الا أنت استغفرك وأتوب اليك) وە هەر لەحاڵی بەرەو

قیبلـەدا سـوورەتی (انـا أنزلنـا) بخوێنـێ بـەڵام لـەم كاتـەدا دەسـتی بەرزنەكاتـەوە. موسـلیم {ڕەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتـەوە: هـەر كەسـێ لـەپاش دەسـنوێژگرتن بڵـێ: (أشـهد أن لا الـه الا الله وحـده لا شـریك لـه، واشهد أن محمدا عبده ورسوله) هەر هەشت دەرگاكانی بەهەشتی بۆ دەكرێتـەوە، بـە كـەیفی خۆی لـە كامیانـەوە حـەزبكا دەچێتە ژوورەوە) تیرمیذی لەم نزایـە ئەمـەی پتر كردووە: (اللهم اجعلنـی مـن التـوابین واجعلنـی مـن المتطهـرین) حـاكمیش {ڕەزای خوای لێبێ} ئەمـەی لـێ پـتر كـردووە: (سبحانك اللـهم وبحمـدك اشـهد أن لا الـه انـت أسـتغفرك وأتوب الیك).

سـوننەته بـەبێ بەهانـەی ڕەوا یارمـەتی لـە كـەس وەرنـەگری لـە دەسنوێژگرتندا، وە بەبێ بەهانە خۆی وشك نەكاتـەوە. واتـە: بـە خـاولی ئەندامـەكانی دەسـنوێژ نەسـڕێ بـا لەسـەر خـۆ وشـك ببنـەوە سـوونەته لەپاش كاتی دەسنوێژی تازەوە دوو ركات نوێژی سوننەتی دیاری دسـنوێژ بكا، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (هەر موسڵمانێ دەسنوێژێ بە جوانی بگرێ، وە دوو ركات سـوننەتی پێوە بكا، بـە باشـی دڵیـان بـداتێو بـیری لـە لایـان بـێ، مـسۆگەر كـە بەهەشـت بـۆ خـۆی مـسۆگەر دەكـا) (موسلیم). بزانن: ئەگەر لەناو دسنوێژەكەیدا گومانی بۆ پەیـدا بـوو كـە فەرزێ لە فەرزەكانی دەسـنوێژی فـەرامۆش كـردووە، ئـەوە پێویـستە ئـەو فەرزە بكاتەوە، وەهەر چیش فەرز نەكراوەوە دووبارەی بكاتـەوە، چونكە بناغەی كار لە شەریعەتدا لـە سـەر نـەبوونی شـتە، عـەدەم ئەصڵە، كارو فیعل عاریضە، بەڵام هـەر گومانـێ لـە پـاش تـەواكردنی دەسـنوێژەكە كـە بـوو، لەبـەر فەرمایـشتی بایەخـدار كـاری پـێ نـاكرێ، چونكە گومـانی وا

زۆره، کارپێکردنی دیژواره، له ڕواڵه‌تیشدا وا دەردەکەوێ کە دەستنوێژ بە تەواوی گیرابێ! بەڵام گومان لە نێتدا لە پاش تەواو بوونی دەستنوێژیش گەرەکە بۆی بگەڕێتەوە، سەر لەنوێ دەستنوێژەکەی بگرێتەوە.

١٠) تاراتگرتن: استنجاء: خۆ پاککردنەوە:

پێناسەکەی لە شەرعا: (لابردنی پیسی سەر هەردوو رایە، کە پیشیان دەگوترێ: پاش‌و پێش، بە ئاو، یا بە بەرد، یا بە هەردوکیان) حوکمەکەی فەرزە، بەپێی فەرمایشتەکەی {درودی خوای لەسەربێ}: (کاتێ یەکێکتان دەچێ بۆ سەراو باسێ بەرد لەگەڵ خۆی ببا، خۆی پێیان پاك بکاتەوە، ئیتر ئەوە برێتی تاراتگرتن دەکەوێ) (ئەبو داوودو دارە قوطنی‌و ئیبنو ماجە بە رشتەیەکی جوانی ساخ گێڕاویانەتەوە) ئەنەسیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: (من‌و کوڕێکی لە سێرەی مندا کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەچوو بۆ سەراو جەوەندەیێ ئاومان بۆی دەبرد، بەو ئاوە تاراتی دەگرت، وەنەقیزەیەکیشمان لەگەڵ خۆمان دەبرد، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دایدەچەقاندو دەیکرد بە بەردەم (بەربەست - سوترە) لە کاتی نوێژدا). وا باشترە کە خۆی بە بەردو بەئاو پاك بکاتەوە، چونکە خەڵکی قوبابە هەردووکیان تاراتیان دەگرت، خودا لەبەر ئەوە ستایشیکردن‌و فەرمووی: {فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَن يَتَطَهَّرُواْ وَاللّهُ يُحِبُّ الْمُطَّهِّرِينَ - سورة التوبة - ١٠٨/٩}. واتە: ئەم مزگەوتەی قوبا کۆمەڵێ پیاوی موسڵمانی ساغی پاك‌و تەمیزی تیایە، حەز بەپاکی دڵ‌و دەروون‌و لەش‌و جل‌و شوێن دەکەن، لەبێ دەستنوێژی‌و

لەشپیسی دوورن، بەسە بۆ سەربەرزی ئەوان کە خودا ئەو کەسانەی خۆش دەوێ کە حزیان لە پاکیو خاوێنییەو خۆیان پاكو خاوێن رادەگرن) چونکە ئەوە بوو کاتێ ئەم ئایەتە هات پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە هۆی ئەم ستایشەی، لێیانی پرسی، عەرزیان کرد: لە پێشدا خۆمان بە بەرد پاك دەکەینەوە ئەوجا بە ئاویش تاراتدەگرین) بەززار بە رشتەیەکی بێهێز (ضعیف) گێڕاویەتەوە، بەلام ئەوەوی بە راستی ئازانیو دەفەرموێ: زانایانی شەرع ئاوا دەیگێڕنەوە، کەچی لە کتێبەکانی حەدیسدا شتی وانییە، بەڵکوو ئەمەیان تیایدایە: (بەئاو خۆمان پاك دەکردەوە) (ئەحمەد، ئیبنو خوزەیمە) وا باشە لە پاساودانی باشترینیدا بگوترێ: (زاتی پیساییەکە بە بەردەکە لا دەچێ، ئەسەرەکەشی بە ئاوەکە لادەچی، ئیتر دەست چەپەڵاوی نابێ). ئەگەر تاراتکر ویستی هەر بە یەکێکیان پاك بکاتەوە، باخۆی بەئاو پاك بکاتەوە باشترە، چونکە ئەو هەم پیساییەکە لادەبا، هەم خۆی ئەسەرەکەی لادەبا، بەلام بەردەکە هەر خودی پیساییەکە لادەبا، ئەگەر تاراتکرتن بە بەردبوو پێویستە بەسێ بەردبێ، ئەگەر بەسی بەرد پاك نەبۆوە پێویستە بەزیاتر خۆی پاك بکاتەوە، مەرج بوونی سێبەرد بەپێی فەرموودەکەی پێشووە: (کاتێ یەکێکتان دەچی بۆ سەراو با سێ بەرد لەگەڵ خۆی ببا) خۆپاککردنەوە هەر مەرج نیە بە بەرد بی، بەڵکوو بە هەرشتێ کە پاكو وشك بێو پیسی هەڵبکەنێو ڕێزی نەبێ دەبێ بەلام بە بەردی تەڕو شتی پیسو شتی ساف (وەك قامیشو شووشە) نابێ. ئیبنو مەسعود {رەزای خوای لێبێ} دەفەرمێ: جارێ حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} ڕۆیشت بۆ سەراو، بەمنی فەرموو کە سێ بەردی بۆ ببەم، منیش دوو بەردم دەست کەوت، هەر

چەند گەرام بۆ بەردی سێهەم دەستم نەکەوت، لەبەر ئەوە دوو بەردو تەپاڵەیەکم بۆی برد، دوو تەپاڵەکەی فڕەداو فەرمووی: (تەپاڵە چەپەڵە!) (بوخاری) بۆیە بەشتی ڕێزداریش نابێ، وەکوو کولێرەو هەموو خواردەمەنییەکی تری ئادەمیزاد، یا خواردەمەنی جنۆکە وەك ئیسقان، لەبەر ئەم فەرموودەی مسلیم: (حەزروت {دروودی خوای لەسەربێ} ڕێگەی نەدەدا تارات بە ئێسك بگیرێ، دەیفەرموو: چونکە ئێسك خۆراکی برا جنۆکەکانی ئێوەیە!).

مەرجی بە کارهێنانی بەردو وێنەی بەرد ئەمەیە: شوێنەپیسەکە وشك نەبوبێتەوەو پیسییەکەیش لە جێگەی ئاسایی خۆی لای نەدابێ و شتی بێگانەی تری نەهاتبێتە سەر، دەنا دەبێ تاراتەکە بەس بە ئاوبێ، یا بە بەردو بە ئاوبێ، بەردی تەنیا بەس نیە).

١١) دەستووری سەراوکردن:

١) نادروستە بۆ سەراوکەر لە چۆڵەوانی، ئەگەر پەنایێ نەبوو، ڕووکردن و پشتکردن لە ڕووگە، بەپێی فەرمایشتەکەی {دروودی خوای لەسەربێ} (کە دەچنە سەر پێشاو، بۆ پیسایی یان بۆ گمێز، نە ڕووبکەنە ڕووگە (قیبلە) و نە پشتی تێبکەن، بەڵام ڕووبکەنە ئەم لاو لا) (شەیخان) هۆی ئەم نادروستیە ئەمەیە: بەری ڕووگە شکۆمەندە، دەبێ شکۆمەندییەکەی بپارێزرێ، بەپێی فەرموودەکەی سوراقەی کوڕی مالیك {ڕەزای خوای لێبێ} دەیگێڕێتەوە کە دەفەرموێ: بە گوێچکەی خۆم لە زاری پیرۆزی سەرورەرم زنەوت دەیفەرموو {دروودی خوای لەسەربێ}: (کاتێ کەسێکتان دەچێ بۆ سەراو

بارێزی قیبلەی خوای گەورەو مەزن بگرێ، با روونەکاتە رووگە. بەڵام ئەوەوی دەفەرموێ: ئەگەر لەبەر دەمیەوە داپۆشەرێ (ساترێ) هەبوو، دوو سێیەکی گەزێ بەرز بوو، خۆشی بەقەد سێ گەز یا کەمتر لێیەوە نزیك بوو، ئەوە رووکردن تێی دروستە، ئیتر چ لەناو سارادا بێ، چ لەناو خانوودا بێ، رووکردن‌و پشت کردنە رووگە لەناوماڵدا بۆیە حەرام نیە لەبەر ئەم فەرموودەیەی ئیبنو عومەر: فەرمووی: ئیشم هەبوو چوومە سەر سەربانەکەی حەفصەی خوشکم کە ژنی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بووْ، پێغەمبەرم دی خەریك بوو روو بە شام دەستی بە ئاو دەگەیاندو پشتی کردبووە رووگە. (کۆمەڵەکە گێڕاویانەتەوە – بوخاری، موسلیم، ئەبو داودد، تیرمیذی، نەسائی) شافعیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: رووکردن‌و پشتکردن لە رووگە لەدەشت نادروسە نەك لەناو ماڵدا. مەروانول ئەصفەریش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئیبنو عومەرم بینی حوشترەکەی لە بەردەمیەوە لە رووی قیبلەوە ییخ دابوو، ئەوجا بەرەو وشترەکە گمیزی دەکرد، عەرزیم کرد: ئەی باوکی ئەورەحمان! خۆشتی وا نەیی لێکراوە؟ چۆن تۆ دەیکەی؟ فەرمووی: شتی وا لە بۆشاییدا، لە شوێنی بەربەرەلادا نەیی لێکراوە، بەڵام ئەگەر لە نێوانی تۆو نێوانی رووگەدا شتێ هەبێ کە پەردەت بۆ بکا ئەوا قەیناکا) ئەبو داوودو حاکم گێڕاویانەتەوە.

٢) **پارێز بکا لە گمێزکردن لە ناو ئاوی راوەستاودا.** پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (کەستان قەت گمیز مەکەنە ئاوی راوەستاوەوە) جابیریش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی دەکرد کە لەناو ئاوی راوەستاودا گمێز بکرێ) (موسلیم،

نەسائی) ئەم نەیی لێکردنەیش ئاوی کەمو زۆری دەگرێتەوە، چونکە شتی وا مایەی چەپەڵییە، بەڵام بەرگیرییەکە چونکە بەرگری = دفاع بەڵام (بەرگیری = منع) لە کەما توندترە، وە لە شەویشدا توندترە لە رۆژ، چونکە دەڵێن: ئاو لە شەودا ئارامگای جنۆکەیە، جا دوور نیە کە بەهۆی ئەوەوە جنۆکە تووشی زیانێکی بکەن، ئاوی رەوانیش ئەگەر کەم بێ میزتێکردنی نادروستە، چونکە لەکاری دەخا، نە بەکەڵکی خۆی دەمێنێ، نە بەکەڵکی کەسێکی ار دەێ، ئەگەر زۆریش بێ ئەوە ناپەسەندە، واتە: مەکرووهە، ئاوی راوەستاویش کەمو زۆری ئەم دووبڕیارەی بۆ هەیە، کەم بێ نادروستە زۆر بێ (واتە: قوللەتێن بێ) ناپەسەنە. بەهەر حاڵ سەراوکردن لە ئاوی راوەستاودا زۆر خراپە.

٣) **سەراونەکا لە ژێرداری بەریدا**، لە کاتی بەردا، یا لەهەر کاتێکی تردا، پیسایکردن ناپەسەندترە، چونکە بەرەکەی پیس دەکاو قێزەوون دەبێ.

٤) **سەراو نەکا لەسەر ریگایێ کە هاتوو چۆی تیابکرێ**، سەراوی گەورە خراپترە، جارێ پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) فەرمووی: خۆتان بپارێزن لەو دوو شتە ناشرینە کە دەبن بە هۆی ئەوە خەڵکی نەفرەتتان لێبکەنو لەعنەتتان بۆ بنێرن، گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! ئەو دوو شتەیە چین؟ فەرمووی: سەراوکردن لەسەرەرێدا، یا لە سێبەری جێگەدانیشتندا.

٥) **سەراو نەکاتە ناو کونی زەوییەوە**، مەبەست کونی دەم خڕوپانە، چونکە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) لە فەرموودەیێکا، کە

نەسائیو ئەبو داوود گێڕاویانەتەوەو حاکم فەرموویەتی: فەرموودەیەکی ساخە چونکە بەپێی مەرجەکانی صەحیحی بوخاریو صەحیحی موسلیمە، پێشگیریی کردووە لەوە کە: (میز بکرێتە کونەوە). لەبەر ئەوە کە جێگەو شوێنی جنۆکەیە.

٦) **لە سێبەری دانیشتنی مەردوومدا،** وەك سێبەری درەختو شتی وا سەراو نەکا. سەراوی گەورە خراپترە، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرموویەتی: خۆتان لەم سێ ئیشە بپارێزن کە دەبن بەهۆی نەفرین لێکردنتان: سەراوکردن لە گۆڕگاکاندا یا لەسەر چەقی ڕێگەوباندا، یا لە سێبەری حەوانەوەدا، وەك سێبەری درەختو شتی وا. (ئەبو داوود) جێگەی گۆڵو کانیکردنو ڕێگەی کانیو بوارو دەوروبەرو قەراخی ئاوی لێخواردنەوەو بەربەرۆچکەی زستانیش لەم بڕیارەدا وەك سێبەر وایە. میزکردن لەسەر گۆڕ نادروستە، هەروا لەناو مالی مزگەوتدا، با بیکاتە دەفەرمویێ: فریشتەوەو دوایی لە دەرەوەی مزگەوت بیرێژێ هەر حەرامە!.

٧) **لە کاتی دەست بەئاو گەیاندنا قسەنەکا،** چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (نابێ دوو کەس بەیەکەوە بچن بۆ سەراوو شەرمیان هەلماڵن دەست بکەن بە قسەکردن، چونکە خودای گەورەو مەزن زۆر ڕقی لە شتی وا دەبێتەوە) (ئەبو داوود) بۆیە خوا زۆر ڕقی لە شتی وایە لەبەر هەلماڵینی شەرمگا، دەنا قسەکردن لەم کاتەدا دروستە بەلام ناپەسەندە، دەق وەك ژن تەلاقدان خۆی ڕەوایە کەچی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە بارەیەوە دەفەرموێ: (دزێوترین حەلاڵ لەلای خودای گەورەو سەروەر ژن تەلاقدانە) ئەمانەیش حوکمی قسەکردنیان هەیە:

وەڵامدانەوەی سڵاوو نزاکردن بۆ پژمیوو سوپاسکردنی پژمیو، ئەگەر لەسەر پێشاو پژمی با لە دڵەوە سوپاسی خوا بکا، موحیبی طه بەری دەفەرموێ: (گەرەکە لەوکاتەدا نەبخواو نەبخواتەوەو نە تەماشای دەردراوەکە بکاو نە سەیری شەرمگای خۆی بکاو نە سەیری ئاسمان بکاو نە بەدەستی یاری بکاو نە زۆریش لە ئاودەستا بمێنێتەوە، ناپەسەندە هەڵگرتنی شتێ کە ناوی خوای لێنووسرابێ،وەك ئەنگوستیلەو پارەو درەم، هەروا شتێ قورئانی لێنووسرابێ، لە بۆ شکۆمەندیی، ناوی پێغەمبەریش لەم مەسەلەیەدا وەك ناوی خوا وایە)، لە حەدیسا دەفەرموێ: (پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کە دەڕۆیشتە ناو ئاو دستەوە ئەنگوستیلەکەی دادەکەندو لە شوێنێکا دایدەنا، ئەوجا دەڕۆیشتە ناوی، چونکە مۆری (محمد رسول الله)ی لێهەڵکەندرابوو) (تیرمیذی) گێڕویەتەوەو فەرموویەتی: فەرموودەیەکی جوانی ساخە (حدیث حسن صحیح) حەرامە سیپارە (موصحەف) ببرێتە ناو ئاودەستەوە، مەگەر بترسێ کە بیدزن، یا بکەوێتە دەستی بێبڕوا، لەکاتی وادا ناچارییە دروستە، بە هەرحاڵ پێویستە بەپێی توانا پاك رابگیرێ‌و لە بێڕێزی بپارێزرێ.

بزانن: کە هەموو ناوێکی شکۆمەند لەم حکومەدا وەك ناوی خواو پێغەمبەر وایە، کەواتە ئەمە ناوی گشت پێغەمبەرەکان دەگرێتەوە {درودی خوایان لەسەربێ}.

٨) **نابێ رووبکاتە خۆرو مانگ**، یا پشتیان تێبکا، چونکە ئەم دووشتە دوو نیشانەی گەورەی ئاشکران لەسەر گەورەیی خوای مەزن.

٩) بەرەو رووی بـا، بامیزنـەکا، لەوکاتـەدا قورسـایی لەشـی بخاتـە سەر قاچی چەپی، کە دەچێتە ناو ئاودەستەوە قاچی چـەپی پـێش بخـاو بڵێ: (باسم الله اللهم انی أعوذ بك من الخبث والخبائث: بـە پـیرۆزی ناوی خوا خۆم دەپارێزم لە شەیتان، ئـەی خودایـە! پـەنا دەگـرم بـەتۆ لـە گۆڵو دێڵی شـەیتان) کاتێکیش دەردەچێ قاچی چەپی پێشبخاو بڵێ: (غفرانك الحمد لله الذی أذهب عنـی الاذی وعافانی: خودایـە! داوای لێبوردنت لێدەکەم کە ئەم ماوەیە لە یادی تۆ دوورکەوتمەوە، سوپاس بـۆ ئەو خودایـەی کـە ئـەم ئازارەی لـە کۆڵ خستمەوەو ساخڵەمی کـردووم) چونکە حە دیث دەفـەرموێ پێغەمبـەر (درودی خوای لەسەربێ) کـە لـە ئـاودەس دەردەچـوو دەیفـەرموو: (غفرانـك) (هـەر پێـنج فەرموودەزانەکـە گێڕاویانەتـەوە) لەچەند رێگەی بێهێزیشەوە دەگێڕنـەوە کە پێغەمبـەر فەرموویـەتی: (الحمـد لله الـذی أذهـب عنـی الاذی وعافـانی). شـتی واش با بێهێزیش بێت بەڵام لـە عیبادەتـدا کاری پێـدەکرێ. وا پەسـەندە کـە لەخـەڵك دووربکەوێتـەوەو شـوێنێکی فـشەڵی لـەبار بـۆ مێزکـردن هەڵبـژێرێ، نـەبادا پرۆژەکـەی بگەڕێتـەوە بـۆ خـۆی، بـەپێی ئـەم فەرموودەیـەی ئـەبو مووسا (رەزای خوای لێبێ): (جارێ پێغەمبـەر (درودی خوای لەسەربێ) چووە پەنا دیوارێکـەوە لـە نەرماییـەکی فشەڵدا گمێـزی کـردو فەرمووی: کاتێ دەتانـەوێ گمێزبکـەن جێگەیـەکی لـەبار کـە دەستبدا بـۆ میزلێکـردن بدۆزنـەوە!) (ئەحمـەد ، ئـەبو داوود) وا باشـە کـە لـەپاش سەراوەکە ئاو بپرژێنی لە شەرمو شەرواڵەکەی، هەتا دڵە راوکێ لـە خـۆی دووربخاتەوە.

١٢) هۆکانی بێدەسنوێژیی:

دەسنوێژ بەمانە دەشکێت:-

دەرچوونی شتێ لە پێش یان لە پاش، قەبارە داربێ یان بێقەبارەبێ وەك با، ئاساییبێ یان نائاسایی وەك خوێنو زیخ، خودپیس (نجس العین)بێ یان پاکبێ، وەکو کرم، سەر بەلگەیش لەم مەسەلەیەدا ئەم ئایەتەیە: {او جَاء أَحَدٌ مِّنكُم مِّن الْغَآئِطِ - سورة النساء - ٤/٤٣}. واتە: وە یاخود یەکێ لە ئێوە لەسەر ئاو هاتەوەو بێدەسنوێژبوو. غائیط لە بنەڕەتدا ئەو شوێنەیە کە دەستی تیادا بە ئاو دەگەیەنرێ، دەردراوەکە بەهۆی هاوسایەتیوە بەو ناوە ناونراوە، بە پێی ئایەتەکە میزو پیسایی بەردەکەون، باو تڕو تسیش بەپێی ئەم فەرموودەیە بەردەکەون. ئەبو هورەیرە {خوای لێ رازی بێ} فەرمووی: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: (هەر کەسێ دەسنوێژی شکا تا دەسنوێژ نەگرێتەوە نوێژکردنی بۆ دروست نیە. پیاوێکیش گوتی: ئەی ئەبو هورەیرە! دەسنوێژ بەچی دەشکێ؟ فەرمووی: بە بالێبوونەوەو تڕو تسو شتی وا) (پەسەندی هەردوولایە. واتە: بوخاریو موسلیم گێڕاویانەتەوە) مەزیش بەر دەسنوێژ شکێن دەکەوێ بەپێی ئەم فەرموودەیە: عەلی {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: مەزیم زۆر بوو، شەرمیشم دەکرد بۆ خۆم لە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} بپرسم، چونکە کچەکەی خێزانم بوو، جا میقدادی کوڕی ئەسوەدم راسپارد، بۆ ئەمە لێی پرسی، فەرمووبووی: چۆکی بشۆرێو دەسنوێژ بگرێ) (شەیخەین). بەپێی ئەم فەرمایشتەی ئیبنو مەسعودو ئیبنو عەبباسیش {رەزای خوای لێبێ} وە دیش

بەردەکـەیٚ: (بـەهۆی دەرچـوونی وەدییـەوە دەسـنوێژ پێویـست دەبـێ) بەیهەقی لـە (السنن)دا گێڕاویەتـەوە. ئایـەتو فـەرموودەکان دەکـرێن بـە پێوەر بۆ هەموو دەدراوێکی تـریش تەنانـەت بـا سروشـتی لەشـیش دەری نەپەڕاندبێ!.

بەڵام دەردراوێ لە دوو ڕاگە (سـبیلین)ەوە دەرنـەچوو بـێ، دەسـنوێژ ناشکێنێ، وەك خوێندبەردانو کەلەشاخ گرتنو ڕشـانەوەو ئـارەقو شـتی تری لەم بابەتە، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کەڵەشـاخی لـە خـۆی دەگرتو شوێنە کەڵەشاخلێگراوەکەی دەشۆردو ئیتر بەبێ ئـەوە دەسـنوێژ بگـرێ، نوێـژی دەکـرد، جـارێکیش لـە غـەزای زاتولریقاعـا دوو پیـاو لـە یـارانی پێغەمبـەر {دروودی خوا لەسـەر خۆی و رەزای خوا لـە یـارانیبێ} ئێـشکی لەشـکری موسوڵمانانان دەگرت، پیاوێکیان هەڵسا دەستی کرد بە نوێـژکردن، پیـاوێ لـە بێبڕواکـان تیرێکـی تێگـرت، ئـەویش تیرەکـەی دەرکێـشاو نوێژەکـەی تـەواوکرد، هـەر خوێنیـشی لێـدەهات، کاتـێ پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} بـەوەی زانـی ڕەخنـەی لێنـەگرت. (ئـەبو داوود بـە ڕشـتەیەکی سـاخ گێڕاویەتـەوە) لەبـەر ئـەوەیش دەردراوی دووڕا واتـە: (پـاشو پـێش) تایبەتمەندیی خۆی هەیە کە لە غەیری ئەواندانییە.

یەکێ لە دەسنوێژ شکێن (نَوَاقِضْ)ەکان:-

خەوتنـە، بـەپێی فەرمایـشتەکەی پێغەبـەر {دروودی خوای لەسەربێ}: چـاو دەمبێنی کۆمە، هەر چاو کاتێ چووە خەو دەمبێنەکە خاو دەبێتەوە، جا لەبـەر ئـەوە ئەگـەر کەسـێ خـەوت کاتـێ هەڵدەسـتێ بـا دەسنوێژ بگـرێ) (ئـەبو داوودو ئیبنوماجـە). بـەڵام کەسـێ نوسـتبێو پاشـی خـۆی لـە

زەوییەکە قایم کردبێ، ئەوە دەسنوێژی ناشکێ، بەپێی فەرمایشتی ئەنەس کە دەفەرموێ: یارانی پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) جاران دەیشخەوتن، کە هەڵدەستان بەبێ ئەوەی دەسنوێژ تازەبکەنەوە نوێژیان دەکرد) (موسلیم گێڕاویەتەوە)، ئەبو داوود ئەم رستەیەشی لەم فەرموودەیە پتر کردووە: وا خەویان لێدەکەوت سەریان شۆڕدەبۆوەو چەناگەیان دەیدا لەسەر سینگیان، ئەمەیش بە سەرینیی پێغەمبەر بوو.

یەکێ تریان: نەمانی هۆشە بەسەر خۆشی یا بە نەخۆشی وەك بوورانەوەو شێتی، چونکە لە شوێنێ بەخەو دەسنوێژ بشکێ کە لەچاو نەمانی هۆشدا شتێ وا مرۆڤ بێئاگا ناکا، دەبێ بەم باشتر بشکێ.

یەکێ تریان: بەیەك گەیشتنی پێستی نێرو مێی نامەحرەمە، بەبێ پەردە، مەگەر هی منالێ کە تەمەنی لەوادەی ئارەزووی ئادەمیزادی ئاسایی کەمتربێ، بەپێی ئایەتی: {أَوْ لاَمَسْتُمُ النِّسَاء – ٤/٤٣}. واتە: یا پێستتان لە پێستی ژنان کەوت) ئەوەتا لەم ئایەتەدا (لمس) عەطف کراوەتەوە سەر (مجئ) وەفەرمان کراوە ئەگەر ئاو نەبوو لە دوا روودانی یەکێ لەم کارانە، تەیەمموم بکرێ، ئەمەیش نیشانەی ئەوەیە کە دەستلێدانی تەنیا هۆی بێ دەسنوێژییە، رێك وەك سەراوکردن، بەوەدا دەزانین کە مەبەست لە (لەمس) جووتبوون‌و دروستبوون لەگەڵ ژندا نیە، چونکە ئەم واتایە دژی رواڵەتی دەرەوەی وشەکەیە، چونکە (لەمس) بەغەیری جووتبوونیش دەگوترێ، ئەوەتا خوای گەورە دەفەرموێ: {فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ – سورة الأنعام – ٦/٧}. واتە: ئەگەر کتێبێکیشت بۆ بنێرین کە لە کاغەزدا نوسرابێ، وە بەدەستی خۆیان

دەست لە پەرەکانی بدەن، هەر بڕوا ناهێننو دەڵێن: ئای لەم جادووە گەورەو ئاشکرایە) پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} لەمسی بە واتایەکی تر جگە لە جووتبوون بەکار هێناوە، وەك ئەوە بە ماعیزی فەرموو: (لعلك لامست: رەنگبێ هەر دەستبازیت لە گەڵیدا کردبێ) هەر بەڵگەیەکیش کە بۆچوونی تری هەڵدەگرت لە بەلگەیی دەکەوێ، کە واتە: لەمس لە زمانی عەرەبدا بریتییە لە کەوتنی پێست لە پێست، ئیتر بە قەستی بی یان نا، بە ئارەزووبێ یان نا، لە نێرینەیشا جیاوازی لە نێوانی پیرێ کە لە پیاوەتی کەوتبێو نێرینەی تردانیە، پیرو لاوو خەساوو شلەیەتەو مێرد منداڵ جیاوازیان نیە، لە مێینەیشا فەرقی ژنی گەنجو پیرێژنێ ئارەزووی لێنەکرێ نیە، چونکە هەر چۆنێبێ جێگەی گومان لێکردنی ئارەزوو لێکردنە! بۆیەیش لە یەککەوتنی پێستی خۆیی (مەحرەم) دەسنوێژ ناشکێنێ لەسەر فەرمایشتی دامەزراو، چونکە جێگەی گومانی ئارەزوولێکردن نیە، پەردەیش کە لە بەینا بوو ئەوە بەیەك گەیشتن نیە بۆیە دەسنوێژ ناشکێ، هەروا دەست دانو لە نینۆكو مووو ددان دەسنوێژ بەتاڵ ناکاتەوە هەروا لەیەککەوتنی ئەم شتانە لەناو خۆیانا.

یەکێ تریان: گەیشتنی بەری دەستی کەسێکە بە پێستی پاشو پێشی خۆی یا هی ئادەمیزادێکی تر، ئیتر نێربن یان مێ، گەورە بن یان بچووك جیاوازیان نیە، ، بەپێی فەرمایشتەکەی {دروودی خوای لەسەربێ} کەسێ دەستیدا لە پاشوپێش (فەرج)ی خۆی با دەسنوێژ بگرێتەوە) (ئەحمەدو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە، حاکمیش فەرموویەتی: ئەمە بەپێی مەرجی هەردوو شێخە) واتە: (بوخاریو موسلیم، کە لە زانستی فەرموودەدا ناسراون بە شەیخەین، واتە: هەردوو شێخ) وە بەپێی ئەم

فەرمایشتەیشی {دروودی خوای لەسەربێ}: هەرکامێکتان بەبێ پەردە یا بەبێ دەستپێچ دەستیدا لە شەرم واتە: پاش و پێشی خۆی بدات با دەسنوێژبگرێتەوە.

ئیبنو حەببان گێڕاویەتەوە، (افضاء) کە لە دەقی عەرەبی فەرموودەکەدا هەیە برێتییە لە دەست لێدان بە بەری دەست، دەی ئەوا بەپێی دەقی فەرموودەکان بەدەست لێدان لە شەرمی خۆی دەسنوێژی دەشکێ، دیارە بەهی کەسێکی تر باشتر دەشکێ، چونکە ئەوە پتر پەردەی رێز لە نێوانا دەدرێنێ، بەڵکوو بەبێ ئەم پێوەر (قیاس)یش ئەم دەقە لەم بارەیەوە چەسپاوە: کەسێ دەستبدا لە چووک (زەکەر)ی خۆی با دەسنوێژ بگرێتەوە) فەرموودەکەی خاتوو بوسرەیش دەفەرموێ: بۆ خۆم لە پێغەمبەرم ژنەوت دەیفەرموو {دروودی خوای لەسەربێ}: هەر کەسێ دەستیدا لە چووك دەبێ دەسنوێژ تازە بکاتەوە (ئەحمەدو نەسائی) ئەمەیش دامەنی خۆیو دامەنی خەڵکی تریش دەگێڕیتەوە، هەروەك پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەر پیاوێ دەستی کەوت لە چووکی خۆی با دەسنوێژ تازە بکاتەوە، هەر ژنێکیش دەستی دا لە شەرمگای خۆی با دەسنوێژ تازە بکاتەوە) (ئەحمەد) ئەو فەرموودەیەی کە ئەوە دەگەیەنێ کە بەشتی وا دەسنوێژ ناشکێ، ئیبنو حەببانو کەسانی تر دەفەرموون: ئەوە هەڵوەشاوەتەوە، پاشیش (کە مەبەست لێی پزووی کۆمی ئادەمیزادە) بەر وشەی شەرمو دامەن دەکەوێ لەم فەرموودانەدا، کە بە واتای فەرجن، هەروەك بە قیاس لەسەر پێشیش هەمان بڕیاری بۆ دەسەپێ، بە وشەی (بەری دەست) ئەوەی بەری دەست نەبێ بەر بڕیارە ناکەوێ، واتە: دەسنوێژ بە سەری پەنجەو بە نێوانیو بە لاتەنیشتیو

بەلالەپ ناشکێ، بە (شەرمگای ئادەمیزادیش) هی گیانلەبەرو مەڵو مۆر دەردەچێ، بەدەس دان لەبەرو دوای گیانلەبەر دەسنوێژ ناشکێ.

یەکی تریان: چاکبوونەوەی هەمیشە بێ دەسنوێژە وەك کەسێ هەمیشە میزەچۆرکێی بێ، یا پێی رانەگرێ، یا وەك ژنی هەمیشە بێنوێژ، چونکە پاکێتیی ئەمانە لەبەر ناچارییەو هی ناچارییەکەیانە، هەر کاتێ ناچارییەکەیان نەما حوکمەکەیشی نامێنێ، کە ئەوەیە چاوپۆشی دەکرێ لە دەدراوەکەیان.

١٣) یاسایەکی سەرعزانی (قاعیدة فقهیة):

یەکێ لە یاسا بڕیاردراوەکان، کە بڕیاری (حکم)ی زۆری شەرعی بەپێی ئەو دروست دەبێ ئەمەیە: (إستِصْحابُ الاصل) واتە: مانەوەی شت لەسەر حاڵی پێشووی خۆی، لەسەر ئەم شێوەیە: بڕیارێ بۆ شتێ لەکاتی دوەمیدا دەچەسپێ، لەسەر بنیاتی چەسپ بوونی ئەو بڕیارە بۆی لەکاتی یەکەمیدا، جا بەپێی ئەم یاسایە مەردوم تێکڕا بەیەك دەنگ دەڵێن: ئەگەر کەسێ گومانی بۆ پەیدابوو کە ئایا ژنەکەی تەڵاق داوە یا نا؟ ئەوە دروستە لە گەڵی دروست ببێ، چونکە بنەڕەت (ئەصڵ) نەبوونی تەڵاق، بەڵام ئەگەر گومانی کرد: کە ئەو ژنەی مارە کردووە یا نا؟ ئەوە دروست نیە بڕواتە لای، چونکە بنەڕەت نەبوونی مارەکردنە، لەسەر هەمان یاسا ئەگەر کەسێ سوور دەیزانی کە دەسنوێژی هەبوو، لە فیسارە کات، بەڵام گومانی لە نەمانیا لەوەودوا پەیدا کرد، ئەوە چوونکە بنەڕەت هەبوونی پاکییەو نەبوونی بێ دەسنوێژییە دەسنوێژەکەی هەر ماوەو نەشکاوە! بە

پێچەوانەیشەوە هەروەها ئەگەر کەسێکیش سوور دەیزانی کە لەپاش کاتێکی زانراوەوە وەك پاش خۆر کەوتن، دەسنوێژی گرتووەو دەسنوێژی شکاوە بەڵام نەیدەزانی کە کامیان لە پێشدا بوون، ئەوە تەماشا دەکەین ئەگەر لە پێش خۆرکەوتندا دەسنوێژی نەبووە ئەوە ئێستا دەسنوێژدارە، چونکە بێ دەسنوێژییەکە لە پێش خۆرکەوتندا هەڵ دەگرێ کە لەپێش پاکییەکەوە بووبێ، هەڵیش دەگرێ کە لە پاشیەوە بووبێ، جا بەم رەچاوکردن (اعتبار)ە پاکێتی دەبێ بە بنەڕەت، بەڵام ئەگەر لە پێش خۆرکەوتندا دەسنوێژی هەبوو ئەوا ئێستا بێ دەسنوێژە چونکە سوور زانینی پاکێتی لە پێش خۆرکەوتندا بەوەلا دەچێ کە سووریش دەزانێ کە لە پاش خۆرکەوتن دەسنوێژی شکاوە، لەشپێسیش لەم بڕیارەدا وەك بێ دەسنوێژی وایە.

١٤) خۆشۆردن (غوسڵ):

شۆردن لە زماندا: کردنی ئاوە بەسەرشتدا بە رەهایی (مطلقا). لە شەرعدا: کردنیەتی بەسەر هەموو جەستەدا بە مەبەستی شتن. (هۆیەکانی): ئەو شتانەی کە دەبن بە هۆی پێویستبوونی خۆشتن شەش شتن سیانیان پیاوو ژن تیایانا هاوبەشن.

یەکەم: بەیەکاچوونی سوننەتگای نێرو مێیە، لەسەر ئەم شێوەیە بەلایەنی کەمەوە تێچوونی گۆمکەی چووك، یا بە ئەندازەی ئەوە، بۆ ناو پێش یا پاشی گیانداری، بکەرو بدەر مرۆڤ بن یا گیانلەبەر جیایی نیە، هەروا ئاوی بێتەوە یا نا جیاوازی نیە، سەربەڵگە لەم مەسەلەیەدا

فەرموودەکەی خاتوو عائیشەیە {رەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} و سەرو ماڵو مناڵ بە قوربانیبێ، فەرمووی: کاتێ دوو سوننەتگاکە بەیەکا چوون خۆشۆردن پێویست دەبێ، من خۆمو پێغەمبەری خوا ئاوامان دەکردو لە پاشا هەدوکمان خۆمان دەشۆرد (موسلیم) (بەیەکاچوونی سوننەتگای نێرو مێ: واتە: التقاء الختانین — وەرگێڕ).

دووەم: دەرچوونی تۆماوە، بەپێی فەرمایشتەکەی {دروودی خوای لەسەربێ} ئاو لە ئاوەوەیە. واتە: خۆشۆردن بە ئاوهاتنەوە پێویست ەبێ (موسلیم) ئیتر دەرچوونەکە لە خەوا بێ یا لە حاڵی بەخەبەریدا بێ، خۆشی پێبگا یا نا، چونکە فەرموودەکەی بەرەهایی فەرموویەتی، تۆماو ئەم سێ نیشانەی هەیە:

١) لەکاتی تەڕیدا بۆنی هەویر یا بۆنی کیفی هێشووی خورمای لێدێ، لە کاتی وشکیدا بۆنی سپێنەی هێلکەی لێ دێ.

٢) بە چەند بڵقێ هەڵدەقوڵێ. خوای گەورە دەفەرموێ: {مِن مَّاء دَافِقٍ سورة الطارق — ٦/٨٦} واتە: لە ئاوێکی هەڵقوڵیو دروست کراوە، بە دەرچوونی تۆماو خۆشی دەگا بە خاوەنەکەیو دوا بە دوای ئەوە چووک سیس دەبێتەوەو کولۆکۆی دڵ دادەمرێ. جیایی ژن لەگەڵ پیاوا ئەوەیە ئاوی ژن وەك هی پیاو هەڵناقوڵێ، ئەو بەجۆرێ تر ئاوی دێتەوە. ئەگەر کەسێ لە خەو هەڵساو روانی لینجاوە خەستە سپییەکە وا بەگیانیەوە، هیچ کام لەم نیشانانەی تری تیانەبوو ئەوە خۆشۆردنی لەسەر نیە، چونکە وەدیش لەم دوو نیشانەیەدا وەك تۆماو

وایە، بڕیار بە دەستی خۆیەتی دایدەنێ بەوەدی خۆشۆردنی لەسەر نیە، بەڵام دەبێ چووکی بشۆرێ، دایدەنێ بە تۆماو ئەوە دەبێ خۆی بشۆرێ، لە حاڵی دووەما ئەگەر باقی مەندەکەی لە دوا خۆشۆردن هاتە دەرەوە پێویستە دووبارە خۆی بشۆرێتەوە.

سێیەم: مردنە، بەپێی فەرمایشتەکەی (درودی خوای لەسەربێ) لە بارەی ئەو پیاوەوە کاتی حەجی ماڵاواییدا لە ئیحرامدا لە وشترەکەی بەربۆوەو ئەستۆی شکا، کە فەرمووی: بە ئاوو بە مۆرد بیشۆرن (شەیخەین).

سیانیشیان تایبەتن بە ژنانەوە، ئەمانەن لە دواوە:

یەکەمیان: بێنوێژییە، بەپێی فەرمایشتی زاتی مەزن: {وَلاَ تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّىَ يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللّهُ – سورة البقرة – ٢/٢٢٢} . واتە: لەکاتی بێنوێژ حەڵاڵەکانتان بە نیازی چوونەلا نزیکیان مەکەون، هەتا لە بێنوێژییەکەیان پاك دەبنەوە، جا ئەو کاتە بچنە لایان لەوشوێنەوە کە خودا ڕێی پێ داونو ڕەوای دیوە بۆتان، وە بەپێی فەرموودەکەی عائیشە (خوای لێ ڕازی بێ): حەزرەت (درودی خوای لەسەربێ) فەرمووی: کاتێ سەرەتای بێنوێژییەکەی جارانت دەستی پێکرد ئیتر نوێژمەکە هەتا بە قەد ئەو ڕۆژانە دەڕوا، ئنجا با خوێنەکەیش نەوەستێ بەڵام تۆ بە نیازی خۆشۆردنی بێنوێژی خۆت بشۆرەو نوێژی خۆتی لێبکە (شەیخەین).

دووەمیان: زەیستانییە، ئەمەیش بۆ ئەمە وەك بێنوێژی وایە، چونکە بریتییە لە خوێنی بێنوێژی کۆوەبوو، وە لەبەر ئەوەیش

هاوڕێیـان {ڕەزای خوایان لێبێت} یـەکیان گرتـووە لەسـەر ئـەوەو بـەکۆی دەنـگ دەڵێن: کە ئەویش وەك بێنوێژی وایە،

سێیەمیان: منداڵبوونە، با برێتیش بێ لە خوێنپارەیێ یا گۆشت پارەیێ، هۆی فەرزبوونی خۆشۆردن دووشتە:

یەکەمیان: لە کاتی منداڵبووندا گومانی دەرچوونی خوێن هەیە، بڕیاری شەرعیش پەیوەندی بە پەیدابوونی گومانەوە هەیە، وەك خەوتن، دەسنوێژ دەشکێنێ، چونکە کاتی خەوتن جێگەی گومانی دەسنوێژشکاندنە.

دووەمیان: ئەوەیە کە منداڵ لە تۆماو دروست بووە، دەرچوونی تۆماویش خۆشۆردن پێویست دەکا.

١٥) فەرزەکانی خۆشۆردن:

خۆشۆردن دوو فەرزی هەیە:

یەکەمیان: نیەتهێنانە، بەپێی فەرموودەکەی {دروودی خوای لەسەربێ}: هەموو کردەوەیێ بەپێی نیازو نیەتەکەیەتی، دڵ جێگەی نیەتە، نیەت دەبێ لەگەڵ یەکەم شوێنی شۆراو لە لەشبێ، واتە: نیەتەکە لەگەڵ شۆرینی هەر شوێنێکی لەشدا هەبوو ئەوە بە یەکەم شێنی شۆراو دادەنرێ، نیەتهێنان ئاوایە: لەشپیس نیەی لابردنی لەشپیسی بهێنێ، یا لابردنی بێدەسنوێژی گەورە لە هەموو لەشی، ژنی بێنوێژ نیەتی لابردنی بێنوێژی بهێنێ، ژنی زەیستان نیەتی لابردنی زەیستانی بهێنێ!

بۆ دروستبوونی خۆشۆردن مەرجەکە لە پێشا پیسی سەر لەش لابرێ، بەپێی فەرموودەکەی {درودی خوای لەسەربێ}: خوێنەکە لە خۆت بشۆرەو ئینجا نوێژی خۆتی لێبکە، لەلای برێ لە زاناکان لابردنی پیسی لە فەرزەکانی خۆشۆردنن، بەڵام قسەی دروست ئەوەیە کە مەرجە نەك فەرز.

دووەمیان: گەیاندنی ئاوەکە بە هەمووپێستو بنکی مووەکان، بەپێی فەرموودەکەی {درودی خوای لەسەربێ}: لەبن هەموو موویەکا لەشپیسی هەیە، کەواتە مووەکان باش تەڕ بکەن‌و پێست تەواو خاوێن بکەنەوە لەکاتی لەشپیسی دەرکردندا). (ئەبو داوودو تیرمیذی) پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەر کەسێ شوێنی تاقە یەك موو بهێڵێتەوەو لەکاتی خۆشۆردنی لەشپیسیدا نەیشۆرێ ئەوە بە ئاگری دۆزەخ واوای لێدەکرێ). ئیمامی عەلیش {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: دەسا من لەترسی ئەم هەڕەشەیەیە کە لەم فەرموودەیەدا هەیە شەڕم بەستۆتە سەری خۆم). عەلی دەستووری وابوو مووی خۆی هەڵ دەپاچی، (ئەحمەد، ئەبو داوود، ئیبنوماجە) پێویستە پەلکە (ئەگەر ناوەکەی تەڕنەدەبوو بەبێ کردنەوە) فەرزە بیکاتەوە، بەپێی فەرمایشتەکەی {درودی خوای لەسەربێ}: مووەکان باش تەڕبکەن، وە بەپێی فەرمایشتەکەی تری {درودی خوای لەسەربێ}: هەر کەسێ شوێنی تاقە یەك موو... تا کۆتایی فەرموودەکە. بەڵام ئەو فەرموودەیەی کە ئوممو سەلەمە {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوەو دەفەرموێ: گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! من ئافرەتم‌و پەلکەکانم توند شەتەك دەدەم ئایا بۆ خۆشۆردنی لەشپیسی هەڵیان بوەشێنم یا نا؟ فەرمووی: نەء، تەنیا ئەوەندەت بەسە سێ مشت ئاو بکە بەسەر سەرتاو، باش باش قژو کەزییەکانت هەڵگلۆفەو ئەوجا سەراپا ئاوبکە بەسەر خۆتا ئیتر پاك

دەبیتـەوە). (موسـلیم لـە صـحیحی خۆیـا گێڕاویەتـەوە) ئەمـە بـەم بـارەدا دەخرێ:کە مووەکە تـەنك بـووەو بەسـتنەکە ڕێـی لـە ئاوەکـە نـەگرتووە کـە بگاتـە بنـی مووەکـانو بگاتـە هـەموو پێـستەکە، ئـەم تەئویلـەیش بۆیـە دەکەین تاکار بە کۆی بەڵگەکان بکرێ.

لە هەمانکاتدا پێویستە دیوی دەرەوەی پێست گشتی بشۆردرێ، هـەتا ئەوەی بەدەرەوەیە لە کڕاکەی گوێ بشۆردرێ، هەروا چرچو لۆچی لـەش، هەروا ژێرپێستی کەوا بە گومکەی چووکەوە بـۆ خەتەنـە نـەکراو، هـەروا ئـەوەی لـە بـەرودوای ژن واتـە: لـە پـێشو پاشـی کـە لـە کـاتی دانـشتندا دەردەکەوێ. بزانن بۆیەی سەر نینۆك کە ناهێڵێ ئاو بگاتە ژێری، یا هـەر دەرمانێ تری وا کە نەهێڵێ ئاو بگاتـە سـەر پێست، بـزانن شـتی وا دەبـێ لابرێ، بەڵام خەنەو وسمە وانین، چونکە تـەنیا ڕەنگی پێـستو مووەکـە دەگۆڕنو بەس.

١٦) سوننەتەکانی خۆشۆردن:

سوننەتەکانی خۆشۆردن چەند شتێکن: یەکێکیان: ناوی خواهێنانـە، یـەکێکی تریـان: شـۆردنی هـەردوو دەسـتە هـەتا هـەردوو مـووچ لـە پـێش ئـەوەدا کـە بکـرێ بـەناو ئـاوی خۆشـۆردنەکەدا. بەڵگـەی ئەمـەیش لـە دەسـنوێژدا رابـورد، یـەکێ تریـان: لـە پێشدا دەسـنوێژێکی تـەواو بگـرێ، لەبەر فەرموودەکەی عایشە {رەزای خوای لێبێ}: جاران یاسای پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} وابوو: کاتێ غوسڵی لەشپیسی دەدەکرد لە پێشدا دەسـنوێژێکی تــەواوی دەفــەرموێ: دەکــرد دەق وەك دەســوێژی نوێــژ، (شــەیخەن).

بوخاریش {رەزای خوای لێبێ} لە ئوممو سەلەمەوە {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} شۆردنی هەردوو قازی خستە داواوە، قاچی حوسەین دەفەرموێ: لەبەر ئەوەی ئەم دوو گێڕانەوەیە هەردووکیان راستو دروستن کار بە هەردووکیان دەکرێ، جا ئەوەی لەشپیسی خۆی دەردەکا سەپشکە لە نێوانی ئەم دوو شتەدا، یا دەسنوێژەکەی بە تەواوی بگرێ، بەپێی گێڕانەوەکەی عائیشە، یا شۆردنی قاچەکانی بخاتە دوا خۆشۆردن بەپێی گێڕانەوەکەی ئوممو سەلەمە. یەکێکی تریان: دەست بخاتە هەموو جەستەی، بە تایبەتی چرچو لۆچەکانی، ئەمەیش لەبەر دووربینی، وە هەتا لە مەترسی راجیاییش مرباز ببین، چونکە هەندێ ئەمەیان بە پێویست داناوە، گرنگی بدا بە دەست خستنە چرچو لۆچی لەشی، وەك بنباخەڵو لۆچی سكو ناو ناوكو پێچو پەنای هەردوو گوێ، چونکە ئەمە دەبێ بە هۆی دڵ ئاوخواردنەوەو دڵنیا دەبێ لەوە کە ئاوەکە گەیشتۆتە هەموو بەشو پاژەکانی لەشی، بە تایبەتی بۆ گوێکانی لالوێی ئاو هەڵبگرێو گوێچکەی دابنێ لەسەری، لە سەرخۆ، هەتا ئاوەکە بگاتە هەموو گۆشەو پێچو پەناکانی.

یەکێکی تریان: مووالاتە: واتە: ڕێزپێوەگرتن، کە ئەوەیە پێش ئەوەی ئەندامی پێشوو وشك ببێتەوە دەست بکا بە شۆردنی ئەندامی دوا ئەو.

یەکێکی تریان: پێش خستنی شۆردنی لای راستە لەسەر لای چەپ، دیوی دەرەوەو دیوی ناوەوەی، بەم رەنگە لە پێشدا ئاو دەکا بەسەر

سەریدا، ئەوجا بەلای راستیدا ئەوجا بەلای چەپیدا، چونکە ئەو (درووودی خوای لەسەربێ) حەزی لەوە بوو کە لە دەسنوێژو خۆشۆردندا لای راستی پێش بخا (پەسەندی هەردوولایە: متفق علیه).

یەکێ تریان: سێ جار کردنەوەی شۆردن، سێ جار سەری بشواتو سێ جار دەستی تێبخات، باقی مەندەی لەشیشی هەروا، لە مەیشدا حەزرەت دەکا بە سەرمەشق، وا پەسەندە ئاوی خۆشۆردن لە مەنێ کەمتر نەبێو ئاوی دەسنوێژ لە (مودد)ێ کەمتر نەبێ، بەپێی ئەم فەرموودەیەی موسلیم: پێغەمبەر (درووودی خوای لەسەربێ) مەنێ ئاو بەشی خۆشۆردنی دەکردو (مودد)ێ ئاویش بەشی دەسنوێژی دەکرد). تازەکردنەوەی خۆشۆردن سوننەت نیە، چونکە شتی وا لە سوننەتدا نیە، سەرەڕای ئەوەیشە زەحمەتە، بەڵام دەسنوێژ ئەو زەحمەتەی تیا نیە لەبەر ئەوە سوننەتە تازە بکرێتەوە، هەر کاتێ ویستی نوێژی پێوە بکا، هەروا بەپێی ئەم فەرموودەیەش کە ئەبو داوودو کەسانی تر گێڕاویانەتەوە: دەفەرموێ (درووودی خوای لەسەربێ) هەر کەسێ لەسەرپاکی دەسنوێژ تازە بکاتەوە خوا دە چاکەی بۆ دەنووسێ. لەبەر ئەوەیش کە لە سەرەتای ئیسلامەتییەوە بۆ هەموو نوێژێ دەسنوێژیان دەگرت، تا پێویستبوونی ئەوە هەڵوەشایەوەو زاتی داخوازییەکە (ئەصڵی طەڵەبەکە)مایەوە. وا پەسەندە کە بە لەشی پیسەوە نەموو بتاشێو نە نینۆك بکا، هەتا هەموو پاژێکی لەشی پاکبێ، سوننەتە لە پاش خۆشۆردن بڵێ: (أشهد أن لا اله الا الله وحده لا شريك له وأشهد أن محمدا عبده ورسوله) لەمەدا چاو لە پێغەمبەری خوا بکا، چونکە ئەو وای دەکرد.

١٧) هەڵماڵینی شەرمگا لەکاتی خۆشۆردندا:

دروست نیە بۆ کەس کە لە بەرچاوی کەسێکی تر، بەشەرمگای رووتەوە خۆی بشۆرێ، لەسەر ئەوە تەمبێیەك (تەعزیر)ێکی وا دەکرێ کە بگونجێ لەگەڵ حاڵیدا، دروست نیە بۆ ئامادەبوان کە ئەوەی لێ قبوڵکەن، پێویستە لە سەریان بەرهەڵستی بکەن‌و بێزاری دەربڕن، خۆ ئەگەر خۆیانی لێبێدەنگ کەن تاوانبار دەبن‌و ئەوانیش تەمبێ دەکرێن بە پێی فەرمایشتەکەی (درودی خوای لەسەربێ) نەفرەت‌و لەعنەتی خوا لەو کەسەی کە تەماشای شەرمگای نامەحرەم دەکاو، لەو کەسەیش کە نامەحرەم تەماشای شەرمگای دەکا. بەڵام ئەگەر بە تەنیا خۆی بوو دروستە، لە حاڵی وایشدا خۆداپۆشین باشترە، چونکە شەمکردن لە خوا شایانترە، هەتا لە هەموو کەسێکی تر.

پیاو لەناو گەرماوا دەبێ چاوی خۆی لە روانینی ناڕەوا بگرێ، شەرمگای رووت نەکا لە بەرچاوی کەسێ کە بۆی دروست نەبێ تەماشای بکا. ئیمامی قورطوبی (رەحمەتی خوای لێبێ) لە تەفسیرەکەیدا، لە راڤەی ئایەتی: (کراما کاتبین، یعلمون ما تفعلون)دا ئەم فەرموودەیەی گێڕاوەتەوە: هەر پیاوێ بە لەش رووتی لەناو گەرماودا بێ دوو فریشتەکەی کەوان لە گەڵیا نەفرەتی لێدەکەن. حاکمیش لە جابیرەوە دەگێڕێتەوە: پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) فەرموویەتی: نادروستە بۆ پیاو بچێتە ناو گەرماو مەگەر بە پەشتەماڵەوە.

١٨) خۆشۆردنە سوننەتەکان:

بەهۆی ئەم چەند شتەوە خۆ شۆردن سوننەتە: خۆشۆردنی هەینی، حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەوەی لە رۆژی هەینیدا بۆ نوێژی هەینی تەنیا دەسنوێژ دەگرێ ئەوە بەپێی سوننەتی پێغەمبەر رەفتار دەکا، دیارە کە ئەوەیش کارێکی گەلێ شیرینە، ئەوەیشی کە خۆی دەشوا دیارە کە خۆشۆردنەکە زۆر خێرترە، (ترمیذی گێڕاویەتەوە) ئەوەویش {رەزای خوای لێبێ} فەرموویەتی فەرموودەیەکی ساغە. هەندێ وا بۆی چوون: کە فەرز بێ نەك سوننەت، ئەمەیشیان لەم فەرمایشتە وەرگرتووە کە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: کاتێ دەچن بۆ نوێژی هەینی خۆتان بشۆرن). موسلیم گێڕاویەتەوە، چونکە رووکاری فەرمان (ظاهیری ئەمر) بۆپێویست بوونە، ئەم فەرموودەیەش رای ئەم لایەنە دووپات دەکاتەوە: خۆشۆردنی رۆژی هەینی پێویستە لەسەر هەموو پیاوێکی رەسیدە) مەبەست لە رەسیدە پیاوێکە جێگەی تەکلیف بێ (شەیخەین). بەلام ئەم قسەیە بەوە بەرپەرچ دراوەتەوە کە فەرمان (ئەمر) لەم فەرموودەیەدا، بۆ پەسەندکردنە نەك بۆ پێویست بوون، چونکە چەند فەرموودەیەکی ساخ لەم مەسەلەیەدا هەیە، کە دەبن بە بەلگە لەسەری، واتە: لەسەر پەسەندکردنی (تخییر) بەم جۆرەیش کار بە کۆی بەلگەکان دەکرێ، ئەوەیش باشترە لەوە کە کار بە هەندێکیان بکرێو کار بە هەندێکیان نەکرێ، بەمە دەگوترێ: (الجمع بین الادلة). هەروا بەم شێوەیەش بەرپەرچ دراوەتەوە: کە وشەی (پێویست) لەم شوێنەدا بۆیە بەکار هێنراوە بۆ دووپاتکردنەوەی پەسەنکردن، وەك چۆن کەسێ بە کەسێ

دەڵێ: مافی تۆ لەسەر من هەیە. واتە: ڕەوایەکی تەواوە، نەك فەرزە لەسەر من (تەماشای نەیلولئەوطار – ٣٥٢/١ بفەرموون) دەگێڕنەوە: ئیمامی عومەر {ڕەزای خوای لێبێ} سەرگەرمی وتاری ڕۆژی هەینی بوو، لەو کاتەدا عوسمان خۆی کرد بە ژووردا، عومەر گازی کردو پێی فەرموو: کەی ئەمە وەختە؟ عوسمان فەرمووی: سەرم جەنجاڵ بوو نەمپەرژا بگەڕێمەوە بۆ ماڵ، تا کاتێکم زانی گوێم لە بانگ بوو، ئیتر هەر ئەوەندەم بۆ کرا دەسنوێژم گرتو هاتم، عومەر فەرمانی پێ نەکردم بچێ خۆی بشۆرێ، ئەگەر خۆشۆردن پێویست بوایە عوسمان چۆن فەرامۆشی دەکرد؟ ئەمەیش بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە سوننەتەو پێویست نیە، کاتەکەی لە شەبەقەوە دەست پێ دەکا، واتە: لە بەرەبەیانی ڕۆژی هەینییەوە، بەڵام هەتا نزیکتری بخاتەوە لە ڕۆیشتنی بۆ نوێژەکەی ئەوە خێری زۆرترە، چونکە مەبەست لێی پاكو خاوێنییە لابردنی ئەوبۆنە ناخۆشەیە کە بەهۆی قەرەباڵغییەوە پەیدا دەبێ، لە ئەنجامی ئارەق دەردانو شتی وادا. ئەگەر لە خۆشۆردنو زوو چوون هەریەکێکیانی بۆ دەکرا، ئەوە ڕەچاوکردنی (موراعات)ی خۆشۆردن باشترە، چونکە ڕاجیایی هەیە لەسەری کە پێویستە یا سوننەتە.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە لە پێش نوێژی هەردوو جەژنەوە، ئیبنو عەبیا {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە ڕۆژی جەژنی ڕەمەزانو لە ڕۆژی جەژنی قوربانـدا خۆی دەشۆرد. جاران عومەرو ئیبنو عومەرو علی ئەمەیان دەکر، لەبەر ئەوەیش کە مەردوم بۆ ئەمیش کۆدەبنەوە، لەپاش بەرەبەیانەوە کاتی ئەم خۆشۆردنانە

دەست پێدەکا بەبێ ترس، لەسەر فەرموودەی پەسەند، لە پێش بەرە بەیانیشەوە لە نیوەشەوەوە دەست پێدەکا.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە بۆ نوێژی نوێژەبارانەو خۆرگیران‌و مانگ گیران، چونکە بۆ ئەم نوێژانەش وەك نوێژی هەینی خەڵك كۆ دەبنەوەو قەرەباڵغی دروست دەبێ‌و بۆنی ناخۆش پەیدا دەبێ، کەوابێ بۆ ئەمانەیش خۆشۆردن سوننەت دەبێ! لە ئایندەدا ئەم باسانە بە دوورو درێژی دێن.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە بۆ کەسێ کە مردووی شۆردبێ. پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەر کەسێ مردوویەکی شۆرد با لە دواییدا خۆی بشۆرێ، ئەوەیشی کە مردوو هەڵ دەگرێ با دەسنوێژ بشۆرێ. (ترمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە، فەرمان لەم فەرموودەیەدا بۆیە بۆ پێویستبوون نیە، بە نیشانەی ئەم فەرموودەیەی تر کە دەفەرموێ: مردووتان کە دەمرێ پاکە، بە مردن موسڵمان پیس نابێ، کەواتە: ئەوەندەتان بەسە کە لە پاش شۆردنی تەنیا دەستەکەنتان بشۆرن). بەیهەقی گێڕاویەتیەوەو بە جوانی داناوە. هەروا بە بەڵگەی ئەم فەرموودەیەی تریش: جاران کە مردوومان دەشۆرد، بە ئارەزووی خۆمان بوو هەمان بوو لەپاشدا خۆی دەشۆرد، هەیشمان بوو خۆی نە دەشۆرد. خەطیب گێڕاویەتەوە، هەروا بە بەڵگەی ئەم فەرموودەیەی تریش: لە پاش شۆردنی مردووەکانتان خۆشۆردنتان لەسەر نیە (حاکم).

یەکێ تریان: بێ بڕوا کاتێ موسڵمان دەبێ سوننەتە خۆی بشۆرێ، دەگێڕنەوە: قەیسی کوڕی عاصیم‌و ئومامەی کوڕی ئوثال، کاتێ موسڵمان

بوون، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی پێکردن کە خۆیان بشۆرن، بەڵام پێویستی نەکرد لە سەریان، چونکە کۆمەڵێ تر موسوڵمان بوونو پێغەمبەر {دروودی سەڵاوی خوای لەسەربێ} فەرمانی پێکردن: کە خۆیان بشۆرن، لەبەر ئەوەیش چونکە ئیسلامبوون تەوبەکردنە لە نافەرمانییەکانی خوا، تەوبەش لە گوناه بەبێ خۆشۆردنیش دروستە، بەڵام ئەمە بۆ کەسێ وایە کە لە حاڵی بێبڕوایەکەیدا لەشی پیس نەبووبێ دەنا پێویستە لەسەری کە لەپاش ئیسلامبوون خۆشۆری (غوسڵ) بکا، بۆیە دەبێ لەپاش ئیسلامبوون خۆی بشۆرێ، چونکە خۆشۆردنی شەرعی پێویستی بە نیەتە، نیەتیش لە حاڵی کوفردا دانامەزرێ!

یەکێ تریان: شێت کە چاك بۆوە سوننەتە خۆی بشۆرێ، هەروا کەسێکیش کە لە هۆش خۆی چووبێ، کاتێ هۆشی هاتەوە سوننەتە خۆشۆری بکا، چونکە رێگەی تێدەچێ کە تۆماویان لێ دابەزیبێ. شافیعی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: هەر مرۆڤێ شێت ببێ ئاوی دێتەوە.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە بۆ ئیحرام دابەستن، زەیدی کوڕی ثابیت {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەرم دی {دروودی خوای لەسەربێ} بۆ ئیحرام بەستن خۆی رووت کردەوەو خۆی شۆرد (ترمیذی) لەم خۆشۆرییەدا پیاوو منداڵو ژن چۆن یەکن، ژنەکە ئەگەر بێنوێژیش بێ، یا زەیستان بێ هەر سوننەتە بۆ خۆی بشۆرێ، چونکە ئەسمای کچی عومەریش کە هاوسەری ئەبو بەکری صدسق بوو {رەزای خوایان لێبێ} لە ذولحولەیفە منداڵی بوو، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی پێکرد کە بۆ ئیحرام دابەستن خۆی بشۆرێ، (موسلیم) بەغەویو مەحامیلی دەفەرموون: بۆ ئەمە جیاوازی

نیه لە نێوانی ژیرو شێتو لە نێوانی منداڵی فامیدەو کەسانی تردا. ئەگەر ئیحرامدار ئاوی دەست نەکەوت سوننەتە تەیەمووم بکا. ئەگەر ئەوەندەی ئاو دەست کەوت کە بەشی دەسنوێژی دەکر، با دەسنوێژی پێبگرێ. چونکە ئاسان بە هۆی گرانەوە لە کۆڵ ناکەوێ.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە بۆ رۆیشتنە ناو مەککە. نافیع {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: گشت جارێ ئیبنو عومەر {رەزای خوای لێبێ} کە دەهات بۆ مەککە شەو لە ذی طەوا دەمایەوە، بەیانی لەوێ خۆی دەشۆرد، ئەوجا لە رۆژدا دەهاتە ناو مەککەوە، دەیفەرموو: پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} ئاوەهای دەکرد (شەیخەین). هەر کەسێ بچێتە ناو مەککە سوننەتە بۆی کە خۆی بشوا، ئیتر لە ئیحرامی حەج و عەمرەدا بێ یا لە ئیحرامدا نەبێ. شافیعی لە پەڕاوی (الام)دا دەفەرموێ: ئەوەیشی کە بەبێ ئیحرام دەچێتە ناو مەککە هەر سوننەتە کە خۆی بشۆرێ. بەڵگەیشی ئەوەیە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ساڵی رزگارکردنی مەککە کە تەشریفی چووە ناو مەککە خۆی بۆ ئەوە شۆرد، ئەو کاتە لە ئیحرامدا نەبوو، بۆنی خۆشی لە خۆی دەدا.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە بۆ وەستانی عەرەفە، چونکە ئیبنو عومەر ئەمەی دەکرد مالیك گێڕاویەتەوە، بەڵکوو ئیبنولخەل هەقایەتێ وا لە پێغەمبەریشەوە باس دەکا، گوایە پێغەمبەریش ئەوەی کردبێ، سەرەرای ئەوەیش ئەو شوێنە کۆمەڵگای مەردومە، لەبەر ئەوە وەك کۆبوونەوەی هەینی خۆشۆردن بۆی سوننەتە.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە بۆ بەرد فڕەدان بۆ کۆگابەردەکان لە سێ ڕۆژی پاش جەژندا، بەڵام بۆ بەرد فڕەدان بۆ کۆگا بەردەکەی عەقەبە لە ڕۆژی جەژندا سوننەت نیە، چونکە کاتی ئەم بەردفڕەدانە لەکاتی خۆشۆردن بۆ وەستان لە موزدەلیفە نزیکە، کە ئەویش هەر لە ڕۆژی جەژندایە، بە پێچەوانەی بەرد فڕەدانی سێ ڕۆژەی پاش جەژن، چونکە ئەمانەیان دوور کەوتوونەتەوەو لەبەرقەرەباڵغیش خۆشۆردن بۆیان لەم سێ ڕۆژەدا سوننەتە. سەرەڕای ئەم هۆیەیش ئەم بەردفڕەدانانە دەکەونە پاش نیوەڕۆ، کە قرچەی گەرمایە، لە کاتی وایشدا خۆشۆردن سوننەتە.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە لە پێش تەوافی بەیتا، کە ئەم سێ تەوافە دەگرێتەوە، تەوافولقودوم، تەوافولئیفاضە، تەوافولوەداع، چونکە مەردوم بۆ ئەمانە کۆ دەبنەوە، لەبەر ئەوە خۆشۆردن بۆیان سوننەتە سافیعی {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: خۆشۆردن بۆ ئەم سێ تەوافە سوننەتە.

یەکێ تریان: خۆشۆردنە بۆ خەڵوە کێشان لە مزگەوتا، دەقی فەرموودەی شافیعی لەسەری هەیە، هەروا بۆ چوونە ناو مەدینەی پیرۆز کە شاری پێغەمبەری خوایە. نەوەوی لە (مەناسیك)دا ئاوا دەفەرموێ، هەروا بۆ هەموو شەوێکی ڕەمەزان، ئەم قسەیە عەببادی نەقڵی دەکا لە حەلیمییەوە، هەروا بۆ بەرتاشین، خەففاف لە (الخصال)دا فەرموویەتی، خاوەنی (جمع الجمواع) لە (المنصات) شافیعیەوە رادەگوێزێتەوە: کە فەرموویەتی: خۆشۆردنم بۆ ئەمانە پێخۆشە: بۆ کەڵە شاخ گرتنو بۆ چوونە ناو گەرماوو بۆ هەموو کارێ کە سروشتی جەستە بگۆڕێو لاوازی بکا، چونکە شۆردن توندوتۆڵی دەکاتەوەو دەیبوژێنێتەوە.

١٩) دەستی تەڕهێنان بەسەر خوفف (سۆڵ)دا لە باتی شۆرینی پێ:

دروستە دەستی تەڕهێنان بەسەر خوفدا لە باتیی شۆردنی پێ، بەپێی فەرموودەکەی موسلیم کە لە جابیرەوە دەگێڕێتەوەو دەڵێ: پێغەمبەرم بینی، گمێزی کرد، لەپاشا دەسنوێژی گرت، جووتێ سووڵی لە پێدابوو، لە باتی شۆرینی پێی دەستێ تەڕی هێنا بەسەر سۆڵەکانیدا (پەسەندی هەردوولایە = شەیخەین). یارانی پێغەمبەر {دروودی خودای لەسەر پێغەمبەرو رەزای خوا لەسەر یارانی} ئەم فەرموودەیان زۆر بەلاوە پەسەندبوو، چونکە جەریر لە پاش هاتنی ئایەتی دەسنوێژ، کەوا لە سوورەتی مائیدەدا، موسڵمان بووە، ئەمەیش ئەوە دەگەیەنێ کە ئایەتەکە هەر چەند بەڵگەیە لەسەر شۆرینی پێ، بەڵام نابێ بە هەڵوەشێنەوەی مەسەلەی تەڕکردنی خوفدا بۆ کەسێ خوفی لە پێدا بێ. ئەوەویو کەسانی تریش فەرموویانە: ئەو زانایانەی کە لە یەککگرتن (اجماع)دا رایان بایەخی هەیە لەسەر ئەوە یەکیان گرتووە: کە دروستە دەستی تەڕهێنان بەسەر سۆڵدا، چ لەماڵەوە بێ چ لە سەفەرو رێبواریدابێ، لەبەر پێویستی بێ یانا، تەنانەت بۆ ئافرەتێکیش کە ئاڵوودەی ماڵەوەبێ، یا بۆ نەخۆشێ کە دەردەکەی درێژخایەن بێو نەتوانێ لەسەر پێ بڕوا هەر دروستە کە دەستی تەڕ بهێنێ بەسەر سۆڵەکانیدا، لەباتی شۆردنی پێیەکانی بە مەرجێ سوولەکان لەپێیدابن. والله أعلم. حەسەنی بەصریش دەفەرموێ: حەفتاکەس لە هاوڕێیانی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} قسەیان بۆ کردووم کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەستی تەڕی بەسەر خوفدا دەهێنا. خەڵکێکی بێ شوماریش لە هاوڕێیان مەسحی خوفیان لە پێغەمبەرەوە گێڕاوەتەوە.

٢٠) مەرجەکانی دەستپیاهێنانی سۆڵ:

دەستهێنان بە سۆڵدا دوو مەرجی هەیە:

مەرجی یەکەم: دەستنوێژی تەواوی گرتبێ ئەوجا دوو سۆڵەکە لە سەرپاکی لە پێبکا، بەلام ئەگەر دەسنوێژی گرتو قاچێکی شۆردو خوفەکەی تێکرد، ئەوجا قاچەکەی تری شۆردو خوفەکەی تری تێکرد، هەقی ئەوەی نیە کە لە دەسنوێژی ئایندەدا دەستی تەڕ بەسەر سۆڵەکانیدا بهێنێ، بەپێی فەرموودەکەی موغیرە، فەرمووی: لە سەفەرێکا لە خزمەتی حەزرەتدا بووم، دەسنوێژی گرت، ئاوم کرد بەدەستیدا، فەرمووی: وازیان لێبێنە بە دەسنوێژەوە لە پێم کردوون، ئیتر قاچی نەشۆردو لە جیاتی ئەوە دەستی تەڕی هێنا بەسەر سۆلەکانیدا (شەیخەین) شافیعی {رەزای خوای لێبێ} لە موغیرەوە {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! دەستی تەڕ بهێنم بەسەر سۆڵەکانما، لەباتی شۆرینی پێم؟ فەرمووی: بەلێ بەمەرجێ لەسەر دەسنوێژ لە پێیان بکەی.

مەرجی دووەم: سۆلەکە دەستبدا بۆ دەسپیاهێنان، ئەم شتانە دەبن بەهۆی دەستدانی:

یەکەم: داپۆشەر بێ بۆ هەر شوێنێکی هەر دووپێی کە شۆرینی فەرزبێ، ئەگەر بەشی داپۆشیی شوێن فەرزەکەی نەدەکرد، دەسپیاهێنانی دروست نیە، چونکە لە حالی وادا چەندەی بە دەرەوە بێ دەبێ بشۆرێ، وە ئەوەی داپۆشراوە بە سۆڵەکە دەبێ مەسح بکرێ، هیچ زانایەکیش شتی وای نەگوتووە کە مەسحو شۆردن لەیەك دەسنوێژدا کۆبکرێنەوە، لەبەرئەوە شۆردن سەردەکەوێ، چونکە ئەو بناغ (أصل)میە.

دووەم: سۆلەکان ئەوەندە قایم بن کە بەرگەی ئەوە بگرن کە یەك لە شوێنی یەك هاتوچۆی پێبکرێ بۆ ئەو ئیشانە کە پێویستی ڕێبواران، لە کاتی بارخستن و بارکرندا، لای کەمی ئەم هاتوچۆیە، وەك غەزالی دەفەرموێ، سێ میلە، بەڵام شێخ ئەبو موحەممەد داینـاوە بە مەسافەی قەصر، ئەم فەرمایشتەیش متمانە پێکراوە[1] سۆڵێ کە ئەم هاموشۆیە پێ نەکرێ ئەوە مەسحی دروست نیە، وەك سۆڵێ لە پەڕۆی تەنك دروست کرابێ، یا لە شتی وا، وەك گۆرەوی، کە ئاو دادەدا، یا لە شتی وا دروست کرابێ کە زۆر ڕەق بێ وەك سۆلی ئاسن!

سێیەم: ئاودانەدا، لەسەر فەرمایشتی متمانەدار، چونکە زۆربەی خوف ئەم مەرجەی تیایە، کەواتە: دەقەکان دەبرێن بەسەر ئەو جۆرەدا.

چوارەم: دەبێ سۆلەکە خۆشی پاك بێ، چونکە دروست نیە، بە بەرگی پیسەوە نوێژ بکرێ.

۲۱) ماوەی دەسپیاهێنان (مُدَّةُ الْمَسح):

---

[1] لێرەدا لە عیبارەتی ئەصڵەکەدا هەست بە ئاڵۆزی دەکرێ، لەگەڵ موغنی و شەریعەتی ئیسلام و (الفقة علی المذاهب الاربعة) ڕێناکەوێ. لە موغنیدا دەفەرموێ:

مەحامیلی ئەو ماوەیەی دیاری کردووە بەسێ شەو یا زیاتر، ئەسنەوی لە (التنقیح)دا رای لەسەر رای ئەمە، لە (المهمات)یشدا دەفەرموێ: متمانە پێکراو ئەوەیە کە شێخ ئەبو حامید دیاری کردووە بە نزیکەی مەسافەی قەصر. مەبەست ئەوەیە کە ئەو سۆلە لە ماوەی سێ شەودا ڕێبوار چەن جار لادەدات بۆ وچان و، بار بار دەکاتەوە هاموشۆی ئەم وردە ئیشانەی پێبکرێ.

- وەرگێڕ -

دروسته بۆ نیشتەجێ (مقیم) لە دەسنوێژا، لە باتیی شۆرینی پێ، دەستی تەڕ بهێنێ بەسەر خوفەکانیدا، لە ماوەی شەوو رۆژێکدا، وە بۆ رێبوار (موسافیر) لە ماوەی سێ شەوو سێ رۆژدا، بەپێی فەرموودەکەی ئەبوبەکر {رەزای خوای لێبێ}: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} رێگەی بە رێبوار داوە، لە دەسنوێژدا تا ماوەی سێ شەوو سێ رۆژ دەس بهێنێ بەسۆلا، بە نیشتەجێش تا ماوەی شەوو رۆژێ (ئیبنو خوزیمەو ئیبنو حەببان، هەرکەسیان لە صەحیحی خۆیدا گێڕاوەتەوە) صەفوانی کوڕی عەسسالیش {رەزای خوای لێبێ} گێڕاویەتەوە: جاران کە لە سەفەردا دەبووین پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} پێمانی دەگوت کە تاماوەی سێ شەوو سێ رۆژ سۆلەکانمان تەڕ کەین و لەو سێ رۆژانەدا دایان نەکەنین، نەبۆ پیسیو نەبۆ گمیزو نە بۆ خەو، مەگەر بۆ لەشپیسی (نەسائی: تیرمیذی) ترمیذی دەفەموێ: فەرموودەیەکی ساغی جوانە، مەجی سەفەر ئەوەیە: بۆ گوناه نەبێ، دەنا دەبێ بە قەدنیشتەجێ مەسح بکا.

٢٢) سەرەتای ماوەی دەسپیاهێنان:

سەرەتای ماوەی دەسپیاهێنان لەو بێدە سنوێژییەوە دەس پێدەکا کە لە پاش پۆشینی سۆلەکە پەیدا دەبێ، نەك لە سەرەتای پۆشینی سۆلەکەوە، چونکە دەسپیاهێنان پەرستنێکی کات دیاری کراوە ئەویش وەکو نوێژ هەتا کاتەکەی نەیێ دروست نیە بکرێ، داوودی ظاهیری دەفەرموێ: سەرەتای ماوە لە پۆشینەوەیە. ئەوەویش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئەمە ڕای پەسەندکراوە، چونکە ئەمە خوازە (موقتەضا)ی

فەرموودە ساخەکانی ئەم باسەیە، ئەگەر لە سەفەرا دەستی کرد بە دوسپیاهێنان، لە پاش بوو بە نیشتەجێ، یا نیشتەجێ بوو دەستی پێی کردو بوو بە رێبوار دەسپیاهێنانی نیشتەجێ تەواو دەکا، چونکە دەسپیاهێنان پەرستنە (عیبادتە)، لەم حاڵەدا نیشتەجێو رێبواری تیا کۆبۆتەوە لەبەر ئەوە بڕیار (حوکم)ی نیشتەجێی هەیە، رێك وەك چۆن ئەگەر لە نیشتەجێیدا دەستی کرد بە نوێژ لە دواییدا بوو بە رێبوار هەقی نیە ئەو نوێژە کورت بکاتەوە، چونکە لە کاتی وادا نیشتەجێی زاڵ دەکرێ. ئەگەر رێبوار گومانی کرد: کە دەسپیاهێنانی لە نیشتەجێیدا دەست پێکردووە، یا لە سەفەردا ئەوە گار بە نیشتەجێی دەکات، چونکە ئەو بنەڕەتە.

٢٣) چۆنێتی دەسپیاهێنان:

لای کەمی دەسپیاهێنان ئەوەندەیە کە ناوی دەسپیاهێنان (مەسح) بێ بەسەر پشتی سۆڵەکەدا، لەبەرئەم فەرموودەیە، کە موغیرە {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: پێغەمبەرم بینی دەستی تەڕی هێنا بەسەر پشتی سۆڵەکانیدا (ئەحمەدو ئەبو داوودو تیرمیذی). بەڵام هەرە تەواوەکەی ئەوەیە: دەستی تەڕ بهێنێ بەسەر پشتو بەری سۆڵەکاندا بە چەند کێڕێ* بەپێی فەرموودەکەی موغیرەی کوڕی شوعبە {رەزای خوای لێبێ}:

* دەگوترێ: کێڕ کێڕ، واتە: خەت خەت

- وەرگێڕ -

پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەستی هێنا بەسەر پشتو بە بەری سۆڵەکەیدا. چۆنێتیەکەیشی ئاوایە: دەستی چەپی لە ژێرقنگە پاژنەیدا دانێو دەستی راستی لەسەر پشتی سەرپەنجەکانی دابنێو پەنجەکانی هەردوو دەستی بڵاوبکاتەوە، ئەوجا دەستی راستی رابکێشێ بەسەریدا هەتا دەگاتە لاقیو دەستی چەپیشی بەکێش بکا بەسەر بەری پێیدا هەتا دەگاتە نووکی پەنجەکانی.

٢٤) چی دەسپیاهێنان پووچ دەکاتەوە:

دەستهێنان بەسەر سۆڵدا بەم سێشتە پووچ دەبێتەوە:

یەکەم: داکەندنی هەردوکیان یا یەکێکیان، یا کاتێ سۆڵەکە لەکار بکەوێ بەمجۆرە بدرێ، یا بێهێزبێ، لەم کاتانەدا ئەگەر دەسنوێژداربوو بەس هەردوو قاچی بشۆرێ بەسە، دەنا دەبێ سەر لەنوێ دەسنوێژی تەواو بگرێتەوە.

دووەم: کاتێ ماوەکەی تەواو بوو، کە شەوو رۆژێ بۆ نیشتەجێو سێ شەوو سێ رۆژ بۆ رێبوار، بەسەر مەسحەکەیاندا تێپەڕی ئیتر دەستپیاهێنان پووچ دەبێتەوەو دەگەری نامێنێ، دەبێ سەرلەنوێ دەسنوێژی تەواو بشۆرێو قاچی بشۆرێو سۆڵەکان لە پێبکاتەوەو ئەوسا دەست بکاتەوە بە دەسپیاهێنانی نوێ، ئیتر هەروا، ئەمەیش دەیسان بەپێی فەرموودەکەی صەفوان کە لە پێشەوە رابوورد.

سـێیەم: کاتـێ دەسـپیاهێن قاچـی خـۆی شـۆرد، دیـسان بـەپێی فەرموودەکەی صەفوان.

ئەگەر قاچی لەناو سۆڵەکەدا پیس بوو، وە نەدەکرا کە لەناویدا قاچی بشۆرێ پێویستە دایبکەنێو قاچی بشۆرێ، بەڵام دەسپیاهێنان پووچ دەبێتەوە، ئەگەر دەکرا لە ناویدا قاچی بشوات ئەوا با بیشواتو دەسپیاهێنانیش پووچ نابێتەوە!.

٢٥) تەیەمموم:

پێناسەکەی: تەیەمموم لە زمانی عەرەباندا واتە: چوون بۆ لای شتێ، لە شەرعا: ئەوەیە مرۆڤ لەباتی ئاوی دەسنوێژ بە تۆزێکی پاك دەست بهێنێ بەدەمو چاوو هەردوو دەستیا لەگەڵ ئانیشکەکانیا، بەپێی چەند مەرجێکی تایبەت. سەر بەڵگەی دروسبوونی، قورئانو سوننەتو یەکگرتنی نەتەوەی ئیسلامە. خوای گەورە دەفەرموێ: {فَلَمْ تَجِدُواْ مَاء فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ - سورة النساء - ٤/٤٣}. واتە: ئەگەر لە هەموو ئەم صوورەتانەدا ئاو نەبوو ئەوا قەستی هەڵگرتنی گڵێکی پاك بکەنو لە تۆزی ئەو گڵە پاکە دەست بهێنن بە روخسارو بەدەستتاندا). ئیبنو عەببا (رەزای خوایان لێبێ) دەفەرموێ: واتە: ئەگەر نەخۆش بوون تەیەمموم بکەن، هەروا ئەگەر رێبواریش بوونو ئاوتان دەست نەکەوت تەیەمموم بکەن. پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: رووی زەوی هەموو بۆ خۆمو ئوممەتم وەك

مزگـەوت وایـەو خۆڵەکـەی پـاك و پاكەوەكـەرەو لـە كـاتی پێویـستدا تەیەممومی پێدەکەین (موسلیم).

٢٦) یاسای دروستبوونی تەیەممووم:

بـزانن ئـەوەی دەبـێ بـە هـۆی دروسـتبوونی تەیـەمموم نـەتوانینی بەکارهێنانی ئاوە بەراستی، یا بەپێی شەرع، نەتوانینیش چەند هۆیەکی هەیە:

یەکێکیان سەفەرە، رێبواریش ئەم چوار حاڵەی هەیە:

یەکەم: ئەوەیە سوور بزانی کە ئاو لەو شوێنەدا نیە ئەوە پێویستە تەیـەمموم بکا بـەبێ ئـەوە بگـەڕێ بـە شـوێنی ئـاوا، چونکە لـەکاتی وادا گەڕان بۆ ئاو بێهوودەیە.

دووەم: ئەوەیـە گومـانی وابـێ کـە لەوانەیـە لـەو دەوورو بـەرەدا ئـاو هـەبێ، ئـەوە دەبـێ بگـەڕێ بـە دوایـا، چـونکە تەیـەمموم پاكییـەكی ناچارییە، دەی هەتا رێی تێبچی کە بە ئـاو دەسـنوێژ بگـرێ یا لەشپیسی خۆی دەربکا ئەو ناچارییە نایەتەدیو رێگەی تەیەمومی بێ نادرێ.

سێیەم: ئەوەیـە سـوور بزانـێ کـە ئـاو لـە دەوروبـەری هەیـە، ئـەم حاڵەیان دوو لقی لێدەبێتەوە، ئەگـەر ئاوەکـە لێیـەوە ئەوەنـدە دوور بـوو کە شوانو داربڕ بۆ لەوەڕو داربڕین ئەوەندە دوور دەکەوتنـەوە پێویـستە بـڕوا بـۆیو تەیـەمموم دروسـت نیـە، ئەگـەر ئاوەکـە ئەوەنـدە دوور بـوو

ئەگەر بڕوا بۆی نوێژەکەی دەچێ ئەوە تەیەممووم دەکا، چونکە ئەوە لە ئێستادا بێئاوە، خۆ گریمان ئەگەر چاوەڕوانیکردنی ئاو هەتا کاتەکە بەسەر دەچی پێویست بێ، ئەوە لە بنەڕەتدا تەیەممووم بڕیار نەدەدراو نەدەکرا بە یاسای دامەزراو.

چوارەم: ئەوەیە ئاو هەبێ، بەڵام لەبەر قەرەباڵغیی ڕێبوارەکان بەر ئەو نەدەکەوت‌و دەستی نەیدەگەیشتێ، ئەوە لەسەر فەرمایشتی دامەزراو تەیەممووم دەکات، لەبەر نەتوانینی لەبەرچاو، گێڕانەوەیشی لەسەر نیە.

یەکێ تریان: نەخۆشییە، نەخۆشیش ئەم سێ بار (حاڵ)ەی هەیە:

باری یەکەم: ئەوەیە کە مەترسی گیانی، یا نەمانی ئەندامێ، یا نەمانی سوودو قازانجی ئەندامێ، یا پارچەیێ لە ئەندامەکانی هەبێ، ئەوە تەیەممووم دەکا.

باری دووەم: ئەوەیە کە مەترسی ئەوەی هەبێ نەخۆشییەکەی زیاد بکا، واتە: ئێش‌و ئازارەکەی پتر بکا، یا درەنگ چاك بێتەوە، یا مەترسی ئەوەی هەبێ کە لەکەیەکی ناشیرین لە ئەندامێکی بەدەرەوەبوویدا، پەیدابێ، وەك ئەوە پەڵەیەکی ناهەموار لە روخساریدا یا لە جێیەکی تریدا کەوا بەدەرەوە دەرکەوێ، لەم مەترسی پێویستە تەیەممووم بکا، لەسەر رای دامەزراو.

باری سێیەم: مەترسی لەکەیەکی کەمی هەبێ وەك کونجری ئاوڵە، یا پەڵەیێ رەشی کەم، یاخود مەترسی ئەوەی هەبێ کە لەکەیەکی ناهەموار لە ئەندامە شاراوەکانیدا ببێ، لەم کاتانەدا دروست نیە تەیممووم بکا!

بـۆ نەخۆشـەکە هەیـە بتمانـە بـە زانیـاری خـۆی لـە بابـەت نەخۆشییەکەیەوە بکا، بە مەرجێ لێی بزانێ یا خاوەن ئەزموون بێ، کە ئایا مەترسـیدارە یانـا؟ هـەروەها باوەڕبکـا بـە قـسەی پزیـشکی شـارەزای موسـوڵمانی بـاڵقبووی بـەداد، چـونکە خـودای گـەورە خـۆی دەسـنوێژی پێویـست کـردووە، لەبـەر ئـەوە نـاگۆڕدرێ بەشـێکی تـر مەگـەر لەسـەر شایەتی کەسێ کە خوا خۆی شایەتیەکەی قەبوڵ بفـەرموێ، وەلحـاڵ خـوا خۆی قسەی بێبڕواو مرۆڤی بەدکاری پووچ کردۆتەوە، لە سەر رای نـاودار شایەتییەك کەسیش پەسەند دەکرێ، با تاقە ژنێکیش بێ.

٢٧) مەرجەکانی دامەزرانی تەیەممووم:

بۆ دامەزراندنی تەیەممووم چەند شتێ مەرجە :

یەکـەمیان: هـاتنی کـاتی نوێـژە، بـەپێی ئایـەتی {إِذَا قُمْتُمْ إِلَـى الـصَّلاةِ فاغْـسِلُواْ وُجُـوهَكُمْ وَأَيْـدِيَكُمْ إِلَـى الْمَرَافِـقِ وَامْـسَحُواْ بِرُؤُوسِكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَينِ وَإِن كُنتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُواْ وَإِن كُنتُم مَّرْضَـى أَوْ عَلَـى سَـفَرٍ أَوْ جَـاء أَحَـدٌ مَّـنكُم مِّـنَ الْغَـائِطِ أَوْ لاَمَـسْتُمُ النِّـسَاء فَلَـمْ تَجِـدُواْ مَـاء فَتَيَمَّمُـواْ صَـعِيدًا طَيِّبًـا سـورة المائـدة ٦/٥} . وشەی (قیام) لە ئایەتەکەدا، کەواتای وایە: کاتێ هەڵسان بۆ نوێژ ئەوسا تەیەممووم بکەن، ئەم کـارە نایاتـەدی هـەتا کـاتی نوێژەکـە دانـەیێ، دەسنوێژ بۆیە دادەمەزرێ لە پـێش هـاتی کاتـدا چـونکە پێغەمبـەر (درودی خوای لەسەربێ) کردوویەتی، بەڵام تەیەممووم لەسەر رووکار (ظاهر)ی ئایەتەکە مایــەوە، دیـسان بــەپێی فەرموودەکــەی (درودی خـوای لەسـەربێ) رووی زەوی

هەمووی بۆ خۆمو ئۆممەتم وەك مزگەوت وایەو خۆڵەکەی پاك‌و پاکەوەکەرەو لەکاتی پێویستدا تەیەممومی پێدەکرێ، لەهەر شوێنی نوێژم لێبوو، تەیەمموم دەکەم‌و نوێژی خۆمی لێدەکەم (موسلیم) ئەوەی کە دەفەرموێ: لەهەر شوێنێ نوێژم لێبوو تەیەمموم دەکەم. بەڵگەیە لەسەر ئەوە کە هەتا کاتی نوێژەکە نەیێ نابێ تەیەمموم بکا، دیسان لەبەر ئەوەیش کە تەیەمموم پاکییەکی ناچارییە، ناچاری پێویست نابێ لە پێش هاتنی کاتی نوێژەکەدا.

دووەمیان: گەڕانە بە شوێن ئاوا، بەپێی ئایەتی: {فَلَمْ تَجِدُواْ مَاء فَتَيَمَّمُواْ – سورة المائدة – ٦/٥} یەزدانی پاك فەرمانمان پێدەکا کە لەکاتی دەست نەکەوتنی ئاودا تەیەمموم بکەین، ئەوەیش نایەتە دی‌و نازانرێ کە ئاو لەو شوێنە هەیە یا نییە هەتا بۆی نەگەڕێ، کەواتە ئەو کەسەی کە دەیەوێ تەیەمموم بکا لە سەریەتی لە پێشدا بگەڕێ بۆ ئاو، ئەگەر دەستی نەکەوت ئەوسا تەیەمموم بکا، گریمان کەسێکی تر لە باتی ئەوبگەڕێ دەبێ، بە مەرجی ئەوە خۆی رێگەی ئەوەی پێبداو کابرایش جێگەی باوەڕ بێ، چۆنێتی بۆ گەڕانیش ئاوایە: نابارو بنەی خۆی بگەڕێ، چونکە رێی تێدەچێ کە ئاوی تیابێ‌و ئەو هەستی پێنەکا، جا ئەگەر دەستی نەکەوت‌و ئەو شوێنە سارایەکی تەخت بوو بڕوانێ بەهەر چوار لای خۆیدا، بە تایبەتی تەماشای سەوزەڵان‌و جێگەی کۆبوونەوەی مەل‌و مۆربکا، ئەگەر شوێنەکە بەرزو نزم بوو، بە روانینی چاو شتەکە تاقی نەدەکرایەوە، پێویستە بگەڕێ بۆ ئاو بەو دەوروبەرەدا هەتا ماوەیێ (مەسافەیێ) کە ناو دەبرێ بە ماوەی بانگکردن‌و بە هاوارەوە هاتن، کە برێتییە لەو ماوەیە ئەگەر هاوار لە هاوڕێکانی بکا لەکاتی

خەریکبوونیاندا بگەن بە فریایدا، ئەمەیش بەم مەرجە ئەو کەسە مەترسی زیانی گیانو سامانی نەبێ، بەڵام ئەگەر مەترسی ئەوەی هەبوو پێویست بە گەڕان ناکا، ڕەوایە بۆی کە تەیەممموم بکا، چونکە ترسی وا لەکاتی هەبوونی ئاویشدا بەقینی دەبێ بەهۆی ڕەوابوونی تەیەممموم، کە واتە لە کاتێکا کە هەبوونی ئاوەکە شتێکی خەیاڵیبێ باشتر دەبێ بەهۆی ڕەوا بوون!

جا ئەگەر هاوڕێی لەگەڵ بوو دەبێ بپرسێ: کێ ئاوی هەیە؟ پێویستە لەسەری کە ئاوی دەسنوێژو خۆشۆردن بکڕێ، مەگەر ئیشی بە بەهاکەی بێ بۆ مەسرەفی هاتوچۆی ڕۆیشتنو هاتنەوەی سەفەرەکەی، ئەگەر بە نرخی ئاسایی ئاوی بەکڕین دەست نەدەکەت، پێویست ناکا بە گران بیکڕێ بازیادەکە کەمیش بێ ئەمەیش بە گوێرەی فەرمایشتی دامەزراوە!

سێیەمیان: دەست نەدانی بەکارهێنانی ئاوە، وەك کەسێ ئاوی دەست دەکەوێ بەڵام لە ترسی نەخۆشیو جێمان لە کاروانی ناوێرێ بە کاری بهێنێ، یا ئاوەکە کە پێویست بێ بۆ خواردنەوەی خۆی یاهی هاوڕێی، یا هی گیانداریکی بەقەدر، لە ئێستادا یا لە ئایندەدا، لەم کاتانەدا دەبێ تەیەممموم بکا.

ئەگەر کەسێ مرد، بەشی شۆردنەکەی ئاوی پێبوو بەڵام هاوڕێکانی توونییان بوو، ئەوە ئاوەکەی دەخۆنەوەو تەیەممومی بۆ دەکەنو، بەهای ئاوەکە دەخەنە سەر کەلەپوور (میرات)ەکەی، کەسانی تینوو دەتوانن بە زۆر ئاو بە بەهای خۆی لە خاوەنەکەی بستێنن، بە مەرجێ خۆی

پێویستیی پێی نەبێ، بەڵام ئەگەر خۆی پێویستیی پێی هەبوو نابی لێی بستێنن چونکە خاوەنی شت خۆی لە پێشترە پێی.

چوارەمیان: گڵێکی پاکە، تۆزێکی وای هەبێ بنووسێ بە روخسارو هەردوو دەستەوە، بەپێی ئایەتی: {فَتَيَمَّمُواْ صَعِيدًا طَيِّبًا – سورة المائدة – ٦/٥} واتە: مەبەست لە (صەعیدی طیب) خۆڵی پاکە، وشەی (صەعید) موجمەلە، خۆڵو هەرچی وا لەسەر رووی زەوی بەرێگەوبانیشەوە بەر (صەعید) دەکەوێ، بەڵام پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەم فەرموودەیەدا واتای مەبەستی لەم وشە گشتییە دیاری کردووە کە دەفەرموێ: بۆ تەیەمموم خۆڵت بەسە، هەروا لەم فەرمایشتەیشدا: رووی زەوی هەمووی بۆخۆمو ئۆمەتم بۆ نوێژ لێکردن وەك مزگەوت وایە، خۆڵکەیشی پاکەو پاکەوەکەرەو لە کاتی پێویستدا تەیەممومی پێدەکەین (موسلیم). ئەوەتا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە دواگوتنی زوییەوە، ناوی خۆڵیشی هێناوە، هەتا ئاماژە بکا بۆ ئەوە کە خۆڵ بۆ تەیەمموم پێویستە، ئەگەر پاکێتیو پاکەوەکەریی، تایبەت نەبوونایە بە خۆڵەوە، لەباتی ئەمە ئاوای دەفەرموو: رووی زەوی هەمووی بۆ خۆمو ئومەتم هەم وەك مزگەوت وایە، هەم پاکەو پاکەوەکەرەو لەکاتی پێویستدا تەیەممومی پێدەکەین! بۆیە دەبوو وای بگوتبایە چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} روونکەرەوەی مەبەست لە ئایەتە رەهاکانە. ئیبنو عەبباسیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: صەعید بریتییە لە گڵی وەرد! ئیبنو مەسعوودیش {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: صەعید بریتییە لە گڵێ کە تۆزی هەبێ! شافیعی {رەزای خوای لێبێ}

دەفەرموێ: صەعید برێتییە لە هەموو گڵێ کە تۆزی هەبێ، فەرمایشتی شافیعیش لە زماندا دادەنرێ بە بەڵگە، چونکە زمانەوانێکی عەرەبیزانە.

وەك گوترا بەپێی (صعیدا طیبا) مەرجی گڵەکە ئەوەیە کە پاك بێ، چونکە وشەی (طیب) لە زماندا ئەم سێ واتایەی هەیە: ئەوەی دڵ خۆشی لێوەربگیرێ، حەڵاڵ، پاك. لەم سێ واتایەش پاك بۆ خۆڵ دەگونجێ، لە فەرمایشتەکەی پێغەمبەریشدا {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: خۆڵکەیشی پاکەو پاکەوەکەرە بەڵگە هەیە لەسەر ئەم قسەیە کە (طیب) بە مەعنا طاهرو پاکە![1] وەکی تریش ئاوی پیس دەسنوێژی دروست نیە، کەواتە وەجەڵی ئاویش کە خۆڵە لە تەیەمومدا کە تەیەمموم وەجەڵ (بەدەل)ی دەسنوێژە، دەبێ وەك ئەو وابێ، نابێ پیسبێ، دەنا تەیەمومی پێ دروست نابێ.

---

(١) لە موغنی موحتاجدا دەفەرموێ: حەدیسی: (ڕووی زەوی هەمووی بۆ خۆمو ئۆمەتم وەك مزگەوت وایەو، خۆڵەکەیشی پاکەو پاکەوەکەرە) ئەم گێڕانەوەیە ڕوونکەرەوەو موبەیینە بۆ ئەو گێڕانەوە ڕەها (موطلق)ەی کە ئەمەی تیایە: (ڕووی زەوی هەمووی بۆ خۆمو ئۆمەتم هەم وەك مزگەوت وایە، هەم پاکەو پاکەوەکەرە). کەواتە لە عیبارەتی کتێبەکەی بەردەستماندا ئاڵۆزیو شێواوی هەیە. لە زۆر شوێنی تریش شتی وا هەیە.

٢٨) فەرزەکانی تەیەممووم:

تەیەمموم چوار فەرزی هەیە:

فەرزی یەکەم: نیەتە بەپێی فەرمایشتی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: گشت کارێ بەپێی نیەتەکەیەتی چۆنێتێکەشی ئەوەیە نیەتی حەڵاڵکردنی نوێژ بهێنێ، نەك هی لابردنی بێدەسنوێژی، چونکە تەیەمموم پاکیی ناچارییە، بێدەسنوێژی لا نابات، بەپێی فەرمایشتەکەی {درودی خوای لەسەربێ}. بە عەمری کوڕی عاص: چۆن بەرنوێژیت بۆ هاوڕێکانت بە لەشی پیسەوە کردووە!). ئەگەر تەیەمموم بێ دەسنوێژی لابردایە پێی نەدەفەرموو:بە لەشی پیسەوە، کەواتە: برێتییە لە حەڵاڵکردنی نوێژو لە حەڵاڵکردنی ئەو شتانەی بەبێ پاکی ناکرێن. کاتێکیش نیەتی ڕەوادیتنی هێنا ئەم چوار بارەی هەیە:

باری یەکەم: نیەتی ڕەوادیتنی فەرزو سوننەت بەیەکەوە بهێنێ، ئەوە هەردوولایانی بۆ ڕەوا دەبێ، بۆی هەیە سوننەتە کە لەپێش فەرزەکەدا بکا، یا بە پێچەوانەوە، هەروا بۆی هەیە لەکاتی خۆیاندا بیانکا، یا لە دەرەوەی کاتیاندا.

باری دووەم: نیەتی فەرز بهێنێ، فەرزەکەی بۆ دروست دەبێ، هەروا سوننەتی پێش و پاشی بۆ ڕەوا دەبێ.

باری سێیەم: نیەتی سوننەت بهێنێ بەتەنها، لەم بارەدا لەسەر فەرمایشتی دامەزراو فەرزی بۆ دروست نییە چونکە سوننەت پاشکۆ (تابیع)ی فەرزە.

باری چوارەم: نیەتی نوێژی رووت بێنێو بەس، ئەم بارەیش وەك باری سێیەم وایە، لەسەر فەرمایشتی دامەزراو بەس مافی سوننەتی هەیە.

فەرزی دووەمو سێیەمی تەیەمموم: دەسهێنانە بە روخسارو بە هەردوو دەستدا، لەسەر پەنجەکانەوە هەتا لای ژووری هەر دووئانیشك. بەپێی ئایەتی {فَامْسَحُواْ بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُم - سورة المائدة ٦/٥} . گەرچی لە ئایەتی تەیەممومدا باسی ئانیشك نەکراوە، بەلام چونکە تەیەمموم وەجەڵی دەسنوێژە لە دیاریکردنی ئەندازەی دەسهێنان بە ئەندامەکانیدا حوکمو بڕیاری دەسنوێژی پێدەدرێ، لە دەسنوێژیشدا ئەندازەی دەست هەتا سەر ئانیشکە، کەواتە لە تەیەمومیشدا هەروا، وە بەپێی کردنی پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} کە دەستی دەهێنا بە هەردوو دەستتدا هەتا هەردوو سەر ئانیشك، بەپێی فەرموودەکەی ئیبنو عومەر: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: تەیەمموم برێتییە لە دوو پیاکێشان، یەکێکیان بۆ دەموچاو، ئەوی تریان بۆ هەردوو دەست هەتا هەردوو ئانیشك! حاکم ئەم فەرموودەیەی گێڕاوەتەوەو وەسفی جوانیشی کردووە، هەروەك بە قیاس لەسەر دەسنوێژ دەسهێنان بە ئانیشکدا پێویست دەبێ، چونکە وەك گوترا: تەیەمموم وەجەڵی ئەوە. لەسەر فەرمایشتێ، یەك پیاکێشان بەس دەکا، کە مەسحی روخسارو هەردوو لەپی پێ بکرێ، بەپێی فەرموودەکەی عەممار: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} پێی فەرمووم: تەنها ئاوەهات بەس بوو، ئەوجا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} هەردوو لەپی خۆیی ماڵی بەسەر رووی زەوییەکەداو فووی لێکردن تا تۆزەکەیان تۆزێ سووك بێ، ئەوسا بە هەردوو ناولەپی

مەسحی دەمووچاوو هەردوو دەستی خۆیی تا هەردوو مووچی کرد (شەیخان) شافیعی دەفەرموێ: هەرکاتێ دەرکەوت کە فەرموودەیەکی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لەسەر مەسەلەیێ هەیە، وە فەرموودەکەیش ساخ بوو، لاوازو بێهێزنەبوو، ئیتر پەیڕەوی ئەوە بکەن، وەبزانن کە ئەوە ڕێبازو مەزهەبی منە. دیارە کە حەدیسەکەش ساخو صەحیحە. نەوەوی دەفەرموێ: ئەم فەرموودەیە بەڵگەیەکی زۆر بەهێزە، لە دیمەنی سوننەتیشەوە زۆر نزیکە.

چوارەم فەرزی تەیەممومم: ڕیزلێکرتنە، کەواتە: پێویستە روخسار لە پێش دەستدا تەیەممومم بکرێ، چونکە ئەندامی پاکێتی تەیەممومم دوانن، کەواتە لە دەسنوێژ دەچێو وەك ئەو ڕیزلێگرتنی فەرزە، پێویستە ئەنگوستیلە دابکەنرێ، چونکە خۆڵ ناچێتە ژێری، بە پێچەوانەی ئاوی دەسنوێژەوە، چونکە لەودا داکەندنی ئەنگوستیلە فەرز نیە ئەگەر ئاو ژێری تەڕ دەکرد.

٢٩) سوننەتەکانی تەیەممومم:

سوننەتەکانی تەیەممومم سێ شتە: ناوی خوا هێنانو پێش خستنی لای ڕاست لەسەر لای چەپو بەین نەکەوتن (مووالات). بەپێی ئەو بەڵگانەی لە دەسنوێژا لە پێشەوە ڕابوردن، بە قیاسیش لەسەر دەسنوێژ، سوننەتە تۆزەکە لە هەردوو لەپی سووك بکاو، لەلای ژووورووی ڕوخسارەوە بهێنێتە خوارەوە، وە لە سەرەتای هەردوو جارەکەوە کە دەست دەدا بە زەویدا پەنجەکانی بڵاوبکاتەوە، وە لەپاش دەسهێنان بە هەردوو دەستا نێوانی پەنجەکانی بئاژنێتەوە، کە دەستیش دەهێنێ بە

ئەندامەکانیدا هەتا دەسپیاهێنانەکەی تەواو نەکا دەست هەڵنەبڕێ، تا لە راجیایی کەسانێ کە ئەمە بە پێویست دادەنێن دەربازبین.

٣٠) بەچی تەیەممووم پووچ دەبێتەوە:

تەیەممووم بەم سێ شتە پووچ دەبێتەوە:

یەکەم: ئەوەی دەسنوێژ بەتاڵ بکاتەوە تەیەممومیش بەتاڵ دەکاتەوە، چونکە ئەویش وەك دەسنوێژ پاکییەکە نوێژی پێرەوا دەبێ، کەواتە ئەویش بەتاڵ دەبێتەوە بە هەموو جۆرە بێدەسنوێییەك.

دووەم: دەسکەوتنی ئاوە لە غەیری کاتی نوێژەکەدا، ئەگەر کەسێ تەیەممومی کرد لە بەرنەبوونی ئاو، بەڵام پێش ئەوەی دەست بکا بە نوێژ ئاوی دەسکەوت ئەوە تەیەممومەکەی پووچە، بەپێی فەرمایشتی (دروودی خوای لەسەربێ): خۆڵی پاك ئاوی دەسنوێژی موسوڵمانە با دەساڵیش لەسەر یەك ئاوی دەست نەکەوێ، بەڵام هەرکاتێ ئاوی دەست کەوت با دەسنوێژی پێگرێ (ئەحمەد ، تیرمیذی ، تیرمیذی بە ساغی داناوە).

ئەگەر ئاوی دەستکەوت بەڵام بەرگرێ هەبوو لە بەکارهێنانی، وەك ئەوە پێویستی بوو بۆ خواردنەوە، یا رێگرێکی لەسەربوو وەك درندەو دوژمنو شتی تری وا، ئەوە تەیەممومەکەی پووچ نابێتەوە، چونکە ئەمانە لە سەرەتاوە هۆی دروست بوونی تەیەممومن، ئیتر چۆن دەبن بەهۆی پووچ بوونەوەی. وەلێ ئەگەر لەپاش دەستکردن بە نوێژەکە ئاوی دەست کەوت، ئەوا نە تەیەممومەکەی پووچ دەبێتەوە نە نوێژەکەی، چونکە ئەوە دەبێ بەهۆی پووچکردنەوەی پەرستنێکی لە کۆڵخەرەوە،

هاوكات لەگەڵ ئەوەدا بە دەستپێكردنی نوێژەكە دەچێتە ناو مەبەستەوە، كەواتە وەك چۆن كەفارەتدەر پاش دەستكردن بە رۆژووی كەفارەت بەندەیشی دەستبكەوێ، پێویست نیە لەسەری ئازادی بكا، ئەمیش هەروا.

سێیەم: وەرگەڕان لە ئیسلام، چونكە ئەوە هەموو كردەوەیەك پووچ دەكاتەوەو گشت پاداشتێ دەفەوتێنی، تەیەمومیش كردەوەی باشە، چونكە عیبادەتە.

٣١) دەسهێنان بەسەر تەتەو موشەممادا:

تەتە (شەپك: جەبیرە): تەتەڵەدارو موشەممای گەچو شتی وا كەئێسكی شكستی پێهەڵ دەبەسترێتەوە، مەبەست لە موشەممایش ئەو پەڕۆو دەستە سرو شتانەیە كە برینی پێدەپێچرێ. جا ئەم جۆرەكەسانە ئەگەر تەتەو موشەمماكەیان پێویست بوو، وە بەبێ زیان قابیلی لابردن بوو لەكاتی وەرگتنی پاكیدا، ئەوە پێویستە داپۆشەرەكە لاببا، ئەوجا ئەوەی ساغە بیشوا ئەگەر دەیشگونجا جێگەی نەخۆشینەكەیش بشوا، دەنا لەباتی ئەوە تەیەمموم بكا، ئەگەر شوێنەكەی لە ئەندامی دەسنوێژبوو بەڵام ئەگەر قابیلی لابردن نەبوو، ئەگەر لایبردایە تووشی زیان دەبوو، ئەوە داوای لێناكرێ كە لای ببا، بەڵام پێویستە ئەوەی ساغە بیشوا، هەتا دەبێ ژێر قەراخی تەتەكەیش بشوا، ئەگەر دەستی دەدا ئەوجا دەستی تەڕ بهێنێ بەسەر تەتەكەدا، لەپاش ئەوە یەكسەر تەیەممومیش بكا، بەپێی فەرموودەكەی جابیر (رەزای خوای لێبێ) كە دەفەرموێ: لە سەفەرێكا بەردێ دای لە پیاوێكمان سەری شكان، لەپاشا

شـەیتانی بـوو، لـە هاوڕێکـانی پرسـی گـوتی: ئایـا ڕێگـەی تەیـەممومم پێدەدەن؟ دەڵێت: نەء، ڕێگەت پـێ نـادەین، چونکه تـۆ دەتوانیـت ئـاو بـە کاربێنی، ئەویش خۆی شۆردو مرد، جا کـە هاتینـەوە بـۆلای پێغەمبـەرو ئـەم باسـەیان بۆیگێڕایـەوە فـەرمووی: کوشـتوویانە خـودا بیـانکوژێ، کـە خۆیـان نـەیانزانیوە، بـۆ نەیانپرسـیوە لـە زانایـێ، چونکه چاری نـادانی تـەنها پرسـینەو فێربـوون). ئـەم پیـاوە تـەنیا ئەوەنـدەی بەسـبوو کـە لـە جیـاتی شـۆردنی شـوێنە زامارەکـەی بـە خـۆڵ تەیـەممومی بکردایـەو بـە پـەڕۆیێ برینەکـەیی ببێـچایەو ئینجـا لـەجیاتی شـۆردنی ژێرپەڕۆکـە دەسـتی تـەڕی بەسـەر ئـەو پەڕۆیـەدا بهێنایـە، وە بـاقی مەنـدەی لەشـی بشۆردایە (ئەبو داوود، ئیبنو ماجە، دارە قوطنی). لێرەدا سەرنج دەدەین ئەگەر خاوەن تەتەکە لەشی پیسبوو ئـەوە خـۆی سەرپشکە دەتوانـێ لـە پێشدا خۆی بشۆرێو لـە پاشدا تەیـەمموم بکـا یـا بـە پێـچەوانەوە، بـەڵام ئەگەر بێ دەسنوێژ بوو، نابێ لە ئەندامێکەوە بگوێزێتەوە بۆ ئەندامێکی تـر هـەتا بـە تـەواوی دەسـنوێژی ئـەو ئەندامـە تـەواو دەکـا، چونکه بـە دەسنوێژدا ڕێزلێگرتن پێویستە. جا ئەگەر شکستو برین هەرچوار پـەلی داگرتبوو ئەوە یەك تەیەممومی بەسە، چونکه لە لە کۆڵکەوتنی شـۆردن ریزلێگرتنیش لە کۆڵ دەکەوێ!

ئەوەندە هەیە ئەگەر تەتەو موشەمماکە لە سەرپاکی دانەنرا بـوونو ژێرەکـەیان پـیس بـوو ئـەوە دەبـێ لـە پـاش خۆشـەوەبوون نوێژەکـە بگێڕێتـەوە، چونکه لـە دەسـنوێژو خۆشـۆردندا لابردنـی پیسی مەرجـە. مایەوە سەر ئـەوە ئەگـەر زامەکـە پێویـستی بـە تەتـەو موشـەمما نـەبوو، بـەڵام دەترسـا کـە ئـاودز بکـا، ئـەوە بـەپێی توانـا سـاغەکە دەشـواو لـە

سەریەتی تەیەمموم بکا بەڵام پێویست بە دەستی تەرهێنان بەسەر شوێنی دەردەکەدا ناکا.

٣٢) پێویستە بۆ هەموو فەرزێ تەیەممومێ بکا:

لە پێشەوە باسی نیەتو گەلێ شتی تری تەیەممومان کرد، لێرەدا روونی دەکەینەوە کە بەیەك تەیەمموم یەك فەرز دەکرێ، بۆ ئەمەیش جوانترین بەڵگە فەرموودەکەی خوای گەورەیە: {إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلاةِ فاغْسِلُواْ وُجُوهَكُمْ – سورة المائدة – ٥/٦}. هەتا ئەوێ کە دەفەرموێ: {فَتَيَمَّمُواْ – سورة المائدة – ٥/٦}. بەپێی ئەم ئایەتە لە سەرەتای هاتنی ئیسلامەوە، دەسنوێژ یا تەیەمموم بۆ هەموو نوێژێ فەرز بوو، هەتا لە دواییدا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} بە کردەوە چەسپاندی کە دەسنوێژێ بۆ چەند فەرزێ دەبێ، ئەوە بوو: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە رۆژی فەتحی مەککەدا بەیەك دەسنوێژ هەرپێنج نوێژە فەرزەکانی کرد (فەرموودەیەکی ساغە، ئیبنو عومەر گێراویەتەوە) بەڵام تەیەمموم بەپێی خوازە (موقتەضا)ی ئایەتەکە مایەوە کە یەك تەیەمموم بۆ یەك فەرزە. ئیبنو عەبباسیش {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: رێبازی سوننەت وایە: کەیەك نوێژی فەرز بەیەك تەیەمموم بکرێ. وشەی سوننەت لە فەرمایشتی سەحابیدا دەبرێ بەسەر رێبازو سوننەتی پێغەمبەردا {درودی خوای لەسەربێ} کە برێتییە لەو بەرنامەیەی کە حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} لەسری بەردەوام بووە، کەواتە: حەزرەت بەکردەوە خوازەی ئایەتەکەی لە تەیەممومدا چەسپاندووە!.

بەیهەقیش لە ئیبنو عومەرەوە {رەزای خوایان لێبێ} دەگێڕێتەوە: فەرموویەتی: با دەسنوێژیشی نەشکێ مرۆڤ دەبێ بۆ هەموو نوێژێکی فەرز تەیەمومێ بکا. ئەوەندە هەیە بە یەك تەیەمموم دەتوانێ بە ئارەزووی خۆی چەندەی دەوێ نوێژی سوننەت بکا، چونکە نوێژی سوننەت با زۆریش بن لە حوکمی یەك نوێژدان، بە بەڵگەی ئەوە: ئەگەر نوێژکەرێ نیەتی یەك رکات سوننەتی هێنا بۆی هەیە سەد رکات بکا بەسەر یەکەوە بەو نیەتە، بە پێچەوانەشەوە هەروا، وەکی تریش بۆ هەموو سوننەتێ تەیەمومێ بکرێ ئەرکێکی زەحمەتە، رەنگە شتی وا گەلێ جار ببێ بەهۆی ئەوە سوننەتەکە تەرك بکرێ، لەبەر ئەوە شەرع لە سوننەتدا کارەکەی سووکەڵە کردووە، ئەوەتا نوێژی سوننەت، لەگەڵ توانای راوەستاندا بەدانیشتنەوە دروستە، بەسوراپی ولاخیش دروستە، لە سەفەردا لەکاتی رۆیشتندا بەرەو قیبلەیش نەبێ هەر دروستە، بۆ ئەوەی مەودای کردنی زۆربێ‌و موسوڵمان لێی دانەبڕێ. گریمان لەشپیس یا بێ دەسنوێژ ئاوەکەی کە هەبوو بەشی نەدەکرد، پێویستە لەسەری ئەوە بکار بهێنێ‌و بۆ باقی مەندەکەی تەیەمموم بکا، چونکە چەندەی کارێ کە لە توانادا هەیە بەهۆی باقی مەندەکەیەوە کە لە توانادا نیە لەکۆڵ ناکەوێ، لە شارعا بەمە دەگوترێ: توانراو بەهۆی نەتوانراوەوە لەکۆڵ ناکەوێ یائاسان بەهۆی گرانەوە لەکۆڵ ناکەوێ! هەروا ئەگەر پیسی بەسەر لەشیەوە هەبوو، وە ئەوەندەی ئاو دەست کەوت کە بەشی شۆردنی بڕێکی دەکرد، لە سەریەتی ئەو ئەندازەیە بشۆرێ. ئەگەر دەسنوێژی نەبوو، یا لەشی پیسبوون پیسییەکیش بە جەستەیەوە هەبوو، ئەوەندەیشی ئاو هەبوو کە بەشی لایەکیانی دەکرد، ئەوە پیسییە

کە دەشۆرێ و تەیەمموم دەکا، چونکە لابردنی پیسییەکە پێویستەو وەجەڵی تری نیە، بە پێچەوانەی دەسنوێژو خۆشۆردنەوە، چونکە وەجەڵیان هەیە کە تەیەممومە، ئەگەر کابرا نە ئاوی دەستکەوت و نەگڵ، نوێژی خۆی هەر دەکا، لەبەر رێزی کاتەکە، بەڵام لەوەدوا دەیگێڕێتەوە.

٣٣) باسی پیسی (النجاسه):

پێناسەکەی: پیسی لە زماندا بەهەموو قیزەونێ دەگوترێ، لە شەرعیشا: هەموو شتێکە کە لە حاڵی سەرپشکیدا بەرەهایی بەبێ سنوور خواردن و خواردنەوەی نا دروست بێ، لە هەمانکاتدا بگونجێ بۆ خواردن و خواردنەوە، نادروستییەکەیشی لەبەر رێزی نەبێ، یا لەبەر ئەوە نەبێ کە قێزەونە، یا لەبەر ئەوە نەبێ کە زیانی هەبێ بۆ لەش یا بۆ هۆش. جا بەهەریەکێ لەم قەیدانە شتێ بەر پێناسەی پیسی دەکەوێ یا لێی دەردەچێ، بەگوتەی: لە حاڵی سەرپشکیدا، شتێ کە لەحاڵی سەرپشکیدا حەرام بێ و لەحاڵی ناچاریدا حەڵاڵ بێ، وەك مردارەوەبوو، بەردەکەوێ، چونکە مردارەوەبوو لە حاڵی ئاساییدا. پیسەو حەرامە، بەڵام لە حاڵی ناچاریدا پاکەو بۆ ناچار حەڵاڵ! بە گوتەی: بەرەهایی بەبێ سنوور رووەکە ژەهراوییەکان بەرناکەون، چونکە ئەوانە پاکن کەمیان رەوایە، زریان ناڕەوایە، بە گوتەی: بگونجێ بۆ خواردن و خواردنەوە بەردو شتی رەقی سەخت، کە پاك بن بەر ئەم پێناسەیە ناکەون، چونکە بە کەڵکی خواردن و خواردنەوە نایەن، بە گوتەی: نادروستییەکەیشی لەبەر رێزی نەبێ، شتی رێزدار وەك ئادەمیزاد

دەردەچێ‌و بەری ناکەوێ، بەگوتەی: یا لەبەر ئەوە نەبێ کە قێزەونە چڵم‌و شتی وا بەرناکەوێ، چونکە نادروستی چڵم لەبەر ئەوە نیە کە پیسە، بەڵام لەبەر ئەوەیە کە قیزەونە، بە گوتەی: یا لەبەر ئەوەنەبێ کە زیانی هەبێ بۆ لەش یا بۆ هۆش خۆڵ لە پێناسەکە دەردەچێ، چونکە زیان دەگەیەنێ بە لەش‌و هۆش.

هەندێکیش ئاوا پێناسەی دەکا: قیزەونێکە رێگەی دروستبوونی نوێژ ناد، مەگەر مەهانە هەبێ، برێ دەڵێن: برێتییە لە هەموو شتێ کە خاوەن سروشتی دروست قێزی لێبکاتەوەو خۆیی لێبپارێزێ، ئەگەر بەرجل‌و بەرگیش بکەوێ دەیشۆرن.

٣٤) حوکمی ئەو پارچەیەی کە لەناو لەشی گیاندارەوە جیادەبێتەوە:

بزانن هەرشتێ لە ناوەوەی گیاندار جیابێتەوە دوو جۆری هەیە:

یەکەمیان: گەدە نایگۆڕێ وەك لیك‌و ئارەق‌و شتی وا، حوکمی ئەم جۆرە وەك حوکمی ئەو گیاندارە وایە کە لێی جیابۆتەوە، ئەگەر ئەو لە حاڵی لێجیابوونەوەکەدا پاکبوو ئەویش پاکە ئەگەر ئەو لەوکاتەدا پیس بوو ئەمیش پیسە.

دووەمیان: گەدە هەرزی دەکاو دەیگۆڕێ، وەك گمیزو پیسایی‌و شیاکەو پشقل‌و خوێن‌و رشانەوە، هەموو ئەمانە هی هەرگیاندارێ بن پیسن، هی ئەوانەی گوشتیان ناخورێ بە یەکگرتنی رای زاناکان، بەکۆی

دەنگ دەڵێن: شتی واتە: قیسە. هی ئەوانەیشی گۆشتیان دەخورێ بە قیاس لەسەر هی ئەوانەی کە گوشتیان ناخورێ، چونکە ئەمیش گۆڕاوەو حەل بووەو قێزەون بووە. بە فەرموودەکەی ناسراوە بە حەدیثی عەرەبە سارانشینەکە پیسێتیی گێمز پاساو دەدرێ، ئەوەبوو کە گمێزی لەناو مزگەوتەکەی پێغەمبەردا کرد، پێغەمبەر فەرمانی کرد کە (سەتڵی ئاو بکەن بەسەر جێ میزەکەیدا). هەروا فەرموودەی باسی دوو گۆڕەکە: یەکێکیان لەسەر ئەو ئازار دەدرێ چونکە لە حاڵی ژیانیدا خۆی لە گمێزی خۆی نەدەپاراست (موسلیم) بەڵام ئەوەی کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی کردووە بە خواردنەوەی میزی حوشتر، ئەوە بۆ دەرمان بووە، دەرمانکردنیش بەپیس دروستە، بە مەرجێ دەرمانێکی پاك نەبێ جێگەی بگرێتەوە، ئەوەیش کە خۆشەویست {دروودی خوای گەورەی لەسەربێ} فەرموویەتی: خودای گەورە هەرگیز خۆشەوەبوونو شیفای گەلی منی نەبەستووە بەشتی واوە کە خۆی حەرامی کردبێ لێیان. ئەمە دەبڕدرێ بەسەر مەیو بادەدا، سەرەڕای یەکگرتن بەڵگەی پیسێتیی پیسایی ئەم فەرموودەی {دروودی خوای لەسەربێ}: لەبەر میزو پیساییو مەزیو ڕشانەوە جلەکەت بشۆرە (ئەحمەد، دارە قوطنی ، بەززار) هەر لەم فەرموودەیەدا بەڵگەی پیسێتیی مەزیو ڕشانەوەیشی تیادایە. مەزی ئاوێکی مەیلەو سپی تەڕاوی لینجە، بەبێ لەزەت پێگەیشتن، لە کاتی هێرشی ئارەزوودا بەهۆی دەسبازیو تەماشاکردنو شتیواوە پەیدا دەبێ. تەرسو تەپاڵەیش پیسە، بەپێی ئەم فەرموودەیە:... جا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} هەر دوو بەردەکەی وەرگرتو تەرسەقولەکەی تووڕداو، فەرمووی: ئەمە پیسە، بەکاری خۆپاککردنەوە نایێ. وەدیش پیسە بەپێی فەرموودەکەی عائیشە

{رەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: وەدیش لەپاش میزکردنەوە پەیدا دەبێ، حوکمەکەی ئەوەیە: چووكو گەڵو گونی دەشواو دەسنوێژ دەگرێ وەخۆشۆردنی لەسەر نیە (ئیبنو لمونزیر).

وەدی ئاوێکی مەیلەو سپی خەستی لێلی لیقنە لە دوامیزو لەکاتی هەلگرتنی شتی قورسدا پەیدا دەبێ، خوێنیش پیسە بەپێی فەرمایشتی زاتی مەزن: {حَرَّمَن عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ - سورة مائيدة - ٣/٥} هەتا کۆتایی ئایەتەکە، بەپێی ئەم فەرمودەیەش: کە دەفەرموێ: - خوێنەکە لە خۆت بشۆرەو نوێژی خۆت بکە) زاناکان لەسەر پیسێتیی تۆماو رایان جیاجیایە، هەیە دەڵێ: پیسە، ئەم رایەیان لەو گێڕانەوەیە وەرگرتووە کە فەرمان دەکا بە شۆردنی، کە ئەمە گفت (لەفظ)ە کەیەتێ عائیشەی هاوسەری پێغەمبەرد دەفەرموێ: جاران ئەسەری لەشپیسیم بە جلەکانی پێغەمبەرەوە دەشۆرد، کە دەچوو بۆ نوێژ هێشتا جێگەشۆراوەکە هەر تەڕ بوو. رێبازی شافیعیو هاوڕێیانی فەرموودە (ئەصحابول حەدیث)و خەڵکێکی زۆری تر، کە عەلیو سەعدی کوڕی ئەبو وەققاصو ئیبنو عومەرو عائیشە {رەزای خوایان لەوەیە لە هەموویان بێ} لە ناویاندایە، رێبازی ئەم زاتانە ئەمەیە: کە تۆماو پاکە، دوو گێڕانەوەیش لە ئەحمەدەوە ریوایەت کراوە، کە ئەمە دروستترینەکەیانە! داوودیش هەروا دەفەرموێ: بەلگەیان بە فەرمایشتی عائشە هێناوەتەوە کە دەفەرموێ: خۆم بە دەستی خۆم تۆماوی وشکەوەبووم بە جلەکانی پێغەمبەرەوە دەوولیو لە پاشا دەمدەکاند، ئیتر لەدوا ئەوە بەبێ شۆردن پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نوێژی پێوە دەکردن، لە گێڕانەوەیەکی تریدا کە پەسەندی هەردوولایە متفق علە): فەرمووی: بە جلی پێغەمبەرەوە

تۆماوی وشکەوەبوو هەبوو دەیم کرانـد، ئـیتر دوا ئـەوە نوێـژی پێـوە دەکرد. دەی ئەگەر تۆماو پیس بێ ولێنو کراندنی بەس نیە، دیارە گێڕانـەوەی شـۆردن دەبـڕدرێ بەسـەر ئـەوەدا کـە سـوننەتەو بـۆ پەسـەندکردنی پاکییـە، بـەم ساخکردنەوەیش کار بـە کـۆی بەڵگـەکان دەکرێو هیچیان لەکار ناخرێ، جیاوازیش نیە لەنێوانی تۆماوی پیاوو ژنـدا، تۆمـاوی غـەیری ئادەمیش، ئەگـەر هـی گیانلەبـەرێکی پـاك بـوو تۆماوەکەش پاکە، ئەگەر هی گیاندارێکی پیس بوو خۆشی پیسە.

٣٥) شۆردنی پیسی:

شۆردنی پیسی پێویستە، چونکە وەك لـە پێشەوە رابورد فـەرمانی پێکراوە. چۆنێتێکەیشی ئاوایە: ئەگەر پیسییەکە قەبارەدار بوو، بـە چاو دەبینـرا، دەبـێ قـەبارە بینراوەکـەیو تامەکـەیو رەنگەکـەیو بۆنەکـەی لابرێ، ئەگەر تامەکەی ما، ئەوە شوێنە پیسبووەکە پاك نەبۆتەوە، بـەڵام زیانی نیە مانەوەی رەنگێ یا بۆنێ کە لاچوونیان گران بێ، وەك رەنگی خـوێنی بێنوێـژیو بێنـێ مـەی. بـەڵام پیـسیی برِیـاریو حـوکمی، کـە ئەوەیـە بـە چاو نـابینرێ، وەك شلەمەنییە پیسـەکان، کـە تـامو بـۆنو رەنگیان نیە، پێویستە بـە شۆردنێکی ئاسـایی لابـرێ، دەسـتی تێبخـرێو گوشاری لێبکرێ، بـەڵام هەرچـی پیسبووبێ بـە میـزی منـاڵی نێرینـەی کەمتر لە دوو ساڵ، کـە جگـە لـە شیر هـیچ خـۆراکێکی تـری نـەخواردبێ، ئەوەنە ئاوی لێدەپرژێ کە شوێنی میزەکـە دابگـرێو زاڵ بـێ بەسـەریدا، ئـیتر رەوانبـوونی ئـاو بەسـەر شـوێنەکەیدا پێویـست نیـە، بـەڵام میـزی

کچۆڵە گەرەکە بشۆرێ، بەڵگەی ئەم جیاوازییە لە نێوانی کورو کچدا فەرموودەکەی عائیشەیە: کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کوڕێکی ساوای مەمکە خۆرەیان هێنا بۆی، مناڵەکە میزی کرد بە کۆشیدا، حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} داوای ئاوی کردو ئاوەکەی کرد بەسەر جێگەی میزەکەدا ئیتر نەیشۆرد.. لە گێڕانەوەیەکدا: لێی پرژاند لە گێڕانەوەیەکی رتدا: پرژاندی بەسەر جێگەکەیداو ئیتر نەیشۆرد. ئەم گێڕانەوانە هەموویان دروستن، لە گێڕانەوەیەکی تیرمیذیدا: میزی کوڕ تا نانەخۆرە دەبێ ئاوی لێ دەپرژێنێ، میزی کچ دەشۆرێ. ئیمامی علی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: میزی کچۆڵەی بەرمەمکانە دەشۆرێ، میزی کوڕیش هەتا نانەخۆرە دەبێ ئاوی لێ دەپرژێنرێ. (ئەحمەد). بەڵام هەر کاتێ منداڵەکە لە جیاتی بژێویو خۆراك خواردەمەنی خوارد، ئەوە بەبێ راجیایی پێویستە میزەکەی بشۆرێ. بۆیەیش سەبارەت بە کوڕ کار سووك کراوەو، بۆ کچ نەکراوە، چونکە دڵ پتر پەیوەندی بە کوڕەوە هەیە هەتا کچ لەبەر ئەو زیادە پەیوەنییە کوڕ زۆرتر دەکرێتە باوەش، جا وا هەڵ دەگرێ کە بۆ بارسووکی کارەکە ئاسان بکرێ، بەڵام ئەم مەبەستە لە مێینەدا نایەتەدی، بۆیە شۆردن بۆ میزی ئەوان چەسپاوە، لەسەر قیاسو پێدانی خۆی[*]

(*) ئەم بەڵگەیەی کە هێنراوەتەوە بۆ جودایی نێوان میزی منداڵی نێرومێ بەڵگەیەکی لاوازو نازانستییە خۆ ئەگەر هۆیەکەش نازاندرێ دەتوانین بڵێین (تعبدیە) ئەگینا خۆ کوڕو کچ چۆن یەکە ئەگەر باوكو دایکیو هەن کوڕیان لە کچ خۆشتربوێ هی وایش هەن کچیان لە کوڕەکەیان خۆشتربوێ - محمود.

٣٦) بڕیار (حوکم)ی گیانداریٚ له ناوشتی شلدا بمریٚ:

کاتیٚ گیانداریٚ کەوتە ناو شتێکی شلەوە، وەك ڕۆن زەیتو ڕۆنو چێشت، وەتیامرد، ئەوە ئەگەر خوێنی ڕەوانیان هەبوو شتەکە پیس دەبیٚ، چونکە سەبارەت بە مشکی تۆپیوی ناوڕۆن لە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربیٚ} پرسیارکرا، فەرمووی: ئەگەر ڕۆنەکە توند بوو مشکەکەو دەوروبەرەکەی فڕەدەن، بەلاّم ئەگەر ڕۆنەکەش شل بوو ئەوا بیڕێژن، لە گێڕانەوەیەکا: مشکەکەو دەورو بەرەکەی فڕەدەنو ڕۆنی خۆتان بخۆن. (ئەم فەرموودەیە بوخاری گێڕاویەتەوە).

جا فەرمانکردن بە ڕژانی، بەلگەیە لەسەر پیسبوونی، ئەم ڕایەیش ڕێبازی جەماوەری زاناکانە، دەستەییٚ ڕایان جیایە، کەیەکیٚ لەوان زوهریو ئەوزاعین، دەفەرموون: بڕیاری شتی شل وێنەی بڕیاری ئاوە، پیس نابیٚ هەتا ، پیسییەکە نەیگۆڕی، ئەگەر نەگۆڕا پاکە، ئەمە ڕێبازی ئیبنو عەبباسو ئیبنو مەسعوودو بوخاریشە.

بەلاّم ئەگەر گیاندارەکە خوێنی ڕەوانی نەبوو، وەك مێشو مێشوولەو دووپشكو قالۆنچەو سیسركو میروولەو وێنەی ئەمانە، ئەوە شلەمەنی بە مردنی ئەمانە لە ناویدا پیس نابیٚ، بەپێی فەرموودەی {دروودی خوای لەسەربیٚ}: ئەگەر مێش کەوتە ناو حاجەتێکتانەوە ئاو یا شتی شلی تری تیابوو، لە پێشا مێشکە هەمووی نوقم بکەن ئینجا دەری بێننو فڕەی بدەن، چونکە باڵێکی دەرمانی پێوەیەو ئەو باڵەکەی تری دەردە. (بوخاری، ئەبو داوود، ئیبنو خوزەیمە، ئیبنو حەببان). دیارە

فەرمانکردن بە نوقمکردنی مێشەکە، کە گەلێ جار سەردەکێشێ بۆ تۆپینی بەلگەیە لەسەر ئەوە کە پیسی ناکا، دەنا پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) فەرمانی نەدەکرد بەنوقمکردن، وەکی تریش پاراستنی قاپو حاجەت لەم جۆرە وردە جانەوەرانە ئەستەمە، لەبەر ئەوە چاوپۆشی لێدەکرێ، بە مەرجێ ئەوەندە زۆر نەبێ کە شلاوەکە بگۆڕێ، دەنا پیس دەبێ.

بزانن پیسییەك کە بەچاو نەبینرێ وەك پریشکی میز، یا وەك پیسییەك کەوا بەپێی مێشەوە ئەویش وەك مرداریێ خوێنی رەوانی نەبێ چاو پۆشی لێ دەکرێ، لەسەر فەرمایشتی دامەزراو بەلای نەوەویەوە، چونکە ئەمە لە خوێنی کێچ دەکا خۆپاراستن لێی ستەمە.

٣٧) بڕیاری پاکیو پیسی گیاندار لەکاتی ژیانیدا:

لە بنەڕەتدا هەموو گیانداریێ پاکە، واتە: ئەصلێ ئەوەیە کە پاکن، چونکە بۆ قازانجی بەندەکانی خوا دروستکراون، بەبێ پاکیش سوودمەندی تەواو پەیدا نابێ، ئەمەیش بەم فەرموودەیە پاساو (تعلیل)کراوە. پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) فەرمووی: پشیلە پیس نیە، پشیلەیش لە ریزی کارەکەرو نۆکەرو ئەوانەیە کە بۆ خزمەت بەسەرتانا دەخولێنەوە (پێنج لە خاوەنەکانی کتێبە ناودارەکانی حەدیث ئەم فەرموودەیان گێڕاوەتەوە، وە تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانی دروستە. دروست واتە: ساغ) بەلام سەگو بەراز بۆ پاکی لە هەموو گیانداریێ جیان، چونکە ئەم دووە خودپیس (نجس العین)ن،

سەگ بەپێی فەرموودەکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: (پاکەوەکەری حاجەتێکتان: کە سەگ دەمی تێبنێ ئەوەیە: کە حەوت جار بە ئاو بیشۆرن، یەکەمجاریان بە خۆڵاو بێ (ئەحمەد، موسلیم) کە دەفەرموێ (پاکەوەکەر) مەبەست لێی یەکێکە لەم سێ شتە: یا پاکەوەکەری نانوێژییە (حەدەث) یا هی پیسییە، یا رێزلێنانە، دیارە کە نانوێژیی‌و رێزلێنان بۆ حاجەت نابێ، مایەوە سەپیسی، وەکی تریش بەم فەرموودەیە چەسپا کە نازدارترین بەشی لەشی سەگ کە دەمیەتی، لەبەر هاسکە هاسککردنی زۆر پیسە، دەی باقی مەندەی لەشی دەبێ زیاتر پیسبێ!.

بەرازیش بۆیە پیسە چونکە حاڵی لە حاڵی سەگ خراپترە. گەرچی ماوەردی {رەزای خوای لێبێ} ئەم ئایەتە ەکا بە بەڵگە لەسەر پیسێتی بەراز: {أَوْ لَحْمَ خِنزِيرٍ فَإِنَّهُ} . وشەی (رجس) لە ئایەتەکەدا بە واتا (نجس)ە، لە شێوەی ئەوەیە لە کوردیدا بەپیس بڵێی چەپەڵ.

٣٨) بڕیاری پاکیی‌و پیسی مردارەوەبوو:

هەموو مردوویەك (تەنها مردووی ئادەمی‌و ماسی‌و کوللەی لێدەرچێ) پیسە، لەبەر فەرمایشتی زاتی مەزن: {حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ – سورة المائدة – ٣/٥} واتە: هەموو مردارەوە بوویێ لە ئێوە قەدەغەکراوە. شتێکیش نە لە زاتی خۆیدا رێزداربێ‌و نەخواردنیشی زیانی هەبێ، لەگەڵ ئەوەیشا حەرام بکرێ، دیارە کە ئەو قەدەغە کردنەی لەبەر پیسییەتی، چونکە حەرامکردنی شت لەبەریەکێ لەم

هۆیانەیە: یا لەبەر ڕێزیەتی، یا لەبەر زیانیەتی، یا لەبەر پیسییەتی، مردارەوەبوویش ڕێزی نیە، خواردنیشی زیانی نیە، چونکە لە ناچاریدا دەخورێ، ماوەی سەر ئەوە کە لەبەر پیسی حەرام کراوە.

مرداریش لە شەرعا برێتییە لەو گیاندارەی کە چەقۆی لەسەربێ‌و بەبێ سەربڕینێکی شەرعی گیانی دەرچووبێ! گشت سەربڕاوێ جگە لەسەربڕوای خۆمان‌و خاوەن نامەکان بەر ئەم پێناسەیە دەکەوێ، هەروا ئەو گیاندارەیش کە گۆشتی ناخورێ باسەریش ببڕێ بەر ئەمە دەکەوێ‌و حەرامەو مردارە.

بەڵام لەبەر ئەم فەرموودەیە ماسی مردوو بەرناکەوێ: دەفەرموێ {درووده خوای لەسەربێ}: ئاوی دەریا هەم پاکەو هەم پاکەوەکەریشە وە مردارەوەبویشی حەڵاڵەو، گیانلەبەری ئاوی کاتێ دەمرێ هەتا نەگەنێ خواردنی دروستە (هەر پێنجیان گێڕاویانەتەوە). کوللەیش لەبەر ئەم فەرموودەیە بەر ناکەوێ (دوو مردارمان بۆ حەڵاڵ کراوە: کە ماسی‌و کوللەن) (بە ڕشتەیەکی بێهێز ئیبنو ماجە گێڕاویەتەوە: بەیهەقیش {ڕەزای خوای لێبێ} گێڕاویەتەوەو فەرموویەتی: ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەکی دروستە واتە ساغە) ئادەمیزدیش لەبەر ئەم ئایەتە بەرپێناسەی پیسی ناکەوێ‌و بە پاك دادەنرێ: {وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ - سورة الإسراء - ١٨/٧٠} واتە: ئێمە بە ڕەحمەتی خۆمان ڕێزو قەدرێکی زۆرمان بە نەوەی ئادەم بەخشیوە). مەسەلەی ڕێزلێنانیش ئەوە دەخوازێ کە مرۆڤ، چ موسوڵمان بێ‌و چ ناموسوڵمان بێ، بڕیاری پیسی نەدرێ. مەبەست لە {إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ نَجَسٌ} پیسی بیروباوەڕی ئەوانە، نەوەك هی جەستەیان، چونکە ئەگەر لەشیان چەپەڵ بوایە

لەسرمان فەرز دەبوو کە هەرکوێیەکمان لێیان بکەوێ بیشۆین.. وەکی تریش ئەگەر مرۆڤ بە مردن پیس ببێ، دەبێ فەرمان نەکرایە بە شۆردنی، وەك شتە خودپیسەکان (نجس العین)ەکانی تر، بەڵام ئەگەر کەسێ لەم قسەیە رەخنە بگرێو بڵێ/ ئەگەر ئەم قسە وابێ، دەبێ فەرمانیش نەکرابێ بە شۆردنی، وەك شتە خودپاکانی تر، دەڵێیت: مەرج نیە کە هەموو شتێکی پاك نەشۆررێ، چونکە ئاشکرایە گەلێ جار پاکیش وەك نانوێژ (موحدیث) دەشۆررێ، بەڵام قەت نەبووە شتی خودپیس بشۆرێ. دەستوورێکی شەرعی هەیە دەفەرموێ: سەربڕینی دایك بڕێتیی سەربڕینی بەچکەی ناوسکی دەکەوێ، لەبەر ئەمە بەچکەی ناوسکی گیانلەبەری سەر بڕوا بەر مردارەوەبوو ناکەوێ. (تەماشای زنجیرە سێی ئەم کتێبە بکە کە لە پێشەوە رابورد، لەژێر سەردێڕی: حوکمی ئاوی بەرماوە) (وەرگێڕ).

٣٩) پاککردنەوەی گڵاویی سەگو بەراز:

کاتێ دەفرێ بەدەم تێنانی سەگو بەراز گڵاو دەبێ، دەبێ حەوت جار بشۆرێ، جارێکیان بە خۆڵاوبێ، هی سەگ بەپێی ئەم فەرموودەیەیە: کاتێ سەگ دەمی نایە ناو دەفرێکتانەوە، شلەکەی ناوی برێژن، ئینجا حەوت جار بە ئاو بیشۆرن، یەکەمیان بە خۆڵاوبێ.. (موسلیم) لە گێرانەوەیەکی ترمیذیدا: یەکەمجاریان یاخود جارێ لەو جارانە بە خۆڵاو بیشۆرن. جا هەر کاتێ ئاوا ساخبۆوە کە شۆردن پێویستە بەهۆی لیکەکەیەوە، کە نازدارترین دەردراویەتی، دیارە ئەوانی تری وەك میزیو گووییو ئارەقیو وێنەی تری ئەمانەی زیاتر شایانی

پیسین. لەم فەرموودەیەدا بەڵگە هەیە لەسەر پیسی ئەو خۆراکەی کە سەگ دەمی تێدەنێ، چونکە فەرمان دەکا بە رشتنی، ئەگەر پاك بوایە فەرمانی نەدەکرد بە رشتنی، چونکە رشتنی شتی پاك بە فیڕۆدانی ماڵە، شتی وایش لە ئێمە قەدەغەیە، دیارە پیسە بۆیە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمان دەکا بەڕشتنی.

پیسیی بەرازیش بە پێودان (قیاس) لەسەر سەگ، لەبەر ئەوەیش کە ئەویش دەق وەك سەگ خود پیسە، بەڵکوو پیسترە، چونکە بە هیچ حاڵێ راگرتنی دروست نیە، لەبەر ئەوەیش کە چەپەڵ و قیزاوییە. گوتراویشە: کە بەراز یەك جار دەشۆردرێ. وەك پیسایییەکانی تر، گوایە: گڵاوی دەرکردنی گڵاوبووی سەگ بۆیە واگران کراوە هەتا عەرەبەکان بتەکێنەوە لە راگرتنی سەگ کە لە مێژەوە خوویان پێیەوە گرتووە! سا بەشکوو ئیتر وەك جاران نەبێ بەهاوخۆراکیان!.

نەوەوی {رەحمەتی خوای لێبێ} لە شەرحی موهەززەبدا دەفەرموێ: رای دامەزراو، سەبارەت بە بەڵگە، ئەوەیە کە یەك شۆردن بەسە، بەبێ خۆڵاو، زۆربەی ئەو زانایانەی کە بڕیاری پیسیی بەرازیان داوە ئەمە بڕیاری کۆتاییانە. چونکە نەبوونی پێویست بنەڕەتە هەتا شەرع بڕیاری پێویستبوونی دەدا، نەخوازەڵا لەشتی وەك ئەم مەسەلەیەدا کە لەسەر بنیادی تەعەبوودی دامەزراوە.

لە لایەکی تریشەوە لێ ورد بۆ گڵاو دەرکردن دەبێ، چونکە بۆ تەیەممومیش دەستدەدا، کەواتە بەپێوەدان (قیاس) لەسەر ئەو.

٤٠) پاككردنـهوهی مـهی بـهوه دهبـێ كـهببێ بهسركه:

پاككردنــهوهی شــت وهك لــه پێــشهوه رابــورد یــا بهشــۆردن یــا بهخۆشهكردن یا بهخۆڵ دهبێ، جاری وایش دهبێ بههۆی گۆڕانی خودی شتهكهوه دهبێ، كه له حاڵهتێكـهوه بگـۆڕێ بـۆ حاڵـهتێكی تـر، وهك ئـهوه مهی ببێ به سركه. جا ههر كاتێ مهی له خۆیهوه بهبێ دهسكاری كهسـێ ببێ بهسـركه پاك دهبێتـهوه، چونكه پیسیو حـهرامبوونی مـهی لهبـهر ئهومیـه كـه هـۆی سهرخۆشـبوونه، دهی هـهر كاتـێ كـه ئـهو هۆیـه نـهما ئهوانیش نامێنن، كاتێ مهی بوو بهسركه ئیتر هـۆی سهرخۆشـی نامێنـێ. ئهوهوی له شهرحی صهحیحی موسلیمدا دهفـهرموێ: شـهرعزانان یـهكیان گرتووه لهسهر ئـهوه: هـهركاتێ مـهی لـه خۆیـهوه بـهبێ دهسـكاری كهسـێ بـوو بهسـركه پاك هبێتـهوه، بـهڵام ئهگـهر بـههۆی ئـهوهوه بـوو بهسـركه كهشـتێكی وهك پیـازو هـهویر تـرشو شـتی وای تـێ كـهوت ئـهوه پـاك نابێتهوه. بهڵگهیشی ئهم فهرموودهیهیه: پرسیار له پێغهمبـهر {درووده خواه لهسهربێ} كـرا: ئایـا دروسـته كـه مـهی بكـرێ بـه سـركه؟ فـهرمووی نـهء (موسلیم). ئهوهتا: {درووده خواه لهسهربێ} نهیی كردووه لـه دهسـكاریی مـهی بـۆ ئهوهی ببێ به سركه، شت تێخستنیشی دهبـێ بـه دهسكاریی، بـهپێی ئـهم فهرموودهیــهی تــریش بهڵگهســازی كــراوه لهســهر حــهرامبوونی بــه سركهكردنی مهی: كاتێ طهلحه ئیسلام بـوو {رهزای خوای لێبێ} هـهنێ مـهیی لهلا بوو، هی چهن ههتیوێ بـوو، گـوتی: ئـهی پێغهمبـهری خـوا! دروسـته ئـهم مهیه بكـهم بـه سـركه؟ فـهرمووی: نـهء. ئـهوهتا رێگـهی نـهداوه كـه

دەسکاری بکاو بیکا بە سرکە. جیاوازی لە نێوانی ئەم دوو حاڵەتەدا ئەوەیە: ئەوەی دەکەوێتە ناو مەیەکە وە بەمەیەکە پیس دەبێ، لەوە دوا مەیەکە کەبوو بەسرکە پاك دەبێتەوە بەڵام بەهۆی ئەو شتەوە کە ئەم ئەوی پیسکردووەو ئەو ئەمی کردووە بە سرکە پیس دەبێتەوە. ئەم بڕیارە کاتێ وایە کە ئەو شتە لەناو مەیەکەدا بمێنێ هەتا دەبێ بەسرکە، بەڵام ئەگەر لە پێش بوونیا بەسرکە، ئەگەر بەیەك چرکەیش بووە دەربهێنرێ پاك مبێتەوە، چونکە کە بوو بەسرکە شتی پیسی تیانەماوە هەتا پیسیبکا!.

٤١) چاوپۆشیکردن لە هەندی پیسی:

لە شەرعی پیرۆزدا چاوپۆشی لەم جۆرە پیسییانە دەکرێ:

١) لە قوڕی ڕێگەی پیس، با سوریش بزانرێ کە ئەو قوڕو چڵپاوە پیسە، چونکە خۆپاراستن لە شتی وا زەحمەتە.

٢) لە شتێ کە چاوی ساغ نەیبینێ وەك پرزی میزو مەیو شتێ کە بنووسێ بە قاچو شتی وای مێشو مێروولەو سیسارکەوە.

٣) خوێنی کێچ با زۆریش بێ، هەروا ڕیقنەی باڵندەیش لە ناو مزگەوتدا.

٤) ئەوەی بەپێی باوی ناوکۆمەڵ بەکەم دابنرێ لە کۆڵكو مووی پیس، بە مەرجێ هی سەگو بەراز نەبێ، هەروا چاو پۆشی دەکرێ لە مووی وڵاخی سورایش با ئەندازەکەیشی زۆربێ.

٥) له دووكه‌ڵی شتی پیس‌و له‌و ته‌پوتۆزه‌ی كه باده‌یبا.

٦) لـه گیانـداری كـه بـه‌ریان (مه‌نفـه‌ذ)ه‌كـه‌ی پـیس بووبـێ. كاتـێ بكه‌وێته ناو ئاوه‌وه، له‌به‌ر زه‌حمه‌تبوون.

٧) لـه‌و كه‌مـه خوێنـه‌ی به‌سـه‌ر گۆشـت‌و ئێـسقانی گیانـداری سه‌ربڕاوه‌وه ماوه‌ته‌وه.

٨) ئه‌گه‌ر گیانله‌بـه‌رێكی پاك، وه‌ك پـشیله‌و ئه‌مانـه ده‌می پـیس بـوو، له‌پاشدا ماوه‌یه‌كی وا لـه‌پێش چاو ون بـوو، كـه ده‌سـتداو (مـومكین) بـێ ده‌م بكـا بـه ئـاوێكی زۆردا، ئـه‌وجا هاتـه‌وه‌و ده‌مـی نایـه نـاو خواردنه‌وه‌یـه‌كی پاكه‌وه پیسی ناكا.

٩) په‌تی ته‌ناف كه جلی پیسی له‌سه‌ر هه‌ڵبخرێ، هـه‌ركاتێ خـۆر یا هـه‌وا وشـكی بكاتـه‌وه، لـه لای حه‌نه‌فییـه‌كان دروسـته جلی پاكی له‌سـه‌ر هه‌ڵبخرێ.

١٠) ئه‌گه‌ر شتێ له كه‌سێ كه‌وت، نه‌یده‌زانی كه‌چییه، ئایا ئـاو بـوو یـامیزبوو؟ پێویـست نیـه له‌سـه‌ری كـه له‌چـییه‌تییه‌كه‌ی پرسـیار بكـا، چونكه ده‌گێڕنه‌وه: جارێ عومه‌رو هاوڕێیه‌كی لـه شـوێنێكه‌وه ده‌ڕۆن، لـه پلووسـكێكه‌وه شـتێ ده‌ڕژی به‌سـه‌ر عومـه‌ردا، هاوڕێیـه‌كی ده‌ڵـێ: ئـه‌ی خاوه‌ن پلووسك! ئاوه‌كه‌ت پاك بوو یا پیس؟ یه‌كسه‌ر عومـه‌ر ده‌فه‌رموێ: ئه‌ی خاوه‌ن پلووسك! باسی ئه‌وه‌مان بۆ مه‌كه، ئـیتر ڕۆیـشت‌و له‌شـته‌كه‌ی نه‌كۆڵیه‌وه.

١١) لـه زیـچكاوی زیپكـه‌و جوانـه‌زاو بالووكـه‌و ئه‌مانـه، بـه مـه‌رجێ نه‌بووبێ به جه‌ره‌تاو، ده‌نا پیسه، ئه‌گینا چاو پۆشی لێده‌كرێ.

١٢) ئـاژەڵی کاوێژکـەر، کـە ئەومیـە لـە سـەرمتاوە خواردنەکـەی پەڵخورد دەکاو، لەورگیدا عەماری دەکاو، لەپاشدا لەکاتی پشوودا پاروو پارووپەقی دەکاتەوەو بە وردی دەیجوێتەوە جا ئەم ئاژەڵە ئەگەر لەکاتی کاوێژکردندا لە جاجەتێ شتی خواردەوە پیس نابێ.

٤٢) بێنوێژیی و زەیستانیی و هەمیشە بێنوێژیی:

بێنوێژی (حەیز) لە شەرعدا بەو خوێنە دەڵێن کە بەبێ نەخۆشیو منداڵبوون، لەپاش رەسیدەبوونی ئافرەت، لە لای سەرووی منداڵدانەوە لە رەگێکەوە دەردەچێ، بەپێی خوازە (موفتەزا)ی سروشتی ساخ. خوێنی هەمیشە بێنوێژی بەرناکەوێ، چونکە ئەو ماکەکەی نەخۆشینو تێکچوونی سروشتە. لە عەرەبیدا حەیز نیفاسیشی پێدەگوترێ، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: بە عائیشەی فەرموو: (انفست؟) واتە: ئەوە توشی نیفاس بووی و کەوتیتە سەرخوێنی بێنوێژی؟ وەکوو زانراویشە عائیشە منالّی نەبووە. سەر بەڵگەی بێنوێژیی ئەم ئایەتەیە: {وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ – سورة البقرة – ٢/٢٢٢} . واتە: ئەی موحەمەد! ئەی پێغەمبەری خوا! موسوڵمانان لە بارەی حوکم و بڕیاری بێنوێژییەوە پرسیارت لێدەکەن. هەروا ئەم فەرموودەیەی صەحیحەینیشە: ئەم بێنوێژییە شتێکە خودا نووسیویەتی لەسەر کچانی ئادەم و سووچی تۆی تیادا نیە.

(رەنگی): رەنگی خوێنی بێنوێژی ئەمە نیشانەکانیەتی:

١) تۆخێکی گەشن بەپێی ئەم فەرموودەیە: فاطمی کچی حوبەیش {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا! من لەوەختو ناوەختا دەکەومە سەر خوێن چارم چییە؟ فەرمووی {دروودی خوای لەسەربێ}: ئەگەر خوێنی بێنوێژی بێ دیارە، چونکە خوێنێکی رەشی گەشی خەستی بۆگەنەو ژنان خۆیان باشی دەناسن. ئەم فەرموودەیە ئەبو داوودو نەسائیو ئیبنو حەببانو دارە قوطنی گێڕاویانەتەوە، دارە قوطنی فەرموویەتی پیاوانێ کە ئەم فەرموودەیەیان گێڕاوەتەوە هەموویان بڕوا پێکراون.

٢) سوورێکە ئاڵ، چونکە رەنگی بەراستی (حەقیق)ی خوێن سورییە.

٣) زەرداو ئاوێکی زەردی لێڵە.

٤) لێڵاو، ئاوێکی لێڵی بۆرە. بەڵام لینجاوە سپییەکە دانانرێ بەبێ نوێژی. بەپێی فەرموودەکەی مەرجانەی کارەکەری ئازادکراوی عائیشە {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: ئافرەتان قەعەدەیان نارد بۆ لای ئاعیشە، زەرداوی پاش خوێنی بێنوێژی بە گوڵەلۆکەوە، لەناو قەعەکەدابوو، گوتیان: ئایا ئەم زەرداوەیش دادەنرێ بە خوێنی بێنوێژی یان نا؟ عائیشەیش وەڵامی بۆیان نادرو فەرمووی: پەلەمەکەن لەکردنی نوێژو گرتنی رۆژوو کردنی شتی تر کە لە سەرپاکی دەکرێن، تا لینجاوە سپییەکەی هەروەو داووە دەبینن، کە وەك گەچاو وایە (مالیك).

ڕۆژەکانی بێنوێژی:-

لای خوارووی ماوەی هاتنی خوێنی بێنوێژی شەوو ڕۆژێکە، بەپێی یاسای لێگەڕان، کە لە شەرعا ناو دارە بە ئیستیقراء، کە بریتییە لەپەی هەلگرتنی یەکە یەکەی ژنان سەبارەت بە چۆنێتیی بێنوێژییان، دەگێڕنەوە کە ئیمامی ئەعلی ئەمەی فەرمووە، دەقی قسەی شافعیش لە زۆربەی کتێبەکانیدا هەمان رایە، وەلای زۆربەی ڕۆژانی بێنوێژی شەش ڕۆژ یا حەوت ڕۆژە، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} بە حەمنەی کچی جەحشی فەرموو: شەش ڕۆژ یا حەوت ڕۆژ خۆت دابنێ بەبێ نوێژ، وە باش ورد بەرەوە لە حاڵی ژنی بێنوێژ (لە کەسوکاری خۆتو لە هاوتەمەنی خۆت) سابەشکوو پەی بەریت بە ماوەی بێنوێژی راستەقینەی خۆت، بە قیاس لەسەر هی ئەوان، دەق وەك ئەو ماوەیەی کەوا لە زانستی خودادا، یادو ناوی هەتا هەتایە بەرزو پایەدابێ، ئینجا خۆت پاك پاك بشۆرەو بیستو سێ شەو بە ڕۆژەکانیەوە، یا بیستو چوارشەو بە ڕۆژەکانیەوە، نوێژی خۆت بکەو ڕۆژووی خۆت بگرە، ئیتر ئەمەت بەسە، وە هەموو مانگێ بەم چەشنە بکە، تا کۆتایی فەرموودەکە، کە ئەبو داوودو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە، مەبەست لەم فەرموودەیە ڕوونکردنەوەی حوکمی بێنوێژیی زوربەی ژنانە، چونکە ئەستەمە کە هەموو وەك یەك بن، وەلای ژووروی بێنوێژیی پازدەشەوو پازدە ڕۆژە، بەپێی لێگەڕان، واتە: ئیستیقراء. هەروا لە عایشەوە ئەمەیان گێڕاوەتەوە. شافیعی فەرموویەتی: ژن گەلێکی زۆرم دیوە، لە حاڵی ئەوانەوە بۆم ساخبۆتەوە کە پازدە ڕۆژ دەکەونە سەر بێنوێژی.

٤٣) زەیستانی (النفاس):

زەیستانی بەو خوێنە دەگوترێ کە لەپاش منداڵبوون لە دامەنی ژن دەردەچێ، ئەو منداڵەبوونەی کە دەبێ بەهۆی تەواوبوونی عیددەی سکپڕ نەوەك گشت جۆرە منداڵ بوونێ، ئیتر منداڵکە بە مردوویی لەدایك ببێ، یا بە زیندوویی، بۆیە لە عەرەبیدا پێی دەگوترێ نیفاس، چونکە لە پاش پەیدابوونی (نفس = رۆح = گیان)ەوە پەیدا دەبێ.

رۆژەکانی:-

لای کەمی ماوەی هاتنی خوێنی زەیستانی یەك چاوترووکاندنە، لای ژووررووی شەست رۆژە، بەپێی لێگەران (ئیستیقراء) ئەوزاعی فەرموویەتی: ژن هەیە لە وڵاتی ئێمە دوو مانگی رەبەق زەیستانە. رەبیعەی مامۆستای مالیکیش فەرموویەتی: زۆر کەسم دیوە دەڵێن: لای ژووررووی زەیستانی ژن شەست رۆژە. لای زوربەکەیشی چل رۆژە، چونکە دەگێرنەوە عائیشە {رەزای خوای لێبێ} فەرموویەتی: لەسەر دەمی پێغەمبەردا {دروودی سڵاوی خودای لەسەربێ} ژنی زەیستان چل رۆژ لێ دەکەوتو لەو ماوەیەدا وازی لە نوێژو رۆژووو شتی وا دەهێنا (ئەبو داوودو تیرمیذی. تیرمیذی بە دروستی داناوە). برێ لە زانایانیش ئەم فەرموودەیەی کرووە بە بەڵگەی قسەی خۆیو فەرموویەتی: لای ژووررووی زەیستانی چل رۆژە، بەڵام رێباز (واتە: رای فەتواپێدراو) قسەی یەکەمە، لەبەر لێگەران، چونکە فەرموودەکە ئەوە ناگەیەنێ: کە لای ژووررووی زەیستانی چل رۆژەو لە هەمان کاتا بەڵگەی نەبوونی زیاتریو نەفی زیادەی تیا نیە،

کەواتە دەبڕدرێ بەسەر کاتی زوربەییدا هەتا فەرموودەکەو لێکەڕان یەك بگرنو نەبن بە بەڵگەی دژی یەکتر.

لای خوارووی پاکی:

لای خوارووی کاتی پاکی لە نێوانی دوو بێنوێژیدا پانزە رۆژە، بەڵگەی ئەمەیش ئیستیقرایە، کە ئەم زاراوە لە کوردیدا پێی دەگوترێ: لێکەڕان. چونکە کاتێ کە سەلما، لای خوارووی بێنوێژی پازدەرۆژە، پێویستە کەلای خوارووی پاکیش پازدە رۆژبێ، چونکە زۆربەی کات مانگ لە بێنوێژیو لە پاکی خاڵی نابێ، لای ژووررووی پاکی ئەندازەی بۆ دیاری نەکراوە، چونکە ژن هەیە قەت ناکەوێتە سەربێنوێژی. بەلام ماوەی پاکی لە نێوانی بێنوێژیو زەیستانیدا، رەنگە لە پازدە رۆژ کەمتربێ، کاتی واتە:یە کە بڵێین: ژنی ئاوس دەکەوێتە بێنیوۆژییەوە کە ئەمەش ئەمەیش ساخترین فەرمایشتە لەم مەسەلەیەدا، کەواتە هەر ژنێکی دووگایان، لە پێش زانی منداڵبووندا، ماوەی شەوو رۆژێ خوێنی لێرەوان بوو، ئەوە بە حەیزدار دادەنرێ.

٤٤) هەمیشە بێنوێژیی (الاستحاضة)

هەمیشە بێنوێژی بەو خوێنە دەگوترێ، کە لە ناو شەرم (فەرج)ی ئافرەتەوە، لە غەیری رۆژەکانی بێنوێژیو زەیستانیدا، دەردەچێ، کەواتە: هەرکاتێ ژن زیاتر لە رۆژانی لای ژووررووی بێنوێژیو لای ژووررووی زەیستانی خوێنی لێرەوان بوو پێی دەگوترێ: ژنی هەمیشە بێنوێژ (مستحاضە).

هەمیشە بێنوێژ ئەم وەزعانەی هەیە:-

یەکەم: نەوجاری جیاکەرەوە (موبتەدیئەی مومەییزە) کە ئەو ژنەیە بۆ یەکەم جار خوێن دەبینێ‌و ڕەنگی جۆرەکانی بە باشی لەیەك جیادەکاتەوە، بۆ نموونە دەبینێ ماوەی چەن ڕۆژێ خوێنەکەی زۆر گەش‌و ئاڵە، ماوەی چەن ڕۆژێکیش زۆر کاڵە، ئەوە هەموو خوێنە ئاڵ‌و گەشە کە بێنوێژییەو خوێنەکاڵەکەیش هەمیشە بێنوێژییە، بەڵام بەم دوومەرجە: بە مەرجێ خوێنەئاڵەکە لە ماوەی لای ژووررووی بێنوێژی پتر نەبێ‌و لەماوەی لای خوارووپشی کەمتر نەبێ.

دووەم: نەوجاری جیانەکەر (موبتەدیئەی غەیرەمومەییزە) کە ئەو ژنەیە ڕەنگی خوێنەکەی لەسەر یاسای پێشوو بۆ جیاناکرێتەوە، ئەوە لە هەموو مانگێکدا شەوو ڕۆژێکی بۆ دادەنرێ بە بێنوێژی‌و باقی مەندەی ڕۆژەکانی بە هەمیشە بێنوێژی، واتە: هەموو مانگێ بێست‌و نۆ ڕۆژی بە پاکی بۆ دادەنرێ.

سێیەم: فێرەکاری جیاکەرەوە (موعتادەی مومەییزە) یاخوو داری فەرمقخەر، ئەو ژنەیە کە لەمەوپێش بێنوێژی‌و پاکی بەرێکوپێکی لە هەموو مانگێکدا هەبوە، بەڵام ئێستا گۆڕاوەو وەك جاران نەماوە، ئەمە حوکم بەفەرق خستنەکەی ئێستای دەکا، نەك بە عادەتی پێشووی بێنوێژییەکەی.

چوارەم: فێرکاری جیاوەنەکەر (موعتادەی غیرە مومەییزە) ئەمە جۆری زۆرە، بەڵام ئەم جۆرەیان کە خوێنەکە لەسەر یەك نیشان دەبینێ‌و ناتوانێ خوێنی بێنوێژی لە خوێنی هەمیشە بێنوێژی جیاوەبکا

ئەمە لەسەر عادەتە پێشووەکەی خۆی دەڕوا، بەمەرجێ ئەندازەو کاتی بێنوێژی جارانی خۆی بزانێ، وەك ئەوە جاران لە سەرەتای مانگەوە پێنج رۆژ بێنوێژی بوو، ئەوە ئێستایش هەروا دەکا، بەپێی ئەم فەرموودەیە کە ئوممو سەلەمە دەیگێڕێتەوە: دەفەرموێ: لەسەردەمی حەزرەتدا {دروودی خوای لەسەربێ} ژنێ هەبوو کە دەکەوتە بێنوێژییەوە ئیتر هەرپاك نەدەبۆوە، منیش لە پێغەمبەرم پرسیارکرد بۆی، فەرموی {دروودی خوای لەسەربێ} با ئەو ژنە باش سەرنجی ژمارەی ئەو شەوو رۆژانەبدا کە جاران هەموو مانگێ تیایدا دەکەوتە بێنوێژییەوە، بەرلەوەی کە تووشی ئەم حاڵە ببێ، جا لەپاش توشبوونی ئەم حاڵەیش هەموو مانگێ بە ئەندازەی دەستووری پێشووی‌و بە ژمارەی رۆژانی جارانی واز لە نوێژ بێنێ. (مالیك، نەسائی ، ئەبو داوود، بەیهەقی، تیرمیذی بە جوانی داناوە). عادەت بە یەکجار ئیسپات دەبێ.

تێبینی: لێرەدا هەست بە هەڵەی ئەنجامی پەلەپەل دەکرێ، بەپێی موغنی‌و شەریعەتی ئیسلام سێیەم‌و چوارەمم راست کردەوە، لەبەر ئەوەیە کە تەرجەمەکە لەگەڵ ئەصڵەکە جیاوازی هەیە، لە زۆرشوێنی ترشتی وا هەیە، رەنگبێ خوێنەری ئازیز وابزانێ کەمن لە مەسەلەکە حاڵی نەبووم بۆیە بە هەڵە تەرجەمەم کردووە، بەڵام من ئەم دوو دەقە دەخەمەبەرچاو تا بزانرێ هەق لە گەڵ کێیە، دەقی پەڕاوەکەی بەردەستمان ئاوایە:

پاڵپا: معتادة مميزة بأن سبق لها حيض وطهر وهى تعلمها قدرا ووقتا فترد اليها قدرا ووقتا وتثبت العاة بمرة.

رابعا: معتادة غير مميزة بأن رأته بصفة واحدة فلم تميز بين دم الحيض ودم الاستحاضة فهذه ترد لعادتها لما روت أم سلمه. باشه ئەمە ئەگەر وابێ فەرقی سێیەم چوارەم چیبوو؟ بەڵام راستییەکەی ئەمەیە کە لە شەریعەتی ئیسلامو موغنیدایە، لە مغنى المحتاجدا دەفەرموێ: أو كانت معتادة غير مميزة بأن سبق لها حيض، وطهر وهى تعلمها قدرا ووقتا فترد إليهما قدرا ووقتا كخمسة أيام من كل شهر، تا ئەوێ کە دەفەرموێ: ويحكم للمعتادة المميزة بالتميز لا العادة في الاصح. موغنی فەرموودەکەیش وەك ئێرە دەکا بەبەڵگەی حاڵەتی فێرکاری جیاوەنەکەر. مەبەست لەم روونکردنەوەیە دیفاعە، نەك خوانە خواستە هێرشو پەرلاماردان.

وەرگێڕ

١٩٩٥/٧/١٢

نوری فارس حەمەخان

بسم الله الرحمن الرحيم

٤٥) لای خوارووی ساڵی بێنوێژی:

لای خـوارووی سـاڵی بێنوێـژی ژن نـۆ سـاڵە، بەڵگـەی ئـەوەیش لێگەڕان و لێکۆڵینەوەیە، چونکە هەرشتێ لە شەرع و زماندا سنووری بۆ دیاری نەکرابێ، دەبێ بگەڕێی بۆی بزانی لە بنەڕەتدا چۆنە، شافیعی {رەزای خوای لێبێ} لەم بارەوە لێکۆڵینەوەی کردووە زانیاری پەیداکردووەو دەفەرموێ: ئەو ژنانەی کە زۆر زوو دەکەونە بێنوێژییە وە ژنانی تیهامەن، بیستوومە کە بە نۆ ساڵ سەرو عوزر دەشۆرن و رەسیدە دەبن. سەبارەت بەم بابەتە فەرموودەیەکیش هەیە بەیهەقی لە عائیشەوە گێڕاویەتەوە.

کاتی بێنوێژی لای ژوورووی بۆ نیە، چونکە ژنی وا هەیە هەتا مردن بێنوێژیی نابینێ.

٤٦) ماوەی مانەوەی کۆرپە لە سکی دایکیا:

لای خـوارووی مـاوەی مانـەوەی منـداڵ لـە ناوسـکی دایکیـدا شـەش مانگ و دوو چاو ترووکانە، ترووکەیێ بۆ کاتی پێکەوە دروستبوونی ژن و مێردو تروکەیێ بۆ کاتی لە دایکبوونی، چونکە جارێ لە سەردەمی جێنیشینی عوسماندا {رەزای خوای لێبێ} ژنێکیان هێنا بۆلای، هەتا داری حەددی لێبدا، ئەویش لە بارەی بەردەبارانکردنیەوە راوێژی بە هاوڕێیان

کرد، ئیبنو عەبباس {ڕەزای خوایان لێبێ} فەرمووی: خوادی گەورە دەفەرموێ: {وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا – سورة الأحقاف – ٤٦/١٥} واتە: ماوەی مانەوەی ئادەمیزاد لە ناوسکی دایکیا لەگەڵ ماوەی بڕینەوەی لە شیر لەپاش لەدایکبوونی، ئەو دوو ماوەیە سیی مانگە) لە ئایەتێکی تردا دەفەرموێ: {وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ – سورة لقمان – ٣١/١٤} واتە: ماوەی بڕینەوەی منداڵ لە مەمك دووساڵە) کەواتە: لە (٣٠) سیی مانگ بیستو چوارمانگی بۆ ماوەی شیرخواردن بێ، شەش مانگی دەمێنێتەوە بۆ ماوەی مانەوەی ناوسکی دایك. ئیتر هاوڕێیان چوونە سەر فەرمایشتەکەی ئەوو، کارەکە بوو بە ئیجماعو یەکگرتن.

بەڵام لای زۆورووی ماوەی سك چوار ساڵە، بەڵگەی ئەم فەرمایشتەیش لێگەڕان. مالیك {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ژنێکی دراوسێمان هەیە ژنی موحەممەدی کوڕی عەجلانە، خۆی ژنێکی ڕاسگۆیە، مێردەکەیشی پیاوێکی ڕاستگۆیە، سێ سکی کردووە بە دوازەساڵ، هەر منداڵەی چوار ساڵ لە سکیدا ماوەتەوە!.

موجاهید ئەمەی گێڕاوەتەوە. جارێکیش پیاوێ دێ بۆ لای مالیکی کوڕی دینار، عەرزی دەکا: ئەی باوکی یەحیا! لە خودا بپاڕێرەوە بۆ ژنی، ئەو چوار ساڵە سکی پڕە، زۆر حاڵی پەرێشانە، ئەویش بۆ بپاڕایەوە، جا پیاوێ ترهات بۆ لای پیاوەکەو پێی گوت: فریای ژنەکەت کەوە، جا پیاوەکە ڕۆیشت، لە پاشدا هاتەوە، منداڵێکی بە قەڵاندۆشکانیەوە بوو، تەمەنی چوار ساڵ بوو، پڕدەمی لە ددان بوو!.

٤٧) ئەوەی لە کاتی بێنوێژیو زەیستانیدا نادروستە:

لەکاتی بێنوێژیو زەیستانیدا ئەم هەشت شتە نادروستە :

یەکەم: نوێـژکردن، هەروا کورنووشی قورئانخوێنـدنو کورنووسی سوپاسیش، بەپێی فەرمایشتی حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ}: کاتـێ سـەرەتای بێنوێژییەکەی جارانت دەستی پێکـردەوە، ئیتر نوێـژ مەکە هـەتا بەقـەد ئـەو ڕۆژانـە دەڕوا، تـا کۆتـایی فەرموودەکـە، وە لـەوە دوایـش قـەزای ناکاتەوە، بەپێی فەرموودەکەی عائیـشە {ڕەزای خوای لێبێ} فـەرمووی: جاران بە سەرینی پێغەمبەر خۆی {درودی خوای لەسەربێ} کە دەکەوتینە بێنوێژییەوە، لـەپاش پاکبوونـەوەو خۆشـۆردن، پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ} فـەرمانی پێمـان دەکـرد: کـە ڕۆژووبگرینـەوە، بـەڵام نوێـژ نەگێڕینـەوە! (ئـەم فەرموودەیـە بوخـاریو موسـلیم گێڕاویانەتـەوە) یـەکگرتنی زانایـانی شەرعیش بەکۆی دەنگ لەسەر ئەم مەسەلەیە دامەزراوە.

دووەم: ڕۆژووگـرتن چـونکە چـەمكو مـەفهوومی ئـەم فەرموودەیـە ئـەوە دەگەیـەنێ کـە دەفـەرموێ: فـەرمانی پێمـان دەکـرد کـە ڕۆژووبگرینـەوە. هـەروا ئـەم فەرموودەیـەش ئـەوە دەگەیـەنێ کـە دەفەرموێ: ئەی ئەوە نیە ژن کە دەکەوێتە بێنوێژییەوە نـە نوێژ دەکاو نـە بەڕۆژوو دەبێ؟ (شەیخان).

لـە هەمانکاتـدا نوێـژ زۆرەو هـەموو ڕۆژێ دەکـرێ، لەبەرئـەوە گێڕانـەوەی زەحمەتـە، بـەڵام ڕۆژوو سـاڵی یـەك مانگـە. خـودای گـەورەیش دەفـەرموێ: {وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ - سـورة الحـج - ٢٢} واتـە: وە لەم ئاییینەدا کاری ناهەموارو باری هەڵنەگیراو نەدراون بە سەرتاندا).

سێیەم: خوێنـدنی قورئـان کـەمو زۆری بـۆ بێنوێـژ نادروسـتە، چـونکە زیـان لـە شـکۆمەندی قورئـان دەدا، لەبـەر ئـەم فەرمایـشتەی پێغەمبـەریش {دروودی خـوای لەسـەربێ} کـە دەفـەرموێ: نابـێ ژنـی بێنوێـژو ئـادەمیزادی لەشـپیس هـیچ شـتێ لـە قورئـان بخـوێنن (ئـەبو داوودو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە) بـەڵام ئـەوەی کـە زیکـر بـێ خوێنـدنی دروسـتە بۆیان، بەنیازی زیکر، نەك بە نیازی قورئان، وەك ئەوە بێنوێژ لـە کـاتی سـواریدا بڵـێ: {سُبْحانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَـهُ مُقْرِنِينَ - سـورة الزخـرف - ١٣} یـا وەك ئـەوە لـەکاتی روودانـی کارەسـاتو قۆرتو چورتمدا بڵێ: {إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ - سورة البقرة - ٢/١٥٦} هەروا دروستە بۆی خوێندنی ئایەتەکانی ئامۆژگاریو هـەواڵو حوکمـەکانی قورئـان، بەمـەرجێ بـە نیـازی قورئـان نـەیان خوێنـێ، وەك ئەوە ئایەتەلکورسی بەنیازی نزابخوێنێ، بەڵام ئەگەر هەرشتێ لە قورئـان بـە نیـازی قورئـانو نـزا، یـا بـەنیازی قورئـانو زیکـر بخـوێنی ئـەوە نادروسـتە. ئـەوەوی لـە (دەقـائیق)دا ئـەم باسـەی روونکردۆتـەوە. لـەم بڕیـارەدا جیـاوازی نیـە لـە نێـوان ئـەو ئایەتانـەدا کـە نـەظـمو هۆنینەوەکـەیان هـەر لـە قورئانـدا هەیـە وەك سـوورەتی ئـیخلاصو، لـە نێوانی ئەو ئایەتانەدا کە هۆنینەوەو نظمەکایان لـە غـەیری قورئانیـشدا هەیـە، وەکـو ئایـەتی، بـسم الله الـرحمن الـرحیمو ئایـەتی، الحمـد الله رب العالمين[1].

---

(١) ئورجووزەیەکم هەیە بە ناوی (بین یدی کتاب الله) لـە بابـەتی دەسـتووری قورئانخوێندنو پێڕستێکی تایبەتی سوورەتەکانی قورئانەوە، بە عەرەبییەوە، پتر لە پێنج

سەد شیعر دەبێ. ئەم چەند دێڕە لە مەتن و لە شەرحەکەی رادەگوێزم، بۆ زیادە فایدە:

للجـــــنب تـــلاوة القـــــرآن بغيـــر قـــصده، بــلا نقصـان،
كـــأن تــلا بنيـــة الاذكـــار والـحفظ مـن شـــرارة الأشــرار
وكــتب شـــيء منـــه فـى اناء وأكـــل مـــا فيه، وشـرب الماء
منـــه، أجــز بنيـــة الشفاء ثـم استعــن بخيــرة الـدواء!
يا تالي النور! اقتبس من نـوره وكــن كمــن ينـور في حضـورة!
ولا تكــن كـساذج الاطفـــال تجمع ضـوء الشمس بالغربـال
اليـك مــا في محكـم الامثـال للمحدث الجعنه شرح الحــال:
لـلجـنب التالـــي فـــم جـسور من مـدخن كيـف يثـور نـور؟!
ومـــع هـــذا لا ألـــوم من قـرا عن ظهـر غيـب جنبـا فيمـا أرى
هـــذا اذا لم يتخــذهـــا عـادة ورام مـــن ورائـهـــا افـــادة!

وتحل للجنب قرآءة لا بقصده كقوله بنية الذكر عند الركوب: (سبحان الـذي سخر لنا هذا وما كنا له مقرنين) وعند المصيبة: (انا لله وانـا اليـه راجعـون). قـال في مغني المحتاج: (أفتى شيخي بأنه لو قرأ الرآن جميعه لا بقصد القرآن جاز) أقول (أنا المترجم) تظهر فائدة الإجراءات لجنب أو حـائض يتعاهـد حفـظ القرآن حتـى لا ينسـاه، وهذا في الحائض أظهر، لان فترة انقطاعها اطـول، فتـستطيع تعاهـده علـى أحـدى هـذه الكيفيات وقلب ورقه بعود ونحوه للنظر فيه. ومعلوم ان النظر في المصحف عبـادة، وان تعاهد القرآن حتى لا ينسى من أعظم القربات. وقد جاء في الارجوزة:

النظر في المصحف عبادة والموت في سبيله شهـادة
الموت فرض ذائق الـولادة اكرم في الفوز بالشهادة

(المترجم)

١٩٩٥/٧/١٥

چــوارەم: دەســت دان لــە قورئــان یــا هــەلگرتنی، چـونکە خــوا دەفـەرموێ: {لَّـا يَمَـسُّهُ إِلَّـا الْمُطَهَّـرُونَ - سـورة الواقعـة - ٤/٣٤} واتــە: ئــەم قورئانــە نابـێ لـە زەویشدا کـەس دەسـتی لێـدا تـەنیا ئـەو موسـوڵمانانە نـەبێ کـە پـاکن لـە لەشپیسیو لـە بـێ دەسـنوێژی) هـەروا حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: موسـوڵمانی پـاك نـەبێ نابـێ کـەس دەست لە قورئان بدا، (دارە قوطنی) جا لـە شـوێنێ دەسلێدانی نادروسـت بێ هەلگرتنی زیاتر، بەڵام دروستە هەلگرتنی لەناو شمەکدا، بـە مـەرجێ بە نیازی هەلگرتنی قورئانەکە نەبێ.

پێنجەم: راوەستانو مانەوە لە ناو مزگەوتدا، یا هاتوچۆ لـە ناویـدا، چونکە شتی وا بۆ لەشپیس نادروستە، دەی نانوێژی (حـەدەث)ی بێنوێـژ لەهی لەشپیس بەتینترە! لەبەر ئەم فەرمودەیەیش کـە دەفـەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: من چوونە ناو مزگەوت رەوا نابینم نـە بـۆ ژنـی بێنوێـژو نـە بۆ لەشـپیس (ئـەبو داوود). بـەڵام دروسـتە ژنـی بێنوێـژ بـە رێبـواری بـە ناومزگەتـد تێپـەڕێ، هـەروەك ئەمـە بـۆ لەشپیـسیش رەوایـە، بـەپێی فەرمایـشتی خـوای گـەورە: {إِلاَّ عَـابِرِي سَبِيلٍ - سـورة النـساء - ٤/٣٤} واتــە: ئــەی موســوڵمانینە! بەلەشــی پیــسەوە نزیکــی نوێژمەکەونەوە، هەروا لـە ناومزگەتـدا مەمێننـەوە! مەگـەر بـە رێبـواری بەناویـدا تێپـەڕن! ئەمـەیش کـاتی دروسـتە بـۆی کـە دڵنیابـێ لـەوە کـە مزگەوتەکـە پـیس ناکـا، دەنـا دروسـت نیـە. دەق وەك بێنوێـژ وایـە لـەم بڕیارەدا کەسێ گیرۆدەی میزەچوڕکە بێ یا برینێکی نمداری وای پێوەبێ کە مەترسی ئەوەی هەبێ لەکاتی تێپەڕبوونیدا مزگەتەکە ناپاك دەکا.

شەشەم: هەڵسوڕان بە دەوری خانەی خودادا، کە ناودارە بە تەوافی بەیت، چونکە عائیشە هاوسەری حەزرەت {دروودی خودا لە حەزرەت بێ و ڕەزای خودا لەو} لەکاتی حەجەکەیدا، کاتێ کەوتە بێنوێژییەوە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} پێی فەرموو: ئەمە شتێکە خودا نووسیویەتی لە چارەی کچانی ئادەم و سووچی تۆی تیادا نیە، جا هەرچی حاجی دەیکا لە حەجەکەیدا تۆیش بیکە، بەڵام تەوافی بەیت مەکە هەتا لە بێنوێژییەکەت پاك دەبیتەوە (شەیخان گێڕاویانەتەوە).

حەوتەم: دروستبوون و جووتبوون، بەپێی فەرمایشتی خوای گەورە: {فَاعْتَزِلُواْ النِّسَاء فِي الْمَحِيضِ وَلاَ تَقْرَبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهُرْنَ – سورة البقرةی – ٢/٢٢٢} واتە: لەکاتی بێنوێژیدا مەڕۆنە لای ژنان و بە نیازی چوونەلایان نزیکیان مەبنەوە هەتا لە بێنوێژی پاك دەبنەوە و لەشپیسی خۆیان دەردەکەن).

هەشتەم: لەززەت وەرگرتن لە نێوانی ناوك و ئەژنۆی حەڵاڵ و هاوسەر بەرووتی. ئیبنو مەسعوود {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لە پێغەمبەری خودام پرسی: کاتێ ژنەکەم بێنوێژ بێ چی ئەو دروستە بۆ من؟ فەرمووی: لەسەر بەرکۆش (ئیزار: پۆشاك: پەشتەماڵ)ەوە هەموو شتێك بۆ هەیە (ئەبو داوود) موسلیمیش لە مەیموونەی هاوسەری پێغەمبەرەوە فەرمودەیێ لەم بابەتە دەگێڕێتەوە کە ئێستا عائیشە دەیگێڕێتەوە: جاران پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئەگەر یەکێ لە ژنەکانی بێنوێژ بوایە و بیویستایە کە لەززەتی شەرعی لێ وەربگرێ فەرمانی پێ دەکرد کە پشتەماڵێ بدا بە بەرکۆشیا، ئەوجا لەسەر ئەو پستەماڵەوە،

لەززەتی شەرعی لێ وەردەگرێت (موسلیم) بۆیە لەزەت وەرگرتن لەم ناوچەیە نادروستە، چونکە پاوان و پارێزگای شەرمگایە، واتە: حەریمی فەرجە، پێغەمبەریش (درودی خوای لەسەربێ) فەرموویەتی: کەسێ لە دەوری پاوەند گرپخوا بەرە بەرە تێی دەکەوێ. لە یەکێ لە فەرمایشتە دێرینەکانی شافیعیدا دەفەرموێ: ئەوەی لەم لایەنەوە کە نادروستە تەنیا رۆیشتنە لایەو دروستبوونە لە شەرمگاوە. واتە: دروستە پیاو خۆی بەهەموو شوێنێکی حەلاڵی خۆی رەحەت بکاو لەززەتی لێ وەربگرێ تەنیا بەپێش و بەپاشی نەبێ بەلگەی ئەم فەرمایشتەیش ئەم فەرموودەیەی ئەنەسە (رەزای خوای لێبێ) کە دەفەرموێ: میللەتی جوولەکە دەستوریان وابووکە ژنیان دەکەوتە بێنوێژییەوە ئیتر نە لەگەڵیاندا دەخواردن و نە لە ماڵیشەوە لە گەڵیان دادەنیشتن، بەڵکوو پارێزیان لێ دەکردن و جێیان لێ جیادەکردنەوە، هاوڕێیانی پێغەمبەریش سەبارەت بەم کارە لێیان پرسی، جا خودای گەورە ئەم ئایەتەی ناردە خوارەوە {فَاعْتَزِلُواْ النِّسَاء فِي الْمَحِيضِ - سورة البقرة - ٢/٢٢٢} ئەوجا حەزرەت (درودی خوای لەسەربێ) فەرمووی: هەموو شتێ لە گەڵیاندا بکەن، تەنیا چوونەلا نەبێ (موسلیم) ئەوەی دەفەرموێ: ئەمە رای پەسەنکراوە، هەروا ئەوەوی ئەم رایەی لە کتێبی تەحقیق و لەشەرحی تەنبیهدا پەسەند کردووە، هەروا لە وسیطیشدا — جا ئەگەر پیاو لەگەڵ حەلاڵی خۆیدا، کە لە بێنوێژیدا بێ، دروست ببێ، لە هەمانکاتدا بزانێ کە ئەوە نادروستە، ئەوە تاوانێکی گەورە ئەنجام دەدا، پێویستە لە سەری کە تەوبەی لێبکا، لە هەمانکاتدا سوننەتە کە دینارێکی زێڕ بکا بەخێر، ئەگەر کارەکەی لە سەرەتای بێنوێژییەکەوە ئەنجام دابوو، بەڵام ئەگەر

له دوایی بێنوێژییەکەدا ئەنجامدابوو، با نیو دیناری زێڕ ببەخشێتەوە، چونکە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: پیاو ئەگەر له بێنوێژیدا چووه لای ژن ئەگەر خوێنەکە سووربوو ئەوه دیناریٚ بکا بەخێر بەڵام ئەگەر خوێنەکە زەردبوو ئەوه نیو دینار بکا بەخێر. (ئەبو داودو حاکم گێڕاویانەتەوە، حاکم بە صەحیحی داناوه) زەیستانییش قیاس له بێنوێژیی دەکریٚ. بۆیەش ئەم خێرەیش پێویست نیەو سوننەته چونکه چوونەلاکه لەم کاتی بێنوێژییەدا لەبەر ئازار نادروسته، ئازاریش نابیٚ بەهۆی پێویستبوونی کەفارەت.

٤٨) ئەوەی بۆ لەشپیس نادروسته:

ئەم پێنج شته بۆ لەشپیس نادروسته :-

یەکەم: نوێژ، لەبەر یەککرتنی رای زاناکان لەسەر ئەوه.

دووەم: خوێندنی قورئان، با ئایەتیٚ، یا پیتێکیش بیٚ، خوا نوێژەکه نوێژی ئاشکرابیٚ یا نوێژی نهێنی (سرِی) بیٚ هەر نادروسته، چونکه دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: نابیٚ ژنی بێنوێژو لەشپیس هیچ شتیٚ له قورئان بخوێنیٚ (تیرمیذی). لەبەر ئەم فەرمایشتەی عەلیش {رەزای خوای لێبێ} بێجگه له لەشپیسی هیچ شتیٚ رێگەی قورئانخوێندنی له پێغەمبەر نەدەگرت. ئەگەر به نیازی زیکرو نزا هەندیٚ له ئەزکاری قورئانی خوێند ئەوه دروسته، وەك ئەوه له سەرەتای خواردن و خواردنەوه بڵیٚ: (بسم الله، له دوایەوه بڵیٚ: الحمد لله یا له کاتی سواریدا بڵیٚ: سبحان الذی سخر لنا هذا وما کنا له مقرنین) بەمەرجیٚ هەر به نیازی زیکرو

دووعا بێ، بەڵام ئەگەر هەر بەنیازی قورئان بوو، ئەوە دروست نیە، هەروا ئەگەر بەنیازی نزاو قورئان بوو هەر دروست نیە، ئەگەر بە نیازی هیچ نەبوو، یابەس بە نیازی نزا بوو ئەوە حەرام نیە!.

سێیەم: دەستدان لە قورئانو هەڵگرتنی، لەبەر ئەوەی لە پێشەوە باکرا.

چوارەم: هەڵسوڕان لەسەر شێوەی تایبەت بەدەوری خانەی خواداد، چونکە دەفەرموێ: {درودی خوای لەسەربێ}: تەوافی بەیتیش هەر نوێژە! (حاکم) دەیشفەرموێ: رشتەکەی دروستی تەواوە: هەروا دەفەرموێ: {درودی خوای لەسەربێ} تەوافی بەیت لەپایەی نوێژایە تەنیا ئەوەندە هەیە کە خوا قسەکردنی لەکاتی تەوافا حەڵاڵ کردووە، جا هەر کەسێ لەکاتی تەوافی بەیتدا قسەی کرد باقسەی خێربکاو بەس. حاکیم دەفەرموێ: فەرموودەیەکی ساخی دروستە، بەپێی مەرجی ئیمامی موسلیمە، کە بۆ فەرموودەی صەحیحی داناوە لە صەحیحی موسلیمدا.

پێنجەم: مانەوە لە مزگەوتا بەڵام رابووردن بەناو مزگەوتدا رەوایە، یەزدانی پاك دەفەرموێ: {وَلاَ جُنُبًا إِلاَّ عَابِرِي سَبِيلٍ – سورة النساء} پێغەمبەری ئازیزیش {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: من مانەوە لە مزگەوتدا بۆژنی بێنوێژو بۆ لەشپیس رەوا نابینم. (ئەبو داوود) ئەمە کاتێ وایە کە بەهانەی رەوای نەبێ، دەنا ئەگەر بەهانەی هەبوو وەکوو ئەوە لە مزگەوتا خەوتبوو، وەشەیتانی بوو، ئەوە نەوەوی {رەحمەتی خوای لێبێ} دەفەرموێ: لەکاتی وادا ئەگەر رێگەی ئەوەی نەبوو کە لە مزگەوتەکە بچیتە دەرەوە دەبێ تەیەمموم بکا. رافیعی دەفەرموێ: لە

کاتی وادا تەیەممومم کارێکی جوانە. رێبواریش بە ناو مزگەوتا ئەگەر مەبەستێکی دورستی هەبوو. ئەوە بەپێی ئایەتەکە کارەکەی رەوایە وە هیچ ناپەسەندییەکی تیادا نیە.

٤٩) ئەوەی بۆ بێدەسنوێژ نادروستە:

ئەم سێ شتە بۆ بێدەسنوێژ نادروستە:-

یەکەم: نوێژێ کە چەمینەوە (روکوع)و کڕنووشی تیادابێ، ئەمە بە یەکگرتنی رای زاناکان لەسەری وایەو دروست نیە بەبێ دەستنوێژ بکرێ، هەروا کڕنوشی قورأنخوێندن‌و کوڕنووشی سوپاس‌و نوێژی تەرم، بەلام هەندی دەڵێن {درووده خوای لەسەربێ} ئەم سێیە بەبێ دەسنوێژیش دروستە. لە فەرموودەدا دەفەرموێ: خودا نەنوێژ بەبێ دەسنوێژو پاکی گیرا دەکاو نەخێر لە گزیو دزی گیرا دەکا. تیرمیذی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئەم فەرموودەیە دروسترین بەڵگەیە بۆ ئەم بابەتە.

دووەم: تەوافی ماڵی خوایە، پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: تەوافی ماڵی خودایش هەر نوێژە، وەك لە پێشەوە رابرود.

سێیەم: دەستدان لە قورئان‌و هەلگرتنی، خوای گەورە دەفەرموێ: {لَّا يَمَسُّهُ إِلَّا الْمُطَهَّرُونَ} (ئەم نیشانەیە واتە ئەم دەقە لە پێشەوە رابردووە – وەرگێڕ) هەندێ گوتوویانە: مەبەست لەم کتێبە کە ئەم ئایەتە باسی دەکات لەوحولەحفووفە، بەلام ئەمە دوورە، چونکە ئایەتەکەی دوا ئەم ئایەتە دەفەرموێ: {تَنزِيلٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ

- سـورة الواقعـة - ٥٦/٨٠} واتــه: ئـهم قورئانــه پــهروەردگاری جیهانیـان ناردوویەتـه خـوارەوە) ئەمـه دەیـسەلمێنێ ئـەوەی کـه هاتۆتـه خوارەوە قورئانه، نەوەك لەوحول مەحفووز چونکه پێغەمبـەریش {دروودی خوای لەسەربێ} کاغەزێکی بۆ خەڵکی یەمەن نووسی ئەمـەی تیادا بـوو: بـەس موسوڵمانی پاك دەست لـه قورئـان دەدا، (ئیبنـو حـەببان لـه صـەحیحی خۆیدا گێڕاویەتەوە).

حاکمیش فەرموویەتی: رشتەکەی بەپێی مەرجی صـەحیحە. هـەروا نادروســته دەســتدان لــەو پارچــه قورئانــه کــه بــۆ دەرس خوێنــدن نووسـراوەتەوە، بالـه ئایـەتێکیش کـەمتربێ، وەك ئـەوەی لـه تەتەڵه دارو تەختــەڕەش‌و شــتی وا دەنووســرێ، چـونکه قورئانەکـه بـه مەبەســتی وانەگوتنەوە نووسراوە لێی، لەبەر ئەوە لە موصـحەف دەچێ. بـەڵام ئـەو پارچانەی کە بۆ غەیری وانە گوتنەوە نووسراون وەکوو ئـەوەی لـە پارەو کاغەزی نامە دەنووسرێ ئەوە دەست لێدان‌و هەڵگرتنی دروستە چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} نامەیەکی بۆ هیرەقل نووسی، ئـەم ئایەتـەی تیـابوو: {يَـا أَهْـلَ الْكِتَـابِ تَعَـالَوْاْ إِلَـى كَلَمَةٍ سَوَاء بَيْنَنَـا وَبَيْنَكُمْ - سـورة آل عمـران - ٣/٦٤} لەگـەڵ ئەوەیـشدا فـەرمانی بەهـەڵگری نامەکە نەکرد کە دەستی بە دەسنوێژبێ.

بـۆ بـێ دەسـنوێژ درسـته کـه پـەڕەی قورئـان بەپەلەکـەداری، یـا بـه شـتێکی وا هەڵبگێڕێتـەوە، چـونکه ئــەوە نەهەڵگرتنــەو نــه دەسـلێدان، نووسینی قورئان لەسەر دیوار شـتی وا بـاش نیـه، بـاهی مزگـەوتیش بـێ، هـەروا لەسـەر جل‌و بـەرگ‌و خـۆراك‌و شـتی وایـش بـاش نیـه، بـەڵام

خـواردنی خۆراکـێ بـڕێ قورئـانی لێنووسـرابێ ناپەسـەند نیـە، بـە پێـچەوانەی قووتـدانی، چـونکە لـەحاڵی یەکەمـدا خـەتی قورئانەکـە لـە ناودەمـدا دەکۆژێتـەوە، پـێش ئـەوەی بگاتـە نـاو پیـسایی نـاو گـەدە، بـە پێـچەوانەی حـاڵی دووەم، دروسـتەو نابـاش نیـە کـە بـڕێ لـە قورئـان لـە حاجـەتێ بنوسـرێو ئاوەکـەی بـۆ شـیفا دەرخـواردی کەسـێ بـدرێ، شـتێ قورئـانی لێ نووسـرابێ، بـە مەبەسـتی پاراسـتنی لـە بێرێـزی، دروسـتە بـسووتێنرێ، چـونکە ئیمـامی عوسمـان (رەزای خـوای لێبـێ) چـەند قورئـانی سووتاند بە مەبەستی پاراستنی ڕێزی، ئەگـەر بەهانـەی هـەبوو، دروستە بەبێ دەسنوێژ هـەڵی بگرێ، وەك ئـەوە مەترسـی ئـەوەی هـەبێ کـەپیس بێ، یا لە ناوبچێ، چونکە ئەوە دەیپارێزێ، دروست نیە قورئـان ببرێ بـۆ خاکی بـێ بڕوایـان، ئەگـەر ترسـی ئـەوەی هـەبوو بکرێتـە دەسـتی ئـەوان، دروست نیە بکرێ بە سەرینو پشتیو سەری بکەوێتە سـەر، با مەترسـی دزینیشی هەبێ، بەڵێ ئەگـەر ترسـی ئـەوەی هـەبوو کـە بفـەوتێ، بـەهۆی نوقمبوونی نـاو ئـاوو شـتی واوە یـا ترسـی ئـەوەی هـەبوو کـە پـیس ببـێ، یابکەوێتە دەستی بێبڕوا، ئەوە دروسـتەو بخرێتـە ژێرسـەر، بـەڵکوو ئـەوە پێویستە، چونکە ئەوە لە فەوتان دەیپـارێزێ، هـەروا دروسـتە قورئـان لـە ناوشمەکدا بـەهۆی هـەڵگرتنی شمەکەکـەوە هـەڵ بگیرێ، هـەروا دروسـتە دەسدان لە کتێبی تەفسیرو هەڵگرتنی، ئەگەر تەفسیرەکە لـە قورئانەکـەدا زۆرتـر بوو.

٥٠) دەستدان لە قورئان لەبەر فێربوونو فێرکردن:

منالّی فامیدەی بێدەسنوێژ قەدەغە ناکرێ لە هەلگرتنو دەسدان لە قورئان، کە لەبەر مەسەلەی فێربوون بێ، چونکە فێربوون پێویستییە، وە زەحمەتیشە بەردەوام دەستی بە دەسنوێژ بێ، بەلام سوننەتە دەسنوێژی هەبێ، وەلێ ئەگەر فامیدە نەبوو ئەوە دروست نیە کە رێگەی ئەوەی بدرێ، نەبادا رێزو شەقلی بشکێنێ. هەروەها بۆ مامۆستا، بێ دەسنوێژ، دەسلێدانو هەلگرتنی، بە مەبەستی پێشوو، وە لەبەر هەمان هۆ دروستە، خوای گەورەیش دەفەرموێ: {وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ – سورة الحج – ٧٨/٢٢}.

٥١) نوێژ (الصلاە):

نوێژ لە زمانی عەرەبدا پێی دەلێن صەلات، سەلاتیش پاڕانەوەیە، نزای باشە، خوای گەورە دەفەرموێ: {وَصَلِّ عَلَيْهِمْ – سورة التوبة – ١٠٣/٩} واتە: ئەی محمد! دووعلو نزای خێریشیان بۆ بکە – لە شەرعیشدا نوێژ بریتییە لە چەند گوتارو کردارێ، کە لە ئەللاهو ئەکبەر دەستیان پێ دەکرێو بە سلاودانەوە کۆتاییان پێدێ. سەر بەلگەی پێویستبوونی نوێژ قورئانو سوننەتو یەکگرتنی رای زانایانی گەلی ئیسلامە لەبەر ئەوە هەرکەسێ باوەڕی پێی نەبێ یا گالتەی پێیبێ بێ بڕوایەو لە ئایینی خۆی هەلگەڕاوەتەوە. یەزدانی پاك دەفەرموێ:

{وَأَقِيمُواْ الصَّلاَةَ - سورة البقرة - ٢/١٠} نوێژەکانتان بە ڕێکوپێکی بەجێ بهێنن - واتە: بەباشی ئاگادارییان بکەن لەم بارەیەوە فەرمووده هەر زۆر زۆرە، حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە شەوی شەوڕەوی‌و میعراجدا خودا پەنجا نوێژی لەسەر ئومەتم دانا، لەپاشا لەسەر ئامۆژگاری مووسا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} چەند جارێ چوومەوە خزمەتی وتکام لێکرد کە کەمیان بکاتەوە، ئەویش تکاکەی گرتم‌و جار لەگەڵ جاردا کەمی دەکردنەوە هەتا لەدوا جاردا لە هەموو شەوو ڕۆژێکا کردنی بە پێنج نوێژ (شەیخان) کاتێکیش حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} موعازیکرد بە فەرمانڕەوای سەر یەمەن‌و ناردی بۆ ئەوێ پێی فەرموو: وە هەوڵیان بدەرێ کە خودا لە هەموو شەووڕۆژێکا پێنج نوێژی لە سەریان داناوە. سەربەڵگەی دیاریکردنی کاتی نوێژەکان ئەم ئایەتەیە: {فَسُبْحَانَ اللَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ. وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ - سورة الروم - ٣٠/١٧ - ١٨} ئیبنو عەبباس {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: لەم ئایەتەدا کاتی پێنج نوێژەکان دیاریکراون، چونکە مەبەستی خوا لە (حین تموسون) نوێژی شێوان‌و خەوتنانە، مەبەستی لە (حین تصبحون) نوێژی بەیانییە، لە (عشیا) نوێژی عەصرە، لە (حین تظهرون) نوێژی نیوەڕۆیە.

٥٢) کاتەکانی نوێژ:

زانینی کاتی نوێژەکان کارێکی هەرەگرنگە، چونکە بە داهاتنی کات نوێژەکە پێویست دەبێ، بە بەسەرچوونی نوێژەکە دەچێ. سەربەڵگەی دیاریکردنی کات قورئان‌و سوننەت‌و یەکگرتنی ئوممەتە بەکۆی دەنگ لەسەری، خوای گەورە دەفەرموێ: {إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا - سورة النساء - ٤/١٠٣} واتە: بەراستی نوێژ لەسەر موسوڵمانان فەرزێکە بەسراوە بە کاتی تایبەتی خۆیەوە، پێویستە هەموو نوێژێ لەکاتی دیاریکراوی خۆیدا بە باشی بکرێ - خۆشەویستیش (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: جوبرائیل (درودی خوای لەسەربێ) دوو رۆژ لەکن کەعبە بەرنوێژی نوێژەکانی بۆ کردم لەسەر ئەم شێوەیە: لە رۆژی یەکەما ئەو کاتە بەرنوێژیی نوێژی نیوەڕۆی بۆ کردم کە سێبەر بە قەد قەیتانێ دەبێ. واتە: خۆربەدیمەن لە ناوەراستی ئاسمان لای دابوو، وەسێبەری تاقی ئێوارە بەحاڵ لە زیادبوونبوو، وە ئەوکاتە بەرنوێژیی نوێژی عەصری بۆ کردم کە سێبەری هەموو شتێ بە قەد خۆی دەبێ، وە ئەوکاتە بەرنوێژیی نوێژی شێوانی بۆ کردم کە خۆر ئاوا دەبێ‌و رۆژووەوان رۆژوو دەشکێنێ، وە ئەوکاتە بەرنوێژیی نوێژی خەوتنانی بۆ کردم کە سوورایی کەناری ئاسمان گوم دەبێ، وە ئەوکاتە بەرنوێژیی نوێژی بەیانی بۆ کردم کە شەبەق دەداو خۆراك لە رۆژووەوان یاساخ دەبێ، بەڵام لە لە رۆژی دووەمان ئەوکاتە نوێژی نیوەڕۆی بۆ کردم کە سێبەری هەموو شتێ بەقەد خۆی دەبێ، کە دەق دەکاتە کاتی نوێژی عەصری رۆژی یەکەم، وە ئەوکاتە نوێژی عەصری بۆ کردم کە سێبەری هەموو شتێ دووجار بەقەد خۆی دەبێ، وە نوێژی

شێوانی لە کاتی پێشووی خۆیدا بۆ کردمەوە، وە ئەوکاتە نوێژی خەتنانی بۆ کردم کە سێیەکی شەودەڕوا، وە ئەوکاتە نوێژی بەیانی بۆ کردم کە سەرزەوی رووناك دەبێتەوەو کاناری رۆژهەلات زەرد هەڵدەگەڕێ، ئینجا جوبرائیل {دروودی خوای لەسەربێ} رووی تێکرم فەرمووی: ئەی موحەمەد! ئەم کاتانە کاتی نوێژی پێغەمبەرانی پێش تۆبوون، وەکاتی نوێژی تۆش لە ناوەندی ئەم دووکاتەدایە کە دوێنێو ئەمڕۆ نیشانتمدا. (ئەبو داوودو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە) تیرمیذی بە جوانی داناوە، ئیبنو خوزەیمەو حاکمیش بە (دروست: صەحیح)یان داناوە تیرمیذی فەرموویەتی: بوخاری دەفەرموێ: سەبارەت بە دیاریکردنی کاتی نوێژەکان ئەم فەرموودەیە دروستترین بەڵگەیە.

سێبەری کاتی نیوەڕۆ بەپێی ولات دەگۆڕێ، لە شوێنی کە کێلی قنج سێبەری نەبێ لەکاتی نیوەڕۆدا، لەگەڵ سێبەری پەیداکرد ئیتر نیوەڕۆیە، ئەمەیش وەك مەککەو صەنعای یەمەن، لە شوێنێکیش کە کێلی قنج لەکاتی نیوەڕۆدا سێبەری هەبێ هەر لەگەڵ دەستی کرد بە زیادکردنی ئیتر دەبێ بەنیوەڕۆو نوێژ دەبێ، وە ئەوە سەرەتای کاتی نوێژی نیوەڕۆیە، دوا کاتیشی ئەوەیە کە سێبەری هەرشتێ بە قەد خۆی دەبێ بێجگە لە سێبەری کاتی ئیستسواء، کە رۆژ وا لە ناوەراستی ئاسمانا، وە ئەوە سەرەتای کاتی عەصریشە، بەپێی فەرموودەکەی پێشوو، بەڵام تۆزێ لەوە زیاد بکا، چونکە بەسەرچوونی کاتی نیوەڕۆ بەهۆی ئەو زیادەوە دەزانرێ. نوێژی عەصر دەمێنێ هەتا گۆی خۆر ئاوا دەبێ، وا باشە کە دوا نەکەوێ لەو کاتە کە سێبەری شت لە دوو قاتی خۆی لادەدا، ئەمە پێی دەگوترێ: کاتی هەڵبژاردەی، بۆیە واناونراوە چونکە

جوبرائیل هەڵی بژاردووە. لەدوائەوە هەتا خۆرئاوابوون کاتی دروستبوونیەتی، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەتا خۆرئاوا دەبێ کاتی عەصر دەمێنێ (موسلیم).

نوێژی شێوان یەك کاتی هەیە کە خۆرئاوا بوونە بەپێی فەرموودەکەی، چونکە جوبرائیل لەهەر دوو رۆژەکەدا لە یەك کاتدا بەرنوێژی شێوانی بۆ پێغەمبەر کرد، رای زاناکان لە بارەی بەسەرچوونی کاتی شێوانەوە جیایە، دوو فەرمایشتیان هەیە.

فەرمایشتی یەکەم: کە دیارترە، واتە: اظهرە، دەفەرموێ: کاتەکەی ئەوەندەیە کە بەشی دەسنوێژێك و پۆشینی شەرمگاو بانگو قامەتو کردنی پێنج رکات بکات، چونکە رووکار (ظاهیر)ی فەرموودەکە نیشانەی ئەمەیە، لەسەر فەرمایشتی تر: حەوت رکات لە جیاتی پێنج رکات، ئەم قسەیەی دووەمە لەسەر ئەمە دامەزراوە: کە وەك سوننەتە لە پاش شێوانەوە دوورکات سوننەت بکرێ، سوننەتیشە لە پێشەوە دوو رکات بکرێ، کەواتە: (٢ + ٣ + ٢ = ٧) ئەمەیش کە دوورکات لە پێشەوە سوننەت بێ، رای دامەزراوە. بۆ دیاریکردنی ئەندازەی رکاتەکانیش ئیعتیبار بە نوێژی مرۆڤێکی میانڕەوی مامناوەندییە.

فەرمایشتی دووەم: نوێژی شێوان دەمێنێ هەتا سووریی کەناری ئاسمان لەلای خۆرنشینەوە لەچاو ون دەبێ! ئەمەیش بەپێی ئەم فەرمایشتەی حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ}: کاتی نوێژی شێوان لە خۆرئاوابوونەوە دەست پێ دەکات هەتا سووری کەناری ئاسمان نامێنی (موسلیم).

بورەیدە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پیاوێ لە پێغەمبەری خودای پرسی: کاتی نوێژەکان کەیو کەیە؟ فەرموودەکە کە باسی کاتی هەموو نوێژەکان دەکا، ئەوەیشی تیایە: کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمان بەم پرسیارکەرە دەکا کە دووڕۆژ نوێژ بە جەماعەت لەگەڵ پێغەمبەرو یارانی بکا، فەرموودەکە بۆ نوێژی شێوان دەفەرموێ: لە ڕۆژی یەکەما ئەو کاتە نوێژی شێوانی بۆکردن کە خۆر ئاوادەبێ، لە ڕۆژی دووەما پێش ئەوەی کە سووریی کەناری ئاسمان ئاوا ببێ. لە دوایی فەرموودەکەدا دەفەرموێ ئەوجا: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: فەرمووی: کوا پرسیارکەرەکە؟ پیاوەکە فەرمووی: ئەمەتام ئەی پێغەمبەری خوا! فەرمووی: کاتی گشت نوێژێ لە نێوانی ئەم دوو کاتەدایە: کە من لە ڕۆژی یەکەمو لە ڕۆژی دوەما بە بەرچاوتانەوە نوێژەکانم بۆ کردن! (موسلیم).

فەرموودە بۆ پشتگیری ڕای دووەمی زاناکان لە بارەی ماوەی کاتی شێوانەوە زۆرە، ئیبنو خوزەیمەو خەطابیو بەیهەقیو غەزالیو بەغەوی ئەم ڕای دووەمەیان پەسەند کردووە. ڕافیعی دەفەرموێ: دەستەیێ لە هاوڕێیان (ئەصحابی ڕێبازی شافیعی) لە بارەی کاتی نوێژی شێوانەوە ئەم ڕایەی دووەمیان پەسەند کردووەو بە فەرمایشتی دامەزراویان داناوە. ئەوویش دەفەرموێ: فەرموودەی دروستی زۆر بە ڕاشکاری بڕیاری ئەمە دەدەن.

سەرەتای نوێژی خەوتنان بە نەمانی سووریی کەناری ئاسمان دەست پێدەکا، بەپێی فەرموودەکان، کاتی نایابی ئەم نوێژە هەتا سێیەکی شەو دەمێنێ، بەپێی فەرموودەی جوبرائیل {دروودی خوای لەسەربێ}: دوو ڕۆژ لەلای

کەعبە بەرنوێژیی نوێژەکانی بۆ کردم. لەسەر فەرمایشتیّ ئەم کاتی نایابییە هەتا نیوەی شەو دەمێنی، بەپێی فەرمایشتەکەی خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ}: کاتی نوێژی خەوتنان هەتا نیوەی شەوە، ئەوەوی دەفەرمویّ: ئەمە فەرموودەیەکی دروستە. لە گێڕانەوەیەکا: ئەبادازەحمەتی ئۆمەتم بدەم ئەگینا نوێژی خەوتنانم دوادەخست بۆ نیوە شەو (حاکم ئەم فەرموودەیەی بە دروست داناوە، دەفەرمویّ: بەپێی مەرجی بوخاریو موسلیمە) هەرچۆنێك بێت نوێژی خەوتنان هەتا شەبەقی بەیان دەمێنیّ، بەپێی فەرموودەیەکی موسلیم کە دەفەرمویّ: خەو قەیدی نیە، بەلاّم ئەوەی قەیدی هەیە ئەوەیە کە بە خەبەریو بە ئارەزوو نوێژ نەکەی تا کاتەکەی بەسەردەچیّ، بەداهاتنی کاتی نوێژەکەی تر کەوا لە دوایەوە ئەم فەرموودەیە بەلگەیە لەسەر ئەوە کە کاتی هەموو نوێژیّ بەردەوام دەبیّ هەتا کاتی نوێژەکەی تر دادیّ، تەنیا نوێژی بەیانی نەبیّ، کاتەکەی دەمێنیّ هەتا گۆشەی سەرووی گۆی خۆر لە ئاسۆ هەلّدیّ، یەکگرتن لەسەر ئەوە هەیە کە کاتی نوێژی بەیانی بە هەلّهاتنی خۆر دێتە کۆتایی، بەپێی رووکاری ئەو فەرموودەیەیش کە جوبرائیل پێشنوێژی بۆ پێغەمبەر دەکات کاتی بەیانی لەگەلّ گزنگی هەتاودا کۆتایی دیّ. ئەو ولاّتانەی کە سوورایی کەناری ئاسمانیان ون نابیّ چاو لە نزیکترین ولاّت لە خۆیانەوە دەکەنو ونبوونی سوورایی ئاسۆی ئەوان دەکەن بەسەر مەشق بۆ خۆیان. نوێژی بەیانی دادیّ بە دەرکەوتنی سپێدەی بەیان: کە برێتییە لە کاتی بلاّوبوونەوەی رووناکی بە پانایی کەناری ئاسمانا لای رۆژهەلاّتەوە، کاتی نایابی دەمێنیّ هەتا ئاستی رۆژهەلاّت زەرد دەبیّو دنیا تەواو رووناك

دەبێتـەوە ئەمـەیش بـەپێی روونکردنەوەکـەی جوبرائیـل بـۆ پێغەمبـەر، وەك پێشەوە رابورد، بەڵام کاتی دروستبوونی (کـە پێـی دەگـوترێ وەقتـی جـەواز) هـەتا گزنگـی خـۆر دەمێنـێ[1] بـەپێی فەرمایـشتی خۆشەویـست {درودی خوای لەسەربێ}: هەر کەسێ فریایەك رکاتی نوێـژی بـەیانی بکـەوێ لـە پـێش خۆرکـەوتنا ئـەوە فریـای نوێـژی بـەیانی بـە تـەواوی دەکـەوێ، بـە مەعنا بە حازری دەیکا نەك بەقەزا (موسلیم).

بـزانن کـاتی دروسـتبوون (بـەبێ ناپەسـەندیی = کەراهـەت) هـەتا پەیـدابوونی سـوورایی ئاسۆیە، لـە پاش پەیـدابوونی ئـەم سورایيە کـاتی ناپەسەندی (کەراهەت)ە،هەتا گزنگی خۆر، ئەمە کاتێ وایـە کـە بەهانـەی رەوای نـەبێ، نووسـتن لـە پـێش کردنـی نوێـژی خەوتنانـدا ناپەسـەندە، هەروا قسەکردن لە پاشیەوە، مەگەر قسەی خێر، لەبەر ئەم فەرمایشتەی ئەبو بەرزەی ئەسلەمی {رەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نووستنی لە پێش کردنی نوێژی خەوتنانـدا پێناخۆشـبوو، هـەروا قسەکردن لە دوایەوە (شەیخان).

---

(١) مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەرریس لە شەریعەتی ئیسلامدا دەفەرموێ: (وە ئەمێنێتەوە هەتا هەندێ لە قورسی رۆژ دەردەکەوێو هـەتاو ئـەدا لەسـەر بـەرزان). فەرهەنگی خاڵ دەڵێ:- گـزنگ تیـشکی رۆژە لـە بەیانیانـدا کـە یەکـەم جـار ئـەدا لـە شوێنێکی بەرز. لە عەرەبییەکەشدا دەڵێ: یبقی الی طلـوع الـشمس. مەبەسـتم ئەوەیـە: ئێمـەیش لـە کوردیـدا بەرەبـەرە هـەوڵی ئـەوە بـدەین کـە زاراوەی لـەبار، بـۆ زاراوە شەرعییەکان لە زمانەکەی خۆماندا دابنێین، چونکە ئەوە گرنگترین هەنگاوە.

- وەرگێڕ -

٥٣) مەرجەکانی پێویستبوونی نوێژ:

مەرجی پێویستبوونی نوێژ ئەم چەند شتەیە:

یەکەم: ئیسلام.

دووەم: باڵقبوون.

سێیەم: هۆشیاری.

چوارەم: پاکی لە بێنوێژی و زەیستانی.

کەواتە نوێژ لەسەر ناموسوڵمانێ کە لەبنەڕەتدا ناموسوڵمان بێ نیە، چونکە نوێژ تاعەتەو هەموو تاعەتێکیش هۆی نزیکبوونەوەیە لەخوا، شتی وایش لە حاڵی بێبڕواییداو لە کەس داوا ناکرێ، هەتا ئەگەر بیشی کات نە دادەمزرێ و نەدروستەو نە گیرادەبێ. ئەوەندە هەیە پاشگەزبوو (مورتەدد) بەبێ راجیایی نوێژی لەسەر پێویستە، هەرکاتێ کە موسوڵمان بووەوە پێویستە لەسەری هەر نوێژێکی لەکاتی پاشگەزیدا فەوتاوە قەزای بکاتەوە، چونکە ئەو لە سەرەتاوە بە قبووڵی ئیسلام ئەم ئەرکەی گرتۆتە ئەستۆی خۆی، دەی بەهۆی پاشگەزبوونەوە لە کۆڵی ناکەوێ، هەروەك چۆن ئەگەر کەسێ چووە ژێر ماڵێ لە پاشا لە ئیسلامیش هەڵ بگەڕێتەوە ماڵەکەی هەر لەسەر دەمێنێ و بەوە لە کۆڵی ناکەوێ ئەمیش ئاوا. هەروا منداڵ و شێت و بێهۆش و سەرخۆشێ کە دەستی خۆیانی تیادا نەبێ نوێژیان لەسەر نیە، خۆشەویست (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: قەڵەمی تەکلیف لەسەر ئەم سێ کەسە هەڵگیراوە: لەسەر خەوتوو تا خەبەری دەبێتەوە، لەسەر منداڵ تا رەسیدە دەبێ، لەسەر شێت تا هۆشی دێتەوە) ئەبو داوودو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە،

تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە، واتە: حەدیسێکی حەسەنە. بەڵام منداڵ کە فامی کردەوە پێویستە لەسەر هەقدارەکەی کە لەتەمەنی حەوت ساڵیدا فەرمانی پێبکا بە نوێژکردن، لە دەساڵیدا لەسەر نوێژلێیبدا، بەڵام لێدانێکی نەرمی ئاسایی، لەکاتی نووستنیشدا ئەگەر چەند منالێ بوون جێگەیان لە یەکتر بۆ جیابکاتەوە، خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە تەمەنی حەوت ساڵیدا فەرمان بە منداڵەکانتان بکەن بە نوێژکردن، لە تەمەنی دەساڵیدا لەسەر نوێژ لێیان بدەن، لەکاتی نووستنیشدا نوێنیان لە یەکتری بۆ جیابکەنەوە. پێویستە لەسەر باوك‌و دایك منداڵەکانیان فێری فەرمانەکانی پاکی‌و خاوێنی‌و نوێژ بکەن. هەروا ژنی بێنوێژو ژنی زەیستان نوێژیان لەسەر نییە، بەڵکوو دروست نیە نوێژ بکەن، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ سەرەتای بێنوێژییەکەی جارانت دەستی پێکردەوە ئیتر نوێژ مەکە زەیستانیش لە حوکمی بێنوێژدایە.

٥٤) مەرجەکانی دامەزرانی نوێژ:

بزانن کە نوێژ چەن مەرج‌و بنیات‌و ناو کارو ناوباری هەیە، واتە شەرت‌و روکن‌و ئەبعاض‌و هەیئاتی هەیە، نوێژ بەبێ بوونی مەرج‌و بنیات دانامەزرێ، جیاوازی مەرج‌و بنیات ئەوەیە: مەرج بەشێ نیە لە چییەتی‌و ماهییەتی نوێژ، وەك پاکیی ئەندام لە پیسی‌و لە نانوێژی (الحدث) بەڵام بنیات (کە پێشی دەگوترێ روکن) بەشێکە لە ناوەڕۆکی نوێژ، وەکوو چەمینەوەو کوڕنووش.

٥٥) مەرجی دامەزراندنی ئەم پێنجەن:

یەکەم: پاکی نوێژکەرە لەبێ دەسنوێژیو لەشپیسی، یا بڵێین: لە نانوێژیی بچووكو گەورە، (حەدەثی ئەصغەرو ئەکبەر) چونکە خوا فەرمانی بەمە کردووە بە پێی ئایەتی (إذا قمتم الى الصلاة) هەتا ئەوێ کە دەفەرموێ: (فاطهروا) هەروا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: خودا نە نوێژ بەبێ دەسنوێژو پاکی گیرا دەکاو نە خێر لە دزیو گزی گیرا دەکا.

دووەم: پاکیو خاوێنی لەشو پۆشاكو جێگەی نوێژە لەو پیسییانە کە چاو پۆشییان لێ نەکراوە، بەڵگەی مەرجبوونی پاکی جەستە ئەم ئایەتەیە: {وَالرُّجْزَ فَاهْجُرْ - سورة المدثر - ٥/٧٤) (واتە: خۆت لە تاوانو گوناه بپارێزە) بە قسەی دانەر بێ روجزنەجەسە، دیارە نەجەسیش بەواتا پیسییە، بەپێی ئەم تەفسیرە واتە: خۆت لە پیسی بپارێزە، بەڵگەیەکی تریش هەیە کە ئەم فەرموودەیە: کاتێ سەرەتای بێنوێژییەکەی جارانت... بەڵگەی مەرجبوونی پاکی پۆشاك ئەم ئایەتەیە: {وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ - سورة المدثر - ٤/٧٤} واتە: پۆشاکەکەت پاك رابگرە. لە فەرموودەیشدا وەك لە پێشەوە رابورد فەرمان کراوە بە شۆردنی جلو بەرگ، ئەگەر خوێنی بێنوێژییان بەرکەوت. بەڵگەی مەرجبوونی پاکی جێ نوێژیش فەرموودەی عەرەبە سارانشینەکەیە کە لەناو مزگەوتەکەدا میزی کرد، وەك لە پێشەوە رابورد، ئەگەر کەسێ پیسییەك بە جێگەیەکیەوە بوو، بەبێ ئەوەی پێی بزانێ نوێژی پێوەکرد، ئەوە دەبێ هەرکاتێ پێی زانی ئەو نوێژە

بگێڕێتەوە چونکە ئەم جۆرە پاکییە پێویستەو بەپێ نەزانین (جەهل) لە کۆڵ ناکەوێ، دەق وەك چۆن پاکی لە بێدەسنوێژیو لەشپیسی بە پێنەزانینل لە کۆڵ ناکەوێ ئەمیش وا، هەیشە دەڵێ: گێڕانەوە پێویست نیە ئەم قسەیە ئیبنو لونذیر پەسەندی کردووە، هەروا نەوەویش لە شەرحی موهذدەبدا. بەڵام ئەگەر بەو پیسییەی زانیبوو بەڵام لە بیری چووبوو، ئەوە گێڕانەوەی بەبێ راجیایی لەسەرە، چونکە لەم بارەیاندا خۆی سووچدارە، لەوەدا کە پیسییەکەی نەشۆردووە،

سێیەم: داپۆشینی شەرمگایە، بە پۆشاکێکی پاك، هەتا لە کاتی تەنیاییو تاریکیشدا، دەبێ شەرمگا لە نوێژا داپۆشرێ، مەبەست لە شەرمگا لەم شوێنەدا ئەو شوێنانەیە لە لەش کە دەبێ لە نوێژدا داپۆشرێن مەرجبوونی داپۆشینی، لەش بەپێی ئەم ئایەتەیە: {خُذُواْ زِينَتَكُمْ عِندَ كُلِّ مَسْجِدٍ - سورة الأعراف ٣١/٧} واتە: ئەی نەتەوەی ئادەم! بەرگی باشی پاکی جوان لەبەر بکەن بۆ داپۆشینی شەرمگا، لەلای هەموو مزگەوتێکا، ج بۆ تەواف بڕۆن بۆ ئەوێ یا بۆ نوێژکردن). بەپێی ئەم فەرموودەیەی خۆشەویستیش {دروودی خوای لەسەربێ}: خودا نوێژی ژنی سەرو عوزرشۆر بەبێ لەچکە گیرانەکا •تیرمیذی گێڕاویەتەوە، حاکم بە فەرموودەیەکی جوانی داناوەو فەرموویەتی: بەپێی مەرجی ئیمامی موسلیمە کە دایناوە بۆ فەرموودەی دروست) لە دەقی عەرەبی فەرموودەکەدا وشەی (خیمار) هەیە، کە بەلەچكو سەرپۆش دەگوترێ، برێ دەڵێن: بە هەموو پۆشاکێك دەگوترێ. یەکگرتن هەیە لەسەر پێویستیی پۆشینی شەرمگا لە نوێژدا، بەمەرجی توانا، جا ئەگەر توانای خۆ داپۆشینی نەبوو ئەوا بە رووتی نوێژە دەکا،

وەکردنەوەیشی لەسەر نیە، چونکە ئەوە بەهانەیەکی ڕەوای گشتییە، دوورنیە کە درێژ بکێشێ، دەی لە باری وادا ئەگەر بڵێین کردنەوەی نوێژەکە پێویستە کارێکی ئەستەمە. مەرجە پۆشاکەکە ئەوەندە سفتو ئەستوور بێ ڕەنگی پێست لە بنیەوە دەرنەکەوێ، کەواتە ئەگەر ئەوەندە تەنك بوو شەرمگای نەدەشاردەوە ئەوە بەس نییە، ئەگەر هەر هیچی دەست نەکەوت ئەوەندە بەسە کەبە قوڕدایپۆشێ! پێویستە پۆشاك شەرمگا لە لای ژووروو تەنیشتەوە داپۆشێ، بەڵام لەخوارەوە پێویست نییە، جا ئەگەر لەلای ژووروو لەتەنیشتەوە شەرمگای دەبینرا، وەك لە یەخەیەوە ڕانی دەردەکەوت، ئەوە بەس نییەو نوێژەکەی بەتاڵە، لەبەرئەوە پێویستە کە بەقۆپچەو دوگمە یا بە پشتێنو بەستن خۆی توند بکاتەوە، هەتا شەرمگای لەو دوو جێگەیەوە نەبینرێ. سەلەمەی کوڕی ئەکوەع {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: عەرزی حەزرەتم کرد: قوربان! ئایا بەکراسەوە نوێژبکەم؟ فەرمووی: بەڵێ، بەڵام ئەگەر بە چقڵێکیش بووە یەخەکەی داخە (بوخاری) گریمان بەس جلێکی پیسی هەبوو، ئاویش نەبوو بیشۆرێ نوێژی پێوە دەکاو لەپاشا کەی دەستیدا بۆی بەجلێکی نوێژییەوە نوێژەکەی دەکاتەوە، لەسەر فەرمایشتێ بەڕووتی نوێژ دەکاو کردنەوەیشی لەسەر نییە، بۆ ژن ناپەسەندە لەکاتی نوێژکردندا پەچە بگرێتەوە، بەڵام ئەگەر لەمزوگەوتا بوو، وە بێگانەی لێ بوو، پارێزیان لە ڕوانینی ناڕەوا نەدەکرد، وەمەترسی ئاژاوە هەبوو، ئەوە پێویستە لەسەری پەچە بپۆشێ، نادروستە پەچەکەی لاببات.

چوارەم: ئەوەیە کە بزانێ کاتی نوێژەکە داهاتووە، چونکە نوێژ لەپێش کاتی خۆیا دانامەزرێ، جا ئەگەر کاتی نەدەزانی، لە سەریەتی کە

هەوڵی زانینی بدا، چونکه بەوه فەرمانی پێکراوه، هەوڵو تێکۆشانیش بەوێرد خوێندنو دەوری قورئانو وانه گوتنەوه دەبێ، هەروا بۆی هەیه که باوەڕ به خوێندنی کەڵەبابێکی بەراوردکراو بکا، یا بەدەنگی بانگ، بەمەرجێ بانگدەرەکە لەڕۆژانی سایەقەدا متمانە پێکراو بێ، بەڵام ئەگەر ڕۆژەکە هەور بوو، بانگدەرەکەیش شارەزایی ڕۆژانی سایەقەی نەبوو، بەڵکوو بەکۆشش بانگی دەدا، ئەوه دروست نییه، باوەڕی پێ بکا، چونکه کۆششکار (موجتەهید) کۆششکارێکی تری وەك خۆی نابێ بکا بەسەرمەشق بۆ خۆی، ئەگەر کەسێ گومانی بەهێزی وابوو کەنوێژ بووه، وه نوێژی کرد، وەلەوه دوا حاڵەکەی بۆ ڕوون نەبۆوه ئەوه نوێژەکەی تەواوەو هیچی لەسەر نییه، هەروا ئەگەر بۆی دەرکەوت که نوێژەکەی لەکاتی خۆیدا بووه، یاله دواکاتی خۆی بووه، بەڵام ئەگەر بۆی دەرکەوت که لەپێش کاتدا بووه ئەوه دەیگێڕێتەوه، ئەگەر ئەستێره شوناس بەحیسابگەری کاتی ساخ کردەوه، کار بەو ساخ کردنەوەیه دەکا، ئەستێره شوناس لەشەرعدا بەو زانا ئاسمانییه دەگوترێ، که شارەزایی له زانستی ئەستێرەدا هەبێ، ڕێو شوێنو قۆناخو خولگەی ڕۆژو مانگو ئەستێرەکان بزانێ، که بەهۆی ئەوەوه خۆر گیرانو مانگگیرانو کاتەکانی نوێژوشتی تریش دەزانێ، دیارەکه مەبەست ئەو فاڵچیو ڕەملگرەوەیانه نییه که بەدرۆ دەم لەزانینی نهێنی خوایی دەکوتنو فاڵو دانه دەگرنەوەو ڕەمڵ لێدەدەن، ئەم جۆره کەسانه بەدکارو بێ ئایینن، فەرموودەی دروستی ساخ لەبارەیانەوه هاتووه دەفەرموێ: ئەوەی بڕوا بۆلای فاڵچیو لەبارەی شتێکی غەیبییەوه پرسیاری لێبکاو باوەڕی پێبکاو بەختی لەلا بگرێتەوه ئەوه نوێژی چل شەوی گیرا نابێ.

لە گێڕانەوەیەکی موسلیمدا حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەوەی بڕوا بۆ لای فالگرەوە (عەرراف)ێك، یا بۆ لای کوڵەنانییەك، وەبڕوا بە قسەی بکا کە گوایە بە درۆی خۆی بە هۆی هەندێ شتەوە نهێنیە خودایيەکان دەزانێ، ئەوە باوەڕی نیە بەو قورئانە کە هاتۆتە خوارەوە بۆ موحەمەد.

پێنجەم: رووکردنە لە رووگە، ئەوەی نزیکە پێویستە لەسەری رووبکاتە زاتی رووگەخۆی، ئەوەی دوورە روو بکاتە ئاستی، رووکردنە رووگە بۆ کەسێ بتوانێ مەرجە، بەڵام لە کاتی ترسی توندا و لە نوێژی سەفەری رەوادا مەرج نیە، وەك لە دواوە دێ، بەپێی ئایەت کە دەفەرموێ: {فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنتُمْ فَوَلُّواْ وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ – سورة البقرة – ٢/١٥٠}. سادەی لە مەولا لە نوێژدا روو بکە بۆ لای مەسجیدولحەرام، کە کابەی شەریف وا لە ناوەڕاستی حەوشەکەیدا، ئێوەیش ئەی موسوڵمانینە! لەهەر لایەك بوون لە نوێژدا رووبکەنە لای ئەو مزگەوتە. بۆیە دەڵێین: لە نوێژدا رووکردن لە رووگە مەرجە، چونکە ئەم ئایەتە فەرمان دەکا بە رووکردن لە رووگە، ئاشکرایە کە لە غەیری نوێژدا رووکردن لە رووگە پێویست نیە، کەواتە مایەوە سەر کاتی نوێژ، بۆ ئەم بابەتە بەلگەی لە فەرموودەیشدا هەیە، دەفەرموێ {درودی خوای لەسەربێ}: کاتێ چوویت بەلای نوێژەوە دەسنوێژێکی تێرو تەسەل بگرە، ئەوجا رووبکەرە رووگە (شەیخان) نوێژگای نوێژی فەرز مەرجە چەسپ بێ، مەگەر نوێژکەر لە ناو کەشتیدا بێ، چونکە ئەستەمە لە پاپۆڕەکە دابەزێ، هەر شتێکی تر وەك کەشتی وابێ هەمان بڕیاری بۆ هەیە. وەك شەمەندەفەر، بزانن ئەگەر

کەسێ خۆی هەق رووگەی دەزانی ئیتر دروست نیە بۆی کۆشش (ئیجتیهاد)بکا بۆ دۆزینەوەی رووگە، یا بکەوێتە شوێن قسەی خەڵك، ئەگەر خۆی هەق رووگەی نەدەزانی، بەڵام کەسێکی باوەڕ پێکراوی وا هەبوو کە بەیەقین شوێنی رووگەی دەزانی ئەوە دەبێ بکەوێتە شوێن قسەی ئەو، بۆ ئەم مەبەستەیش پیاوو ژنو بەندە یەکسانن!

بەڵگەی دۆزینەوەی رووگە زۆرن، وەك قسە وەك ئاماژە، جا ئەگەر کەسێکی وای دەست نەکەوت رووگەی پێبڵێ، وە خۆی دەیتوانی کۆشش بکا ئەوا بە کۆششی خۆی جێگەیێ دیاری دەکاو رووی تێدەکا، بەزەینی خۆی کوێی بەرووگەزانی رووی تێ دەکا. مەرجە بۆ کۆششکار ئاگای لە بەڵگەو نیشانەکانی دیاریکردنو دۆزینەوەی رووگە هەبێ، دەنا دەبێ شوێن قسەی موسوڵمانێکی دادپەروەری شارەزا لە بەڵگەکان بکەوێ، یەکێ لەو بەڵگانە دەرزی قوطب نومایە، کە پێشی دەگوترێ قیبلەنما، کە ئامێرێکی نوێیە ئاستی رووگە دیاری دەکا، یەکێ تریان ئەستیرەی قوطبە.

٥٦) روونەکردنە رووگە لە دوو کاتدا دروستە:

رووکردن لە رووگە مەرجی نوێژە، مەگەر لەم دوو کاتەدا :-

یەکەم: لەکاتی ترسی زۆرداو لەکاتی تێکرژانو تێکبەربوون لە ریزی شەڕدا لەگەڵ دوژمن، ئەوکاتە بەهەر جۆرێ بۆیان بکرێ نوێژ بکەن دروستە، بەسواری بێ یا بە پیادەیی، روویان لە رووگەبێ یانا، بەپێی ئایەتی {فَإِنْ خِفْتُمْ فَرِجَالاً أَوْ رُكْبَانًا - سورة البقرة -

٢٣٩/٢} واته: کاتێ شەڕ گەرم بوو یاخود ترسی زۆرتان هەبوو، بەهەر جۆرێك بۆتان رێ دەکەوێ نوێژەکانتان بکەن، بە سواری بێ یا بە پیادەیی، رووتان لە رووگەبێ یا نا. ئیبنو عومەر ئاوا راڤەی ئەم ئایەتە دەکا، نافیع کە ئەم راڤەو تەفسیرەی لە ئیبنو عومەر گێڕاوەتەوە دەفەرموێ: بەزەینم ئەم قسەیەی لە پێغەمبەر بیستووە بۆیە وا دەفەرموێ: (مالیك گێڕاویەتەوە) ماوەردیش دەفەرموێ: ئیمامی شافیعی بە رشتەی خۆی ئەم تەفسیرەی لە ئیبنو عومەرەوە، ئەویش لە پێغەمبەرەوە گێڕاوەتەوە واتە: حەدیسەکەی مالیك مەوقووفە، هەمان حەدیس شافیعی بە مەرفوعی گێڕاویەتەوە(*).

(*) داخەکەم لەم شوێنەدا، عیبارەتی دەقە عەرەبیەکە رەشۆکییە، لەسەر شێوەی بەهێزو بەپێزی عیبارەتی فیقهی نییە، بگرە زوربەی ئەم پاساودانو بایست نیشاندانە بە تەصەڕروفێکی ناسەر کەوتوانەوە لە موغنی موحتاجەوە راگوێزکراون بۆ ئێرە، جا من ئەگەر دەسکاری دەکەمو دەیبەمەوە سەر ئەصڵە راستەکەی خۆی هێنەکەی منیش دەبێ بە تەصەرروفو دەستێوەردان، ئەوەیش لە وەرگێڕاندا ناشایستەیە. لە راستیدا ئەم کتێبە ئەگەر بەوردی ساغ بکرێتەوە پەلەپەلو پچرپچڕیو رووبازاریی پێوە دەردەکەوێ، بەڵام لەگەڵ ئەمیشە پەراوێکی بە کەڵکە، زوربەی خەڵك دەتوانن بەهرەی لێ وەربگرن، بەهۆی روونیو رەوانیو ئاسانی زوربەی دارشتنی بابەتەکانیەوە. بەهەر حاڵ بەپشتی خودا بەندە بە قەد تەوانا، بەبێ تەحقیق بەسەر هیچ شوێنێکیدا گوزەر ناکەم، بفەرموون سەرنجدەن: لە موغنیدا دەفەرموێ: (... فیصلی .. کیف أمکن راکبا وماشیا لقوله تعالی: (فان خفتم فرجالا أو رکبانا) وقال ابن عمر *(رضی الله تعالی عنهما)* في تفسیر الآیة: مستقبلی القبلة وغیر مستقبلیها. قال نافع: لا أراه الامرفوعا. رواه البخاری. کەچی ئاوا تێکەڵو پێکەڵی ویصلون حینئذ رکبانا ومشاة مستقبلی القبلة وغیر

ئەمــــە وا، وەکــی تــریش ناچــاری وا دەخــوازێ کــە لــەکاتی وا مەترسیداردا نوێژ ئاوا بکرێ، وەك روون کرایەوە، جا لە بارودۆخی وادا نـە لـەکاتی ئـەللاهو ئەکبـەری نوێژدابەستنداو نـە لـە کاتی کردارەکانی تـری ناونوێـژدا رووکـردن لـە رووگـە پێویـست نیـە، نـەبۆ سوارو نـە بـۆ پیادە، بەغەویو زانایانی تریش وایان فەرمووە، نوێژکردنەوەیشی لەسەر نیـە چونکە بـەهیچ بیانوویـەك بـۆی نیـە کـە نوێـژ لـەکاتی دیاریکراوی خۆی دوا بخا، بەپێی ئەم ئایەتە پیرۆزەیـە کـە بەلگەیـە لەسـەر ئـەوە کـە دەبـێ نوێـژ لـەکاتی خۆیـدا بـەجێ بهێنـرێ: {إِنَّ الـصَّلَاةَ كَانَـتْ عَلَـى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا} . جا لـەناو نوێـژی ترسـدا لـەکاتی ترسـی زۆرو تێکرژانـدا هـەروەك پێویـست نیـە نوێژکـەر روو بکاتـە رووگـە دروسـتە بەپێی پێداویستی، کاری زۆریـش بکـا، وەك شمـشێر وەشـاندنو رم لێـدان، بـەلام بـەهیچ جۆرێ دروسـت نیـە کـە قیـژەو هـاتو هـاوار بکـا، چونکە پێویستی بـەوە ناکـا. نوێـژ لەسـەر ئـەم شـێوەیە لـە هـەموو ئـەم کاتانـەدا دروسـتە: لـە گەرمـەی شـەڕی بێباوەڕانـداو لـە شـەڕی چـەتەو ڕێگـرو یاخیبوانیداو لەکاتی بەرگری لە سەرو ماڵو ناموسدا، ماڵەکە زینـدەماڵ بێ یا مردەمـاڵ بـێ، لـە کـاتی هـەڵهاتن لەبـەر لافـاوو ئـاگر، ئەگـەر چاری

مستقبلها، لقوله تعالى: (فان خفتم فرجالا أو ركبانا) هكـذا فـسرها ابـن عمـر. قال نـافع: لا أراه قـال ذلـك الا عـن رسـول الله - صلى الله عيلـه وسـلم - رواه مالـك. (وەرگێڕ) (١)

(١) بۆ راستو دروستی ئەم سەرنجە تەماشای (كفاية الاخيار) بەفەرموو.

- وەرگێڕ -

تری نەبوو، هەروا لە کاتی راکردنا لەبەر قەرزاری، بەمەرجێ نەتوانێ بەڵگەی دەستەوسانی خۆی راست بکاتەوە، یا لەکاتێکدا کە لەترسی تۆڵە لێسەندن هەڵبێ، بەڵام بەمەرجێ ئومێدی لێخۆشبوونی هەبێ.

دووەم: لە نوێژی سوننەتی سەفەریشدا (وەك کاتی ترس) روو لە رووگەکردن مەرج نیە، چ بەسواری بێ چ بە پایدەیی بێ هی کاتی سواری بەپێی ئەم فەرمایشتە کە ئیبنو عومەر {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: جاران لەسەفەردا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بە سواری وڵاخ نوێژی سوننەتی دەکرد، بەمەرجێ وڵاخەکە لەژێریا رووی لە شوێنی مەقصەدبوایە - شەیخان) لە گێڕانەوەیەکی بوخاریدا دەفەرموێ: بەسەر پشتی وڵاخەوە نوێژی سوننەتی دەکرد، بەرەو هەر لایە بوایە، بەمەرجێ رووی لەو جێگەیە بوایە کە بۆی دەچوو، بەڵام حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} کاتێ دەیویست نوێژی فەرز بکا لە وڵاخەکە دادەبەزی، بەپێی ئەم فەرموودەیەی جابیر: جاران پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بە سواری وڵاخ نوێژی سوننەتی دەکرد، بەمەرجێ وڵاخەکە لە ژێریا رووی لە جێگەی مەبەست بوایە، بەڵام کە دەیویست نوێژی فەرز بکا لە وڵاخەکە دادەبەزیو رووی دەکردە رووگە (بوخاری). جا لەکاتی وادا ئەگەر لە رێبوار داوابکرێ کە روو بکاتە رووگە سەر دەکێشێ بۆ وازهێنان لە ویردو نوێژی سوننەتی پیادەیش بە قیاس لەسەر نوێژی سوننەتی سوار، چونکە لە مێشدا هەمان مەعناو مەبەست هەیە، ئەمەیش کاتێ وایە کە نەتوانێ روو بکاتە رووگە، دەنا گەرەکە رووی تێبکا، بەلایەنی کەمەوە لەکاتی نییەتهێنانا، وەك ئەوە وڵاخەکە سەری نەرمبێو جلەوەکەی لە دەستی خۆیدا بێ.

بەلگەیش ئەمەیە: جاران پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: لە سەفەردا کە دەیویست نوێژی سوننەت بکا لە پێشا رووی وشترەکەی دەکردە قیبلە، ئەوجا بەرەو قیبلە بە ئەللاهو ئەکبەر نوێژی دادەبەست، ئیتر نوێژەکەی تەواو دەکرد وشترەکەی رووی لە هەرلابکردایە مەبەستی نەبوو، بەمەرجێ بەرەو مەبەست بڕۆیشتایە، (ئەبو داوود بە رشتەیەکی جوان گێراویەتەوە)، ئەوەندە هەیە ئەو جێگەیەی رێبوار بۆی دەچێ رووگەیەتی، ئەگەر بەلای غەیری قیبلەدا رووی لێوەرچەرخان نوێژەکەی پووچ و بەتالە، نوێژ خوێنی سوار دەبێ لەکاتی روکوعا کەمێ دابنەوێتەوە، لەکاتی کوڕنووشا زیاتر لەو ئەندازە دابنەوێتەوە، هەتا لە یەکیان جیابکاتەوە، بەلام بۆ پیادە پێویستە لەکاتی نوێژدابەستنداو لەکاتی چەمینەوەو کوڕنوشدا روو لە رووگە بکاو کوڕنووشەکەی لەسەر زەوێ تەواو بکا، بۆی هەیە لەکاتی خوێندنی تەحیاتا بڕوا بەرێگەدا، هەروا لەکاتی خوێندنی فاتیحاو سوورەتدا، چونکە ئەم دووکاتە درێژن، بەلام سەرنشینی پاپۆڕو شتی وا پێویستە لەکاتی نوێژی سوننەتا رووی لە رووگەبێ، چونکە ئەوەی بۆ دەکرێ.

٥٧) روکنەکانی نوێژ: روکن = بنیات = ستوون:

واتە ئەو شتانە کە نوێژ بەوانە پێك دێ:

وەك لە پێشەوە زانیت نوێژ برێتییە لە چەن روکنێك و چەن مەرجێك و چەن سوننەتێکی تر، کە پێیان دەگوترێ ئەبعاض و هەیئات، روکنەکانی ئەمانەن:

١) **نیازهێنان (نیەت) واتە:** مەبەستی دڵ، لە شەرعیشدا بریتییە لە قەستیکردنی شتێ، هاوکات لەگەڵ کردنیدا، جێگەکەی ناو دڵە، گوتنی بەزمان لە سوننەتدا نەبیستراوە، لەبەر ئەوە فەرز نیە، کەواتە: گوتنی بە زمان بەبێ قەستی دڵ بەس نیە، مەرجی نیەت بڕیاردانی کردنی نیەتلێهێنراوە، دەبێ ئەم نیەتە لەکاتی گوتنی ئەڵلاهو ئەکبەری نوێژ دابەستندا لەناو دڵدا هەبێ، سەربەڵگە لە بابەتی نیەتەوە فەرمایشتی خوای گەورەیە: {وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ - سورة البينة - ٥/٩٨} واتە: فەرمانیان پێکراوە کە بەس خوای گەورە بپەرستن‌و بەنیازێکی پاك ئاییندارییی بۆ بکەن) ماوەردی دەفەرموێ: ئیخلاص نیەتە! لەگەڵ ئەم فەرموودەیەیە: هەموو کردەوەیێ بەپێی نیازو نیەتەکەیەتی. زانایانی گەلی ئیسلام بە تێکڕایی دەنگ رایان لەسەر ئەوەیە کە نیەت لە نوێژا پێویستە. جا ئەگەر نوێژی فەرزی کرد پێویستە قەستی کردنی نوێژەکەو دیاریکردنی ناوو رەچاوکردنی فەرزیەتی ببێ، هەتا لە غەیری نوێژو لە نوێژی فەرزی ترو لە نوێژی سوننەت جیاببێتەوە. رەچاوکردنی فەرزێتی بۆ منداڵ پێویست نیە، چونکە نوێژی منداڵ بە سوننەت دادەمەزرێ.

٢) **رووکنی دووەم:** راوەستانە بۆ خوێندنی فاتیحاو سوورەت، بۆ کەسێ توانای هەبێ، لەکاتی نەتوانیندا دانیشتن‌و پاڵکەوتن‌و راکشان جێگەی راوەستان دەگرێتەوە، بەپێی ئەم فەرموودەیە: عیمرانی کوڕی حوصەین فەرمووی: مەیاسیریم بوو، بۆ چۆنێتی کردنی نوێژی نەخۆش پرسیارم لە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ): کرد فەرمووی: ئەگەر توانیت بەراوەستانەوە نوێژبکە، ئەگەر بەراوەستانەوە نەتتوانی بەدانیشتنەوە

بیکە، ئەگەر بە دانیشتنیشەوە نەتتوانی لەسەر تەنشت بەرەورووگە بیکە (بوخاری گێڕاویەتەوە) نەسائی ئەمەی لێ پترکردووە: خۆشەویستی ئەگەر لەسەر تەنیشتیش نەتتوانی ئەوا لەسەر پشت بیکە. حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} لە کۆتایی فەرمایشتەکەیدا بۆ پشتیوانی ئەم ئایەتەی خوێندەوە: {لاَ يُكَلِّفُ اللّهُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا – سورة البقرة – ٢٨٦/٢} واتە: خوا ئەركێ ناخاتە سەرشانی كەسێ كە لە توانایا نەبێ! مەرجی راوەستان ئەوەیە كە زنجیرەی پشتی رێك بوەستێ، ئەگەر دەیتوانی رابوەستێ، بەلام ئەگەر بەتەواوی توانای چەمینەوەو كورنووشی نەبوو، لەبەر نەخۆشی پشت ئەوە دەبی رابوەستێ بۆ خوێندنی فاتیحەو بەپێی تواناش چەمینەوەو كورنووش جێبەجێ بكا، ئەگەر بۆ راوەستان ئاتاجی بەشتێ بوو كە خۆی پێبگرێ پێویستە وا بكا. بزانن مەبەست لە نەتوانین ئەوەیە كە مەترسی فەوتان یا پەرەسەندنی نەخۆشی، یا زەحمەتێكی زۆر، یا ترسی نوقومبوونو خنكانو سەرەخۆلێی هەبێ، ئەمەیان بۆ سەرنشینی گەمیو شتی وا شافیعی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرمویٚ: ئەوەیە كە بە زەحمەتێكی لە رادە بەدەر نەبێ بۆی نەكرێ!.

راكشان دەبێ لەسەر تەنیشتی راست بێ، ئەگەر نەیتوانی لەسەر لای چەپ رابكشێ، لە هەردوو حاڵەتدا رووی لە رووگەبێ، ئەگەر هەر نەیتوانی لەسەر پشت رابكێشێ، بەلام شتێ بخاتە ژێر سەری هەتا رووی لە رووگە بێ، ئەگەر توانای چمینەوەو كورنووشی نەبوو بە هێماو بە ئامازە بەرەو رووگە بیانكات، دەبێ كورنووشەكەی لە چەمینەوەكەی نەویتربێ. ئەگەر ئەمەیشی بۆ نەكرا بەترووكەی چاو ئامازەیان بۆ بكا،

چونکە ئەوە لای خوارووی توانایە، ئەگەر توانای ئەوەیشی نەبوو بەدڵ نوێژەکەی بکاو بەریز کردارەکانی نوێژ بەدڵیا راببوێرێ.

جا لەم حاڵەدا ئەگەر بە زبان توانای گوتنی ئەڵڵاهو ئەکبەرو خوێندنی قورئانو تەحیاتو سڵاودانەوەی هەبوو ئەوا بە زبان بیانڵێ، دەنا رایان دەبوێرێ بە دڵیدا، هەتا هۆشی لەسەر خۆبێ نابێ واز لە نوێژ بێنێ، ئەگەر لەسەر ئەم حاڵو شێوەیە نوێژیکرد گێڕانەوەی لەسەر نیە، غەزالی (بەرەحمەتبێ) ئەم فەرمایشتەی خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەکا بە بەڵگەی ئەمە کە دەفەرموێ: کاتێ فەرمانم پێکردن بەکردنی کارێ، چەندەی بۆ تان دەلوێ لەو کارە بیکەن. هەروا ئەم ئایەتەیش: {وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّى يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ – سورة الحجر – ٩٩/١٥} واتە: لە طاعەتو خواپەرستی ساردمەبەرەوە لەسەر یەقینی تەواوو ئیمانی کامل دەمری). دیارە کە نوێژ یەکێکە لەعیبادەتە گرنگەکان، جا دەبێ هەتا دوا هەناسە بیکا، مادەم هۆشی هەبێو ئاگای مابێ. بزانن لە سێدارەداراو لە سەریەتی کە بەپێی توانای خۆی لەو حاڵەیشدا نوێژ بکا، شافیعی {رەزای خوای لێبێ} بە دەق ئەمەی فەرمووە.

٣) **روکنی سێیەم:** ئەڵڵاهو ئەکبەری نوێژ دابەستنە، کە پێی دەگوترێ: تەکبیرەتول ئیحرام، چونکە هەندێ شت کە لەپێش ئەودا بۆ نوێژکەر حەڵاڵە، لەپاش ئەو لێی حەرام دەبێ وەك خواردنو قسەکردنو کارێ پەیوەندی بە نوێژەوە نەبێ، بەڵگەی ئەمەیش ئەم فەرموودەیە: دەسنوێژ کلیلی نوێژەو ئەڵڵاهو ئەکبەری نوێژ دابەستن سەرەتای حەرام بوونی هەموو شتێکەی لەناو نوێژدا کە پەیوەندی نوێژەوە نەبێو،

سلاّودانەوەیش هۆی حەلاڵ بوونەوەی ئەو شتانەیە کە بەهۆی ئەڵلاّهو ئەکبەری نوێژ دابەستنەوە لێی حەرام بوون. ئەبوو داوودو خەڵکی تریش بەرشتەیەکی دروست گێڕاویانەتەوە) هەروا ئەم فەرموودەیەی تریشە، کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نوێژ نارِەوانەکە (مُسِيئُ الصَّلاَت)ەکەی فەرموو: کاتێ چوویت بەلای نوێژەوە لە پێشا دەسنوێژێکی تێرو تەسەل بگرە، ئینجا رووبکەرە رووگەو ئەوجا بە گوتنی ئەڵلاّهو ئەکبەر نوێژ دابەستە) گوتەی تایبەتی نوێژ دابەستن (الله أكبر)ە چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: کاتێ دەستی دەکرد بە نێژ لەپێشدا رووی دەکردە رووگەو هەردوو دەستی بەرز دەکردەوەو دەیفەرموو: الله أكبر. (ئیبنو ماجەو ئیبنو حەببان گێڕاویانەتەوە، ئیبنو حەببان بە فەرموودەیەکی دروستی داناوە) ئەمە بۆ کەسێ وایە کە توانای گوتنی ئەم وشەیەی هەبێ، بەزمانی عەرەبی، ئەگەرنا وەر گەڕاوەکەی بە زمانێکی تر بڵێ، وەکوو (خودا لە هەموو کەسێ گەورە ترە) بەلاّم ئەگەر دەیتوانی فێری ئەم وشەیە ببێ ئەوە دەبێ فێری ببێ، ئەگەر بۆ ئەو مەبەستە تووشی سەفەریش ببێ دەبێ سەفەر بکا، چونکە لەم حاڵەدا ئەو سەفەرە رێگەچارەیە بۆ ئەنجام دانی پێویستێ، هەرشتێکیش رێگە چارەی پێویستبێ خۆشی پێویستە.

٤) **بنیات (روکن)ی چوارەم:** خوێندنی فاتیحەیە، بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: هەر کەسێ لە نوێژا، لە هەموو رکاتێکا سوورەتی فاتیحە نەخوێنێ نوێژەکەی دروست نیە (شەیخان گێڕاویانەتەوە). لە گێڕانەوەیەکا: هەر نوێژی پیاو سوورەتی فاتیحای تیادا نەخوێنێ لە کۆڵ ناکەوێ (دارە قوطنی بە رشتەیەکی دروست

گێڕاویەتەوە، ئیبنو حەببان و ئیبنو خوزەیمە لە صەحیحی خۆیاندا گێڕاویانەتەوە) دیارە لەم جۆرە حکومانەدا ژنیش رێك وەك پیاو وایە. شافیعیش بە رشتەی خۆی فەرموودەی پیاوە نوێژ نارەوانەکەی گێڕاوەتەوە، لەوێدا حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} پێی دەفەرموێ: جا ئەللاهو ئەکبەری نوێژ دابەستن بکەو ئەوجا سوورەتی فاتیحە بخوێنە. لە گێڕانەوەیەکدا: هەر کەسێ هەر نوێژی بکاو سوورەتی فاتیحای تیا نەخوێنێ ئەوە ئەو نوێژی نابەکامە، وە ناتەواویشە، بە ئەبو هورەیرە گوترا: ئەی باشە ئەگەر لە پشت پێشنوێژەوە بە جەماعەت نوێژمان دەکرد لەم کاتەدا چۆن؟ فەرمووی: لەم کاتەدا بە پەنامەکی لە دڵی خۆتەوە بیخوێنە (موسلیم). بزانن کە (بسم الله الرحمن الرحیم) ئایەتێکی تەواوە لە سەرەتای فاتیحاوە، بەڵگەی رۆشنی ئەمە ئەوەیە کە بوخاری لە تەئریخەکەیدا باس دەکا: کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: ئایەتەکانی فاتیحە دەژمێری و دایان دەنێ بە حەوت ئایەت و بیسمیللایش دادەنێ بە ئایەتێ لێی. بەپێی ئەم فەرموودەیەی حەزرەتیش {درودی خوای لەسەربێ}: کاتێ سوورەتی ئەلحەمدو دەخوێنن، لەسەرەتایەوە (بسم الله الرحمن الرحیم) بخوێنن، ئەم سوورەتە ئەم ناوانەی تریشی هەیە: ئوممو لقورئان و ئوممولکیتاب و ئەل — سەبعولەسانی. (بسم الله الرحمن الرحیم)یش یەکێکە لە ئایەتەکانی ئەم سوورەتە! (دارە قوطنی گێڕاویەتەوەو دەفەرموێ: پیاوانی رشتەی ئەم فەرموودەیە گشتیان جێگەی باوەڕی فەرموودە زانەکانن).

ئوممو سەلەمەی هاوسەری پێغەمبەریش {درودی خوا لە پێغەمبەرو رەزای خوایش لەوبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: بیسمیللای دانا بە ئایەتێ لە

فاتحا (ئیبنو خوزەیمە لە صەحیحەکەی خۆیدا گێڕاویەتەوە) أبو نصری المؤدب دەفەرموێ: قورئانزانەکانی کووفەو شەریعەتزانەکانی مەدینە رایان یەکە لەسەر ئەوە: کە بیسمیللا ئایەتێکە لە فاتیحە. ئەگەر کەسێ بڵێ لە صەحیحی موسلیمدا دەفەرموێ: عائیشەی هاوسەری حەزرەت دەفەرموێ: دەستووری پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: وابوو سەرەتای نوێژی بە (الله أكبر) دەست پێدەکردو سەرەتای قورئانخوێندنی بە (الحمد لله رب العالمين) دەست پێدەکرد، ئیتر ئێوە چۆن دەڵێن: (بسم الله) سەرەتایە؟ لە وەڵامیدا دەڵێین: مەبەست لەم فەرموودەیەی عائیشە دیاریکردنی خوێندنی ئەو سوورەتەیە کە نازناوی (الحمد لله رب العالمين)ە. ئەگەر گوترا: ئەم قسەیە پێچەوانەی رووکارو ظاهیری فەرموودەکەیە؟ وەڵامەکەی ئەمەیە: لەم شوێنەدا چەند بەڵگەیەكو چەند رایەك هەیە، بەم تەئویلە کار بە هەموو راو بەڵگەکان دەکرێو هیچیان پشت گوێ ناخرێن، کەواتە: بڕیاری دیاریکردنی ئەم واتایە دەگەڕێتەوە بۆ ئەم یاسایە کە پێی دەگوترێ: کارکردن بە کۆی بەڵگەکان! لەکاتی راوەستانداو لەو کاتانەدا کە لە جیاتی کاتی راوەستان دەبێ فاتیحە بخوێنێ، بۆ خوێندنی فاتیحەیش پێشنوێژو پاشنوێژو نوێژ خوێنی تەنیا یەکسانن، ئیتر نوێژەکە پەنهانی بێو بە دەنگی نزمبێ یا ئاشکرابێو بە دەنگی بەرزبێ، بەهەرحاڵ لەکاتی دەسەوسانی (عیجز)داوەرگەڕاوو تەرجەمەکەی دەست نادا، بەڵکوو تەرجەمەی دروست نیە، چونکە لە فزەکەی موعجیزو سەرئاسایە، بە ئادەمیزاد ناکرێ، پێویستە هەموو فاتیحە بەرەوانی بخوێنێ، یەك پیتی لێ نەبوێرێ، چواردە گیراوی (شەددە)ی تیادایە هەر چواردەیا ئەنجام بداو

هیچیان بەرنەدا. جا ئەگەر بە ئارەزوو پیتێکی پەڕاند، یا گێراویەکی بەردا، یا پیتێکی کرد بە پیتێکی تر وەك (صاد) بکا بە (سین) ئەوە نەقورئانخوێندنەکەی دادەمەزرێ‌و نەنوێژەکەی. ئەگەر بەقەستی هەڵەیەکی زمانەوانی وای کرد کە واتای وشەکەی دەگۆڕی، وەك (ئەنعەمتە) بە (ئەنعەمتو) یا بە (ئەنعەمتی) بخوێنێ، ئەوە نوێژکەی پووچە، بەڵام ئەگەر بە قەستی نەبوو ئەوە دەبێ گورج بگەڕێتەوە سەری‌و ئەوهەڵەیە چاك بکاو ئەو جێگەیە بە دروستی بخوێنێ، ئەمە بۆ توانا بەسەر خوێندنی فاتیحادا وایە، بەڵام بۆ کەسێ فاتیحەی بە جوانی لەبەر نەبێ، لەسەریەتی کە فێری ببێ، یا لەناو قورئاندا بیخوێنێ، ئەگەر یەکێ نەیتوانی فێری فاتیحە ببێ پێویستە حەوت ئایەتی تر لە قورئان بخوێنێ، خوای بە یەکەوە بن یا لەیەك دابڕاوبن‌و هەر ئایەتەی هی شوێنێ بن، ئەگەر ئەمەیش فێرنەبوو زیکر بخوێنی، حەزرەت (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: جا ئەگەر قورئانت دەزانی بیخوێنە، دەنا لە جیاتی ئەوە (الحمد لله) و (لا إله إلا الله) و (الله أكبر) بکەو سوپاسی خوای گەورە بکەو تەلیلە بکەو باسی گەورەیی خودا بکە، ئیمامی نەوەوی (رەزای خوای لێبێ) دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە. بۆیەیش مەرجە حەوت ئایەت بخوێنی چونکە فاتیحە حەوت ئایەتە. ئەمیش کەوەجەلی ئەوە دەبێ بەقەد ئەوبێ. ئیبنو حەببانیش لە صەحیحەکەی خۆیدا گێڕاویەتەوە: کە پیاوێ هاتە خزمەت پێغەمبەری خوا (دروودی خوای لەسەربێ) گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! من ناتوانم کە قورئان فێرببم، دەی بفەرموو کەشتێکی وام فێربکە کە برێتی خوێندنی قورئانەکە بکەوێ؟

فەرمووی: بڵێ:- (سبحان الله والحمد لله، ولا اله الا الله والله أكبر، ولا حول ولا قوة الا بالله العلي العظيم).

٥٨) گەورەیی فاتیحە لەچاو هینی تردا:

ئەبو سەعیدی کوڕی موعللا {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: جارێ لە مزگەوت نوێژم دەکرد، لە ناو نوێژەکەدا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: بانگی کردم وەرامم نەدایەوە، کە نوێژەکەم تەواو کرد چوومە خزمەتی، فەرمووی: بۆچی بانگم کردیو نەهاتی؟ عەرزیم کرد: قوربان! ئەوکاتە کەتۆ گازت کردم نوێژم دەکرد، بۆیە وەرامم نەدایەوە، فەرمووی: بۆچی ئەی خوا نافەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اسْتَجِيبُواْ لِلّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُم لِمَا يُحْيِيكُمْ - سورة الأنفال - ٢٤/٨) واتە: ئەی کەسانێ کە باوەڕتان هێناوە بە ئایینی ئیسلام! بە پەلە وەڵامی خوداو پێغەمبەری خودا بدەنەوەو بە زوویی بچن بە دەنگیانەوە، هەر کاتێ پێغەمبەری من بانگیکردن بۆ سەر ئەو کارانەی کە دەبن بە مایەی سەربەرزی ژینی جیهانتانو بەهۆی رووسووریو ژیانی جاویدانی خۆشی بێنیشو ئازاری ئەو جیهانتان) لە پاشا فەرمووی: هۆشیاربە! لەپێش ئەوەدا کە لە مزگەوت بچیتە دەرێ سوورەتێکت نیشان دەدەم کە گەورەترین سوورەتە لەناو قورئاناو خێرو پاداشتی زیاترە؟ ئینجا حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەستی گرتم، جا کەویستمان لە مزگەوت دەربچین عەرزیم کرد: قوربان! جۆ تۆ فەرمووت سورەتێکت پێنیشان دەدەم گەورەترین سوورەتە لە قورئانا؟ فەرمووی: ئەو سوورەتە {الْحَمْدُ للّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ}ە کە ئەو

(سبعا من المثانى) و {وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ}ەيە كە خودا داوێتى بە من كە لەم ئايەتەدا باسى ئەوە دەكاو دەفەرموێ: {وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثَانِي - وَالْقُرْآنَ الْعَظِيمَ - ١٥/٨٧} واتە: بەراستى ئێمە حەوت ئايەتى قورئانمان بەتۆ داوە كە لە هەموو رۆژو شەوێكا چەن جار لەناو نوێژدا دووپات دەكرێنەوە، سەرەڕای ئەم حەوتەی دووبارە پاتەیش باقى قورئانم پێ داوى كە گشتى گەورەیەو خاوەن پایەو مایەیە) (بوخارىو ئەبو داوود گێڕاویانەتەوە)[1].

حاكميش لە ئوبەى كوڕى كەعبەوە (خواى لێ ڕازى بێ) دەگێڕێتەوە پێغەمبەر (دروودى خواى لەسەربێ) پێى فەرمووم: ئومێد دەكەم كە لە مزگەوت نەچيتە دەرەوە هەتا سوورەتێكى وا فێر ببى كە نە لە تەوراتو نە لە ئينجيلو نە لە قورئانا وێنەى نيە، كە ناودارە بە (السبع المثانى) و (فاتحة الكتاب).

٥) **بنياتى پێنجەمى:** نوێژ چەمينەوەيە، كە ناسراوە بە روكووع، ئەمەيش بەقورئانو سوننەتو يەكگرتنى كۆمەڵەى ئيسلام چەسپاوە، قورئان دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا - سورة الحج - ٢٢/٧٧) واتە: ئەى ئيمانداران! نوێژ بكەنو لەناو نوێژەكەدا

---

[1] لە ئەصڵەكەدا ئەم فەرموودەيە لە ئەبو سەعيدى خودرييەوە، ريوايەت كراوە، ئەوە هەڵەيە، تەماشاى تاجول ئوصول بەرگى چوارەم ص ١٥، هەروا (عمدە القارى)و ج/١٨ ص ٨٠. بكە.

- وەرگێڕ -

چەمینەوەو کوڕنووش ئەنجام بدەن. پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} بە پیاوە نوێژ نارەوانەکەی فەرموو: ئینجا بچەمێرەوەو روکووع ببەو ئەوەندە لە چەمینەوەدا بمێنەرەوە تا لەشت لە جمو جووڵ دەکەوێو ئەندامەکانت ئارام دەگرن.

٦) **بنیاتی شەشەم:** ئارام بوونەوەی ناو روکووعە، بەپێی فەرموودەکەی پێشەوە، لای کەمی چەمینەوە ئەوەیە: کە توانای ئەندام تەواو ئەوەندە دابنەوێتەوە کە هەر دوو بەری دەستی بگەن بە هەردوو کەشکە ئەژنۆی، جا ئەگەر نەیتوانی بە ترووکانی چاو ئاماژە بکا. لای هەرەتەواویشی ئەوەیە: کەپشتو ملی لە دانەوینا رێك ببنو هەر دوو لاقی رێك راوەستێنیو هەردوو کەشکە ئەژنۆی بە دەستەکانی بگرێتو پەنجەکانی بەرەو رووگە بڵاو بکاتەوە، لە سوننەتدا وا دەفەرموێ: ئەمە بۆ کەسێ وایە کە بە راوەستانەوەبێ، بەڵام بۆ دانیشتوو لای کەمی چەمینەوە ئەوەیە: کە ئەوەندە بچەمێتەوە کە دەمووچاوی لە بەردەمیەوە بگاتە ئاستی زەوییەکەی بەردەم ئەژنۆکانی، لای هەرەتەواویشی ئەوەیە: کە ئەوەندە دابنەوێتەوە کە تەوێڵی رێك لە ئاستی جێگە کڕنووشەکەی بێ، لای کەمی ئارام بوونەوە ئەوەیە: کە لەشی ئەوەندە لە جووڵە بکەوێ بەرزەوەبوونی لە دانەوێنی جیا بکرێتەوە، بە مەبەستی چەمینەوە، یا راستبوونەوە، یا کوڕنووش. کەوابێ ئەگەر یەکێ دانەوییەوە بە مەبەستی کوڕنووشی قورئانخوێندنو لە پاشاکردی بە چەمینەوەو کوڕنووشی نەبرد، ئەوە دروست نیە، هەروا ئەگەر دانەوێ بۆ چەمینەوەو جمو جووڵی بەردەوام بوو، هەتا هەڵسایەوە، ئەوە پێی ناگوترێ چەمینەوە، چونکە ئارام بوون

پەیدانەبووە، چونکە ئارام بوونەوەی بەراستی ئەوەیە کە لەپاش جووڵە ئارامی یەك پەیدا ببێ بە ئەندازەی (سبحان ربي العظيم) (چەمینەوە = رکوع).

٧) **بنیاتی حەوتەم:** راستبوونەوەیە لە چەمینەوە، چونکە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) بە نوێژ نارەوانەکەی فەرموو: ئەوجا سەرت بەرزەوەکە هەتا رێك لەسەر پێ رادەوەستێت، راست بوونەوەی پێویست ئەوەیە کە لەپاش تەواوکردنی چەمینەوە پشتی راست بکاتەوەو بچێتەوە سەر ئەو حاڵەتەی کە لەپێش چەمینەوەدا لەسەری بووە، دەبێ لەم راستبوونەوەیە مەبەستی شتێ تر نەبێ، ئەگەر لە چەمینەوەدا مارێکی دی، لەترسی ئەوە سەری بەرزکردەوە ئەوە حلێب ناکرێ بۆیو ئەو سەربەرزکردنەوەیە بەراست بوونەوە دانانرێ.

٨) **بنیاتی هەشتەم:** ئارامبوونەوەی ناو راستبوونەوەیە، بەپێی فەرموودەکەی نوێژ نارەوانەکە. گەرەکە ئەندامەکانی لە جووڵە بکەون وەکوو کاتی پێش چەمینەوەی.

٩) **بنیادی نۆیەم:** کورنووشە، خوا دەفەرموێ: {ارْكَعُوا وَاسْجُدُوا} پێغەمبەریش (درودی خوای لەسەربێ) بە نوێژ نارەوانەکەی فەرموو: ئینجا کورنووش ببەو ئەوەندە لە کورنووشدا بمێنەرەوە هەتا جەستەت لە جمو جووول دەکەوێ.

١٠) **بنیاتی دەیەم:** ئارامبوونی ناو کورنووشە، بەپێی فەرموودەی نوێژ نارەوانەکە. لای کەمی کورنووش ئەوەیە کە هەندێ لە تەوێڵی بەرووتی دانێ لەسەر جیگەی نوێژەکەی، بە شێوەیەکی وا کە پێی

بگوترێ کورنووش. پێویسته که قوورسیی سەری بگات، به شوێن کوورنووشەکەی، به جۆرێ ئەگەر لۆکه له کورنووش گاکەیدابێ بپەسترێتەوەو پەستانی پێوه دیاربێ، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ کورنووش دەبەی تەوێڵت لەسەر زەوییەکە گیربکە، نابێ وەك مەل دەنووك له زەوی بدەیت به ناوی کورنووشەوە! (ئیبنو حەببان له صەحیحی خۆیدا گێڕاویەتەوە). جا ئەگەر لەسەر لاجانگ یا لەسەر لووتی، یا لەسەر مێزەرەکەی، یا لەسەر چمکی فەقیانەکەی کورنووشی برد ئەوە بەس نیه، له صەحیحی موسلیمدا دەفەرموێ: لەبەر گەرمیو داخیی چەوو لی کورنووشگا له خزمەت حەزرەتدا {درودی خوای لەسەربێ} سکالامان کرد، سا بەشکوو چارێکمان بۆ بدۆزێتەوەبەلام سکالای نەپرسین! بەیهەقی ئەمەی لەم فەرموودەیە پتر کردووە: که چەوو لە گەرمەکە ئازاری ناوچەوانو لەپمان ئەدا، چارێکمان بکە. بۆ شوێن ناوچاوانو شوێن لەپمان. رشتەکەی ساخە. قسەی راستتر ئەوەیە که پێویسته هەردوو بەری لەپیو هەردوو ئەژنۆیو هەردوو نووکی پێکانیشی دابنێ لەسەر زەوی، واته: بەشێ لەم ئەندامانه لەسەر زەوییەکە دابنێ له دەستو پێدا عیبرەت بەبەری دەستو سنگی پەنجەی پێیه. خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: خودا فەرمانی پێکردووم که لەسەر ئەم حەوت ئێسکە کورنووش ببەم! لەسەر تەوێڵو لووتو، لەسەر بەری هەردوو دەستو، لەسەر هەردوو ئەژنۆو، لەسەر سەرپەنجەکانی هەردوو پێ!. (ئەم فەرموودەیە پەسەندی هەردوولایە) مەرجە لەکاتی کورنووشدا قورسیی سەری بخاته سەر جێ کورنووشەکەیو پشت قنگی بەسەر سەرو ملیدا بەرزبکاتەوە، چونکه

بەرای کوڕی عازیب پاشڵی خۆی بەرزەوەکردو فەرمووی: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ئاوەها لەسەر ئەم شێوەیە کوڕنووشی دەبرد. (ئەبو داوودو نەسائیو ئیبنو حەببان گێڕاویانەتەوە. ئیبنو حەببان بە فەرموودەیەکی دروستو ساخی داناوە) جا ئەگەر کەسێ تەوێڵی زامدار بوو، بە مەندیلێ پێچرابوو، وە لەسەر ئەو مەندێلە کوڕنووشی برد ئەوەی بەسەو کردنەوەی لەسەر نیە، چونکە لە شوێنێ کەسێ بەهێما کوڕنووش ببا دووبارەکردنەوەی لەسەر نەبێ ئەم باشتر لە سەری نیە. ئەگەر نەیتوانی کوڕنووش ببا بەسەری ئاماژەی بۆ بکا، ئەگەر بەسەریش نەیتوانی بە تروکانی چاو، بەپێی فەرموودەی: کاتێ فەرمانم پێکردن بەکردنی کارێ چەندەی بۆتان دەلوێ لەوکارە ئەنجامی بدەن!.

١١) **بنیاتی یازدەهەم:** دانیشتنی نێوانی دوو کوڕنووشەکان، بەرەنگێ لەشی لەجمو جووڵ بکەوێ، بە نوێژ ناڕەوانەکەی فەرموو: ئینجا سەر بەرز کەرەوە تا قنج دادەنیشیت، ئینجا دیسانەوە کوڕنووشێکی تری وەك کوڕنووشی یەکەم بەرەوە ئیتر نوێژەکەت تاسەر بەم شێوەیە بکە (شەیخان) لە صەحیحەیندا دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: دەستووری وا بوو کە سەری لە کوڕنووشی یەکەم هەل دەبڕی هەتا ڕێك دانەنیشتایە کوڕنووشی دووەمی نەدەبرد.

١٢) **بنیاتی دەوانزەدەهەم:** ئارام بوونی نێوانی دوو کوڕنووشەکانە بەپێی فەرموودەی نوێژ ناڕەوانەکە: ئەوجا سەرت لە کوڕنووش هەڵبڕەو کە بە دانیشتنەوە لەشت لەجمو جووڵ کەوتو ئەندامەکانت ئارام بوونەوە ئەوسا کوڕنووشی دووەم ببە.

۱۳ و: ۱٤ و ۱٥) بنیاتی سیازدەهەم‌و چواردەهەم‌و پازدەهەم: دانیشتنە بۆ تەحیاتی دووەم‌و تەشەهودی ناویەتی‌و سەڵاواتدانە لەسەر پێغەمبەرلە ناویدا. مەبەست لە تەشەهود خوێندنی تەحیاتە. ئیبنو مەسعوود {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: لەپێشدا کە لەپشتی پێغەمبەرەوە {دروودی خوای لەسەربێ} نوێژمان دەکرد، لەپێش فەرزبوونی تەحیات لە سەرمان، دەمانگوت: سڵاو لەخوا، سڵاو لەم، سڵاو لەو، هەتا ڕۆژێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: فەرمووی پێمان: وامەڵێن، بەڵام کاتێ لە نوێژدا دادەنیشن بۆ خوێندنی تەحیات بڵێن: (التحيات لله.. هەتەد). (دارە قوطنی‌و بەیهەقی بەرشتەیەکی دروست گێڕاویەتەوە) ڕستەی لەپێش فەرزبوونی تەحیات لە سەرمان‌و وشەی: (بڵێن) ئەم دووە بە دیمەن بەلگەن لەسەر پێویستبوون، لە صەحیحەیندا فەرمان بە خوێندنی تەحیات کراوە، کاتێ خوێندنی تەحیات چەسپاو پێویستبوو، دانیشتنیش بۆی پێویست دەبێ.

دوو گێڕانەوەی دروست بۆ گوتەکانی تەحیات هەیە، هی ئیبنو مەسعودو هی ئیبنو عەبباس، گێڕانەوەی ئیبنو مەسعوود ئاوایە: **(التحيات لله والصلوات والطيبات، السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته، السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين. اشهد ان لا اله الا الله واشهد أن محمدا عبده ورسوله)**. گێڕانەوەی ئیبنو عەبباسیش ئاوایە: فەرمووی: جاران پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} چۆن فێری قورئانی دەکردین ئاوەهایش فێری تەحیاتی دەکردین، گشت جارێ دەیفەرموو: **(التحيات المباركات**

الصلوات الطيبات لله، السلام عليك أيها النبي ورحمة الله وبركاته. السلام علينا وعلى عباد الله الصالحين. أشهد أن لا اله الا الله وأشهد أن محمدا عبده ورسوله) (شافيعیو موسلیمو ئەبو داوودو نەسائی گێڕاویانەتەوە) شافیعی دەفەرموێ: چەند فەرمووده‌یەکی جیاجیا لە بارەی تەحیاتەوە ریوایەت کراوە، من ئەمەیانم لە لاپەسەندترە، چونکە تەواوترینیانە. حافیظ دەفەرموێ: لە شافیعی پرسیارکرا هۆی چییە تەحیاتەکەی ئیبنو عەبباس هەڵ دەبژێری؟ فەرمووی: چونکە گوشادو فرموانەو خۆیشم بە رشتەیەکی دروست بیستوومە هەتا سەر ئیبنو عەبباس، لەبەر ئەوە بەلامەوە داگرترەو گوتەکەی لە هینەکانی تر زیاترە، هەر لەبەر ئەوە پەسەندم کردووە، بەلام سەرکۆنەی کەسیش ناکەم ئەگەر گوتەیەکی تری تەحیات پەسەند بکا، لە گۆتە دروستەکانی. لای هەرەتەواوی تەحیات ئەوە: کە لەم ئەندازەیەی باس کرا ئەمە پتر بکا: (اللهم صل على محمد وعلى ال محمد كما صليت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم، وبارك على محمد وعلى آل محمد كما باركت على ابراهيم وعلى آل ابراهيم، انك حميد مجيد) بەڵگەی پێویستبوونی سەڵاواتدانیش لەسەر پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) ئەم فەرموودەیەیە: لە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) پرسیار کرا: کاتێ نوێژ دەکەین لەناو تەحیاتدا چۆن چۆنی سەڵاواتت لە سەربدەین؟ فەرمووی: بڵێن: (اللهم صل على محمد وعلى آل محمد) (شەیخان) ئەگەر توانای تەحیاتی نەبوو تەرجەمەی دەکا بەزمانێکی تر.

١٦) **بنیـــاتی شـــازدەهەم:** ســـڵاودانەوەی یەکەمـــە، وەك لـــەم فەرموودەیـەدا رابـوورد: دەسـنوێژ کلیلـی نوێـژە.. تـا کۆتـایی. لای کـەمی سـڵاودانەوە ئەوەنـدەیـە: (الـسلام علـیکم) نـەوەوی {خـوای لێ رازی بـێ} دەفـەرموێ: چـەند فەرموودەیـەکی دروسـت هەیـە کـە پێغەمبـەر ئـاوا سڵاوی دەدایەوە: (السلام علیکم) گەڵێ جارانیش دەیفـەرموو: (الـسلام علیکم ورحة الله).

١٧) **بنیـاتی حەڤدەهـەم:** تەرتیبـە، واتـە: ریزکردنـی ئـەم بنیاتانـە بەرودوا لەسەر ئەم شێوەیەی لە پێشەوە باسکرا، ئەمـەیش بـۆ پـەیڕەوی کردنــی پێغەمبــەر، وە بـەپێی فـەرموودەی: (صـلوا کمـا رأیتمـونی أصلی)، کە ئەمە کوردییەکەیەتی: چۆن من نوێژ دەکەم لەبەر چاوتان ئاوا نوێژ بکەن. وەلحاڵ پێغەمبـەر {درووده خوای لەسەربێ}: لە ژیانیدا لەسەر ئەم شـیوە ریزکـراوە نوێـژی دەکـرد. لەسـەر رای فەرمایـشتی دروسـت: نیـەت هێنانی لە نوێژ دەرچوون پێویستو واجب نیە.

٥٩) ئەو شتانەی لە پێش دەستکردن بـە نوێـژ سوننەتن:

دووشت سوننەتن لە پێش دەستکردن بە نوێـژ: کـە بانـگو قامـەتن، کە بە واتا جاڕدانو ئاگادارکردنـەوەن، لـە شەرعیشدا وێردێکـی تایبـەتن، کراون بە دەستوور بۆ بانگەوازکرن بۆ نوێژی فـەرزو بـەس. ئـەم دوەیش بەپێی قورئانو سـوننـەتو یـەکگرتنی کۆمەڵەی گـەلی ئیسلام کـراون بـە

سوننەت. خوای گەورە دەفەرموێ: {وَإِذَا نَادَيْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ اتَّخَذُوهَا هُزُوًا وَلَعِبًا - سورة المائدة - ٥/٥٨) واتە: (کاتێ ئێوە موسوڵمانان بانگ دەکەن کە بێن بۆ نوێژکردن ئەوان ئەو نوێژە، یا ئەو بانگدانی ئێوەیە دەکەن بەگاڵتەو مەزاق) پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ نوێژ دەبێ با یەکێکتان بانگتان بۆ بدا، وە کێتان گەورەتر بوو با ئەو بەرنوێژیتان بۆ بکا، (شەیخان) لە گێڕانەوەیەکدا: منو هاوڕێیەکم چووین بۆ خزمەتی حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} کاتێ ویستمان لە خزمەتی بگەڕێینەوە، پێی فەرمووین: کاتێ کە نوێژ دەبێ بانگ بدەن، لە پاشا قامەت بکەن.

وەکی تریش بێشك بۆ نوێژی فەرزی جەماعەتی پیاوان بانگ سوننەتە، بۆ تاکیش کە بەتەنیا نوێژ بکا بانگدان سوننەتە، گوتراویشتە: کە سوننەت نیە بۆی، چونکە ئاگادارکردنەوە لەئارادا نیە. بەڵام قسەی راست ئەوەیە کە بانگ بۆ تەنیایش سوننەتە چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: بە ئەبو سەعیدی خودری فەرمووی: دەتبینم کە تۆ حەزت لە ماڵاتو مەڕداریو دەشتە، جا هەرکاتێ لەناو مەڕو ماڵاتەکەتا بوویتو بانگتدا، یا لەو دەشتە بوویتو بانگتدا، تەواو دەنگ لە بانگەکە هەڵبڕە، چونکە هەرچی لە قەری دەنگی بانگدەردابێو گوێی لێبێ، جنۆکەبێ، مرۆڤبێ، شێتێ تربێ، لە رۆژی قیامەتدا ئەو شایەتییەی. بۆ ئەدا (شەیخان). سوننەتە بانگو قامەت بەراوەستانەوەبن، سوننەتە روو بەقیبلەبن، سوننەتە باگدەرو قامەتکەر دەسنوێژیان هەبێو لەشیان پاك بێو بانگدەر دەنگی خۆشبێو دەنگ بەرز بێو بە دادبێ، ئەگەر پێویستیش بوو بانگەکە لەسەر شوێنێکی بەرز بێ، یا لە سەربانی

مزگەوتبێ، وە لەجاری یەکەمی (حی علی الصلاة)دا بەسەر لابکاتەوە بەلای راستا، وە لە جاری دووەما بگەڕێتەوە بۆ سەر وەزعی خۆی، وە لەجاری یەکەمی (حی علی الفلاح)دا بەسەر نەك بەسینگ، لابکاتەوە بەلای چەپا، وە لەجاری دووەمدا بگەڕێتەوە بۆ سەر وەزعی خۆی. سوننەتە دەنگ تەواو لە بانگ هەڵبڕێ، با تەنیا هەر خۆشی بێ، لەبەر فەرموودەکەی ئەبو سەعیدی خودری.

مەرجە ئەوکەسەی کە بانگو قامەت دەخوێنێ موسوڵمان بێ، مەرجە بانگدەر قامیدەبێو خاوەن تەمیزو هۆش بێو نێرینەبێ. لەبەر ئەوەی بانگدان بەسراوە بە سەرنجو تەماشای بانگدەرەوە پێویستی بە فەرمانی پێنوێژ نیە بەڵام قامەتکردن بەساروە بە فەرمانی پێشنوێژەوە، لەبەر ئەوەی دەبێ لەسەر فەرمانی ئەوبێ.

٦٠) لە سەرەتاوە هۆی دامەزراندنی بانگو قامەت چی بوو؟:

عەبدوڵلای کوڕی زەید فەرمووی: کاتێ پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: فەرمانی فەرموو کە ناقوسێ دروست بکرێ، هەتا لێی بدەن بۆ ئەوەی خەڵکەکە کۆببنەوە بۆ نوێژی جەماعەت، لەخەوما پیاوێکم بینی زەنگێکی گەورەی پێبوو پێم گوت: ئەی بەندەی خودا! ئایا ئەم زەنگە دەفرۆشی؟ گوتی: بۆچیتە؟ گوتم: بانگەوازی پێدەکەین بۆ کۆبوونەوە بۆ نوێژ. گوتی: ئەی بۆ شتێکت پێنیشان نەدەم کە لەوە باشتربێ؟ گوتم: ئادەی بفەرموو، فەرمووی: لەباتی ئەوە دەڵێیت: (الله أکبر، الله

اكبر الله اكبر. اشهد ان لا الـه الا الله. اشـهد أن لا الـه الا الله. أشـهد أن محمدا رسول الله اشهد أن محمدا رسول الله حـى علـى الـصلاة حى على الصلاة. حى على الفلاح حـى علـى الفلاح. الله أكبر الله أكـبر. لا الـه الا الله) ئینجـا پیاوەکـە کـەمێ دوور کەوتـەوەو ئـەوجا فەرمووی: بۆ قامەتی نوێژیش بڵێ: (الله أكبر الله أكبر، أشهد أن لا الـه الا الله، أشهد أن محمـدا رسـول الله، حـى علـى الـصلاة، حـى علـى الفلاح، قد قامـت الـصلاة قـد قامـت الـصلاة، الله أكبر الله أكبر، لا اله الا الله).

جـا کـە رۆژم لێبـووەوە چـوومە خزمـەتی جـەزرەتو ئـەم خـەوەم عـەرزی کـرد، فـەرمووی: خـوا یاربـێ ئەمـە خـەونێکی راسـتو دروسـتە دەهەڵسە لەگەڵ بیلالا، ئەوەی لەم خەونەدا دیوتە پێـی رەوان بکـەو پێـی بڵێ، با بانگی پێ بدا، چونکە ئەو دەنگی لەتۆ زوڵاڵترە!.

ئیتر منیش لەگەڵ بیلالدا هەڵسامو وشە بە وشە بـۆیم رەدکـردەوەو ئەویش یەکەم بانگیدا، عومەر لەماڵەوە گوێی لەم بانگـە دەبـێ، بـە پەلـە دەردەچێو پۆشاکەکەی بەکێش کردو هاتو فـەرمووی: ئـەی پێغەمبـەری خودا! بەو کەسە کە تۆی کردووە بە پێغەمبەری راستو دروسـت، منـیش وەك ئەو ئەم خەونەم دیوە. پێغەمبـەر (دروودی خوای لەسەربێ) فـەرمووی: دەی سوپاس بـۆ خـوا (ئەحمـەد گێراویەتـەوە) تـەرجیعو تـەثویب سوننەتن، تەرجیع ئەوەیە بانگدەر لەپێش ئـەوەدا کـە بـە دەنگـی بـەرز دوو وشـەی شەهادەت بڵێ، لەژێرلێوەوە بە پەنامەکی ئەم دوو وشەیە بڵێ، ئەوجا بە دەنگـــی بـــەرز بیانڵێـــت. تـــەثـــویبـــیش ئەوەیـــە: لـــە

بانگی بەیانیدا، بانگدەر لە پاش (حی علی الفلاح) دوو جار بڵێ: (الصلاة خیر من النوم) ئەم دووە سوننەتن بەپێی فەرموودەکەی ئەبو مەحذوورە، کە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بانگی فێرکردم نۆزدە وشە بوو.. تا ئەوێ کە دەفەرموێ: ئەگەر بۆ نوێژی بەیانی بانگت دەدا بڵێ: (الصلاة خیر من النوم الصلاة خیر من النوم) نوێژ لە خەو باشرە، نوێژ لە خەو باشترە. (موسلیم و ئەبو داوودو تیرمیذیو نەسائی گێڕاویانەتەوە. تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانی دروستە). سوننەتە بۆ ئەو کەسەی کە گوێی لە بانگو قامەت بێ، ئەوەی ئەوان دەیڵێن ئەمیش بیڵێ، بێجگە لەهەر دوو گوتەی (حی علی الصلاة) و (حی علی الفلاح) لەمانا بڵێ: (لا حول ولا قوة الا بالله) بێجگە لە وەڵامی (الصلاة خیر من النوم) لێرەدا بڵێ: (صدقت وبررت وبالحق نطقت) بێجگە لە وەڵامی (قد قامت الصلاة) لێرەدا بڵێ: (اقامها الله وادمها وجعلنی من صالحی اهلها). بەڵگەی ئەمانە ئەم فەرموودەیانەن: کاتێ بیلال {ڕەزای خوای لێبێ} دەیفەرموو: (قد قامت الصلاة) پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەیفەرموو: (اقامها الله وادامها) عومەریش {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: کاتێ بانگدەر گوتی: (الله أکبر الله أکبر) کەسێکیش لە ئێوە بڵێ: (الله أکبر الله أکبر)، وە کاتێ ئەو گوتی (اشهد ان لا اله الا الله)، ئەویش بڵێ: (اشهد ان لا اله الا الله)، وە کاتێ ئەو گوتی: (اشهد ان محمدا رسول الله) ئەویش بڵێ: (لا حول ولا قوة الا بالله)، وەکاتێ ئەو گوتی: (حی علی الفلاح)، ئەویش بڵێ: (اشهد ان محمد رسول الله) وە

کاتێ ئەو گوتی: (حی علی الصلاه) ئەویش بڵێ: (لا حول ولا قوة الا بالله) وەکاتی ئەو گوتی (الله أکبر الله أکبر)، ئەویش بڵێ: (الله أکبر الله اکبر) وەکاتێ ئەو گوتی (لا الـه الا الله) ئەویش بڵێ (لا الـه الا الله) وە ئەم گوتنی وەڵامانەی لە دڵەوەبێو بۆ رەزای خوابێ، ئەوە ئەو کەسە دەچێتە بەهەشت (موسلیم گێڕاویەتەوە) سوننەتە وەقفەو وەستان بەزەنەی رێ، لەکاتی گوتنی هەموو (الله أکبر)ێکا، چونکە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: ئەی بیلال! کە بانگ دەدەیت لەسەرەخۆ، بەشێنەیی بانگ بدەو پەلەی لێ مەکە بەڵام قامەت بە گورجی تێ پەڕێنە: (یا بلال اذا اذنت فترسل في أذانك واذا أقمت فاحدر) لە شەرحی تیرمیذیدا موحەممەدی کوڕی عەبدورەحمان دەفەرموێ: ئەم فەرموودەیە بەڵگەی ئەوەیە کە بانگدەر هەموو وشەیێ لە وشەکانی بانگ بەسەریەکەوە بەیەك هەناسە دەڵێ. سوننەتە بۆ بانگدەرو قامەتکەر لەپاش بانگو قامەتەکەوە سەڵاوات لەسەر پێغەمبەر بدەن و نزا ناسراوەکە بخوێنن، بڵێن: (اللهم صل وسلم وبارك علی النبی الکریم وآلهِ. اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة آت سیدنا محمداً الوسیلة والفضیلة والدرجة الرفیعة وابعثه مقاما محمودا الذی وعدته انك لا تخلف المیعاد).

عەبدوڵڵای کوڕی عەمر دەفەرموێ: لە خۆشەویستم بیست دەیفەرموو {دروودی خوای لەسەربێ}: کاتێ گوێتان لە بانگ دەبێ، بانگدەر چ دەڵێ ئێوەیش ئەوە بڵێنەوە، لەپاشا صەڵاوات لە دیاری من بدەن، چونکە ئەوەی یەك صەڵاوات لەسەر من بدا خودای گەورە لە باتی ئەوە دە

رەحمەت دەرێژێ بەسەریدا، لەپاش ئەوەیش داوای پایای (الوسیلە)م لە خودا بۆ بکەن، کە یەکێکە لە پایە هەرەبەرزەکانی بەهەشت، دانراوە بۆ بەندەیەکی باش لە بەندە هەرە باشەکانی خودا، وە بۆ ئەو بەندەیە نەبێ بۆ کەسی تر دەست نادا، وە من ئومێد دەکەمو هێوام هەیە کە خۆم ئەو بەندەیە بم، جا ئەوەیش بزانن ئەو کەسەی کە داوای ئەم پایەی ئەلوەسیلەیە لە خودا بۆ من بکا ئیتر تکاو شەفاعەتی منیش بۆ ئەو سەردەگرێ (موسلیم) لە جابیرەوە {رەزای خوای لێبێ} خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەرکەسێ لە پاش بیستنی بانگ بڵێ: (اللهم رب هذه الدعوة التامة والصلاة القائمة آت محمدا الوسيلة والفضيلة وابعثه مقاما محمدا الذي وعدته) هەر کەسێ لەو کاتەدا ئەمە بڵێ لە رۆژی قیامەتا تکای من بۆ ئەو قەبووڵ دەبێ. (بوخاری).

وە سوننەتە لەنێوان بانگو قامەتدا هەموو کەسێ نزای باش بکا بۆ ئیشی دینو دنیای خۆیو موسوڵمانان. چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: نزا لە نێوانی بانگو قامەتدا رەت نابێتەوە. (ئەبو داوودو نەسائیو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە) تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانی دروستە، ئەمەیشی لێ پتر کردووە: گوتیان: قوربان! چی نزایێ باشە تا بیڵێین؟ فەرمووی: لە خودا داوای عەفوو عافیێتو ئاسوودەیی دینو دنیا بکەنو داوای لێبوردنی تاوانو لەشی ساغی لێبکەن!.

٦١) باسی ئەو شتانەی کە لەناو نوێژدا سوننەتن‌و پێیان دەگوترێ (ئەبعاض) واتە: گرنگە سوننەتەکان:

ئەو شتانەی کە لەناو نوێژدا سوننەتن:-

یەکەم: تەحیاتی یەکەم، بەپێی ئەم فەرموودەیە کە عەبدوڵڵای کوڕی مالیکی کوڕی بوجەینە دەیگێڕێتەوە، دەفەرموێ: لە نوێژی نیوەڕۆدا تەحیاتی یەکەمی نەخوێندو هەڵسایەوە، بەڵام کاتێ نوێژەکەی تەواو کرد دوو کوڕنووشی هەڵەی برد. (شەیخان). دیارە ئەگەر تەحیاتی یەکەم فەرز بوایە تەرکی نەدەکردو بۆی دەگەڕایەوە، کەواتە: ئەوە بەڵگەی ئەوەیە کە سوننەتە، بۆ تەحیات هەرچۆن دابنیشێ دەبێ، بەڵام لە تەحیاتی یەکەما ئیفتیراش سوننەتە، کە ئەوەیە پێی چەپی لەژێر خۆیا رادەخاو پێی راستی هەڵ دەنێ‌و سەرەپەنجەکانی پێی راستی دەکاتە رووگەو لەسەر قاپە رەقەڵەی پێی چەپی‌و سەرپەنجەکانی پێی راستی دادەنیشێت. لە تەحیاتی دواییشدا تەوەرروك سوننەتە، کە وەکوو ئیفتیراش وایە، بەڵام ئەوەندە هەیە لەمەدا پێی چەپی لە ژێر خۆیەوە لەلای راستیەوە دەردەکاو لاقنگی دەلکێنێ بە زەوییەکەوە (لە ئەصڵەکەدا تەوەرووك فەرامۆش کرابوو، نازانم بۆ. (وەرگێڕ).

دووەم: قونووت خوێندنە لەپاش راستبوونەوە لە چەمینەوەی رکاتی دووەمی نوێژی بەیانی، هەروا لە نوێژی وەتردا لە نیوەی دووەمی رەمەزاندا. بەڵگەی قونووتی بەیانی ئەم فەرموودەیەی ئەنەسە

دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} تا لە دنیا دەرچوو هەمیشە لە نوێژی بەیانیدا قونووتی دەخوێند. (ئیمامی ئەحمەدو کەسانی تریش گێڕاویانەتەوە). ئیبنو صەلاح دەفەرموێ: پتر لە کەسێ لە حوففاظی حەدیث بڕیاری دروستیی ئەم فەرموودەیان داوە. یەکێ لەوانە حاکمو بەیهەقیو بەڵخییە. بەیهەقی دەفەرموێ: کارکردن بە گوێرەی ئەم فەرموودەیە لە چوار جێنشینەکەوە وەرگیراوە، واتە: لە خولەفای ئەربەعەوە، بەڵگەی ئەوەیش کە قونووت لەپاش سەربەرزکردنەوەیە لە چەمینەوەی رکاتی دووەم فەرموودەکەی (شەیخەینو ئەبو داوودە) کە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: لە نوێژی بەیانیدا لە رکاتی دووەما، لەپاش (ربنا ولك الحمد)ەوە دەیفەرموو: (اللهم أنج الوليد..) تا کۆتایی فەرموودەکە، کە پوختەو پاڵفتەکەی ئەمەیە: لە داستانەکەی شەهیدەکانی بیری مەعوونەدا، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە نوێژی بەیانیدا لەپاش هەڵسانەوە لە چەمینەوەی رکاتی دووەم، قنووتی دەخوێند، حەدیسێکیش لە موستەدرەکی حامکدا هەیە، موغنی موحتاج نەقڵی کردووە ئەویش دەقە لەسەر ئەمە[1].

---

[1] لێرەدا (كفاية الاخيار) و (الفقه الميسر)ە کە چونیەکن. بەڵام هەر دوو ئەصڵەکە شەڵەژاون، بەپێی تاج الاصول وشەرحی صەحیحی موسلیمو موغنی موحتاجو عومدەتول قاری شەرحی صەحیحی بوخاری) راستم کردەوە، ئەصڵەکان ئاوایە: (وكون القنوت في الركعة الثانية فلما رواه البخاري في صحيحه، وكونه بعد رفع الرأس من الركوع فلما رواه الشيخان عن أبي هريرة *(رضي الله عنه)* أن رسول الله *(صلى الله عليه وسلم)*: لما قنت في قصة قتلى بئر معونة قنت بعد الركوع فقسنا عليه قنوت

سوننەتی قونووت بە هەموو نزاو پارانەوەو وەسپدانەوەی خوای گەورە دەبێ، تەنانەت بە خوێندنی ئایەتێکیش کە نزاو وەسپدانەوەی خوای تیادابێ، بە نیازی قونووت، سوننەتەکە بە ئەوەندەیش دێتە جێ، بەڵام لەسەر شێوە بیستراوەکەی خۆی باشترە. یەکێ لە نزا بیستراوەکانی ئەمەیە: (**اللهم اهدني فيمن هديت وعافني فيمن عافيت، وتولني فيمن توليت وبارك لي فيما أعطيت وقني شر ماقضيت فانك تقضي ولا يقضى عليك وانه لا يذل من واليت تباركت ربنا وتعاليت**). (ئەبو داودوو تیرمیذیو نەسائیو کەسانی تریش بە رشتەیەکی راستو دروست گێڕاویانەتەوە) رافیعی دەفەرموێ: لە پێش

الصبح؟!) جاریێ حەیدثی وا بەم لەفظە لە صەحیحەیندا نیە، ئەم جۆرە ریوایەتە نەریوایەت لە لەفظە نە بە مەعنایە، نە موودرەجە، نە نەقلّ بە تەصەرروفە، حەدیپ وا ریوایەت ناکرێ. بەلێ لە داستانەکەدا، کە یەکێ لە ریوایەتەکانی، ئەو حەدیسەی شەیخەینو ئەبو داوودە کە من استشهادم پێی کرد بەلگەی ئەم دوو کارەی تیادایە. گەرچی لە صەحیحەیندا رێوایەتێ هەیە لە ئەنەسەوە، لەسەر ئەوە کە جاران پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە پێش بەرزەوەبوون لە روکوع قونووتی دەخوێنند، بەلاّم بەیهەقی دەفەرموێ: کەسانێ کە گێڕاویانەتەوە قونووت لەپاش بەرزبوونەوە بە ژمارە زۆرترو بە حیفظ بە حیفظترن، کەواتەقسەی ئەوان لە پێشترە (لە صەحیحی موسلیمدا دەفەرموێ: عاصیم فەرمووی: لە ئەنەسم پرسی: قونووت لە پێش روکووعدایە یا لەپاش روکوع؟ بەلاّم دەقی ئەصڵەکە کە دەڵێ: (يقنت قبل الرفع من الركوع) ئیهامی ئەوە دەکا، کە قونووت لەناو روکوعدا بخوێنرێ، وا دەزانم لێرەدا وشەی (الرفع) موقحەمە گەرچی ئەم رستەیە لە (كفاية الاخيار)یشدا هەیە، هەرچۆنبێ ئاڵۆزەو ئەنجامی کەمتەرخەمییە.

- وەرگێڕ -

رستەی (تبارکت ربنا وتعالیت)ەوە، زاناکان ئەم رستەیان پتر کردووە: (ولا یعز من عادیت) لە گێڕانەوەیەکی بەیهەقیدا لەپاش رستەی (تبارکت ربنا وتعالیت)ەوە ئەمەیش هەیە: (فلك الحمد علی ماقضیت أستغفرك وأتوب الیك). بۆ پێشنوێژ سوننەتە بە لەفزی کۆمەڵ قونووتەکەی بخوێنێ، بەڵکوو ناپەسەندە کە نزاکەی هەر بۆ خۆی بێ، بەپێی فەرموودەکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: هەرکەسێ بەرنوێژی بۆ کۆمەڵێ بکاو نزای باش بەس بۆ خۆی بکاو بۆ ئەوانی نەکا، ئەگەر وابکا بەراستی ناپاکییان لێدەکا. (ئەبو داوودو تیرمیذی گێڕاویانەتەوەو تیرمیذی بە جوانی داناوە). سوننەتیشە پێشنوێژو پاشنوێژو· قونووتخوێن دەست بەرز بکەنەوە، تا کۆتایی قونووت، بەڵام دەست هێنان بە دەموچاودا سوننەت نیە، چونکە چەسپاو (ثابت) نیە، ئەمە فەرمایشتی بەیهەقیە. بەبێ راجیایی دەستهێنان بەسەر سنگدا سوننەت نیە، بەڵکوو کۆمەڵێ زانا بەدەق دەفەرموون: شتی وا ناپەسەندە، ئەمەیش لە (الررضە)دا وا دەفەرموێ: بەڵگەی قونووتی وەتری نیوەی دووەمی رەمەزان، تیرمیذی لە ئیمامی علییەوە، ئەبو داوود لە ئوبییەی کوڕی کەعبەوە گێڕاویانەتەوە.

٦٢) ئەم شتانەیش لەناو نوێژدا سوننەتن و پێیان دەگوترێ (هەیئات) واتە: سوننەتە سووکەڵەکان:

ئەم سوننەتانە پازدەن، بە کورنووشی هەڵە پڕناکرێنەوە، واتە کە فەوتان بە سەجدەی سەهوو جەبر ناکرێنەوە.

یەکەم: دەست بەرزکردنەوەیە لەم کاتانەدا: لە کاتی (الله أکبر)ی نوێژدابەستنداو، لەکاتی دانەوینەوە بۆ چەمینەوەو، لەکاتی سەربەرزکردنەوە لە چەمینەوەو، لەکاتی هەڵسانەوە لەپاش تەحیاتی یەکەم، لەسەر ئەم شێوەیە: هەردوو دەستی بە رووتیو بەکراوەییو لەگەڵ کەمێ بڵاوی پەنجەکانی بەرزدەکاتەوە هەتا سەری پەنجەکانی دەگاتە ڕێکی لای ژووررووی گوێیو، ناو لەپەکانی دەگەنە ئاستی هەردوو سەرشانەکانی. ئیتر بۆ ئەمە وەك یەکە. کە بە پێوە نوێژبکا، یا بە دانیشتنەوە، یا بەراکشانەوە، وە نوێژەکە فەرز بێ یا سوننەت، وە نوێژکەرەکە پیاو بێ یا ژن، پێشنوێژ بێ یا پاشنوێژ ئەمانەیش سوننەتن بەپێی فەرموودەکەی ئیبنو عومەر، کە دەفەرموێ: پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) بە گوتنی (الله أکبر) نوێژی دادەبەست، وە لەکاتی ئەڵڵاهو ئەکبەرکردندا هەر دوو دەستی، تا بەرابەر هەردوو سەرشانی بەرزدەکردەوە، وە کاتێ دەچوو بۆ روکووع ئەڵڵاهو ئەکبەری دەکردو دیسان بەو چەشنە هەردوو دەستی بەرز دەکردەوە، وە کاتێ لە چەمینەوە هەڵ دەسایەوە دەیفەرموو: (سمع الله لمن حمده) وە لەم کاتەیشدا بەو چەشنە هەردوو دەستی بەرز دەکردەوە تا ئاستی هەردوو

سەرشانی، ئینجا دەیفەرموو: (ربنا ولك الحمد). لە گێڕانەوەیەکدا: هەروەها هەمان چەشن هەردوو دەستی بەرز دەکردەوە لەوکاتەدا کە دوو رکاتی تەواو دەکردو هەڵ دەسایەوە بۆ رکاتی سێیەم، بەڵام لەکاتی کورنووشداو لەو کاتەدا کە سەری لە کورنووش هەڵ دەبڕی دەستی بەرز نەدەکردەوە (ش/د/ت/ن – بوخاریو موسلیمو ئەبو داوودو تیرمیذیو نەسائی گێڕاویانەتەوە).

دووەم: بە دەستی راستی مووچی دەستی چەپی بگرێ، قوبەیصەی کوڕی هەلیب لە باوکیەوە دەفەرموێ: جاران پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کاتێ بەرنوێژی بۆ دەکردین، بە دەستی راستی مووچی دەستی چەپی خۆی دەگرت. (تیرمیذی) پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: یەکێکە لە رەفتارە بەرزەکانی پێغەمبەران کە لەناو نوێژدا بە دەستی راست مووچی دەستی چەپ بگیرێ (شەیخانو نەسائیو حاکم). دەست دانان لە خواروو ناوکەوە، یا لە سەروویەوە، چونیەکە، چونکە ئەم دوو جۆرە لە هاڕێیانی پێغەمبەرەوە ریوایەت کراوە، عەلی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: سوننەتە لە نوێژدا، لەکاتی راوەستانا، دەستی راست لەسەر دەستی چەپ لە خوار ناوکەوە دابنرێ. (ئەبو داوودو ئەحمەدو ئیبنو ئەبی شەیبە). تیرمیذیش دەفەرموێ: هەندێ وا بەباش دەزانن کە دەستەکانی لە ژوور ناوکیەوە دابنێ، هەندێکیش وا بەباش دەزانن کە لە خوار ناوکیەوە دایان بنێ، هەموو ئەمانە بەلایانەوە مەودای گوشادە. وائیلی کوڕی حوجریش دەفەرموێ: لەگەڵ پێغەمبەردا بە جەماعەت نوێژم کرد، دەستی راستی لەسەر دەستی چەپی دانا، لەسەر سینگی. (ئیبنو خوزەیمە لە صەحیحەکەیداو، ئەبو داوودو نەسائی

گێڕاویانەتەوە) ئەمە گفتەی نەسائیە: ئەوجا دەستی راستی لەسەر پشتی دەستی چەپی، لەئاستی موچی باسکی خۆی دانا.

سێیەم: نزای سەرەتای نوێژ، کە بریتییە لەمە: نوێژکەر لەپاش ئەڵلاهو ئەکبەری نوێژدابەستن بڵێ: **(وجهت وجهی للذی فطر السموات والارض حیفا مسلما وما أنا من المشرکین. إن صلاتی ونسکی ومحیای ومماتی لله رب العالمین، لا شریك له بذلك امرت وأنا من المسلمین)** (موسلیم) لە گێڕانەوەیەکدا: علی {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە هەڵدەسا بۆ نوێژ لە پێشا ئەڵلاهو ئەکبەری نوێژداستنی دەکرد، ئینجا یەکسەر دەیفەرموو (وجهت وجهی) هەتا کۆتایی (م/د/ت/ن)[1]، ئەگەر بە قەستی، یا لەبیری نەبوو، نزای سەرەتای نەخوێندو اعوذو بیللای کرد مافی ئەوەی نابی کە بگەڕێتەوە بۆی، چونکە کاتی بە سەرچوو. ئەبو هورەیرەیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: عادەتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وابوو، لە دوای ئەڵلاهو ئەکبەری نوێژدابەستن، لەپێش خوێندنی فاتیحادا ئێستێکی دەکرد، گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! بە باوكو دایكمەوە بەقوربانتبم لەم ئێستەدا چی دەخوێنی بە نهێنی؟ فەرمووی: دەڵێم:- **(اللهم باعد بینی وبین خطایای کما باعدت بین المشرق والمغرب، اللهم نقنی من خطایای کما نقنی الثوب الابیض من الدنس، اللهم**

---

[1] زوربەی ئەم ویردو نزایانەی ناونوێژم لەبەرگی یەکەمی تاجول ئوصولدا کردووە بە کوردی، ئەگەر ئەو تەرجەمانە رۆژێ لە رۆژان لێرەیش بنوسرێن کارێکی پیرۆزە.

- وەرگێڕ - ۱۹۹۵/۸/۹

اغسلنی من خطایای بالثلج والماء والبرد) (شەیخان/د/ن) عومەریش {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: یاسای پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} وابوو لەپاش ئەللاهو ئەکبەری نوێژدابەستن دەیفەرموو: (سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالی جدك ولا اله غیرك) (موسلیمو داره قوطنی گێڕاویانەتەوە).

چوارەم: لە هەیئاتی نوێژ – ئەعوذوبیللا کردنە، چونکە خوا دەفەرموێ: {فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ – سورة النحل – ٩٨/١٦) واتە: کاتێ دەست ئەکەیت بە قورئانخوێندن بڵێ: (اعوذ بِاللّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ – پەنا دەگرم بە خودا لە شەڕی شەیتانی دوور لە ڕەحمەت).

جوبەیری کوڕی موطعیم دەفەرموێ: حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} کە دەستی دەکرد بە نوێژ لە سەرەتاوە سێ جار دەیفەرموو: (الله أكبر كبيرا والحمد لله كثيرا وسبحان الله بكيرة وأصيلا) ئەوجا دەیشی فەرموو: (اللهم انی أعوذ بك من الشيطان الرجيم من همزه ونفخه ونفثه) ئەی خوایە! پانادەگرم بەتۆ لە شەڕی شەیتانی بەشبڕاو لە ڕەحمەتی خودا، لە خۆی، لە دەست لێوەشاندنی، لە پسەپسی شیعر گوتنی، لە فشەکردنی!. شافیعی {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: اعوذوبیللاکردن بە گشت گۆتەیێ دەبێ، کە پەناگرتن بە خودای تیابێ. باشتر ئەوەیە کە بڵێ: (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) ئیبنو لموندیر دەفەرموێ: لە پێغەمبەرەوە هاتووە، کە لەپێش قورئانخوێندندا دەیفەرموو: (أعوذ بالله من الشيطان الرجيم) بۆ قورئانخوێندنی

هـەموو ڕکاتــێ (اعــوذ بــالله)کــردن ســوننەتە، چــونکە هــەموو دوو قورئانخوێنـدنێ، بـەهۆی چـەمینەوەو شـتی تـرەوە، لەیـەکتریی دادەبـڕێن ولێك تەرازان (فەصـل) دەکەوێتـەنوێوانیان. گوتراویـشە: کـە تایبەتـە بـە ڕکاتی یەکەمەوە.

پێنجەم: بە دەنگی بەرزخوێندن لە شوێنی خۆیـداو بـە دەنگـی نـزم خوێنـدن لـە شـوێنی خۆیـدا، پێـشنوێژ لـەم نوێژانـەدا قورئـان بـە دەنگـی بـەرز دەخوێنـێ، لـە بـەیانیو هـەینیو هـەردوو جەژنـەکانو تـەراویحو وەتری ڕەمەزانـدا، هەروا لە ڕکاتی یەکـەمو دووەمـی شێوانو خەوتنانـدا، .ئەمـەیش بـەکۆی دەنـگو بـەپێی یـەکگرتن، نوێژکـەری تـەنیایش لـەم نوێژانەدا بۆی هەیە بـەدەنگی بـەرز بخوێنـێ، چونکە ئـەو وەك پاشـنوێژ فەرمانی پێکراوە بە گوێڕاگرتن لـە پێژنوێـژ، کەواتـە وەزعـی لـە وەزعـی پێشنوێژ دەچێ، کەواتە بۆ ئەمیش سوننەتە کە بەدەنگی بەرز بخوێنێ.

بەڵام پاشنوێژ – واتە : مەئمووم – لە نوێژی ئاشکراو نهێنیدا هەر بە دەنگی نـزمو بـە پەنامـەکی قورئـان دەخوێنـێ، چونکە ئـەم فـەرمانی پێکراوە کە گوێ لە قورئانخوێندنی پێشنوێژ رابگرێ.

سـوننەتە بیـسمیلایش لـە نوێـژی ئاشـکرادا بـە ئاشـکرا بخـوێنرێ، چونکە گێڕانەوەیەکی دروسـت هەیـە لـە عـەلیو ئیبنـو عـەبباسو ئیبنـو عومەرو ئەبو هورەیرەو عائیشەوە {ڕەزای خوایان لێبێ} دەڵێ: پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} لـە نوێـژی حـازردا بیـسمیلای بـە دەنگـی بـەرز دەخوێنـد، لـە موغنیـدا دەفـەرموێ: لەسـەر فەرمایـشتی دارە قـوطنی فەرموودەیـەکی ساخی دروست لە ئنەسەوە هەیە دەفەرموێ: ئەنەس خۆی بیسمیللای بە

دەنگی بەرز دەخوێندو، دەیفەرموو: هەتا بۆم بکرێ لە نوێژا چاو لە پێغەمبەر دەکەم، واتە: نوێژەکەی دەکەم بە سەرمەشق بۆ چۆنێتی نوێژی خۆم (وەرگێر).

ئەگەر کەسێ نوێژی فەوتاوی گێڕایەوە، لەسەر ئەم یاسایە بە ئاشکرا یا بە پەنامەکی دەخوێنێ: ئەگەر فەوتاوی شەوی لەشەوا دەگێڕایەوە ئەوە بە ئاشکرا دەخوێنێ، ئەگەر نوێژی فەوتاوی رۆژی لە رۆژدا دەگێڕایەوە بە پەنامەکی دەخوێنێ بەڵام ئەگەر نوێژی چووەی رۆژی لە شەودا دەگێڕایەوە، یا بە پێچەوانەوە، ئەوە فەرمایشتی راستتر ئەوەیە کە بایەخو ئیعتبار بە کاتی گێڕانەوەکەیە، کەواتە: ئەگەر بە رۆژ نوێژی خەوتنانی گێڕایەوە ئەوە بە نهێنی دەیخوێنێ، ئەگەر بەشەو نوێژی نیوەرۆی گێڕایەوە بە ئاشکرا دەخوێنێ!.

شەشەم: سوننەتە هەرکەسێ فاتیحای تەواوکرد بڵێ (ئامین) خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ پێشنوێژ دەڵێ: (غیر المغضوب علیهم ولا الضالین) ئێوەش بڵێن: ئامین، چونکە هەرکەسێ بۆی رێ بکەوێ لەگەڵ فریشتەکانا ئامین بکا، خودا لە گوناهی لەوەپێشی دەبوورێ. (شەیخان). هەم پێشنوێژو هەم نوێژخوێنی تەنیا، لە نوێژی ئاشکرادا، دەنگی لێ هەڵدەبڕێ، لە فەرموودەدا دەفەرموێ: یاسای پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وا بوو، کاتێ لە خوێندنی فاتیحا دەبۆوە، بە دەنگی بەرز دەیفەرموو: ئامین. (دارە قوطنی بە رشتەیەکی جوان گێڕاویەتەوە، ئیبنو حەببانو حاکمیش بە دروستیان داناوە، حاکم دەیشفەرموێ: ئەم فەرموودەیە پلەی ساخیو دروستییەکەی بەپێی

مەرجی بوخاریو موسلیمە کە بۆ فەرموودەی راستو دروستیان داناوە).

هەروا پاشنوێژیش بە ئاشکرا دەیڵێ. شافیعی لە (الام)دا، دەفەرموێ: موسلیمی کوڕی خالید هەواڵی پێماندا، لە ئیبنو جورەیجەوە، لە عەطائەوە، عەطاء فەرمووی: بە گوێی خۆم لەم پێشەوایانەم بیستووە، لە ئیبنو زوبەیرو لە وانەی پاش ئەو، کە پێشنوێژییان دەکرد، لەپاش خوێندنی فاتیحا دەیانفەرموو: ئامین، ئەوانەیشی کە لە پشتیانەوە نوێژیان دەکرد دەیانفەرموو: ئامین، تەنانەت مزگەوتەکە دەنگی دەدایەوەو گرمەی دەهات! بوخاریش بە تەعلیق لە ئیبنو زوبەریرەوە ئەمەی باس کرووە.

حەوتەم: سوننەتە نوێژخوێن لە پاش خوێندنی فاتیحە، لە نوێژی بەیانیو هەینیو لەرکاتی یەکەمو دووەمی هەموو نوێژێکی تردا، جگە لە نوێژی تەرم سوورەتێ بخوێنێ، لە نوێژی تەرما لە پاش فاتیحا سوورەت نەخوێنێ، سەربەڵگەی ئەم مەسەلەیە ئەمەیە کە ئەبو قەتادە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەستووری وابوو لە رکاتی یەکەمو لە رکاتی دووەمی نوێژی نیوەڕۆدا سوورەتی فاتیحاو سوورەتێکی تری دەخوێند، ئەو سوورەتەی کە لە رکاتی یەکەما دەیخوێند درێژتر بوو لەو سوورەتەی کە لەرکاتی دووەما دەیخوێند، جار جارەیش دەنگی ئەوەندە بەرز دەکردەوە، کە ئایەتەکە دەبیسترا، لە نوێژی عەصریشا هەروای دەکرد، لە رکاتی یەکەمی بایانیشدا سورەتی درێژ تری دەخیوێند لە سوورەتی رکاتی دووەم (شەیخان) ئەگەر لە پاش فاتیحا هەر چەندێ قورئان بخوێنێ دەبێ، با سوورەتی تەواویش نەبێ یا سوورەتێ لە هەردوو رکاتەکەدا دووبارە بکاتەوە. لێرەدا ئاوا نووسراوە:

(فعن قتادة رضي الله عنه فيمن قرأ سورة واحدة في ركعتين أو ردد سورة في ركعتين: كل كتاب الله) ئەمە تێکەڵو پێکەڵە، بەڵام من چارم ناچارە کە بیبەمەوە سەرمەبەستی راستی، بۆیە ئاوا تەرجەمەی دەکەم. لە قەتادە پرسیارکرا: ئەگەر کەسێ سوورەتێ دابەش بکا بەسەر دوورکاتا، یا سوورەتێ دووبارە بکاتەوە لە هەردوو رکاتەکەدا دەبێ یانا؟ فەرمووی: دەبێ، چونکە لە هەموو ئەم حاڵەتانەدا قورئانی خوێندووە کە نامەی خوایە[1].

عەبدوڵڵای کوڕی سائیبیش {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: جارێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە مەککەی موکەرەمە نوێژی بەیانی بۆ دەکردین، لەپاش فاتیحاوە، لە سەرەتای سوورەتی موئمینوونەوە دەستی پێکرد، تا گەیشتە سەرباسی مووساو هاروون، یاخود گەیشتە سەرباسی حەزرەتی عیسا، لەوێدا کۆکەیەك گرتی، ئیتر قورئانخوێندنەکەی بڕیو سوورەتەکەی تەواو نەکردو چوو بۆ روکووع! (شەیخان).

پیاوێکی جوهەینیی، فەرمووی: گوێم لێ بوو کە پێغەمبەر لە هەردوو رکاتەکەی نوێژی بەیانیدا هەر سوورەتی (اذا زلزلت الارض)ی خوێند، جا ئەوەیان نازانم کە ئایا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە بیری چووبوو کە لە رکاتی یەکەمیشا هەر ئەم سوورەتەی خوێندبوو، یاخود بە ئارەزوو ئاوای کرد، تا ئێمەیش جاروبار چاو لەو بکەینو ئاوا بکەین (ئەبو داوود بە رشتەیەکی دروستو دارە قطنی بە رشتیەکی بەهێز

---

[1] تەماشای عمدە القاری و بەرگی شەشەم لاپەڕە (٤٢) بکە.

- وەرگێڕ -

گێڕاویانەتەوە[1]). رافیعی {ڕەزای خوای لێبێت} دەفەرموێ: سوورەتی تەواو باکورتیشبێ خێرترە لە پارچەیێ لە سوورەتی درێژ!

ئەوەوی {ڕەزای خوای لێبێت} دەفەرموێ: ئەمە کاتێ وایە کە سوورەتە تەواوەکەو پارچە سوورەتەکە بەقەد یەك بن، بەڵام ئەگەر پارچەی سوورەتی درێژ لە سوورەتە کورتەکە درێژ تربوو ئەوە خوێندنی پارچەکە خێرترە چونکە زۆرتر.

بەڵام وادەخوازێ کە ئەمە پێوەندبێ بەمەوە: ئەمە کاتێ وایە کە پارچەی سوورەتی درێژ سەرەتاو کۆتایی‌و واتای تەواوو روون بێ دیارە لەکاتی وادا کە ئەو باشترە لە سوورەتی کورت[2].

---

(١) هەر حەدیسێ تەحقیق بکەم بە پێی شەرحی نەوەوی لەسەر صەحیحی موسلیم‌و عومدەتولقاری لەسەر صەحیحی بوخاری‌و (كفاية الاخيار في حل غاية الإختصار)و بەپێی غایەتو لمەئمول لەسەر تاجول ئوصول تەحقیقی دەکەم، لەبەر ئەوە تەحقیقەکە جێگەی متمانەیە، ئەگەر لەواندا، ئەم دۆزییەوە بەپێی موغنی موحتاج، ئەگەر لەوێشا نەم دۆزییەوە، وەك خۆی دەیهێڵمەوە.

- وەرگێڕ -

(٢) کەواتە: نوێژخوێن نابێ هەر لە خۆیەوە پارچەیێ لە سوورەتێ بخوێنێ، مەگەر ئەو پارچەیێ لە لایەن پسپۆڕانەوە سەرەتاو کۆتایی دیاری کرابێ‌و بڕیاریش درابێ کە لەلایەن واتایشەوە دانبڕاوە لە پێش‌و پاشی خۆی. ئەمەیش پێویستی بە مەسحێکی سەراسەری ئایەتەکانی قورئانە، کە تا ئێستا بە شێوەیەکی سەربەخۆ، بەپێی ئاگاداری من نەکراوە.

- وەرگێڕ - ١٩٩٥/٨/٣٠

حـەزرەت خـۆی {درودی خوای لەسەربێ} لـە نوێـژی بەیانیـداو لـە هـەموو نوێـژێکی تـردا رکـاتی یەکـەمی درێـژتر دەکـردەوە لـە رکـاتی دووەم، بـە تایبەتی لە بەیانیدا زۆرتـر درێـژی دەکـردەوە، چونکە خـوا دەفەرموێ: {وَقُـرْآنَ الْفَجْـرِ إِنَّ قُـرْآنَ الْفَجْـرِ كَـانَ مَـشْهُودًا - سـورة الإسـراء - ۱۷/۷۸} (واتـە: وە نوێـژی کـاتی دەرکـەوتنی سـبەینێش بـەجێ بێنـە، چونکە بە راستی نوێژی بەیانی فریشتە پـۆل پـۆل دێنـە دیـاری). دیـسان لەبەر ئەوەیش هەتا کەمیی ژمارەی رکاتەکانی، بە زۆریـی قورئانخوێنـدن پڕبکرێتـەوە، لەبـەر ئـەوەیش کـە لـە دواخـەوە، مـەردوم بەشـی خۆیـان حەساونەتەوە، هێشتا نەپلکاون بە مـشوورو هـەوڵی گوزەرانـەوەو تێکـەڵی سـەرقاڵیی دنیـا نەبوونـەتـەوە، کەواتـە هـەتا دڵیـان لـە خـەیاڵی گـوزەران خاڵییە با دەمێکی خۆش لەگەڵ خـودای خۆیانـدا، دوور لـە موزاحەمـەی ئەغیار، گفتوگۆ بکەن، لەبەر ئـەوەیش کـە نوێـژی بـەیانی بناغـەی کـاری ئـەو رۆژەیـەو سـەرەتایەتی شـتیش هـەر لەسـەرەتاوە بـەگرنگی بیگـری چاکترە، لەبەر ئەمانە هەموو، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} جـاری وادەبـوو دەوری شەست ئایەت هەتا سەت ئایەتی لە نوێژی بەیانیـدا دەخوێنـد، یـا سورەتی (ق) یا سـوورەتی (رووم) یـا سـوورەتی (اذا الـشمس کـورت)ی تیادا دەخوێند، لە سەفەریشدا فەلـەق‌و ناسـی دەخوێنـد، جـاری وادەبـوو کـە ژنـی منـاڵ بەبـەر لـە ریـزی جەماعـەتا لـە پـشت حەزرەتـەوە نوێـژی دەکرد، منداڵەکەی لە دورەوە دەگریا، حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} هـەر کـە گـوێی لـە گریـانی مناڵەکـەی دەبـوو نوێژەکـەی بـە کـورتی ئـەنجام دەدا، رەحمی بە منداڵەو بە دایکەکەی دەکرد، نەبادا بەهۆی درێـژ کردنـەوەی نوێژەکـەوە تووشـی سـەخڵەتی بـبن، لـە نوێـژی بـەیانی رۆژی هەینیـدا

سوورەتی (ألم تنزیل)ی سەجدەو سوورەتی (هل أتى على الانسان)ی دەخوێند، ئەم دوو سوورەتەی بە تەواوی دەخوێند، لە حەزرەتەوە وارید نەبووە کە پارچەیێ لە سوورەتێکیان لەهەریەکێ لە رکاتەکانی نوێژی بەیانیدا بخوێنێ، کەواتە: ئەوەی وا بکا بە پێچەوانەی رابەریی ئەو زاتەوە کار دەکا {دروودی خوای لەسەربێ}. ئەوەیش رێنمایی کە ئەم دوو سوورەتە بە تەواوی بخوێنرێن پەندو جیکمەتەکەی ئەمەیە: باسی سەرەتای بوونەوەرو سەرەنجامی کاری ئەم بوونەوەرەو زیندوو بوونەوەو دروستکردنی ئادەمو چوونە بەهەشتو دۆزەخو شتی تریشیان تیادایە، کە دەبن بەهۆی هۆشیاریی نەتەوەی ئیسلام لە بارەی رووداوەکانی رۆژی رەستاخێزەوە، هەتا پەندو ئامۆژکارییان لێ وەربگرن.

پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} جاری وادەبوو نوێژی نیوەڕۆی درێژ دەکردەوە، جاری وادەبوو بە مام ناوەندی دەیکرد. ئەبو سەعید {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: نوێژی نیوەڕۆ دادەبەسترا، زەلام بەپێ دەچوو بۆ بەقیع، ئیشی خۆی لەوێ تەواو دەکردو دەگەڕایەوە بۆ ماڵەوەو دەسنوێژی دەگرتو ئەوجا دەهات بۆ مزگەوت، لەگەڵ ئەوەیشا فریای رکاتی یەکەمی ئەو نوێژە لەپشت پێغەمبەرەوە دەکەوت، چونکە ئەوەندەی درێژ دەکردەوە. (موسلیم) جاری وایش هەبوو (سبح اسم ربك الأعلى)ی تیادەخوێند، یا (والليل اذا يغشى) یا (والسماء ذات البروج) یا (والسماء والطارق).

عەصریشی ئاوای دەکرد: ئەگەر درێژی بکردایەتەوە بەقەد نیوەی نوێژی نیوەڕۆی درێژدەکردەوە، ئەگەر کورتیشی بکردایەتەوە بە قەد

نێومڕۆ دەبوو، لە حاڵەتی کورتیی نیومڕۆدا. لە شێوانیشا ئەمە رێبازی بوو: جارێ قورئانی زۆری تیادەخوێند، جارێ کەم، چونکە سەلماوە: کە جاری وابووە (ئەعراف)ی تیاخوێندووە، بەڵام دابەشی کردووە بەسەر رکاتی یەکەم و دووەمیدا، هەروا (الطور)ی تیا خوێندووە هەروا (المرسلات) و (سبح اسم ربك الاعلى) و (والتين والزيتون)و (فەلەق) و (ناس) خوێندنی ئەم سوورەتانە لەم نوێژانەدا، لە فەرموودەی دروستی بە ناوبانگدا هەیە.

نوێژی خەوتنانی ئاوا دەکرد: خۆی (والتين والزيتون)ی تیا خوێندووە، ئەم سوورەتانەیشی بۆ موعاذ دەست نیشان کردووە کە لە نوێژی خەوتناندا بیانخوێنی: (والشمس) و (سبح اسم ربك الاعلى)و (والليل اذا يغشى)و هاوچەشنی ئەمانە، نارازی بوو لەوە کە موعاذ سوورەتی (بەقەرە)ی لەبەر نوێژیی خەوتناندا خوێندبوو، جارێ موعاذ لە پشت پێغەمبەرەوە {درودی خوای لەسەربێ} نوێژی خەوتنان بە جەماعەت دەکا، ئەوجا دەچێ بۆ ناو هۆزەکەی خۆی بەر نوێژی خەوتنانیان بۆ دەکاو، سوورەتی بەقەرەی تیا دەخوێنێ، پیاوێ لە لای پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} سکاڵای لە دەست ئەم کارەی موعاذ کرد، کە نوێژەکەی زۆر درێژ کردەوە، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: لە موعاذ تووڕەدەبێ و پێی دەفەرموێ: ئەی موعاذ! مەبە بە ئاژاوە بەرپاکەری ناو کۆمەڵەی نوێژکەرەکان، ئەوجا ئەو سوورەتانەی بۆ دەست نیشان دەکا کە ناومان هێنان، لە نوێژی هەینیدا ئەم سوورەتانەی بە تەواوی دەخوێند: لە رکاتی یەکەمدا سوورەتی (الجمعه) یا (الأعلى)ی دەخوێند، وە لە رکاتی

دووەما سوورەتی (المنافقون) یا (الغاشیة)ی دەخوێند {دروودی خوای لەسەربێ} بەڵام هەرگیز پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: شتی وای نەکردووە کە بچێ کۆتایی هەریەك لەم دوو سوورەتانە لە هەریەك لە دوورکاتەکەی نوێژی هەینیدا بخوێنێ، کاری وا بۆچی دوورە لە رێگەی راستی ئەوەوە (ئەمە نیوەی راستەو نیوەی هەڵەیە، کاری وا دوورە لە رێگەی راستی پێغەمبەری رەهبەر؟ لە باسی هەیئەتی حەوتەمی ئەم باسەدا کە باسی ژمارە/ ٦٢ وە، دانەر بۆ بەڵگە لەسەر دروستبوونی بەشێ لە سوورەتێ یا چەند ئایەتێ لە ورەتێ لە رکاتێکا، ئەثەرەکەی قەتادەی هێنایەوە، ئەم قسەیەی پێچەوانەی ئەوەیە (وەرگێڕ) لە دوو جەژنەکەیشدا خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} لە پاش فاتیحا لە رکاتی یەکەما سوورەتی (ق)ی بە تەواوی دەخوێند، یا سوورەتی (سبح اسم)ەی بە تەواوی دەخوێند، لە رکاتی دووەمیشا یا سوورەتی (اقتربت)ی بە تەواوی دەخوێند، یا سوورەتی (هل اتاك)ەی بە تەواوی دەخوێند، لەسەر ئەم رێبازە پیرۆزە بەردەوام بوو هەتا گەیشتەوە بەدیداری یەزدانی مەزن.

چوار جێنشینە هەقناسەکانو زانا پێشەواکانیش هەروایان دەکرد، {رەزای خوا لە هەموویان بێ}. پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} هیچ سوورەتێکی بە تایبەتی بۆ هیچ نوێژێ دیاری نەکردووە، جگە لەم سوورەتانەی کە ناومان هێنان بۆ نوێژی هەینیو دوو جەژنەکەو بەیانی رۆژی هەینی. عەمری کوڕی شوعەیب لە باوکیەوە لە باپیرییەوە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: سوورەت بە سوورەتی ئەو بەشەی قورئان کە پێی دەگوترێ موفەصصەل، گەورەو گچکەی، بە گوێی خۆم لە پێغەمبەرم بیستووە، کە بەر نوێژیی پێدەکردن، لە نێژە فەرزەکاندا بۆ مەردوم. (ئەبو داوود).

له نوێژی فهرزدا نهبیستراوهو ساخ نهبۆتهوه که پێغهمبهر {درودی خوای لهسهربێ}: خۆی له یهك ركاتدا پتر له یهك سوورهتی خوێندبێ، بهڵام له نوێژی سوننهتدا ئهوهی كردووه (ئهمه بۆنی ئهوهی لێدێ که شتی وا ناباشه، بهڵام ئهمه ناباش نییه چونکه پێغهمبهر {درودی خوای لهسهربێ} ئهمهی تهقریر كردووه، بهڵکوو وهسپی ئهو کهسهیهی كردووه که ئهمهیكردووه. تهماشای عومدهتولقاری ب/٦ل/٣٩ بکه (وهرگێڕ).

ههشتهمو نۆیهم: (له ههیئاتی نوێژ) ئهڵلاهو ئهکبهر كردنه، له کاتی دانهوینهوهو سهربهرزهوه كردنداو گوتنی (سمع الله لمن حمده) وهلهکاتی سهربهرزهوهكردندا له چهمینهوه، سهربهڵگهی – ئهمهیش ئهوهیه که ئهبو هورهیره {رهزای خوای لێبێ} دهفهرموێ: جاران پێغهمبهری خوا {درودی خوای لهسهربێ} کاتێ دهستی دهكرد به نوێژ، ڕێك ڕادهوهستاو به گوتنی (الله أكبر) نوێژی دادهبهست، کاتێکیش دهچوو بۆ چهمینهوه: (الله اكبر)ی دهكرد، کاتێ له چهمینهوه پشتی ڕاست دهكردهوه دهیفهرموو: (سمع الله لمن حمده) ئهوجا که دادهبهزی بۆ كوڕنووش دهیفهرموو: (الله أكبر) ئهمهی له ههموو نوێژێكیدا دهكرد، ههروا لهو کاتهیشدا که دوو ركاتی تهواو دهكردو ههڵ دهسایهوه بۆ ركاتی سێیهم ئهڵلاهو ئهکبهری دهكرد. (بوخاریو موسلیم).

دهیهم: ویردو تهسبیحاتی ناو چهمینهوهو كوڕنووش. ئهبو داوود ئهم فهرموودهیهی گێڕاویهتهوه: کاتێ (فسبح باسم ربك العظيم)ی هاته خوارهوه، خۆشهویست {درودی خوای لهسهربێ} فهرمووی: بیکهن به به ذیكری ناوچهمینهوهتان، واته لهناو ڕوكووعدا بڵێن: (سبحان ربي

العظيم) كاتێكیش ئایەتی (سبح اسم ربك الاعلى) هاتە خوارەوە، خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: بیکەن بە ذیکری ناو کورنووشتان، واتە: لەناو سەجدەدا بڵێن: (سبحان ربی الاعلى). وا باشە کە ئەم ویردە سێ جار بڵێ: بەپێی ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: هەر کەسێ لە ئێوە لەناو چەمینەوەدا سێ جار بڵێ (سبحان ربی العظیم) ئەوە چەمینەوەکەی گوتنی سێ جار لای کەمیی تەواوی چەمینەوە، هەرکەسەشتان لەناو کورنووشدا، سێ جار بڵێ: (سبحان ربی الأعلى) ئەوە کورنووشەکەی تەواوە، بەڵام گوتنی سێ جار لای کەمی تەواویی ویردی ناو سەجدەیە. (تیرمیذیو ئەبو داوود). هەرەتەواوەکەی لە نۆجارەوە دەست پێدەکا هەتا یازدەجار خوێنی.

ماوەردی دەفەرموێ: ئەمە کاتێ وایە کە پێشنوێژبێ. بەڵام نوێژخوێنی تەنیا بۆی هەیە چەندە خۆی ئارەزوو دەکا ویردو نزا بە دوورو درێژی بخوێنێ، بەپێی فەرمایشتی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: هیچ کاتێ بەندە وەك کاتی ناو کورنووش لە خواوە نزیك نابێتەوە، کەواتە: لەوکاتەدا دوعاو نزا زۆر بکەن، جێگەی خۆیەتی کە پاڕانەوەکەتان قەبووڵ بکرێ. (موسلیمو ئەبو داوود). پێشنوێژیش ئەم مافەی بۆ هەبێ. هەیە بەمەرجێ پاشنوێژەکانی رەزایان لەسەر درێژکردنەوەکە هەبێ. خۆشەویست خۆی {درودی خوای لەسەربێ} لەناو چەمینەوەو کورنووشدا پاڕانەوەو نزاو ویردی زۆری دەخوێند، ئەوەتا حەزرەتی عائیشە {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}:

له چەمینەوەو کوڕنووشدا زۆر دەیفەرموو: (سبحانك اللهم وبحمدك اللهم اغفر لی) (شەیخان‌و ئەحمەدو کەسانی تریش گێڕاویانەتەوە).

دیسان له عائیشەوە {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: زۆرجار حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} لە چەمینەوەو کوڕنووشدا دەیفەرموو: (سبوح قدوس رب الملائکة والروح) (م/ د/ ن/). لە ئیمامی عەلیەوە {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: یاسای پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: وابوو لەناو چەمینەوەدا دەفەرمووو: (اللهم لك رکعت وبك آمنت ولك أسلمت، أنت ربی، خشع سمعی وبصری ومخی وعظمی وعصبی وما استقلت به قدمی لله رب العالمین) (ئەحمەدو موسلیم‌و ئەبو داوودو کەسانی تر).

دیسان لەوەوە {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} زۆر جاران لە کوڕنووشدا دەیفەرموو: (اللهم لك سجدت وبك آمنت ولك اسلمت، سجد وجهی للذی خلقه فصوره فأحسن صوره فشق سمعه وبصره فتبارك الله أحسن الخالقین) (م).

یازدەهەم: هەردوو دەستی لەسەر هەردوو ڕانی دادەنێ له دانیشتنی تەحیاتی یەکەم‌و تەحیاتی دووەما، دەستی چەپی دەکاتەوەو بەری دەستی لەسەر ڕانی لەنزیکی سەر ئەژنۆیەوە دادەنێ، دەستی ڕاستیشی لەسەر ڕانی ڕاستی له نزیکی سەر ئەژنۆیەوە دادەنێ، پەنجەکانی دەستی ڕاستی دەنووقێنێ، تەنها پەنجەی شایەتمانی نەبێ، کە بەری دەداتەوە، کاتێ گەیشتە (الا الله) بەرزی دەکاتەوەو کەمێ بە کووڕی بەرەو ڕووگە بیگرێ‌و ئیتر نەیجووڵێنێ، وە نیازی لەو جووڵەیە ئاماژە بێ بۆ یەکتایی خوا هەتا گوتارو کردار لە ددانانان بە یەکتایی خوادا یەك بگرن.

ئیبنوعومەر {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} زۆر جار کە لە تەحیاتا دادەنیشت لەپی ڕاستی لەسەر ڕانی ڕاستی دادەناو لەپی چەپی لەسەر ڕانی چەپی دادەنا، پەنجەی شایەتمانی بەرەڵا دەکردو لەکاتی گوتنی وشەی (الا الله)ی ناو شایەتماندا بەرزی دەکردەوەو ئیتر چاوی تێ دەبڕی (ئەحمەدو موسلیمو نەسائی).

دوازدەهەم: لە هەموو تەحیاتێکا کە سڵاوی تیادا نەدرێتەوە دانیشتن بە شێوەی (افتراش – پێراخستن) سوننەتە، کە بریتییە لەوە: پێی چەپی ڕابخا لە ژێریداو لە سەری دابنیشێو پێی ڕاستی بە پەنجەکانییەوە هەڵ بنێو ڕووی سەرە پەنجەکانی بکاتە ڕووگە، لە تەحیاتی دواییشتدا لەسەر شێوەی (تورك – لاسمتەنشین) دابنیشێ، لاسمتەنشینیش وەکوو پێراخستنە، بەڵام لەمەدا پێی چەپی لە ژێر خۆیەوە دەر دەکا بۆ لای ڕاستی، وە نەرمەی لاسمتی دەنووسێنێ بەزەوییەکەوە.

ئەم دوو شێوەیە لە صەحیحەیندا هەیە: لە گێڕانەوەیەکی بوخاریدا دەفەرموێ: ئەبو حومەیدی ساعیدی {ڕەزای خوای لێبێ} بە چەن کەسێ لە یارانی پێغەبەری فەرموو: من لە هەمووتان باشتر ئاگام لێیەتی کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نوێژی چۆن بوو: سەرنجم دەدا کە ئەڵلاهو ئەکبەری دەکرد، هەردوو دەستی تا ئاستی هەردوو سەرشانەکانی هەڵ دەبڕی، کە ڕوکووعیشی دەبرد هەر دوو دەستی لە هەردوو ئەژنۆکانی خۆی گیر دەکرد، وەرێك پشتی خۆی دەچەماندەوە، پشتو ملی خۆی ڕێك لە یەك ئاست بەبێ کووڕی ڕادەگرت، کە سەریشی هەڵ دەبڕی لە چەمینەوە ڕێك هەڵ دەسایەوەو قنج ڕادەوەستایەوە، تایەك یەك

برپڕاگەکانی پشتی دەچوونەوە شوێنی خۆیان، کە کوڕنووشیشی دەبرد هەردوو لەپی دەستی دادەنا لەسەر زەوییەکە، بەڵام باسکی خۆیی ڕانەدەخست لەسەر زەوییەکەو کەمێ باسکەکانی بەرزدەگرتو نەشی دەنووساندن بە لاتەنیشتی خۆیەوە، بەڵکوو هەر دووباڵی خۆیی بڵاو دەکردەوە، وەسینگی پەنجەکانی هەردوو پێی لەسەر زەوی دادەناو نووکی پەنجەکانی قاچی ڕوویان دەکردە رووگە، لە تەحیاتی یەکەمیشدا لەسەر قاچی چەپی دادەنیشتو قاچی ڕاستی هەڵ دەنا، لە دوارکاتیشدا پێی چەپی لەژێر خۆیەوە ڕەت دەکردو لە ژێر پێی ڕاستیەوە نووکەکەی دەردەکرد، وە پێی ڕاستیشی هەڵ دەناو لەسەر لاڕانی خۆی دەدەنیشت. (دانەر بەشی کۆتایی ئەم فەرموودەیەی نووسیبوو، من بە تەواوی نووسیم، چونکە دەبێ بە بەڵگەی ڕۆشن بۆ زۆر لە کردارەکانی نوێژ — وەرگێڕ).

سیازدەهەم: نزاو پاڕانەوەی دانیشتنی نێوان هەردوو کوڕنووش. پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە دانیشتنی نێوان کوڕنووشەکاندا دەیفەرموو: (رب اغفر لی رب اغفر لی) (نەسائیو ئیبنو ماجە).

ئیبنو عەبباس {ڕەزای خوا لە خۆیو باوکی} دەفەرموێ: یاسای پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: وابوو، لە دانیشتنی نێوانی دوو کوڕنووشەکاندا دەیفەرموو: **(اللهم اغفر لی وارحمنی وعافنی واهدنی وارزقنی)** (ئەبو داوود) لە گێڕانەوەیەکی تیرمیذیدا: (واجبرنی)یە لە جیاتی (عافنی).

چواردەهەم: دانیشتنی وچانە،کە برێتییە لە دانیشتنێکی سووکەڵە، لە پاش لێبوونەوە لە کوڕنووشی دووەمی ڕکاتی یەکەمو، لە پاش

لێبوونەوە لە کوڕنووشی دووەمی ڕکاتی سێیەم، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} خۆی ئەوەی کردووە، دوو گێڕاونەوەیش هەیە لە ئیمامی ئەحمەدەوە، یەکێکیان ئاوا دەڵێ.

پازدەهەم: نزازو پاڕانەوەی پاش تەحیاتی دوایی، عەبدوڵڵای کوڕی مەسعود، گێڕاویەتەوە، کاتێ پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} تەحیاتی فێرکردوون، لە کۆتاییدا فەرموویەتی: ئینجا بە ئارەزووی خۆی بپاڕێتەوە بۆ خۆیو حەزی لەچی بێ لە خودا داوای بکا (م).

عەلی {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: یاسای پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: وابوو لە تەحیاتا لە ناوەندی شایەتمانهێنانو سڵاودانەوەدا دەیفەرموو: (اللهم اغفر لی ما قدمت وما أخرت وما أسررت وما أعلنت وما أسرفت وما أنت أعلم به منی أنت المقدم وأنت المؤخر لا اله الا أنت) (موسلیم).

عەبدوڵڵای کوڕی عەمر {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: ئەبو بەکری صەدیق {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی بە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: نزایەکم فێربکە کە لە نوێژەکەما بیکەم، فەرمووی: بڵێ: (اللهم انی ظلمت نفسی ظلما کثیرا ولا یغفر الذنوب الا أنت فاغفر لی مغفرة من عندك وارحمنی، انك أنت الغفور الرحیم) (شەیخان). ئەبو هورەیرەیش {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: یاسای پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: وابوو لە نوێژدا، لە کۆتایی تەحیاتی پێش سڵاودا دەیفەرموو: (اللهم انی أعوذ بك من عذاب القبر ومن عذاب النار ومن فتنة المحیا والممات ومن فتنة المسیح الدجال) (م).

شانزەهەم: سڵاودانەوەی دووەمە، چونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} بەلای راستو بەلای چەپی خۆیدا سڵاوی دەدایەوە (م).

٦٣) سوننەتە پەیوەستەکانی نوێژە فەرزەکان:

ئەو نوێژە سوونەتانەی کە پەیوەستن بە فەرزەکانەوە نۆزدە رکاتن؛ دوو رکات لە پێش نوێژی بەیانیدا، چوار رکات لە پێش نیوەڕۆدا، دوو رکات لە پاشی، چوار رکات لە پێش ئەصردا، دوو رکات لە پێش شێواندا، دوو رکات لە پاشی، سێ رکات لە پاش خەوتنان، کە ئاخر رکاتیان وەتربوو، سوننەتە دامەزراوەکانیان دە رکاتن، کە برێتین لەو سوننەتە پەیوەستانە کە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} سەرومڕ کردوونی، کە ئەمانەن: دوو لە پێش بەیانیدا، دوو رکات لە پێش نیوەڕۆدا، دوو رکات لە پاشی، دوو رکات لە پاش شێوان، دوو رکات لە پاش خەوتنان، بەڵگەی ئەمەیش فەرموودەکەیە کە ئیبنو عومەر {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لە خزمەت پێغەمبەردا {درودی خوای لەسەربێ} دوو رکات لە پێش نێوەڕۆداو، دوو رکات لە پاشیەوەو، وو رکات لە پاش شێوانەوەو، دوو رکات لە پاش خەوتنانەوە، نوێژی سوننەتم کردووە، حەفصەی خوشکیشم، کە هاوسەری پێغەمبەر بوو، قسەی بۆ کردووم: کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە پاش شەبەق دوو رکات نوێژی سوننەتی سووکەڵەی دەکرد. (شەیخان).

ئەوانەی کە دەفەرموون چوار لە پێش نیوەڕۆوە سوننەتە بەڵگەکەیان ئەم فەرموودەیە: کە بوخاری لە عائیشەوە دەیگێڕێتەوە:

پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} چوار رکات نوێژی سوننەتی لە پێش نوێژی نیوەڕۆوە تەرك نەدەكرد! ئەوانەیش كە دەفەرموون: چوار لە پێش عەصرەوە هەیە، بەڵگەیان ئەم فەرموودەیەی تیرمیذییە: عەلی {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە پێش عەصردا چوار ركات سوننەتی دەكرد، بەینی دەخستن، لە گێڕانەوەیەكدا: ڕەحمەتی خودا لەو كەسەبێ كە لە پێش عەصردا چوار ركات سوننەت دەكا. تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەكی جوانە، ئیبنو حەببانیش بە فەرموودەیەكی دروستی داناوە. دوو ركاتەكەی دوا خەوتنانیش ئیبنو عومەر حەدیسێكی گێڕاوەتەوە لە بارەیانەوە. دوو ركاتەكەی پێش شێوانیش بەپێی گێڕانەوەی بوخاری: لە پێش نوێژی شێوانەوە نوێژی سوننەت بكەن. لەپێش نوێژی شێوانەوە نوێژی سوننەت بكەن. لە جاری سێیەمدا فەرمووی: بۆ كەسێ ئارەزوو بكا.

لە موسلیمدا دەفەرموێ: ئەنەسی كوڕی مالیك {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: جاران كە لە مەدینە بووین، كاتێ بانگدەر بانگی شێوانی دەدا، یاران پەلاماری پەنا كۆڵەكەكانی ناو مزگەوتیان دەدا، هەتا فریابكەون لە پێش دابەستنی جەماعەتی شێواندا، سەرو دوو ركات سوننەت خێرا بكەن، تەنانەت خەڵكێكی ئەوەندە زۆر خەریكی كردنی ئەو دوو ركاتە سوننەتە بوون لەو كاتەدا، پیاوی نەشارەزا كە دەهاتە ژوورەوە لەو وایە كە ئەوە نوێژی شێوانە دەیكەن!

٦٤) نوێژی سوننەتی زۆر سوننەت:

سێ جۆر نوێژی سوننەت زۆر خێرن:

یەکەم: شەو نوێژ.

دووەم: نوێژی چێشتەنگاو،

سێیەم: نوێژی تەراویح.

پێشەوایانی گەلی ئیسلام بەکۆی دەنگ یەکیان گرتووە لەسەر ئەوە کە شەونوێژ زۆر خێرە، خوای مەزن دەفەرموێ: {وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ – سورة الإسراء – ٧٩/١٧) واتە: سەرەڕای نوێژە فەرزەکان بەشەو واز لە خەو بێنەو خەو لە خۆت بزڕێنە، هەندێ شەو نوێژبکەو قورئانی تیابخوێنە، دیسان خوای مەزن دەفەرموێ: {كَانُوا قَلِيلًا مِّنَ اللَّيْلِ مَا يَهْجَعُونَ – سورة الذاريات – ١٧/٥١) واتە: ئەو تەقواکارانە ڕەوشتێکی تری بەرزیان هەبوو ئەوەبوو کە بەشەو سەرخەوێکیان دەشکانو ئیتر زوربەی شەو هەر سەرقاڵی نوێژ بوون هەروا زاتی هەرەمەزن دەفەرموێ: {تَتَجَافَى جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا – سورة السجدة – ١٦/٣٢) واتە: بەشەو دوورە پارێزن لە نوێنو نووستنو هەر سەرگەمی شەو نوێژو خواپەرستینو لە خودا دەپاڕێنەوە، لاڵەو پاڵەو سکاڵا لە دەرگای پەروەردگاری خۆیانا دەکەن، هەم لە ترسی سزاو تۆڵەی سەختیو هەم بە هیوای ڕێژنەی ڕەحمەتی) لە پێشدا شەو نوێژ فەرز بوو، لە دواییدا ئەو بڕیارە لابرا.

له فهرموودهیشدا دهفهرموێ: حهزرهت {درووده خوای لهسهربێ} دهفهرموێ: خوو بگرن بهشهو نوێژهوهو بیکهن به پیشهی ههمیشهتان، چونکه شهو نوێژ ههر له مێژهوه پیشهی پیاوچاکان بووه، سهرهڕای ئهوهیش دهبێ بههۆی نزیکبوونهوه له خواوه، وه دهبێ به کهفارهتی خراپهو ههروهها له گوناهیش دهتان گێڕێتهوه! (له گێڕانهوهیهکی تاجول ئوصولْدا: دهردیش له لهش دهردهکا – وهرگێڕ).

(حاکم گێڕاویهتهوهو فهرموویهتی: ئهم فهرموودهیه دروستهو ساخه، چونکه بهپێی مهرجی ئیمامی بوخارییه که بۆ فهرموودهی دروست (حهدیثی صهحیح) دایناوه. له لایهکی تریشهوه له فهرموودهدا ههیه دهفهرموێ: {درووده خوای لهسهربێ} ههر کهسێ ههر شهوێ سهت ئایهت لهشهو نوێژدا بخوێنێ، لهناو تۆماری دهستهی بێ ئاگایاندا، لهو شهوهدا ناوی نانوسرێ، ههر کهسێکیش ههر شهوێ له شهو نوێژدا دووسهد ئایهت بخوێنێ ناوی له دهفتهری خواپهرستهبێ گهرده کانا دهنوسرێ (حاکم گێڕاویهتهوهو فهرموویهتی: ئهمه بهپێی مهرجی ئیمامی موسلیم)ه.

بزانه: که ناوهراستی شهو باشترین کاته بۆ شهو نوێژ، چونکه کاتێ له خۆشهویست {درووده خوای لهسهربێ} پرسیارکرا: له دوا نوێژه فهرزهکان کام نوێژێ خێری زۆرتره؟ فهرمووی: نوێژی ناو جهرگهی شهو. چونکه لهکاتهدا جهنگهی گهرمهی خهوه، زۆربهی خهڵك لهوکاتهدا بێ ئاگان، لهوکاتی وایشدا خواپهرستی زۆر ئهستهمه! بهههرحاڵ نیوهی دوایی له نیوهی پێشوو باشتره بۆ شهونوێژ، چونکه خوا دهفهرموێ: {وَبِالْأَسْحَارِ

هُمْ يَسْتَغْفِرُونَ - سورة الذاريات - ١٨/٥١} واته: له بەرەبەیاندا بە کوڵی دڵ لە خودای میهرەبان دەپاڕێنەوە کە لە تاوانیان خۆش بێ، بە تایبەتی لە تاوانی ئەوە نەبادا لەو شەوەدا درێغییان کردبێ لە هەقی جێبەجێکردنی بەندایەتیدا). دیسان لەبەر ئەوەیش چونکە خودای پەروەردگار هەموو شەوێ لە سێیەکی کۆتایی شەودا تەشریفی دادەبەزێ بۆ ئاسمانی یەکەمو دەفەرموێ: ئای بۆ بەختەوەرێ بێت لەم کاتی رەحمەتبارانەدا لێم بپاڕێتەوە تا بچم بە هاواریەوە، ئای بۆ کەسێ داوای بەشی باشم لێبکا هەتا بەشی بدەم. ئای بۆ کەسێ داوای لێخۆشبوونم لێبکا هەتا لێی خۆش بم (ش/ د/ ت) ئەم دابەزینە دابەزینی نیشانەکانی دەسەڵاتی خوایە نەك مەبەست لێی ئەوەبێ کە زاتی خودا خۆی دابەزێ، هەتا کەسێ بڵێ: ئەمە سەردەکێشێ بۆ ئامێتە بوونو توانەوەی دروستکەرو دروستکراو لەناو خۆیانداو سەردەکێشێ بۆ ئەوە کە بڵێن خوا لەشو جەستەو ئەندامی هەیە، کە بەمە لە زاراوەی هەندێ گوروهدا مگوترێ (حلول) و (تجسیم) چونکە خوا لە بارەی بێچوونیی خۆیەوە دەفەرموێ: {لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ البَصِيرُ - سورة الشورى - ١١/٤٢} (واتە: لەوێنەی زاتی خوا هیچ شتێ نیە).

ناباشە کەسێ شەو سەراسەر هەرشەو نوێژبکا، چونکە بەپێی فەرموودە شتی وازیان دەدا لە لەشو تەندروستی. کەسێ خوو بگرێ بەشەو نوێژەوەو لە پاشا وازی لێبێنێ شتی وا ناباشە، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} بە عەبدوڵلای کوڕی عەمری کوڕی عاصی فەرموو: ئەی عەبدوڵلا! وەك فیسارەکەس مەبە کە جاران شەو نوێژی دەکرد، کەچی ئێستا نایکا (ش).

بەڵگەی ئەوەیش کە نوێژی چێشتەنگاو زۆر سوننەتە ئەم ئایەتەیە: {يُسَبِّحْنَ بِالْعَشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ - سورة ص - /١٨} واتە: ئێمە کە پەروەردگاری ئەم بوونەوەرەین کێوەکانمان رام کردبوو کە لەگەڵ داوود پێغەمبەردا سەر لە ئێواریٚو سەر لە بەیانی تەسبیحات بۆ خودا بکەن).

ئیبنو عەبباس {رەزای خوا لە خۆی واتە: عەبباسی باوکی} دەفەرموێ: مەبەست لە (الاشراق) لەم ئایەتەدا نوێژی چێشتەنگاوە. لە صەحیحەیندا لە ئەبو زەررەوە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: دۆستی ئازیزم پێغەمبەری خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} ئەم سێ ئامۆژگارییەی کردووم: کە هەموو مانگێ سێ رۆژ بە رۆژوو بم، وە هەموو رۆژێ دوو رکات چێشتە نوێژبکە، وە هەموو شەوێ لە پێش خەوتندا نوێژی وەتر بکەم[1]

بوخاری {رەزای خوای لێبێ} ئەمەی پتر کردەوە: بەپشتی خوا هەتا مردن ئەم سێ ئامۆژگارییە پشت گوێ ناخەم[2].

---

[1] بەپێی ئاگاداری من ئەم فەرموودەیە لە صەحیحەیندا ئەبو هورەیرە دەیگرێتەوە نەوەك ئەبو زەڕ، لە موسلیمدا ئەبو دەردایش ئەمە دەگرێتەوە، بە زەینم (ئەبو زەڕ) یا هەڵەی چاپ یا تەحریفی ئەبو دەردایە، یا شتێکی تری ئاوایە، بە هەرحاڵ لەبەر ئەوەی إحاط و ئاگاداری بوون لە هەموو گێڕانەوەو شێوەکانی فەرموودە لە صەحیحەیندا شتێکی هەروا ئاسن نیە لەبەر ئەوە بەم ئاگادارییە ئیکتیفام کرد.

[2] روونکردنەوەیێ: ئەم فەرموودەیە بوخاریو موسلیم ریوایەتیان کردووە لە ئەبو هورەیرەوە، لەسەر ئەم شێوەیەی ئێرە، موسلیم لە ئەبو دەردائیشەوە ریوایەتی کردووە،

لای کـەمی نوێـژی چێـشتەنگاو دوورکاتـە، لای زۆرەکـەی دوازدە رکاتـە، چـونکە خۆشەویـست {درودی خوای لەسەربێ} بـە ئـەبو زەڕ دەفـەرموێ: ئەگـەر دوانـزە رکـات نوێـژی چێـشتەنگاو بکـەی خـودا لـە بەهەشـتا کۆشـکێکت بـۆ دروسـت دەکـا. (بەیهـەقی دەیگێڕێتـەوە بـەڵام بـە لاوازی داناوە). ئیمامی نەوەوی دەفەرموێ: لای زۆرەکەی هەشت رکاتە، زوربـەی زاناکانیش هەروا دەفەرموون، لە حەدیسەکەی شەیخەینیشا کە لـە ئومـوو هانیئەوەیە دەفەرموێ: رۆژی ئازادکردنی شاری مەککە، پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ} هەشت رکات نوێـژی سـوننەتی چێشتەنگاوی کـرد، لـە هـەموو دوو رکاتێکا سلاوی دەدایەوە.

کـاتی دەسـتپێکرنی لەوحەوەیـە کـە خـۆر بـە قـەد رمـێ بـەرزەوە دەبێ، وە هەتا (استواء) واتە: گەیشتنی خۆر بە ناوەڕاستی ئاسمان.

بەڵگـەی ئـەوەیش کـە نوێـژی تـەراویح زۆر سـوننەتە، ئەمەیـە: یەککگرتنی زانایانی نەتەوەی ئیسلام لەسەر ئەم بڕیارە، چەن کەسـێ ئـەم قـسەیە دەکـەن کـە ئیجمـاع هەیـە لەسـەر ئـەوە، لـە صەحیحەینیـشدا دەفەرمووێ: کەسێ شەو نوێژی رەمەزان بکا (واتـە تـەراویح) بـە ئیمانو بـاوەڕەوە، ساخ لەبـەر رەزای خـودا، خـودا لـە گوناهـەکانی لـەوەو پێـشی خـۆش دەبـێ. عائیـشە {رەزای خـوای لێبـێ} فـەرمووی: شـەوێ لـە شـەوەکانی رەمەزان حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} لەناو جەرگەی شەودا لەماڵ دەرچوو،

نسائی لە ئەبو ذەڕەوە، تەماشای عمدە القـاری بـەرگی حەوتـەم لاپـەڕە ٢٤٣ بکـە. لـە (کفایة الاخیار)یشدا، هـەر دەفـەرموێ: وفي الـصحیحن عـن أبـی هریـرة (ض) قـال: (أوصانی خلیلی بثلاث) الحدث.

رۆیشت بۆ مزگەوت‌و لەوێ دەستی کرد بەشەو نوێژ، وە چەند پیاوێ لە یاران لە پشتیەوە ئیقتیدایان پێی کوردو دەستیان کرد بە تەراویحکردن لەگەڵیدا، جا کاتێ رۆژبۆوە،خەڵکەکە ئەم باسەیان گێڕایەوەو هەواڵەکە بڵاوبۆوە، جا لە شەوی دووەما خەڵکێکی زۆرتر گردەوەبوون‌و پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دیسان بەر نوێژی تەراویحی بۆ کردنەوە، وە بۆ سبەینێ ئەم باسە تەواو بڵاوە بوو، جا بۆ شەوی سێیەم خەڵکێکی زۆر زۆر لە مزگەوت گردەوەبوون‌و دیسانەوە شەو نوێژیان بە جەماعەت لە پشت پێغەمبەرەوە کردەوە، جا لە شەوی چوارەما هاوڕێیانی حەزرەت: {دروودی خودا لەسەر پێغەمبەرو رەزای خودا لەوان بێ} ئەوەندە کۆبووبوونەوە مزگەوت نەیدەگرت، بەڵام پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەم شەوەدا نەهات بۆ ناویان، بۆ شەو نوێژی تەراویح، جا سبەینێ کە تەشریفی چوو بۆ ناویان‌و نوێژی سبەینێی بۆ کردن، رووی تێکردن‌و شایەتمانی هێناو فەرمووی {دروودی خوای لەسەربێ}: من ئەمشەو ئاگادار بووم لە هاتنی ئێوە بۆ مزگەوت‌و ئاگام لە حاڵتان بوو، بەڵام بۆیە نەهاتم بۆ لاتان مەبادا ئەم تەراویحە فەرز بکرێ لەسەرتان، وە ئێوەیش بۆتان نەکرێ ئیتر هەتا حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} کۆچی دواییکرد شەونوێژیی رەمەزان هەر لەسەر ئەم شوەیە بوو (ش/د).

ئیتر ئەم سوننەتە لەسەر ئەم شێوەیە بەردەوام بوو لە سەردەمی پێغەمبەر خۆی‌و ئەبو بەکرو سەرەتای جێنیشینیی عومەردا، هەتا شەوێ عومەر تەماشای کرد مەردومەکە، یەکە یەکەو دووکەس دووکەس‌و سێ کەس، سێکەس خەریکن نوێژی تەراویح دەکەن. جا هەموویانی کرد بەیەك کۆمەڵ‌و ئوبەییەی کوڕی کەعبی کرد بە

پێشنوێژییانو ئەوە بڕیاریانداو بەوو بە یەکگرتن، عومەر بۆیە ئەمەی کرد چونکە تازە مەترسی ئەوە نەمابوو کە تەراویح فەرزبێ لەسەر بیست رکاتی بڕیاردا بۆیان، هاوڕێیانیش لەسەر موسوڵمانان، چونکە لە پاش پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئەوەی خۆی فەرز نەبووبێ لە ژیانی ئەودا بە هیچ فەرز نابێ. تەراویح بۆ پیاوانو ژنان وەك یەك سوننەتە. عەرفەجە {رەزای خوای لێبێ} دەفەموێ: ئیمامی عەلی {رەزای خوای لێبێ} موسوڵمانەکانی هان دەدا لەسەر تەراویحی رەمەزان. پیاوێکی دانابوو پێشنوێژیی تەراویحی بۆ پیاوان دەکرد، پیاوێکیشی دانابوو پێشنوێژیی بۆ ژنان دەکرد، من خۆم پێشنوێژی تەراویحی ژنان بووم. کاتی نوێژی تەراویح دەست پێدەکا لە پاشکردنی نوێژی خەوتنانەوە، بەڵام لە پێشکردنی وەتردا، وە هەتا بەرەبەیان دەمێنێ[1] باشتر وایە تەراویح

---

[1] بە قسەی ئەحمەد عاشوور، نەك بەپێی کتێبە گەورەکانی شەرع، نوێژی تەراویح بەهەشت رکات خێری زۆرترە، بەڵام وەك لە شەریعەتی ئیسلامدا دەفەرموێ: (ئەصڵی نوێژی تەراویحو جەماعەت کردن لە هەشت رکاتیا سوننەتی پێغەمبەرە، وە لە دوانزە رکاتەکەیا ئیجماعی بێ دەنگیی ئەصحابەو باقی موسوڵمانی لەسەر دامەزراوە، ئەمەی کەوتمان لە (فتح الباري) شەرحی (بخاري)و لە (تحفە)و (شیرواني)و حاشیەی (جمل)دا نووسراوە (شەریعەتی ئیسلام بەرگی یەکەم لاپەڕە (١٧٨) چاپی یەکەم.

لە راستیدا ئەم جۆرەکەسانەی کە پەیدابوون، کە بەبێ پەروا، بەبێ بەڵگەیەکی لەبار، موخالەفەی رای دامەزراوی مەزهەبی خۆیان دەکەن، گوایە دەیانەوێ هەموو شتێ ببەنەوە سەر حاڵی سەردەمی پێغەمبەر خۆی، بەراستی ئەم جۆرەکەسانە بەرەبەرە مەزهەبەکان تێك دەدەنو موسوڵمانان بەزەو بێمەزهەبی دەبەن، ئەوەیش سەرەتایە بۆ

بەهەشت رکات بکرێ، لەمەدا پێغەمبەر بکرێ بە سەرمەشق، ئیبنو خوزەیمەو ئیبنو حببان لە (صەحیحە)کانی خۆیاندا دەیگێڕنەوە لە جابیرەوە، دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} هەشت رکات تەراویحو رکاتێ وەتری بۆ کردین، لە شەوی ئایندەدا چاوەنوارپیان کرد، بەڵام پێغەمبەر نەچوو بۆ مزگەوت. ئەبو یەعلاو طەبەرانی بە رشتەیەکی جوان حەدیسێ دەگێڕنەوە دەفەرموێ: ئوبەیی کوڕی کەعب هات بۆ خزمەتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا! ئەم شەو شتێ لە من روویدا، فەرمووی: چی روویدا ئەی ئوبەی؟ فەرمووی: چەن ژنێ لەماڵەوەم گوتیان: ئێمە ئەم شەو قورئان ناخوێنین لە جیاتی ئەوە نوێژی تەراویح لە پشت تۆوە دەکەین، منیش هەشت رکات نوێژی تەراویحم بۆ کردن لەگەڵ وەتردا. پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} هیچی نەفەرموو، واتای وایە هەشت رکات تەراویح سوننەتێکە کە رەزای پێغەمبەری لەسەرە. عائیشەیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر نە لە رەمەزانو لە غەیری رەمەزانا لە یازدە رکات زیاتر نەدەکرد.

سەبارەت بە قورئانخوێندنی ناو تەراویح شتێکی دیاری کراو نەهاتووە، بەڵام مامناوەندییو میانڕەوی لە خوێندنی قورئانی ناو تەراویحدا پەسەندە، نابێ شتی وا دوورو درێژ بخوێنێ کە لە شانی

تێکدانی شەریعەت بە گشتی بۆ دروستی ئەم قسەیە تەماشای (کفایة الاخبار) ص٥٤ – قم/ ئێران بکە، کە چۆنێتی اجماع لە سەربیست رکات روون دەکاتەوە.

– وەرگێڕ –

نوێژکـەرەکان گرانبـێ، بـە تایبـەتی لـە وەرزە شـەو کورتەکانـدا، مەگـەر خۆیـان بـە درێژەپێـدان قاییـل بـن ئـەوە قەیـدی نیـە، لـە فەرموودەیـەکا ئەبو زەڕ {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لـە شـەوی بیـستو حەوتـدا حـەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} خێـزانو ژنـەکانی خـۆیو خـەڵکی تـری گردکـردەوە لـە مزگەوتو هەر تەراویحی بۆکردین، هەتا مـەترسی ئەوەمان لێ نیشێت کـە فریـای فـەلاح (ڕێگـەی ڕزگـاری) نەکـەین، قـسەبەر (ڕاوی) دەڵـێ: گـوتم مەبەست لە فەلاح (کە بەمانا ڕێگـەی ڕزگارییـە) چیە؟ گوتی: مەبەسـت پارشێوە. (د/ت/ن – س/س – وەرگێـڕ) واباشـە لـە تـەراویحی مانگەکـەدا خەتمەیێ تەواو بکات هەتا خەڵکەکە گوێیان لـە هـەموو قورئـان بـێ لـەو مانگـەدا، ئـەوە خێرێکـی زۆر گەورەیـە، بـەڵام لـە خەتمـەیێ پـتر نـەبێ، مەبادا نوێژ خوێنەکان تووشی سەخڵەتی ببن.

٦٥) گوتەکانی دوا نوێژەکان:

١) **سـوننەتە بـۆ نوێـژخوێن:** لـە پـاش سـڵاودانەوە دەسـت بهێنـێ بەسەر تەوێڵیداو ئەوجا بڵێ (أشهد أن لا اله الا الله الـرحمن الـرحيم: اللهم أذهب عني الهم والحزن)، یا دەسـت بێنـێ بەسـەر سـەریداو بڵـێ: (لا اله الا الله الرحمن الرحيم: اللهم اذهب عني الهم والحزن)، ئـەم نزایە گەرچی لە ڕێگەیەکی لاوازەوە دامـەزراوە، بـەڵام یاسایەکی ئوصولی هەیـە دەڵـێ: لـە بابـەتی کـردەوە باشـەکانا کـار بـە فـەرموودەی لاوازیـش دەکرێ.

٢) ئینجا سێ جار بڵێ: (أستغفر الله) داوای لێخۆشبوون لە خوا دەکەم. لە دوا ئەوە بڵێ (اللهم أنت السلام ومنك السلام تباركت ياذا الجلال والاكرام).. (رواه الجماعة الا البخاري).

٣) ئینجا بڵێ: (اللهم أعني على ذكرك وشكرك وحسن عبادتك) چونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} بە موعاذی فەرموو: ئەی موعاذ! ئامۆژگارییەکت دەکەم: لەدوا هەموو نوێژێ بڵێ: (اللهم أعني على ذكرك) هەتا دوایی فەرموودەکە (ئەبو داوود، نەسائی، ئیبنو خوزیمە، حاکم) حاکم بە فەرموودەیەکی دروستی داناوە.

٤) ئەوجا بڵێ: (لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد، وهو على كل شيء قدير، اللهم لا مانع لما أعطيت ولا معطي لما منعت ولا ينفع ذا الجد منك الجد) چونکە موغەیرەی کوڕی شوعبە دەگێڕێتەوە کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە پاش گشت نوێژێکی فەرزەوە دەیفەرموو: (لا اله الا الله وحده لا شريك له.. تاد (شەیخان).

٥) ئینجا موعەوویزەکان بخوێنێ:، کە بریتین لە سوورەتی (قل هو الله أحد) و: (قل أعوذ برب الفلق) و (قل أعوذ برب الناس) چونکە عوقبەی کوڕی عامیر دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمانی بە من فەرموو کە لەدوا هەموو نوێژێ دوو (قل أعوذ)و وەکە بخوێنم. گفتەی ئەحمەدو ئەبو داوود لەم فەرموودەیەدا لە جیاتی (دوو – قل أعوذ)و وەکە ئاوایە: (قل أعوذو وەکان). (ئەحمەد/ ئەبو داوود/ تیرمیذی/ نەسائی).

٦) وه بۆی هەیە ئایە تەلکورسیش بخوێنێ، چونکە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: هەر کەسێ لە دوا هەموو نوێژێکی فەرزەوە ئایەتەلکورسی بخوێنێ، هەر لەگەڵ مرد یەکسەر دەچێتە بەهەشت. (نەسائی/ ئیبنو حەببان).

٧) ئەوجا سیی و سێ (سبحان الله)و سیی و سێ (الحمد لله)و سیی و سێ (الله أكبر) بکاو لە تەواوی سەددا بڵێ: (**لا الە الا الله وحدە لا شريك لە لە الملك ولە الحمد وهو على كل شىء قدير**) چونکە دەفەرموێ: {دروودی خوای لەسەربێ}: هەکەسێ لە دوا هەموو نوێژێ سیی و سێ جار (سبحان الله) بکاو سیی و سێ جار (الحمد الله) بکاو سیی و سێ جار (الله أكبر) بکا کە ئەمە هەمووی دەکاتە نەوەدو نۆجار وە لەسەری جاری سەدهەما بڵێ: (**لا الە الا الله وحدە لا شريك لە لە الملك ولە الحمد وهو على كل شىء قدير**)، هەر کەسێ لە پاش هەموو نوێژێ ئاوا بکا خوا لە هەموو تاوانەکانی خۆش دەبێ، هەر چەند تاوانەکانی وەك کەفی دەریایش زۆربن. (ش/د). یا دەجار بڵێ: (سبحان الله) و دەجار بڵێ: (الحمد لله)و دەجار بڵێ (الله اكبر) چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: دوو خووی جوان هەن، هەر کەسێ سەرەوکارییان بکا دەیبەنە بەهەشت، ئەو دووە گەرچی ئاسانن بەلام کەم کەس دەیانکا، یاران {رەزای خوایان لێبێ} عەرزیانکرد: قوربان: ئەو دووە چیی و چین؟ فەرمووی: ئەوە تا کە لەدوا گشت نوێژێکی فەرزەوە دەجار بڵێی: (الحمد لله)و دەجار بڵێی (الله أكبر) دەجار بڵێی (سبحان الله) کاتێکیش چویتە سەر نوێنی نووستنەکەت سەد (سبحانه الله)و (الله

أكبر)و (الحمد لله) بكە، ئەمەیش دووسەدو پەنجایە بە زمانو دوو هەزارو پێنج سەدە بە تەرازوو قەپان، دەی كێ هەیە لە ئێوە كە شەوو رۆژی دوو هەزارو پێنج سەد گوناه بكات؟ یاران گوتیان: ئەی بۆ ئەوانەی كە كار بەم دوو خووە جوانە دەكەن كە مـن؟ فەرمووی: چونكە شەیتان لە دوا نوێژ دێ بەلاتانەوەو شتی تری بێخێرتان، لە كارو باری خۆتان بیر دەخاتەوە، هەتا بەوانەوە خەریك بنو ئەم ویردەتان لە بیربچێتەوە، هەروا لە كاتی خەوتنیشدا دێ بەلاتانەوەو دەتانخەوێنێو ناهێڵێ ئەو ویردە بخوێنن! (ئەبو داوودو تیرمیذی) تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەكی جوانی دروستە. سوننەتە كە لەدوا نوێژی بەیانیو لەدوا نوێژی شێوان دەجار بڵێ: (**لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد بيده الخير يحيي ويميت وهو على كل شيء قدير**).

چونكە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەركەسێ لە سەرجێ نوێژەكەی، پێش ئەوەی بەجێی بهێڵێو قاچە چاماوەكانی راست بكاتەوە، لە دوا نوێژی شێوانو بەیانی دەجار بڵێ: (**لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد، بيده الخير، يحيي ويميت، وهو على كل شيء قدير**).

بە هەرجارەی دە چاكەی بۆ دەنوسرێ، وە دە خراپەی لێ دەسڕێتەوە، وە دەپایەیش پلەی بەرزدەكرێتەوە، سەرەڕای ئەوەیش دەبن بەقەڵا بۆی لە هەموو ناخۆشییەكو دەبن بە سوپەرو پەنا لە شەیتانی بەشبڕاو لە رەحمەتی خوا، بە هیچ گوناهێ بە فەتارەت ناچێ مەگەر بەفرەخوایی و هاوەڵدانان بۆ خوا، یەكێكیش دەبێ لەو كەسانەی كە

کردەوەیان زۆر باشە، کەس لەو باشتر نیە، مەگەر کەسێ کە لەو باشتر بڵێ. (ئەحمەد) تیرمیذیش گێڕاویەتەوە، بەلام بەبێ رستەی (بیده الخیر). هەروا سوننەتە کە لە دوانوێژی بەیانی حەوت جار بڵێ: (اللهم أجرنی من النار): ئەی خودایە! پەنام بدە لە دۆزەخ، وە لە دوا شێوانیش حەوت جار بڵێ: (اللهم انی أسألك الجنة، اللهم اجرنی من النار): ئەی خودایە! داوای چوونە ناو بەهەشتت لێدەکەم، ئەی خودایە! پەنام بدە لە ئاگری دۆزەخ. چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ نوێژی بەیانی دەکەی پێش ئەوەی قسەی دنیایی لەگەڵ کەسێ بکەی حەوت جار بڵێ: (اللهم أجرنی من النار)، چونکە ئەگەر لەو رۆژە تابمری خودای گەورەو مەزن پسوولەی پەنادانت لە ئاگر بۆ دەنوسێ، کاتێکیش نوێژی شێوان دەکەی، لە پێش ئەوەدا کە قسەی دنیایی لەگەڵ کەسێ بکەی، حەوت جار بڵێ: (اللهم انی أسألك الجنة، اللهم أجرنی من النار). چونکە ئەگەر لەو شەوە تا بمری خودای بالادەستو خاوەن شکۆ، پسوولەی پەنادانت لەئاگر بۆ دەنووسێ (ئەحمەد/ ئەبو داوود).

ئەبو حاتم دەگێڕێتەوە: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} یاسای وا بوو لە پێش ئەوەدا جێ نوێژەکەی بەجێ بهێڵێ دەیفەرموو: (اللهم اصلح لی دینی الذی هو عصمة أمری، واصلح لی دنیای التی جعلت فیها معاشی اللهم انی إعوذ برضاك من سخطك وأعوذ بعفوك نقمتك، واعوذ بك منك، لا مانع لما أعطیت ولا معطی لما منعت ولا ینفع ذا الجد منك الجد).

٦٦) ژن له چەن شتێکا جیایه له پیاو:

بۆ نوێژکەر لەکاتی چەمینەوەدا سوننەتە پشتیو ئەستۆی لەیەك ئاست ڕێك بگریو هەردوو لاقەکانی ڕێك ڕاوەستێنی، وەك سنجووق، چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} بە شێوەیەکی ڕێکی وا پشتو ئەستۆی لە یەك ئاست ڕادەگرت، ئەگەر کەمێ ئاو بکرایەتە سەر ناوڕاستی گازەرەی پشتی ئاوەکە ڕێك لە شوێنی خۆیدا ڕادەوەستاو بەهیچ لایەکا نەدەڕژا. ئیمامی شافیعی {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: دەبێ سەریو ملیو پشتی وەك دووخ لە یەك ئاست بگرێ، نابێ پشتی کوڕبکاتەوە، هەر دوو لاقەکانی ڕێك ڕاگرێ، نابێ سەری شۆڕبکاتەوە، چونکە لە فەرموودەدا شتیوا کە نوێژخوێن سەری شۆڕبکاتەوە بە باش نەزانراوەو چووێنراوە بەلاکە لاکی سەری گوێرێژو لۆژەلۆژی، لەژێر باری قورسدا!!

ئەم ئەندازەیە بۆ پیاوو ژن چونیەك سوننەتە، بەلام ژن لەم چەند شتەدا جیایە لە پیاو:

یەکەم: سوننەتە بۆ پیاو هەردوو ئانیشکی لە چەمینەوەدا کەمێ دور بگرێ لە لاتەنیشتەکانی، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وایدەکرد، عائیشە {ڕەزای خوای لێبێ} لە حەدیسێکا ئەوەی گێڕاوەتەوە، بەلام سوننەتە بۆ ژن خۆی بنوسێنێ بە یەکەوە، چونکە بۆ ئەو واباشتر لەشی دادەپۆشرێ.

دووەم: سوننەتە بۆ پیاو، لە کوڕنووشدا، هەردوو بەری دەستەکانی لەسەر زەوی دابنێو باسکەکانی ڕانەخا لە سەریو کەمێ بەرز بیانگرێو

نەشیان نووسێنێ بە لاتەنیشتەکانیەوەو بەڵکوو بڵاویان بکاتەوە، چونکە لە فەرموودەدا دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە نوێژی دەکرد، لەناو کوڕنووشدا، هەردوو بلی خۆی بڵاو دەکردەوە، تەنانەت جارو بار سپیدەی بنباخلی دەردەکەوت. (شەیخان) بەڵام ژن واباشە لە کوڕنووشیدا خۆی بنووسێنێ بە یەکەوە، چونکە ئاوا باشتر لەشی دادەپۆشرێ.

سێیەم: پیاو لە کوڕنووشدا سکی دووربگرێ لە رانەکانی چونکە لە دیسا دەفەرموێ: پێغەمبەر لەکاتی کوڕنووشدا وەها هەردوو باڵی خۆی بڵاو دەکردەوە، کاروبەرخیان بە ژێردا رەت دەبوو بەڵام بۆ ژن وا باشە سکی بنووسێنێ بە رانیەوەو خۆی کۆبکاتەوە، چونکە ئاوا باشتر جەستەی دەرناکەوێ.

چوارەم: لە نوێژە ئاشکراکانا سوننەتە بۆ پیاو بە دەنگی بەرز فاتیحاو قورئانی دوا فاتیحا بخوێنێ، وەك لە پێشەوە روون کراوەتەوە، بەڵام ئافرەت بە مەرجێ ئەوەی بۆ هەیە کە پیاوی بیانی لەوێ نەبێ، لەم کاتەدا سوننەتە بۆ ئەویش بە دەنگی بەرز بخوێنێ، کاتێ کە بەر نوێژی بۆ ژنان بکا، یا کاتێ کە خۆی بە تەنیا نوێژ بکا، بەڵام دەبێ بەقەد پیاو دەنگ هەڵ نەبڕێ هەرکاتێکیش پیاوی بیانی ئامادەبوو بە پەنامەکی بخوێنێ.

پێنجەم: پیاو کاتێ لەناو نوێژدا، شتێکی نامۆ روویدا، وەك ئەوە ویستی پێشنوێژەکەی لە هەڵەیێ ئاگادار بکاتەوە، یا کوێرێ لە مەترسییەك هۆشیار بکاتەوە، ئەوە دەبێ (سوبحانەڵلا) بکا، بەڵام ژن دەبێ چەپەڵە لێ بدا، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ:

هەرکەسێ لەناو نوێژدا شتێکی لێ روودا با سوبحانەڵڵا بکا، چونکە کە سوبحانەڵڵا دەکاتێ دەگەن لە حاڵەکە، وەڵێ چەپەڵە لێدان لەناو نوێژدا، لەکاتی وادا، بۆ ژنانە (شەیخان). ئەوەندە هەیە دەبێ مەبەستی لە تەسبیحاتکردنەکە هەم یادی خوداو هەم هۆشیار کردنەوەبێ، شێوەی چەپڵەکەیش ئاوایە: ژنەکە ناولەپی دەستی راستی بکێشێ بە پشتی چەپیدا، ئەگەر چەپڵە دووبارەبۆوە بەهۆی دووبارەبوونەوەی هۆیەکەیەوە قەیدی نیە، تەسبیحکردنیش هەروا.

٦٧) شەرمگای پیاوو ژن:

شەرمگای پیاو (ئازاد بێ یا کۆیلەبێ) ناوەندی ناوكو ئەژنۆیەتی، چونکە خۆشەویست (درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ) دەفەموێ: هەرکاتێ کەسێ لە ئێوە کەنیزەکێکی هەبوو، وە مارەیکرد لە کەسێکی تر، وەك بەندەو رەنجبەری خۆی، ئیتر ئەو کەنیزەکە نابێ تەماشای شەرمگای ئاغاکەی بکا، چونکە دەبێ بەژنی مێرددارو ئاغاکەی لەم لایەنەوە دادەنرێ بە بێگانە، شەرمگایش ناوەندی ئەژنۆو ناوکە (بەیهەقی). لە فەرموودەیەکی تردا حەزرەت (درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ) بە جەرهەد دەفەرموێ: رانت داپۆشە، چونکە ران شەرمگایە (تیرمیذی) لە فەرموودەیەکی تردا بە عەلی دەفەرموێ (درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ): نە رانی خۆت دەربخەو نە تەماشای رانی کەسیش بکە، چ هی زیندوو چ هی مردوو (ئەبو داوود/ ئیبنو ماجە/ حاکم).

بزانە: گەرچی ناوكو ئەژنۆ بەشێ نین لە شەرمگا، بەلام داپۆشینیان پێویستە، چونکە یاسایەکی ئوصولی فیقە هەیە دەفەرموێ:

هەرشتێ پێویست (واجب) بەبێ ئەو تەواو نەبێ ئەو شتە خۆشی پێویستە. شەرمگای ژنی ئازادهەموو لەشیەتی جگە لە دەمو چاوو هەردوو دەستی هەتا جمگەی مووچ، مەبەست ناو نوێژو تەوافو ئیحرام بەستنی کاتی حەجە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُل لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِن جَلَابِيبِهِنَّ ذَٰلِكَ أَدْنَىٰ أَن يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذَيْنَ} . هەندێ دەبێژن: روخسارو هەردوو دەست تا مووچ لە هیچ کاتێکا شەرمگانین، گەرچی تەماشاکردنیان ناڕەوایە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: {وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا - سورة النور- ٢٤/٣١} . واتە: ژنان خشڵو هۆی ئارایشو شوێنەکانیان لە لەشیان دەرنەخەن، مەگەر ئەوەی کەوا بەدەرەوە).

زانایانی تەفسیرو ئیبنو عەبباسو عائیشە {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموون: مەبەست لەوەی کەوا بەدەرەوەیە لەم ئایەتەدا روخسارو هەر دوو دەستە هەتا مووچ لەبەر ئەوەیش جارێ ئەسمای کچی ئەبو بەکری صەدیق کە ژنخوشکی پێغەمبەربوو، جلێکی تەنکی لەبەردابوو، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کە ئەوەی دی، پێی فەرموو: ئەی ئەسماء! هەر کاتێ ژن رەسیدەبوو، دروست نیە هیچ کوێی دەربکەوێ ئیرەو ئیرەی نەبێ، حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} ئاماژەی کرد بۆ روخساریو بۆ هەردوو دەستی.

بەلام شەرمگای کەنیزەك دوو فەرمایشتی لە سەرە:

یەکەم: کەرای دروستترە: ئەوەیە کە وەك هی پیاو وایە، چونکە بە یەکگرتن (ئیجماع) سەری کەنیزەك شەرمگا نیە، چونکە عومەر {رەزای خوای لێبێ} کەنیزەکێکی خێڵی ئەنەسی لەسەر ئەوە تەمێ کرد کە سەری خۆی داپۆشیبوو، وەپێی فەرموو: ئەوە دەتەوێ لاسایی ژنە ئازادەکان بکەیتەوە؟ جا لە شوێنێ سەری شەرمگا نەبێ، کە زۆربەی جوانی جەستە وا بەسەرەوە، دیارە شەرمگای وەکوو هی پیاوە، کە برێتییە لە ناوەندی ناووكو ئەژنۆ وەك هی پیاو.

رای دووەم: ئەو ئەندازەیە، لە لەشی کە لەکاتی کارو فرمانکردندا دەردەکەوێ، کە برێتین لە سەرو ملو باسكو باریکەی لاق، شەرمگانین، چونکە ناچارە کە دەریان بخا لەکاتی کارو ئیشا وە ئەستەمە کە دایان بپۆشێ، بەلام باقی مەندەنی جەستەی شەرمگایە.

٦٨) ئەو شتانەی نوێژ بەتاڵ دەکەنەوە:

نوێژ بە یازدەشت پووچ دەبێتەوە:

١) بەقسەی قەستی ئاسایی نێوانی مەردوم، ئیتر پەیوەندی بە نوێژەوە هەبێ یانەیبێ، چونکە لە صەحیحەیندا — کە بوخاریو موسلیمن — دەفەرموێ: زەیدی کوڕی ئەرقەم فەرمووی: ئێمە لە پێشدا لەناو نوێژدا، قسەمان لەگەڵ یەکتردا دەکرد، هەتا ئەم ئایەتە هاتە خوارەوە کە دەفەرموێ: {رەزای خوای لێبێ} {وَقُومُواْ لِلّهِ قَانِتِينَ — سورة البقرة — ٢/٢٣٨} واتە: لە نوێژدا بەسەر کزیو بەمل

کەچی راوەستنو دەم بە یادو ذیکری خودابنو قسەی دنیایی مەکەن. نیتر هاتنی ئەم ئایەتە فەرمانمان پێکرا بە خامۆشیو قسەکردنمان لێقەدەغە کرا) هەروا لە صەحیحەینو شوێنی تردا دەفەرموێ: بە راستی نوێژ خەریکبوونی دەوێ. موسلیمیش دەگێڕێتەوە: حەزرەت (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: بە راستی ئەم نوێژە بە کەڵکی قسەی دنیایی نایێ، بەڵام ئەگەر لە بیری نەبوو قسەی کرد، یا لەبەر ئەوەی نۆ موسوڵمان بوو، تازە ئیسلام بوو بوو نەیدەزانی قسەکردن لەناو نوێژدا نادروستە، یا بەبێ مەبەست قسەیێ لە دەمی دەرچوو، یا پێکەنین زۆری بۆ هێنا، لەم کاتانەدا نوێژەکەی پووچ نابێتەوە، چونکە بێ سووچە، چونکە پێغەمبەریش (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: خودا تۆڵەو سزای ئەم سێ جۆرە گوناهەی لەسەر ئومەتم هەڵگرتووە:

یەکەم: گوناهێ کە خاوەنەکەی بەهەڵە بیکا،

دووەم: گوناهێ خاوەنەکەی لە بیری نەبێ.

سێیەم: ئەوشتانەی بە زۆر پێیان بکرێ. (طەبەرانی لە ئلکەبیردا گێڕاویەتەوە). جارێکیش موعاوییەی کوڕی حەکەمی ئەل – سوللەمی، لەناو نوێژدا بوو نوێژکەرێ لە پالیا پژمی، نزای پژمینی بۆ کردو پێی گوت: (رحمك الله)و لەبەر ئەوەی نەیدەزانی قسە لە نوێژا نارەوایە قسەی کرد، بەڵام پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) لێی نەگرتو فەرمانی پێنەکرد کە نوێژەکەی دووبارە بکاتەوە. ئەگەر کۆکەو پژمە زۆری بۆ هێنا، نوێژەکەی پووچ نابێتەوە، با دوو پیتیشی لێ دروست ببێ، وەك ئەوە بەدەم کۆکەوە بڵێ: ئح، چونکە زۆری بۆ هاتووە، سووچی ئەو نیە،

ئەگەر نوێژکەر نەیدەتوانی بەبێ کۆکین روکنێکی قەولی بخوێنێ ئەوە قەیناکا بکۆکێ.

بەڵام مافی ئەوەی نیە کە بۆ دەنگ بەرزکردنەوەو بەئاشکرا خوێندن بکۆکێ، چونکە ئەوە سوننەتە، هەموو سوننەتەکانی تریش بڕیاری بە ئاشکرا خوێندنیان بۆ هەیە، وەکوو سوورەتو قونووتو ئەڵلاهو ئەکبەری گواستنەوەکان لە نێوانی بنیات (روکن)ەکانی نوێژدا، بۆ خوێندنی ئەمانە مافی کۆکەی نیە، چونکە ئەوە ناچاری نیە.

٢) بەکاری زۆری لە شوێنیەك، وەك سێ هەنگاوی لە سەریەك نوێژ پووچ دەبێتەوە، هەروەها سێ پیاکێشان، سەربەڵگەی ئەمەیش یەکگرتنی رای زانایانی ئیسلامە لەسەر ئەم بڕیارە، کە نوێژ بەکاری زۆر پووچ دەبێتەوە، چونکە کاری زۆر شێوەی نوێژ دەگۆڕێ، بەڵام ئەگەر کارەکە لەسەر یەك نەبوو، بەم رەنگە هەنگاوێکی ناو بەقەد ئارامبوونەوەیێ راوەستا، ئەوجا هەنگاوێکی تری نا، وە هەروەها ئەوە نوێژەکەی پووچ نابێ، هەروا بەکاری کەمیش پووچ نابێ، چونکە لە نوێژدا پێویستی بەوە دەبێو جێکاری پێویستییە (مَحَلّ الحاجە) هاوکات لەگەڵ ئەوەدا سرەوت گرتن لەسەر یەك بار ئەستەمە، بە پێچەوانەی قسەوە بەردەوام بوون لەسەر بێ دەنگی کارێکی زۆر ئاساییە، جا لەبەر ئەوەیە نوێژ بە یەك وشە پووچ دەبێ، بەڵام بە یەك هەنگاو پووچ نابێ، وەکی تریش پرسیار لە حەزرەتکرا، لە بارەی تەختکردنی زیخو چەوی شوێن سوژدەوە، فەرمووی {دروودی خوای لەسەربێ}: ئەگەر هەر ناچاربوون شتیوا بیکەن بە یەکجار بیکەن {رەزای خوای لێبێ} (موسلیم).

پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) لە لایەکی ترەوە ئاماژە بۆ ئەوە دەکا کە نوێژ بەکردنی کاری سووکەڵە لە ناویدا پووچ نابێتەوە، ئەوەتا فەرمانی کردووە بە نوێژکەرەکە رێگەی هامۆشکەر بە بەردەمیدا نەدا، هەروا فەرمانی کردووەبە کوشتنی مارو دووپشك لەناو نوێژدا، جارێکیش ئیبنو عەبباس لە پشتیەوە لەلای چەپیەوە هەڵسا نوێژبکا پێغەمبەریش (دروودی خوای لەسەربێ) سەری گرتو سووڕانیەوەو بردی لەلای راستی خۆیەوە رای وەستانو لەگەڵ خۆیدا کردی بە ریزێ، گەڵێ جاریش عائیشەی هاوسەری لە بەردەمیدا دەخەوتو قاچی لە جێگە سوژدەکەی حەزرەتدا رادەکێشا، کە حەزرەت (دروودی خوای لەسەربێ) دەهات بۆ سوژدە بە دەستی تێوەی دەژەند هەتا جێگە سوژدەکەی بۆ چۆڵ بکا، جارێکیش لەناو نوێژدا ئاماژەی بۆ جابیر کرد، کە ئاواوایی ناو قەدی خۆی ببەستێ، هەموو ئەم باسانە وان لە سوننەتی صەحیحی پێغەمبەردا[1]، مەرجی ئەو تاقە کارەیش کە نوێژی پێ پووچ نابێتەوە ئەوەیە: شتێکی ناقۆڵای نابەجا نەبێ، دەنا ئەگەر وابوو، وەك هەڵەمبازێ ئەوە نوێژ پووچ دەکاتەوە، چونکە شتی وا زەق، ناشێ بۆ ناو نوێژ.

بزانن کە نوێژ پووچ نابێتەوە بە وردە جووڵە، وەك خورادنی لەش بە پەنجە، یا زۆریش پەجەکانی بجووڵێنێ، یا جووڵەکان یەك لە دوای

---

[1] تەماشای تاجول ئوصول (کوردی) بەرگی یەکەم، چاپی یەکەم لاپەڕە (٢٤٠ ف – ٣ + ل – ٢٤٤ ف – ٥ + ل – ٣٣٨ ف – ٢ + ل – ٣٨٨ ف – ١) بەرگی چوارەم لاپەڕە (٣٥٦) کە. بۆ ساخکردنەوەی ئەم باسانە. ف = فەرمووده.

- وەرگێر -

یەکیش بن، چونکە شتی وا نە زیان بە شکۆمەندیی نوێژەکە دەگەیەنێو، نە پێچەوانەی ملکەچیی ناو نوێژە. بەڵام ئەگەر بەری دەستی سێ جار بەسەر لەشیدا بە کێش کردو جەستەی بە لەپی خۆی لەو ماوەیەدا خوراند ئەوە نوێژەکەی پووچە، مەگەر ئاڵۆشێکی زۆری هەبێ وەك گەڕی، وە نەتوانێ ئوقرەی لەسەر بگرێ، ئەوە بە مەهانەی رەوا وەردەگیرێ.

٣) نوێژ پووچ دەبێتەوە بە پەیدابوونی نانوێژیی (حەدەث) ئیتر بە قەستی بێ یا بە هەڵە، وە لە پێشیەوە نانوێژیی ناهەمیشەی (حەدەث غەیرە دائیم) هەبوو بێ یا نەبووبێ چون یەکە، چونکە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەگەر کەسێکتان لەناو نوێژدا بایەکی لێ بووەوە، با نوێژەکەی ببڕێو دەسنوێژ بگرێتەوەو نوێژەکەی لە نووکەوە بکاتەوە (ئەبو داوود گێڕاویەتەوە) تیرمیذی فەرموویەتی: فەرموودەیەکی جوانە، یەکگرتنیش دامەزراوە لەسەر ئەم شێوانەی باسکران، جگە لە شێوەی هەبوونی نانوێژیی لە پێشیەوە.

٤) نوێژ پووچ دەبێتەوە بە پەیدابوونی پیسی بە جلەکەیەوە یا بە لەشیەوە، یا لەجێ نوێژەکەیدا، چونکە پاکیی ئەم سێ شتە مەرجە بۆ دامەزراندنی نوێژ، وەك لە پێشەوە باس کرا، وەلێ ئەگەر پیسییەك کەوتە سەر شوێنێکی دەسبەجێ لایدا قەیناکا. خاڵ حەرامە، چونکە لە شەرعا رێگەی لێگیراوە، جا دەبێ کوێری بکاتەوە ئەگەر مەترسی ئەوەی لێ نەدەکرا کە شوێنەکەی ببێ بە زامێکی وا ناچاری بکا تەیەممومم بکا، بەڵام ئەگەر مەترسی ئەوە. هەبوو ئەوە پێویست بە لابردنی خاڵەکە

ناکـا، لەبــەر ئــەوەی ئــەو خاڵــەوە هــەم نوێــژی دروســتەو هــەم بەرنوێژیکردنی، گریمان زامەکەی بە دەرمانێکی پیس تیمارکرد، یا بە دەزوویــەکی پــیس دوورییــەوە، یــا جێگەیــەکی لەشــی شــەق کــردو پارچەیەکی پیسی تیا موتوربەکرد، وەك ئەوە بە ئێسکێکی پیس شکستێ بگرێتــەوە، ئــەوە پێویــست ناکا ئــەو شــتە پیسە دەربکێشێ، لــەکاتی وادا نوێژەکەی دامەزراوە.

٥) نوێژ پووچ دەبێتەوە بە دەرکەوتنی شـەرمگا، چـونکە پێویـستە لـەناو نوێـژدا داپۆشـرێ، وەك لـە پێـشەوە رابـورد، جـا ئەگـەر خـۆی بـە قەستی دەری خست نوێژەکەی پووچە، بەڵام ئەگەر با دەری خست دەبـێ گورج دایپۆشێ، ئەنا نوێژەکـەی پـووچ دەبـێ، هـەروا ئەگـەر پـشتەماڵەکەی کرایــەوە، یــا بەنەخوێنەکــەی پــچڕاو گــورج خــۆی کــۆکردەوە نوێژەکــەی دروستە.

٦) گـۆڕینی نییـەت، وەك ئەوەنییـەتی دەرچـوون لـە نوێـژ بهێنـێ چونکە مەرجی نییـەت ئەوەیـە تـا دوابەشـی نوێژەکە بمێنـێ، هـەر وایـە ئەگـەر نییەتەکـە لـە فەرزێکـەوە بگـۆڕێ بـۆ فـەرزێکیتر، بـەڵام ئەگـەر فـەرزێکی کـرد بـە سوونـنەتی رووت، بـۆ ئـەوەی بـە جەماعـەتێکی رەوادا بگـا، وەك ئـەوە بـە تـەنیا نوێـژی فـەرزبکاو، لـە پـاش دوو رکـات سـڵاو بداتەوە، هەتا فریای جەماعەت بکەوێ، ئـەوە دەبـێ، بـەڵام ئەگـەر کـردی بـە نوێـژێکی دیـاریکراو، وەك دوورکـاتی چێـشتەنگاو ئـەوە دروسـت نیـە، چـونکە نوێـژی دیـاریکرو لـە سـەرەتاکەیەوە کـاری بـە دیـاریکردن هەیـە لەکاتی نییەتهێناندا. هەتا ئەگەر بڕیاریدا کە نوێژەکەی ببڕێ دەسبەجێ

پووچ دەبێتەوە، چونکە پێویستە نییەت (نیاز) بەردەوام بێ تاکاتی لێبوونەوە، هەروا ئەگەر گومانی بوو: کە ئایا بیبڕێ یانا؟ نوێژەکەی پووچەوە دەبێ، بەڵام ئەگەر بە خەیاڵ دەهات بە دڵیدا، وەك حاڵی مرۆی رارا ئەوە وەسوەسەو خەیاڵاتە نوێژ پووچ ناکاتەوە!.

٧) پشتکردنە رووگە نوێژ پووچ دەکاتەوە، هەروا وەرچەرخانی سینگ لێی بەبێ مەهانە، چونکە مەرج بۆ دانراو نامێنێ بە نەمانی مەرجەکەی، دیارە کەرووکردنە رووگە مەرجی دامەزراندنی نوێژە.

٨،٩) **هەشتەمو نۆیەم:** لەو شتانەی کە نوێژیان پێ پووچ دەبێتەوە خواردنو خواردنەوەیە، چونکە لە شوێنێ بە یەکێ لەم دووە رۆژوو پووچ ببێتەوە نوێژ چاتر پووچ دەبێتەوە پێیان، سەرەڕای ئەوەیش بەهۆی خواردنو خواردنەوەکەوە نوێژەکە پشت گوێ دەخا، لە راستیدا مەبەست لە پەرستنی جەستەیی (عیباداتی بەدەنی) تازەکردنەوەی باوەڕ لەناو دڵداو، گفتوگۆی دڵە لەگەڵ خوداو گەڕانەوەیە بۆ پەنای سێبەری رەحمەتی خودا، دیارە کە خواردنو خواردنەوەیش دژی ئەوەیە. بەڵام ئەگەر لە بیری نەبوو شتی خوارد یاشتی خواردەوە، یانەیدەزانی کە ئەوە نادروستە، چونکە نۆ موسوڵمان بوو، یا لە بەرشتێ تری ئاوا، وەك ئەوە پەروەردەی دەشتو دەرو چۆڵەوانیو دوور لە مەلاو زانابێ، ئەوە ئەگەر کەمبێ نوێژەکەی بەتاڵ نابێ، بەڵام ئەگەر زۆربێ، ئیتر بە نەزانی بێ، یا لەبەر لە یاد چوونبێ، ئەوە نوێژی پێ پووچ دەبێ، چونکە نوێژ وەك رۆژوو نیە، چونکە نوێژ برێتییە لە چەند کارێکی ریزکراو، کە کاری زۆر لە نێوانیاندا —

ریزەکەیان دەپچڕێنێ. کەسێ بە زۆر شتی دەرخوارد بدرێ نوێژەکەی پووچ دەبێتەوە چونکە شتی وا زۆر کەمە، مەگەر بە دەگمەن روو بدات.

١٠) پێکەنینێ بە قاقابێو دوو پیتی لێ پەیدا ببێ نوێژ پووچ دەکاتەوە، بە مەرجێ بە قەستی بێ، ئەگەر زۆری بۆ هاتبوو قەیناکا. بەڵام ئەگەر دوو پیتی لێ پەیدا نەبوو، لەبەر ئەوەی بە قسە دانانرێ نوێژ پووچ ناکاتەوە.

١١) لە ئیسلام وەرگەڕان، ئیتر هەڵگەڕانەوە کە بەکردەوە بێ، وەك کڕنووش بردن بۆ بت، یا بە قسەبێ، وەك ئەوە بڵێ سێ خوا هەیە، یا بە بیرو باوەڕبێ، وەك ئەوە باوەڕی وابێ کە خوا نیە، ئەوە لەم کاتانەدا دەسبەجێ بێ باوەڕ دەبێو نوێژەکەی پووچو بەتاڵ دەبێتەوە.

بزانە یەکێکە لە وانەی کە نوێژ پووچ دەکەنەوە دواکەتنی پاشنوێژە لە پێشنوێژەکەی بە دوو بنیات، کە هەردوکیان بنیاتی کردەوەیی (روکنی فیعلی)بن، بەڵام بە مەرجێ بە قەستی دوابکەوێ.

وەك ئەوە لەگەڵی دا نەفریای چەمینەوەو نەفریای راستبوونەوە لە چەمینەوە بکەوێ، هەروا نوێژەکەی پووچ دەبێتەوە ئەگەر بەقەستی بەدوو روکنی فیعلی پێش پێشنوێژەکەی بکەوێ، چونکە ئەوە پێچەوانەیەکی زۆر ناقولاو دزێوە، هەروا نوێژ پووچ دەبێتەوە بەقوتدانی چڵمێ کەلەسەرەوە دابەزێ، بەمەرجێ بتوانێ فڕەی بدا.

٦٩) کورنووشی هەڵەو هۆیەکانی:

(**پێناسەکەی**): هەڵەلەزمانا لەبیر چوونی شتەو بێ ئاگا بوونە لێی، لە زاراوی شەرعدا: بێ ئاگا بوونە لەشتێ لەناو نوێژدا کوڕنووشی هەڵە بۆ ئەوە دامەزراوە کەزەدەی ناو نوێژ چارە سەر بکا، ئەمەیش لەفەرزو سوننەتدا، لەسەر فەرمایشتی دامەزراو، چون یەکە، واتە: بۆ هەردوولالەکاتی هەڵەدا کوڕنووشی هەڵە سوننەتە.

کۆکەرەوەکەی:

زابیتەو کۆکەرەوەی کوڕنووشی هەڵە ئاوایە: سوژدەی هەڵە سوننەتە لەبەرکردنی شتێکی وا کەنەیی لێ کرابێ لەنوێژا، وەکوو زیادەی راوەستان، یاروکوعێکی زیادە، یاکوڕنووشێکی زیادە، یاتەحیاتێکی زیادە، کەلەشوێنی خۆیانا نەبن‌و بەهەڵە بکرێن، یالەبەر لەبیرچوونی شتێکی وا کەفەرمانی پێ کرابێ، وەك نەکردنی چەمینەوە یاکوڕنووش، یاراوەستان بۆ فاتیحا، یادانیشتن بۆ تەحیاتی پێویست، یانەخوێندنی شتی پێویست وەك فاتیحاو تەحیاتی فەرز، جا ئەمانە دەبێ بەسەر بگیرێنەوەو ئەوسا کوڕنووشی هەڵەیان بۆ دەبرێ لەو شوێنەدا کەبۆی دیاری کراوە، جائەگەر کابرا لەناو نوێژەکەدا ئەم هەڵەیەی وەبیرکەوتەوە ئەوە بەسەری دەگرێتەوەو شتەنەکراوەکە دەکاو تەواو، بەلام ئەگەر لە دوا سلاودانەوەی بیری کەوتەوەو زۆریشی بەسەردا تێ نەپەڕیبوو ئەوە ئەوەی کەپەڕاندوویەتی دەگەڕێتەوە سەری‌و بەتەواوی دەیکاو کوڕنووشی هەڵەیش دەبات، بەلام ئەگەر کاتێکی درێژی بەسەردا،

تێپەڕی ئەوە دەبێ سەر لەنوێ ئەو نوێژە بکاتەوە، بۆ درێژیی کاتیش دوو فەرمانیشت هەیە: یەکەمیان دەفەرموێ دەگەڕێینەوە وبۆ سەر عورف، دووەمیان: دەفەرموێ: ئەوەیە زیاتر بێ لەئەندازەی رکاتێ!

بەڵام جیاوازیی نییە لەنێوانی ئەم شێوانەدا: لەپاش سلاّودانەوە قسە بکا یا نەیکا، لەمزگەوت دەرچووبێ یانا، پشتی کردبێتە رووگە یانا، ئەمە هەمووی کاتێ وایە کەسوور بزانێ ئەوشتەی نەکردووە، بەڵام ئەگەر سلاّوی دایەوەو کەوتە گومانەوە کە ئایا ئەو بنیاتە یائەو رکاتەی کردووە یا نا؟ ئەوە لە شێوەی وادا هیچی لەسەر نییە، نوێژەکەی تەواوە، ئەمەیش بەپێچەوانەی ئەوەوەیە کەلە ناو نوێژدا گومانی بۆ پەیدا ببێ، کەئەو شتەی کردووە یانا؟ ئەوە لەم شێوەیەدا کام لا یەقین بوو لەسەر ئەوەوە نوێژەکەی تەواو دەکاو کار بەبنەرەت (ئەصڵ) دەکا، چونکە خۆشەویست (دروودی خوای لەسەربێ) فەرموویەتی: ئەگەر کەسێکتان لەنوێژدا گومانی بۆ پەیدا بوو، وەنەی دەزانی کەچەن رکات نوێژی کردووە، وەك ئەوەنەیدەزانی کەسێ رکاتی کردووە یاچوار، ئەوە با گومانەکەی تووڕ بدا، چەندەی لەلا یەقین‌و بێ گومانە، بالەسەر ئەوەوە نوێژەکەی تەواو بکا، لەپاشا لەپێش سەلام دانەوەوە دوو کوڕنووشی هەڵە ببات، جا ئەگەر لەڕاستیدا پێنج رکاتی کردبوو ئەوا ئەو دوو کوڕنووشە نوێژەکەی دەکەنەوە بەجووت،ئەگەر چواری تەواویشی کردبوو ئەوا ئەو دوو کوڕنووشە دەبن بەهۆی نوشوستی‌و سەر شۆڕی بۆ شەیتان (موسلیم). ئەمە سەبارەت بە پێشنوێژو نوێژکاری تەنها وایە، بەڵام پاشنوێژ نابێ لەخۆیەوە بەتەنها کوڕنووش ببا بەبێ پێشنوێژەکەی، چونکە پێشنوێژەکەی بەر پرسیاریی هەڵەکەی ئەو هەڵ دەگرێ.

جا ئەگەر پاشنوێژ لەناو تەحیاتدا بۆی دەرکەوت کەچەمینەوەی نەکردووە، یافاتیحەی نەخوێندووە، یاشتێکی وا، وە ئەمەی لە شوێنی خۆیدا لەبیر نەبووە، یالەم بارەیەوە، گومانی بۆ پەیدا بوو، جا ئەگەر پێشنوێژەکەی سلاوی دایەوە، ئەو دەبێ گورج هەڵسێ رکاتێ بەتەواوی بکا، بەڵام کوڕنووشی هەڵە نەبات، چونکە ئەو گومانەی کەبۆی پەیدا بووە لەو کاتەدا بووە کەئەم لە حاڵەتی ئیقتیدا بووە، لەبەر ئەوە پێشنویژەکەی ئەوەدەگرێتە ئەستۆی خۆی. سوننەتە گرنگەکانیش کەپێیان دەگوترێ: ئەبعاز، وەك تەحیاتی یەکەم و سەلاواتدان لەسەر پێغەمبەر لە تەحیاتی یەکەماو قونووتی بەیانیو قونووتی نیوەی دوایی رەمەزان، ئەمانە گەرچی لەکوڕۆکی نوێژ نین، بەلام سوننەتە بەکوڕنووشی هەڵە پڕ بکرێنەوە، ئەگەر بەهەڵە تەرك کرابوون، چونکە بەهۆی نەکردنیانەوە زەدە لەنوێژەکەدا پەیدا دەبێ. سەر بەلگە لەتەحیاتی یەکەم دا: ئەم حەدیثەی بوخاریو موسلیمە، کەعەبدوللای کوڕی بوجەینە {رەحمەتی خوای لێبێ} دەفەرموێ: حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} تەحیاتی یەکەمی نەخوێند، بەلام لەپێش ئەوەدا کەسلاو بداتەوە کوڕنووشی هەڵەی بۆ برد، جا ئەوانی تریش بەقیاس لەسەر ئەو. غەزالی {رەحمەتی خوای لێبێ} لە بارەی هۆی قیاسکردنی ئەم ئەبعازانەی تر، لەسەر تەحیات دەفەرموێ: (چونکە ئەمانیش رێك وەك تەحیات، لەدروشمو نیشانە دیاریو تایبەتی یەکانی ناو نوێژن) جا ئەگەر نوێژ خوێن یەکێ لەم سوننەتە گرنگانەی نەکردو دەستی کرد بەکردنی فەرزێکی ناو نوێژ، ئیتر دروست نیە بۆی بگەڕێتەوە بۆ سەری، دەنا ئەگەر بزانێ کە ئەوە نادروستە، وە بەقەستی بگەڕێتەوە بۆ سەری ئەوە نوێژەکەی پووچە، جا

ئەگەر لەبیری نەبوو تەحیاتی یەکەمی نەخوێندو دەستی کرد بەراوەستان بۆ خوێندنی فاتیحە، یالە حاڵەتی هەڵسانەوەدا بوو، لە راستبوونەوەوە نزیکتر بوو هەتا لەدانیشتنەوە، ئەوە دروست نییە بۆی بگەڕێتەوە بۆ دانیشتن، بەڵام کوڕنووشی هەڵە بۆ ئەم حاڵەتە دەبا، بەڵام ئەگەر لەدانیشتنەوە نزیکتر بوو ئەوە دادەنیشێ‌و کوڕنوشیش دەبا، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەگەر کەسێکتان لەرکاتی دوەم دا تەحیاتی نەخوێندو ئەزنەکی دا هەڵبسێتەوە، بەڵام هێشتا بەتەواوی راستەوە نەبوو بوو، ئەوە بادابنیشێتەوە، بەڵام ئەگەر بەتەواوی راستەوەبوو بوو، ئەوا بادانەنیشێتەوە، وەدوو کوڕنووشی هەڵە ببات. (ئەحمەد/ ئەبو داوود/ ئیبنو ماجە/ لە موغیرەی کوڕی شوعبەوە) ئەگەر قونووتی نەخوێندو دەستی کرد بەدانیشتن، ئیتر نابێ بگەڕێتەوە بۆی، دەنانوێژەکەی پووچ دەبێ، بەمەرجێ بەقەستی وابکاو بیشزانێ کە ئەوە قەدەغەیە، وەدوو سوژدەی هەڵە لەم کاتەدا دەبا لەباتی تەرکی قونوتەکە، ئەمە بەس بۆ قونووتی بەیانی‌و وەتری نیوەی دوەمی رەمەزان وایە، بەڵام قونووتی کارەسات (کەناوداره بەقونووتی نەوازیل) بەقەستی تەرك بکرێ، یابەهەڵە، کوڕنووشی هەڵەی ناوێ.

ورده سوننەتەکان: وەکوو وێردەکانی چەمینەوەو کوڕنووش‌و ئەڵلاهو ئەکبەرەکانی گواستنەوەو نزای سەرەتای نوێژو شتی تری لەم بابەتە، نەلەباری قەستی داو نەلەباری هەڵەدا، کوڕنووش بۆ تەرکیان سوننەت نییە، بایستی ئەوە ئەمەیە: کوڕنووشی هەڵە خۆی لەناو نوێژدا زیادەیە، کەواتە دروست نییە بکرێ مەگەر لە ڕێگەی تەوقیفەوە، جا لەهەندێ لەئەبعاضدا دەقی شەرعی لە سوننەتدا هەیە، وەکوو کوڕنووش

بردنی هەڵە، لەکاتی تەرکی تەحیاتی یەکەما، ئیتر ئەو شتانەی تریش کەوەك ئەو سوننەتی گرنگن‌و لەئەبعاضن، قیاس لەوە دەکرێن، بەلام وردە سوننەتەکانی تر کە لە ئەبعاض نین لەسەر بنەڕەت (ئەصڵ) دەمێننەوە.

جێگەی کوڕنووشی هەڵە لەپاش خوێندنی تەحیاتەوەیە، لەپێش سلاودانەوەدا، وەك لەپێشەوە لەدوو گێڕانەوەکەی بوخاری‌و موسلیم دا رابورد. ئیبنو شەهابیش دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەسەر چەند شێوەیێ کوڕنووشی هەڵەی دەبرد، بەلام دواشێوەی ئەوەبوو: لەپێش سلاوەوە کوڕنووشی هەڵەی ئەبرد. کوڕنووشی هەڵە سوننەتە فەرز نییە، چونکە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: رکاتەکەو دوو کوڕنووشەکە دەبن بەسوننەت.

٧٠) ئەو کاتانەی کەنوێژیان تیادا نا پەسەندە:

ئەو کاتانەی کەنوێژیان تیادا ناباشە پێنجن، واتە: نوێژێ کە هۆیەکی تایبەتی نەبێ لەم پێنج کاتەدا ناباشە، سیان لەم پێنجە پەیوەندییان هەیە بەوەختەوە:

١) کاتی گزنگدانی خۆر هەتا بەقەدەر رمێ بەرز دەبێتەوە.

٢) کاتی گەیشتنی خۆر بەناوەڕاستی ئاسمان هەتا کەمێ لادەدا

٣) کاتی زەردەپەڕ هەتا بەتەواوی خۆر ئاوا دەبێ.

بەڵگەی ڕۆشنی ئەمەیش ئەوەیە کەئیمامی موسلیم دەیگێڕێتەوە: عوقبەی کوڕی عامیر {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لەم سێ دەمەدا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی لێ دەکردین کەنوێژیان تیا بکەین، یا مردووی خۆمانیان تیا بنێژین: کاتێ خۆر گزنگ دەدا هەتا بەرزەوە دەبێ، کاتێ خۆر دەگاتە ناوەڕاستی ئاسمان هەتا کەمێ لائەدا، کاتێکیش خۆر زەرد هەڵدەگەڕێ و تەواو دەنیشێ تا ئاوا دەبێ. هۆی ئەم ناباشییە ئەمەیە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ خۆر هەڵدێ شاخی شەیتان لەگەڵێدا هەڵدێ، کاتێ بەرزەوە دەبێ لێی جیا دەبێتەوە کاتێ گەیشتە ناوەڕاستی ئاسمان جووت دەبێتەوە لەگەڵی، کاتێ لە ناوەڕاستی ئاسمان لادەدا دیسان لێی جیا دەبێتەوە، کاتێ دەست دەکا بە ئاوابوون جووت دەبێتەوە لەگەڵی کاتێ ئاوا دەبێ لێی جیا دەبێتەوە (شافیعی).

مەبەست لەشاخی شەیتان گەلی شەیتانە، شەیتانپەرستەکانە، کەلەم وەختانەدا کوڕنووشی بۆ دەبەن، گوتراویشە: شەیتان خۆی لەم حەلانەدا، سەری لەخۆرەوە نزیك دەکاتەوە، هەتا ئەوەی کوڕنووش بۆ خۆر دەبا کوڕنووش بۆ ئەویش ببات.

ئەو دوانەکەی تریشیان پەیوەندی یان بەکارەوە هەیە، یەکەمیان هەرکاتێ نوێژی عەصر کرا، هەتا خۆر ئاوا دەبێ، دووەمیان لەپاش کردنی نوێژی بەیانی هەتا خۆر دەکەوێ. بەڵگەی ئەمیش ئەمەیە شەیخان لەئەبو هورەیرەوە دەیگێڕنەوە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: نەیی کردووە لەنوێژ لەدوا نوێژی عەصر هەتا خۆر ئاوا دەبێ، وەلەدوا نوێژی بەیانی هەتا خۆر هەڵ دێ.

لەم کاتانـە، کـاتی گەویـشتنی خـۆر بەناوەراسـتی ئاسمـان، لـە ڕۆژی هەینیدا، چەرت (استثناء) دەکریٚ، لەم بارەیەوە فەرموودەیەکی مورسـەل هەیە، ئەبو داوود گێڕاویەتـەوە، هۆی ئـەوە کەنوێـژ لـەم کاتـەدا لـەڕۆژی هەینیدا ناباش نییە دەگەڕێتەوە، بۆ ئەوە کەوەنـەوزو خـەو لـەم حەلـەدا زۆر بۆ دانیشتوەکان دەهێنیٚ کەچاوەڕوانی دوان‌و نوێـژی هـەینی دەکـەن، جاوا باشە بەهۆی نوێژی سوننەتەوە خـەو لـەخۆی دوور بخاتـەوە، نـەبادا خەو بردنەوە دەسنوێژەکەی بشکێنیٚ، جا ناچار دەبیٚ کەهەنگاو هەڵ نـیٚ بەسـەر سـەری مەردومەکـەدا، بۆ دەسـنوێژ گرتنـەوە. لـە شـوێنەکانیش مەککەی پیرۆز چەرت دەکریٚ، خودای گەورە ڕێزو قەدری پـتر بفـەرمویٚ، چونکە دەفـەرمویٚ (دروودی خوای لەسەربیٚ): ئـەی بـەنی عەبدومـەناف! ئەگـەر کەسیٚ لەئێوە بـوو بـەکار بەدەسـتی موسـڵمانان هەکەسیٚ لـە هەرکاتێکدا ویستی تەوافی ماڵی خوا بکا یانوێژی لەناودا بکا ڕێگـەی لیٚ مـەگرن، ئـیتر چ شـەوبیٚ چ بـەڕۆژ، (تیرمیـذی‌و کەسـانی تـریش گێڕاویانەتـەوە). بـەڵام نوێـژ لـەم حەلەیـشدا زۆر بـاش نییـەو پێـچەوانەی چـاکترە (خیلافـی ئەولایـە) هـەتا دەربـاز ببین لەکێـشەی ڕاجیـایی، چـونکە مالیك‌و ئـەبو حەنیفـە لـەم بارەیـەوە ڕایـان جیایـە. بـەڵام نوێـژیٚ کەهۆیـەکی هـەبیٚ‌و، هۆیەکـەیش لـە پێـشیەوە رووی دابـیٚ، وەك گێڕانـەوەی نوێـژە چـووەکان، لەفەرزو لەسوننەت‌و لەو نوێژە سوننەتانەی کـەمرۆڤ وەك وێـرد خـووی پێوە گرتبن، کردنی ئەم نوێژانە لەم کاتانەدا هیچ ناباشییەکی تیا نییـە. چونکە خۆشەویـست (دروودی خوای لەسەربیٚ) جاریٚ لـەدوا نوێـژی عەصـر، دوو رکـات نوێـژی سـوننەتی کـرد، کـە عـەرزیان کـرد ئـەم نوێـژە لـەمکاتی ناباشییەدا چی بوو؟ فەرمووی: ئەمە دوو رکاتە سوننەتەکەی دوا نوێژی

نیومرۆیه ئێستا گێڕامەوە. (شەیخان) هەروا نوێژێکیش کە هۆیەکی وای هەبێ کەهاوکات بێ لەگەڵ خۆیدا، کردنی ناپەسەند نییە، وەك نوێژی تەرمو کڕنووشی قورئانخوێندنو کوڕنووشی سوپاسو نوێژی خۆر گیرانو مانگگیرانو نوێژە بارانە، بەلاّم نوێژێ کە هۆیەکەی لەدوایەوە بێ کردنی ناباشە لەم کاتانەدا، وەك نوێژی ئیستیخارەو دوو رکاتەکەی ئیحرام دابەوستنی حەجو عەمرە.

٧١) نوێژی بەکۆمەڵ (نوێژی جەماعەت):

سەر بەڵگەی رەوایی نوێژی بەکۆمەڵ قورئانو سوننەتو یەککرتنی گەلی ئیسلامە. یەزدانی پاك دەفەرموێ: {وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ - سورة النساء - ٢/١٠٢) واتە: کاتێ تۆ لەناویانا بوویو بەرنوێژیت بۆ کردن، ئەوە با تاقمێکیان بەرەو رووی دوژمن راوەستێو تاقمێ لەوان راست ببنەوە دەس بکەن بەنوێژ لەگەڵ تۆدا.

ئەوەتا لەم ئایەتەدا هەتا لەکاتی گەرمەی جەنگدا خوای گەورە فەرمان دەکا، بەکردنی نوێژی جەماعەت، دیارە لەکاتی ئاسایشو هێمنیو ئاشتی دا جەماعەت گەلێ چاکترە، حوکمی جەماعەت لەنوێژی هەینی دا فەرزی عەینە لەسەر هەموو کەسێ کە نوێژی هەینی لەسەر بێ، بەلاّم لەنوێژەکانی تردا راجیایی هەیە: فەرمایشتی راستو دروست ئەوەیە کەسوننەتێکی دامەزراوی زۆر گەورەیە، چونکە خۆشەویست {درووده خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: نوێژی جەماعەت لەنوێژی تەنیا بەبیستو

حەوت پلە گەورەترە. دەی وشەی (گەورەترە) کە بۆ موفاضەلەیە، واتە: ئەوە دەگەیەنێ کە هەردوو کارەکە دروست بن، بەلاَم لایەکیان لەولایەکەی تریان باشتر بێ، دەنا ئەگەر لایەکیان نادروست بوایە موفاضەلە دروست نەدەبوو! چونکە موفاضەلە پلەدانانە بۆ دووشتی باش!

گەرچی هەندێ زانا دەفەرموون: نوێژ بەکۆمەڵ فەرزی کیفایەیە ئەگەر لەشوێنی هەندێ کەسیان بیکەن لەکۆڵ هەموویان دەکەوێ بەلاَم ئەگەر کەسیان نەیان کرد هەموویان گوناهبارن، بەڵگەیشیان ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەرە {درودی خوای لەسەربێ}: هەرکاتێ سێ موسڵمان، یاپتر لەسێ موسڵمان، لەشوێنێکدا یەکیان گرت، چ گوندنشین بن چ کۆچەری، وەنوێژی جەماعەت نەکەن، ئەوە بێ گومان کە شەیتان زاڵ بووە بەسەر یاناو فریوی داون، دەی ئەی پیاوی موسڵمان! ئامادەی جەماعەت بەو هەمیشە لەگەڵ کۆمەڵ بەو لەگەل جێ مەمێنەو بەتەنیا مەبە، چونکە گورگ ئەو مەرە دەخوات کەلە گەلە بڕ دەبێ!. (ئەبو داوود/ ئیمامی ئەحمەد/ نەسائی/ ئیبنو حیبان/ حاکم).

هەیشە دەفەرموێ: جەماعەت فەرزی سەرە، واتە فەرزی عەینە لەسەر هەموو کەسێ، چونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: بەو کەسە کەگیانی منی وا لەدەستدا نیازم هەبوو کەبەپیاوێ بڵێم: لەجیاتی خۆم بەرنوێژیی یەکە بۆ خەڵکەکە بکا، وەخۆشم بڕۆم بۆ سەر ئەو پیاوانە کەلە نوێژی جەماعەت دوا دەکەون، وە فەرمان بدەم کەبە باوشەدار ماڵەکانیان بەسەردا بسوتێنن. (شەیخان). بەلاَم ئەم فەرمایشتە ئاوا رەت کراوەتەوە: کە ئەم رووداوە سەبارەت بەناپاکان بووە، سەرەرای

ئەوەیش پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} هەڕەشەکەی جێ بەجێ نەکردووە، وەئەوەی بووە لەم لایەنەوە تەنیا نیازێکی رووت بووە، کردەوەی لەگەڵ دانەبوە.

بەلاّم بزانە کەجاری واهەیە جەماعەت، بەهۆی هۆیەکی لاوەکییەوە، پێوویست دەبێ، وەك ئەوە دەبینێ ئیمامێ لەناو روکوعدایە، هەق دەزانێ ئەگەر نوێژ لەگەڵیا دابەستێ فریای رکاتێ دەکەوێ و نوێژەکەی بەهۆی ئەوەوە دەبێ بەئەدا، دەنا دەبوو بەقەزا، چونکە بە تەنیا فریای رکاتێ ناکەوێ لەکاتدا، ئەوە نابێ بەتەنها نوێژەکەی بکا، جاری وایش هەیە جەماعەت حەرامە، وەك ئەوە دەبینێ پێشنوێژێ لەتەحیاتی کۆتایی دایە، ئەگەر ئیقتیدای پێ دەکا فریای رکاتێ لەکاتدا ناکەوێ، بەلاّم ئەگەر بەتەنها نوێژ بکا فریای رکاتێکی نوێژەکەی لەناو کاتی خۆی دا دەکەوێ، هەر نوێژێکیش فریای رکاتێکی کەوتی لەکاتەکەیدا بەحازر دادەنرێ، ئەوە دەبێ لەم حەلەدا بەتەنها ئەو نوێژە بکا. زاتی جەماعەت بەئەوەندەیش دێتە جێ کەپیاو لەماڵەوە لەگەڵ ژنەکەی و کەسانی تردا نوێژ بەکۆمەڵ بکا. وەلێ لەمزگەوتا گەلاّ خێرترە، بەڵکوو مزگەوت هەتا کۆمەڵەکەی زۆر تربن جەماعەتەکەیشی خێرترە، جا ئەگەر لە نزیکیەوە مزگەوتێ هەبوو، نوێژکەرەکانی کەمتر بوون، لەدووریشیەوە مزگەوتێ تر هەبوو نوێژکەرەکانی پتر بوون، ئەوە (لەدوو شێوەدا نەبێ) جەماعەتی مزگەوتە دوورەکە خێر ترە، شێوەی یەکەم: ئەگەر ئەم بچێ بۆ دوورەکە جەماعەتی نزیکەکە بەهۆی چوونەکەی ئەوەوە پەکی بکەوێ، وەك ئەوە ئیمامیان بێ. شێوەی دووەم: پێشنوێژی دوورەکەیان بیدعەتکاربێ، بۆ ئەمە بەدکار (فاسیق)یش وەك بیدعەتکار

وایە. هەر کەسێ بەیەك هەناسە، یا بەکەمتریش، لە پێش سڵاودانەوەی پێشنوێژدا فریای نوێژدابەستن بکەوێ لەپشتیەوە، ئەوە فریای جەماعەت دەکەوێ و لەخێرەکەیدا بەشدار دەبێ، چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ دین بۆ نوێژ ئەگەر ئێمە لەناو کوڕنووشدا بووین، ئەوا نوێژ دابەستن و یەك سەر کوڕنووش ببەن، بەڵام بەهیچی مەژمێرن، واتە: بەرکاتی حلێب مەکەن، وەلێ ئەوەی فریای چەمینەوە بکەوێ لەگەڵ بەر نوێژدا ئەوە فریای ئەو رکاتە دەکەوێ. (ئەبو داوود).

بزانن کاتێ پاش نوێژ فریای چەمینەوە دەکەوێ کەفریای ئارامبوونەوە لەگەڵ پێشنوێژدا بکەوێ لەناویدا، چونکە بەبێ ئارامبوونەوە چەمینەوە حلێب نییە، واتە: دەبێ لەچەمینەوەدا فریای ئەوە بکەوێ کەبڵێ (سبحان ربی العظیم) یا بەئەندازەی گوتنی ئەم ویردە رابوەستێ پێش ئەوەی بەرنوێژ لە چەمینەوە بەرزەوە ببێ.

مەرجی دەسکەوتنی جەماعەت ئەوەیە: کەپاشنەێژ واتە: (مەئموم) لەکاتی نوێژدا بەدابەستنەوە نێتی جەماعەت بێنێ، چونکە چاولێکردن و شوێنکەوتنی پێشنوێژکردەوەیەو کارە، کاریش لە عیباداتدا پێویستی بەنیازو نێت هەیە، کەواتە: بەر حوکمی گشتی ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەکەوێ: هەموو کردەوەێی بە پێ ی نیازو نێتە کەیەتی... بۆ ئازادی رەسیدە دروستە لەپشت بەندەو منداڵەوە نوێژی جەماعەت بکا، دروستبوونی پەیڕەویی (ئیقتیدا) بە بەندە، بەپێ ی ئەمەیە کەبوخاری دەیگێڕێتەوە: کەعائیشە {رەزای خوای لێبێ} بەندەیەکی هەبوو، ناوی کوران بوو {رەزای خوای لێبێ} ئەم زەکوانە بەر

نوێژیی بۆ عائیشه دەکرد، پەیڕەوی بەمناڵیش بەپێ ی ئەمەیە: عەمری کوڕی سەلەمە لە سەردەمی پێغەمبەردا لەتەمەنی حەوت ساڵیدا بەرنوێژی بۆ هۆزەکەی خۆی دەکرد. (ئەم باسە بوخاری گێڕاویەتەوە). پەیڕەویی پیاو بەژن دروست نییە، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: {الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ - سورة النساء - ٣٤/٤} واتە: پیاوان سەرکاری سەر ژنانن‌و چاو دێرن بەسەریانەوە). پێغەمبەریش (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: لەو شوێنانەدا کەخوا ژنانی خستۆتە دواوە بیانخەنە دواوە، لەفەرموودەیەکی تردا دەفەرموێ: هۆشیار بن هیچ ژنێ بەرنوێژیی بۆ هیچ پیاوێ نەکات. (ئیبنو ماجە) هەندێ زانایش ئەمەیان کردووە بەبەڵگە لەم مەسەلەیەدا، کە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) فەرموویەتی: هەرگەلێ کاروباری گرنگی خۆیان بسپێرن بەژنێ‌و ژن بکەن بەسەرۆك‌و ئاغای خۆیان ئەو گەلە سەر کەوتوو نابن! . (بوخاری‌و نەسائی‌و تیرمذی‌و ئیمامی ئەحمەد لەئەبو بەکرەوە گێڕاویانەتەوە) لەبەر ئەوەیش کەئافرەت شەرمگایە، ئەگەر ببێ بەپێشنوێژ بۆ پیاو دەبێ بەهۆی گرفتاری، وەکی تریش ئەگەر کەسێ پەیڕەوی (ئیقتیدا) بەژن بکا واتای وایە کەدەستە جڵەوی نوێژەکەیی داوە بەدەستی ئەوەوە. مەبەست لەخوێنەوار (لە بابەتی پێشنوێژیدا) ئەوەیە کەبەجوانی بتوانێ‌فاتیحە بخوێنێ، هەروا مەبەستیش لە نەخوێندەوار لێرەدا ئەوەیە کەفاتیحای ڕەوان نەبێ، جا پەیڕەویی خوێنەوار بەنەخوێنەوار دوو فەرمایشتی لە سەرە: هەرە ئاشکراکەیان ئەمەیە: ئەوە دروست نییە، چونکە خۆشەویست (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرمووێ: ئەوکەسە بەر نوێژیی بۆ کۆمەڵێ دەکا، کەلەهەموویان باشتر قورئان بخوێنێ، لەبەر ئەوەیش

جارو بار پێشنوێژ بەرپرسیار دەبێ لەقورئانخوێندنی پاشنوێژ، وەك ئەو شێوەیەکە پاشنوێژ لە چەمینەوەدا فریای پەیڕەویی بکەوێ، دیارە کە نەخوێندەوار، بەم واتایەی کەبۆمان دیاری کرد بەرگەی ئەوە ناگرێو ناتوانێ ئەو بەر پرسیاری یە بگرێتە ئەستۆی خۆی، بەلاّم ئەگەر خوێنەوار لەنوێژی پەنامەکیدا پەیڕەویی بەنەخوێندەوار کرد، ئەوە نوێژەکەی دامەزراوەو پێویست ناکا لەحاڵی بکۆڵێتەوە، نەخوێندەواریش پەیڕەویی بەنەخوێندەوارێکی وەك خۆی بکادروستە، هەروا پەیڕەویی ژن بەژن دروستە*.

مەرجی دامەزراندنی پەیڕەویی کردن ئەوەیە کەئاگای لە چۆنێتی نوێژی بەرنوێژەکەی بێ، هەتا بتوانێ پەیڕەویی ئەو بکا، ئەو ئاگادارییەیش بەم شێوەیە دێتەدی: کە چاوی لە هەڵسوکەوتی پێشنوێژ بێ یا گوێی لەدەنگی بێ، یاگوێی لە دەنگی راگەیێن (مبلغ) بێ، یائاگای لە هەڵسانو دانیشتنی نوێژکەرەکان بێ، کە ئەوان ئاگایان لە حاڵی پێشنوێژە. مەرجێکی تری ئەوەیە: کە پاشنوێژ پێش نەکەوێ لە پێشنوێژ لە جێگە نوێژدا، چونکە وەك زانراوە ئەوانەی کە پەیڕەوییان بەپێغەمبەرەوە دەکرد لەنوێژدا لێی پێش نەدەکەوتن، هەروا ئەوانەیش کەلە دواجێنشینە راشیدەکانەوە نوێژیان دەکرد، بەلاّم ئەگەر هەردوو لا

* بەهێزترین بەڵگە لەسەر ئەوە کەژن بەرنوێژیی نەکا بۆ پیاو ئەوەیە: کە ذەکوان بەرنوێژیی دەکرد بۆ عائیشە، ئەگەر بەپێچەوانەوە دروست بوایە شتی واتە: لە عائیشە {رەزای خوای لێبێ} شاراوە نەدەبوو.

- وەرگێڕ -

لە ئاستی یەك لە شانی یەكدا وەستا بوون ئەوە زیانی نییە، بەلاّم باشیش نییە، وەكی تریش ئەم بڕیارە بۆ ئەوانە وایە كەئەلّقەیان نەدابێ بەگردی كابەدا، چونكە بۆ ئەوان، بۆ پاشنوێژ (بەمەرجێ لەلای پێشنوێژەوە نەبێ) زیانی نیە ئەگەر ئەو لەپێشنوێژ لە رووگەوە نزیكتر بێ، بزانە سێ شێوە هەیە بۆ پێشنوێژو پاشنوێژ:

شێوەی یەكەم: هەردوو لایان لەناو مزگەوتدابن.

شێوەی دووەم: پێشنوێژ لەناو مزگەوتدا بێو پاشنوێژ لە دەرەوەی.

شێوەی سێیەم: هەردوو لایان لەدەرەوەی مزگەوت بن.

شێوەی یەكەم: پەیڕەوی پێ كردن (اقتداء) دروستە، ئیتر خوا ریزەكان لەناو خۆیانا پەیوەست بن یا پچڕابن چونیەكە، هەروا رێگرو نێوان لە نێوانیاندا هەبێ یانەبێ، هەروا چون یەكە هەردوولا لەیەك شوێندا بن یانا، بۆ نموونە: ئەگەر پێشنوێژ لە منارەیەكا بێو پاشنوێژ لەبیرێكا بێ، یابە پێچەوانەوە، ئەوە لە هەموو ئەم وێنە یانەدا پەیڕەوی پێ كردن دروستە، چونكە شوێنەكە مادەم مزگەوتە گشتی بەیەك جێگە حلێبەو هەمووی بەنیازی نوێژ دروست كراوە.

شێوەی دووەم: ئەوەیە پێشنوێژ لەناو مزگەوتابێو پاشنوێژ لەدەرەوەی مزگەوت بێ، لەم شێوەیەدا پەیڕەوی پێ كردن بەم مەرجانە دروستە: نێوانیان لەنزیكەی سێ سەد باسك، بەباسكی ئادەمی كەبرێتیە لە دووبست، زیاتر نەبێ، ئەم ئەندازەیە لەئاخری سنووری مزگەوتەكەوە حلێب دەكرێ: لەهەمان كاتدا پاشنوێژ ئاگای لەبزووتنەوەكانی پێشنوێژ هەبێ، وەك لەپێشەوە روون كرایەوە.

شێوەی سێیەم: ئەوەیە پێشنوێژ لە دەرەوەی مزگەوت بن، جا ئەگەر لە دەشتابوون، ئەوە مەرجی دامەزراندنی پەیڕەوی پێکردن ئەوەیە: ماوە (مەسافە)ی نێوانیان، لە نزیکەی سێ سەد باسك (ذیراع) پتر نەبێ، ئەمەیش لەسەر فەرمایشتی دامەزراوتر. چونکە راوەستان لەسەر ئەم شێوەیە لە دەشتا، بەپێی باوی ئاسایی، لە حوکمی کۆبوونەوەدایە، لەبەر ئەوەیش زۆربەی کات، لە ماوەی ئاوادا، دەنگی پێشنوێژ لەکاتی دەنگ هەڵبڕینی نوێژی ئاشکرادا، بە ئاسایی دەگاتە پاشنوێژ، بەڵام ئەگەر لە دەشتا نەبوون، وەك ئەوە پێشنوێژ لە خانوو یەکابێو پاشنوێژ لە خانوویەکی تردا بێ، ئەوە مەرجی دامەزراندنی پەیڕەوی پێکردن ئەوەیە: پەیوەست بن، هەتا پەیوەندیو ئاگابوون لەحاڵی پێشنوێژ هەبێ، چونکە لەکاتی وادا جیایی خانوو مایەی لەیەك جیابوونەوەی پێشنوێژو پاشنوێژە، لەبەر ئەوە پەیوەست بوونو نزیکی لە یەکتری بەمەرج دەگرین لەگەڵ نەبوونی ڕێگر (حائیل) چونکە ڕێگر کۆبوونەوە قەدەغە دەکا هەروا مەرجی دامەزراندنی پەیڕەوپێکردنە کشێوەو شێوازو دەستوری نوێژی هەردوولا چون یەك بن، ئەگەر وانەبوونو شێوازی نوێژەکانیان لە یەکتری جیابوو ئەوە پەیڕەوپێکردن دروست نیە، وەك نوێژی ئاساییو نوێژی مانگو ڕۆژ گیرانو نوێژی تەرم. بەڵام دروستە بۆ کەسێ کە نوێژی جازربکا پەیڕەوی بکا بە کەسێ کەنوێژ بگێڕێتەوە، یابەپێچەوانەوە، هەروا دروستە کەسێ فەرز بکا پەیڕەوی بکا بەکەسێ کەسوننەت بکا، یا کەسێ نوێژی نیوەڕۆ بکا پەیڕەوی بکا بەکەسێ کەنوێژی بەیانی بکا، دەق وەك نوێژی لێ پێش

کەوتوو (مەسبووق) لەپاش سڵاودانەوەی پێشنوێژەکەی، مسبوق نوێژەکەی خۆی تەواو دەکا.

مەرجێکی تری دامەزراندنی پەیڕەوپێکردن ئەوەیە: کە نیەتی پاش نوێژ لەنیتی پێشنوێژ دوابکەوێ، وەبە دوو بنییات (واتە بەدوو روکن) پێشی نەکەوێ، یاپاشی نەکەوێ، لەم دوو شێوەیەدا مەبەست لەم دوو بنیاتە بنیاتی کردەوەیی یە، لەکاتی پاش کەوتن دا ئەگەر مەهانەی رەوای هەبوو، وەك ئەوە یێشنوێژ، بەپەلە بوو، پاشنوێژیش خووی بەسستیەوە گرتبوو، ئەوە تاسێ بنیات چاوپۆشی دەکرێ، دەنا نوێژەکەی پووچە، لەهەمان کاتدا دەبی زانایش بی بەوە کەکاری وا نادروستە. چونکە بەراستی کاری وا بەوپەڕی سەرپێچی کردن دادەنرێ، بەڵام بەپێچەوانەی ئەوەوە کەلەیادی نەبێ، یانەزانێ، بەڵام هەرچۆن بێ ئەو رکاتەی بۆ حل ناکرێ، کە تیایدا لە پێشنوێژ پێش (یاپاش) کەوتووە، لەبەر ئەوە دەبێ لەدوا سڵاودانەوەی پێشنوێژەکەی رکاتێ بکا.

سوننەتە نێرینە، ئەگەر هەر خۆی بوو، بامنداڵیش بێ، لەلای راستی پێشنوێژەوە رابوەستێ و، کەمێ لێی دوا بکەوێ، چونکە پێغەمبەر خۆی وایکردووە، ئێمەیش ئێستا بۆ پەیرەوی ئەو وادەکەین، بەمەو وێنەی ئەمە دەگوترێ: (اتباع) هاوکات لەگەڵ ئەم بەڵگەیەدا شتی وا لەزاتی خۆیدا پەیڕەوی باوو نەریتی جوانی ناو کۆمەڵە. جا ئەگەر لەوەدوا نێرینەیەکی تر هات، لەلای چەپیەوە نوێژ دابەستێ، ئەوجا یاپێشنوێژ بچێتە پێشەوە، یا ئەوان بچنە دواوە، ئەمەیش لەکاتی راوەستانا دەکەن، ئەگەر لەسەرەتاوە دوو نێرینە بون لەپشتیەوە ببن بەیەك ریز، ئەگەر یەك ژن بوو لەپشتیەوە ببێ بەریزێ، ئەگەر ژن

زۆریش بوون هەروا، ئەگەر پیاوو منداڵو ژن بوون لەسەر ئەم شێوەویە دەوەستن: لەپشتیەوە پیاوەکان ریز دەبەستن، چونکە سەروەوریی بۆ ئەوانە، ئەوجا منداڵەکان لەپشت پیاوانەوە ریز دەبەستن، بەلاّم ئەمە کاتێ وایە کەریزی پیاوەکان پڕبوو‌بێتەوەو کەمی نەبێ، دەنا بەمنداڵ پڕ دەکرێتەوە، ئەوسا نێرومێ (خنثى) لەپاش ریزی منداڵانەوە رادەوەستن چونکە هەڵ دەگرن ژن بن، کەژنیش بن لەنوێژا جێگەیان وا لەدوا منداڵانەوە، ئەوجا ریزی ژنان، چونکە ئەمە بەپێی پەیڕەویی پێغەمبەر خۆیەتی (دروودی خوای لەسەربێ)و لەمەدا چاو لەحەزرەت دەکەین.

سوننەتە ئەو ژنەی کە پێشنوێژی بۆ ژنان دەکا لەناوەراستیاندا رابوەستێو کەمێك لێیان پێش بکەوێ، وەلێ ئەگەر پێشنوێژەکەیان ژن نەبوو، دەبێ پێشیان بکەوێ، ناباشە پاشنوێژ بەتەنها ڕاوەستێ، بەڵکوو ئەگەر لەریزدا شوێنی دەسەکەوت بڕواتە ریزەوە، ئەگینا لەپاشەوە نێتی نوێژ دابەستن بەجەماعەت بهێنێو ئەوسا یەکێ لەپاشنوێژەکان لەناو ریزەکەوە ڕابکێشێ بۆ لای خۆیو لەگەڵ ئەودا ببن بەڕیزێ. سوننەتە ئەو کەسەیش بەگوێ ی بکاتو نەرم بێ بەدەستیەوە.

دروستە دەسنوێژدار پەیڕەوی بکا بەتەیەمومکەرەوە، بەلاّم بەمەرجێ تەیەمموم کەرەکە کردنەوەی لەسەر نەبێ، دەنا دروست نییە، هەروا دروستە پەیڕەوی بکا بەکەسێ کەمەسحی خوففی کرد بێ، هەروا پەیڕەویکردنی راوەستاو بەدانیشتوو دروستە، چونکە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) لە نەخۆشییەکەی سەرە مەرگیدا بەدانیشتنەوە نوێژی دەکرد، ئەبو بەکرو خەڵکەکەیش بەپێوە بوون، هەروا دروستە موسڵمانی دادپەروەر پەیڕەوی بکا بە ئازادی بەدکار (حوری فاسق) بەلاّم نوێژ لە

پشت فاسقەوە گەرچی دروستە بەڵام ناباشە. بەڵگەی دروستبوونی نوێژ لەپشت بەدکارەوە: شەیخان دەگێڕنەوە: کەئیبنو عومەر، ئەو هاوڕێ نازدارەی پێغەمبەر، لەپشت حەججاجی فاسقەوە نوێژی بەجەماعەت دەکرد. ئیمامی شافیعی {رەزای خوای لێبێ} سەبارەت بەحەججاج دەفەرموێ: پیاوی فاسقی شەرعی وەك حەججاج دەبێ!.

٧٢) کورتکردنەوەی نوێژی چوار رکاتی:

بە زۆری سەفەر بۆ یەکێ لەم دوو مەبەستەیە: یاهۆی رزگار بوونە لەناخۆشی، یامایەی گەیشتنە بەئاوات! سەفەریش (لەزاتی خۆیدا) رێگەی هاتو نەهاتەو زۆربەی کات دەبێ بەهۆی سەخڵەتیو زەحمەت، مشەقەتو زەحمەتیش دەبێ بەهۆی بارسووکیو کار ئاسان کردن، لەبەر ئەمە یاسادانەر (شارع) لەئیسلاما کە خوای گەورەیە، لەنوێژی چوار رکاتی، دوو رکاتی داشکاندووە. لە هەمان کاتدا قورئانو سوننەتو یەکگرتن بەڵگەن لەسەر ئەوە کەلە سەفەری رەوای درێژدا دروستە نوێژ کورت بکرێتەوە. لە قورئانا دەفەرموێ: {وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَقْصُرُواْ مِنَ الصَّلاَةِ إِنْ خِفْتُمْ – سورة النساء – ١٠١/٤} (واتە: کاتێ چوون بۆ سەفەر ئەگەر نوێژەکانتان کورت بکەنەوە. گوناهتان لە سەر نیە). کورت کردنەوەی نەبەستراوە بەکاتی ترسەوە، چونکە یەعلای کوڕی ئومەییە فەرمووی: گوتم بەعومەری کوڕی خەطاب {رەزای خوای لێبێ}: خودا لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ: {لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَن تَقْصُرُواْ مِنَ الصَّلاَةِ إِنْ خِفْتُمْ

أَن يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُواْ} ئەوەتا بەپێی ئەم ئایەتە کورتکردنەوە بەستراوە بەکاتی ترسەوە، خۆ ئێستا ترس نەماوە مەردوم هێمن بوونەتەوە، کەوابو چۆن دروستە بۆ ئێمە نوێژ کورت بکەینەوە؟ ئەویش فەرمووی: ئەمەی سەرنجی تۆی ڕاکێشاوە سەرنجی منیشی ڕاکێشاو منیش وەکوو تۆ لەمە سەرسام بووم، بەڵام کەلەمبارەیەوە لەپێغەمبەرم {درووودی خوای لەسەربێ} پرسی، فەرمووی: ئەمە خەڵاتێکەو خودا بەخشیوێتی پێتان دەی ئێوەیش خەڵاتەکەی وەربگرن (موسلیم).

بەڵگەش لە سوننەتا لەسەر کورتکردنەوەی نوێژ وەك ئەوە ئیبنو مەسعوود {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لەپشتی پێغەمبەرەوە لەسەردەمی خوێدا لەسەفەردا نوێژی چوار ڕکاتیم بەدوو ڕکات کردووە، هەروا لەپشتی ئەبو بەکرو عومەریشەوە نوێژی چوار ڕکاتیمان کورت دەکردەوەو بەدوو ڕکات دەمانکرد، هەرکەسەیان لەکاتی جێنشینی خۆیانا (شەیخان). ئیبنو عەمەریش دەفەرموێ: بۆ خۆم لە خزمەت پێغەمبەرو ئەبو بەکرو عو مەردا سەفەرم کردووە، ئەم زاتانە لەکاتی سەفەردا نوێژی نیوەڕۆیان بە دوو ڕکات دەکرد، هەروا نوێژی عەصریشیان بە دوو ڕکات دەکرد.

نوێژکورتکردنەوە هەر لە نوێژی چوار ڕکاتیدا دروستەو بەس لەبەر ئەوە نوێژی شێوانو بەیانی کورت ناکرێتەوە بەس نوێژی نیوەڕۆو عەصرو خەوتنان کورت دەکرێتەوە، هەر نوێژەیان بە دوو ڕکات دەکرێن.

٧٣) مەرجی سەفەرەكە:

ئەو سەفەرەی نوێژكورتكردنەوەی تیادا ڕەوایە ئەم چەند مەرجەی هەیە:

١) ئەوەیە سەفەرەكە ڕەوا بێو پێی گوناهبارنەبێ. وەك سەفەری حەجو دانەوەی قەرز، كە ئەم جۆرە سەفەرە لە زاتی خۆیاندا فەرزن، یا وەك سەفەری حەجی سوننەتو سەردان لە خزمو كەسوكار، كە ئەم جۆرە سەفەرانە لە زاتی خۆیاندا سوننەتن، یا وەك سەفەری بازرگانیو گەشتكردن، كە ئەم جۆرە سەفەرانەیش لە زاتی خۆیاندا ڕەوان، بەلام نەفەرزن، نە سوننەتن، نە ناباشن، یا وەك سەفەری تاكە كەس، كە بەبێ هاوڕێ سەفەر بكا ئەم جۆرە سەفەرانەیش لە زاتی خۆیانا ناباش (ومەكرووە)ن.

بەلام سەفەری گوناه هەقی كورتكردنەوەی نیە، چونكە كورتكردنەوە ڕوخصەتو بارسووككردنە، ڕێگەیش بۆ گوناه خۆش ناكرێ، سەفەری گوناه وەك ڕێگریو دزیو جەردەییو هێنانو بردنی مەیو بادەو بەنگو تلیاك، سەفەری ژن بەبێ ڕێپێدانی مێردەكەیو سەفەری قەرزارێ كە توانای دانەوەی قەرزەكەی هەبێ بەبێ ڕێگەپێدانی خاوەن قەرزەكە، لە سەفەری گوناها ڕێبوار نەهەقی نوێژكوتكردنەوەی هەیە، نە هەقی كۆكردنەوەی هەیە، واتە: نە مافی قەصرو نە مافی جەمعی نیە. هەروا مافی ئەوەی نیە كە نوێژی سوننەت بە سواری بكا، یا تاسێ ڕۆژ لە سەفەردا لە دەسنوێژا مەسحی خوفف بكا، هەروا دروست نیە بۆی لە كاتی ناچاریدا مردار بخوا، سوفیانی ثەوری (ڕەحمەتی خوای لێبێ) دەفەرموێ: ئەگەر ستەمكارێ، لە بانێكابێ، نانو ئاوی لێ برابێ، ئەگەر

له برسانا بمرێ، یا له توونیانا بخنکێ نابێ کەس نان‌و ئاوی بداتێ، هەتا ولآت‌و مەردوم‌و دارو درەخت‌و ئاژەڵ له دەستی رزگاریان بێ![1].

٢) ئەوەیە سەفەرەکە درێژبێ، بە حسێبی کاروانی برێتییە لە دوو قۆناغی تەواو، واتە دوو رۆژە رێ، بە رۆیشتنی ئاسایی چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەر سەفەرێ لە چوار بەرید کەمتر بێ، نوێژی تیا کورت ناکرێتەوە، (چوار بەرید دەکاتە شانزە فرسەق) دەق بەقەد ماوەی نێوانی مەککەو عوسفان. وەك هەموو دەزانین عوسفان لە مککەوە دوو رۆژە رێ دوورە. ئەم ماوەیە بە کیلومەتر دەکاتە نزیکەی (٨٤) کیلومەتر، بزانە: دەبێ رێبوار بزانێ کە بۆ شوێنێ دەچێ لە دوو قۆناغ کەمتر نیە، کەواتە: بۆ کەسێ سەری خۆی هەڵبگرێ‌و بەبێ نیازی شوێنێکی دیاری بسوورێتەوە بەناو ولآتا، مافی نوێژکورتکردنەوەی نیە، هەتا سەفەرکەی زۆریش دەرێژە بکێشێ.

٣) ئەوەیە ئەو نوێژەی کە دەیکا نوێژی چوار رکاتی حازربێ، هەر نوێژێ وانەبێ کورت ناکرێتەوە، نوێژی قەزایش ئەم درێژەپێدانەی تیادایە: ئەگەر نوێژەکە لە ماڵەوە فەوتا بوو بەڵام ویستی لە سەفەردا

---

[1] ئەگەر ئەم کوردستانە نازدارەی خۆمان، کە دەتگوت: پارچەیەکی رازاوەیە لەسەر زەمینی بەهەشتی بەرین، ئێستا لەم بارو دۆخی پاشاگەردانی‌و گوشت‌و بڕەدا، تەماشا بکەی، کە چۆن بەدەست دزو جەردەو ستەمکارەوە بووە بە گۆمی خوێن‌و بووە بە پاررچەیێ ئاگر لە دۆزەخی سوور،، ئەو کاتە رەحمەت بۆ گۆڕی سوفیانی پەوری دەنێری.

- وەرگێڕ -

بیگێڕێتەوە، پێویستە لەسەری کە بە تەواوی بیکا، چونکە ئەو نوێژە بە تەواوی بووە بەماڵ لەسەری، بەڵام ئەگەر لە سەفەردا چوو بوو، وە هەر لە سەفەردا ویستی بیگێڕێتەوە ئەوە بۆی هەیە کە کورتی بکاتەوە، ئەگەر لە ماڵەوە ویستی بیگێڕێتەوە دەبی بە تەواوی بیکا. ئەگەر گومانی بوو نەیدەزانی: ئایا لە ماڵەوە ئەو نوێژەی چووە یا لە سەفەردا، ئەوە دەبێ بە تەواوی بیکا، چونکە تەواوکردن بنەڕەتە (واتە: ئەسڵە) بزانن کە کورتکردنەوە پێنج مەرجی هەیە:

یەکەم: نییەتە، چونکە تەواوکردن بنەڕەتە، جا ئەگەر لە سەرەتاوە لەکاتی نوێژدابەستندا نییەتی کوتکردنەوەی نەبێ، نوێژەکەی لەسەر بنەڕەت دادەمەزرێ، کە تەواو کردنە.

دووەم: دەبێ ڕێبوار لە دەستپێکردنی نوێژەکەوە هەتا تەواوکردنی ڕەفتەنی بێ، چونکە یەزدانی مەزن دەفەرموێ: (**اذا ضربتم في الارض**) واتە: هەر کاتێ چوون بۆ سەفەر، دەی ئەگەر لە سەفەردا نەبێ مافی کورتکردنەوەی نیە.

سێیەم: دەبێ نوێژکەر ئاگاداربێ لە چۆنێتی کورت کردنەوەی نوێژ، ئەگینا مافی ئەوەی نیە، یەزدانی مەزن دەفەرموێ: {**فَاسْأَلُواْ أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ - سورة النحل - ١٦/٤٣**} واتە: ئەگەر خۆتان شتێکتان نەدەزانی لە زانست پەروەرو مامۆستایانی پسپۆڕی زانست بپرسن، لەهەر گرۆهێ بن).

چوارەم: پەیڕەوی بە نیشتەجێ ناکا، یا بە نوێژکەری تەواو کەرناکا، ئەگەر پەیڕەوی پێبکا دەبێ نوێژەکەی بە تەواوی بکا، چونکە

شوێنکەوتن (متابعە)ی پێشنوێژ پێویستە. لەم بارەیەوە، ئەوە ئەم پرسیارە لە ئیبنو عەبباس کرا: ئەوە بۆ رێبوار ئەگەر بە تەنها خۆی نوێژبکا نوێژی چوار رکاتی بە دوو رکات دەکا، کەچی ئەگەر بە جەماعەت لە پشت پێشنوێژێکی نیشتەجێوە نوێژبکا دەبێ چوار رکات بکا؟ فەرمووی: لەبەر ئەوە نوێژکردن بەم دوو شێوەیە لەم دوو کاتەدا سوننەتی پێغەمبەر خۆیەتی. (ئەحمەد)

پێنجەم: نوێژە کوتکراوەکە دەبێ چوار رکاتیبێ، دەنا کورت ناکرێتەوە، وەك بەیانیو شێوان، چونکە شتی وا کە نوێژی سێ رکاتیو دوو رکاتی کورت بکرێنەوە ساخ نەبۆتەوە.

٧٤) کەی رێبوار دەست دەکا بە کورتکردنەوە:

سەرەتای سەفەر لەوێوە دەست پێدەکا کە رێبوار لە ئاوەدانی ئەو شوێنەی کە سەفەری لێوە دەکا تێدەپەڕێ. ئیبنو لونذیر دەفەرموێ: بەپێی ئاگاداری من پێغەمبەر (درووده خوای لەسەربێ): لەهەر سەفەرێکا نوێژی کورت کردبێتەوە هەتا لە سنووری شاری مەدینە نەچووبێتە دەرەوە دەستی نەکردووە بە کورتکردنەوە، هەتا سەفەرەکەی تەواو دەبێ مافی کورتکردنەوەی هەیە، بەڵام ئەگەر لە شوێنێ مایەوە لەبەر کارێ کە چاوە نواڕی بوو، تاماوەی چوار رۆژ نوێژ کورت دەکاتەوە، لەدوا ئەوە ئەگەر لەوێ مایەوە دەبێ نوێژی تەواوبکا، خوا کارەکەی جێبەجێ بووبێ یا نە بەبووبێ، چونکە لە صەحیحەیندا هەیە: کە پێغەمبەر (درووده خوای لەسەربێ) لە بەیانی رۆژی چوارەمی مانگی قوربانـدا گەیشتە

مەککە، رۆژی چوارەمو پێنجەمو شەشەمو حەوتەم لەوێ مایەوە، لەو ماوەیەدا کە چوار رۆژ دەکا، نوێژی کورت دەکردەوە، لە رۆژی هەستەما نوێژی بەیانی لەوێ کرد، ئەوجا بەرەو مینا کەوتەڕێ! جا لەسەر ئەم بنیاتە رێبوار لەکاتی مانەوەدا لە جێگەیێ هەتا چوار رۆژ بۆی هەیە نوێژ کورت بکاتەوە، لە فەرمایشتێ لە فەرمایشتەکانی شافیعی لەم مەسەلەیەدا: بۆی هەیە هەتا نۆزدە رۆژ، یا هەژدە رۆژ نوێژ کورت بکاتەوە، بەپێی ئەم فەرمایشتە کەوا لە صەحیحی بوخاریدا: ئیبنو عەبباس {رەزای خوایان لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە شاری مەککەی ئازاد کرد نۆزدە شەو لەوێ مایەوە، لەومانەوەیەدا نوێژی کورت دەکردەوە. واتە نێژە چوارینەکانی دەکرد بە دوو رکات. جا لەبەر ئەمە ئێمەیش هەرکاتێ چووین بۆ سەفەر هەتا نۆزدەشەو لە شوێنێ دەمێنینەوە، هەر هەقمان هەیە کە نوێژ کورت بکەینەوە، بەلام ئەگەر لە شوێنی لە ئەوەندە پترماینەوە ئیتر نوێژی تەواو دەکەین. لە گێڕانەوەیەکا: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە مەککە هەژدە رۆژمایەوە، لە رۆژی غەزای فەتحی مەککەوە.

٧٥) کۆکردنەوەی دوو نوێژ:

بۆ رێبوار دروستە کۆکردنەوەی نوێژی نیوەڕۆو عەصر، وە شێوانو خەوتنان، ئەگەر لەکاتی نوێژی یەکەما بیانکا پێی دەگوترێ: جەمعە تەقدیم، واتە کۆکردنەوەی پێشخراو، ئەگەر لەکاتی نوێژی دووەما بیانکا پێی دەگوترێ: جەمعە تەئخیر، واتە: کۆکردنەوەی

دواخراو. سەر بەلگەی ئەمە ئەوەیە کە موعاذی کوڕی جەبەل دەیگێڕێتەوە: فەرمووی: لە غەزای تەبووکدا عادەتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وابوو: ئەگەر لە پێش ئەوەدا کە بکەوێتەرێ‌و دەرچێ بۆ سەفەر خۆرلای بدایەو نیوەڕۆ ببوایە ئەوا نوێژی نیوەڕۆو عەسری کۆدەکردەوەو بە جەمعەتەقدیم: بە کۆکردنەوەی پێشخراو دەیکردن، ئەگەر لە پێش نیوەڕۆشدا بکەوتایەتە رێ ئەوا نوێژی نیوەڕۆی دوا دەخست، هەتا دادەبەزی بۆ نوێژی عەصر، ئەوکاتە هەردوو نوێژەکەی پێکەوە بە کۆکردنەوەی دواخراو دەکرد، لە شێوانیشا هەروەها: ئەگەر لە پاش ئاوابوونی خۆر بکەوتایەتە رێ نوێژی شێوان‌و خەوتنانی کۆ دەکردەوە، واتە: نوێژی خەوتنانی دەهێنا بۆ لای شێوان‌و لە پێشدا نوێژی شێوانی دەکردو سلاوی دەدایەوەو دوا بەدوای ئەو بەبێ درنگ بە جەمع نوێژی خەوتنانیشی دەکرد، ئەگەر لە پێش ئاوابوونی خۆریشدا بکەوتایەتە رێ نوێژی شێوانی دوا دەخست، هەتا دادەبەزی بۆ نوێژی خەوتنان، ئەوکاتە هەردوو نوێژەکەی بە کۆکردنەوە (بە جەمع) دەکرد، لە پێشا شێوان دوا بە دوای ئەو خەوتنانی دەکرد کۆکردنەوەی پێشخراو سێ مەرجی هەیە:

یەکەم: ئەوەیە نوێژی یەکەم لە پێش دووەمدا دەکرێ، واتە: نیوەڕۆ لە پێش عەصرو شێوان لە پێش خەوتناندا دەکرێ، چونکە کاتەکە هی یەکەمە، دووەم پاشکۆی ئەوە، پاشکۆیش پێش پێشکۆی خۆی ناکەوێ.

دووەم: دەبێ لە سارەتای کردنی نوێژی یەکەمەوە، یا لە پێش تەواوبوونیدا نییەتی کۆکردنەوەی هەردوو نوێژەکەی ببێ.

سێیەم: ئەو دوو نوێژە یەك لە دوای یەك بكاو بەینیان زۆر نەخا، چونكە دووەمیان پاشكۆی یەكەمیان، پاشكۆیش نابێ لە پێشكۆی خۆی داببڕێ، لەبەر ئەوە نوێژە سوننەتە دامەزراوەكان لە نێوانیاندا ناكرێن، بەڵام لە نێوانیاندا سوننەتە ئیقامە بكرێ، چونكە ساخ بۆتەوە كە لەنەمیرە، لەكاتی حەجی ماڵاواییدا حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} نوێژی نیوەڕۆو عەصری بە جەمع كردووەو لە نێوانیاندا بە فەرمانی ئەو قامەت كراوە.

وەڵێ كۆكردنەوەی دواخراو تەنیا ئەوەندە مەرجە كە لەكاتی یەكەما نێتی داوخستن بێنێ. بۆ نیشتەجێ دروستە لەبەر بارشت لەكاتی نوێژی یەكەما، نوێژی نیوەڕۆو عەصر، یا شێوان‌و خەوتنان بە جەمع بكا، چونكە زەحمەتە، لەبەر ئەوەیش كە بوخاری‌و موسلیم گێڕاویانەتەوە: ئیبنو عەبباس {رەزای خوا لە خۆی‌و لە باوكی} دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} لە مەدینە، نیوەڕۆو عەصری بە جەمعكرد، بە حەوت ركات كردنی، لە گێڕانەوەیەكی موسلیمدا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە مەدینە نوێژی بە جەمعكرد، نەترسی هێرشی دوژمنی هەبوو، نە لە سەفەریشدا بوو، بەڵام لەگەڵ ئەو مەرجانەی بۆ كۆكردنەوەی پێشخراو هەیە لە سەفەردا، ئەمانەیش مەرجە: لە سەرەتای هەردوو نوێژەكەو لەكاتی سلاودانەوەی نوێژی یەكەمدا باران بباریّ. وە نوێژەكە لە شوێنێ بكرێ ئەگەر گریمان بچێتەوە بۆی باران لێی بداو جلەكانی تەڕ ببن.

كۆمەڵێ لە هاوڕێیانی شافیعی‌و لە كەسانی تریش دەفەرموون: بەهۆی نەخۆشیشەوە كۆكردنەوە، دروستە. هەندێ لەم زاتانە ئەم زانا

گەورانـەن: قـازی حوسـەین‌و موتـەوەللی‌و ڕەویـانی‌و خـەتابی‌و ئیمـامی ئەحمـەدو چـەند کەسێکی تـریش لـە شـوێنکەوتووەکانی، ئینـو عـەبباس خۆی ئەمە دەکا، بـەڵام پیاوێ ڕەخنـەی لێدەگرێ، ئیبنـو عـەبباس پێـی دەفـەرموێ: کـابرای بـێ دایـك! تـۆ مـن فێـری سـوننەت‌و شـەریعەتی پێغەمبەر دەکەی! ئەوجا ئیبنو عەبباس باسی ئـەوە دەکا کـە پێغەمبـەر خـۆی ئەمـەی کـردووە. ئیبنـو شـەقیق دەفـەرموێ: دڵـم لـەم مەسـەلەیە چەکەرەی دەکرد، بۆیە چوومە خزمەت ئەبو هورەیرە، بۆ ئەم باسە لـێم پرسـی، فەرمایـشتەکەی ئیبنـو عەبباسـی بـە ڕاسـت دانـا، ئـەم داسـتانەی ئیبنـو عـەبباس‌و کابـاری تـەمیمی ڕەخنـەگرو پرسیارکردنەکەی ئیبنـو شەقیق، هـەمووی لـە صـەحیحی موسـلیمدا تۆمـارە. نـەوەویش (ڕەزای خوای لێبێ) دەفـەرموێ: بڕیـاری کردنـی جـەمعی نوێـژ لەبـەر نەخۆشـی، فەرمایـشتێکی ڕاشـکاوی لــە ڕووی پەسـەندە، چـونکە لــە صـەحیحی موسلیمدا تۆمارکراوە: کـە پێغەمبـەر (دروودی خوای لەسەربێ) لـە مەدینـە بـەبێ مەهانەی ڕەوا، وەك تـرسی هێرشی دوژمن‌و باران، نوێژی بـە کۆکردنـەوە کـردووە، ئیسنائی دەفـەرموێ: ئەمـەی کـە نـەوەوی پەسـەندی کـردووە، شـافیعی لـە (موختەصـەرو لـوزەنی)دا بـەدەق دەیفـەرموێ. مەبەسـت‌و نـاوەڕۆکیش پـشتگیری ئــەوە دەکـا، چـونکە نەخۆشـی دەبـێ بـەهۆی دروسـتبوونی نـەگرتنی ڕۆژووی فەرز، دەق وەك سەفەرەکە دەبێ بـەهۆی دروسـتبوونی نـەگرتنی ڕۆژووی فەرز، کەواتە: دەبێ نەخۆشی باشـتر ببێ بەهۆی کۆکردنەوەی نوێژ، بەڵکوو کۆمەڵێ لە زاناکان بۆ ئەوە چوون کـە دروستە بۆ نیشتەجێ، لەبەر پێداویستی، نوێژ بە جەمع بکـا، بەمـەرجێ نەیکا نەپیشە. ئەمە فەرمایشتی ئەبو ئیـسحاقی مروزییـە لـە قەففالـەوە

راگـوێزی کـردووه، خـەتابی لـە دەم کۆمـەڵێ لـە دەسـتەی فـەرموودەوە، دەگێڕێتـەوە، ئیبنـو لونـذیر بـە پەسـەندی دادەنـێ، ئەمـە فەرمایـشتی ئەشهەبیـشە کـە لـە هاوڕێیـانی مالیکـە، هـەروا قـسەی ئیبنـو سیرینیـشە، فەرمایشتەکەی ئیبنو عەبباسیش دەبێ بـە نیـشانە بـۆی کـە دەفـەرموێ: مەبەستی پێغەمبەر لەو جۆرە جەمعە ئەوەبوو کە ئوممەتەکەی تووشـی مەشـەققەت نـەکا. چـونکە ئـەوەبوو کـە فـەرمووی: پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ} لە مەدینە نوێژی بیوەڕۆو عەصری پێکـەوە کۆکردەوەو شێوانو خەوتنانیـشی پێکـەوە کـۆکردەوە، بـەبێ بەهانەیـەکی ڕەوا، وەك تـرسو باران، سەعیدی کوڕی جوبەیر لێی پرسی: قوربان! دەبێ لـە بەرچـی وای کردبێ؟ فـەرمووی: هـەتا نەتەوەکـەی تووشـی سـەخڵەتی نـەکا (نەتـەوە: واتـە: ئوممەت – وەرگێڕ).

ئەوەتا ئیبنو عەبباس پاساوی ئەم کارەی حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} بەوە ناداتەوە کە گوایە نەخۆشبووە، یا بەشتێکی تری ئاوا.

٧٦) گێڕانەوەی نوێژی فەوتاو:

نەکردنی نوێژ یا لەبەر بەهانەی ڕەوایە، یا بـەبێ بەهانەیـە دیـارە هەرکەسێ، بە قەستی، بەبێ بەهانەیەکی ڕەوا، نوێژ نـەکا، ئـەوە لـە خـوا یاخی دەبێ، وەخۆی تووشی گونـاهێکی گـەورە دەکـا، لـەو گوناهەگەورانـە کـە دەبـن بـە مایـەی ڕەنجـەڕۆیی! پێویـستە لەسـەری زۆر بـە زوویـی پەشـیمان ببێتـەوە، لەسـەر دەسـتی خـوادا تەوبـە بکـا، وەبـەبێ دواخـستن دەسـبەجێ ئـەو نوێـژە چـواوە بگێڕێتـەوە، جـا ئەگـەر ئـەوەی کـرد ئـەوا

ئـەركی سەرشـانـی خـۆی بـەجێ هێنـاوە، دەنـا پێویـستە لەسـەر مـیری موسوڵمانان شەڕی لەگەڵ بكا، بەپێی فەرمایشتی خۆشەویـست {دروودی خوای لەسەربێ} كـە دەفـەرموێ: خـودای گـەورە فـەرمانی بـەمن كـردووە كـە شـەڕ بكەم لەگەڵ ئەو خەڵكەدا هەتا شایەتمان دێنن‌و بە زمـان ئیعلانـی ئیمـان دەكەن‌و دەڵێن (لا الـه الا الله) وە دوا ئـەوە نوێـژێكی رێكوپێـك دەكـەن‌و بەپێی توانـا زەكـات دەدەن‌و حـەجی مـاڵی خـوا دەكـەن‌و مـانگی رەمـەزان بەڕۆژوو دەبن، ئیتر ئەو كەسـەی ئەمـە بكـا، سـەروماڵی خـۆی لـە هـەموو كەسێ قەدەغە دەكاو، گیان‌وسامان‌و ناموسـی لـە هـەموو كەسـێ حـەرام دەبێ، مەگەر بـەپێی شـەرعی خـوا! جا لەسـەر ئـەم بنیاتـە نوێـژ نەكـەر ئەگەر پەشیمان بووەوەودڵی داهێنا، ئـەوا پێویـستە لـە سـەرمان وازی لـێ بهێنین، چونكە یەزدانی مەزن دەفەرموێ: {فَإِن تَابُواْ وَأَقَامُواْ الصَّلاَةَ وَآتَوُاْ الزَّكَاةَ فَخَلُّواْ سَبِيلَهُمْ - سورة التوبة - ٥/٩} واتـە: تەوبـەیان كـردو نوێـژێكی رێكوپێكیـان كـردو بـەپێی توانـا زەكاتیانـدا، ئـیتر وازیـان لێبهێـنن‌و بیانوویـان پـێ مـەگرن. بـەڵام ئەگـەر هەرسـوور بـوو لەسـەر نوێژنەكردن ئەوە سوور دەكوژرێ!.

ئەگەر نەكردنی نوێژ لەبەر مەهانەیێ بوو، وەك خەو، یا بەهەڵە، یا لە بیری چوو، ئەوە گوناهی لەسە نیە، بەڵام پێویستە لەسەری لەوەدوا بیگێڕێتەوە، هەنـدێ دەڵێن: نوێـژی وا ئەدایـە، دەبـێ نییـەتی ئـەدای لـێ بهێنـرێ، كاتەكەیـشی ئـەو كاتەیـە كـە مەهانەكـەی نـەمێنێ، چـونكە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفـەرموێ: هەركەسـێ بـەهۆی خەوتنـەوە نوێژێكی لەكاتی ئاسایی خۆیـدا نەركـد، یا بـەهۆی لەبیرچوونەوە، كـاتی كردنی ئەو نوێژە ئەو كاتەیە كە بیری دەكەوێتەوە).

سـونـنـەتـە نوێـژە چـووەکان لەسـەر ریـزو تـەرتیی خۆیـان بکـرێن، هـەروا سـونـنـەتـە نوێـژی فـەوتاو لـە پـێش نوێـژی حـازرەوە بکـرێ، بـە مـەرجێ بۆ نوێژە حازرەکە ئەوەنـدە کاتی خۆی بمێنـێ کـە بەشـی یـەك رکاتی بە ئەدا بکا. جـا کاتـێ دەستی کـرد بـە گێڕانـەوەی نوێـژێ، ئەگـەر تەماشای کرد ئەگەر تەواوی بکا نوێژە حازرەکـەی دەفـەوتێ یـا بەلایـەنی کەمەوە فریای رکاتێکی لە کاتی خۆیدا ناکەوێ، ئەوە دەبـێ یـا بیـبڕێ، یـا بیکا بە سوننەتو یەکسەر نوێـژە فەرزەکـەی بکـا (تەماشـای ناميلکـەی – حکم تارك الصلاة – بکە کەهی دانەر خۆیەتی).

٧٧) نوێژی هەینـی (صلاة الجمة):

نوێژی هەینی بە عەرەبی پێی دەگوترێ جومعە، جومعەیش واتـە: کۆبوونـەوە، جا لەبەر ئەوەی کە مەردوم لەم نوێژەدا کۆدەبنەوە نـاونراوە جومعـە. یـا لەبـەر ئـەوە نـاونراوە جومعـە چـونکە لـە رۆژی هەینیـدا خێرێکـی زۆر کۆدەبێتـەوە. ئـەم نوێـژە گـەورەترینی هـەموو نوێژەکانـە، رۆژەکەیـشی لـە هـەموو رۆژەکـانی تـری حەفتـە گـەورەترە، چـونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفـەرموێ: رۆژی هـەینی گـەورەترین رۆژە کە هەتاوی تیا هەڵدێ، ئادەم لـە رۆژی هەینیـدا خـودا دروسـتی کـردووە، هەر لەم رۆژەیشدا براوەتە ناو بەهەشت، هەر لەم رۆژەیشدا لە بەهەشـت دەرکـراوە، قیامـەتیش هـەر لـە رۆژی هەینیـدا هـەڵ دەسـتێ! (موسـلیمو ئەبو داووو نەسائیو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە {رەحمەتی خوای لێبێ} .

٧٨) نوێژی جومعە، سوننەتە یافەرزە؟:

نوێـژی هـەینی بـەپێی نامـەی خـوداو سـوننەتی پێغەمبـەرو یـەکگرتنی نـەتوە (ئوممـەت) فـەرزە. یـەزدانی مـەزن فەرموویـەتی: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِيَ لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ – سورة الجمعة – ٩/٦٢}. خۆشەویستیش {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: بەو کەسە کە گیانی منی بۆ دەسە نیازم هەبوو کە بە پیاوێ بڵێم لە جیاتی خۆم بەرنوێژییکە بۆ خەڵکەکە بکا، وە خۆشم بـڕۆم بـە سـەر ئـەو پیاوانـەی کـە لـە نوێـژی جەماعـەت دوادەکـەون، وە فەرمان بدەم کە بە باوەشـەدار ماڵـەکانیان بـە سـەریاندا بـسووتێنن (ش/ د/ ت/ ن/). لـە گێڕانەوەیـەکی صـەحیحی موسـلیمدا: پێغەمبـەری خـوا هەڕەشەی لەوانـە کـرد کـە لـە نوێـژی هـەینی دوا دەکـەون‌و نایکـەن‌و لـە بارەیانەوە فەرمووی: بەوکەسە کە گیانی منی بەدەسـە نیـازم هـەبوو کـە بـە پیـاوێ بڵێم لـە جیـاتی خـۆم پێـشنوێژییەکە بـۆ خەڵکەکـە بکـا، وە خۆشم بـڕۆم بۆ سـەر ئـەو پیاوانـەی کـە لـە نوێـژی هـەینی دوادەکـەون‌و ماڵەکانیان بەسەریاندا بـسووتێنم. لـە گێڕانـەوەیـەکا: حـەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەو کەسانەی کـە نوێـژی هـەینی ناکـەن، یا دەبـێ واز بێنن لەم کارە ناپەسەندە، یاخود خودا دڵیان مۆر دەکا، ئینجا بەرەبـەرە بـێ ئاگـاو نابەڵـەد دەبـن لـە دیـن‌و لـە ڕێگـەی ڕەهبـەر دووردەکەونـەوە، وردەوردە ئـەم کارەیـان سـەر دەکێـشێ بـۆ کـوفرو بێـدینی. (موسـلیم‌و کەسانی تـر) لە گێڕانەوەیەکا: نوێژی هەینی لەسەر هـەموو نێرینەیـەکی ڕەسیدە فەرزو پێویستە. (نەسائی بەڕشتەیەکی دروست گێڕاویەتـەوە). لە حەدیسی شەریفدا دەفەرموێ: ئەوەی لەبەر کەمتەرخەمی سێ نوێژی

هەینی نەكا خودا مۆر دەنێ بەسەر دڵیدا. (ئەبو داوودو تیرمیذیو نەسائی گێڕاویانەتەوە. رشتەی نەسائی دروستە، چونكە بەپێی مەرجی موسلیمە. رشتەی ئەبو داوودو تیرمیذیش جوانە).

ئیبنو لمونزیر دەگێڕێتەوە: كە یەكگرتن هەیە لەسەر ئەوە كە نوێژی هەینی لەسەر هەموو كەسێ فەرزە، واتە: فەرزی عەینە. ئیبنو عومەریش دەفەرموێ: نوێژی هەینی بە یەكگرتنی نەتەوە فەرزە. واتە: ئیجماعی لەسەرە.

٧٩) مەرجەكانی پێویستبوونی:

مەرجەكانی پێوستبوونی نوێژی هەینی حەوت شتە :-

یەكەم ئیسلامە، وەك لەنامەی نوێژا لە پێشەوە روون كرایەوە.

دووەمو سێیەمو چوارەمو پێنجەمو شەشەم: ئازادیو رەسیدەبوونو نێرینەییو هۆش ساغیو لەش ساغی. چونكە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: نوێژی هەینی پێویستە لەسەر هەموو موسوڵمانێ، ئەم چوار كەسەی لێ دەرچێ: بەندەی زەرخرپدەو ژنو منداڵو نەخۆش. (ئەبوو داوود گێڕاویەتەوە) جا شێت هەینی لەسەر نیە، چونكە داوا لێكردن (تەكلیف)ی لەسەر نیە، لەبەر ئەوە بە پێوەری نەخۆشی دەپێورێ رووتیو ترس لە ستەمكارو دەستوپێوەندیو سك چوونو رەوانیەكی وا خۆی پێ رانەگیرێ، مەهانەی رەوای نەچوونن بۆ نوێژی هەینی، هەروەها كەسێكیش كە مەترسی ئەوەی هەبوو كە مردووەكە بتەقێ، یا بۆگەن بكا، هەتا ئەو لە هەینی دێتەوە، ئەوە دەبێ

به مەهانه بۆ نەچوونی بۆ ئەو هەنییە، یا دەستوبرد لە تەدارەککردن و ناشتنی ئەو مردووە بکا.

حەوتەم: نیشتەجێییە، کەواتە: هەینی لەسەر ڕێبوار پێویست نیە، چونکە نەبیستراوە کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە سەفەردا نوێژی هەینی کردبێ، دەگێڕنەوە کە گوتراوە: نوێژی هەینی لەسەر ڕێبوار نیە. (بەیهەقی گێڕاویەتەوە، بەلام بەمەوقووفی لەسەر ئیبنو عومەر).

٨٠) مەرجەکانی دامەزراندنی:

سەرەرای ئەو مەرجانەی کە بۆ دامەزراندنی نوێژ دانراوە، وەك لە پێشەوە رابورد، بۆ دامەزراندنی هەینی ئەم سێ شتەیش مەرجە:

یەکەم: ئەوەیە ئەو نوێژی هەینییە لەناو سنووری ئەو شوێنەدابێ، کە نیشتەجێ بێ (واتە: مەحەلی ئیقامەبێ) بۆ ئەو ژمارە نیشتەجێیانە کە لەو شوێنەدا ئەو هەنییە دەکەن، خوا ئەو شوێنە شاربێ، یا گوندبێ، یا کەپرو ساباتێکی وابێ کرابێ بە نیشتمان، ئیتر ماڵەکان لە قوڕو بەردبن یا لە دراو شتی وابن چونیەکە، بەڵگەی ئەم بۆچوونەیش ئەوەیە: کە نەبیستراوە لە سەردەمی پێغەمبەرو جێنشینە هەقناساکاندا، کە نوێژی هەینی لە غەیری ئەم جۆرە جێگایانەدا بکرێ.

دووەم: ئەوەیە کە بە جەماعەت بکرێ، چونکە نەبیستراوە کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} یا جێنشینە هەقناسەکان، یا هیچ زاناو پێشەوایەکی تر لە پاش ئەوان، نوێژی هەنییان بە تەنها کردبێ، بەبێ جەماعەت. لە بابەت ژمارەیێ کە جەماعەتی پێ دامەزرێ مەجەماتی

پێ دادەمەزرێ چەند فەرمایشتێ گوتراوە: هەندێ دەڵێن: بە پێشنوێژەوە بە چوار کەس دادەمەزرێ، هەندێ تر دەڵێن: بەسێ کەسیش دادەمەزرێ، هەندێ تر دەڵێن: ژمارەیەکی وا حلێبە، کە ئەو شوێنەی لێی بن ببێ بە گوند، وە بتوانن لەوێ نیشتەجێ بن، وە سەوداو مامەڵەو کڕینو فرۆشتن لە نێوانیاندا هەبێ!.

بەڵام ڕێبازی تەواو راستی ناودار ئەوەیە: دەبێ ژمارەیان بگاتە چل کەس، لەسەر ئەم رایە، چەند فەرموودەیێ کراوە بە بەڵگە یەکێکیان: فەرموودەکەی جابیرە {رەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: سوننەت لەسەر ئەوە سەری گرتووە کە هەر کۆمەڵێ، لە شوێنێکا، ژمارەیان بگاتە چل کەس، یا زیاتر، ئیتر نوێژی هەینییان لەسەرە! (بەیهەقی)، فەرمایشتی هاوڕێی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کە بفەرموێ: سوننەت لەسەر ئەوە سەری گرتووە، وەك فەرمایشتی پێغەمبەر خۆی وایە. یەکێکی تریشیان: فەرموودەکەی کەعبی کوڕی مالیکە، دەفەرموێ: ئەسعەدی کوڕی زوراره یەکەم کەس بوو کە نوێژی هەینیی بۆ دەکردین، لە گوندی هەزمولنەبیت، لە هەواری بەنی بەیاضە، لە نەقیعولخەضیمات، کە ناوی شوێنێکە دەوری میلێ دووره لە مەدینەوە. ئەورەحمانی کوڕی پێی فەرموو: چەن کەس دەبوون؟ فەرمووی: چل کەس بووین. (ئەم فەرموودەیە ئیبنو حەببانو بەیهەقی بە فەرموودەیەکی دروستو ساخیان داناوە). یەکێکی تریشیان کە ئەوەیە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە شاری مەدینە نوێژی هەینی دەکرد، نەبیستراوە کە بە چل کەس کەمتر هەینی کردبێ!. مەرجە ئەو چل کەسە نوێژی هەینییان لەسەربێو داوالێکراوبن بەپێی شەرع کە بیکەن.

سێیەم: ئەوەیە کە لەوەختی ئەدادا بکرێ، کە بریتییە لە کاتی نوێژی نیوەڕۆ، چونکە ئەنەس {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: دەستووری پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وابوو ئەو کاتە نوێژی هەینی دەکرد، کە خۆر لە ناوەراستی ئاسمان لای دەدا. (بوخاری). موسلیمیش {رەحمەتی خوای لێبێ} لە سەلەمەی کوڕی ئەکوەعەوە {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: دەفەرموێ: جاران لەگەڵ پێغەمبەردا {دروودی خوای لەسەربێ} ئەوکاتە نوێژی هەینیمان دەکرد، کە خۆر لە ناوەراستی ئاسمان لادەدا.

جا ئەگەر کات ئەوەندەی نەمابوو کە نوێژی هەینی تیادا بکەن، نوێژی نیوەڕۆ دەکەن، تەنانەت ئەگەر گومانی ئەوەیان بۆ پەیدابوو، کە کاتەکەی بەسەرچووە دەبێ نوێژی نیوەڕۆ بکەن، چونکە مانیی کاتەکە مەرجی دامەزرانیەتی، لەبەر ئەوە گەرەکە سووربزانێ کە کاتەکەی ماوە، گومانی مانی بەس نیە.

٨١) فەرزەکانی نوێژی هەینی:

هەینی سێ فەرزی هەیە :-

یەکەم: ئەوەیە: کە دوو وتار لە پێشیەوە بخوێنرێتەوە، وتارخوێن لە نێوانیاندا دەبێ دابنیشێ لە صەحیحی موسلیما لە جابیری کوڕی سەموورەوە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەستووری وابوو دوو وتاری دەخوێندەوە، لە نێوانیاندا دادەنیشت، بەپێشەوە وتارەکانی دەخوێندەوە. لە گێڕانەوەیەکا: دەستووری خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} وابوو: دوو وتاری دەخوێندەوە، قورئانی دەخوێندو ئامۆژگای خەڵکەکەی دەکرد.

روکـن‌و بنیاتـەکانی ئـەم دوو وتارانـە پێـنجن: حەمـدی خـواو صەڵاواتدان لەسەر حەزرەتی پێغەمبەرو پەنـدو ئامۆژگای خەڵکەکە کە لە خوای گەورە بترسن، بەپێی پەیڕەویی حەزرەت لەم بنیاتانەدا، لە وتاری دووەمدا دەبێ نزا بۆ موسوڵمانان بکا، بەلایەنی کەمەوە ئایەتێ کە مەبەست بدا بە دەستەوە بخوێنێ، کەواتە (ثم نظر) بەس نیە، چونکە مەبەستێ ناگەیەنێ، ئەم دوو وتارە ئەم حەوت مەرجانەیان هەیە: کاتی نوێژەکە هاتبێ، نابێ نوێژەکە لێیان پێش بکەوێ، بەڵکوو وتارەکان دەخرێنە پێش نوێژەکەوە، ئەگەر دەیتوانی لە کاتی وتارەکاندا، لەسەرپێ رابوەستێ، لە نێوانیاندا بە ئەندازەی ئارامبوونەوەیێ دابنیشێ، دەسنوێژی هەبێ، لەشی پاکبێ، پیسی بە جەستەو جل‌و جێگەیەوە نەبێ، بە جلێکی پاك شەرمگای داپۆشرابێ، ئەوەندەیش دەنگ بەرزەوە بکا کە بەلایەنی کەمەوە چل کەس لەوانەی کە جومعەیان پێ دادەمەزرێ دەنگی ببیستن.

فەرزی دووەمی نوێژی هەینی: ئەوەیە کە بە دوو رکات بکرێ، عومەر {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لە دەمی پێغەمبەر خۆیم ژنەوتەووە دەیفەرموو {درووودی خوای لەسەربێ} نوێژی هەینی دوو رکاتە، وە نوێژی جەژنی رەمەزان دوو رکاتە، وە نوێژی جەژنی قوربان دوو رکاتە، وە نوێژی سەفەر دوو رکاتە، ئەم نوێژانە کە بە دوو رکات دەکرێن تەواون، نەوەك بڵێی کورتەوەکراون. (نەسائی‌و ئەحمەدو ئیبنو ماجە: بەسێ رشتەی دروست).

فەرزی سێیەمی نوێژی هەینی: ئەوەیە کە بەکۆمەڵ (بەجەماعەت) بکرێ، بەڵگەی ئەمە لە پێشەوە رابورد.

٨٢) هەیئەتەکانی نوێژی هەینی:

سوننەتە بۆ کەسێ کە بیەوێ نوێژی هەینی بکا: چوارشت:

یەکەم: خۆشۆردن، چوکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەگەر کەسێکتان ویستی بچێ بۆ نوێژی هەینی با خۆی بشۆرێ. (شەیخان).

دووەم: جەستەی پاكو خاوێن بكاتەوە، لە چڵكو نارەقو ئەو شتانەی دەبن بەهۆی پەیدابوونی بۆنی ناخۆش، چونکە مەبەست لە خۆشۆردن ئەمەیە، نەك کردنی ئاو بەسەر جەستەداو بەس. شافیعی {خۆشنوودیی خوای گەورەی لێبێ} دەفەرموێ: کەسێ جلو بەرگی خاوێن رابگرێ، خەمو پەژارەی کەم دەبێ، کەسێکیش بۆنی خۆشبێ ئەقڵی پتر دەبێ!.

سێیەم: خۆرازاندنەوە بە جلی جوانو خۆشەویستی خۆبۆنخۆشکردن: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەوەی رۆژی هەینی خۆی بشۆرێو جلی جوان لەبەر بکاو ئەگەر لەماڵەوەی بۆنی خۆشی هەبوو لەخۆی بدا، ئینجا بڕوا بۆ نوێژی هەینیو لە مزگەوت هەنگاو هەڵ نەنێ بەسەر سەری کەساو ئەوەندەی خودا لە چارەی نووسیوە نوێژی سوننەت بکا، وەکاتێ پێشنوێژ هاتو دەستی کرد بە وتاری هەینی بێ دەنگ ببێو گوێ رابگرێ تا پێشنوێژ لە نوێژ دەبێتەوە، ئەوەی ئاوا بکا ئەوە دەبێ بە کەفارەتی گوناهی نێوانی ئەم هەینیو هەینییەکەی پێشی. (ئیبنو حەببان لە صەحیحی خۆیدا گێڕاویەتەوە، حاکم گێڕاویەتەوە وە دەفەرموێ: بەپێی مەرجی موسلیمە).

بەرگە سپی زۆر پەسەندە، بەپێی فەرمایشتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: جلی سپیش لەبەر بکەن، چونکە لە باشترین بەرگی ئێوەیە، وە مردووەکانیشتانی تیا کفن بکەن.

چوارەم: نینۆککردنو لابردنی موویێ کە لابردنی سوننەتبێ، چونکە شتی وا لە سروشتی باشی مرۆڤە.

٨٣) گوێڕاگرتن لە وتارەکەی:

لە بارەی قسەکردنەوە لەکاتی وتاردا راجیایی هەیە، شافیعی بە دەق دەفەرموێ: ئەوە نادروستە، مالیكو ئەحمەدیش هەروا دەفەرموون، گێڕانەوەی دامەزراوی ئەحمەدیش هەروایە، خوای گەورە دەفەرموێ: {**وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنصِتُوا - سورة الأعراف - ٧/٢٠٤**} زوربەی (مفسرین) راڤەکەرانی قورئان دەفەرموون: ئەم ئایەتە لە بارەی ئەوەوەیە کە گوێ لە وتاری هەینی رابگیرێ، وە لەم ئایەتەدا وتارەکە ناونراوە قورئان، چونکە بەشێ لە وتارەکە قورئانە. لە فەرموودەیشدا خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: رۆژی هەینی لەوکاتەدا کە پێشنوێژ وتار دەخوێنێتەوە ئەگەر بە هاونشینی خۆت بڵێی وسبە، بێدەنگبە، ئەوە خۆشت بێجا دەکەی! (**رواه الجماعة الا ابن ماجه**).

رێبازی تازەی شافیعی ئەوەیە: قسە نادروست نییەو، گوێڕاگرتن لە وتار سوننەتە، چونکە شەیخان دەگێڕنەوە: کە ئیمامی عوسمان چووە ناو مزگەوتەوە، لەوکاتەدا ئیمامی عومەر وتاری دەخوێندەوە، عومەر

فەرمووی: ئەوە بۆ بازێ پیاو بە زوویی نایەن بەدەنگ بانگەکەوە؟ عوسمانیش فەرمووی: ئەی فەرمانڕەوای موسوڵمانان! هەر کە گوێم لە بانگ بوو ئەوەندە مامەوە هەتا دەستنوێژم گرت. دەگێڕنەوە: کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} خەریکبوو، وتاری هەینی دەدا، لەوکاتەدا، پیاوێ دێتە ژوورەوەو دەڵێ: کەی قیامەتە؟ خەڵکەکە ئاماژەیان بۆیکرد کە بێ دەنگبێ، بەڵام پیاوەکە بێدەنگ نەبوو، وە قسەکەی دووبارەکردەوە، پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} لە پاش جاری دووەم فەرمووی: هاوار لە تۆ، چیت بۆی ئامادەکردووە؟ پیاوەکە گوتی: خۆشەویستیی خواو پێغەمبەری خوا. حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: دەی مژدەت لێبێ تۆ لە قیامەتدا لەگەڵ ئەوکەسانە دەبی کە خۆشت دەوێن! (بەیهەقی بە رشتەیەکی دروست گێڕاویەتەوە). ئەم دوو رووداوەیش بەڵگەن لەسەر ئەم بابەتە چونکە ئەوەتا عوسمان قسەی کردووەو وەڵامی عومەری داوەتەوەو پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} رەخنەی لە قسەکردنەکەی پرسیارکەرەکە نەگرتووە، دیارە ئەگەر شتی وا نادروست بوایە پێغەمبەر رێگەی نەدەدا. ئەم راجیاییە بۆ قسەیەکە کە مەبەستێکی گرنگی دەسبەجێی تیادا نەبێ، دەنا نەك هەر نادروست نیە، بەڵکوو پێویستە، وەك ئەوە کوێرێ خەریکە بکەوێتە بیرێکەوە، وریای بکاتەوەو رێگەی پێ نیشانبدا. یا دووپشکێ لە نزیك کەسێکەوەبێ‌و هۆشیاری بکاتەوە، یا ببینێ واستەمکارێ بە شوێن مرۆڤێکی بێتاوانا دەگەڕێ، ئەویش ئاگاداری بکاتەوە، یا وەك ئەوە فەرمان بە چاکە بکا، یانەیی لە خراپە بکا.

٨٤) لەکاتی وتارەکەدا نوێژ دروستە:

ئەگەر پێشنوێژ وتاری دەخوێندەوەو لەو کاتەدا کەسێ هاتە ژوورەوە چی بکا؟ ئایا دووڕکات نوێژی دیاری مزگەوت بکا یانا؟ لەم بابەتەدا ڕاجیایی هەیە، هەندێ لە زانایان دەفەرموون: با نەیانکات، ئەم ڕایە دەگێڕنەوە لە ئیبنو عومەرو عوسمان و علییەوە {ڕەزای خوایان لێبێ} هەروەك فەرمانیش کراوە بە گوێڕاگرتن، ئەو فەرموودانەیش کە لە داستانەکەی سولەیکدا هەن ئاوای تەئویل دەکەن: گوایە سولەیك ڕووتەڵەبووە، بۆیە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمانی پێکردووە کە هەڵسێ نوێژبکا، هەتا خەڵکەکە ببینن، بەڵکوو خێری پێ بکەن.

شافیعیو ئەحمەدو ئیسحاق و شەرعزانەکانی فەرموودە شوناسەکان دەفەرموون: لە پێش ئەوەدا کە دابنیشێ سوننەتە دوو ڕکاتی سووکەڵەی دیاری مزگەوت بکا، ئەم داستانەی سولەیکیان کردووە بە بەڵگە، کە جابیر دەفەرمووێ: ڕۆژێکی هەینی لەوکاتەدا کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} وتاری دەدا سولەیکی غەطەفانی هات دانیشت، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} پێی فەرموو: ئەی سولەیك! هەڵسە دوو ڕکات نوێژی سووکەڵە بکە، ئنجا فەرمووی: ڕۆژی هەینی ئەگەر یەکێکتان لەوکاتەدا هات بۆ مزگەوت کە پێشنوێژ وتاری دەخوێندەوە با بەگورجی دووڕکات نوێژی سوکەڵە بکا. (ش /د /ت /ن) ئەمە بەڵگەی ڕۆشنی ئەوەیە کە نوێژی دیاری مزگەوت لەم کاتەدا سوننەتە لەبەر ئەوە تەئویلی ئەوانە کە دەفەرموون سولەیك لەبەر ئەوە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمانی پێکردووە بە ڕاوەستان تا خێری پێبکرێ، ئەم تەئویلە قوبوڵ نیەو

پووچه، چونکه ئەوەتا خۆشەویست (دروودی خوای لەسەربێ) ئاشکرا دەفەرموێ: ئەگەر یەکێکتان لەو کاتەدا هات بۆ مزگەوت.. تاد. چونکە ئەمە دەقێکی رۆشنە تەئویل هەڵناگرێ، دروست نیە کار بە پێچەوانەی بکرێ. وەکی تریش ئەمە بۆ ئەوانەیە کە کاتێ دێنەژوورەوە پێشنوێژ وتار دەخوێنێ بەڵام بۆ ئەوانەی کەوان لەناو مزگەوتەکەدا دروست نیە لەوکاتەدا نوێژ دابەستن. تەنانەت ئەگەر خەریکی نوێژ بوو دەبێ گورج بیکا، ماوەردیو ئەبو حامیدی غەزالی وادەفەرموون.

٨٥) خوێندنی سوورەتی کەهف:

سوننەتە: سوورەتی کەهف لە رۆژ یا شەوی هەینیدا بخوێنێ، بە رۆژ بەپێی ئەم فەرموودەیەی (دروودی خوای لەسەربێ): لە رۆژی هەینیدا هەرکەسێ سوورەتی کەهف بخوێنێ، لە نێوانی هەردوو هەینییەکەدا نووری لێ دەبارێ. (حاکمو بەیهەقی گێڕاویانەتەوە، بەیهەقی لە سونەندا) بە شەویش بەپێی ئەم فەرموودەیەی (دروودی خوای لەسەربێ): هەر کسێ لە شەوی هەینیدا سووەتی کەهف بخوێنێ، لەلای خۆیەوە هەتا بەیتوڵڵا بە نوور رۆشن دەبێتەوە بۆی (بەیهەقی).

پێویستە لەسەر شێوەیێ بیخوێنێ سەرنەشێوێنێ لە خواپەرستی تر لەکاتی خواپەرستیدا، دەنا نادروستە، چونکە حەزرەت (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: بێداربن! ئێوە هەمووتان هەر گفتو گۆ لەگەڵ پەروەردگاری خۆتان دەکەن، کەواتە مەبن بە ئازارو ئەرك بۆ یەکتری لەکاتی دەورکردنەوەیشدا دەنگ بە سەردەنگی یەکتردا هەڵ مەبڕن.

باشترین کات بۆ خوێندنی، لە پاش نوێژی بەیانییە، چونکە خێر هەتا پەلەی لێبکەی باشترە. بەڵام ئەوەی کە برێ قورئان خوێن لە مزگەوتا دەیکەن، لەسەر شێوەیەکی وا کە دەبێ بەهۆی سەرلێشێوانی نوێژکەرەکان، ئەوە نادروستە، وەك زانا پێشەواکان ساخیان کردۆتەوە. شتی وا بەشێکە لەو بیدعەتکارییە ناشرینەی کە خاوەنی شەریعەت بە دانایی خۆی هۆشیاری کردووینەتەوە لە بارەیەوە. خوا ئێمەو موسوڵمانان لەوە بپارێزێ.

٨٦) کاژێری نزاگیرابوون:

سوننەتە لەشەوو رۆژی هەینیدا نزاو پاڕانەوە زۆر بخوێنێ، لە رۆژەکەیدا بۆیە سوننەتە بەڵکوو رێکەوتی کاتی نزاگیرابوون بکا. لە رەوضەدا ئەوەوی دەفەرموێ: فەرمایشتی دروست لە بارەی کاتی نزاگیرابوونەوە ئەوەیە کە لە صەحیحی موسلیمدا تۆمارکراوە، کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەوکاژێرە لەو حەلەوەیە کە پێشنوێژ دادەنیشێ لەسەر مینبەر هەتا نوێژتەواو دەبێ. ئەم کاتەیە دەمێکی پیرۆزی زۆرکەمە، لە صەحیحەیندا دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} بە دەستی پیشانیدا کە ئەو ماوەیە گەلێ کەمە، لە شەوەکەیشیدا بۆیە سوننەتە چونکە شافیعی {خۆشنودیی خودای لێبێ} دەفەرموێ: بەمن گەیشتۆتەوە کە لە شەوی هەینیدا نزاگیرا دەبێ.

٨٧) سەڵاواتدان لەسەر پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}:

لە شەوو رۆژی هەینیدا سەڵاواتدانی زۆر لەسەر پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} سوننەتە، چونکە فەرمووده دەفەرموێ: رۆژی هەینی یەکێکە لە رۆژە هەرەباشەکانتان، جا لەم رۆژەدا زۆر سەڵاوات لەسەر من بدەن، چونکە سەڵاواتەکەتان دەگاتەوە پێم، لە فەرموودەیەکی تردا دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: لە شەوو رۆژی هەینیدا سەڵاوات زۆر لە دیداری من بدەن، چونکە ئەوەی یەك سەڵاوات لەسەر من بدا، خودا دەجار رەحمەت دەرێژێ بەسەر ئەودا.

٨٨) لە پاش بانگی رۆژی هەینی مامەڵە نادروستە:

بۆ کەسێ نوێژی هەینی لەسەربێ، لەپاش دەستکردن بە بانگ، سەوداو کڕینو فرۆشتن نادروستە، مەبەست ئەو بانگەیە کە وتارخوێن لەسەر دوانگە دادەنیشێ، چونکە یەزدانی مەزن دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا نُودِي لِلصَّلَاةِ مِن يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ – سورة الجمعة – ٩/٦٢} واتە: ئەی بڕوادارینە! لە رۆژی هەینیدا، کە بانگ درا بۆ نوێژ ئیتر خێرا بڕۆن بۆ لای ذیکری خوا، واز لە کڕینو فرۆشتن بهێنن. ئەوەتا بە دەقی ئایەت نادروستیی کڕینو فرۆشتن چەسپاوە، سەوداو مامەڵەی تریش بە پێوەری ئەو دەپێورێ واتە: قیاس لەو نادروستییە دەکرێ. لەپێش ئەم بانگەیشدا لە پاش لادانی خۆر لە ناوەڕاستی ئاسمان، کە لەوێوە کاتی پێویستبوون دەست پێدەکا، سەوداو مامەڵەو کارو فرمانی دنیایی ناپەسەندە.

٨٩) نوێژی هەردوو جەژن:

وشەی جەژن لە عەربیدا ناوی (عید)ە، عیدیش لە وشەی (عەود)ی عەرەبی دروستکراوە، کە بەواتا دووبارەبوونەوەیە، چونکە جەژن لە هەموو ساڵێکا دووبارە دەبێتەوە، یا کە جەژن دێتەوە خۆشیو شادیش لەگەڵیا دێتەوە! یا لەبەر ئەوە وا ناونراوە چونکە بەهرەو نازو نیعمەتی خوا لە جەژندا بۆ بەندەکانی دووبارە دەبێتەوە!.

نوێژی جەژن مەبەستێکی گەورەیە بەپێی قورئانو سوننەتو یەکگرتنی نەتەوە. زاتی مەزن دەفەرموێ: {فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ – سورة الكوثر – ١٠٨/٢} لەم ئایەتەدا مەبەست لەم نوێژە نوێژی جەژنی قوربانە، چونکە مەبەست لە (نەحر)یش لە ئایەتەکەدا قوربانیکردنە. بەبێ گومان پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} خۆیو هاوڕێکانی لەگەڵداو نەتەوەی ئیسلام لەپاش خۆی هەموویان نوێژی هەردوو جەژنەکەیان دەکرد، کەواتە بووە بە یەکگرتن.

یەکەم نوێژی جەژن کە پێغەمبەر کردی نوێژی جەژنی رەمەزان بوو، لە ساڵی دووەمی کۆچیدا بوو، هەر لەم ساڵەیشدا سەرفیترە پێویستکراوە، ئەمە فەرمایشتی ماوەردییە.

بزانە کە نوێژی جەژن سوننەتێکی زۆر گەورەو دامەزراوە بەڵام فەرز نیە، چونکە عەرەبە دەشتەکییەکە کە عەرزی پێغەمبەری کرد: ئایا غەیری ئەم پێنج نوێژە فەرزە نوێژی ترم لەسەرە یانا؟ فەرمووی: نەخێر، مەگەر خۆت بە ئارەزووی خۆت نوێژی تری سوننەت بکەی (شەیخان) بۆیەیش زۆر سوننەتێکی گورەیە چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای

لەسەریە} هەمیشە کردوویەتی‌و قەت نەیچوواندووە، بەلاّم دەشگوترێ لە گوایە: فەرزی کیفایەیە، چونکە یەکێکە لە دروشمەکانی ئیسلام، بە نەکردنی دادەنرێ بە کەمتەرخەمی لە ئاییندا، سەرەڕای ئەوەیش کە لە ئایەتدا فەرمانی پێکراوە دەفەرموێ: {فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ – سورة الکوثر – ٢/١٠٨} واتە: دەی نوێژی جەژن بکە، بۆ خودای خۆت، وە قوربانیی بۆ سەربڕە.

نوێژی جەژن بە جەماعەت دەکرێ، بۆ تەنهاو ڕێبواریش دروستەو ڕەوایە، بۆ کۆیلە – واتە: بەندەی زەرخڕیدە - و ژنیش دروستە، بەلاّم بۆ گەورەکچ‌و ئافرەتی بۆشناخ چوون بۆ نوێژی جەژن لەم سەردەمەی ئێمەدا، بەبێ گومان نادروستە، چونکە لەم چەرخەدا بەدرەوشتی پەرەی سەندووە، لە هەموو کاتێکدا چوونی ئەم دوو کەسە بۆ ئەم نوێژە ناباشە (ئەمە فەرمایشتی خاوەنی کیفایەتول نەخیارە کە لە (٨٨٩)ی کۆچیدا مردووە لەسەر قسەی پەراوێزێ کەوا لەسەر فیقهولویەسەرە کە لەم شوێنەدا – وەرگێڕ).

گەرچی فەرموودەکەی ئومموعەطییە بەلگەی ئەوەیە کە دەرچوون بۆی لەلایەنی ئەم دوو کەسەیشەوە دروستە، بەبێ ناباشی بەلاّم ئەو مەبەستەی کە لە سەردەمی پێغەمبەردا، کە باشترین سەردەم بوو، هەبوو ئێستا ئەو مەبەستە نەماوە، چونکە لەو چەرخەدا موسوڵمانەکان کەم بوون، حەزرەت ڕێگەی بە ژناندا کە بچن بۆ نوێژی جەژن هەتا بەهۆی ئەوانەوە زۆر بنوێنن، ئێستا موسوڵمانان بەبێ ئەوانیش هەر زۆر زۆرن، کەواتە ئەو مەبەستە نەماوە!.

هەر لەبەر هەمان هۆیە کە ڕێگەی دەدا بەژنە بێنوێژەکانیش کە بچن بۆ دیار نوێژی جەژن، خۆ گومان لەوەدا نیە، کە ئەوان نوێژیان لەسەر نیە، سەرەڕای ئەوەیش ئەوچەرخە مەردوم دڵپاك بوون، سەردەمێکی ئارام بوو، ژنان جوانیی خۆیانیان دەرنەدەخست، چاوی خۆیان لە ڕوانینی ناڕەوا دەگرت، هەروا پیاوانیش وابوون، بەڵام لەم ڕۆژگارەی ئێمەدا دەرچوونیان سوور دەبێ بە مایەی بەدکاریو بەدرەوشتی!!.

لە فەرموودەیەکی دروستدا تۆمارکراوە کە عائیشە لە سەردەمی خۆیدا، لەپاش مەرگی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرموویەتی: ئەگەر پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} بمایە تا ئەمڕۆ، وە ئەم بارو دۆخەی کە ئەمڕۆ ژنان سازاندوویانە، ئەمەی بەچاوی خۆی بدیبایە، ژنانی لە هاتن بۆ مزگەوت قەدەغە دەکرد، هەروەك چۆن قەدەغەیە لەسەر ژنانی جوولەکە کە بچن بۆ کنیشتەی خۆیان، دەی ئەمە فەتوای عائیشەیە، کە دایکی موسوڵمانانە، دەربارەی ژنانی سەردەمی خۆی، کە بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دادەنرێ بە باشترین سەردەم، جا دەبێ حاڵی ژنانی ئەمڕۆی ئێمە چیبێ؟ خەڵکێکی زۆریش ئەم قسەیەی عائیشە پەسەند دەکەن: وەك عوروەو قاسمو یەحیای ئەنصاریو مالكو ئەبو حەنیفەو ئەبو یوسف، بەڵام ئەبو حەنیفە جارێ وا دەفەرموێو جارێ دەفەرموێ دەرچوونیان دروستە!.

٩٠) كاتی نوێژی دوو جەژنەكان:

بزانن كە كاتی بوونی نوێژی جەژن لە هەڵهاتنی خۆرەوەیە هەتا كاتی نیوەڕۆ، بەڵام سوننەتە ئەوەندە دوابخرێ هەتا خۆر بەقەد رمێ بەرزەوەدەبێ، چونكە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئاوا دەیكرد، لەبەر ئەوەیش هەتا لە راجیایی ئەوانە رزگارمان ببێ كە فەرموویانە: هەتا خۆر بەقەد رمێ بەرز نەبێتەوە نوێژی جەژن نابێ. سوننەتە نوێژی جەژنی قوربان زوو بكرێ، وە نوێژی جەژنی رەمەزان دوا بخرێ، شافیعی حەدیسێكی مورسەل دەگێڕێتەوە: كە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نامەیێ دەنووسێ بۆ عەمری كوڕی حەزم (كاتێ لە نەجران دەبێ) فەرمانی پێ دەفەرموێ: كە نوێژی قوربان زوو بكەو نوێژی جەژنی رەمەزان درەنگ. ئیبنو قودامە دەفەرموێ: چونكە لەسەر ئەم شێوەیە لە جەژنی قوربانا كاتی قوربانیكردن گوشاد دەبێ، لە جەژنی رەمەزانیشدا كاتی سەرفیترەدان گوشاد دەبێ!.

٩١) ئەندازەی ركاتەكانیان:

ئەندازەی ركاتەكانیان هەر نوێژەی دوو ركاتە، بە ئیجماع، لە ركاتی یەكەمیاندا، بێجگە لە (الله أكبر)ی نوێژ دابەستن حەوت (الله أكبر)ی تر بكا لە ركاتی دووەمیاندا، بێجگە لە (الله أكبر)ی هەڵسانەوە پێنج (الله أكبر)ی تر بكا، ئیمامی تیرمیذی {رەحمەتی خوای لێبێ} لە عەمری كوڕی عەوفی ئەلموزەنییەوە دەگێڕێتەوە: كە پێغەمبەری خودا {دروودی خوای لەسەربێ} لە هەردوو جەژنەكاندا، لە ركاتی یەكەما، لە پێش خوێندنی

فاتیحـاوه حـەوت (الله أكـبر)ی دەكـرد، لـە ركـاتی دووەمـدا، لـەپێش خوێندنی ئەڵڵاهو ئەكبەرەكانا، ئەوەندەی خوێندنی فاتیحاوە پێنج (الله أكبر)ی دەكرد، سوننەتە كـە نێوانی ئایـەتێكی مامناوەنـدی (معتـدل) راوەسـتێ، وە لـەو راوەسـتانەدا (تـەهلیل)و (تـەكبیر)و (تەحمـدی) بكـا، (بەیهەقی لە ئیبنو مەسعوودەوە بە گوتارو بەكردار ئەمەی گێڕاوەتـەوە) جـوان وایــە بڵـێ: (سـبحان الله والحمـد لله ولا الـه الا الله والله أكـبر) چونكە ئـەم ویـردە شیاوی ئـەم شوێنەیە، ئیبنـو عـەبباس‌و كۆمـەڵێ لـە زاناكان دەفەرموون: (الباقيات الصالحات) ئـەم گوتـە پیرۆزەیـە، لـە پاش فاتیحا لە ركاتی یەكەما سوورەتی (ق) بە تەواوی بخوێنێ یا (سبح اسم ربك الاعلى) وە لـە ركـاتی دووەمـا (اقتربـت) یـا (هـل أتـاك) بـە ئاشـكرا بـە دەنگـی بـەرز بخوێنـێ، بـۆ پـەیڕەوییكردنی حـەزرەت لـەم كارانەدا، چونكە ئەو وای كردووە، ئێمەش چاو لەو دەكەین.

٩٢) وتاری پاش نوێژی جەژن:

سوننەتە لەدوا نوێـژەوە دوو وتـار بخوێنێتـەوە، بوخـاری‌و موسـلیم لە ئیبنو عومەرەوە دەگێڕنەوە: كە پێغەمبـەری خـودا {دروودی خوای لەسەربێ}و ئەبوبـەكرو عومـەر {رەزای خوایان لێبێ} پاسـایان وابـوو، نوێـژی جـەژنیان لـە پێش وتارەكـەوە دەكـرد. ئـەوەیش كـە وتارەكـە دووە بـە پێـوەری هـەینی دەپێوین‌و قیاسی لەو دەكەین چونكە نـەوەوی دەفـەرموێ: لـەم بارەیـەوە هیچ فەرموودەیەكی ساخ نەچەسپاوە!.

وا سوننەتە کە وتارەکە بە سوپاسی خوای گەورە دەست پێبکا، چونکە خۆشەویست (درودی خوای لەسەربێ) هەمیشە گشت وتارەکانی بە (الحمد لله) دەست پێ دەکرد، لە حەزرەتەوە (درودی خوای لەسەربێ) تۆمار نەکراوە کە بە (الله أکبر) دەستی کردبێ بە دوو وتارەکانی دوو جەژنەکان، بەلاّم ناوبەناو لەناو وتارەکەدا (الله أکبر)ی دەکرد (ئیبنو وماجە لە سوننەنی خۆیدا گێڕاویەتەوە).

٩٣) نوێژی جەژن لە سارادا:

سوننەتە کە نوێژی جەژن لە سارا بکرێ، چونکە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ): هەمیشە لەوێ کردوویەتی. بەلاّم جارێ لەبەر باران لە مزگەوت نوێژی جەژنی بۆ کردن. ئەبو هورەیرە (رەزای خوای لێبێ) دەفەرموێ: جارێ لە رۆژی جەژندا باران بوو، لەبەر ئەوە خۆشەویست (درودی خوای لەسەربێ) لەناو مزگەوتدا نوێژی جەژنی بۆ کردن. (ئەبو داوودو ئیبنو ماجەو حاکم) هەرکاتێ نوێژەکە لە مەککە ئەنجام ئەدرا، ئەوە لەناو مەسجیدولحەراما بکرێ خێرترە هەتا لەسارادا، گومان لەمەدا نیە.

٩٤) ئەڵلاهو ئەکبەرکردن لە جەژندا:

(الله أکبر) کردن سوننەتە، لەکاتی ئاوابوونی خۆری ئێوارەی شەوی جەژنی رەمەزانەوە، هەتا پێشنوێژ نوێژی جەژن دادەبەستێ. لەهەر کوێ بێ لەماڵا بێ یا لە رێگەو بان، یا لە کووچەو بازاڕ، بە شەو

بێ یا بە رۆژ، قەرەباڵغ بێ یانا، ئەگەر کۆمەڵ بوون بۆ یەکتری بسێننەوە باشە رێبواریش وەك نیشتەجێو ژنیش وەك پیاو لە گشت ئەم کاتانەدا مافی ئەم (الله أكبر) کردنەی بۆ هەیە، چونکە فەرمایشتەکەی خوا کە فەرمان دەکا بەمە بۆ هەموانە، کە دەفەرموێ: (ولتكبروا الله على ما هداكم)، بوخاریش لە ئوممو عەطییەوە دەگێڕێتەوە: دەفەرموێ: جاران لە سەردەمی پێغەمبەر خۆیدا {دروودی خوای لەسەربێ} ئێمەی ژنان بە فەرمانی ئەو دەردەچوین بۆ دەروەی شار، لەهەر دوو نوێژی جەژنەکاندا، تەنانەت ژنی بێنوێژیش دەردەچوون، لە پشت عەشامەتەکەوە دەبوون کە ئەوان (الله أكبر)یان دەکرد ئەمانیش لەگەڵ ئەواندا دەیانسەندەوە. لە جەژنی قوربانیشدا (الله أكبر)کردن سوننەتە بەپێی فەرمایشتی خودا: {كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتُكَبِّرُوا اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ - سورة الحج - ٢٢/٣٧) وە بەپێی فەرمایشتی خودا: {وَاذْكُرُواْ اللّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ - سورة البقرة - ٢/٢٠٣} واتە: لە چەند رۆژێکی ژمێردراودا ذیکرو یادی خودا بە زۆری لەسەر شێوەیەکی دیاری بکەن! ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: ئەم چەند رۆژانە برێتین لە سێ رۆژەکانی پاش جەژن، کە پێیان دەگوترێ (أيام التشريق: شەوە رۆژ - رووناکەکان). لە عەلیو ئیبنو مەسعودیشەوە دەگێڕنەوە: ئەم ئەللاهو ئەکبەرکردنە دەست پێدەکا لە جەژنی قوربانا، لە بەیانی رۆژی عەرەفەوە، هەتا عەصری دوا رۆژی (أيام منى) کە رۆژی سێیەمی پاش رۆژی جەژنی قوربانە. (ئەم فەرموودەیە ئیبنولونذیرو کەسانی تریش گێڕاویانەتەوە).

ئیبنو عومەریش {ڕەزای خوای لێبێ} لە مینا لە هەموو ئەمرۆژانەدا (الله أكبر)ی دەکرد، مەیموونەی هاوسەری پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ و ڕەزای خوا لە مەیموونەی هاوسەری بێ} لە ڕۆژی جەژنەوە، کە یەکەم ڕۆژی قوربانییە (الله أكبر)ی دەکرد، ژنانیش لە پشت أبانی کوڕی عوسمانەوەو لە پشت عومەری کوڕی عەبدولعەزیزەوە لە شەوەکانی (أيام التشريق)دا لەگەڵ پیاواندا، لە مزگەوت (الله أكبر)یان دەکرد.

حافیظ دەفەرموێ: ئەم فەرمایشتانەی کە لەم لایەنەوە هەن ئەویان تیادایە کە لەدوا نوێژە فەرزەکانیشەوە (الله أكبر)یان دەکرد.

٩٥) ئەو گوتەیەی کە بەشێوەیە تەکبیر جوانە:

لە بابەت شێوەی گوتەی تەکبیرەوە دروستترین شت ئەوەیە کە عەبدولرەزاق بە ڕشتەیەکی دروست دەیگێڕێتەوە: سەلمان دەفەرموێ: کە (الله أكبر) دەکەن بڵێن: (**الله أكبر الله أكبر الله أكبر كبيرا**) لە عومەرو ئیبنو مەسعوودیشەوە دەفەرموون: ئاوایە: (**الله أكبر الله أكبر، لا اله الا الله والله أكبر الله أكبر ولله الحمد**). سوننەتە پیاو بە دەنگی بەرز تەکبیر بکاو ژن بە دەنگی نزم، بوخاری دەفەرموێ: عومەر لە مینا لەناو چاتۆڵەکەی خۆیدا کە (الله أكبر)ی دەکرد، خەڵکی ناومزگەوتەکە گوێیان لە دەنگی دەبوو، جا ئەوانیش بۆیان دەسەندەوە، ئەوجا خەڵکی بازاڕ هەموو بەیەك دەنگ لەگەڵ ئەواندا تەکبیریان دەکرد، مینا لەبەر تەکبیرکردن دەلەرییەوە.

٩٦) نوێژی خۆرگیرانو مانگ گیران:

ئـەم دوو نوێـژە سـوننەتێکی دامـەزراون، بـەپێی فەرمایـشتی پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ): ئـەم خـۆرو مانگـە دوو نیشانـەی گـەورەن لـە نیشانە گەورەکانی خودا، نـە لەبەر مردنـی کـەسو نەلەبـەر ژیانی کـەس نـاگیرێن، جا ئەگـەر شـتێ واتـان دی ئـەوا لـە خـودا بپاڕێنـەوەو ئـەڵلاهو ئەکبـەر بکـەنو نوێـژ بکـەنو خێـرو خێـرات بکـەن. (شـەیخان) لـە گێڕانەوەیـەکا: لـە خـودا بپاڕێنـەوەو نوێـژ بکـەن هـەتا دەرووتـان بـۆ ەکرێتەوە. لای کەمی ئەم نوێژی خۆرو مانگگیرانە دوو رکاتە، لـە هـەموو رکاتێکییـا دوو راوەسـتانو وو چـەمینەوەی تیادایـە، دوو فاتیحـا لـەو دوو راوەسـتانەدا لەسـەر ئـەم شێوەیە دەخوێنـێ، نوێـژ دادەبەسـتێو فاتیحـا دەخوێنێو دەچێ بۆ چەمینەوەو لە پاشا راست دەبێتەوەو دیسان فاتیحا دەخوێنێتەوەو ئەوجا دەچێتەوە بۆ چەمینەوەی دووەم، ئەوجا سەربەرز دەکاتەوەو کەمێ ئارام دەگرێ، ئەوجا دەچێ بـۆ کوڕنـووش، ئەمـە رکـاتی یەکەم تەواو، ئەوجا رکاتی دووەمیش لە سەرهەمان شێوە دەکا.

هـەرە تەواوەکەیـشی ئاوایـە: لـەپاش نـزای سـەرەتای نوێـژو (أعـوذ بـالله)کـردنو خوێنـدنی فاتیحـە، لـە راوەسـتانی یەکـەمی رکـاتی یەکـەما، سـوورەتی بەقـەرە بخوێنـێ، لـە راوەسـتانی سـێیەمدا، یەکـەمی رکاتی یەکەما، سوورەتی بەقەرە بخوێنێ، لە راوەستانی دووەمی یەکەمـدا لەپاش خوێندنی فاتیحا بەقەد دوو سەد ئایەت لـە ئایەتـەکانی سـوورەتی بەقەرە بخوێنێ لە راوەستانی کـە یەکـەمی رکـاتی دووەمـە، بەقـەد سـەدو پەنجا ئایەت بخوێنێ، لە راوەستانی چوارەما، کـە راوەسـتانی دووەمـە لـە

رکاتی دووم، لەپاش فاتیحە بەقەد سەد ئایەت بخوێنێ. (شەیخان لە ئیبنو عەبباسەوە گێڕاویانەتەوە).

وا سوننەتە کە لەناو چەمینەوەی یەکەما بەقەد سەد ئایەت تەسبیحات بکا، لەو تەسبیحاتانەی کە لەناو چەمینەوەدا دەخوێنرێن،لە دووەما بەقەد هەشتا ئایەتە، لە سێیەمدا بەقەد حەفتا ئایەت، لە چوارەما بەقەد پەنجا ئایەت، چونکە لە فەرموودەدا شتی وا تۆمار کراوە، بەلاّم لەسەر فەرمایشتی دروست نە کوڕنووش‌و نە راستبوونەوەو نە چەمینەوە درێژناکاتەوە، رافیعی ئەمەی گوتووە، گەرچی نەووەوی درێژکردنەوە بە دروست دادەنێ، چونکە دەفەرموێ: ئەمە لە صەحیحدا تۆمارکراوەو لە (البویطی)دا شافیعی بە دەق دەیفەرموێ:و فاتیحا دەخوێنێ‌و دەچێ بۆ چەمینەوەو لەپاشا راست دەبێتەوەو جا کوڕنووشی یەکەم لە هەموو رکاتێکا بەقەد چەمینەوەی یەکەمە کوڕنووشی دووەمیش بەقەد چەمینەوەی دووەمە. سەر بەلگەی ئەم باسە فەرموودەکەی شەیخەینە، کە لە ئیبنو عەبباسەوە دەگێڕنەوە، کە دەفەرموێ: لە سەردەمی حەزرەتدا {دروودی خوای لەسەربێ} رۆژگیرا، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} هەلّسا نوێژی خۆر گیرانی بۆ موسولّمانەکان کرد، ماوەیەکی دوورو درێژ لەناو نوێژەکەدا بە راوەستانەوە هەر قورئانی دەخوێند، بگرە بەقەد سوورەتی بەقەرەی خوێند، ئینجا چەمییەوەو روکووعی بردو درێژەیدا بە چەمینەوەکەیشی، ئینجا لە چەمینەوە هەلّسایەوەو گەلێ بە پێوە راوەستایەوە بەلاّم لە راوەستانی یەکەمی کەمتر، ئینجا دووبارە روکووعێکی دوورو درێژی تریشی بردەوە بەلاّم لە روکووعی یەکەمی کورتتر، ئینجا کوڕنووشی برد، ئینجا هەلّسایەوەو بە

دوورو درێژی ڕاوەستاو قورئانی تیاخوێند، بەڵام لە ڕاوەستانی یەکەمی کەمتر، ئینجا چەمییەوەو درێژەیدا بە چەمینەوەکەی، بەڵام لە چەمینەوەی یەکەمی کەمتر، ئینجا هەڵسایەوەو بە دوورو درێژی ڕاوەستاو قورئانی تیا خوێند، بەڵام لە ڕاوەستانی پێش خۆی کەمتر، ئینجا چەمییەوەو درێژەیدا بە چەمینەوەکەی، بەڵام لە چەمینەوەی پێش خۆی کەمتر، ئینجا کڕنووشی برد، ئەوجا لە نوێژ بۆوەو خۆریش بەربوو بوو.

٩٧) سوننەتە بە کۆمەڵ بکرێ:

سوننەتە بە جەماعەت بکرێ، بۆ پەیڕەویی پێغەمبەری خۆی وەك لە صەحیحەیندا تۆمارە، ئەگەر پاشنوێژ لەم نوێژەدا فەریای چەمینەوەی یەکەمی ڕکاتی یەکەم بکەوێ، ئەوە فریای ئەو ڕکاتە دەکەوێ، هەروا ئەگەر فریای چەمینەوەی یەکەمی ڕکاتی دووەم بکەوێ ئەوە فریای ڕکاتی دووەمیش دەکەوێ بەڵام ئەگەر لە چەمینەوەی دووەمدا فریای هەریەك لەم دوو ڕکاتە بکەوێ، ئەوە فریای ئەو ڕکاتە نەکەوتووە، چونکە چەمینەوەی دووەم ئەصڵ نیە، پاشکۆیە. سوننەتە نوێژی مانگ گیران بە دەنگی بەرزو نوێژی خۆرگیران بە دەنگی نزم بکرێ، لە صەحیحەیندا مەسەلەی دەنگ بەرزەوەکردن هەیە، لە تیرمیذیشدا دەنگ نزم کردنەوە هەیە. تیرمیذی دەربارەی ئەم فەرموودەیەی کە لە بابەت دەنگ نزم کردنەوەوە گێڕاویەتەوە دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانی دروستە (حسن صحيح).

٩٨) وتار لەم دوو نوێژانەدا:

سوننەتە لە دوا نوێژەکە دوو وتار بخوێنێ، وەك هەردوو وتارەکەی هەینی، چونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} وای کردووە (موسلیم گێڕاویەتەوە) لەو فەرموودەیەدا کە موسلیم لەم بارەیەوە دەیگێڕێتەوە ئەمەی تیادایە: هەڵسایە سەرپاو وەسپێکی جوانی خودای گەورەی کرد.. هەتا ئەوێ کە حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەی گەلی موحەممەد! سویندم بەخودا کەس وەك خودا بە تەنگ ناموسەوە نیەو غیرەتی ناجۆشێ، کە تەماشا بکا کەوایەکێ لە بەندەکانی خەویکی شەرواڵپیسییە، یا یەکێ لە کەنیزەکەکانی خەریکی داوێنپیسییە، ئەی گەلی موحەممەد! سوێندم بەخودا، ئەوەی کە من دەیزانم ئەگەر ئێوە بیزانن زۆر کەم پێ دەکەنینو گەلێ زۆر دەگریان. کۆمەلێ لە هاورێیان باسی ئەوەیان کردووە کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: لەدوا ئەم نوێژانە وتاری دەخوێندەوە، لە صەحیحدا ئەوە چەسپاوە. سوننەتە کە پێشنوێژ هانیانبدا لەسەر بەندە ئازادکردنو خێرو خێراتکردنو هەرەشەیان لێبکا، کەبێ ئاگا نەبن لە قاری خواو ژیانی پێنجو دوو رۆژەی جیهان بە زەرقیو بەرقی خۆی دەستەشکێنیان نەکا. لە صەحیحی بوخاریدا هەیە دەفەرموێ: لە خۆرگیرانەکەدا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمانیکرد بە بەندە ئازادکردن، تاخودا دەرووی رەحمەتیان لێ بکاتەوە. لە هەمان کاتا بۆ هەموو کەسێ سوننەتە کە لەکاتی سەختیو سەخڵەتیو تەنگانەدا زۆر بە کوڵو بەدڵ لە خودا بپاڕێتەوەو دووعاو نزا بکا، وەك کاتی بوومە لەرزەو هەورەتریشقەو رەشەبای سەختو گەردەلوولو رۆچوونو کارەساتی تری لەم بابەتانە. یەزدانی پاك دەفەرموێ: {فَلَوْلا إِذْ جَاءَهُمْ

بَأْسُنَا تَضَرَّعُواْ – سورة الأنعام – ٦/٤٣) واتە: ئەوە بۆ عاریان نەگرت بەو هەمکە پەندەی ئێمە بەسەر ئەوانمان هێنا، تووشی ئەو هەمکەئێش پێگەیانـدنمانکردن، هەتا عاربنێنو ملکەچببنو، لەلای پەروەردگاری خۆیان سکاڵای حاڵی شڕی خۆیان بکەن کەچی ئەوان وەك نەبایان دیبێو نە بۆران، هەر بەقەرەی ئەوەیش دانەچوون؟!.

هەروا سوننەتە بۆ موسوڵمان لەم حاڵانەدا لە ماڵەوەیش نوێژی سوننەت بکاو بپاڕێتەوەو نزای تایبەتی بخوێنێ، پێغەمبەری خوا (دروودی خوای لەسەربێ) دەستووری وا بوو کاتێ بای سەخت هەڵی دەکرد دەیفەرموو: (**اللهم انی أسألك خيرها وخير ما فيها وخير ما أرسلت به، وأعوذ بك من شرها وشر ما فيها وشر ما أرسلت به. اللهم اجعلها رياحا ولا تجعلها ريحا**): ئەی خودایە! داوای خێری ئەم بایەت لێدەکەم، کە بێ بەشم نەکەی لە خێری، وە لەو خێرەی کە بۆی رەوانەکراوە بەشی باشم بدەرێ، هەروا پەنا دەگرم بە پەنای تۆ لە شەڕی ئەم بایە، کە لەو شەڕەی لەناو ئەم بایەدایە بە دووربم، بەشم لەو شەڕەدا نەبێ کە ئەم بایە رەوانەکراوە بۆ بەرپاکردنی. ئەی خودایە! ئەم بایە بگێڕە بە بای رەحمەت، کە لە قورئاندا بە (الرياح) ناوبراون، مەیکە بەبای غەزەب کە لە قورئاندا بە (الريح) ناوبراوە. خوایە! بای خێرو خۆشی بێ، بای شەڕو ناخۆشی نەبێ.

۹۹) نوێژە بارانە:

نوێژەبارانە سوننەتێکی گەورەی دامەزراوە، لەکاتی بێ بارانیدا، موسوڵمانان لە سەردەمی پێغەمبەرەوە دەیکەن، ئیمامی موسلیم (رەزای خوای لێبێ) دەگێڕێتەوە: جارێ پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) رۆیشتە دەرەوە بۆ ئەو دەشتە بۆ نوێژەبارانە، لەکاتی وتارخوێندنەوەکەدا رووی کردە قیبلەو پشتی کردە خەڵکەکەو بەرماڵەکەی راستو چەپکرد، بوخاری ئەم بڕگەیەشی لەم فەرموودەیە پتر کردووە: لەپاشا پۆشاکەکەی هەڵسووڕاند، واتە: راستو چەپیکرد، ئینجا دوو رکات نوێژی نوێژە بارانەی بە جەماعەت بۆ کردین، لەناو هەردوو رکاتەکاندا بە دەنگی بەرز قورئانی بۆمان خوێند فەرموودەی تر لەم بابەتە زۆرن. داواکردنی باران سێ جۆری هەیە بە پێی شەرع:

یەکەم: کەلای کەمیەتی، ئەوەیە: بە پاڕانەوەو نزا، بەبێ نوێژ، بە تەنها، یا لەگەڵ کۆمەڵدا، داوای بارینی باران لەخوا بکرێ.

دووەم: نزاکردنە لەپاش نوێژە فەرزەکانەوەو لەپاش هەر نوێژێکی سوننەتەوە کە وتار لەناویدا سوننەتبێ.

سێیەم: کە باشترینیانە: ئەوە: داوای باران بەهۆی نوێژە بارانەوەبێ و وتاری تیابێ و پێشەوای موسوڵمانان خۆی یافەرمانداریان یاپێشنوێژ پەندو ئامۆژگارییان دابداتو لە سزای سەختی خودا بیانترسێنێ و هەڕەشەی نافەرمانی خوایان لێبکاو فەرمانیان پێبکا بە چاکەو خێرکردنو هەموو جۆرە چاکەیێ، وە داوایان لێبکا، ئەگەر حەقی هەرکەسێکیان لەسەرە، یان بیدەنەوە، یا بڕیار بدەن کە بیدەنەوە،

یاخود گەردنی خۆیانی پێئازاد بکەنو تەوبە بکەن، چونکە ئەم جۆرە کارانە دەبن بەهۆی بێبارانیو وشکبوونی چەمو روبارەکانو بەهۆی وشکبوونی کانیاوەکانو بێ بەشبوون لەرزقو رۆزیو هەروا دەبن بەمایەی غەزەب ورقی خواو بەهۆی هاتنی تۆڵەو سزای سەختو پەیدابوونی ترسو برسێتیو کەمبوونەوەی ماڵو منداڵو بێپیتو بەرەکەتیی دانەوێڵەو سەوزەو میوەهات، هەروا دەبن بەمایەی کاولبوونو وێرانبوونی شارو دێهاتو وڵاتێ کە دانیشتووەکانیان ستەمکاربن. وەك خوای گەورە لەقورئانی پیرۆزدا دەفەرموێ: {وَإِذَا أَرَدْنَا أَن نُّهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُواْ فِيهَا فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا - سورة الإسراء - ١٦/١٧} واتە: هەرکاتێ ویستمان وڵاتێ وێران بکەین، فەرمان دەدەین بەگەورە پیاوانو ئاغاو بەگەکانی ئەو وڵاتە، کە خوویان گرتووە بە رابواردنی خۆشەوەو هەمیشە خەریکی عەیشو نۆشن، کە واز لە هەوەسپەرستیو ئارەزوو بازی بهێننو لە رێی شەرعی خودا دەرنەچن، بەڵام ئەوان زیاتر لەیاسا لادەدەنو لەرێ دەردەچن، ئیتر لەسەر فەرموودەی خودا سزا دەڕوا بۆ سەریانو وڵاتیان وێران دەبێو خاکیان بەتورەکە دەبێژرێ، وا سوننەتە کەپێشنوێژ فەرمانیان پێبکا بە تەوبەو بەوەیش لەپێشا سێ رۆژ لەسەر یەك بەرۆژوو بنو لە رۆژی چوارەما بەزمانی بەرۆژووەوە، بەجلو بەرگێکی پەڕ پووتەوە لە ئاوەدانی دەربچن، تا لەسەر شێوەی سواڵکەربن، بەسەلاریو سەرکزی بەرێدا برۆنو، لەقسەو گوفتوگۆدا هێمن بنو بەسەنگینی دابنیشن. ئەبو داوود دەگێڕێتەوە: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} بە پەڕپووتیو بەکزۆلەییو بەملکەچی لەشار دەرچوو، لەرێ هەر دەمپاڕایەوەو دەلاڵایەوە تا گەیشتە نوێژگاکە. بەڵام خۆیان بۆن نەخۆش نەکەن، چونکە خۆبۆن خۆشکردن

بەشێکە لەخۆشیو شادی. گەرەکە ئەم جۆرە کەسانەیش لەگەڵ خۆیان بەرنو بەخاتری ئەوان لەخوا داوای باران بکەن: پیری ئیختیاری کەفتەکارو خاوو خێزانو منداڵو دەسەوسانو ئافرەتە خەمبارەکان.

چونکە نزای ئەم جۆرە کەسانە نزیکترە لە گیرابوون، بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: بزانن کە لەبەر خاتری بێنەواو زەبوونەکانتان خودا رزقو رۆزیتان دەداو سەرتان دەخا بەسەر دوژمنتاندا، (بوخاری) لە هەمان کاتدا دەبێ خۆ لەوە بپارێزن کە بەهۆی ستەمکارو بەدکارەکانەوە داوای باران بکەن، چونکە هاوبەشیکردنی ئەو جۆرە کەسانە لەم کارە پیرۆزەدا وەك گاڵتە پێکردن وایە، لەبەر ئەوە دوور نیە کەببێ بەهۆی پتربوونی رقو قاری خودا لەو ناوچەیەدا. جا کاتێ گەیشتە نوێژگاکە پێشەوا یا پێشنوێژ بەجەماعەت دوورکات نوێژی داوای بارانیان بۆ بکا، لەسەر شێوەی نوێژی جەژن، بە دەنگی بەرز فاتیحەو سوورەت بخوێنێ لە هەردوو رکاتەکەدا، چونکە لە فەرموودەدا وادەفەرموێ، شافیعی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئەو سوورەتانەیان تیادا بخوێنێ کە لە نوێژی جەژندا دەخوێنرێن.

کاتەکەی کاتی نوێژی جەژنە، گوتراویشە: کاتی تایبەتی بۆ نیە. نەوەوی وا دەفەرموێ، شافیعیش دەقی بەسەر داناوە، زانا لێکۆڵەرەوەکانیش ئەمە بە دروست دادەنێن. جا کاتێ لە نوێژەکە بوونەوە پێشنوێژ دوو وتار بخوێنێتەوە لەسەر بەرزیی یەك، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە نوێژە بارانەدا لەسەر دوانگە وتاری خوێندەوە، ئەبو هورەیرە دەفەرموێ: رۆژێ خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} لەشار دەرچوو، رۆیشت بۆ نوێژە بارانە، لەپێشا بەبێ بانگو قامەت دوو

رکات نوێژه بارانەی بەجەماعەت بۆمانکرد، ئینجا وتاری خوێندەوە بۆمان و لەخوا پاڕایەوەو رووی کردە رووگەو هەردوو دەستی بەرزەوە کرد، ئەوجا بەرماڵەکەی کە کردبوویە ناوشانی هەڵی سووران راستو چەپیکرد. (ئەحمەدو ئیبنو ماجەو بەیهەقی). لە وتاری یەکەما (استغفار)ێکی زۆربکا هەروا لە وتاری دووەما، چونکە (استغفار) بۆ ئەم شوێنە زۆر لەبارە، ئەوپەڕی سڵ لەوە بکا کە بەزمان بپاڕێتەوەو داوای لێخۆش بوون لەخوا بکاو دڵیشی لای تاوانو گوناهبێ، یا نیازی وابێ کە دەست لە ستەمکاریو ناهەقی هەڵنەگرێو حەددی شەرعی جێبەجێ نەکاو بەردەوام بێ لەسەر ناپاکیکردن لەگەڵ میلەتەکەیدا، کەوان لەچاو دێری ئەودا، دیارە کە لە بارودۆخی ئاوادا بەکۆڵێ قینو قاری خوداوە دەگەڕێتەوە، وەکی تریش ئەوەی بەزار تەوبە بکاو بەکردار بەردەوام بێ لەسەر تاوانەکەی وەك گاڵتە بەخوا بکا وایە، خوا ناخەڵەتێ، چۆن نزای نزاکەری ئاوا گیرا دەبێ؟

دەگێڕنەوە: جارێ ئیمامی عومەر (رەزای خوای لێبێ) داوای بارانی لەخودا کرد بەڵام هەر ئیستیغفاری کردو بەس، عەرزیانکرد، قوربان! ئەی گەورەی موسڵمانان! نەماندیت کە داوای باران بکەی؟ تۆ بەس ئیستغفارت کرد، ئەوە بۆ؟ فەرمووی: با من لەخودا داوای بارانم کرد بەهۆی ئیستغفارەوە، کە بەڕاستی ئیستغفار بورجی بارانبارینی ئاسمانە، نەك ئەو کۆمەڵە ئەستێرەیەی کە ناویان ناون. مەجادیحی سەماء: بورجەکانی باران لەئاسمان. ئەوجا بۆ سەلماندنی فەرموودەکەی خۆی ئەم ئایەتەی خوێندەوە، کەحەزرەتی نووح بەگەلەکەی خۆی فەرموو: {اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ، يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُم مِّدْرَارًا} لە

پەروەردگاری خۆتان داوای لێخۆشبوون لە تاوانەکانتان بکەن، بە راستی ئەو خوایەکی تاوانپۆشە ئەگەر ئێوە بەراستی تەوبە بکەنو داوای لێبوردنی لێ بکەن هەم تەوبەکەتان قوبوڵ دەکا، هەم تاوانەکانتان بۆ دەپۆشێ هەم دەرووی رەحمەتتان لێ دەکاتەوەو لە ئاسمانەوە بارانی فریارەسی خوڕ زمتان بۆ دەبارێنێو لەم قاتو قڕیو بێ رانییەش رزگارتان دەکا). جا لە پاش سەرەتای وتاری دووەمەوە رووبکاتە رووگەو زۆر بەکوڵو زۆر بەدڵ نزایەکی زۆر بکاو بەنهێنیو بە ئاشکرا بپاڕێتەوە، بلاڵتەوە، لەو کاتەدا کەروو دەکاتە رووگە ئەو بەرماڵە، یا ئەو جلە کەراستو چەپ کردوویەتە ناوشانی هەڵی بسوورێنێ، لای راستی بخاتە لای چەپو لای چەپی بخاتە لای راست، خەڵکەکەیش وەك ئەو بەرماڵەکەیان وەچەرخێنن، بەپێی فەرموودەکەی ئەبو هورەیرە کە لە پێشەوە رابورد، ئەوەیش ئامازەیە بۆ ئەوە خوا یاربێ ئاوا حاڵ لە ناخۆشییەوە دەگۆڕێ بۆ خۆشیو لەگرانییەوە بۆ هەرزانیو لە تورەبوونەوە بۆ لێڕازیبوون. وە هەردوو دەستی بەرز بکاتەوەو ئەو نزایەی کە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) خوێندوویەتی ئەوە بخوێنێو دوا ئەوەیش هەتا دەتوانێ بە نهێنیو بەئاشکرا نزایەکی زۆر بخوێنێ، بەپێی فەرموودەی خوای گەورە: {ادْعُواْ رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً – سورة الأعراف – ٧/٥٥} واتە: ئەی بەندەکانی من! بەکوڵی دڵ، بەزمانێکی پاك داوای نیازی خۆتان لە پەروەردگاری خۆتان بکەن، ئەوەی پێویستبێ بۆ گیرابوونی نیازتانو بۆ بەدیهێنانی مرازتان بەجێی بهێنن، کەواتە: بەدڵگەرمیو بەملکەچیو بە کەساسیو بەنهێنیو بەبێ هاتو هاوار لەخودا بپاڕێنەوە). جا کاتێ پێشنوێژ بەپەنامەکی نزا دەخوێنی، خەڵکەکەیش نزای خۆیان بخوێنن، بەڵام کاتێ ئەو دەنگی لە نزاکردن

بەرزەوە کرد ئەوان ئامین بکەن. ئەمەیش نزاکەی پێغەمبەرە: **(اللهم سقيا رحمة لاسقيا عذاب ولا محق ولا بلاء ولا هدم، اللهم على الظراب والآكام، ومنابت الشجر وبطون الاودية، اللهم حوالينا ولا عليما، اللهم اسقنا غيثا مغيثا هنيئا مريئا غدقا مجللا سحا طبقا دائما اللهم اسقنا الغيث ولا تجعلنا من القانطين، اللهم ان بالعباد والبلاد من الجهد والجوع والضنك مالا نشكو الا اليك، اللهم انبت لنا الزرع وأدرّ لنا الضرع وانزل علينا بركات السماء، وانبت لنا من بركات الأرض واكشف عنا من البلاء مالا يكشفه غيرك، اللهم إنا نستغفرك انك كنت بنا غفارا فأرسل السماء، علينا مدرارا) (رواه الشافعي عن سالم بن عبدالله)** واتە: ئەی خودایە! بارانێکی ڕەحمەتمان بۆ بڕەخسێنە، لامانده لە باراناوی سزاو لافاوی بێ پیتی زیانبەخش، بەدووربین لە بارانی تاقیکردنەوە کە ببێ بەهۆی وڵات کاول بوون خودایە! بەسەر سەری کێوو پاڵو ناو شیوو دۆڵو لەوەڕگاکانا بیبارێنە، ئەی خوایە! لە دەورو بەرمان بیبارێنەو بەسەر سەرمانا نا، خودایە! بارانێکی ڕەحمەتمان فریاخە، کەببێ بەمایەی عەیشو نۆشو ئاوی چەمو کانیاوی پێ بزێ، ڕووی زەوی بەرووەك داپۆشێ! بەخوڕزم ببارێ، سەرو مرو سەقامگیرو داگربێ، خودایە! بارانمان فریاخە، لەوانە نەبین کە لە ڕەحمەتی تۆ ناهومێد بوون، خودایە! بەندەکانو وڵاتەکان لە تەنگانەدان، تووشی برسێتیو گرانیو تەنگانە بوون، کەسی تر نیە سکاڵای بەرینە بەر لەم لایەنەوە خۆت نەبێ، خودایە! ڕوەکمان بۆ بڕوێنە، ئاژەڵمان بۆ بهێنە شیر، پیتو فەڕ لە ئاسمانەوە ببارێنە بەسەر سەرمانا، لەپیتو فەڕی زەویمان بۆ بڕوێنە، دەردو بەڵامان لەسەر لادە، چونکە بەتۆ نەبێ بەکەسی تر نارەوێتەوە. خودایە! ئێمە بەکوڵ داوای

تاوانپۆشی لە تۆ دەکەین، بەڕاستی تۆ هەمیشە چاوپۆشیکەر بووی لە ئێمە، جا کەوایە بە رەحمەتی خۆت بەخوڕزم لە ئاسمانەوە بارانێکی رەحمەتمان بۆ برەخسێنە. (شافیعی – لە سالمی کوڕی عەبدوللاوە - گێڕاویەتەوە) سوننەتە مرۆڤ خۆی بشۆرێ یادەس نوێژ بگرێ بەلافاوێ کەلەو بارانە هەڵسابێ، باشتر وایە هەردوو لا بکات، لە مەجمووعا وا دەفەرموێ: کاتێ دەنگی هەورە تریشقە دەژنەوێ بڵێ: (سبحان من يسبح الرعد بحمده والملائكة من خيفته). (ئیمامی مالیك گێڕاویەتەوە) بروسکەیش بەم پێوەرە دەپێورێ و لەکاتی دیتنی بروسکەدا ئەم تەسبیحاتە زۆر لەبارە: (سبحان من يريكم البرق خوفا وطعما) سوننەتە کەچاو نەبڕێتە چەخماخەو برووسکە، چونکە پێشینانە باشەکان ئەوەیان بەناباش داناوە لەکاتی دیتنیدا دەیانفەرموو: (لا الله الا الله وحده لاشريك له . سبوح قدوس). ماوەردی دەفەرموێ: واپەسەندە کە لەمەدا بکرێن بەسەر مەشق، سوننەتە لەکاتی داباریني باراندا بڵێ: (اللهم صَيِّباً): خودایە! بارانێکی خوڕزمی بەسوود (بوخاری). وە بەئارەزووی خۆی نزابکا، چونکە بەیهەمقی {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: کەنزا لەم چوار شوێنەدا گیرا دەبێ: کاتێ لەریزی شەڕدا بەرەنگاری یەکتر دەبەن، کاتێ باران دادەکا، کاتێ قامەتی نوێژ دەکرێ، کاتی دیتنی کەعبە وە لەو پاش بارانەکە بڵێ: (مطرنا بفضل الله علينا ورحمته لنا) لە سایەی خواوە لە رەحمەتی خواوە بارانمان بۆ باری!). جنێودان بە بازۆر خراپە، بەڵام لەکاتی هەڵکردنی بادا سوننەتە نزابکا، لەحەیثدا دەفەرموێ: با بەشێکە لەرەحمەتی خوا، جاری واهەیە رەحمەت دەهێنێ، جاری وایش هەیە زەحمەت دەهێنێ، جا کاتێ دیتان وا

با هەڵیکرد جنیوی پێ مەدەن، بەڵکوو لەخوا داوا بکەن کە لەخێری ئەو بایە بەشتانیدا، وە پەنا بگرن بەخوا لە شەڕی ئەو بایە. بەیهەقی {رەحمەتی خوای لێبێ} لە کتێبی شیعەبول ئیمانا لە موحەممەدی کوڕی حاتەمەوە دەگێڕێتەوە دەفەرموێ. بە ئەبو بەکری ئەل – وە راقم گوت : شتێکی وام فێر بکە کەلە خودا نزیکم بکاتەوە لەمەردوم دوورم بکاتەوە؟ فەرمووی: ئەوەی کە نزیکت دەکاتەوەو لەخواوە ئەوەیە کەداوای بەخشیشی لێ بکەی، ئەوەیشی کەلەو خەڵکە دوورت دەخاتەوە ئەوەیە کەداوای هیچیان لێ نەکەی، چاوت لە دەستیان نەبێ، ئینجا ئەبو هورەیرەوە گێڕایەوە کە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەرفەرموێ: هەرکەسێ داوا لەخوا نەکا خوا رقی لێ دەگری ! ئینجا ئەم شیعرانەی خوێندەوە:

لاتسألن بنی آدم حاجة
وسل الذی أبوابه لاتحجب
الله یغضب ان ترکت سؤاله
وبنی ادم حین یسأل یغضب!

واتە:

داوای هیچ مەکە لە ئادەمیزاد
لەخواداواکە: مرازو مراد
خوا پێی ناخۆشە داوای لێ نەکەی
مرۆڤ پێی خۆشە داوای لێ نەکەی

١٠٠) باسی نوێژی ترس:

نوێژی ترس بەقورئان‌و سوننەت‌و یەکگرتنی نەتەوە دامەزراوە، خوای مەزن دەفەرموێ: {وَإِذَا كُنتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلاَةَ فَلْتَقُمْ طَآئِفَةٌ مِّنْهُم مَّعَكَ وَلْيَأْخُذُواْ أَسْلِحَتَهُمْ - سورة النساء - ٤/١٠٢) تاکۆتایی ئایەت. خۆشەویستیش {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: چۆن دەبینن من نوێژ دەکەم ئێوەیش رێك ئاوا نوێژ بکەن، دەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئەم نوێژەی کردووە، لەپاش وەفاتی خۆی هاورێکانیشی ئەم نوێژەیان کردووە، {دروودی خودا لەسەر پێغەمبەرو رەزای خودا لە یارانی}، جا لەبەر ئەوە بووە بەیەکگرتن، وەکی تریش هۆی رەوا دیتنی هەرماوە، کەواتە ئەویش وەك نوێژ کورتکردنەوە هەردەمێنێ. لەماڵەوەو لە سەفەردا ئەم نوێژە دروستە. ئەم نوێژە سێ جۆری هەیە:

جۆری یەکەم: ئەوەیە کە دوژمن لە غەیری لای رووگەوە بێ، لەم کاتەدا ئیمام خەڵکەکە بکا بەدوو بەشەوە، بەشێکیان رووبەرووی دوژمن رادەوەستن‌و، بەشەکەی تریش لەگەڵ ئیماما سەرەتای نوێژ دەست پێ دەکەن ئیمام رکاتێکیان پێ بکا، جا ئەم بەشە، کاتێ ئیمام هەڵسایەوە، ئەوان نێتی‌جیایی لە ئیمام بێنن‌و بۆ خۆیان رکاتی دووەم تەواو بکەن‌و سلاو بدەنەوەو برۆن بۆ بەرابەر دوژمن‌و بەشی دووەم بێن، کە هەتا ئێستا بەرابەر دوژمن بوون، بێن لە پشتی ئیمامەوە نوێژ دابەستن، وەئیمام رکاتی دووەم لەگەڵ ئەمانا بخوێنێ، کاتێ ئیمام دانیشت بۆ تەحیات ئەمانیش راست ببنەوەو رکاتی دووەم تەواو بکەن، وەئیمام هەر لەنوێژدا بمێنێتەوە، چاوەروانیی ئەمانە بکا، لە تەحیاتا، هەتا ئەوان

پێی دەگەنەوەو سلاوی نوێژەکەیان لەگەڵدا دەداتەوە، ئەمەیش لەسەر ئەم شێوەیە وێنەی نوێژی پێغەمبەرە {درودی خوای لەسەربێ} لە غەزای (زاتو لریقاع)دا، لەسەر ئەم شێوەیە شەیخان لە سوهەیلەوە گێڕاویانەتەوە. زاتو ریقاع جێگەیەکە لە ولاتی نەجد، ئەم غەزایە ئەم ناوەی لێنرا بە ناوی درەختێکەوە کەلەو جێگەیەدا بوو بەم ناوە، دەگوترێ: ئەم غەزایە بۆیە واناونراوە چونکە بەهۆی رۆیشتنی زۆرەوە پێیان شەقار شەقار بووبوو، لەبەر ئەوە قاچیان بەپەڕۆو پاڵ پێچابوو، لە عەرەبیشدا بە پەڕۆو پاڵ دەگوترێ: ریقاع، کەواتە غەزای زاتوریقاع، بەکوردی پێی دەگوترێ: غەزا پەڕۆینە[1].

جۆری دووەم: ئەوەیە کە دوژمن لەتەرەفی قیبلەوە بێ، جائیمام خەڵکەکە بکا بەدوو بەشەوە، هەربەشەی بکا بەریزێ، جا نوێژ دابەستێ لەگەڵ هەموویان، جا کاتێ گەیشتن بەکوڕنووشی یەکەمی رکاتی یەکەم رێزێکیان لەگەڵ پێشنوێژ کوڕنووش بەرنو ریزەکەی تریان پاسی ئەمانە بکەن. کە پێشنوێژو ریزەکەی لە گەڵیدا کوڕنووشیان بردو راست بوونەوە بۆ رکاتی دووەم، ریزی پاسەوان سوژ دەببەنو راست ببنەوەو

---

[1] لە کوردی خۆماندا دەڵێن: شەخصە پەڕۆینە. لێرەدا فیقهولویەسەرەکە ئاوابوو: (وذات الرقاع موضع بنجد سميت! بذالك لانهم لفوا على بواطن اقدامهم الخرق... الخ) بەپێی (كفاية الاخيار)ەکە ساخم کردەوە وەك لە سەرەوە وەرم گێڕان چونکە شوێنەکە ئەگەر خۆی لە پێشدا ناوی ژاتوریقاع بێ ئیتر چۆن ناو دەنرێتەوە شوێنە پەڕۆینە! ئەمە هۆی ناوی قەزاکەیە نەك جێگەکە.

- وەرگێڕ -

بگەنەوە بە ئیمامو رکاتی دووەم بخوێنن، کاتێ گەیشتن بەسوژدەی رکاتی دووەم ریزی پاسەوانی پێشوو لەگەڵ ئیمامدا سوژدە ببەنو ریزەکەی تر پاسەوانی بکەن، هەتا ئەمان لە کورنووش سەربەرز دەکەنەوە. جا ئەوانیش کورنووش ببەنو لەگەڵ ئیمامو ریزەکەیدا تەحیات بخوێنن وەپێشنوێژ سلاوی نوێژیان پێ بداتەوە. ئەمە وێنەی نوێژی حەزرەتی پێغەمبەرە {دروودو سلاوی خوای گەورەی لەسەربێ} لە غەزای عەسفاندا ، ئەبو داوودو کەسانی تر ئەمەیان گێڕاوەتەوە. ئەم شێوەیە ئەم سێ مەرجەی هەیە:

جۆری یەکەم: ئەوەیە کە دوژمن لەلای رووگەوەبێ.

جۆری دووەم: ئەوەیە کە دوژمن لەسەر کێوێ، یا لەسەر راستاییەکی وابێ، کە لەبەر چاوی موسوڵمانەکان ون نەبن.

جۆری سێیەم : ئەوەیە کە موسوڵمانان ئەوەندە زۆر بن، کەبکرێن بە دوو بەشەوە، کە بەشێکیان کورنووش بباو، ئەو بەشەی تریان ببن بە پاسەوان.

جۆری سێیەم: ئەوەیە کەشەڕ گەرم بێو ترس زۆر بێو، برژێنە ناو یەکەوەو مەودای ئەوە نەبێ کەببن بەدوو بەشەوە لەم حاڵەدا بەهەر جۆرێ بۆیان رێك بکەوێ نوێژ بکەن دروستە بە سواری پێ یا بەپیادە، باروشیان لەرووگە نەبێ، چونکە یەزدانی مەزن دەفەرموێ: (**فان خفتم فرجالا او رکبانا**) (تەماشای باسی - ٥٥ بکە - وەرگێڕ). جا لەم کاتەدا ئەگەر چەمینەوەو کورنووشی تەواوی بۆ نەدەکرا بابە ئاماژە بیانکا، لەبەر ناچاری، وەبۆ کورنووش کەمێ زیاتر لاربیبێتەوە. ئەگەر ئەمەیشی بۆ نەکرا، چۆن بۆی دەلوێ ئاوا نوێژ بکا دەبێ.

١٠١) بەکارهێنانی ئاوریشم و زێڕ:

بۆ پیاوان پۆشین و لەبەرکردنی ئاوریشم نادروستە، هەروا خۆپێ پۆشین و پاڵ پێوەدانی و لەسەر دانیشتنی و بەخۆوە پێچانی، هەرواکردنی بەبەری جل و بەرگ و کردنی بەچەرچەف و رووپۆش بۆ لێفەو دۆشەک و کردنی بەپەردە. وە هەموو جۆرە بەکار هێنانێکی تری نادروستە، بەلگەی ئەمەیش نەیی پێغەمبەرە لەمە، لە گێڕانەوەی بوخاریدا دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {درودو سڵاوی خوای لێبێ} ڕێگەی نەداوین ئاوریشم و دیباج لەبەرکەین، یا لە سەریان دابنیشین. هۆی ئەم نەیی لێکردنە ئەوەیە: ئاوریشم ئەم دووشتەی تیادایە: دەعیەو فیزو هەوا بە مرۆڤ پەیدا دەکاو لە هەمان کاتدا ژنانەیە، لەبەر ئەوە بۆ پیاوی مەرد ناشێ و کەمییە بۆ شان و شەوکەتی، ئەوەتا کەسانێ لە بەری دەکەن کە خوێری و سەر ژنانین و لاسایی ژنان دەکەنەوە، لە ئیسلامیشدا پیاو پیاوەو ژن ژنە، لەبەر ئەوە لاسایی کردنەوەی ژنان نادروستە، بۆ لەبەرکردن و بەکار هێنانی ئاوریشم نێرەمووک حوکمی پیاوی هەیە، چونکە دووربینی ئەوە دەکرێ کە نێرینە بێ. بەڵام پۆشینی بۆ ژنان دروستە چونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: زێڕو ئاوریشم بۆ مێینەی ئومەتم حەڵاڵە، بەڵام بۆ نێرینەیان حەرامە.(ئیمام ئەحمەد لە موسنەدی خۆیا گێڕاویەتەوە). تیرمذیش لە بارەیەوە فەرموویەتی: جوان و دروستە (حسن صحیح) حیکمەتێکی ناسکی شەرعی تیایە کە ئەوەیە پۆشینی ئاوریشم لەلایەن ژنەوە هەوەسی پیاو هەڵ دەسێنێ و لەگەڵ زۆر دروست دەبێ و، ئەوەیش دەبێ بەهۆی زۆربوونی نەتەوە، شتی وایش پێغەمبەری خوا، کە گەورەو سەروەری پێشینان و پاشینانە،

لەگەڵ ئیسلامی داواکردووە. بۆ نادروستی کەم و زۆر جیایی نیە، چونکە حەزرەت بەبێ مەرج دەفەرموێ: ئێوەی پیاوان ئاوریشم و دێباج مەپۆشن، لە حاجەتی زێڕو زیودا شت مەخۆنەوە، ئەمانە لە جیهانا بۆ ئەوانن و لە بەهەشتا بۆ خۆمانن!. (شەیخان). لە نادروستیدا شتی رەنگ کراو بەزەعفەران، جا هەمووی رەنگ کرابێ، یا هەندێکی، بڕیاری ئاوریشمی بۆ هەیە. بەڵام ئەگەر چنراوەکە تێکەڵ بوو لە ئاوریشم و شتێ تر وەك کەتان و لۆکە، ئەوە سەرنج دەدەین: ئەگەر زۆربەی ئاوریشم بوو نادروستە، ئەگەر زۆربەی ئاوریشم نەبوو دروستە، کام لایەیان زۆر بێ حوکمەکەی ئەو زاڵ دەبێ هەتا ئەگەر لەپارچە یەکا هەردوولایان یەکسان بوون، رای راستتر ئەوەیە کە دروستە، چونکە پێی ناگوترێ ئاوریشم، بنەڕەتیش لە بەهرەدارەکاندا رەوابوونە. گوتراویشە: لەم کاتەدا نادروستە لای نادروستی زاڵ دەگرێ بەسەر لای دروستیدا، چونکە یاسا وایە: کاتێ حەڵاڵ و حەرام کۆبوونەوە لە شتێکا، ئەو شتە حەرامە، لەکاتی ناچاریدا پۆشینی ئاوریشم دروستە، وەك شەڕێکی کوتوپڕی، کە پیاو فریا نەکەوێ جلی تر پەیدا بکا، یا لەبەر پێداویستی، وەك بۆ چاری گەرماو سەرماو خۆروو ئاڵشت و ئەسپێ، چونکە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) لەبەر شتی وا رێگەی عەبدورەحمانی کوڕی عەوفی دا کەلەبەری بکا، هەروا بۆ پۆشینی شەرمگا لەناو نوێژا، ئەگەر شتی تری دەست نەکەوت.

چاو پۆشی دەکرێ لە پۆشینی جلێ کەقەراخی چاك و یەخەو گیرفان و سەردەست و داوێن و دەرەلنگی گیرابێتە ئاوریشم، خوا دیوی دەرەوەیان، خوا دیوی ناوەیان. سەر بەڵگەی ئەم بڕیارەش چەن

فەرموودەیەکە، یەکێکیان ئەوەیە کە موسلیم لە عومەرەوە {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە دەفەرمووێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ڕێگەی نەداوە کە ئاوریشم لەبەر بکرێ، مەگەر بۆ نەخش، ئەویش بەقەد جێگەی دووسێ پەنجە،یاسێ چوار پەنجەبێ.

١٠٢) ئەوەی بۆ مردوو پێویستە:

بۆ مردووی موسڵمان ئەم چوارشتە پێویستن: شۆردنیو کفن کردنیو نوێژ لەسەر کردنیو ناشتنی.

١) **شۆردن:** لای کەمی شۆردن ئەویە: لەپاش لابردنی هەر پیسییەك کە بە لەشیەوە، یا لابردنی هەر شتێ کە نەهێڵێ ئاوەکە بگاتە سەر پێستی، هەموو گیانی مردووەکە بە ئاوێکی پاكو پاکەوەکەربشۆرن. چونکە ئەم ئەندازەیە پێویستە لەسەر زیندوو لەکاتی لەشپیسی دەرکردندا. نێت مەرج نیە، لە لایەن ئەو کەسەوە کە دەیشوا، گریمان ئەگەر کافریش بیشوا بری دەکەوێ! هەر لەسەر ئەم بنیاتە خنکاو لە ئاوا ناشۆرێ، چونکە پاك بۆتەوە. هەیشە دەڵێ دەبێ خنکاو لەئاوا بشۆرێ چونکە ئێمە فەرمانمان پێکراوە کە بیشۆرین، دەی ئەرکی سەرشانمان جێبەجێ ناکرێ هەتا بە کردەوە نەیکەین، ئەگەر مردوو لەبەر سووتانو شتی وا دارزابوو، بە جۆرێکی وا ئەگەر بشۆررێ لێی هەڵدەوەرێو گۆشتەکەی دادەوەشا ئەوە ناشۆرێ، بەڵکوو تەیەمومی بۆ دەکرێ، ئەگەر بۆ مردووی پیاویش بەس ژنی بیانی هەبوو کە بیشوا، یا

بۆ مردووی ژن بەس پیاوی بێگانە هەبوو کە بیشوا، ئەوە لەم دووحاڵەتەدا، بە دەسکێشەوە تەیەموم بۆ مردوەکە دەکرێ!.

بەلام منداڵێ کە نەگەیشتبێتە رادەی ئارەزوو جووڵاندن، پیاوو ژن بۆی هەیە کەبیشوا، نێرو مێی گەورەیش حوکمی ئەم منداڵەی هەیە، کافرێ کە ئەهلی ذیممە نەبێ، شۆردنو کفنکرن واناشتنی دروستە، بەلام دروست نیە نوێژی لەسەر بکرێ. بەلام کافری خاوەن پەیمان کە پێی دەگوترێ ذیممی، پێویستە کە بشۆرێو کفن بکرێو بەخاك بسپێررێ، لەبەر جێبەجێکردنی مافی پەیمانەکەی، هەروا کافرێ کە موعاهەدبێ، بەلام کافری لە ئیسلام هەلگەڕاوەو بێبڕوای جەنگی ئەم دووە نەشۆردنو کفنو نە ناشتنیان پێویست نین، بەلکوو دروستە کە کەلاکەکەیان فڕەبدرێتە بەرسەگ، چونکە ئەم دووە لە شەرعا رێزیان بۆ دانەنراوە. ئەوەندە هەیە ئەگەر خەلك بە بۆگەنیان زیانەومەند دەبوون پێویستە کەلاکەکەیان بکرێ بەژێر خۆڵەوە. مردوو سوننەت ناکرێ بە بیانووی ئەوەوە کەژێرچەرمی سەری چووکی بشۆررێ!

٢) **کفنکردن**: لای کەمی، لۆیەکفنە چ بۆژن، چ بۆ پیاو چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی فەرموو: کە موصعەبی کوڕی عومەیر لە بالاپۆشەکەی خۆیدا کفن بکرێ، کە تەنیا ئەو لۆجلەی هەبوو کە مرد (شەیخان).

راجیایی هەیە لە ئەندازەکەیدا. هەندێ دەفەرموون: بریتییە لەو ئەندازەیە کە شەرمگای پیاو، یا ژن، داپۆشێ. هەندێ تر دەفەرموون: ئەوەیە کە هاودامان بێ هەموو لەشی مردووەکە داپۆشێ، تەنیا سەری

پیاوو ژنی لێدەرچێ کە لە ئیحرامی حەج‌و عەمرەدا مردوون. ئەوەی فەرمایشتی دووەم بە دروست دادەنێ، ئیبنولقری، وەك ئە ذروعی، ئەم رای دووەمە پەسەند دەکات، لەمەدا جەماوەری زاناکانی خۆراسان سەرمەشقیانە.

٣) **نوێژکردن لەسەری:**، کە بڕیارەکەی لەمەولا دێ.

٤) **ناشتن:** لای کەمی چاڵێکی وایە نەهێڵێ بۆنی مردووەکە بێتەدەرەوە، رێگەی درندە نەدا کە مردووەکە دەرکێشێتە دەرەوە.

دووکەس نەدۆشۆرێن‌و نە نوێژیان لەسەر دەکرێ:-

یەکەمیان: شەهیدە. گەرچی کوژراوی بەناهەق‌و خنکاو لە ئاواو کەسێ بەژێرەوە بووبێ‌و کەسێ بەدەردی سك بمرێ‌و مەرگی کوتوپڕو کەسێ لە کافرسانی بمرێ‌و ژنی زەیستان، ئەمانە هەموو شەهیدی قیامەتن، بەڵام ئەمانە هەم دەشۆرێن‌و هەم نوێژیان لەسەر دەکرێ، بەڵام مەبەست لەو شەهیدەی کە ناشۆرێ‌و نوێژی لەسەر ناکرێ ئەم شەهیدانەیە: کەسێ لە شەڕی کافرانا بەهۆی شەڕەوە کوژرابێ، وەك ئەوە کافرێ کوشتبێتی، یا موسوڵمانێ بە هەڵە کوشتبێتی یا چەکەکەی خۆی بۆیگەڕابێتەوە، یا لە ماینەکەی گلابێ، یا وڵاخەکەی لەقەو جووتەی لێدابێ، یا کەوتبێتە ناو هەڵدیرێکەوەو مردبێ، یا لە شەکەی لە پاش تەواوبوونی شەڕەکە بە کوژراوی بدۆزنەوەو هۆی مردنەکەی نەزانرێ، بۆ ئەمەش رەسیدەو منداڵ یەکسانن، هەروا ئازادو بەندەو پیاوو ژن لە مەدا چون یەکن. بوخاری لە جابیرەوە دەگێڕێتەوە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} شەهیدەکانی ئوحودی نەشۆرد، وە نوێژیشی لەسەر نەکردن.

لـەم بڕیـارەدا لەشپاكو لەشپیس چونیەكن، چونكه حەنظـه لـه {ڕەزای خوای لێبێ} لەشـی پیـسبوو كـه لـه غـەزای ڕۆژی ئوحـوددا شـەهیدكرا، لەگەڵ ئەوەشدا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فـەرمانی نـەكرد بـه شـۆردنی، فەرمووی: دیم كه فریـشتەكان دەیـان شـۆرد. ئـەو شـەهیدەی لەسـەر ئـەم شێوەیه بكوژرێ ئەوە شەهیدی دنیاو قیامەتـە، لـەو دەسـتەیەیه كـه خـوا لەوەسـپی جوانیـان {عِنـدَ رَبِّهِـمْ يُرْزَقُـونَ فَـرِحِينَ بِمَـا آتَـاهُمُ اللّـهُ مِـن فَضْلِهِ - سورة آل عمران - ٣/١٦٩ - ١٧٠}.

بـەلام ئـەوەی كەلـەم حاڵەتانـەدا لەسـەر شـێوەیێ كـه مایـەی ڕەزامەنـدی خـوای گـەورە نـەبێ، كوژرابـێ، ئـەوە بـه شـەهیدی قیامـەت دانانرێ، بەڵام له دنیادا به شەهید دادەنرێ لەبەر ئـەوە نەدەشۆرێو نـه نوێـژی لەسـەر دەكـرێ، ئەمانـەیش وەك: كەسـێ لـه شـەڕی بـێ بڕوایانـا پشتی له كافر هەلكردبێو له هەمان كاتـدا خـۆی نەگەیاندبێتـەوە كـۆڕی شەڕ له لایەكی ترەوە واته: هەڵهاتبێ لەبەر كافرو كوژرابێ، یا چووبێ بۆ لای دەستەیەكی بێهێز، یا بۆ ڕیابازی جەنگ بكا. ئـەم جـۆرە كەسـانه لـه قیامەتدا له خەلاتی شەهیدانا بەشدار نین.

دووەم: لەوانـەی كـه نەدەشـۆرێنو نـه نوێـژیان لەسـەر دەكـرێ: منداڵی لەبارچووە. منالی لەبارچوو دوو حاڵەتی هەیە:-

حاڵەتی یەكەم: ئەگـەر نیشانەی ژیـانی پیوەبـوو، وەكـووو جووڵـەو دەنگو گریانو ڕوانینو شیرخواردن، ئەوە هـەم دەشـۆردرێو هـەم نوێـژی مردووی لەسەر دەكرێ، چونكه سوور دەزانین كه ئەو خاوەن ژیـان بـووە، بەپێی فەرموودەی حـەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} كـه دەفـەرموێ: هـەر كاتـێ

منـاڵ نیـشانەی ژیـانی پێوەبـوو، وەکـوو قیـژەی گریـان، ئـەوە هـەم بەشـەمیراتی بـۆ دادەنـرێ، هـەم نوێـژی لەسـەر دەکـرێ (نەسـائی گێڕاویەتـەوە، ئیبنـو حـەببان‌و حـاکم بـە درووسـتیان دانـاوە) وە دەفەرموێ: بەپێی مەرجی شەیخەینە، کە دایان ناوە بۆ ساخی‌و دروستی فەرمووده.

حاڵەتی دووەم: ئەوەیـە کـە بـە دروسـتی نـەزانرێ کـە ئایا گیـانی کـراوە بەبـەرا یانـا، چـونکە نیـشانەی ژیـانی پێـوە نیـە، جـا ئەگـەر چوار مانگانە دەبوو کە منداڵ لە ناوسکی دایکیدا لەم تەمەنەدا رۆح دەکرێ بە بەریدا، یاخود لە چوار مـانگ زیـاتر بـوو، ئـەوە نەشۆردنی لەسـەرەو نـە نوێژی لەسەر دەکرێ، بەڵام پێویستە کفن‌و دەفـن بکـرێ.ەلێ منـداڵێ کـە سـەرو شێوەی ئادەمی تیـا دەرنەکـەوتبوو، وەکـوو پارچـە گۆشـتێ وابـوو، ئـەوە شـۆردن‌و نوێـژو کفنـی نـاوێ، بـەڵام سـونەتە پەڕۆیـەکی پێـوە بپێچرێ‌و بشاردریتەوە لەناو خاکا.

١٠٣) سوننەتەکانی شۆردنی مردوو:

لەپێشەوە لای کەمیی شۆردنی مردوو باسـکرا. بـەڵام باشـترینەکەی ئاوایـە: لـە پەناگایـەکا بیـشۆرێ، کـەس نەچـێتە دیـاری، جگـە لـە مردووشـۆرەکەو ئەوانـەی کـە یاریـدەی دەدەن، وا باشـە ئـەو شـوێنە سەرداپۆشرابێ، وە لەسەر تەختەیەکی بەرز یا شتێکی بـەرز دایبنـێ، بـە ئاوێکی سارد بیشۆرێ، چونکە ئاوی سارد لەش پنردەکاتەوەو توندو تـۆڵی دەکا، مەگـەر لەبـەر پێداویـستی ئـاوی گـەرمی شـلەتێن بـەکار بێنـی بـۆ

شۆردنی، وەك چڵكنیو شتی وا، واباشە كە مردوو شۆرەكە مردووەكە لەسەر تاتە شۆرێكی بەرز دابنیشێنێ، بە شێنەیی، بە چەشنێ كە كەمێ لاربیبێتەوە بۆ لای پشتەوە، وە پشتی بدا بە ئەژنۆی راستی خۆیەوە، دەستی بهێنێ بەسەر سكیدا هێز بخاتە سەر دەستی، بۆ ئەوەی ئەگەر پوخڵییەكی تیابێ دەربچێ، ئەمجار بەسەر پشتا لەسەر پشت رای بكێشێ، بە دەستی چەپی، بە دەسپێچێكەوە، شەرمگای بەرو دوای بشۆرێ، پاشان ئەوە فڕەداو دەسپێچێكی تر بكاتە دەستی پەنجە بكا بە دەمیا، بیهێنێ بە سەردانەكانیدا، وە هەرچی لە كونەلووتەكانیا هەبوو پاكی بكاتەوە. واباشە لە دوا ئەمە كە مردوو شۆرەكە، دەسنوێژێكی تەواوی وەكوو هی زیندووی بۆ بگرێ، ئەوجا بەشتێكی بۆنخۆش وەك موردو گیا هێرۆوە بەماددەیەك كە شت پاك بكاتەوە وەك سابون سەری بشۆرێ ئەوجا ئاوێكی تێرو تەسەل بكا بەسەر سەریا، ئەوجا لای راستی بشۆرێ، ئەوجا لای چەپی بشۆرێ، وە لە هەموو ئەم شۆرینەدا شتێكی بۆنۆش، وەك مۆرد ئامێتەی ئاوەكە بكا، سوننەتە بۆ جاری دووەمیش وەك جاری یەكەم بیشواتەوە، وە بۆ جاری سێیەم هەموو لەشی، بە ئاوێكی رووت، وەك جارەكانی تر بشوا.

بوخاری {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: ئوممو عطییە {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەری خوا {درودو سڵاو رەحمەتی خوای گەورەی لەسەربێ} تەشریفی هاتە ژوورەوە بۆلامان، ئێمە خەریكبووین تەرمی زەینەبی كچیمان دەشۆرد، فەرمووی: بە ئاوو مۆرد سێ جار بیشۆرن، یا پێنج جار، یا زیاتریش، ئەگەر زیاترتان بە پێویست زانی، لە دوا دەستدا كافووریشی تێبكەن، لە ئەندامە راستەكانیەوەو لە ئەندامەكانی دەسنوێژیەوە دەست پێبكەن بە

شۆردنی. ئوممو عەتییە {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: جا قژەکەیمان کرد بە سێ بەشی یەکسانەوەو شانەمان کردو کردمان بە سێ پەلکەو بە پشتیا شۆڕمان کردەوە. سوننەتە کە سەرو ریشی (ئەگەر موویان پێوەبوو) بە شانەیەکی ددان شاش دابهێنێ، بەڵام بە شێنەیی، نەبادا موویان لێ هەڵوەرێ، ئەگەر شتێکی لێ هەڵوەری بیشۆرێو لە دواییدا لە پاڵیا، لەناو کفنەکەیدا دایبنێ، چونکە دەبێ رێز لە هەموو بەشێکی لەشی مرۆڤ بگیرێ بەپێی قورئان کە دەفەرموێ: {وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ – سورة الإسراء – ١٧/٧٠}.

جا لەپاش شۆردنی ئەگەر شتێکی لێدەرچوو، پێویستە کە لابرێ، بەڵام شۆردنەوەی دووبارە کرێتەوە.

سوننەتە مردوو شۆر تەماشای هیچ شوێنێکی نەکا بەپێی پێداویست نەبێ، بەڵام نادروستە کە تەماشای شەرمگای بکا، یا بەبێ دەسپێچ دەست لە شەرمگای بدا، دەبێ ئەو کەسەی کە مردووە کە دەشوا سرپۆشبێ، ئەگەر شتێکی باشی بینی بیگێڕێتەوە. ئەگەر شتێکی ناباشی چاوپێکەوت حەرامە باسی بکا. باشتر ئەوەیە کە پیاو پیاو بیشۆرێو ژن ژن بیشۆرێ. بەڵام دروستیشە پیاو ژنی حەڵاڵی خۆی بشۆرێ، وەك هاوسەرو کەنیزەك، یا ژنەکەیشی کتابییەبێ وە ژن مێردی خۆی بشۆرێ، بەڵام ژنێ کە لە عیددەی تەڵاقی ریجعیدابێ، نە مێردەکەی بۆی هەیە ئەو بشوا، نە ئەو بۆی هەیە مێردە پێشووەکەی بشوا، ئەگەر بۆ شۆردنی ژن هەر پیاوێکی ناخۆیی (نامەحرەم) هەبوو، وە بۆ شۆردنی پیاو هەر ژنێکی ناخۆیی هەبوو، ئەوە دروست نیە مردووەکە بشۆرێ، بەڵکوو پێویستە تەیەمومی بۆ بکرێ.

١٠٤) ئەوەی لە كفندا سوننەتە:

لە پێشەوە كەمترینی كفن نووسرا. كفنی هەرە تەواو بۆ پیاو ئەوەیە سێ لۆبێ، كفنی زۆر باش ئەوەیە رەنگی سپی بێ، چونكە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: جلی سپیش لەبەر بكەن، جلی سپی باشترین پۆشاكە بۆ ئێوە، وە بیكەن بە كفنیش بۆ مردووەكانتان! (ئەحمەدو ئەبو داودو ئیبن ماجەو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە، تیرمیذی بە دروستی داناوە). لە ناو ئەم سێ لۆیەدا كراس‌و میزەریان تیادا نییە. بەڵكوو پەشتەماڵێك‌و دوو لۆكفنی سەرتاپایی بەسە، پەشتە ماڵەكە بۆ نێوانی ئەژنۆو ناوكی،

دووەم: لە گەردنیەوە هەتا قولاپەی پێی بگرێتەوە.

سێیەم: باڵا پێچێكی وابێ هەمو جەستەی بە تەواوی دابپۆشێ. ئەمەیش پەیڕەوی كفنی پێغەمبەر خۆیەتی {دروودی خوای لەسەربێ} لە صەحیحەیندا عائیشە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەسێ لۆ جلی یەمەنی سپی خاوێنی لۆكەدا كفن كرا، نەكراس‌و نەمێزەریان تیا نەبوو.

كفنی ژن سوننەتە پێنج لۆ بێ لەسەر ئەم شێوەیە: پەشتەماڵ‌و سەرپۆش‌و كراس‌و دوو باڵا پێچ: ئیزارو خیمارو قەمیص‌و لەففافەتان ئەم شتانە هەموو لە سوننەتدا چەسپاون لە فەرموودەكەی لەیلای كچی قانیفی ئەقەفییەدا دەفەرموێ: ئوممو كولثومی كچی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} كە كۆچی دوایی كرد، خۆم یەكێك بووم لەو ژنانەی كە دەیان شۆرد، پێغەمبەر خۆی {دروودی خوای لەسەربێ} لە لای دەرگاكە تەشریفی

دانیشتبوو، کفنەکەی ئەمو کەلپوومی پێ بوو، پارچە پارچە دەیدایە دەستمان: لە پێش پێشدا کراسەکەی دایە دەستمان، ئینجا سەرکراس، ئینجا سەرپۆش، ئینجا سەردەریی، لە پاش ئەمانە هەموو چەرچەفێکی ئاودامانیان تێوە پێچا.

(ئەحمەد/ ئەبو داوود). بزانن مردوو لە ژیانیدا هەرچی بۆ دروستبێ کە لەبەری بکا ئەوە بۆ کفنیشی دەست دەدا، کەواتە دروستە کفنی ژن لە ئاوریشم بێ، بەلاّم شتی وا ناباشە، چونکە ئیسراف‌و زادەڕەوییە، بەلاّم بۆ پیاو دروست نیە، بەلاّم شتێ بە زافەران‌و عەصفەران رەنگ کرابێ بۆ کفن باش نیە. پێلێ هەڵبڕین لە کفنا ناباشە. کفن دەبێ سفت بی، تەنك‌و شاش نەبێ، چونکە مەبەست خۆ گرتنی کفنەکەیە بە لەشەوە، نەوەك رازاوە.

١٠٥) نوێژی مردوو:

وەك لە پێشەوە زانیت نوێژی مردوو فەرزی کیفایەیە، مەرجە ئەو مردووەی نوێژی لەسەر دەکرێ: موسوڵمان بێ، شەهید نەبێ، مناڵێکی وا نەبێ کە نیشانەی ژیانی پێوە نەبووبێ، هەموو مەرجەکانی نوێژەکانی تر مەرجن لە دامەزراندنی نوێژی مردودا، سەرەڕای ئەوانەیش دەبێ مردووەکە، لەپێش نوێژەکەیدا شۆرابێ یا تەیەمومی بۆ کرابێ، ئەگەر شۆردنی لە تواناداا نەبوو، بەلاّم مەرج نیە بە جەماعەت بکرێ، بەڵکو جەماعەت لە نوێژی مردودا سوننەتە. بەپێی فەرموودەکەی موسلیم: هەر پیاوێ لە موسوڵمانان، کە دەمرێ، چل پیاو

(كه هیچ هاوەڵ بۆ خوا پەیدا نەكەن) نوێژ لەسەر تەرمەكەی بكەن، بێگومان كە خوا تكیان لیَ گیرا دەكا بۆی. فەرزەكەی بە ئەوەندە لە كۆڵ دەكەویَ كە نێرینەییَ، یا منداڵێكی فامیدەیش بیَ، نوێژی لەسەر بكا، چونكە مەبەستەكە بە ئەوەندە دێتە دی، وەكی تریش هەموو كاتیَ منداڵی فامیدە دروستە ببیَ بە پێشنوێژ بۆ پیاوان، سوننەتە نوێژكەرەكان بكرێن بە سیَ ریزەوە، یا بە زیاتر، بەپێی فەرموودەكەی كە دەفەرمویَ: هەر بەندەیەكی موسوڵمان بمریَو سیَ ریز یا زیاتر، لەسەر تەرمەكەی نوێژ بكەن مسۆگەر خوا لێی خۆش دەبیَ.

لە پێشترین كەس بە نوێژكردن لەسەر مردوو باوكە، ئەوجا باپیر ئەوجا باپیرە گەورە، هەتا بڕوا بەرەوژوور، كوڕ، كوڕەزا، بەرەو خوارتریش، ئەوجا باوانو عەصەبە، لەسەر شێوەی ریزی میراتگران هەتا دەڕوا.

١٠٦) بنیاتەكانی نوێژی مردوو (ئەم حەوتەن):

یەكەم: نیەت. ئەگەر مردووەكە یەك كەس بوو نیەتی ئەو كەسەی لێدێنیَ، ئەگەر چەن كەسیَ بوون نیەتی ئەوانی لێدێنیَ، دیاریكردنی مەرج نیە.

دووەم: بۆ كەسیَ بتوانیَ دەبیَ راوەستیَ.

سێیەم: چوار (الله أكبر)ە، ئەگەر پێنج (الله أكبر)یش بكا، نوێژەكەی پووچ نابێتەوە، چونكە شتیوا لە صەحیحی موسلیمدا هەیە، سەرەرای ئەوەیش تەكبیركردن ذیكرە نوێژیش بە كردنی هیچ ذیكرێكی خوا پووچ نابێتەوە.

چوارەم: خوێندنی فاتیحەیە، لە پاش (الله أکبر)ی یەکەم لە سەهلەوە دەفەرموێ: سوننەتە کە لە نوێژی مردوودا لەپاش ئەڵڵاهو ئەکبەری نوێژدابەستن، بە پەیانامەکی سوورەتی فاتیحە بخوێنێ!

پێنجەم: سەڵاواتدانە لەسەر پێغەمبەر {درووودو سڵاوو ڕەحمەتی خوای لەسەربێ} لەپاش (الله أکبر)ی دوهەم چونکە ئەوە لە حەدیثی صەحیحدا هەیە: لای کەمی ئەمەیە: (اللهم صل علی محمد)، لای هەرە تەواوی ئەمەیە:

(اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم وبارك علی محمد وعلی آل محمد کما بارکت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم انك حمید مجید.

شەشەم: شافیعی لە موسنەدەکەیدا لە ئەبو ئومامەی کوڕی سەهلەوە دەگێڕێتەوە: کە پیاوێ لە هاوڕێیانی پێغەمبەر {درووودی خوایان لەسەربێ} هەواڵی داوە پێم: کە لە نوێژی مردوودا سوننەتە پێشنوێژ لە پاش (الله أکبر)ی نوێژدابەستن کە (الله أکبر)ی یەکەمە بە نهێنی لە دڵی خۆیەوە فاتیحە بخوێنێ، ئینجا سەڵاوات لەسەر پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} بدا، ئەوجا بە کوڵو بە دڵو بە دڵسۆزی نزای باش بۆ تەرمەکە بکا، لە نێوانی (الله أکبر)ەکانا، بەڵام لە هیچیانا قورئان نەخوێنێ، ئینجا بە پەنامەکی لە دڵەوە سڵاو بداتەوە. لە (الفتح)دا دەفەرموێ: ڕشتەکەی دروستە، عەبدورەزاقو نەسایش گێڕاویانەتەوە، بەڵام بەبێ ئەم دوو گوتەیە: (لەپاش (الله أکبر)ی نوێژدابەستن کە ئەڵڵاهو ئەکبەری یەکەمەو ئینجا بە پەنامەکی لە دڵەوە سڵاو بداتەوە!).

ئەوەی کە فەرزە نزایە، ئیتر هەرچۆنبێ دەبێ، بەلام نزا هەرە تەواوەکان زۆرن‌و بە راستی نزای داگرن، جوانترینیان ئەوەیە کە موسلیم لە عەوفی کوڕی مالیکەوە دەیگێڕێتەوە: دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لەسەر تەرمێ نوێژی دەکرد، ئەمەم لە نزاکەی لە بەرکرد: (**اللهم اغفر له وارحمه وعافه واعف عنه، وأكرم نزله ووسع مدخله، واغسله بالماء والثلج والبرد، ونقه من الخطايا كما نقيت الثوب الابيض من الدنس، وأبدله دارا خيرا من دارة وأهلا خيرا من أهله، وزوجا خَيراً من داره وأهلا خيرا من أهله، وزوجا خيرا من زوجه، وأخله الجنة، وأعذه من عذاب القبر، أو من عذاب النار**): خودایە! پەروەردگارا! لێی خۆشبەو رەحمی پێبکەو سەر ئاسوودەی هەردوو جیهانی کەو لێی ببورەو میوانەو رێزی بگرەو گۆڕی گوشادکەو بە ئاوو بەفرو تەرزە بیشۆرەو لە گوناە پاك پاکی بکەرەوە، وەك چۆن جلێکی سپی پاك رابگری‌و لە چڵك دووری بگری ئاوا، وە ماڵێ لە ماڵەکەی خۆی باشترو خێزانێ لە خێزانەکەی خۆی باشترو هاوسەرێ لە هاوسەرەکەی خۆی باشتری پێبدە، بیبەرە بەهەشت‌و پەنای بدە لە سزای گۆڕو لە سزای ئاگری دۆزەخ. عەوف فەرمووی تەنانەت ئەم نزایەم ئەوەندە بە دڵ بوو خۆزگەم خواست کە ئەو مردووە من بوومایە. نوێژ گەر لەسەر منالی مردوو لە نزا بۆیدا ئاوا بڵێ: (**اللهم اجعله فرطا لابويه وسلفا وذخرا وعظة واعتباراً وشفيعا وثقل به موازينهما وأفرغ الصبر الجميل على قلوبهما**) خودایە ئەم منداڵە مردووە بکە بە پێشڕەوو پێشەنگ بۆ باوك‌و دایکی گیرا بفەرموو، بە هۆیەوە تای تەرازووی خێریان لە کاتێ کێشانی کردارياندا قورس بفەرموو، دڵیشیان

سەبووری بدە. هەروا سوننەتە لەو نزایەدا بیشڵێ: (**ولا تفتنهما بعده ولا تحرمهما أجره**): لە پاش مردنی ئەم منداڵە باوكو دایكی تووشی ئاژاوە مەكەو مردنی ئەم منداڵە نەبێ بە مایەی ئاشووب بۆیان، وە لە پاداشی باشی بێبەشیان مەفەرموو. (ئەمە فەرموودەی نەوەوییە). سوننەتە لە پاش (الله أكبر)ی چوارەم بڵێ: (**اللهم لا تحرمنا أجره ولا تفتنا بعد واغفر لنا وله**). (ئەمەیش فەرمایشتی شافیعییە).

سوننەتە پێشنوێژی (یا ئەو كەسەی كە خۆی بە تەنیا نوێژ لەسەر مردوو دەكا) لە ئاستی سەری پیاوو لە راستی سێبەندەی ژندا راوەستێ، بەپێی فەرموودەكەی ئەنەسی كوڕی ملیك: ئەبو غالیب (خوای لێ رازی بێ) فەرمووی: لە پشتی ئەنەسی كوڕی مالیكەوە لەسەر تەرمی پیاوێ نوێژم كرد، ئەنەس لە ئاستی سەری راوەستابوو، لە پاشا تەرمی ژنێكی قوڕەیشییان هێنا، گوتیان بە ئەنەس: ئەی ئەبو حەمزە! نوێژی لەسەر بكە، ئەمجارە ئەنەس لە ئاستی ناوەڕاستی دارەتەرمەكە راوەستاو نوێژی لەسەر كرد عەلائی كوڕی زیادیش پێی گوت: دیارە بۆ خۆت پێغەمبەرت دیوە كە لەسەر تەرمی ژن لە نوێژدا لە ئاستی ناوەڕاستیو لەسەر تەرمی پیاو لە نوێژا لە ئاستی سەری بوەستێ، وەك ئەم راوەستانەی تۆ؟ فەرمووی: ئا.كاتێ لێبۆوە فەرمووی: ئاگاداری ئەم یاسایە بكەنو كاری پێبكەن. (ئەحمەد – ئەبو داوود) ترمیذی بە فەرموودەیەكی جوانی داناوە.

بزانن پاشنوێژی بە جێماو (مەسبووق) نییەتی جەماعەت دەهێنێو فاتیحا دەخوێنێو بەریز (الله أكبر)ەكان دەكا، وەك بە تەنها خۆی نوێژی لەسەر بكا ئاوا، ئیتر پێشنوێژ گەیشتبووە هەر كوێ قەیناكا،

بەڵام هەر کاتێ پێشنوێژ (الله أكبر)ی تازەی کرد، دەبێ ئەویش لەگەڵیدا (الله أكبر) بکا، ئیتر ڕێك پەیڕەوی ئەو بکاو واز لە فاتیحاو شتی وا بهێنێ، چونکە ئەوەی لە کۆڵ دەکەوێ، هەر وەك چۆن ئەگەر ئیمام چوو بۆ ڕوکوع مەئموومی مەسبووق فاتیحەی لە کۆڵ دەکەوێ ئەمیش ئاوا، جاکاتێ پێوشنوێژ سلاوی دایەوە هەرچی لە سەرماوە لە خوێندنی فاتیحەی پاش (الله أكبر)ی یەکەمو (الله أكبر)ەکانی تر بە خۆیانو ذیکرکردنیانەوە، هەموویان بخوێنێ، واباشە تەرمەکە هەڵ نەگریو نەبرێ هەتا ئەو پاشنوێژە بە جێماوانەیش نوێژەکەیان لەسەری تەواو دەکەن، ئەگەر تەرمەکە بیشبرێ، پێش ئەوەی ئەوان نوێژەکەیان تەواو بکەن زیانی نیە. دروستەنوێژ لەسەر مردووی نادیار بکرێ، بە مەرجێ لە دەرەوەی شاربێ، بەڵام هەر مردوویێ لەناو شورای شاردا بێ بەحازر دادەنرێ، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کاتێ نەجاشی لە حەبەشە مرد، لە مەدینە نوێژی لەسەریکرد، وەك شەیخان گێڕاویانەتەوە. دروستە نوێژی مردوو لەسەر مردووی ناو گۆڕ بکرێ، چونکە جارێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نوێژی لەسەر مردوویێ کرد کە مانگی بوو لە قەبرادا بوو. (شەیخانو دارە قوطنی ئەم مەسەلەیان گێڕاوەتەوە).

حەوتەم: سلاودانەوەیە لەپاش (الله أكبر)ی چوارەم، سوننەتە لە پێش سلاودانەوەدا بڵێ: (**اللهم لا تحرمنا أجره ولا تفتنا بعده واغفر لنا وله**): خودایە! لە پاداشتی باشی ئەو بێبەشمان مەفەرموو، وە لە لەپاش ئەو گیرۆدەو دووچارمان مەکەو سەرمان لێ مەشێوێنەو لە ئێمەیشو لە ئەویش خۆشبە.

۱۰۷) چی سوننەتە بۆ ناشتن:

وەك لە پێشەوە گوترا: لای کەمی گۆڕ چاڵێکە نەهێڵێ بۆنەکەی دەرچێو درِندە نەتوانێ هەڵی بداتەوە، لای تەواوی گۆڕیش ئەوەیە کە بەلادرِ (لەحد)بێ، سەعدی کوڕی ئەبو وەقاص {خۆشنوودیی خودای لێبێ} لەکاتی سەرەمەرگدا، فەرمووی: لادرِم بۆ لێ دەنو بەخشتی کاڵ لای پشتم بگرن، پێغەمبەریان چۆن لێکرد منیش ئاوا لێبکەن. (موسلیم {رەزای خوای لێبێ} گێراویەتەوە). ئەمە کاتێ وایە کە زەویەکە رەقەن بێ، بەلاّم ئەگەر خاکەکەی فشەڵو بۆش بوو، دەبێ گۆڕیچەی بۆ دروست بێ، بکەن، لادرِ ئەوەیە کە لەبن گۆڕەکەوە لە رووی رووگەوە، لەژێر دیواری لای رووگەوە، قوموشێکی درێژی وا هەڵ بکەنرێ، کە بەفەرەحی جێی مردووەکەی تیادا ببێتەە. گۆڕیچە (شق)یش ئەوەیە کە لە ناوەراستی تەختی بنی گۆڕەکەدا چاڵێ وەك جۆگەلە هەڵبکەنرێو ئەم بەرەو بەرەکەی دروست بکرێو ئەوجا مردووەکەی تیادا دابنرێو سەری بەخشتی کاڵ، یا بە تەلەبەرد، یا بە تەختەدار قایم بکرێ. پێویستە کە مردوو رووەو رووگە بنێژرێ، هەتا ئەگەر پشتی لە رووگە بوو یا لە سەپشت نێژرا بوو، وە هێشتا هەتا ئەگەر لەشی تێك نەچووبوو، دەبێ گۆڕەکەی هەڵ بدرێتەوەو رووی بکرێتە رووگە. سوننەتە کە گۆڕ ئەوەندە فەرەح بێ بەئاسانی جێگەی تەرمەکەی تیابێتەوە، وە ئەوەندەیش قووڵ بێ بەقەد باڵای مرۆڤێکی نەکورت نەدرێژ کە لە ناویدا راوەستێو هەردوو دەستی هەڵبرِێ ئەوجا بگاتە لێوارەکەی، چونکە عومەر {رەزای خوای لێبێ} ئەمە ئامۆژگاری بوو، ئەمەیش رێك دەکاتە سێ باسكو نیو بە باسکی ئادەمیزاد لەسەر فەرمایشتی رافیعی. سوننەتە

گۆڕ ئەوەندەی بستێ لە زەوی دەوری بەرزبکرێتەوە، بەڵام وەك سەربان تەخت بێ نەوەك وەك ماسوولكەی خەرمان لە بنەوە پان و لە بانەوە باریك و كوور بێ، وەك دووگی وشتر، هەتا بناسرێتەوەو دێنیی بكرێ و رێزی لێ بگیرێ. ئیبنو حیببان دەیگێڕێتەوە: كە گۆڕی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ئاوا بووە. بڕیاری باشتری گۆڕی سەربان تەخت لە گۆڕی شێوە ماسوولكەیی بەپێی ئەم فەرموودەیەیە: ئەبو داوودو حالم بە رشتەیەكی دروست دەگێڕنەوە: گۆڕی پێغەمبەر خۆی {درودی خوای لەسەربێ} و ئەبو بەكرو عومەر {رەزای خوایان لێبێ} ئاوابووە، بەڵام ئەوەی كە بوخاری لە سوفیانی نەمارەوە دەیگێڕێتەوە كە بەچاوی خۆی گۆڕی پێغەمبەری دیوە، لەسەر شێوەی ماسوولەكەی سووری خەرمان بووە، ئەوە ئەمە وەڵامەكەیەتی (وەك بەیهەقی فەرموویەتی): لە سەرەتاوە وەك سەربان لەسەرەوە تەخت بووە، هەتا كاتێ لە سەردەمی وەلیددا، هەندێ دەڵێن: لە سەردەمی عومەری كوڕی عەبدولعەزیزدا، دیوارەكەی رووخا، لەسەر شێوەی ماسوولكەیی دروست كرایەوە. سوننەتە هەر ئەو خۆڵە بكرێتەوە ناو گۆڕەكە كە لێی دەرهێنراوە، گەچكاریی كردنی ناپەسەندە، نووسین لەسەری ناباشە. جابیر {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نەهیی كردووە لە گەچكاریكردنی گۆڕو لە دانیشتن لەسەری و لە دروستكردنی خانوو لەسەری (م/ د/ ت/ ن) گفتەی تیرمیذی: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} جڵەو گیری دەكا لە گەچكاریكردنی گۆڕو لە نووسین لەسەری و لە دروستكردنی گومەزو خانوو لەسەری و لە شێلان و پێلێنانی. ئەگەر گۆڕستانەكە خێرابوو (واتە: وەقف بوو) دروست نیە گۆڕی ناوی شوورەی بۆ بكرێ، یا خانوو گومەزو شتی وای بە سەرەوە

بکرێ، ئەگەر لەسەری بکرێ دەبێ بروو خێنرێ، بگرە گومەزو قەفەزو شتی وا لەسەر گۆڕ، ئەگەر لە مولکی خۆشیدابێ، دەبێ برووخێ، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} چڵەو گیری لەشتی وا دەکر. موسلیم لە جابیرو کەسانی ترەوە، دەگێڕێتەوە، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەهی کردووە لە بیاناکردن لەسەر گۆڕ. ئیمامی عەلی {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} منی نارد بۆ ئەمە: کە هەرچی پەیکەرێ ببینم کوێری بکەمەوە، وە هەرچی گۆڕێکیو قیتم بینی تەختو متی بکەم بەزەوییەوە، سوننەتە سەری قەبرەکە ئاوڕشێن بکرێو دابکوترێتەوەو حەوت بەردی ورد بەریز لەسەر گۆڕەکە دابنرێو، لای سەریەوە کێلە بەردێ، یا شتێکی وای بۆ داکوتن. بەیهەقی لە جەعفەری کوڕی، موحەمەدەوە لە باوکیەوە حەدیسێ دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} گۆڕی ئیبراهیمی کوڕی ئاوڕشێن کردو هەندێ بەردە وردەی لەسەری داناو، بەقەد بستێ لە زەوی بەرزی کردەوە!. نادروستە دانیشتن لەسەر گۆڕو پێلێنانیو پاڵ پێوەدانیو نوێژکردنی ئاسایی لە سەری. پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لەسەر گۆڕ دامەنیشنو، نوێژی لەسەر مەکەن. (موسلیم لە صەحیحی موسلیمدا گێڕاویەتەوە) لە تیرمیذیدا دەفەرموێ: نەهی کردووە لە پێلێنانی. عەمری کوڕی حەزمیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لەسەر گۆڕێ شانم دادابوو، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بینیمی فەرمووی: ئازاری خاوەنی ئەم گۆڕە مەدە! (ئەحمەد بە رشتەیەکی دروست گێڕاویەتەوە).

١٠٨) دووكەس لە ناویەك گۆڕدا نانێژرێن مەگەر بۆ ناچاری:

دووكەس پێكەوە لەیەك گۆڕدا نانێژرێن، لەكاتی فەرەحیدا مەگەر لەبەر ناچاریو پێداویستی، وەك كەمبوونی زەویو زۆربوونی مردوو، بەشێوەیەكی وا كە زەحمەتبێ گشت مردوویێ بە تەنیا گۆڕێكی بۆ ببرێ، جا لەكاتی وادا دوو دوو یا سێ سێ، یا زیاتر، پێكەوە لەیەك گۆڕدا، بەپێی ناچاری، دەنێژرێن. هەروا ئەگەر كفنیش هاتە كزی، لەیەك كفنا چەند مردوویێ كۆ دەكرێنەوە، بۆ پەیڕەوی كردن لە شەهیدەكانی غەزای ئوحود.

لەكاتی وادا كێ باشتربێ ئەوە دادەنرێ لەلای رووگەوە، چونكە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بۆ شەهیدەكانی غەزای ئوحود دەیپرسی: كە كامەیان زیاتر قورئانی لەبەرە هەتا ئەومیان پێش بخرێ لە گۆڕێچكەدا. سوننەتە هەردوو مردوویێ بە تیخەیەكی خۆڵ لەیەك جوێ بكرێنەوە. دروست نیە ئێسكی مردوو كۆبكرێتەوە بۆ ئەوەی كەسێكی تری تیا بنێژرێ، هەروەها دروست نیە مردووی تر لەسەر ئەو ئێسكانەوە لەناو هەمان گۆڕدا بنێژرێ، چونكە شتی وا ئەتك كردنە بە رێزی مردووەكە.

بزانن ئەگەر مردوویێ ماڵی كەسێكی تری قووت دابوو، لەپاش بەخاك سپاردنی، خاوەنەكەی داوای كردەوە، گۆڕەكە هەڵدەدرێتەوەو سكی مردووەكە هەڵدەدرێو ماڵەكەی لێدەردەهێنرێ، بەڵام ئەگەر ماڵكە هی خۆی بوو، نە گۆڕەكە هەڵدەدرێتەوەو نە سكی شەق دەكرێ بۆ دەرهێنانی!.

هەروا بزانن گۆڕەوشار هەقە، وەشتێکی گشتییەو بۆ هەموو مردوویێ هەیە، با ئەو مردووە بەپێی ئیسلامیش تەکلیفی لەسەر نەبێ، وەکەس لە گوڕەوشار رزگاری نابێ مەگەر پێغەمبەرەکان، فاطیمەی کچی ئەسەدیش لێی رزگاری بووە، چونکە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) لەناو گۆڕەکەیدا راکشاوەو تەپاوتلی تیا کردووە، هەروا ئەو کەسەیش لە دەست گۆڕەوشار رزگاری دەبێ کە لە نەخۆشیی سەرەمەرگا (سوورەتی: قل هو الله) بخوێنێ.

سوننەتە بۆ دەرو دراوسێی کەسوکاری مردووەکە ئەوەندە نانیان بۆ دروست بکەن کە بەشی رۆژو شەوێکیان بکا، چونکە لەم کاتەدا خۆیان خەمبارن، پێغەمبەریش (درودی خوای لەسەربێ) فەرموویەتی: بۆ خێزانەی جەعفەر نان دروست بکەن، چونکە بەهۆی شەهیدبوونی جەعفەرەوە دەستیان ناپەرژێ (ئەحمەد لە موسنەدەکەیداو تیرمیذی و ئەبو داوودو ئیبنو ماجەو حاکم گێڕاویانەتەوە).

١٠٩) گریان بۆ مردوو:

گریان بۆ مردوو لە پێش مردنیو لەپاش مردنی دروستە، لە پێش مردنی چونکە ئەنەس (رەزای خوای لێبێ) دەفەرموێ: لەپاش چووینەوە بۆ ماڵیان، ئەم جارە کە چوین ئیبراهیم (درودی خوای لەسەربێ) گیانی دەدا، جا چاوەکانی پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) هۆن هۆن فرمێسکیان پیا ئەهاتە خوارەوە! (شەیخان گێڕاویانەتەوە) لەپاش مردنی بەپێی ئەوەی ئەنەس دیسان دەیگێڕێتەوە دەفەرموێ: بە دیارەوە بووم کە کچەکەی

پێغەمبەریان دەناشت، بەچاوی خۆم پێغەمبەرم دی لەسەر لێواری گۆڕەکە دانیشتبوو، هۆن هۆن فرمێسك بە چاوەکانیدا دەهاتە خوارەوە. (شەیخان گێڕاویانەتەوە). موسلیمسش {رەزای خوای لێبێ} لە ئەبو هورەیرەوە دەیگێڕێتەوە دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} رۆیشت بۆ دێنی گۆڕی دایکی لەسەری دەستی کرد بە گریان، ئەو کەسانەیشی لە دەوری بوون هێنانیە گیان. بەڵام لەدوا مردن باشتر ئەوەیە کە نەگری، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ مردوو گیانی دەرچوو بائیتر شێوەنکەر بۆی نەگری، رشتەکەی دروستە.

١١٠) شینو زاری لەسەر مردوو:

شینو شەپۆڕ لەسەر مردوو دروست نیە. خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: سەردۆلکەبێژ (ئەگەر لە پێش مردنیا) تەوبە نەکاو پەشیمان نەبێتەوە، لە رۆژی قیامەتا کە زیندوو دەبێتەوە کرسی قەتران‌و دیزداشەی گەڕیی لەبەردا دەبێ (موسلیم) شینو زاری وەك ئەوە دەنگ لە لاواندنەوە هەڵ بڕی‌و شیوەنکەر بڵێ: پشتیوانم رۆ، هێزی ئەژنۆم رۆ، مایەی سەربەرزیم رۆ، مەردە رەفتارە نازدارەکەم رۆ، یاشتی تری وابڵێ، خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ کەسێ دەمرێ، ئەگەر یەکێ لەوە دوا هەڵسێتەوەو بە گریانەوە بیلاوێنێتەوەو بڵێ: کێوم رۆ، پشتیوانم رۆ، کۆڵەکەیماڵەکەم رۆ، یاشتی تری وا بڵێ بێگومان کە ئەو مردووە دەدەنە دەست دوو فریشتە، خۆش خۆش سیخورمە دەدەن لەسەر سینگی‌و بە تەوسەوە پێی دەڵێن: جا ئایا تۆ

وەك ئەمە دەڵێ ئاوا بووی؟. (ت/ ئەحمەد/ بەڕشتەیەکی جوان): رشتەی جوان: واتە: سند حسن.

هەروا یەخە دادڕین و سینگ کوتان و روومەت رنینەوەو قژڕنینەوەو قژبڕین حەرامن، هەروا نزای خراپوشتی وا نادروستە هەروا پۆشینی هەرشتێ کە بەهۆی ئەم بۆنەیەوە بێ، وەك رەشپۆشی و گۆڕینی جل و بەرگی ئاسایی و پۆشینی شتی تری وا، یاسای داگر بۆ ئەمە ئاوایە: هەر کارێ ناشوکری بگەیەنێ و نیشانەی بێ ورەیی و بێ دژی خۆدانە دەست فەرمانی خودابێ و دژی رازیبوون بە چارەنووسی خوایی بێ نادروستە، چونکە ئەوە رەوشتی سەردەمی نەزانییە، لەسەر زاری پیرۆزی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەهی لێکراوە، وەك ئەوە دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: ئەوەی روومەت بڕنێتەوەو یەخەدابدڕێ و بانگەوازی سەردەمی نەزانی پێش هاتنی ئیسلام هەڵ بدات لە ئێمە نیە. (شەیخان) لە صەحیحەینشدا دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بێزاروو بەرییە لەو ژنەی کە شین و شەپۆڕ ەکاو سەری خۆی دەتاشێ و یەخەی خۆی دادەدڕێ لەکاتی روودانی کارەسات و وەێیکا. چونکە کاری وا واتەی وایە کە خاوەنەکەی دادو بێ دادیەتی لە دەست کەسێ کەستەمی لێکردبی، بۆ ئەوەی خەڵك بچن بە هاواریەوە. بەڵام لە راسیدتدا مردن لە خوداوەیەو هەقەو دادو عەدڵە، زۆرو ستەم نیە، خودا داناو زاناو باڵادەست و کار دروستە. کەواتە ئەرکە لەسەر موسوڵمان کە لەکردنی شتی وا کە نیشانەی نارازیبوونە بە چارەنووسی خوا، بێزاری و نارەزایی دەربڕێ و کەسوکاری خۆی لە سەرەنجامی بەدی کاری وا بەد، هۆشیار بکاتەوە، چونکە شتی وا رەوشتی سەردەمی نەزانییە. بزانن کە مردوو لەسەر

کردنی ئەم کارانە لە لایەنی کەسانی ترەوە، بە مەرجێ خۆی راسپێری نەکردبێ کە ئەوەی بۆ بکرێ، سزا نادرێ. خوای گەورە دەفەرمووێ: {وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى – سورة فاطر – ١٨/٣٥} واتە: هەمو کەسێ بەرپرسیارە لە تاوانی خۆیو بەس! بەلاّم ئەگەر خۆی رایسپاردبوو کە ئەو بێ شەرعییەی لە دوا مردنی بۆ بکەن، ئەوە بەرپرسیارە، وەك گوتە ئەم گوتیارە کە لەم شیعرانەیا راسپیری دەکا، کە بانگەوازی بۆ هەڵبدەنو بۆی بگرینو یەخەی خۆیانی بۆ دابدڕن وەك خۆی دەڵێ:

(اذا مت فانعيني بما أنا أهله

وشقي على الجيب يا بنت معبد)

واتە:

کچکە! کە مردم شیوەن گەرمکە

یەخەت دادڕەو شین لەسەرم کە

دیارە کە ئەمە سزای دەدرێ، چونکە راسپیری کردووە کە شتێکی وای بۆ بکرێ، کە پێغەمبەری خوانەیی لێکردووەو فەرمانی کردووە بە مراندنی رەفتاری وابەد. جەماوەری زانایانی ئیسلام ئەو فەرمایشتانەی کە قسە لەوە دەکەن مردوو لەسەر شتی وا سزا دەدرێ، ئاوا لەسەر ئەم شێوەیەی گوترا تەئویلیان دەکەن سوننەتە کە بە زوویی سەر مردووەکە بدرێتەوە بە خاوەنی، پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: گیانی موسوڵمان لەپاش مردنی پێوەندی ئەو قەرزەیە کە لەسەریەتی، پایەی بەرێزی خۆیی لێ قەدەغەیە، هەتا قەرزەکەی سەری بۆ ەدرێتەوە

(تیرمیـذی دەفـەرموێ: فەرموودەیـەکی جوانـە) بـەڵام ئەگـەر خـاوەن قەرزەکە داوای کردەوە ئەوە پێویستە بە زوویی قەرزەکەی بدرێتەوە.

مـەرگ بـە ئـاوات خواسـتن ناپەسـەندە، ئەگـەر بـەهۆی زیـانی جەستەیی یا سامانییەوە بوو، بـەڵام ئەگـەر بـەهۆی ئـاژاوەی ئایینییـەوە بوو قەیناکا. یا لەبەر مەبەستێکی رەوای قیامەتی بوو، وەك ئاواتخواسـتن بۆ شەهیدبوون لە رێگەی خوادا، ئەوە شتێکی زۆر باشە، سوننەتە کە بـە زۆری یادی مردن بکاتەوە، چونکە لـە فـەرموودەدا دەفـەرموێ: زۆر یـادی مەرگ بکەنەوە، کە لەراستیدا مەرگ تێکدەری گشت خۆشییەکە، خۆشی دنیا زۆر زۆریش بێ، کە بیری مردنت کردەوە کـەمی دەکاتـەوەو بایـەخی ناهێڵێ، کردەوەی باشیش ئەگەر کەمیش بێ کە بیر لـە مـردن بکەیتـەوە زۆری دەکاو دەبێ بەهۆی ئەوە کە لێی زیاد بکەی.

پێویستە مرۆڤ خۆی بۆ مردن ئامادە بکا، تۆبەیەکی بەراسـتی بکا، واز لە خراپەکاری‌و نافەرمانییەکان بهێنێ‌و بەدڵ روو بکاتە خـوا، نـەبادا لە پرێکا مەرگ پری پیابکاو فریای تۆبە نەکەوێ[1].

---

[1] مەولەوی (رەحمەتی خوای لێبێ) دەفەرموێ:

ئەم تەفرەی تەوبەی حەقیقی تاکەی؟

عەمر سزای کوا؟ ئەسزای دەخەی

- وەرگێڕ -

١١١) ئەوەی لە پرسەدا سوننەتە:

سوننەتە سەرەخۆشی لە گشت کەسوکاری مردووەکە، بە گەورەو بچوكو نێرو مێیانەوە بکرێ، بەڵام دەبێ هەر ژنان ، یا کەسوکاری خۆیی ژنان، سەرەخرشی لە ژنان بکەنو بەس. لە پێش ناشتنیشدا نەوازشو سەرکێشی سوننەتە، چونکە ئەوە کاتی گەرمەی خەمو خەفەتو ورەبەردانە، بەڵام لە دوا ناشتن باشترە، چونکە لەوەپێش سەرگەرمی بەرێکردنی مردووەکە بوون، جاری وا هەیە زۆر پەۆشن بۆی، ئەوە لەکاتی وادا سەرکێشی پێش بخرێ چاکترە، بەڵکوو ببێ بەهۆی ئارامبوونەوەیان. سوننەتە پرسە لێکردن لەو کەسایانەوە دەستی پێبکرێ کە لە هەموویان زیاتر ورەی بەرداوەو بەرگەی قۆرتەکە ناگرێ. کاتێ سەرەخۆشی موسوڵمان لە موسوڵمان دەکرێ دەگوترێ: (أعظم الله أجرك وأحسن عزاءك وغفر لميتك) خوادا پاداشتی گەورەت لەسەر ئەك کۆستە بداتەوەو سەبووریت بداو لە مردووەکەت خۆش بێ، یا بڵێ (أخلف الله عليك) خودا شوێنیت بۆ پڕبکاتەوە. یا شتێ لەم بابەتە بڵێ. کاتێ سەرەخۆشی کافر لە موسوڵمان دەکرێ دەگوترێ:- (أعظم الله أجرك وأخلف عليك) خودا لەسەر ئەم قۆرتە پاداشتی گەورەت بداتەوەو صەبرو ئارامت پێبداو شوێنی پڕبکاتەوە بۆت. یا شتێکی ئاوا بڵێ، نابێ بڵێ: (غفر الله لميتك) خوا لە مردووەکەت خۆش بێ چونکە ئەوە بە پێچەوانەی بڕیاری خواوەیە، خوای گەورە

دەفـەرموێ: {إِنَّ اللَّـهَ لاَ يَغْفِـرُ أَن يُـشْرَكَ بِـهِ – سـورة النـساء – ٤٨/٤} واتە: فەرمانی خوا لەسەر ئەوەیە کە قەت لە کافر، بەتایبەتی لە فرەخوایی، خۆش نابێ. سەرکێشیش لە کافر لە کاتی کۆستی مردنی خزمی موسوڵمانیدا ئاوا باشە: (غفر الله لميتك. يا: أخلف الله عليك. – یا شتێکی لەسەر خۆشی کافریش لە کافر دەگوترێ: أخلف الله عليك ئاوا ولا نقص عددك) خوا شوێنی پڕ بکاتەوەو بۆ ئەویتان پێوە دیار نەبێ!. ئەوەندە هەیە سەرەخۆشی کردن لە بێبڕوا سوننەت نیە، بەڵام دروستە، ئەگەر ئومێدی ئەوەی لێ کرا کە موسوڵمان ببێ سوننەتە.

ماوەی پرسەو سەرەخۆشی سێ رۆژە، چونکە جەنگەی خەمو پەژارە بە زۆری لە سێ رۆژ تێ ناپەڕێ، لەوەداو بەرە بەرە خاو دەبێتەوەن لە پاش سێ رۆژ سەرەخۆشی لێکردن ناپەسەندە چونکە زامیان دەکولێنێتەوەو خەم نوێ دەکاتەوە. پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) دایناوە کە کۆتایی خەم سێ رۆژ بێ. لە صەحیحەیندا دەفەرموێ: ئەو ژنەی باوەڕی بە خوداو بە رۆژی دوایی هەیە دروست نیە بۆی کە لە سێ رۆژ زیاتر ماتەم بۆ مردوو بگرێ، مەگەر بۆ مێردی، کە دەبێ بۆ مێرد چوارمانگو دەشەو تازێباربێ. بەڵام لەم یاسایە ئەم دوو حاڵەتە چەرت (استثناء) دەکرێ: کاتێ سەر خۆشیکار، یا سەرخۆشی لێ کراو نادیاربێ، ئەوە ماوەی سەرخۆشی درێژ دەبێتەوە تا نادیار دێتەوە.

١١٢) پرسه، سەرکێشی، سەرەخۆشی، نەوازش:

پرسەو سەرەخۆشی لە عەرەبیدا پێی دەگوترێ تەعزێ، تەعزێش لە عەرەبیدا واتە: نەوازش‌و دڵدانەوە، لە شەرعیشا واتە: سەبرگرتن بە کەسێ کە مردوویەکی مردبێ، یادی بخەیتەوە کەخوا بەڵێنی داوە بەو کەسانە کە لەکاتی وادا هێورببنەوە پاداشی باشیان پێبدا، هەڕەشەی ئەوەیشییان لێبکا کە بێ ئۆقرەیی پاداش پووچ دەکاتەوە دەبێ بە مایەی گوناه، لە هەمان کاتا نزای باش بۆ مردووەکە بکاو داوای لێخۆشبوونی بۆ بکاو، لە خودایش داوا بکا کە جێگەی مردووەکە بۆ خاوەن مردووەکە پڕ بکاتەوە. سەرەخۆشی بەپێی ئەم فەرموودەیە سوننەتە کە دەفەرموێ: هەر موسوڵمانێ سەرەخۆشی لە برایەکی ئایینی خۆی بکا، بەهۆی لێقەومانێکەوە، مسۆگەر خودا قاتی سەربەرزی لەبەر دەکا، هەروا بەپێی ئەم فەرموودەیەش: کچێکی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ناردی بە شوێنی باوکیا: کەوا کوڕەکەم گیان دەدا، تەشریفت بێنە بۆ لامان. پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} بەرابەرەکەدا سڵاوی بۆ ناردوو فەرمووی: پێی بڵێ: ئەوەی خودا دەیدا بە بەنەی خۆی تاماوەیەك‌و لە پاشا دەیباتەوە بۆ خەزینەی خۆی، هی خۆیەتی، وە هەروەها ئەوەی کە خودا دەیبەخشێ بە بەندەی خۆی تاسەر ئەوەیش هەر هی خۆیەتی، وە هەموو شتێکیش لەلای خودا ماوەیەکی دیاری کراوی هەیەو کە ئاکامی هات ئیتر بە هەناسە پاش‌و پیشی نیەو ماوەی بە سەردەچێ! کەوابوو پێی بڵێ: با سەبرو ئارام بگرێ ساخ لەبەر رەزای خوا. (شەیخان). لەم فەرموودەیەدا

دوو بەهرەی گەورە هەیە، هەر کەسێ بە باوەڕی تەواوەوە وەریان بگرێ، چێژی شیرینی باوەڕ دەکا، چونکە هەرکەسێ بە دڵ ئەوە وەربگرێ کە هەموو شتێ لە بنەڕەتدا هی خوا خۆیەتی، چی ئەوەی دەیدا بەبەندەو چی ئەوەی کە لێی وەرەگرێتەوە، ئیتر ئەوەندە پەرۆش نابێ لەسەر موسیبەت، چونکە هەق دەزانێ کە خاوەنداری بەس بۆ خوایەو هەر خۆی لە راستیدا خاوەنی هەمووشتێکە، کەواتە جێگەی خۆیەتی کە بە ئارەزووی خۆی چی لە موڵکی خۆی دەکا بیکا. گریمان ئەگەر نەگەیشتە ئەم پلەیەیش‌و هاندەری سروشتی ناودەروون زۆری بۆ هێنا، هاندەری شەرعی رایدەکێشێ بەرەو ئارامی‌و صەبرگرتن لە بەر رەزای خوا. جا خوانەخواستە ئەگەر ئەمەی لەکیس بچێ موسیبەتەکەی پەرەدەستێنێ، شتی وا بەهۆی بێئاگایی دڵەوە لە خوای گەورە پەیدا دەبێ، بە پێچەوانەی کەسێ دڵی بە نووری خوا ئاوابێ، چونکە بەلای ئەمەوە ماڵ‌و منداڵ دەبێ بە مایەی ئاژاوەو بەندە لە خودای گەورە دادەبڕێ‌ولە ئامانج دووری دەخاتەوە. دەگێڕنەوە: برادەرانی ئیبنو مەسعوود {رەزای خوای لێبێ} سەرسامبوون لە جوانی منداڵەکانی، ئەویش پێیان دەفەرموێ: وا دیارە کە ئێوە سەرتان سوڕ دەمێنێ لە جوانی منداڵەکانی من، دەی سا بەخوا ئەوەم پێخۆشترە کە دەستم لە پەروەرەکردنیان بێتەوە، هەتا ئەوەی کە بمێنن! ئیبنو مەسعوود {رەزای خوای لێبێ} زانیویەتی کە منداڵ زۆرجار دەبێ بەهۆی دابڕان لە تاعەتی جوانی خودا، لەبەر ئەوە وا دەڵێ، مەبادا مانی منداڵەکانی بۆی ببن بەهۆی دوورکەوتنەوە لە پایەی درەخشانی نزیکبوونەوە لە رەزامەندیی خوای پاک‌و پیرۆز!.

جاری پێشەوا شافیعی {رەزای خوای لێبێ} پرسەنامەیێ دەنێرێ بۆ دۆستێکی، کە کوڕێکی مردبوو، بەم شێوەیە سەرەخۆشی لێدەکا:

انی معزیك لا أنی علی ثقة
من الخلود ولكن سنة الدين
فما المعزی بباق بعد میته
ولا المعزی، ولو عاشا الی حین!

پرسەتە لێ دەکەم، پرسە سوننەتە
سوننەتی دینە مایەی رەحمەتە
بەلام دلنیام:دنیا هەتا سەر،
بۆ کەس نامێنێ، ها کابێ خەبەر:
پرسەکاریش وەك پرسە لێکراو
مردن کردنی بە پۆری خوراو!

١١٣) باسی زەکات:

زەکات لە زمانی عەرەبدا برێتییە لە گەشەکردنو پیتو فەڕ تێکەوتن، دەگوترێ: (زکا الزرع: واتە: کشتوکاڵەکە نەشونمای کردووە) دەگوترێ: (زکا المال: واتە: ماڵەکە پیتو فەڕی تێکەوتووە) دەگوترێ: (زکا فلان: واتە: فیسار خێری داوەتەوە) زەکات لە عەرەبیدا بە پاککردنەوەیش دەگوترێ، خوای گەورە دەفەرموێ: {قَدْ أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا} – سورة الشمس– ٩/٧١) واتە: بەراستی کەسێ دەروونی

خۆی پاك رابگرێو خۆی رابهێنێ لەسەر رەوشتی بەرزو كرداری باشو گوتاری جوانو رەفتاری شیرین ئەوە رزگارو سەربەرزی هەردوو جیهان خۆیەتی! هەروا بەمەتحکردنیش دەگوترێ. خوای مەزن دەفەرموێ: {فَلَا تُزَكُّوا أَنفُسَكُمْ – سورة النجم – ٣٢/٥٣} واتە: مەتحی خۆتان مەكەن. لە شەرعیشدا زەكات ناوە بۆ ئەو ئەندازەیە لەماڵ، كە دەدرێ بەزەكاتا، كە لەسەر شێوەیەكی تایبەتی، بەچەند مەرجێكی تایبەتی دەدرێ بە چەند تاقمێكی تایبەتی. لەبەر ئەوەیش ئاوا ناو دەنرێ چونكە سەرمایەكە بەهۆی دەركردنی زەكاتەوە لێیو بەهۆی نزای زەكات وەرگرەكەوە گەشەو نەشە دەكاو پیتو فەڕی تێدەكەوێ. یەزدانی پاك فەرموویەتی: {وَمَا آتَيْتُم مِّن زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ – سورة الروم – ٣٩/٣٠} واتە: ئەوەی كەساخ بۆ رەزای خودا دەیدەن بە زەكاتا ئەوە دەبێ بە مایەی چەندین پاداشتی باش!.

١١٤) بڕیاری زەكات (حوكمەكەی):

زەكات یەكێكە لە پێنج بنیاتەی ئیسلام، فەرزی عەینە، بە قورئانو سوننەتو یەكگرتنی نەتەوەی ئیسلام پێویست كراوە. زاتی مەزن دەفەرموێ: {وَآتُوا الزَّكَاةَ – سورة البقرة – ١١٠/٢} واتە: زەكاتەكەی دەربكەنو بیدەن بە شایستەكانی زەكات، دیسان خوای گەورە دەفەرموێ: {خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً – سورة التوبة – ١٠٣/٩} واتە: زەكاتی ماڵەكانیان لێ وەربگرە. خۆشەویستیش (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: ئیسلام لەسەر پێنج بنیات دامەزراوە كە یەكێك لەو پێنجە

زەکاتە، جا بۆیە ئەوەی باوەڕی بە زەکات نەبێ بەکافر دادەنرێ، مەگەر نوێ موسوڵمان بێ، یا سارانشین بێ! ئەگەر کەسێ بەخۆشی خۆی زەکاتەکەی نەدا، بە زۆر لێی دەستێنرێ.

چونکە ئەبو بەکری صەدیق (ڕەزای خوای لێبێ) بە زۆر زەکاتی سەند لە زەکاتنە دەرەکانی سەردەمی خۆی، ئەوەبوو فەرمووی: سوێندم بە خودا ئەگەر پێوەندی وشترێکیان کاتی خۆی دابێ بە پێغەمبەرو ئێستا بیانەوێ نەیدەن بە من لەسەر ئەوە جەنگیان لەگەڵ دەکەم!.

١١٥) جۆرەکانی زەکات:

زەکات دوو جۆری هەیە:یەکێکیان پەیوەندی بە جەستەوە هەیە کە برێتییە لە زەکاتی سەرفترە. ئەوی تریان پەیوەندی بە سامانەوە هەیە، کە بریتییە لە ئاژەڵو پارەو کشتوکاڵو دانەوێڵەو بەرو بوومو سامانی بازرگانی.

١١٦) ئاژەڵ:

زەکاتی ئاژەڵ. لە وشترو ڕەشە ولاخ مەڕو بزن بە ئیجماع (یەکگرتن) زەکات دەکەوێ. حیکمەتی هەڵبژاردنی ئەمانە بۆ زەکات لێدان ئەمەیە: ئەم ئاژەڵانە هەم ژمارەیان زۆرە، هەم زۆر نەشو نما دەکەن، هەم سوودیان زۆرە، لەهەمانکاتا گۆشتیان دەخورێ، لەبەر ئەوە جێگەی خۆیەتی کە ببن بە مایەی دڵدانەوەو نەوازش، شتیش بەبێ

بەڵگە بڕیاری بۆ دەرناکرێ، غەیری ئەم چوارەیش بەڵگە نیە لەسەری کە زەکاتی لێدەکەوێ، کەواتە لەسەر بنەڕەت (ئەصڵ) دەمێنێتەوە بنەڕەتیش نەبوونی زەکاتە لە هەموو شتێکا، هەتا بەڵگەی تایبەت پەیدا دەبێ!.

١١٧) مەرجی پێویستبوونی زەکاتی ئاژەڵ:

مەرجی پێویستبوونی زەکاتەکەی شەش شتە: ئیسلامو ئازادیو موڵکایەتی تەواوو، رادەی گەیشتن بە ئەندازەی زەکاتو ساڵ بەسەر داهاتنەوەو بەلەوەڕ بەبێ ئاڵفو ئالیك بژی، یەکگرتن لەسەر ئەمە دامەزراوە، کەواتە: زەکات لەسەر بێبڕوای ئەصڵی نیە، چونکە ئەبو بەکری صەدیق لە نامەکەیدا کە نووسی بۆ ئەنەس، کە کردی بە سەرکاری سەرزەکاتی وڵاتی بەحرین، لەو نامەیەدا فەرموویەتی: بەناوی یەزدانی بەخشندەی میهەبان. ئەمە دەستووری دانی زەکاتی فەرزە کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بە فەرمانی خودا لەسەر موسوڵمانان دایناوە. لەبەر ئەوەیش کە بێبڕوا لە حاڵی بێبڕواییدا داوای زەکاتی لێناکرێ. بەڵام وەگەڕاو ئەوەی بەهۆی ئیسلامەوە لەسەری پێویست بووە بەهۆی هەڵگەڕانەوەوە لە ئایین لە کۆڵی ناکەوێ. کۆیلەیش بۆیە زەکاتی لەسەر نیە چونکە بەندەی زەڕخڕیدە خۆی موڵکی نیە، بەپێی فەرمایشتی خوای گەورە: {عَبْدًا مَّمْلُوكًا لاَّ يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ - سورة النحل - ٧٥/١٦} کەواتە: کۆیلە خۆیو ئەوەی هەیەتی هی ئاغایەکەیەتی، خاوەن خاوەنێتیی ناتەواویش، وەك ماڵی دزراوو زەوتکراوو ماڵی

سپاردەبێ لەلای کەسێ حاشای لێبکا، زەکاتی لەسەر نیە، چونکە بەهۆی دزین‌و زەوتکردن‌و حاشالێکردنەکەوە دەستی ناڕوا بەسەریدا، ئیتر چۆن زەکاتی لێبدا، بەڵێ هەرکاتێ دەستی کەوتەوە پێویستە زەکاتەکەی بدا، جا ئەگەر ماڵەکە پێش ئەوەی دەست خاوەنەکەی بکەوێتەوە فەوتا ئیتر زەکاتەکەی لە کۆڵ دەکەوێ، قەرزێکیش ساخ بووبێتەوە لەسەر کەسێ هەمان بڕیاری بۆ هەیە، کەی دەستی کەوتەوە زەکاتەکەی دەدا.

ماڵی دۆزراوەیش ئەگەر ناونیشانی هەڵ نەدراو ساڵی بە سەرداهاتەوەو دەست خاوەنەکەی کەوتەوە زەکاتەکەی لە سەرخاوەنەکەیەتی، هەرکاتێ وەری گرتەوە دەبێ زەکاتەکەی بدا، بەڵام ئەگەر ناونیشانی هەڵدراو خاوەنەکەی دیار نەبوو وەساڵێ بە سەردا تێپەڕبوو، وە کابرای کە دۆزیویەتەوە کردی بەهی خۆی، ئەوە زەکاتەکەی لەسەر خاوەنی تازەیەتی‌و بەس، ماڵێکیش نەگاتە ئەندازەی زەکات لێدان زەکاتی لێناکەوێ، چونکە رادده (نیصاب) مەرجی پێویستبوونی زەکاتە، وەك لەمەودوا باس دەکرێ. هەروا ئەوماڵەی بگاتە راددەی زەکات‌و ساڵی بەسەردا تێپەڕ نەبووبێ زەکاتی لێناکەوێ، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هیچ ماڵێ زەکاتی لێناکەوێ هەتا ساڵ بەسەریدا تێپەڕ نەکا (ئەبو داوود) ئاژەڵی ئالیکخۆریش زەکاتی لێناکەوێ، بەڵگەی ئەمەیش ئەم بڕگەیە کە لە زەکاتنامەکەی ئەبو بەکردا تۆمارکراوە: زەکاتی مەڕو بزنیش، کە بەدەمی خۆی بلەوەڕێ‌و بۆ دەرەوە ببرێ‌و بە لەوەڕی کەژ بژی‌و بە ئالیك‌و ئالفی ماڵەوە نەژی – ئاوایە: کە بوون بە چل سەر تا دەبن بە سەدو بیست سەر، مەڕێ یا بزنێ زەکاتیان لێدەکەوێ. (بوخاری). بەس ئەم چوارە کەی وشترو رەشە

ولاخو مەڕو بزنن زەكاتیان لێدەكەوێ، چونكە دەق لەسەر ئەمانە هەیە، غەیری ئەمانە لەسەر بنەڕت (ئەصڵ) دەمێننەوە، كە پێویست نەبوونی زەكاتە تیادا. بەپێی ئەم فەرموودەیەی (صەحیحەین)یش: بەندەو ئەسپو ماینی پیاوی موسوڵمان زەكاتیان لێناكەوێ بەو مەرجەی كە هی بازرگانی نەبن.

١١٨) زەكاتی پارە كە بریتییە لەم دوو شتە (زێڕو زیو):

زێڕو زیو، سكەیان لێدرابێ یانا، بگەنە رادەی زەكات زەكاتیان لێدەكەوێ، سەر بەڵگەی پێویستبوونی زەكات لەم دووەدا، لەپێش یەككرتندا، فەرموودەی خوای گەورەیە: {وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ – سورة التوبة – ٣٤/٩} كەنز (لەم ئایەتەدا) ئەوماڵەیە كە زەكاتی لێدەرنەكرێ مەرجی پێویستبوونی زەكات لەم دووەدا ئەم پێنج شتەیە ئیسلامو ئازادیو خاوەنێتیی تەواوو رادەی زەكاتو ساڵ بەسەردا تێپەڕبوون. جا هەر كەسێ ئەوەندەی زێڕو زیو هەبێ كە بگاتە رادەی زەكات، وە ئەوەندە لەلای بمێنێتەوە تا ساڵی بەسەردا دێتەوە، وە ئەوكەسە ئەم مەرجانەی تیادا هەبێ، ئیتر زەكاتی دەكەوێتە سەر، بەڵام ئەگەر لە نێوان ساڵەكەدا ئەو ماڵە لە موڵكی ئەو دەرچوو، وە ئەوەی مابوو نەدەگەیشتە رادەی زەكات، وەك ئەوە فرۆشتی، ئەوە ساڵەكەی دەپچڕێ، ئەگەر ماڵەكە بووە بەهی ئەو، وەك ئەوە كڕی یەوە ئەوە دەبێ سەر لەنوێ ساڵ بەسەرا گەڕانەوەی نوێ حسێب بكا.

١١٩) زەكاتی كشتوكاڵو دانەوێڵە:

دانەوێڵە كە زەكاتی لێدەكەوێ ئەو دانەوێڵەیە كە مرۆڤی پیدەژی، وەك گەنمو جۆو چەڵتووكو هەرزنو نیسكو نۆكو پاقلەو فاصۆلیاو لۆبیاو گاگۆزو ماش، چونكە دەق (نەص) لەسەر هەندێكیان هەیە، ئەوانی تریش دەگرێن بە پاشكۆی ئەوان. سەر بەڵگە لە پێویستبوونیدا فەرمایشتی خوای گەورەیە: {وَآتُواْ حَقَّهُ يَوْمَ حَصَادِهِ - سورة الأنعام - ١٤١/٧}.

لە دانەوێڵەدا زەكات بەم سێ مەرجە پێویست دەبێ:

مەرجی یەكەم: دەبێ لە توخمی ئەو دانەوێڵانەبێ كە مرۆڤ دایدەچێنێ، وەك ئەو دانەوێڵانەی ناومان هێنان، بەڵام ئەگەر لە خۆیەوە روابوو، وەك ئەوە بابردبووی بۆ ئەو شوێنە، ئەگەر لە زەویەكی بێ خاوەندا روابوو، ئەوە زەكاتی لێناكەوێ، وەك ئەو خورماو میوانەی لە سارا دەڕوێن، چونكە خاوەنی تایبەتیان نیە. بەڵام ئەگەر زەویەكە خاوەنی دیاری هەبوو ئەوە زەكاتی لێدەكەوێ، دەبێ خاوەنی زەوییەكە زەكاتەكەی بدا.

مەرجی دووەم: دەبێ لەو دانەوێڵانە بێ كە مرۆڤ پێیان دەژی، لە حاڵی اختیاردا واتە: بە ئارەزوو پێی بژی، پێبژێو - واتە: قووت - ئەو خۆراكەیە كە لە گەدەدا دەنووسێ بەیەكەوە، بۆیە بەتایبەتی زەكات لە پێبژێو دەكەوێ چونكە ژیان بەبێ ئەو ئەستەمە، بە پێچەوانەی خۆراكی ترەوە كە پێبژێو نەبن، چونكە خواردنیان تەواوكەرە، پێویستی

سەرەکی نین، وەك زیرەو (کراویا)و سەوزەواتو خەیارو ترۆزیو کاڵەكو شووتیو شتی وا.

مەرجی سێیەم: بگاتە رادەی زەکات، وەك لەدواوە دێ. زەکاتی دانەوێڵە لەسەر کێیە: بڕێ لە زاناکان دەفەرموون: زەکاتەکە لەسەر خاوەن زەوییەکەیە، بڕێ تر دەفەرموون: لەسەر کشتیارەکەیە، کە دانەوێڵەکە هی خۆیەتی، ئەم دوورایەیش هەر یەکەیان بەشی خۆی بایەخو دەگەری هەیە.

١٢٠) زەکاتی میوەهات:

مەبەست لە میوە خورماو مێوژە، بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی داوە کە رەزیش وەك باخی خورما خەمڵ بکرێ، وە زەکاتەکەشی بە مێووژیی وەربگیرێ، وەك چۆن زەکاتی باخە خورما بە خورمایی وەردەگیرێ بەری رەزش ئاوا!. (تیرمیذی گێڕاویەتەوەو بە فەرموودەیەکی جوانی داناوەو ئیبنو حەببان بە فەرموودەیەکی دروستی داناوە).

مەرجی پێویستبوونی: چوارشتە: ئیسلامو ئازادیو رادەو خاوەنداریی تەواو. باسی رادەی (ئەندازە: نیصاب) لە داواوە بە روونی دێ، حیکمەتی ئەوە کە ئەم دوو مێوەیە بە تایبەتی زەکاتیان لێدەکەوێ ئەمەیە: کە ئەم دووە پێبژیوینو مرۆڤ پێیان دەژی، کەواتە وەك دانەوێڵە وان، بە پێچەوانەی میوەی ترەوە، چونکە خواردنی ئەوان بۆ خۆشیو رابواردنە، یا دەکرێن بە پێخۆ، خواردنیان پێویستی سەرەکی

نیه، وەکوو هەرمێو هەنارو قۆخو بەهێو هەنجیر، هەندێ دەفەرموێ: هەنجیر زەکاتی لێدەکەوێ، چونکە لە ریزەی مێوژدایە، بەڵکوو لە مێوژ لەبەرترە، چونکە زۆرتر هەنجیر بۆ پێبژێوی بەکار دەهێنرێ، کەمتر لە باتی میوەی رووت دەخورێ!.

١٢١) زەکاتی سامانی بازرگانی:

سامانی بازرگانی ئەو چەشنە ماڵانەیە کە بەرابەر پارەو پوول ئاڵو گۆڕی پێدەکرێو بازرگانی پێوە دەکرێ.

مەرجی زەکاتەکەی دەق وەك مەرجی زەکاتی میوەهات وایە، لە هەمان کاتا دەبێ ماڵەکە سامانی بازرگانی بێو بە نیازی بازرگانی پێوەکردن ئاڵو وێڵی پێوە بکا، هەتا لەو ماڵە جیا ببێتەوە کە بەهۆیەکی ترەوە دەبێ بەماڵیو بۆ پێویستی ماڵ رای دەگرێ، ئەوە زەکاتی لێناکەوێ، هەروا دەبێ بەهۆی ئاڵوویڵەوە یا لە تۆڵەی شتێکا وەرگیرابێ، واتە هەر ماڵێ بەبێ ئاڵشت ببێ بەماڵی کەسێ زەکاتی لێناکەوێ، وەك بەخشینو کەلەپوورو راسپێری، چونکە لە وەرگرتنی ئەم جۆرە ماڵانەدا ئاڵشت نیەو هیچیش لە تۆڵەیاندا وەرناگیرێ، بەڵگەی پێویستبوونی زەکاتەکەی فەرمایشتی خوای گەورەیە {أَنفِقُواْ مِن طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ – سورة البقرة – ٢٦٧/٢} لە هەموو ماڵێ کەبە کاسپی حەڵاڵ بە دەستی دەهێنن زەکاتی لێبدەن. موجاهید (رەزای خوای لێبێ) لە راڤەی ئەم ئایەتەدا دەفەرموێ: ئەمە سەبارەت بە زەکاتی ماڵی بازرگانی هاتووە، چونکە لە فەرموودەدا دەڵێ: وشترو مەڕو بزنو رەشەوڵاخو کووتاڵ،

هەرشتەی بەپێی خۆی زەکاتی لێدەکەوێ. (داره قوطنی – حاکم – حاکم دەفەرموێ: بەپێی مەرجی شەیخەینە). مەبەست لە کووتاڵ ئەو جلو بەرگو کالآیەیە کە لەلای کووتاڵ فرۆش ئامادە دەکرێن بۆ فرۆشتن. لەبەر ئەوەی زەکات پەیوەندی نیە بە خودی جلو بەرگەوە بە ناچاری دەبڕرێ بەسەر زەکاتی سامانی بازرگانیدا. جارێ عومەر (رەزای خوای لێبێ) لەلای چەرم فرۆشێکەوە تێپەڕی، پێی فەرموو: ئەی کەوڵ فرۆش! زەکاتی ماڵەکەت بدە. ئەویش گوتی: ئەی فەرمانڕەوای موسڵمانان! خۆ ئەمە چەرمە؟ فەرمووی: بیشکێنەروە بە پارەو ئەوسا بە پێی نرخەکەی زەکاتەکەی دەرکە. (شافیعیو ئەحمەدو داره قوطنیو بەیهەقی گێڕاویانەتەوە).

١٢٢) رادەی زەکاتی وشتر:

لای کەمی ژمارەی وشتر کە زەکاتی تیادا پێویستبێ پێنج سەرە، کە گەیشتە پێنج سەر کاوڕێ دەدرێ لە زەکاتیا، یا چتیرێ دەدرێ، کە گەیشتە دەسەر دوو کاوڕ یا دوو چتیر دەدرێ کە گەیشتە پازدە سەری سێ کاوڕ، یا سێ چتیر دەدرێ، لە بیست سەرا چوار کاوڕ، یا چوار چتیر بزن، لە بیستو پێنج سەردا وشترێکی مێی یەك ساڵە دەدرێ، لە سیو شەش سەردا وشترێکی مێی دووساڵەو لە چلو شەش سەردا وشترێکی مێی سێ ساڵە دەدرێ. کە گەیشتە شەستو یەك سەرو وشترێکی مێی چوار ساڵەو کە گەیشتە حەفتاو شەش سەر دوو وشتری مێیی دوو ساڵە دەدرێ، وە لە نەوەدو یەکا دوو وشتری مێی سێساڵەو لە سەدو بیستو یەك سەردا سێ وشتری مێی دوو ساڵە دەدرێ، کە لەم ئەندازەیە تێپەڕی

یا چلچل حسێب دەکریۆ لە هەر چل سەرێکا پارێنە وشترێکی مێنگەی دوو ساڵەیان زەکات لێدەکەوێ، یا پەنجا پەنجا حسێب دەکریۆ، لە هەموو پەنجا سەرێکا نێونە وشترێکی سێساڵەیان زەکات لێدەکەوێ. بەلگەیش لەسەر ئەوە کە رادەی زەکاتی وشتر پێنج سەرە، ئەم فەرمایشتەی حەزرەتە (دروودی خوای لەسەربێ) کە دەفەرموێ: وە هەر کەسێ تەنیا چوار وشتری هەبوو زەکاتیان لێناکەوێ. (شەیخان).

زەکاتی وشتر کە هەتا بیست سەر بە ئاژەڵی وردە دەدرێ لەبەر خاتری هەردوو لایە، چونکە پێویستکردنی وشترێ لە پێنج وشتر زیان دەدا لە خاوەنەکەیان، پێویستکردنیپێنجیەکی وشترێکیش بە هۆی هاوبەشییەوە لەیەك وشتردا، هەم زیان دەدا لە خاوەنەکەیو هەم زیان دەدا لە هەژاران. سەر بەلگەی ئەم کارەیش زەکاتنامەی ئەبو بەکرە کە بە ئەنەسا ناردی بۆ خەڵکی بەحرین کە لە سەرەتاکەیەوە دەفەرموێ: بە ناوی یەزدانی بەخشندەی میهرەبان. ئەمە دەستوری دانی زەکاتی فەرزە کە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) بە فەرمانی خودا داینەوە لەسەر موسڵمانان، جاهەر موسڵمانێ لەسەر ئەم شێوە رێكو پێکە داوای لێکرا. ئەوا با بیدات، وە هەر کەسێ داوای زیاتری لەمە لێکرا ئەوا با زیادەکە نەدا هەتا کۆتایی ئەم فەرموودەیە کە بوخاری بە درێژی گێڕاویەتەوە).

بۆ زیادە بەهرە ئەم چەند وشە عەرەبییانە شیی دەکەینەوە: ئەو (شاتە)ی کە دەدرێ بە زەکاتی وشتردا هەتا دەگاتە بیست سەر، یا کاوڕێکە، کە برتییە لە کاوڕە مەڕێ ساڵێکی تەواو کردبێو پێی نابێتە ساڵی دووەم، یا چتیربزنێکە کە دووساڵەبێ، چونکە (شاة) لە عەرەبیدا بە مەڕو بزن دەگوترێ. (بنت مخاض)یش وشترە مێگەی یەك ساڵە کە

پێی نابێتە ساڵی دووەم، لە بەر ئەوەیش وا ناونراوە، چونکە وەختی ئەوە هاتووە کە دایکەکەی ئاوس ببێتەوەو سەر لەنوێ لەکاتی زاییندا ژان بیگرێ، چونکە لە عەرەبیدا (مە خاض) بەژانی کاتی زایین دەگوترێ:

١٢٣) رادەی زەکاتی رەشە وڵاخ:

زەکات لە رەشە وڵاخ ناکەوێ تا دەگاتە سیی سەر، کە گەیشتە سیی سەر گوێرەکە نێرێکی یەك ساڵەبدا بە زەکاتا، کە لەم رادەیە تێپەڕی بۆ هەر سیی سەرێ گوێرەکە نێرێکی یەك. ساڵە، یا بۆ هەرچل سەرێ نێون مانگایەکی دوو ساڵە بدا. بەپێی ئەم فەرموودەیە: پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) کە موعاذی نارد بۆیە مەن فەرمانی پێکرد: کە لە هەموو سیی سەرە رەشە وڵاخێ گوێرەکە نێرەیەك یا گوێرەکە مێنگەیەك زەکات وەربگرێ، وە لە هەموو چل سەرێ نێونێ زەکات وەربگرێ. (ترمیذی گێڕایەتەوەو فەرموویەتی: پلەکەی جوانە، حاکمیش فەرموویەتی: بەپێی مەرجی شەیخەینە. رەویانیش فەرموویەتی: ئەمە یەکگرتنی لەسەرە). گوێرەکە واتە: (تەبیع) کە ئەوەیە ساڵێکی تەواو کردبێو پێی نابێتە دوو، بۆیە پێی دەگوترێ (تەبیع: واتە: شوێنکەوتە) چونکە لەو تەمەنەدا بۆ لەوەڕ شوێنی دایکی دەکەوێ بۆ لەوەڕگا. نێونیش واتە: (موسیننە) کە ئەوەیە دوو ساڵی تەواو کردبێ، بۆیە وایی پێ دەگوترێ چونکە ددانی تەواوی دەرم کردووە، ددان بە عەرەبی پێی دەگوترێ (سین).

١٢٤) رادەی زەکاتی مەڕو بزن:

لای کەمی رادەی زەکاتی وردە ئاژەڵ چل سەرە، کە گەیشتە چل سەر، ئەوسا کاوڕە مەڕێکی یەك ساڵە، یا چتێر بزنێکی دووساڵە بدا، کە گەیشتە سەدو بیستو یەك سەر دوو سەر بدا، کە گەیشتیشە دوو سەدو یەك سەر سێ سەر بدا، کە لەم ئەندازەیەش سەرکەوت لەهەر سەد سەرێکا سەرێ پێویستە. دیاریکردنی کاوڕو چتێر بەپێی ئەم فەرمایشتەی عومەرە {خوای لێ رازی بێ}: دابەستەو دەستەمۆی بەرانو سابرێن لە باتی زەکات وەرمەگرە، بەڵکو کاوڕو چتێر بزن وەربگرە. (مالیك گێڕاویەتەوە). ئاژەڵەکەی ئەگەر تێکەڵ بوو لە ساخو نەخۆش، نەخۆشەکان بە کەڵکی زەکات نایەن، عەیبداریش هەروەها، چونکە خوای گەورە بۆ خۆی دەفەرموێ: {وَلاَ تَيَمَّمُواْ الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنفِقُونَ – سورة البقرة – ٢/٢٦٧} واتە: لە کەسپی پاکی خۆتان، لە ماڵی حەلاڵی ساغی خۆتان، بەپێی حاڵ، خێرو خێراتی لێبکەنو رەزیلی لێمەکەن وەك ئەوە بچن لە ئایەخی ماڵەکەتان خێرو پیاوەتی بکەن، لە فەرموودەدا دەفەرموێ: پیری ددان لە دەما نەماوو ئاژەڵی عیبدار نادرێن بە زەکات، هەروا سەبرێنو بەرانیش مەگەر بۆ ئەم دوانەیان بە ئارەزووی زەکاتدەر خۆی. (بوخاریو تیرمیذی) تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە، بەڵام ئەگەر رانەکەی هەموو عەیبداربوو، ئەوە زەکات لەوە دەدات، چونکە خوا دەفەرموێ: {خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً – سورة التوبة – ٩/١٠٣} واتە: لەو ماڵەی کە هەیانە زەکات وەربگرە. دەی لەم حاڵەیش ماڵەکەی برێتییە لەو نەخۆشانە، لەبەر

ئـەوەیش هـەزاران کـە بەشـیان هەیـە لـە ماڵـدا حاڵیـان وەك حـاڵی هاوبەشـانی تروایـە، بەشـەکە لـە ماڵـەهاو بەشـەکە جیـا دەکرێتـەوە، لـە هەمان کاتا ئەگەر لە خاوەن ماڵەکە داوای ئەوە بکەین کە لـەماڵی زەکـات بـدا کـە لـەلای خـۆی دەسـت نەکـەوێ ئـەوە ناهـەقی لێدەکـەین، ئەگـەر هەمووشـیان نێربـوون هـەروا، ئەگـەر هەمووشـیان بیـچم گـچکە بـوون هەروا، بە پێی فەرموودەکەی ئەبو بەکر کـە دەفـەرموێ: بـەخودا ئەگـەر گێـسکێکیان کـاتی خـۆی دابـێ بـە پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ} و ئێـستا بیانەوێ نەیدەن بە من لەسەر ئەوە دەچم بەگژیانا. دابەستەو دەستەمۆ نـادرێن بـە زەکاتـدا، چـونکە لـە نایـابی مـاڵن، ئاوسـیش نـادرێ، چـونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لەوە. تەنانەت ئەگەر ئاژەڵەکەی هەموو ئاوسبوو، لەباتی زەکات داوای ئاوسی لێ نـاکرێ، چونکە چل سـەر مەڕ، مەڕێکی. لێدەکەوێ، بـەلام ئـاوس دووسـەرە بـەلێ ئەگـەر زەکاتـدەر بەرەزای خۆی دابەستە پائاوسیدا، یا دەستەمۆیدا دروستە.

۱۲۵) زەکاتی سامانی هاوبەش:

هاوبەشی دووجۆرە:

یەکـەم ئەوەیـە: کـە بەشـەکان دیـاری نـەبن، وەك ئەوەیـە: چـەد کەسێ سەد سەر ئاژەڵیان بەکەلەپور بۆ هاتبێتەوە.

دووەم ئەوەیە: کە بەشـەکان دیـاری بـن، بـەلام تـەواو تێکـەڵ بـن، وەك یـەك مـاڵ وابـن، لـەم دوو حاڵـەدا یاسـایەکی تایبـەتی هەیـەبۆ زەکاتدانی ئەو سامانە هاوبەشە، پاڵفتەکەی ئەمەیە: سامانە هاوبەشـەکە

بەیەك ماڵ دادەنرێ، هاوبەشەکانیش بەپێی بەشەکەی خۆیان پشکی زەکاتەکەیان لێوەر دەگرێ. سەر بەلگەی ئەم مەسەلەیە ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: نەماڵی جیا کۆ دەکرێتەوەو نەماڵی کۆش جیادەکرێتەو لە ترسی زەکات، وە هاوبەشانیش لەناو خۆیانا بەرێکوپێکی کەمو زیاد بەپێی ئەندازەی زۆرو کەمیی بەشەکەیان دەگرێنەوە بۆ یەکتری (بوخاری)جا ئەگەر هاوبەشی سێ سەر مەڕی هەبوو، ئەوی تریان دە سەر مەڕی هەبوو، بە هەردوکیان مەڕێ دەدەن بە زەکاتا، ئەگەر مەڕەکە بایی چل دینار بێ دەبێ خاوەنی سیی سەرەکە سیی دیناری بداتو خاوەنی دە سەرەکەیش دە دیناری بدات، چونکە زەکاتی دەیەکە کەمترە لە زەکاتی سییەکە.

زەکاتی سامانی هاوبەش:

تۆ مەرجی هەیە.

یەکەم: دەبێ پەچەو مۆڵەڕانو مۆڵەگایەلو جێگەی شەویان یەکبێ.

دووەم: لەوەڕگایان یەکبێ.

سێیەم: شوانیان یەکبێ، چەند شوانێکیش بن قەیناکا بەلام نابێ هەر شوانەی هی هاوبەشیبێ.

چوارەم: کەڵیان یەبێ، نەك هەر کەسێ کەڵی تایبەتی خۆی هەبێ.

پێنجەم: جێگەی ئاوخواردنەوەیان یەك بێ. وەك ئەوە رانەكەیان لە یەك چەم یا لەیەك كانی، یا لەیەك بیر ئاو بخۆنەوە، نەك هەر كەسەیان (ئاو گۆزگە – مەورید)ی خۆی هەبێ.

شەشەم: جێگەی دۆشینو بێریان یەكبێ، بەلام مەرج نیە دۆشەریان یەكبێ، چونكە دروستە هەر خاوەن بەشێ شیری ئاژەڵەكەی خۆی بە جیا بدۆشێو لە ماڵی خۆیا بەرهەمی بهێنێ.

حەوتەم: دەبێ كۆی بەشەكان لە هەردوو جۆرەكەدا لەلای كەمی رادەی زەكات پێویست بوون كەمتر نەبێ، دەی ئەگەر چەن هاوبەشێ بە هەموویان چل سەر مەڕیان هەبوو، ئەوە مەڕێ زەكاتیان لێ دەكەوێ، بەلام ئەگەر بە هەموویان لە چل سەر كەمتریان هەبوو ئەوە زەكاتیان لەسەر نیە.

هەشتەم: دەبێ هەموو هاوبەشەكان ئەهلی زەكات بن. كەواتە ئەگەر یەكێكیان ئەهلی ذیممە، یا كۆرپەلەیێ بوو لە سكی دایكیا، ئەوە بایەخی نیە.

نۆیەم: دەبێ ماوەی هاوبەشییەكەیان لە سال كەمتر نەبێ. واتە: لە هەر ماڵێكا كە پێویست بێ كە ساڵی بەسەرا بێتەوە.

بزانن: هاوبەشی، لەسەر فەرمایشتی هەرە دروست، وەك لە ئاژەڵدا كاریگەری هەیە بۆ زەكات، لە هەموو سامانێكی تری زەكاتی (ماڵی زەكەویی)دا، دەورو رۆڵ دەبینێ، وەك دانەوێڵەو میوەو زێڕو زیوو سامانی بازرگانی، چونكە هەروەك بەهۆی ئاژەڵەوە گوزەران دەچێ بەڕێوە بەهۆی ئەوانەیشەوە دەچێبەڕێوە، سەرەڕای ئەم بەلگەیەش ئەم

فەرموودەیە گشتایەتیو تێکڕایی دەگەیەنێ کە دەفەرمویێ: نەماڵی جیا کۆ دەکرێتەوەو نە ماڵی کۆش جیا دەکرێتەوە لە ترسی زەکات تا کۆتایی فەرموودەکە، وەك لەم زنجیرەیەدا لە پێشەوە رۆیشت، جا لە دانەوێڵەو کشتوکاڵ دەبێ لە سەرەتای ساڵی کشتوکاڵەوە تا دوایی هاوبەش بنو پاسەوانو باخەوانو رەنجبەرو سەپانو کرێکارو موتوربەکارو هێشوو کەرو گوڵەوەچێنو جۆگەو شوێن خەرمانو شوێن شارایان یەکبێ، بەڵام لە میوەدا ئەوەندە بەسە کە لە سەرەتای پێگەیشتنی میوەکەدا هاوبەش بن. بۆ ئاژەڵیش پێویستە لە یەك جۆر بن، یا لە دوو جۆری وابن کە بدرێتە دەمیەك وەك مەڕو بزن. لە غەیری دانەوێڵەو مێوەو ئاژەڵیشدا ئەمانە مەرجن: دووکانو پاسەوانو حەسحەسو تەرازوو قەپانو قەپانچیو تەرازوو بە دەستو ئاڵوگۆڕکارو جارچیو قاسەو پارە وەرگریان یەکبێ، لە سامانی بازرگانیدا عەمارو کۆگایان یەکبێ، بە کوردی پەتیو بە کورتیو پوختی: دەبێ ئەو دوو ماڵە وا تێکەڵ بن، وەك یەك ماڵ وابن، بە هیچ لە یەك جوێ نەبن، ئەم حاڵە بەپێی سوننەت بۆ ئاژەڵ چەسپاوە.

١٢٦) رادەی زەکاتی زێڕوزیو:

سەرەتای رادەی زێر بیست مسقاڵە، کە گەیشت بەم ئەندازەیە چواریەکی دەیەکی لێدەکەوێ، واتە: چل یەك. ئەگەر لەوەیش پتر بوو لەسەر ئەم رێژەیەو دەق بەم پێیە زەکاتەکەی دەدرێ. سەرەتای رادەی زەکاتی زیویش دوو سەد درەمە، کە دەکاتە سەدو چل مسقاڵ، لەمیشدا چل یەك دەکەوێ، کە دەکاتە پێنج درەم، لە پتریشدا بە هەمان رێژە

لەسەر ئەم پێوەدانە زەکاتی لێ دەکەوێ. بەپێی قورئان‌و سوننەتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} زێڕو زیو زەکاتیان لێ دەکەوێ، هەروا بەپێی یەکگرتنی نەتەوەی ئیسلام. خوای گەروە دەفەرموێ: {وَالَّذِينَ يَكْنِزُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلاَ يُنفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ – سورة التوبة – ٩/٣٤} واتە: مژدەی سزایەکی بەسوێ بدە بەوانە کەهەر زێڕو زیو کەڵەکە دەکەن‌و لە ڕێگەی خودادا خەرجی ناکەن. لەم ئایەتەدا مەبەست لە (کنز) ئەو سامانەیە کە زەکاتی لێ نەدرێ. لە صەحیحی موسلیما دەفەرموێ: ئەو کەسەی خاوەنی زێڕو زیو بێ‌و زەکاتی لێدەر نەکا، لە ڕۆژی قیامەتدا ئەو زێڕو زیوە سوور دەکرێتەوە لە ناو ئاگری دۆزەخا تا دەبێ بەیەك پارچە ئاگری سوور، ئەوجا تەنیشتی‌و ناوچەوانی‌و پشتی‌و هەموو لەشی تری پێی داخ دەکرێ، هەموو جارێ کە سارد دەبێتەوە، سەر لەنوێ سوور سووری دەکەنەوە بۆی‌و دیسان وای لێدەکەنەوە. یەکگرتن لەسەر ئەم سێ شتە دامەزراوە: ڕادەی زەکاتی زیو دووسەد درەمەو ڕادەی زەکاتی زێڕ بیست مسقاڵەو زەکاتەکەیان لە چلدا یەکە.

١٢٧) مەرجی زەکاتەکەیان:

لە پێویست بوونی زەکاتی زێڕو زیودا ئەم سێ شتە مەرجە:

یەکەم: گەیشتن بە ڕادەی زەکات کە لە زێڕدا بیست مسقاڵەو لە زیودا دوو سەد درەمە، بەپێی فەرمایشتی خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} زێڕ ئەگەر لە بیست دیناری زێڕ کەمتر بوو زەکاتی ناکەوێ، لە بیست دینار نیو دینار زەکاتی لێدەکەوێ. (ئەبوو داوودو کەسانی تر بە

رشتەیەکی دروست گێڕاویانەتەوە). بەپێی ئەم فەرمایشتەی تریش: زیو لە پێنج ئۆقیە کەمتر بێ زەکاتی لێناکەوێ (شەیخان) ئۆقیە چل درەمە، پێنج ئۆقیە دەکاتە دوو سەد درەم. لە بوخاری شەریفا دەفەرموێ: لە زیوو لە زێڕ چل یەك دەکەوێ.

دووەم: دەبێ لە مولکی خاوەنەکەیانا سالّیان بەسەردا بێتەوە، بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: مالّ زەکاتی لێناکەوێ هەتا سالّی بەسەردا دێتەوە (ئەحمەدو ئەبو داوودو بەیهەقی گێڕاویانەتەوە، بوخاری بە فەرموودەیەکی دروستی داناوە).

سێیەم: دەبێ زێڕو زیوەکە پالّفتەبن، بەلام ئەگەر تێکەلّ بوون لەگەلّ کانزایەکی تر، زەکاتیان لێناکەوێ، هەتا زیوە سافەکەی، یا زێڕە سافەکەی، نەگاتە رادەی زەکاتی خۆی، ئەوە ئەوکاتە زەکاتیان لێدەکەوێ، ئەوەی لەم ئەندازەیە زیاتر بێ بەم پێودانە بەهەمان رێژە زەکاتی دەکەوێ، لە عەلییەوە {رەزای خوای لێبێ} لە پێغەمبەرەوە {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەگەر زێڕت هەبوو زەکاتی ناکەوێ هەتا نەگاتە بیست لیرەی زێڕو سالّی بەسەرا نەیەتەوە، لەم حالّەدا لە بیست لیرەی زێڕ نیولیرە زەکاتی لێدەکەوێ، ئەویشی لەمە زیاتر بێ بەهەمان رێژە بەم پێودانە زەکاتی دەکەوێ. (ئەبو داوودو ئەحمەد گێڕاویانەتەوە).

کاغەزی بانقەنەوت:

ئەم کاغەزانە، کە ناسراون بە بانقەنەوت قەوالّەی قەرزی دستەبەرکراون، حسێبی زیویان بۆ دەکرێ، جا هەر کاتێ ئەم پارە کاغەزییانە بەهاکەیان گەیشت بە بەهای دوو سەد دەرەم یا پتر، ئەوە زەکاتیان لێ پێویست دەبێ، لە چلیەك.

۱۲۸) زەکاتی خشڵ:

سەبارەت بە خشڵی ڕەوا دوو فەرمایشتی جیا هەیە: یەکێکیان. دەفەرموێ: پێویستە زەکاتی دەربکرێ، چونکە ژنێ خۆیو کچەکەی هاتن بۆ خزمەتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کچەکەی دوو بازنی زێڕی قەوی قوی لە دەستیا بوو، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} پێی فەرموو: ئایا زەکاتی ئەم بازنگانە دەدەی؟ گوتی: نەخێر، فەرمووی {دروودی خوای لەسەربێ}: ئەی پێت خۆشە کە لە قیامەتا خودا لە باتی ئەم دەوو بازنە دوو بازنی ئاگرینت بۆ بکا؟ ئەویش هەردوو بازنەکەی داکەندوو هڵیدان بۆ پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ}و گوتی: ئەوا هەردووکیانم بەخشی بە خوداو پێغەمبەری خودا. (ئەبو داوود بەرشتەیەکی دروست گێڕاویەتەوە).

فەرمایشتی دووەم: (کە لە بەرچاوترە، واتە: ئەظهەرە) دەفەرموێ: زەکاتی خشڵ پێویست نیە، چونکە ئامادەکراوە بۆ بەکارهێنانێکی ڕەوا، کەواتە لە ئاژەڵێ زێرکار دەچێ، دەق وەك وشترو ڕەشەوڵاخی ئیشکەر. کە باریان پێدەکێشن، یا جووتیان پێدەکەن. ئیمامی مالیك لە مووطادا لە (ص ۱۷۰)دا بە ڕشتەیەکی دروست ئەم رایە لە ئیبنو عومەرو لە عائیشەوە دەگێڕێتەوزە، عەبدورەحمانی کوڕی قاسمەوە لە باوکیەوە دەگێڕێتەوە: دەفەرموێ: عائیشە هاوسەری پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} چەند برازایەکی هەتیوی هەبوو، کچ بوون، خۆی سەرپەرشتی دەکردنو لەژێر باڵی خۆیدا بوون خشڵیان هەبوو، عائیشە لە خشڵی ئەم برازایانەی زەکاتی دەرنەدەکردا.

هەروا دەگێڕنەوە: نافع دەفەرموێ: ئیبنو عومەریش لە خشڵی کچو کەنیزەکانی زەکاتی دەرنەدەکرد[1]، ئەحمەدیش دەفەرموێ: ئەم پێنج کەسە لە هاوڕێیانی پێغەمبەر {دروودی خودا لە پێغەمبەرو ڕەزای خودا لە یارانی} رایان وابوو کە خشڵ زەکاتی ناکەوی واتە: ئەنەسی کوڕی مالیكو جابیرو ئیبنو عومەرو عائیشەو ئەسماء. جابینا لەسەر ئەمە ئەقڵ نایگرێ کە ئەمانە لە خۆیانەوە بەبێ بەڵگە کاری واتە: بکەن چونکە ئەم زاتانە لە زۆر کەس باشتر ئاگایان لە فەرمایشتەکانی پێغەمبەر هەیەو زۆر چاك لێیان حاڵی دەبنو دەزانن کە مەبەست لە فەرمایشتەکانی چییەو کوێ دەگرنەوەو کوێ ناگرنەوە، جا لەبەر ئەم فەرموودەیەو لەبەر ڕۆشنایی ئەم شیکردنەوەیە، زاناکان هاتوون ئەم فەرموودەیەو فەرمایشتەکانی ئەم سەحابانەیان ئاوا لەسەر ئەم شێوەی دواوە کۆ کردۆتەوەو کاریان بەهەر دوو لایان کردووەو دەفەرموون: مەبەست لە فەرموودەکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئەو خشڵەیە کە لە رادەبەدەر زیادەڕەوی تیاکرابێ، جا خشڵی وا زەکاتی لێدەکەوێ، یا مەبەست خشڵێکە کە لەبەرنەکرێو بۆ فێلبێ جا هەر کاتێ خشل زیادەڕەوی تیانەبوو، وە بۆ لەبەرکردن بوو، وە بۆ فێڵ نەبوو، ئەوە بەپێی ئەم فەرموودەیە، وەك ئەم سەحابانە دەفەرموون، زەکاتی لێناکەوێ، بۆ پشتیوانی ئەم وەڵامە دەفەرموون: لەم فەرموودەیەدا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بڕیاری نەداوە کە لە تێکڕای خشڵدا زەکات دەکەوێ، بەڵکوو بڕیاری داوە کە لە جۆرێکیا زەکات پێویستە، کە ئەوەیە زیادەڕەوی تیابێ، وەك پێغەمبەر {دروودی خوای

[1] بەپێی کفایە الاخیار ئەم شوێنە راست کراوەتەوە.

- وەرگێڕ —

لەسەرببێ} لە فەرمووده‌کەیدا بەوشەی (ئەم بازنگانە) ئاماژەی بۆ دەکا، چونکە لە راستیدا بازنگەکان زیادەڕەوییان تیابوو، بە بەلگەی ئەوە کە دەفەرموێ: دوو بازنی زێڕی قەوی قەوی لە دەستبوو.

خشڵی ناڕەوا زەکاتی دەکەوێ، خشڵی ناڕەوا جۆری زۆرە وەك ئەوە ژن خشڵی پیاوان بۆ خۆی بکا، وەك شمشێری زێڕ، یا خشڵەکەی لە رادەبەدەر بێو پتر لە خشڵی ژنانی وێنەی خۆی بێ، خشڵی وا بەبێ گومان زەکاتی پێویستە، هەروا هەموو خشڵێکی پیاو، زێڕبێ یا زیو، جگە لە ئەنگوستیلەیێ، زەکاتی پێویستە، هەروا زەکات پێویستە لە هەموو قاپو قاچاخێکی زێڕو زیودا، بۆ بەکارهێنانی پیاوبێ یا هی ژن گەوهەرو جەواهیراتی گرانبەهای وەك دوڕو مرواریو یاقوتو ئەڵماسو پیرۆزەو شتی تری وا زەکاتیان لێناکەوێ، مەگەر لەیەك باردا، کە ئەوەیە بازرگانیان پێوەبکرێ، جا لەم کاتەدا دەق وەك سامانی بازرگانی زەکاتیان لێ دەردەکرێ، بە مەرجێ بگەنە رادەی زەکات. بەلگەی ئەوە کە زەکاتیان لێناکەوێ ئەمەیە: لە شەریعەتدا بەلگەی نەقلی لەسەر پێویستبوونی زەکات لە جەواهیراتدا نیە، لەکاتی وایشدا بڕیار بە پێی ئازادی گەردنە لەبەر پرسیاری: (الحكم على البراءة الاصلية).

١٢٩) رادەی زەکاتی دانەوێڵەو میوە:

رادەی زەکاتی دەغڵو دانو خەڵەو میوە پێنج ویسقە (کە بەپێوانەی کوردەواری خۆمان، لەسەر فەرمایشتی شەریعەتی ئیسلام، دانراوی مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەڕیس {رەحمەتی خوای لێبێ} دەکاتە

نزیکەی چل‌و پێنج تەنەکە وە بە کێشانەی کوردەواری دەکاتە دوو سەدو بیست‌و پێنج تەوریزی) وەرگێر[1].

---

[1] لە مەدحی بەحەقی مامۆستا عبدولکەرما بەندە گوتوومە لە چامەیەکا:

علمـاء امـة الهـدى – أرواحنـا
لهـم الفـدا – سـور لـدينك خـافرا!
ألقـت مـواكبهم بكوكبـة مـن
الكـرد الهـداة، بهـم تقـر نـواظرا!
في عـصرنا عبـدالكريم شـيخنا
تخرجـت علـى يديـه مـشاهير
بوركت يا أبن الكرد سوف تفـاخر
أمـم بكـم، وبعلمكـم سـتناظر،،
لخوالـد الكتـب العظـام نـوادر
ومؤلفـاتكمو لتلـك بـوادرا!
صـارت خـزائن الكنـوز فانهـا
لخـير مجمـع العلـوم مـصادر،،
تفنـى الجبـال والكتـاب سـيخلد
ففـى الجنـان للهـدة منـابرا!!
بـالنور مكتـوب علـى جبينـه
سـيماه في هـذا الـشعار ظـاهر:
نور الوقار علـى الجبين اذا سنا
يعنـى: هنـا روح الديانـة حاضـر

له صهحیحهیندا دهفهرموێ: دانهوێڵه له پێنج ویسق کهمتربێ. زهکاتی لێناکهوێ له گێڕانهوهیهکی موسلیما: دانهوێڵهو میوه تا نهگهنه پێنج ویسق زهکاتیان لێ ناکهوێ ئیبنو حهببان له صهحیحهکهی خۆیدا ئهم برگهیهی لهم فهرموودهیه پتر کردووه که دهفهرموێ: ویسقیش شهست مهنه، مهن: واته صاع. ئیبنو لونذیر یهکگرتنی لهسهر ئهم قسهیه: که وهسق شهست مهنه گێڕاوهتهوه. بایهخو ئیعتیبار به عهیارهی مهدینهیه چونکه دهفهرموێ {دروودی خوای لهسهربێ}: بۆ پێوان عهیارهی خهڵکی مهدینهو بۆ کێشانیش سهنگی خهڵکی مهککه تهواو پهسهنده.

ههر بهروبوومێ، ههر ماڵێ وهقفو تهخانبێ لهسهر مزگهوتو سهنگهری غهزاو فێرگهو پردو ههژاران‌و مسکێنان‌وههر لایهنێکی چاکه، زهکاتی لێناکهوێ، چونکه ماڵی وا خاوهنی دیاری نیه.

ئهندازهی پێویست:

ئهو ئهندازهیهی پێویسته بدرێ له زهکاتی میوهو دغڵ‌و دانا لهم کاتانهدا دهیهکه، که دێمبێ‌و به باران پێبگا، یا بهبێ ئامێر ئاو بدرێ، وهك ئهوه به ئاوی کارێز، یا به ئاوی چهم یا بههۆی نزیکی رهگهکهی له ئاوهوه، یا به جۆگای ههڵگیراو ئاو بدرێ، له ههموو ئهم حاڵانهدا ئهندازهی زهکاتی پێویست دهیهکه، بهڵام بیست یهکه بۆ ئهوهی که به ئامێر یا بهکرینی ئاو ئاوبدرێ چونکی له بارودۆخی یهکهما مهسرهفی نیه، وهلێ له بارودۆخی دووهما مهسرهفی دهوێ، پێغهمبهریش {دروودی خوای لهسهربێ} دهفهرموێ: زهکاتی بهراوو دێمهکار دهیهکه، وه زهکاتی ئهوهی به

ولاخی چەرخگێڕ ئاو بدرێ بیست یەکە. (ش/د/ت/ن) لە گێڕانەوەیەکا: ئەوەی بە باران‌و چەم‌و جۆگەو کانی‌و کارێز ئاو بدرێ، یاخود دێمی بێ زەکاتەکەی بێزەکاتەکەی دەیەکە، ئەوەشی بە ولاخی ئاو هەلگۆز، یاخود بە ئاوکێش ئاو بدرێ زەکاتەکەی بیست یەکە. لەسەر فەرمایشتی بەیهەقی‌و کەسانی تریش یەکگرتن لەسەر ئەمە دامەزراوە. ئەوەیشی کە بە یەکسان بەم دوو جۆرە ئاودانە ئاو بدرێ سێ چارەکە دەیەکە. واتە: دەیەکێکی ئەکرێ بە چواربەشەوە، سێبەشی دەدرێ بە زەکاتاو بەشێکی دەدرێتەوە بە خاوەن سامان، کە دەکاتە سێ لە چل.

١٣٠) نرخاندنی سامانی بازرگانی:

سامانی بازرگانی لە سەرەتاوە بەچ دراوێ کڕابوو، لە کۆتایی سالا بە هەمان دراو دەقەبلێنرێ، جا ئەگەر ئەو بڕەپارەیە دەگەیشتە رادەی زەکات، یا زیاتر، ئەوە دەبێ چل یەکی زەکات لێدەربکرێ. بۆیەیش بایەخ بە نرخاندنی کۆتایی سالْ دەکرێ، چونکە قەبلاندنی سامان لە هەموو دەم‌و سالێکا کارێکی ئاسان نیە، پێویستی بەهاموشۆی سەرو مڕی بازاڕو رەچاوکردنی ئەوە هەیە ئەوەیش گرانەو ئاسان نیە، بەلام ئەگەر هەر لە سەرەتاوە بە مالْ کڕابوو بە پارە نەکڕابوو، ئەوە کام دراو لە ولاتا زیاتر باوی هەیەو سەودای پێدەکرێ بەو دراوە دەقەبلێنرێ، ئەگەر هەندێکی بە پارەکڕابوو، وە هەندێکی تری بە سامان، ئەوەی بە پارە کڕابوو بە هەمان پارە دەقەبلێنرێ، وە ئەوەی بە سامان کڕرابوو بە پارەی بڕەو دارتری ناو ولات دەقەبلێنرێ‌و بەپێی ئەوە زەکاتی لێ دەردەکرێ.

١٣١) زەکاتی کان - واتە: مەعدەن:

مەعدەن لە زمانی عەرەبیدا، هەروا کان لە زمانی کوردیدا ناوە بۆ ئەو شوێنەی کە خودا بە سروشتی، گەوهەرو جەواهیراتو شتی بەنرخی تیا دروست کردبێ، وەك زێڕو زیوو ئاسنو مسو وێنەی ئەمانە، لە عەرەبیدا بۆیە وا ناونراوە چونکە جێگەی نیشتەجێ بوونە، ئەوەتا خودا ئەم گەوهەرو کانزایانەی لەو جێگەیەدا نیشتەجێ کردووە بە هەمان واتایە کە خوا لە قورئاندا دەفەرموێ: (جنات عدن — رعد — ٢٣/١٣) واتە: چەند بەهەشتێکن جێگەی دانیشتنو مانەوەن. نەتەوەی ئیسلام یەکیانگرتووە لە سەردانی زەکاتی کانی زێڕو زیو، بەپێی تێکڕایی (عوموومی) فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ): لە زێڕو زیودا چل یەك زەکات دەکەوێ وەك گوترا: زەکات هەر لە کانی زێڕو زیو دەکەوێ.

وەلێ گوتراویشە: لە هەموو کانێ زەکات دەکەوێ، وەك ئاسنو شتی تری وا. لە زێڕو زیوی کانا بەس گەیشتن بە رادەی زەکات مەرجە، ساڵهاتنەوە بە سەریدا مەرج نیە، رادە بۆیە مەرجە چونکە تێکڕایی بەڵگەکان هەیە، بەڵام ساڵهاتنەوە مەرج نیە چونکە نەشونمای تەواوە، لەبەر ئەوە لە دانەوێڵەو میوە دەچێ، یەکسەر لەسەر خەرمان زەکاتی لێ دەکەوێ، مەرجە ئەو زێڕو زیوەی لە کان دەردەکرێ لە زەوییەکی رەوادابێ، یا هی دەرهێنەرەکەبێ، وە دەرهێنەرەکەی لە ئەهلی زەکات بێ، کەواتە: زەکات لەسەر کۆیلە نیە، چونکە خۆیو ماڵکەی ماڵی ئاغاکەیەتی. بێبڕوایش رێگەی پێ نادرێ کەشت لە کان ببا بۆ خۆی، یا گەنجینەی دۆزراوەی کۆنی ولاتی ئیسلام ببا بۆ خۆی، هەروەك رێگەی

پێ نادرێ کە وێرانە ئاوەدان بکاتەوە، بەڵام ئەوەی کە ڕێگەی لێدەگرێ فەرمانڕەوایەو بەس. ئەوەندە هەیە ئەگەر لە پێش ئەوەدا قەدەغەی لێبکرێ بیبا بۆ خۆی دەبێ بەهی خۆی، ڕێك وەك دارکردن لە کەژ.

کاتی پێویستبوونی زەکات لەم جۆرە سامانەدا لەو دەمەوەیە کە کانەکە دەکەوێتە دەستی، کاتی دەرکردنی زەکاتەکەیش لەو دەمەوەیە کە پوختە دەکرێو خۆڵو شتی وای پێوە نامێنێ، چونکە کاتی پێویستبوونی زەکاتی دانەوێڵەش لە کاتی ڕەقبوونی دەنکەکەیەوەیە، بەڵام کاتی دەرکردنی لەپاش سوورکردنیەتی، زەکاتی کان چل یەك، وەك لە پێشەوە گوترا.

١٣٢) زەکاتی زێڕو زیوی شاراوەی کۆن:

گەنجینەی کۆنی شاراوەی سەردەمی پێش ئیسلام پێنج یەکی زەکات لێ دەکەوێ، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە گەنجینەی کۆنی شاراوەی دۆزراوەدا پێنج یەك دەکەوێ. (شەیخان) ساڵ بەسەردا هاتنەوە مەرج نیە، لەبەر ئەو بایستەی لەکاندا گوترا، لە پێویستبوونی ڕادەیشدا ڕاجیایی هەیە، گوتراوە: ڕادەی زەکات پێویستە چونکە ئەمیش وەك کان دەسکەوتی زەوییە، گوتراویشە: پێویست نیە، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە گەنجینەی کۆنی شاراوەی دۆزراوەدا پێنج یەك هەیە، لەم فەرموودەیەدا ڕادە بەمەرج نەگیراوە. گەنجینەی سەردەمی پێش ئیسلام بە جۆری مۆری سەردەمی نەفامیدا دەناسرێتەوە، وەك ئەوە ناوی پادشایێ لە پادشاکانی ئەوانی لێ هەڵکەنرابێ.

بزانن دەسگاکانی پیشەسازی هاوچەرخ کە بە ئامێری میکانیکی دەگەڕێن، هەروا ئەو دووکانو قەیسەریو بازاڕو خانووبەرانەی کە بۆ کریو بەرهەم دروست دەکرێن، ئەمانە هەموو دادەنرێن بە سامانی گەشەکردوو، هەموو سامانێکی گەشەکردوویش زەکاتی لێدەکەوێ، بەلام لەبەر هەمەکەی، چونکە ئەمانە سامانی نەگۆڕن، سامانی نەگۆڕیش زەکات لە بەرهەمەکەی دەکەوێ، بە پێودانی زەوی کشتوکاڵ، پێغەمبەری خوا (درودی خوای لەسەربێ) لە بەرهەمی زەویدا ئەگەر دێم بێ، یا بەراو بێ، وە بەئامێر ئاو نەدرێ دەیەکی داناوە، لەوەیش بە ئامێر ئاو بدرێ بیستیەکی داناوە، جا پێویستە هەمان بنەماو دەستوور لە کارخانەو کارگەی پیشەسازیو خانووبەرەی کرێدا جێبەجێ بکرێ.

بەلام خانووی تایبەتی کە نیشەجێی خۆیو خێزانی بێ ئەوە زەکاتی لێناکەوێ، چونکە ئەوە لە پێداویستییە بنەڕەتییەکانە. ئەمە بڕیاری لیژنەی لێکۆڵینەوە کۆمەلایەتییەکانە، کە لە دیمەشق لە مانگی ئەیلوولی ساڵی ١٩٥٦دا، گیراوە.

١٣٣) ئەوانەی کە زەکاتیان پێ دەدرێ:

زەکات دەدرێ بەم هەشت تاقمە، کە خوای گەورە لە نامەی خۆیدا ناوی دیاری کردوونو فەرموویەتی: {إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاء وَالْمَسَاكِينِ وَالْعَامِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ قُلُوبُهُمْ وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَارِمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ – سورة التوبة – ٩/٦٠}
واتە: خودای گەورە خۆی زەکاتی داناوە بۆ ئەم هەشت کۆمەڵە، لە موسڵمانان.

یەکەم: هەژاران.

دووەم: مسکین‌و بێنەوایان.

سێیەم: کارگوزارانی سەر زەکاتەکە خۆی.

چوارەم: نۆ موسڵمان‌و ئەو کەسانەی کە ئومێدی سوودی ئیسلامیان لێدەکرێ، بەوماڵی زەکاتە دڵنەوایی دەکرێن.

پێنجەم: ئەو بەندانە کە پێویستیان هەیە بەماڵ‌و پارە، بۆ ئازادبوونیان.

شەشەم: قەرزاران.

حەوتەم: تێکۆشەرانی رێگەی حودا.

هەشتەم: رێبواران.

تاقمی یەکەم:

هەژاران، هەژار ئەوەیە کە نە ماڵی هەبێ‌و نە کاسبی، یا ماڵ، یا کاسپی هەبێ، بەڵام بەشی نەکا. وەك ئەوە پێویستی بە دەبێ‌و دووی هەبێ، تەنانەت ئەگەر لە دوورە دەستیش ماڵی هەبێ هەر بە هەژار دادەنرێ، لەبەر ئەوە بۆی هەیە زەکات وەربگرێ هەتا ماڵەکەی دەگاتە دەستی، گریمان قەرزێکی دواخراوی هەبێ، مافی ئەوەی هەیە کە زەکات ئەوەندە وەربگرێ کە بەشی بکا، هەتا کاتی دانەوەی قەرزەکە، بەڵێ ئەگەر توانای کاسپی هەبوو زەکاتی پێ نادرێ، چونکە پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: زەکات بەم دوو کەسە ناشێ: نە بە دەوڵەمەندو نە بە پیاوی لەش ساخی بە توانا. بەڵام ئەگەر فەقێ بوو، ئەگەر خەریکی کاسپی دەبوو خوێندنەکەی لەکیس دەچوو ئەوە زەکاتی پێ دەچشێ بۆ ئەوەی بەردەوام بێ لەسەر خوێندنەکەی، بەڵام ئەگەر کەسێ دەیتوانی

کاسپی بکاو لەبەر خەریکبوون بە نوێژوو خواپەرستیو قورئانخوێندنەوە کاسپیی پێ نەدەکرا، ئەوە زەکاتی پێنادرێو ناچار دەکرێ کە کاسپیی بکا، چونکە رزگاربوون لە چاو لەبەریی خەڵك گەلێ لەو حاڵە باشترە!.

تاقمی دووەم:

مسکێنو بێنەوایان. مسکێن ئەوەیە: کە شتێکی هەبێ بەڵام بە باشی بەشی نەکا، وەك ئەوە پێویستی بەدە هەیە، بەڵام حەوتی هەیە، هەروا ئەو کەسەیش کە بتوانێ کاسپی بکا، بەڵام کاسپییەکەی بەشی نەکا، گریمان بازرگانیش بێو ئەوەندە سەرمایەیشی هەبێ کە بگاتە رادەی زەکات، هەر بۆی هەیە زەکات وەربگرێ لە هەمان کاتا پێ‌یستە لەسەری زەکاتی ماڵەکەی خۆشی بدا، چونکە دەبێ هەردوولایەنەکە رەچاو بکرێ، لایەنی پێداویستی، بەولایەنە زەکات وەردەگرێ، لایەنی رادەی زەکات، بەو لایەنە زەکاتەکەی دەدا.

تاقمی سێیەم:

زەکات کۆکەرەوەکان (کارمەندەکانی سەر زەکات) ئەو کەسەیە کە پێشەوای موسڵمانان دەیکا بە سەر کاری زەکات کۆکردنەوە، تابیدا بە پێشیاوەکانی، بە پێی فەرمانی خوای گەورە، جا بۆی هەیە بەمەرجی خۆی زەکات وەربگرێ، مەرجەکەیش ئەوەیە: شارەزای بابەتی زەکات بێ، هەتا بزانێ چی لە سامانا پێویستە، وە چەندە پێویستە، وە شایستەی زەکات کێیەو کێ نیە، هەروا دەبێ دەسپاكو ئازادبێ، دادپەروەربێ، موسوڵمانبێو بێبڕوانەبێ، چونکە ئەم سەرکاری یە بەر ویلا یەت

دەکـەوێ ئـەویش نەبەکۆیلـە دەدرێـو نـە بـە بێـبڕاوا، خـوای مـەزن دەفـەرموێ: (لا تتخـذوا بطـان مـن دونكـم) لـە غـەیری موسـڵمانانی خۆتان كەس مەكەن بە دۆستو ئەمیندار یاوەری خۆتـان!. عومـەر (رەزای خوای لێبێ) دەفەرموێ: ئەوان خوا بە ناپاكو نـا ئـەمینی داناون ئیتر ئێوە چـۆن متمانـەو ئـەمینی یـان پـێ دەكـەن. هـەروا خـوای گـەورە دەفـەرموێ: {وَلَـن يَجْعَـلَ اللَّـهُ لِلْكَـافِرِينَ عَلَـى الْمُـؤْمِنِينَ سَـبِيلاً – سـورة النـساء – ١٤١/٤} واتـە: خـوای گـەورە هـیچ رێگەیـەكی بـۆ بێبڕوایان لەسەر موسڵمانان نەهێشتۆتەوە.

تاقمی چوارەم:

نۆ موسوڵمان ئەوانـەن: كـە ئومێدی سوودی ئیـسلامیان لێـدەكرێ، ئـەم دەسـتەیەی دواوە دەبـن بـە چـەند جـۆرێ، جۆرێكیـان بێـبڕوان، لـە كۆناشتی وا رێی تێدەچوو كە دڵی بێ بـڕوا رابگـیرێ بـە ئومێـدی سـوودی ئیسلام، چونكە لە كۆنا ئیسلام وەك ئێستا ئـاوا بـاڵا دەسـت نـەبوو، بـەڵام ئێستا كە خودا سەری ئیسلامی بەرزەوە كردووە، پێویست بەشتی وا ناكا، جۆرێ تریان موسوڵمانی دەست رۆییـوی دەوڵەمەنـدن، ئومێـدی یاریـدەی ئیسلامیان لێـدەكرێ، ئەگـەر زەكاتیان پـێ بـدرێ هیـوای ئـەوە دەبـی كـە خەڵكی تر موسوڵمان بـبن. جۆرێكی تریـان ئـەو موسـوڵمانەن كـە زەكـات نـەدەر دەترسـێننو ناچـاریان دەكـەن كـە زەكاتەكـەی سـەریان بـدەن، جۆرێكی تریان ئەو موسـوڵمانانەن كـە سنووری وڵات دەپـارێزنو دوژمـن دەترسێنن. مەبەست لە نۆ موسـڵمانیش ئـەو كەسـەیە كـە تـازە موسـڵمان بووبێو هێشتا بە باشی دڵـی لەسـەر ئیـسلامەتی دانەمـەزرابێ. ئەمـە بـۆ دڵڕاگرتنی زەكاتی پێ دەدرێ.

تاقمی پێنجەم:

بەندەی کاغەز پێدراون، کە ئەو کۆیلانەن لەگەڵ خاوەنەکانیانا، بە نووسین ڕێکەوتون لە ماوەیەکی ناوبراودا بڕێ پارەی دیاریکراو لە جیباتی ئازادبوونی خۆیان بدەن بە خاوەنەکانیان، ئەمانە زەکاتیان پێدەدرێ هەتا ڕزگاریان دەبێ لە بەندی دیلی؟.

تاقمی شەشەم:

قەرزداران ئەم تاقمە دەبن بە سێ جۆرەوە...

جۆری یەکەم: کەسێکە قەرزی بۆ سوودی خۆی وەرگرتبێ‌و ئەوەندەی نەبێ کە بیداتەوە بۆ بێشەرعیش قەرزی نەکردبی، ئەمە هەتا قەرزەکەی بە تەواوی دەداتەوە بەقەد قەرزەکەی زەکاتی پێدەدرێ. ئەگەر دەیتوانی هەندێ لە قەرزەکەی سەری بە مالی خۆی بداتەوە لەسەر ئەوەوە لە مالی زەکات مەندەی قەرزەکەی بۆ دەدرێتەوە.

جۆری دووەم: کەسێکە قەرزی کردبێ بۆ نابڕێکردن‌و کوژانەوەی ئاژاوە، زەکات بەمە دەدرێ، بۆ ئەم مەبەستە، با دەوڵەمەندیش بێ.

جۆری سێیەم: کەسێکە قەرزاربووبێ بەهۆی دەستەبەرییەوە، ئەمە لەسەر ئەم شێوەیە زەکاتی پێدەدرێ: کاتێ دەستەبەرو دەستەبەر بۆکراو نەدارابن، یا دەستەبەر نەدارابێ‌و دەستەبەر بۆ کراو دەوڵەمەندبێ، بەلام رێگەی نەدابێ کە ببێ بە دەستەبەری، چونکە ئەگەر رێگەی دابێ‌و دەوڵەمەندبێ دەبێ خۆی قەرزەکە بداتەوە، بەلام کاتێ دەستەبەر دارابێ‌و دەستەبەر بۆ کراو نەدرابی دەدرێ بە دەستەبەر بۆ کراو نەك بە دەستەبەر.

١٣٤) لا باسێ (فەرعی):

ئەگەر کەسێ قەرزاربێو بە خاوەن قەرزەکە بڵێ: زەکاتم بدەرێ هەتا قەرزەکەتی پێ بدەمەوە، ئەویش وای کرد، ئەوە بری زەکاتەکە دەکەوێ، بەلام قەرزارەکە بۆی هەیە کە نەیداتەوە پێی لەباتی قەرزەکەی، ئەگەر خاوەن قەرزەکە بە قەرزارەکەی گوت: ئەو قەرزەی لەسەرتە بمدەرەوە هەتا لە باتی زەکات بیدەمەوە پێت. ئەویش بە گوێی کرد، ئەوە قەرزوەرگرتنەوەکە دادەمەزرێ. بەلام مەرج نیە کە بیداتەوە پێی لەباتی زەکات، ئەگەر قەرزی لەسەر کەسێ بوو، گوتی: ئەو قەرزەی لەسەرتە دام بەتۆ لەباتی زەکات، لەسەر فەرمایشتی دروست بەوەندە بری زەکات ناکەوێ، بەڵکوو دەبێ قەرزەکەی لێوەربگرێتەوەو ئەوسا لە باتی زەکات بیداتێ. گوتراویشە: برێتی زەکاتەکە دەکەوێ هەوەك سپاردەیش لەکاتی وادا بەبێ وەرگرتنەوەیش برێتیی زەکات دەکەوێ.

تاقمی حەوتەم:

تێکۆشەرانی رێگەی خودان: مەبەست لەمانەیش ئەو غەزاکەرانەن کە لەبەر رەزای خودای گەورە غەزا دەکەن، بەبێ ئەوە کە مووچەیەکیان لە ماڵی تالانیو شتی وا بۆ براِبێتەوە، ئەمانە با دەوڵەمەندیش بن زەکاتیان پێ دەدرێ، هەتا ببێ بە کۆمەکی بۆیان لە لەسەر غەزاکردن!

تاقی هەشتەم:

رێبوارە: بۆیە وای پێ دەگوترێ چونکە بەرێدا رادەبوورێ، ئەمیش بەم دوو مەرجە دروستە زەکات وەربگرێ.

یەکەم: سەفەرەکەی سەفەرێکی ڕەوابێ.

دووەم: ئاتاج بێ، پێویستە زەکات دابەش بکرێ بەسەر ئەم هەشت تاقمەدا وە بەپێی توانا هیچ تاقمێکیان بێ بەش نەکرێ، چونکە ڕووکاری ئایەتەکە وا دەگەیەنێ کە زەکات هاوبەشە لە نێوانی ئەم هەشت تاقمەدا. جا ئەگەر تاقمەکان هەندێکیان نەبوونو هەندێکیان هەبوون، زەکاتەکە دەدرێ بەو تاقمانەیان کە هەن، بە ڕێژەیەکی یەکسان لە نێوانی تاقمەکاندا، بەلایەنی کەمەوە دەبێ زەکاتەکە بدرێ بەسێ کەس لە هەموو تاقمێ، چونکە خودای گەورە لە ئایەتەکەدا بە داڕێژگە (صیغە)ی کۆناوی تاقمەکانی بردووە، ئەوەندە هەیە ئەگەر زەکات کۆکەرەوە لە ئارادا نەبوو، وەك ئەوە خاوەن ماڵ خۆی زەکاتەکەی بەسەر شایستەکانا دابەشدەکرد، ئەوە دەیدا بە حەوت تاقمەکەی تر، لە کاتێکیشدا کە یەك کەس بەس بێ بۆ کۆکردنەوەی زەکات، کە شتی وا لە شەرعا دروستەو ڕێش دەکەوێ، لە کاتی وادا بەشی تاقمی زەکات کۆکەرەوەکان دەدرێ بە یەك کەس چونکە خۆی یەك کەسە، لە توانادا نیە بدرێ بە دوو کەس.

جا ئەگەر زەکاتدەر زەکاتەکەی دابەشکرد بەسەر دووکەسدا لە تاقمێ، لە هەمان کاتدا توانای ئەوەی هەبوو کە بەشی کەسی سێیەمیش بدا لەو تاقمە، ئەوە بەشی کەسی سێیەمی پێ دەبژێررێو ئەو ئەندازەیەی زەکات هێشتا لە سەرماوە. ئەوەندە هەیە ئەگەر لەهەر تاقمێ سێ کەسی دەست نەکەوت چەند کەس هەبوون لەو تاقمە، پشکی ئەو تاقمە دەدا بەوان! لە هەمان کاتا بۆی هەیە بەشی ئەو تاقمە بکا

بەسێ پشکەوە، چەند کەس لەو تاقمە هەبوون پشکی خۆیان بداتێو چەندکەس نەبوون پشکەکەیان لەسەر ئەم شێوەیە دابەش بکا: ئەگەر ئەو چەند کەسەی لەو تاقمە کە پشکی خۆیان وەرگرتووە هێشتا هەر شایستەی زەکات وەرگرتن بوون، ئەوە لەسەر فەرمایشتی هەرە دروست ئەو پشکانەیش کە ماون هەر دابەش دەکرێتەوە بەسەر ئەوانا، دەنا دەدرێ بە کەسانی تر، بەپێی یاسایەکی تر[1]!.

١٣٥) پێنج کەس هەن زەکاتیان پێناشێ:

یەکەم: دەوڵەمەند، بەهۆی ماڵەوە، یا بەهۆی کاسپییەوە بەپێی فەرموودەی خۆشەویست {درووودی خوای لەسەربێ}: زەکات بەم دوو کەسە ناشێ: نە بە دەوڵەمەندو نە بە پیاوی لەشساخی توانا. بەڵێ ئەگەر مرۆڤی لەشساخی تونا کاسپیی دەست نەدەکەوت ئەوکاتە زەکاتی پێ دەدرێ!.

---

(١) لێرەدا ئیجازو ئیختیصارێکی زۆر موخیلل‌و موهمی هەڵەو هۆی سەر لێشێوان لە فقه المیسرەکەدا هەیە، هەر کەسێ نەگەڕێتەوە بۆ سەر کیفایەتو لئەخیارەکە وەرگەڕانەکەی بەندە بەهەڵە دادەنێ، بۆیە بە پێویستم زانی ئەمە روون بکەمەوە بە شێوەیەکی گشتی هەر کەسێ گومانێکی لە وەرگەڕاوەکەی بەندە بۆ پەیدا بوو، وە بە بۆچوونی ئەو من لە مەسەلەکە حاڵی نەبووم بۆیە بەو شێوەیە وەرم گێڕاوە، با بەوردی سەرنجی کفایة الاخیارە کە بدا، ئەوسا دەزانێ گەشتەکە چۆنە.

- وەرگێڕ -

دووەم: کۆیلە چونکە ئەویش مادەم گوزەرانی لەسەر ئاغایەتی لە حوکمی دەوڵەمەند دایە، وەکی تریش ئەو خۆیو هەرچی هەیە هی ئاغاکەیەتی، ئیتر زەکات چۆن وەربگریٚ؟ وەریشی بگریٚ بۆ خۆی نیە.

سێیەم: ئەم دوو بنەماڵەیە زەکاتیان پیٚ ناشیٚ: بنەماڵەی بەنی شاهەو بنەماڵەی بەنی موطەلیب، چونکە پێغەمبەری خوا دەفەرمویٚ: ئەم زەکاتە چڵکاوی دەستی خەڵکانە، لەبەر ئەوە نە بە موحەمەدو نە بە کەسوکاری موحەممەد ناشیٚ (موسلیم). جاریٚ حەسەنی کچەزای پێغەمبەر {دروودی خودا لەسەر پێغەمبەرو رەزای خودا لە ئیمامی حەسەن بیٚ} مناڵ بوو، دەنکیٚ خورمای زەکاتی هەڵگرتو نایە ناو دەمیەوە، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربیٚ} پەنجەی کرد بەدەمیداو خورماکەی بە لیکەکەیەوە لە دەمی دەرهێناو تێی خوڕیو پێی فەرموو: قخ قخ، یەع یەع، ئینجا فەرمووی: چ عەجەب نازانیکە ئێمەی خانەوادەی محمد زەکات ناخۆین! (شەیخان گێڕاویانەتەوە). لە گێڕانەوەیەکی موسلیمدا: ئەوە چۆن نازانی کە زەکات بە ئێمە ناشیٚ!. بەڵام ئەوەندە هەیە ئەم خزمو کەسوکارانەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربیٚ} ژیوارو نەفەقەیان لەسەر بەیتولمالە، جا هەندیٚ زانا ئەوەیان لە لاپەسەندە ئەگەر ئەم کەسوکارانەی حەزرەت نەدارابوونو لە بیتولمال گوزەرانیان بۆ دابین نەدەکراو پشکەکەی خۆیان لە مفتەماڵ (فایأ) وەك جاران پیٚ نەدەدرا، کە دەکاتە یەك لە بیستو پێنجی مفتەماڵ، لەم کاتەدا دروستە زەکاتیان پیٚ بدریٚ.

چوارەم: هەرکەسیٚ ژێوار (نەفەقە)ی لەسەر زەکاتدەرەکە بیٚ، وەك ژنیو باوكو دایکی هەژاری، چونکە ئەمانە ژێواریان مسۆگەرە، کەواتە:

دەوڵەمەندو بێ ئاتاجن‌و هەژار نین، لە راستیدا ئەم رایە دروستترین رایە. گەرچی گوتراویشە: دروستە زەکاتیان پێ بدرێ، چونکە ناوی هەژار ئەوانیش دەگرێتەوە. ئەوەندە هەیە ئەگەر کەسێ ئەو ژێوارەی وەری دەگرت بەباشی بەشی نەدەکرد، وەك ژنێ نەخۆش بێ، یا ژێواری کەسێکی خۆیی لەسەربێ، ئەو ژێوارەی کە لە مێردەکەی وەری دەگرێ بە باشی بەشی ژیواری خۆی‌و ئەو کەسەی کە ژیواری لەسەریەتی‌و بەشی چارەی نەخۆشییەکەیی نەدەکر، ئەمە لەم بارو دۆخەدا بۆی هەیە زەکات وەربگرێ (ئەمە فەرمایشتی قەففالە)،

پێنجەم: بێبڕوا (کافر) چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} بە موعاذی فەرموو: جا ئەگەر بۆ ئەمەیش بە گوێیان کردی، ئەوا پێشیان رابگەیەنە: کە خودا زەکاتی لەسەریان داناوە، لە دەوڵەمەندەکانیان وەردەگیرێ‌و دەدرێتەوە بە هەژارەکانیان، ئەوەتانێ لەم فەرموودەوە ئەوە وەردەگیرێ کە زەکات لە موسوڵمان وەردەگیرێ‌و دەدرێتەوە بە موسڵمان خۆیان. لە هەمان کاتا ئەو زاتانەی کە دەفەرموون: راگوێزانەوەی زەکات لە شارێکەوە بۆ شارێکی تر دروست نیە، ئەم فەرموودەیە دەکەن بە بەڵگە لەسەر ئەوە. بەڵام ئیمامی نەوەوی لە شەرحی صەحیحی موسلیما {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ؟: کردنی ئەم فەرموودەیە بە بەڵگەی ئەم مەسەلەیە زۆر رۆشن نیە، چونکە راناوی کۆ لە وشەی (دەدرێتەوە بە هەژارەکان = یان) هەڵ دەگرێ مەبەست لێی هەژارانی موسڵمانان بێ، هەڵیش دەگرێ مەبەست لێی هەژارانی ئەو شارەبێ، یا هەژارانی ئەو ناوچەیەبێ، ئەم بۆچوونەیش لە بۆچوونی پێشوو ئاشکراترە. خودا بۆ خۆی لە هەموو کەس باشتری لێدەزانێ (أ . ه) دەی ئەمەیش یاسایەکی

شەرع شوناسییە: هەر بەلگەیێ کرا بە بەلگە لەسەر شتێکی تایبەتو لە هەمان کاتا هەڵی دەگرت کە بکرێ بە بەلگە لەسەر شتێکی تریش، ئەوە ئەو بەلگەیە لە بەلگەییێ دەکەوێو نابێ بە بەلگەی ئەو شتە تایبەتە. زیاد لەسەر ئەمەیش ئایەتی دابەشکردنی زەکاتیش بەسەر ئەو هەشت تاقمەدا تێکراپی دەگەیەنێ، کە دەفەرموێ: {إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ لِلْفُقَرَاء وَالْمَسَاكِينِ} هێشتا ئەوەیش ماوە کەسێ بڵێ: فەرموودەکەی پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: لە دەوڵەمەندەکانیان وەردەگیرێو دەدرێتەوە بە هەژارەکانیان، ئەمە بەس بەلگەیەکی ئاشکرایە لەسەر ئەوە کە خەڵکی یەمەن بۆیان نیە لە شارێکەوە زەکات بگوێزنەوە بۆ شارێکی تر، کەواتە نابێ بە بەلگە لەسەر هەموو شارو گوندێکی تر کە لە یەمەن نەبن!.

بەهەر حاڵ یاران (ئەصحاب لە مەزهەبی شافیعیدا) دەفەرموون: دروست نیە زەکات لە شارێکەوە بگوێزرێتەوە بۆ شارێکی تر. گوتراویشە: گواستنەوەی زەکات بەبێ گومان زەکات لە کۆڵ دەخا، بەڵکوو رەویانی لە کتێبی (البحر)دا دەفەرموێ: گواستنەوەی زەکات بەبێ گومان دروستە. بە تایبەتی لە کاتێکا کە لەو ناوچەدا کە زەکاتەکەی بۆ دەگوێزرێتەوە خزمی هەژاری زەکاتدەرەکەی تیابێ، چونکە هەژارەکان چاویان لە دەستی خزمەکانیانەو لە دڵەوە بە تەمای ئەوەن، بە مەرجی ئەوە لە شاری سامانەکەدا هەژاری زۆر ئاتاجی ئەو زەکاتە نەبێ، دەنا لە کاتی وادا لەبەر ناچاری دەدرێ بە هەژاری شوێنەکە خۆی، ئەگەر هەژاری خزم لە شوێنێکی ترو هەژاری شاری ماڵەکە بۆ هەژاری یەکسان بوون، بەشی هەردوولایانی لێدەدا، خودا خۆی لە هەموو شتێ باشتر دەزانێ.

١٣٦) خێری سوننەت (صدقه التطوع):

خێـری سـوننەت سـوننەتە، بـەپێی نامـەی خـواو سـوننەتی پێغەمبـەرو یـەکگرتنی نەتـەوەی ئیسلام، خـوای گـەورە دەفـەرموێ: {مَّن ذَا الَّذِي يُقْرِضُ اللّهَ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضَاعِفَهُ لَهُ - سورة البقرة - ٢/٢٤٥} واتـە: ئـای بـۆ خـودا پـێ داوێ قـەرزێکی جوان بـدا بەخودا، خودا بە چەندین قات هەقی بۆدەکاتەوە، مەگەر هەر خوا خۆی بزانـێ کـە ژمـارەی ئـەو چـەندین قاتانـە چـەندە. لـە ئایـەتێکی تـردا دەفـەرموێ: {وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُم مِّنْ خَيْرٍ تَجِدُوهُ عِندَ اللَّهِ هُوَ خَيْرًا وَأَعْظَمَ أَجْرًا - سورة المزمل - ٧٣/٢٠} واتـە: هـەر خێـرو چاکەیێ لە پێش خۆتانەوە رەتی بکەن بۆ ئـەو دنیاتـان، ئـەوە زەخیرەو دەسمایەیەکی چاکە لەلای خودا، بزانن هیچ خێرێ لەلای خـودا نافـەوتێ، دیارە خێرێ بە دەستی خۆتان بۆ خۆتانی بکەن ئـەوە گـەلێ لـەوە باشـترە کە چاوەڕوانی دەستی ئەمو ئەو بکەن. خۆشەویستیش (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەموێ: ئەو کەسەی خێرێ بکا لە حەلاڵ، خودای مهرەبـان بـە دەسـتی راستی وەری دەگرێو خـۆی پـەروەردەی دەکـاو نەشـونماو گەشـە دەکـا، تـا بەقـەد کێـوێ گـەورە دەبـێ، وەك چۆن یـەکێ لـە ئێـوە جوانوومایـنێ یـا پارینـە وشـترێ بـۆ خـۆی بـە دڵو بـەداو پـەروەردە بکـا ئـاوا، (موسـلیم) هـەروا دەفـەرموێ: بـا پیـاو لـەو دینـارەی هەیـەتی خێـری لێبکـا، یـا لـەو درەمەی هەیەتی، یا لەو مەنە گەنمەی هەیەتی خێری لێبکا. (موسلیم) هـەروا دەفـەرموێ: هـەر کەسـێ خـۆراك دەرخـواردی برسـی بـدا، خـودای گەورە میوەی بەهەشتی بە نسیب دەکا، هـەر کەسـێ موسڵمانێکی تـوونی

پاراو بکا، لە رۆژی قیامەتدا خودای باڵا دەستو شکۆمەند رەحیقولە ختوومی بە نسیب دەکا، کە لەم ئایەتەدا باسی دەکاو دەفەرموێ: يسقون من رحيق مختوم: شەرابی پاکی سەربەمۆریان دەرخوارد دەدرێ، وە هەرکەسێ ئیمانداریکی رووتەڵە پۆشتە بکاتەوە، خودا لە بەرگەسەوزەکانی بەهەشت پۆشتەی دەکاتەوە! (ئەبو نەعیم لە ئەلحولیەدا، بە رشتەیەکی لاواز گێڕاویەتەوە) بە هەر حاڵ خێرکردنو شت بەخشین لە هەموو کاتێکا سوننەتە بە تایبەتی لە مانگی رەمەزانا خێرترە، سوننەتە لە مانگی رەمەزاندا موسوڵمان دەست کراوەبێو چاوی خێری لە خێزانی خۆیو لە هەژارانیش بێ، چەندەی لە تواناداهەیە هەرزانییان تێبخا، لەمەدا پێغەمبەر بکا بەسەرمەشق، چونکە پێغەمبەر بۆ سەخێتی مانەدی نەبوو، بە تایبەتی لە رەمەزاندا، لە هەموو کاتێکی تر بەخشندەتر بوو، هەروا خێرو سەدەقە سوننەتە لەکاتی کاروباری گرنگا، وەك خەتمی قورئانو قازانجکردنی باشو رزگار بوون لە چورتم، وە کاتی نەخۆشیو کاتی سەفەر، یا لە مەککەو مەدینەدا، خودا پیرۆزتریان بفەرموێ، هەروا لە کاتی غەزاو حەجداو، لە کاتە پیرۆزەکاندا وەك مانگی رەمەزانو دەی یەکەمی مانگی قوربانو رۆژی جەژنەکانو رۆژی هەینی. هەمیشەیش سوننەتێکی گەورەیە موسڵمان چاکە لەگەڵ خزمو کەسوکاری خۆیو هاوسێ ماڵو هاوسێ دووکانو هەموو جۆرە هاوسێو دۆستو برادەرێکی تری خۆی بکا، بگرە زەکاتی فەرزیش بدرێ بە خزمی هەژارو هەژاری دراوسێو هەژاری دۆست باشترە، هەروا کەفارەتو نەزرو شتی تری لەم بابەتە بۆ ئەمانە خێرترە!.

هەتا لەناو خزمانا کامیان زیاتر دژایەتی لەگەڵ زەکاتدەرەکەدا هەبێ، زەکاتەکە بەوە خێرترە، بە مەرجێ هەژار بێ، هەروا خێریش بەوە خێری زیاترە، بەڵام بۆ خێری سوننەت خزمی ناکۆك لەگەڵ خێرکەرەکەدا مەرج نیە هەژار بێ! چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: گەورەترین خێر ئەو خێرەیە کە بدرێ بە خزمێ لە دڵەوە دژت بێ!. خێری پەنامەکی لە خێری ئاشکرا باشترە، بەڵام هەموو کاتێ نا، خزم با ماڵەکەیشی دووربێ هەرپێش دەخرێ لەسەر دراوسێی بێگانە، چونکە خێر بە خزم دوو خێرە، هەم خێرەو هەم خزم بەسەرکردنەوەیە، باش نیە شتی خراپ هەڵبژێرێ بۆ خێر، بەڵام ئەگەر جلێکی نوێ بکرێ بۆ خۆت و کۆنەکەت بکەی بە خێر بەر ئەمە ناکەوێ، واباشە خۆ بپارێزێ لە خێرکردن لە ماڵی شوبهەدار، ئیبنو عومەر {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: درەمێ خێر لە ماڵی حەرام وەرنەگرم، لە ترسی ئەوە کە تووشی حەرامخواردن نەبم، ئەوەم لەوە پێ باشترە کە لە ماڵی حەڵاڵی خۆم شەش هەزار درەم خێربکەم!. خێرکردن دەبێ لەسەر ئەم شێوەیە بێ: ژیواری خۆی و خێزانی و ئەوەی پێویستی بێ بۆ خۆی و بۆ ئەوان و بۆ بەرژەوەندی ئایینی ئەوە جێ بەجێ بکا، ئەنجا ئەوەی کە لەو ئەندازەیە پترە بۆی هەیە کە خێری لێبکا بەڵام ئەگەر لەکاتی تەنگانەدا بەرگەی نەدەگرت نابێ هەموو ئەوەی کە لەوە زیاتر بێ بکا بە خێر!.

بۆ دەوڵەمەند ڕەوا نیە کە خۆی وا پیشان بدا کە ئاتاجی هەیە هەتا بەو مەهانەیە خێری سوننەت وەربگرێ! چونکە پیاوێ لە دانیشتوانی صوففە مرد، دوو دیناری زێڕی لە پاش بەجێمابوو، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرموی: ئەم دوو دینارە دووداخی ئاگرن بۆ

خاوەنەکەی! واتە: ئەو پیاوە لە ژیانیدا کە خاوەنی ئەم دوو دینارە بووە چۆن خۆی لەناو ئەم هەژارانەدا جێکردۆتەوە هەتاخێری پێبکرێ؟ هەروا کەسێ پیشەیێ بە جوانی بزانێ هەتا هەیبێ، حەرامە کە سواڵ بکا، تەنانەت ئەگەر شت لە خەڵك وەربگرێ پێی حەرامە، خێر کەمیش بێ هەر خێری هەیە، خوای گەورە دەفەرموێ: {فَمَن يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ - سورة الزلزلة - ٧/٩٩} واتە: هەرکەسێ هەرچەندێ خێر بکا، کەم بێت یان زۆر، بابەقەد تۆسقاڵێ بێ، پاداشتی باشی ئەو خێرە وەردەگرێتەوە! لە فەرموودەیشدا دەفەرموێ: خۆتان لە ئاگری دۆزەخ رزگار بکەن ئەگەر بەهۆی بەخشینی لەتێ دەنکە خورمایەکیشەوە بووە (شەیخان). واباشە کە بە تایبەتی بۆ خێرپێدان پیاوچاکان و ئاتاجان بەسەربکرێنەوە، نازین بە خێرکردنەوە حەرامە چوونکە پاداشتەکەی پووچ دەکاتەوە، خوای گەورە دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ لاَ تُبْطِلُواْ صَدَقَاتِكُم بِالْمَنِّ وَالأذَى كَالَّذِي يُنفِقُ مَالَهُ رِئَاء النَّاسِ - سورة البقرة - ٢/٢٦٤} واتە: ئەی ئیمانداریند! پاداشی باشی خێرو خێراتی خۆتان بەمنەت و شاباش پووچ مەکەنەوە، چونکە ئەوە دەبێ بەهۆی دڵی خێرپێکراوەکە، شتی وا خێر پوچ دەکاتەوە، چونکە لاسایی خێرکردنی ئەوکەسانەیە کە بۆ ریابازی خێر دەکەن. سوننەتە لەوماڵە ببەخشێ کە لەبەر چاوی خۆشەویستە، خوای گەورە دەفەرموێ: {لَن تَنَالُواْ الْبِرَّ حَتَّى تُنفِقُواْ مِمَّا تُحِبُّونَ - سورة آل عمران - ٩٢/٣) واتە: ناگەنە بە پایەی چاکەی نایاب، هەتا لە نایابی سامانەکانتان بەخت نەکەن لە رێگەی خوادا.

١٣٧) ڕۆژوو (الصيام):

ڕۆژوو له زمانی عەرەبیدا پێی دەگوترێ صەوم، صەوم له زمانی ئەواندا واته: خۆگرتن له کردنی شت، بەم واتایەیە کە خوای گەورە دەفەرموێ: {إنّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا – سورة مريم – ٢٨/١٩} واته: نەزرم کردووە بۆ خوای میهرەبان کە خۆ له قسەکردن بگرم. له شەرعیشدا بریتییە لە خۆگرتن له ئارەزووەکانی دامەن‌و سك! له شەبەقەوە هەتا خۆرئاوابوون، لەگەڵ نیازو نێتی بەڕۆژووبوون له شەوەوە.

بڕیارەکەی:-

ڕۆژوو فەرزێکە له فەرزە گەورەکانی شەریعەتی ئیسلام، فەرزبوونی بە نامەی خواو سوننەت‌و یەکگرتنی نەتەوەی ئیسلام سەری گرتووە، خوای گەورە دەفەرموێ: {كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكُمْ – سورة البقرة – ١٨٣/٢} هەروا دەفەرموێ: {فَمَن شَهِدَ مِنكُمُ الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ – سورة البقرة – ١٨٥/٢} له فەرموودەی دروستدا دەفەرموێ: ئیسلام لەسەر پێنج بنیات امەزراوە له فەرموودەکەدا دەفەرموێ: یەکێ لەو پێنج بنیاتە ڕۆژووە، پیاوێکیش عەرزی پێغەمبەری کرد: کام ڕۆژووە لەسەرم فەرزە پێمی بفەرموو؟ فەرمووی: بەس ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان. مەرجی فەرزبوونی ئەوەیە ڕۆژووەوانەکە موسڵمان‌و ڕەسیدەو هۆشیارو توانابێ. چونکە هیچ فەرزێ لەسەر بێبڕوای بنەڕەتی (کافری ئەصلی) نیە بەڵکوو دایش نامەزرێ، چونکە کافر ئەهل نیە بۆ پەرستن‌و عیبادەت‌و خواپەرستی لێ

ناوەشێتەوە، ڕۆژوو لەسەر منداڵو شێت نیە، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەم سێ کەسە قەڵەمی تەکلیفیان لەسەر نیە: خەوتوو هەتا خەبەری دەبێتەوە، منداڵ هەتا ڕەسیدە دەبێ، شێت هەتاچاك دەبێتەوەو دێتەوە سەر هۆش. (ئەبو داوود). بەڵام کەسێ لە بنەڕەتەوە تونای ڕۆژووی نەبێ، یا ئەگەر بەڕۆژووبێ زیانێکی وای لێ بدا کە بەرگەی نەگرێ، جا لەبەر پیریی بێ یا لەبەر نەخۆشییەکی وابێ کە ئومێدی چاکبوونەوەی نەبێ، یا لەبەر هەر هۆیەکی ڕەوای تربێ، ئەوە ڕۆژووی لەسەر نیە، بەڵام دەبی کەفارەتەکەی بدا،کەفارەتەکەی ئەوەیە. ئەگەر هەیبوو لە جیاتی ڕۆژوووی هەموو ڕۆژێ مشتێ خۆراك دەدا بە شایستەکانی زەکات، گریمان نەدارابوو لەوەدوا دەوڵەمەند بوو ئەوە دەبێ کفارەت بدا لە کاتی دەوڵەمەندیدا.

فەرزەکانی:

ڕۆژوو پێنج فەرزی هەیە:

یەکەم: نییەت، جێگەی نیەت شەوە، کاتی نیازهێنان ڕۆژوو لە خۆر ئاوابوونەوەیە هەتا شەبەق. هەموو ڕۆژێ بەشەو دەبێ نییەت بهێنێ، چونکە هەموو ڕۆژێ پەرستشێکی سەربەخۆیە، لەبەر ئەم بەڵگەیەش کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەرکەسێ لە شەودا نیەتی ڕۆژوو گرتنی نەبێ بە ڕۆژ بووی نیە بەڕۆژووبێ! (ئەحمەدو ئەبو داوودو نەسائیو تیرمیذی).

دووەمو سێیەم: خۆگرتنە لە خواردنو خواردنەوەو ئەوەی لە ڕیزی ئەم دوەدابێ، با کەمیش بێ، لە شەبەقی بەیانەوە هەتا ئاوابوونی هەتاو

یاسای هەمەگر (زابت) بۆ ئەمە ئەمەیە: ڕۆژوو پووچ دەبێ بە گەیشتنی هەر شتێ کە بەپێی باوی زمان پێی بگوترێ: ماددەوە، وە قەوارەی هەبێ، لە دەرەوەی لەشەوە بۆ ناو هەر شوێنێ لە لەش کە بەپێی باوو یاسای زمان پێی بگوترێ بۆشایی، بەمەرجێ لە ڕێگەی کراوەوە بڕواتە ژوورەوە، وە بەقەستی بێ، وە بە هەڵەو لەبیرچوون نەبێ!.

چوارەم: خۆگرتن لەسەر جێیو خۆرەحەتکردن بە دەستی خۆیو بە شتی تریش، سەربەڵگەی ئەمە ئەم ئایەتەیە: {فَالآنَ بَاشِرُوهُنَّ وَابْتَغُواْ مَا كَتَبَ اللّهُ لَكُمْ وَكُلُواْ وَاشْرَبُواْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ - سورة البقرة - ٢/١٧٨}

بەڵام ئەگەرلە بیری نەبوو شتی خوارد، یا شتی خواردەوە، یا لەگەڵ ژن دروست بوو، ئەوە ڕۆژووەکەی ناشکێ، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کەسێ لەبیری نەبوو کە بە ڕۆژوووە، وەشتی خوارد یا شتی خواردەوە، ئەوە با ڕۆژووەکەی نەشکێنێ، بەوە ڕۆژووەکەی ناشکێ، ئەو ئاوو نانەیش کە دیخوات ڕزقو ڕۆزییە کە خودا بۆی دەرەخسێنێ! (رواه الجماعە). هەروەها پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: خودا تۆڵەو سزای ئەم سێ جۆرە گوناهەی لەسەر ئوممەتم هەڵگرتووە:

یەکەم: گوناهێ کە خاوەنەکەی بە هەڵەیبکا

دووەم: گوناهێ کە خاوەنەکەی لە بیری نەبێ.

سێیەم: ئەو شتانەی کە بە زۆر پێیان بکەن! (ئیبنو ماجە/ طەبەرانی/ حاکم).

پێنجەم: خۆگرتن لە خۆرشانەوە بە قەستی، بەڵام ئەگەر رشانەوە زۆری بۆ هاوردی، ئەوە رۆژووەکەی ناشکێ، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کەسێ رشانەوە زۆری بۆ هێناو رشایەوە بەبێ خواستی خۆی، لە هەمان کاتا بە رۆژوو بوو، ئەوە گێڕانەوەی لەسەر نیە، بەڵام ئەگەر خۆی خۆی رشاندەوە با رۆژووەکەی بگرێتەوە (د/ت/ن).

١٣٨) رۆژوو بەچی پوچ دەبێتەوە:

رۆژوو بە زۆرشت پووچ دەبێتەوە:

یەکەم: بردنە ژوورەوەی شتێ لە دەرەوەی لەشەوە بۆ ناوەوەی بە قەستی، ئیتر خوا ئەوشتە خۆراك بی یانا، جگەرە کێشان بەر ئەمە دەکەوێ، مەرجی ناوەوەی لەش ئەوەیە کە دەبێ، بۆشایی بێ، ئیتر مەرج نیە کە ئەو شوێنە بۆشە هێزێکی وای تیابێ کە خواردەمەنی، یا دەرمامان بگۆڕێ، کەواتە: ناوکەلەی سەرو ناوگوێ دەگرێتەوە، چونکە ئیبنو عەبباس {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: رۆژوو بەوە دەشکێ کە دەچێتە ناولەشەوە، نەك بەوە کە لە ناوەوەی دێتە دەرەوە! ئەوە تا بەپێی قسەکەی ئەو هەموو ناوەوەیێ بەردەکەوێ وە رۆژووی پێدەشکێ، ئیتر شتەکە خۆراك بێ یا شتێ تربێ جیاوازی نیە.

بزانە! ئەگەر دەسنوێژ گر زیادەڕەوی کرد لە ئاو لە دەمو لووت راناداو لە ئەنجامی ئەوەدا ئاو گەیشتە ناو بۆشایی قوڕگی، یاناوسکی، ناوبرناخی، ئەوە رۆژووەکەی دەشکێ، چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: زیادەڕەوی لە ئاو لە دەمو لووتڕادانا بکە، مەگەر کاتێ

کـه بـه ڕۆژوو بیـت؟ چـونکه زیادەڕەوییەکـه لـەم دوو کاتــەدا ڕۆژوو دەشکێنێ بۆیه پێغەمبـەر ڕێگـەی نـادات، دەنـا نـەیی لێ نـەدەکرد، بـەڵام ئەگـەر بـەبێ زیـادەڕۆیکردن ئاوپەڕییـه قـورگی، یـا گەیـشته بۆشـایی، وە بەقەستی نەبوو، ئەوە ڕۆژوو ناشکێنێ، چونکه بەر ئەو هەڵەیه دەکەوێ، که چاوپۆشـی لێکـراوە.. ئەوەنـدە هەیـه ئەگـەر ئـاوی کـردە نـاودەمو نـاو لـووتی بـەنیازی ئـاو لـە دەمو لووتراداڕانیـشی نـا، وە ئاوەکـه پەڕییـەناو بۆشـایی قـوڕگی یانـاو بۆشـایی لای سـەرووی لـووتی ئـەوە ڕۆژووەکـەی دەشکێ، چونکه سوچ له خۆیـەتیو کاریـشی بەشتی واتـە: نیـە! بەشـی وا نیـە تەنانـەت ئەگـەر ژنـێ پەنجـەی بکـا بـەناو شـەرمی خۆیـا، لـەکاتی تاراتگرتندا، لەسەر فەرموودەکـەی ئیبنـو عـەبباس، ڕۆژووەکـەی دەشـکێ، لـە ڕاسـتیدا ئـەو ئەوەنـدەی لەسـەرە کـە دیـوی دەرەوەی شـەرمی بـشوا، ئەوەی کە بەدەرەوە نیە شۆردنی لەسەر نیە.

دووەم: ڕۆژوو دەشکێ به شاف هەڵگرتنو بەشت خـستنە نـاو دیـوی نـاوەوەی چـووکی نێرینـەو زێـی مێینـەوە بـەپێی فەرموودەکـەی ئیبنـو عـەبباس، کـە کـەمێ لەمـەوپێش نوسـیمان، ئـەم فەرمایـشتەی ئیبنـو عەبباس دوو بەشه، ئەم شتانه له بەشی یەکەمی چەرت دەکرێ: پـەڕینی مـێش بـۆ نـاو قـوڕگی ڕۆژووەوانو گەیـشتنی تـۆزی ئـاردو تـۆزی ڕێگـەو دووکەڵی بخوورو شتیوا بۆ ناو قورگو بۆشایی، له بەشی دووەمیشی ئـەم شـتانه چـەرت دەکـرێن: دەرچـوونی خـوێنی بێنوێـژیو زەیـستانیو منداڵبوونو خۆرشانەوەو ئاو هێنانەوە، چونکه ئەوانەی لەبەشـی یەکـەمی فەرموودەکەی ئیبنو عەبباس چەرتمان کردن، گەرچی لەو شتانەیشن کـه دەچـنه ژوورەوە بـۆ نـاو بۆشـایی لـەش، لەگـەڵ ئەوەیـشدا ڕۆژوویـان

پێناشکێ، چونکه چوونه ژوورەوەکەیان بە قەستی نیە، ئەوانەیشی لە بەشی دووەمی.

فەرموودەکەی ئیبنو عەبباس چەرتمان کردن، گەرچی لەو شتانەیش کە لەناو لەشەوە دەردەچن، بەڵام ڕۆژوو دەشکێنن. مایەوە سەر شرنقەو دەرزی لێدان، خوا لە دەمارەوە لێ بدرێ، یا لەلا ڕانو ماسوڵکەوە لێ بدرێ، ئەم ڕاجیایی تیا دایە، گوتراویشە: ڕۆژوو دەشکێنێ، گوایە بەر رووکاری بەشی یەکەمی فەرموودەکەی ئیبنو عەبباس دەکەوێ، کە دەفەرموێ: ڕۆژوو بەوە دەشکێ کە دەچێتە ناو لەشەوە!.

سێیەم: ڕشانەوە کە بە قەستی بێ، بەڵگەکەی ڕابورد.

چوارەم: جووت بوون لە پێش‌و پاشەوە بە قەستی، بەڵگەکەی پاش تۆزێ دێ.

پێنجەم: ئاوهێنانەوەو خۆ ڕەحەتکردن، جا بەخۆ تێسوین بێ، یا بە دەست پیاهێنان بێ، ئیتر خۆی دەستی پیابێنێ، یا ژنەکەی یا کەنیزەکەکەی جیاوازی نیە، هۆی بوونی ڕەحەتبوون بەهۆی ڕۆژووشکاندن دەگەڕێتەوە بۆ سەر ئەم شیکردنەوەیە: مەبەستی گەورە لە جووتبوون ڕەحەتبوونە، جا لە شوێنێ جووت بوون بەبێ ڕەحەتبوونیش ڕۆژوو بشکێنێ، ڕەحەتبوون کە مەبەستی گەورەی جووتبوونە، با بەبێ جووتبونیش بێ، چۆن ڕۆژوو ناشکێنێ؟! کەواتە دەیشکێنێو زیاتریش! بەڵام تەنیا لەم دوو کاتەدا ئاوهاتنەوە ڕۆژوو ناشکێنی، ئەگەر بە بیرلێکردنەوە، یا بە شەیتانبوون ئاوی هاتەوە ڕۆژووەکەی ناشکێ.

شەشـەم و حەوتـەم: بێنوێـژیو زەیـستانی، چـونکە ڕۆژوو کاتـێ دادەمـەزرێ کـە ئـەم دووە نـەبن، دەی ئەگـەر یـەکێ لـەم دووە لـەناو ڕۆژووەکەدا ڕوویدا ڕۆژووەکـە پـوچ دەبێـت، بـەپێی گوتـەی عائیـشە {ڕەزای خوای لێبێ} کـە دەفـەرموێ: جـاران بـە سـەرینی پێغەمبـەر خـۆی {دروودی خوای لەسەربێ} کـە دەکەوتینـە بێنوێژییـەوە، لـەپاش پاکبوونـەوەو خۆشـۆردن، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فـەرمانی پێمـان دەکـرد: کـە ڕۆژووی ڕەمـەزان بگێڕینەوە، بەڵام نوێژ نەگێڕینەوە. دەی ئەگەر ڕۆژوو لەکاتی بێنوێژیـدا دابمـەزرێ پێغەمبـەر فـەرمانی نـەدەکرد بـە گێڕانـەوەی ڕۆژووی کـاتی بێنوێـژی. لـە هەمانکاتـدا خـودا بـۆ بارسـووکی نوێـژی لەسـەر ئـافرەتی بێنوێـژو زەیـستان هـەلگرتووە، لەبـەر ئـەوە پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی نـەکردووە بـە گێڕانـەوەی نوێـژ! چونکە بـە درێـژایی ساڵو لـە زۆربـەی تەمەنـدا شـتی وا زۆر زەحمەتـە، وەك ڕۆژووەکـە نیـە کـە ساڵی مانگێ بێو بەس!.

هەشتەم: شێتی، بـە پێـی فەرمایـشتی پێغەمبـەر {دروودی خوای لەسەربێ}: ئەم سێ کەسە قەڵەمی تەکلیفیان لەسەر نیە تا کۆتـایی فەرموودەکـە کـە لە زنجیرەی (١٣٦)دا ڕابورد.

نۆیەم: بـێ بڕوابوونـەوە: وەرگـەڕان لـە ئـایین: پاشـگەزبوونەوە کـە برێتییە لە پچڕاندنی ڕشتەی ئیسلامەتی، جا بـەگوتاربێ یـا بـەکرداربێ، یا بە بیروباوەڕ بێ، بەپێی فەرمایشتی زاتی مەزن: {وَمَن يَرْتَدِدْ مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالآخِرَةِ – سورة البقرة – ٢/٢١٧} هـەروا بـەپێی ئـەم فەرمایـشتەی

تـری {لَـئِنْ أَشْـرَكْتَ لَيَحْـبَطَنَّ عَمَلُـكَ - سـورة الزمـر - ٦٥/٣٩}.
گومانیش لەوەدا نیە کە ئەهلی کوفر هەموو یەك میللەتن؟.

دەیـەم: بوورانەوەیـە، ئەگـەر سـەرو مڕبـوو، بەدرێـژایی ئـەو ڕۆژە یـەك هەناسـە، یـا پـتر، نەهاتـەوە سـەر هۆشـی خـۆی ئـەوە ڕۆژووەکـەی پووچە، دەنا دادەمەزرێ ئەگەر تۆزێ یا زیاتر هاتەوە سەر هۆشی خۆی، بەڵام ئەگەر وا ڕێکەوت بەدرێـژایی ڕۆژ نووست ڕۆژووەکەی دادەمـەزرێ، چونکە خـەوتوو شیاویی (ئەهلییـەتی) هەیـە بۆ ئاخـاوتن لـە گـەڵی، بـە پێچەنەوەی کەسێ کە لە هۆشخۆچوبێ.

١٣٩) چی لە ڕۆژودا سوننەتە:

بۆ ڕۆژووەوان ئەم سێ شتە سوننەتن.

یەکەم: کاتێ بەراستی بۆی دەرکـەوت کـە شـەو داهـاتووە بـە پەلـە ڕۆژووەکەی بـشکێنێ. چـونکە خۆشەویـست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفـەرموێ: مەردوم هەتا پەلە لە بەربانگ بکەنو بەربانگ نەخـەن بـەفنگاو لـەکاتی خۆیا ڕۆژوو بشکێنن، ئەوە نیشانەی ئەوەیە کە هێشتا هەر باشنو لـەرێی ڕاست لایان نـەداوە. (شـەیخان). ئیبنـو حیببـانیش لـە صـەحیحی خۆیـدا دەگێڕێتـەوە کە: دەستوری پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} وابوو هەر ڕۆژێ بە ڕۆژوو بوایـە، نوێـژی شـێوانی نـەدەکرد، هـەتا چـەندد دەنگـێ فەریکـە خورمایـان بـۆ دەهێنـا، یـا ئاویـان بـۆ دەهێنـا، جـا دەنکـە خورماکـانی دەخوارد، یا ئاوەکەی دەخواردەوە، ئەوجا نوێژی شێوانی دەکرد، ئەمە لـە هاوینا کە فەریکە خورما هەیـە، بـەڵام لـە زسـتانا، لـە پێـشکردنی نوێـژی

شێوانا، یا بەخورما دەیشکاند، یا بەئاو. سونەتە لە زستانا بەربانگ بەخورما یا بە ئاو بکاتەوە، لە هاوینیشا بە فەریکە خورما یا بە ئاو ڕۆژوو بشکێنێ، لەبەر فەرموودەکەی پێشەوە. لەبەر ئەوەیش چونکە ئەم دوو شتە هەرەیەکەی سوودێکیان هەیە لەم بارەیەوە: شیرینی هێز دەبەخشێ، ئاویش ناو سك پاك دەکاتەوە... ڕەویانیش دەفەرموێ: بەڵام ئەگەر خورما نەبوو بە شیرینی بیشکێنێ، چونکە ڕۆژوو چاووهەنای چاو کز دەکا، بەڵام خورما ڕۆشنی دەکاتەوە، شیرینیش بە گشتی دەوری خورما دەبینێ، کەواتە کە خورما نەبوو شیرینی جێگەی دەگرێتەوە.

دووەم: دواخستنی پارشێو، لە فەرموودەدا دەفەرموێ: دواخستنی پارشێو لە ڕەوشتی پێغەمبەرە خاوەن پەیامەکانە. (ئیبنو حەببان لە صەحیحەکەیدا گێڕاویەتەوە).

دیسان لە فەرموودەدا دەفەرموێ: ئۆمەتی من هەتا پەلە لە بەربانگ بکەنو پارشێو دوا بخەن، ئەوە نیشانەی ئەوەیە کە هێشتا لەسەر ڕەوشتی باشی خۆم ماونو پەیڕەوی سونەتی من دەکەن. (ئیمامی ئەحمەد لە موسنەدی خۆیدا گێڕویەتەوە) سەرەڕای ئەوەیش دروستی ڕەوایی پارشێو ئەوەیە: کە یاریدەی عیبادەتکردن دەداو خواپەرست بەهێز دەکا، دەی هەتا دوابکەوێ باشتر دەبێ بەمایەی بەهێز بوون بۆ ڕۆژووەوان.

ئەوەی کە ئەصڵی سونەتی پارشێوە، پارشێو بەکەمێ خواردنیش یا بە کەمێ خواردنەوەی ئاویش جێبەجێ دەبێ، بەڵام واباشە پارشێوێکی وا بکا کە ببێ بەهۆی بەهێزبوون بۆ ڕۆژووەوان. ئیبنو حەببان لە صەحیحەکەیدا هەیە: ئەگەر بە قومێ ئاویش بووە پارشێو بکەن.

کاتی پارشێو لە نێوەشەوەوە دەست پێدەکا، ئیمانی رافعی لە کۆتایی کیتابی ئیمانا ئەم مەسەلەیەی باس کردووە..

سێیەم: زمانی بپارێزێ لە قسەی پڕو پووچو قسەی بێشەرعی جا ئەگەر ئەو قسەیە دەبوو بەهۆی گوناهباری، وەك غەیبەتو پاشەملەو دووزمانیو درۆی نارەواو شتی تری لەم بابەتانە ئەوە نادروستو نارەوایە، جا لەم کاتەدا زمان پاراستن لەم جۆرە قسانە بۆ رۆژووەوان، غەیری رۆژووەوانیشن، نەوەك سوننەتە، بەڵکو فەرزە، ئەوەتا لە صەحیحی بوخاری شەریفا دەفەرموێ: ئەو رۆژووەوانەی کە واز نەهێنێ لە قسەی نارەواو لە کاری نارەوا خودا کاری بەوەی ئەو نیە کە دەمی خۆی ببەستێو واز لە خواردنو خواردنەوە بهێنێ! لە حەدیثدا دیسان دەفەرموێ: گەلێ رۆژووەوان بەس برسێتیی لە رۆژووەکەی بۆ دەمێنێتەوە گەلێ شەو نوێژکەریش هەر شەونخوونیو ماندووبوونەکەی بۆ دەمێنێتەوە لە شەونوێژەکەی (حاکم)وە دەیش فەرموێ: ئەم فەرموودەیە بەپێی مەرجی بوخارییە کە دایناوە بۆ فەرموودەی دروست. سەرەرای ئەم بەڵگانەیش قەسەی نابەجێ پاداشت پووچ دەکاتەوە.

١٤٠) ئەو رۆژانەی کە رۆژوویان تیادا نادروستە:

رۆژووی رۆژی جەژنی رەمەزانو رۆژەکانی جەژنی قوربان نادروستە، لە صەحیحەینا هەیە: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} رێگەی نەداوە کە لە رۆژی جەژنی رەمەزانو لە رۆژی جەژنی قورباندا کەس بەرۆژووبێ. بەهیچ شێوەیەك رۆژووی ئەم دوو رۆژە دروست نیە، بە نیازی سوننەت بێ، یا بە نیازی فەرزبێ، یا بەنیازی نەزربێ، یا یا

بەنیازی هەر نیازێکی تربێ دروست نیە، هەروا گرتنی رۆژوەکانی ئەییامو تەشریقیش دروست نیە، کە برێتین لە سێ رۆژووەکەی پاش رۆژی یەکەمی جەژنی قوربان، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نەهی کردووە لە گرتنیان. (ئەبو داوود بە رشتەیەکی دروست گێڕاویەتەوە).

لە صەحیحی موسلیما دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: سێ رۆژی پاش رۆژی یەکەمی جەژنی قوربانیش، کە مەشهورن بە ئەیامو تەشریق، واتە: رۆژانی قوربانی سەربڕینو کردنی گۆشتەکەیان بە لەتکە گۆشتو قەدید، بە هەڵخستنی لەبەرخۆر، ئەم سێ رۆژەیش رۆژانی خواردنو خواردنەوەنو بە کەڵکی رۆژوونایەن، رێك وەك رۆژی یەکەمی جەژن، بەڵام خوا دایناون بۆ یادو زیکری خۆی. گوتراویشە: بۆ ئەو حاجییەی کە تەمەتتوع بە عەمرە دەکاو لە هەمان کاتا هەدیی بەیتی نیە، ئەوە بۆی هەیە کە ئییامو تەشریق بە رۆژووبێ، لەجیاتی سێ رۆژی کافارەتەکەی کاتی حەج، مەبەست ئەو سێ رۆژەیە کە لەم ئایەتەدا ئاماژەی بۆ کراوە: {فَمَن تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ إِذَا رَجَعْتُمْ - سورة البقرة - ٢/١٩٦}. واتە: هەر کەسێ لە پاش کردنی عەمرە ئیحرامی شکاندو خۆشی وەرگرتەوە تا کاتی ئیحرامی حەج دادەبەستێ ئەوە چی بۆ هەڵسووڕا لە ئاژەڵێ دەست بدات بۆ قوربانی سەری ببڕێ، دەی کەسێ ئاژەڵی دەست نەکەوێ ئەوە پێویستە کە سێ رۆژ بە رۆژووبێ لە کاتی حەجدا، وە حەوت رۆژیش کە گەڕانەوە بۆ وڵاتی خۆتان. لە بوخاری شەریفا، لە عائیشەو ئیبنو عومەرەوە، دەگێڕێتەوە: دەفەرموون {رەزای خوایان لێبێ}: رێگە نەدراوە

بەكەس كە لە سێ رۆژەی ئەییامو تەشریقا بە رۆژووبێ، مەگەر بۆ ئەو حاجییە كە ئاژەڵی دیاری بەیتی دەست نەكەوێ. ئیمامی نەوەوی ئەم فەرمایشتە بە پەسەند دادەنێ، لە پێش ئەویشا ئیبنو صەلاح بە فەرمایشتی صەحیحی داناوە.

١٤١) رۆژووی رۆژی گومان (صوم یوم الشك):

روژووی رۆژی گومانەرۆژ،بە نیازی رۆژووی سونەتی بێهۆ، نادروستە، هەروا بەناوی ئەوەیشتەوە كە لە رەمەزانە هەر نادروستە، بەڵگەی ئەم بڕیارەش ئەم گوتەیەی عەمماری كوڕی یاسرە كە دەفەرموێ: هەركەسێ رۆژووی ئەو رۆژە بگری كە خەڵك گومانی لێدەكەنو لێیان روون نیە كە ئەو رۆژە لە رەمەزانە، یا نا، ئەوە لە فەرمانی پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) لەم بارەیەوە دەرچووە. (ترمیذی و ئیبنو حەببانو حاكم بە دورستیان داناوە، بوخاریش بە تەعلیق گێڕاویەتەوە). گریمان ئەگەر كەسی نەزری كرد گومانە رۆژ بە رۆژووبێ رۆژووەكەی دانامەزرێ. بەڵام ئەگەر رێكەوتی رۆژووی سونەتی ئاسایی خۆی كرد ئەوە نادروست نیە، وەك ئەوە رۆژ نا رۆژێ بەرۆژووبیو لە رۆژی گومانە رۆژووەكەدا سەرەی رۆژووی سونەتی خۆی بێ، پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) دەفەموێ: بە رۆژوو دوو رۆژ لە پێش رەمەزانا بەرۆژوو مەبن، مەگەر بۆ كەسی رۆژووی خۆی بگرێ، وەك ئەوە دەستووری وابێ دوو شەممەو پێنج شەممە بە رۆژوو بێ. (شەیخان) هەروا نادروستە كە گومانە رۆژ بلكێنێ بە رۆژووی پێشیەوە،

چونکه لـه حـاڵی وادا سـەر بـۆ ئـەوە دەکێـشی کـەس بـۆ مـانگی نـوێی ڕەمەزان نەگەڕێ. ڕۆژە گومان ئەم سێ جۆرەی هەیە:

١) خەڵکی لـە خۆیانـەوە بیکـەن بـە مقۆمقۆ گوایـە مانگیـان دیـوە، بەبێ ئەوە بڵێن فیسارەکەس دیویەتی.

٢) چەند کەسێ لەوانە کە شایەتییان وەرنـاگرێ بـۆ سـاخبوونەوەی مـانگی نـوێ، شایەتی بدەن لەسـەر دیتنـی، مـانگی نـوێی ڕەمـەزان، وەك منـاڵانو ژنـانو بـەدکارانو بەنـدە، کـە لـە ئـاخرڕۆژی لـە (مـانگی کۆمەڵەمانگ (شەعبان)دا ئەو شایەتیە بدەن.

٣) ئەگەر باوەڕی وابوو ئەو کەسەی دەڵێ مـانگم دیـوە ڕاسـت دەکا، ئەوە پێویستە بە ڕۆژووبێ، بەڵام ئەگەر باوەڕی پێکرد ئەوە دروسـتە بـە ڕۆژووبێ، بەڵام ئەگەر دوو دڵ بوو لەوەدا کە ڕاست دەکا یانا حەرامـە بـە ڕۆژووبێ.

١٤٢) بڕیاری دروستبوون لە ڕۆژی ڕەمەزانا:

هەر کەسێ لـە مـانگی ڕەمـەزانا بـەڕۆژوبێ، بـە قەسـتی بـە جـووت بـوون، ڕۆژووەکـەی تێـك بـدا، کـەفارەتی گـەورەی دەکەوێتـە سـەر، بـە مەرجێ جووتبوونەکە تەواو بێو پێـی گوناهبـار ببـێ، کەواتـە: کـەفارەت نیە لەسەر کەسێ کە لە ڕەمـەزانا بـەڕۆژوو نـەبێو جـووت بـوون ئـەنجام بدا، یا لەسەر کەسێ لەبیری نـەبێ بـە ڕۆژووەو دروسـت ببـێ، پێغەمبـەر (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: خودا تۆڵەی ئـەم گوناهانـەی لەسـەر ئومـەتم هـەڵگرتووە: گوناهـێ کـە خاوەنەکـەی بـە هەڵـە بیکـاو گوناهـێ کـە

خاوەنەکەی لەبیری نەبێ کە ئەو کارە لەو کاتەدا درسوت نیە، کەفارەت لەسەر ژنیش نیە، چونکە ئەو هەر بە تێچوونی سەری چووك بۆ ناو لەشی ڕۆژووەکەی دەشکێ، بەر لەوە جووتبوون ببێ بە جووتبوونی تەواو، ئەوە ڕۆژووەکەی دەشکێ، هەروا ڕێبواریش کەفارەتی لەسەر نیە ئەگەر دروست بوونەکە بەو نیازە بێ کە ڕۆژووەکەی پێ بشکێنێ، چونکە مافی ئەوەی هەیە ڕۆژووەکەی بشکێنێ، ئەمەیش لەسەر فەرمایشتی دروست، هەروا کەفارەت نیە لەسەر کەسێ کە کات بە شەو بزانێو جووت ببێ، ئەوسا دەربکەوێ کە ئەو کاتە ڕۆژ بووە شەو نەبووە، چونکە بەمە تاوانبار نابێ، جا هەر کاتێ لەسەر ئەم شێوەیەی پێشەوە کەسێ جیماعی کرد، کەفارەتی ڕۆژووەکە یەکێکە لەم سێ شتە، بەریز دەکەوێتە سەری، وەك لەم فەرموودەیەدا دەفەرموێ: پیاوێ هاتە خزمەتی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! فەوتاوم. فەرمووی بۆچی فەوتاوی؟ گوتی: لە ڕەمەزاندا بە ڕۆژوو بووم‌و لەگەڵ ژنەکەم دروست بووم. فەرمووی: ئایا هەتە کە بەندەیێ ئازادا بکەی؟ گوتی: نەء. فەرمووی: ئەی دەتوانی دوو مانگ لەسەر یەك بەڕۆژووبی؟ گوتی نەء، فەرمووی: ئەی دەتوانی نانی شەست هەژار بدەی؟ گوتی نەء. ئەبو هورەیرە فەرمووی: جا پیاوەکە لە لای پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دانیشت، هەتا زەمیلەیێ خورمایان هێنا بۆ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: ئەمە بکە بە خێر، پیاوەکەیش گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! کێ لە ئێمە هەژارترە تا پێی بدەم! دەسا بەو خودایە، لەم پەڕی مەدینەوە هەتا ئەو پەڕی مەدینە خێزانێکی وای تێدانیە کە وەك خێزانەکەی خۆم پێویستی بەم خورمایە هەبێ! جا پێغەمبەر

{درودی خوای لەسەربێ} وەها پێکەنی تەنانەت ددانە پێشینەکانی وەدەرکەوتن، ئینجا فەرمووی: دەبڕۆ دەرخواردی خێزانەکەی خۆتی بدە. (شەیخان) لە گێڕانەوەیەکی ئەبو داوودا دەفەرموێ: حەلانەیێ خورمایان بۆی هێنا ئەندازەی پازدە مەن (صاع) خورمای تیابوو. جا هەرکاتێ کە نەیبوو هیچیان بدا دەکەوێتە ئەستۆی هەتا دەیبێ.

رووکاری فەرموودەکە وا دەگەیەنێ: کە هەژارێ ئەم کەفارەتەی لەسەر بێ، دروستە بیدات بە کەسوکاری خۆی، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} بە پیاوەکەی فەرموو: دەبڕۆ دەرخواردی خێزانەکەی خۆتی بدە، بەڵام لەسەر فەرمایشتێ کە بە صەحیح دادەنرێ، وە فەرمایشتێکی تر بەرابەری هەیە، دەفەرموێ: دروست نیە بیدات بە کەسوکاری خۆی، دەق وەك زەکاتو چەشنە کەفارەتەکانی تر چۆن دروست نین بدرێن بە کەسوکار، کەفارەتی جووتبونیش هەر وا. فەرموودەکە بەسێ جۆر تەئویل دەکرێ (بەڵام بەندە تەرجەمەم نەکرد چونکە ئێرە شوێنی ئەو جۆرە وردکارییانە نیە، ئەوە دەبێ لە موتەووەلاتا باس بکرێ — وەرگێڕ).

١٤٣) مردوویێ رۆژووی لەسەربێ:

کەسێ بمرێو رۆژووی رەمەزان قەرزار بێ ئەمە حاڵیەتی: ئەگەر بەر لەوەی بۆی رێبکەوێ قەزای بکاتەوە مرد، وەك ئەوە هەتا کاتی مردنی مەهانە رەواکەی هەرمابێ، ئەوە نەگوناهبار دەبێو نە کەفارەتو نە قەزای لەسەرە، بەڵام ئەگەر بەبێ مەهانە فەوتاندبووی، یاخود

مەودای بوو بیگێڕێتەوەو بە ئارەزوو نەیگێڕابۆوە، دەبێ بەم شێوەیە فیدیەی بۆ بدرێ: لە کەلەپووورە بە جێماوەکەی، لە بریتیی هەر رۆژە رۆژوویەك مشتێ دغڵ بدەن بە هەژارێ. ئەمە فەتوای عائیشەو ئیبنو عەبباسە، {رەزای خوایان لێبێ} ئەم فەرموودەیەش بەڵگەی ئەوەیە: ئەگەر کەسێ مردو قەرزاری مانگی رۆژوو بوو، با هەقدارەکەی لە بریتی هەر رۆژە رۆژوویەکی، ژەمێ خۆراك بدا بە گەدایێ! (تیرمیذیو ئیبنو ماجە گێڕاویانەتەوە. تیرمیذی دەفەرموێ: قەسەی راست ئەوەیە: کە ئەم فەرموودەیە مەوقووفە لەسەر ئیبنو عومەر).

لە فەرمایشتێکی تردا دەفەرموێ: مەرج نیە فیدیەی بۆ بدرێ، بەڵکوو هەقدارەکەی هەقی هەی خۆی رۆژووەکەی بۆ بگرێتەوە، بگرە شتی وا سوننەتە، بەپێی ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: ئەگەر کەسێ مرد، رۆژووی لە سەربوو هەقدارەکەی دەیگێڕێتەوە بۆی!. (شەیخانو کەسانی تریش گێڕاویانەتەوە) لە گێڕانەوەیەکا: ئەگەر ویستی لە جیاتی ئەو بە رۆژووی بێ دژایەتی نیە لە نێوانی ئەم دوو فەرموودەیەدا، کە یەکێکیان دەفەرموێ: هەقدارەکەی خۆی رۆژووەکەی بۆ بگرێتەوە، وە ئەوی تریان دەفەرموێ: با هەقدارەکەی لە بریتی هەر رۆژە رۆژوویەك ژەمێ خۆراك بدا بە گەدایێ چونکە ئەمە ئەوە دەگەیەنێ کە هەر کام لەم دووکارە بکرێ بریتی کاری پێویست لەم مەسەلەیەدا دەکەوێ، خوا بە رۆژووگرتنەوە، یا بەخۆراك بەخشین بێ.

١٤٤) پیری ئیختیارو کەسێ لە ڕیزی ئەوابێ:

پیرو ئیختیارێکی وا کـە توانـای ڕۆژووی نـەبێ، یـا ڕۆژوو توشـی ئەرکێکی دیژواری بکاو پیرێژنو نەخۆشێ کە ئومێدی چاك بوونـەوەی لـێ نـەکرێ، ئەمانـە ڕۆژوویـان لەسـەر نیـە، بـەڵام تۆڵـە (فیدیـە)یـان دەکەوێتە سەر، کە برێتییـە لـە پێدانی ژەمـێ خـۆراك بـە مـسکێنێ، لـە جیاتی ڕۆژووی هەر ڕۆژێ کە فەوتابێ، بەپێی فەرمایشتی خـوای گـەورە: {وَعَلَـى الَّـذِينَ يُطِيقُونَـهُ فِدْيَـةٌ طَعَـامُ مِـسْكِينٍ – سـورة – ٢/١٨٤} واتـە: پێویـستوفەرزە لەسـەر ئـەو کەسـانە کـە لەشـساغنولە شـوێنی خۆیانـان، بـەڵام لەبـەر پیریو ناتـەواوی) وە، بـە خـەرجکردنی هـەموو توانـایی نـەبێ، نـاتوانن ڕۆژوو بگـرن، لەسـەر ئەوکەسـانەی کـە ئەمـە حاڵیانە فەرزە: ئەگەر بە ڕۆژوو نەبوون، تۆڵەی ئەو ڕۆژووەیان بدەن، بۆ هەر ڕۆژەی ئەنـدازەی خواردەمـەنی کەدایـەك. ئیبنـو عـەبباس {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: ئەم ئایەتە بڕیارەکەی هەڵ نەوەشاوەتەوە، بەڵکوو ئەمە سەبارەت بە پیاوو ژنی ئیختیارە، کە نەتوانن بەڕۆژووبن، لە جیاتی هـەر ڕۆژێ ڕۆژوو شکاندن دەبێ ژەمێ خۆراك بدەن بە کەدایێ.

١٤٥) ژنی دووگیانو ژنی مەمکدەر:

ژنی دووگیانو ژنی منداڵبەبەر، ئەگەر لە ترسی گیانی خۆیان یا لـە ترسی نەخۆش کەوتنیان ڕۆژوویان نـەگرت، پێویـستە قـەزای ڕۆژەووەکـە بکەنەوەو، فیدیەیان لەسەر نیە، دەق وەك نەخۆش وان. بەڵام ئەگـەر لـە ترسی منداڵەکەیان ڕۆژوویان نەگرت، وەك ئـەوە سـکپڕ مەترسـی ئـەوەی هەبێ کە سکەگکەی لەباربچێ، وە منداڵبـەبـەر مەترسـی ئـەوەی هـەبێ کـە

شیرەکەی کەم بکا، ئەوە گێڕانەوەو برێتییان لەسەرە، کە برێتییە لە خۆراکدان بە گەدایێ لە برێتی رۆژێ کە بە رۆژوو نەبن، بەپێی ئەم ئایەتە {وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ} لە فەرموودەیشدا دەفەرموێ: خودای گەورە هەم رۆژووە هەم نیوە نوێژی لەسەر رێبوار هەلگرتووە، لەسەر سکپڕو منالبەریش رۆژووی هەلگرتووە. (ئەحمەدو ئەبو داوودو تیرمیذیو نەسائی گێڕاویانەتەوە. تیرمیذی بە فەرموودەیەکی جوانی داناوە). وەکی تریش ئەم رۆژوو شکانە، سەرەڕای ئەم ئایەتو فەرموودەیە هۆی تریشی هەیە کە ئەمەیە: دەبێ بەهۆی بووژانەوەی دووسەر کە برێتین:لە دایكو منالکەی!.

١٤٦) نەخۆشو رێبوار:

بۆ نەخۆشو رێبواریش پێ نەبوون دروستە لە رەمەزانا، بە پێی ئایەتی: {فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ – سورة البقرة – ٢/١٨٤} واتە: جا هەرکەسێ نەخۆش بێ، یا لەسەر سەفەربێ، وە بەرۆژوو نەبێ، ئەوە دروستە، بەلام دەشێ کە مەهانەکەی نەما چەند رۆژی خواردووە، ئەوەندە رۆژ قەزا بکاتەوە. بۆ نەخۆش ئەم دوو شتە بە مەرج گیراوە: تووشی ئازارێکی سەخت ببێ بەهۆی گرتنی رۆژووەکەوە، یا مەترسی ئەوەی هەبێ کە درەنگ چاك ببێتەوە.

جا ئەگەر نەخۆشینەکە سەرومڕبوو، بوارەی نەدەدا، ئەوە مافی ئەوەی هەیە هەر لە شەوەوە نیێت نەهێنێ، بەلام ئەگەر پچڕ پچڕ بوو، وەك کەسێ تاوە تاوە تای لێبێو ناو بەناو لەرزو تاکەی بەری بدا، ئەوە ئەگەر لە شەوا تاداربوو بۆی هەیە هەر لە شەوەوە واز لە نیێت بهێنێ،

دەنـا لەسـەریەتی کـە بەشـەو نیـّت بهێنــێ، جـا ئەرگـەر ئاتـاج بـوو ڕۆژووەکەی بشکێنێ، دەنا بە تەواوی بکا، ئەمـە کاتێ وایـە کـە مەترسی نەمانیی خۆی نەبێ بەهۆی ڕۆژووەکـەوە، بـەلام ئەگـەر مەترسی ئـەوەی هەبوو، ئەوە لە سریەتی کە بە ڕۆژوو نەبێ!

بزانە کە زۆر بۆهێنانی برسێتیو تونێتی دەق وەك نەخۆشی وایە، ئەم دوەیش دەبن بەهۆی ڕۆژووشکاندن، بـەپێی ئـەو مـەرجو حاڵەتانـەی کە بۆ نەخۆشی دانراون.

بـەلاّم ڕێبـوار بـەم مەرجانـە مـافی ڕۆژوو نـەگرتنی هەیـە: دەبـێ سـەفەرەکەی درێـژو ڕەوابـێ، کەواتـە: لـە سـەفەری کـورتو لـە سـەفەری گوناهـا ڕێگـەی ڕۆژوو نـەگرتنی پـێ نـادرێ، چـونکە هـۆی بارسـووکی نابەستڕێ بەبێ فەرمانی خواوە، گونـاه نابـێ بـەهۆی بارسووکی! وەلێ بۆ ڕێبوار ڕۆژووگرتن باشترە، بە مەرجێ زیانی پێ نەگەیەنێ، ئەگەر دەبـوو بەهۆی زیان بۆی ئەوە پێنەبوون خێرترە!.

١٤٧) ڕۆژووی سوننەت (صوم التطوع):

گرتنی ڕۆژووی ڕۆژی دوو شـەممانو پێـنج شـەممان زۆر سـوننەتە، بەپێی ئەو فەرموودەیەی کە ئـەبو هورەیرە {ڕەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتـەوە، دەفـەرموێ: پێغەمبـەر {درودی خوای لەسەربێ} زۆر جاران ڕۆژی دوو شـەممانو پێـنج شـەممان بـەڕۆژوو دەبـوو. (ئەحمـەد بەرشـتەیەکی دروسـت گێڕاویەتـەوە) گرتنـی ڕۆژووی ئـەیامو لبیـزیش لـە هـەموو مانگـێ سوننەتە، واتە: ڕۆژە شـەو ڕووناکـەکان، کـە بـرێتین لـە ڕۆژانـی سیازدەو چاردەو پـارزدەی مـانگ، بـەپێی گوتەکـەی ئـەبو زەڕ {ڕەزای خوای لێبێ} کـە

دەفەرموێ: پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} گردبووی بە یاسا فەرمانی پێکردین کە ئەو ڕۆژانەی شەوەکانیان هەتا بەیانی مانگەشەو، بەڕۆژووبین، کە بریتین لە ڕۆژانی سیازدەو چاردەو پازدە. فەرمووی: دەیفەرموو {درووده خوای لەسەربێ}: گرتنی ئەم سێ ڕۆژە لە هەموو مانگێ، وەك ئەوە وایە کە کەسێ بە درێژایی ساڵ، ساڵ دوانزەمانگە بەڕۆژوو بێ.) نەسائی گێڕاویەتەوە، ئیبنو حەببان بەدروستی داناوە). سوننەتە شەش ڕۆژ لە مانگی شەشەڵان بەڕۆژوو بێ، چونکە خۆشەویست {درووده خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەرکەسێ لە پێشدا ڕۆژووی مانگی ڕەمەزان بگرێ، وە لە پاش ئەویش شەش ڕۆژ لە مانگی شەشەڵان بگرێ، ئەوە وەکوو بە درێژایی ساڵ بەڕۆژوو بێ وایە. (رواه الجماعة الا البخاری والنسائی).

ئەم شەش ڕۆژە سوننەتە بەسەر یەکەوە بگیرێن‌و یەك سەر لە دوای ڕۆژی جەژنەوە دەستیان پێبکا، چونکە باشترینی چاکە چاکەی بەپەلەیە، باشترین خێر خێری بەپەلەیە، سوننەتە گرتنی ڕۆژووی ڕۆژی نۆهەم‌و دەهەمی موحەڕەم، ئیبنو عەبباس {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} کە تەشریفی هات بۆ مەدینە، تەماشای کرد جوولەکەکان دەی موحەڕەم بە ڕۆژوو دەبن، فەرمووی: ئەم ڕۆژووە هی چییە؟ گوتیان: ئەمڕۆ ڕۆژێکی زۆرباشە، ئەمە ئەو ڕۆژەیە کە خودا نەوەی حەزرەتی یەعقووب پێغمبەری تێدا ڕزگارکردووە لە دەستی دوشمنی خۆیان، مووسا لەم ڕۆژەدا سوپاس بۆ خودا لەسەر نیعمەتی قوتاربوون لە دەستی دوشمن بەڕۆژوو بووە، وە ئێمەیش چاو لەو دەکەین‌و دەیگرین، حەزرەتیش {درووده خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کەوابی بۆ من ڕەواترە کە پەیڕەوی مووسا بکەم لەمەدا هەتا

شێوه.. جا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} خۆی گرتنی، وە فەرمانیشیدا بە گرتنی ڕۆژووەکەی لە لایەنی موسوڵمانانەوە. (شەیخان).

دیسان لە ئیبنو عەبباسەوە دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ڕۆژی دەی موحەڕەم کە ناودارە بە ڕۆژی عاشوورا بەڕۆژوو بوو، وە فەرمانیدا بە موسڵمانانیش کە ئەو ڕۆژە بە ڕۆژووبن. گوتیان: ئەی پێغەمبەری خوا! ئەم ڕۆژە جوولەکەو گاوریش ڕێزی لێدەگرن، فەرمووی: کەواتە خوا حەزکات ئەگەر ماین‌و نەمردین لە ساڵی ئایندەدا ڕۆژی نۆهەمیشی دەگرین، تا خۆمان لە گاورو جوولەکەکان جیابکەینەوەو لاسکایی ئەوان نەکەینەوە. فەرمووی: ئیتر پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} (لە پێش هاتنی ساڵی ئاییندەدا) کۆچی دوایی کرد. (موسلیم‌و ئەبو داوود) هەروا گرتنی ڕۆژی عەرەفەی جەژنی قوربان، بۆ غەیری کەسێ کە خەریکی حەجکردن بێ، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ڕۆژووی ڕۆژی نۆی مانگی قوربان – کە لەو ڕۆژەدا حاجیان وان لەکێوی عەرەفە – بریتیی گوناهی ساڵی پێش خۆی‌و ساڵی پاش خۆی دەکەوێ. (موسلیم لە صەحیحی خۆیدا گێڕاویەتەوە) بەڵام حاجی بانەیگرێ، چونکە ئەو لەم ڕۆژەدا سەرگەرمی پاڕانەوەو کردارەکانی حەجە، لەبەر ئەوەیش پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لە ڕۆژووی ڕۆژی عەرەفە، بۆ کەسێ لەسەر کێوی عەرەفەبێ. (ئەحمەدو ئەبو داوودو نەسائی‌و ئیبنو ماجە لە ئەبو هورەیرەوە دەیگێڕنەوە) هەروا گرتنی ڕۆژووی نۆ ڕۆژی یەکەمی مانگی نۆمینە، ئەبو داوود {ڕەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نۆ ڕۆژ لە سەرەتای مانگی قوربانەوەو ڕۆژی عاشوراو سێ ڕۆژ لە هەموو مانگێ‌و یەکەم دووشەمەو یەکەم پێنج شەمەی هەموو مانگێ بەڕۆژوو دەبوو.

١٤٨- ڕۆژووی ناباش (الصوم المكروه):

ڕۆژووی ساڵ دوانزەمانگە نابەشە، حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ڕۆژووی ئەوکەسە گیرا نەبی کە ساڵ دوانزەمانگە بەڕۆژوو دەبێ! (شەیخان‌و کەسانی تریش گێڕاویانەتەوە) لەبەر ئەوەیش پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ڕێگەی نەدا بە ئیبنو عومەر کە ڕۆژووی ساڵ دوانزەمانگە بگرێ، ئەوەبوو کە ویستی شتی وابکا، پێی فەرموو: شتی وا مەکە. (شەیخان‌و کەسانی تریش گێڕاویانەتەوە).

ئەنەس {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: سێ کەس چوون بۆ ماڵی هاوسەرەکانی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە بارەی پەرستش‌و عیبادەتی حەزرەتەوە پرسیاریان هەبوو، کە پێیان گوترا پەرستشی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} چەندەو چۆنە وەك بڵێی بە کەمی بزانن وابوو، جا گوتیان: ئێمە لە کوێ‌و پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە کوێ، ئەو زاتە خودا بە صەریحی ئایەت لە گوناهی بەرودواوی خۆش بووە، ئەوەتا یەزدانی گەورە مژدەی دەداتێ‌و پێی دەفەرموێ: {إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُّبِينًا ، لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِن ذَنبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ – سورة الفتح – ٤٨/١-٢} . جا یەکێکیان فەرمووی: من بە شەو ناخەوم هەرشەو نوێژ دەکەم هەتا هەتایە، یەکێکی تریشیان فەرمووی: منیش ساڵ دوانزەمانگە هەر بەڕۆژووم دەبم‌و یەك ڕۆژی لێ ناخۆم، ئەویتریشیان فەرمووی: منیش لە ژن کەنار دەگرم‌و هەتا هەتایە ژن ناهێنم‌و توخنی ژن ناکەوم. جا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} هات بۆلایان‌و فەرمووی: ئەوە وەها دەڵێن‌و ئەم قسانە دەکەن! دەسا بەو خودایە لە ئێوە زیاتر لە خودا دەترسم‌و لە ئێوە زیاتر تەقوای دەکەم، لەگەڵ ئەوەیشا من بەش بە حاڵی خۆم

ناوبەناو ڕۆژووی سوننەت دەگرمو نـاو بـەناو بـەرۆژوو نـابمو بـە بەشـەو بەشی شەونوێژ دەکەمو بەشی خۆیشم دەخـەومو لـە هـەمان کاتـا ژنیـشم هێناوەو حەڵاڵو هاوسەرم هەیە، دەی بزانن ئەمەی بۆم باسکردن ڕێگـەو ڕەفتاری منە، ئـەوەی پێـی ڕازییـەو خـودای لـێ ڕازییـە، ئـەوەی لاری لـەم ڕێبازەی من هەیە لە من نیە. (شەیخانو کەسانی تریش).

ڕۆژووی ڕۆژوی هەینیش بە تەنیا ناباشە، ئەگەر بەنیازی سـوننەت بـێ. لـە صـەحیحەینا، لـە ئـەبو هـورەیرەوە. حـەزرەت {درووودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: بە تەنها ڕۆژی هەینی، بۆ ڕۆژووی سوننەت، بە ڕۆژوو مـەبن، مەگەر ڕۆژێ لە پێشیەوە، یا لە پاشیەوە، لەگەڵی دابگرن. هـەروا ڕۆژووی ڕۆژی شەممەیش ناباشە، حـەزرەت {درووودی خوای لەسەربێ} دەفـەرموێ: ڕۆژووی ڕۆژی شەممە بە تـەنیا، بـە نیـازی سـوننەت مـەگرن، مەگـەر ڕۆژووەکـەی فـەرز بـێ لەسـەرتان (ئـەبو داوودو تیرمیـذیو ئیبنـو ماجـەو بەیهـەقی گێڕاویانەتـەوە، بەیهـەقی بەدروسـت – صـەحیح – ی دانـاوە) لەبـەر ئەوەیش چاولێکەریی جوولەکە نەکەین، چونکە ئەوان شـەممە بـەرۆژوی گەورەی خۆیان دادەنێن! هەرواو لـە بەرهـەمان هـۆی چاولێکـەری گرتنـی ڕۆژووی ڕۆژی یـەك شـەممەیش ناباشـە، چـونکە نەصـرانی ئـەم ڕۆژە بـە ڕۆژی خۆیان دادەنێنو بە گەورەی دازانن، پێغەمبەریش {درووودی خوای لەسەربێ} ئەوەی پێی خۆشبوو کە پێچەوانەی خاوەن نامەکان بکاو، لـە کـارو بـاری ئاییـنیدا چاو لە وان نەکا!.

١٤٩) ڕۆژووی سوننەت بۆ ئافرەت:

ڕۆژووی سوننەت بۆ ژنی مێرددار، ئەگەر مێردەکەی لە گەڵیابێ، نادروستە، مەگەر مێردەکەی ڕێگەی بدا، چونکە پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: یەك ڕۆژ چییە، نابێ ژن بەبێ فەرمانی مێردەکەی ڕۆژوو بگرێ ئەگەر مێردەکەی لەماڵ بوو لە گەڵیا، ڕۆژووی ڕەمەزانی لێ دەرچێ!. (ئەحمەدو شەیخان) بەڵام ئەگەر لە ماڵ نەبوو، واتە: لە ماوەی ڕۆژووەکەدا لەگەڵ ژنەکەیدا نەدەبوو، وەك ئەوە لە سەفەربوو، ئەوە ژنەکەی مافی هەیە بەبێ ڕێگە پێدانی مێردەکەی بەڕۆژووبێ!.

١٥٠) زەکاتی سەرفترە:

بۆیە پێی دەگوترێ سەرفترە، چونکە فیطر لە عەرەبیدا واتە: ڕۆژووشکاندن، ئەمەیش بەهۆی هاتنی جەژنەوە، فەرز دەبێ، جەژنیش کە هات ڕۆژوو تەواو. (لە کوردیشدا بۆیە پێی دەگوتری: سەر + فیترە، چونکە هەموو سەرێ، سەرفیترەی لەسەرە) وەپێشی دەگوترێ: زەکاتی جەستە، چونکە دەروون خاوێن دەکاو دل پاکژ دەکاو کردەوەی باش پێی نەشونماو گەشە دەکا... سەربەڵگەی فەرزبوونی، ئەو فەرموودەیەیە کە شەیخان لە ئیبنو عومەرەوە {ڕەزای خوای لێبێ} مەنێ خورما، یا مەنێ جۆ سەرفترەی دانا لەسەر هەموو موسوڵمانێ، خواه: ئازاد بێ، یا بەندە، نێرینەبێ، یا مێیینە، گەورەبێ یا بچووك.

مەرجی پێویستبوونی ئیسلام، (خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لەسەر هەموو موسڵمانێ..). کەواتە بێبڕوا سەرفترەی لەسەر نیە،

دووەم مەرجی: ئاوابوونی خۆری ڕۆژی دوا ڕۆژی ڕەمەزانە، کە بۆ بەیانی جەژنە، گوتراویشە: پێویست دەبێ بە شەبەقدانی بەیانی ڕۆژی جەژن، چونکە سەرفترە تاعەتێکە پەیوەندی بە جەژنەوە هەیە، لەبەر ئەوە، لەسەر قسەی ئەم فەرمایشتە، نابێ لێی پێش بکەوێ! دەق وەك چۆن قوربانی پەرستشێکە پەیوەندی بە ڕۆژی جەژنەوە هەیە لەبەر ئەوە بەهیچ جۆرێ لە جەژن پێش ناکەوێ سەرفترەیش ئاوا.

سێیەم مەرجی: دەبی دارای سەرفترەکەبێ، ئەگەر نەدارابوو سەرفترەی لەسەر نیە، نەدارا لەم شوێنەدا ئەو کەسەیە کە ئەوەندەی ماڵ نەبێ کە زیادی هەبێ لە مەسرەف و ژیواری پێویستی شەوو ڕۆژی جەژنی خۆی و هەر شتێ کە گوزەرانی لەسەری بێ، خواه مرۆڤ بێ یا شتی تربێ، جا ئەگەر لەم ئەندازەیە زیادی هەبوو، دەبی بە پێی توانا سەرفترە بدا.

هەرکەس سەرفترەی خۆی و سەرفترەی ئەو کەسەی لە موسڵمانان کە ژیوارو گوزەرانی دەکەوێتە سەری دەدا، وەك ژنی و منالی وردی خۆی و منالی گەورەی خۆی کە کاسپیی بۆ نەکرێ، هەروا باوك و دایکی هەژاری، هەروا باپیرەو نەنکی هەژاری، هەروا خزمەتکارو کارەکە، ئەگەر بە نانەسکی ئیشیان بۆ دەکرد. بەڵام ئەگەر خزمەتکارو کارەکەر بەکرێ ئیشیان بۆ دەکرد. ئەوە سەرفترەیان لەسەر ئەو نیە، لەسەر خۆیانە، هەروا سەرفترەی بەندەی خۆیی دەکەوێتە سەر، بەپێی فەرموودەکەی

ئیبنو عومەر {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر خوا {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی کردووە کە سەرفترەی ئەمانە بدرێ: بچووك و گەورەو ئازاو بەندەو هەر کەسێ کە ژیواری لە سەرتان بێ!. (موسلیم و کەسانی تر گێڕاویانەتەوە). بەلاّم هەندێ بیرڕوا هەن ژیواریان لەسەرتە، بەلاّم چونکە موسلّمان نین سەرفترەیان بۆ نادرێ، ئەمانە وەك ژنی کیتابی و خزم و بەندەو کەنیزەکی ناموسلّمان.

ئەندازەی پێویستی سەرفترە بۆ هەر کەسێ یەك من (صاع)ە لە پێبژێوێ کە زۆربەی خەلّکی ئەو شوێنە بەوەبژین. بە پێی فەرموودەکەی ئیبنو عومەر کە لە پێشەوە رابورد. ئەو دانەوێلّەو میوەیەی کە دەیەکی لێدەکەوێ بۆ زەکات بە کەلّکی سەرفترەیش دێ. تەنانەت کەشکیش بۆ سەرفترە دەست دەدا، چونکە فەرموودەیەکی دروست سەبارەت بە کەشك هەیە، بەلاّم تەنیا بۆ ئەو کەسە دەست دەدا کە خۆراکی کەشك بێ، ئەوەی دەدرێ بە سەرفترەدا دەبێ نەنگدار نەبێ، وە دەبێ دانەوێلّە بێ، بەهاکەی نابێ، چونکە دەق (نەص) لەسەر دانەوێلّەکە کراوە. بۆیەیش دەبێ لە پێبژیوی خەلّکی شار بێ، چونکە هەژاران دلّیان لەسەر ئەوەیە. مەن بە پێوانەی میسری چواریەکی کیلەیە، کەواتە: کەیلەی میسری بەشی سەری چوارکە دەکا. هەندێ زانا دەفەرموون: بەهای زەکاتەکەیش دەبێ، بەمەرجێ قازانجی هەژاری تیادابێ، چونکە موعاز بە خەلّکی یەمەن دەفەرموێ: جل و بەرگ شالّ و چۆغەو لەجیاتی جۆو گەنمەسامی بۆ بهێنن، چونکە هێنانی ئەمانە بۆ ئێوە بارسووکی ترەو بۆ هاوڕێیانی پێغەمبەرو دانیشتوانی مەدینەیش باشترە!.

زەکات و سەرفترە دروست نیە بدرێت بە بنەچەو وەچە واتە: زەکات بە ئوصول و فوروع دەرناچێ، چونکە ژیواری ئەمانە ئەگەر هەژار بن لەسەر زەکاتدەرەکەیە، واتە: هەر کەسێ ژیواری لەسەر کەسێ بێ زەکاتی ئەو کەسەی پێ ناشێ، وەلێ لە لای ئیمامی مالیك {رەزای خوای لێبێ} دروستە باپیرە زەکاتی خۆی بدا بە کوڕی کوڕی خۆی. بەڵام زەکات بە براو برازاو مامەو ئامۆزاو بەخوشك و خەشکەزاو بە خاڵ و خاڵۆزاو بە پوورو پورزا دەردەچێ بە ناوی هەژارانەوە. دروست نیە زەکات لە شوێنێکەوە ببرێ بۆ شوێنێکی تر چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە دەوڵەمەندەکانیان وەردەگیرێ و دەدرێتەوە بە هەژارەکانیان. گوتراویشە: گواستنەوەی زەکات دروستە لە شارێکەوە بۆ شارێکی تر، بەپێی فەرمایشتەکەی موعاذ، کە تۆزێ لەمەوپێش نووسیمان.

ئەگەر هەژارێ قەرزێکی لەسەربوو، خاوەن قەرزەکەی پێی گوت: ئەوا ئەو قەرزەی لەسەرتە دام بە تۆ لە جیاتی زەکاتی سەرفترە، بەمە لە کۆڵی ناکەوێ، لەسەر فەرمایشتی دروست، بەڵکوو دەبێ قەرزەکە وەربگرێتەوە ئەوسا بیداتەوە پێی لە جیاتی سەرفترە، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لەم ڕۆژەدا هەژاران لە گەدایی بێ نیاز بکەن [1] بەڵێ ئەگەر قەرزەکە سپاردەبێ ئەوە دروستە.

---

[1] ئەمە تەرجەمەی ئەم دەقەیە، کەتایبەتە بە فیقهولویە سەرەکە، لە کفایە الاخیارەکەدا نیە: (واذا کان الفقیر علیه دین فقال له الدائن: جعلته عن زکاتی لا یجزئه علی الصحیح حتی یقبضه لقوله صلی الله علیه وسلم: أغنوهم عن السؤال في هذا الیوم) بۆ ئەوەی بزانین کە چۆن ئەم حەدیسە دەبێ بە بەڵگە بۆ ئەم بڕیارە. دەڵێن: لەم

١٥١) کاتی دەرکدنی:

دروست نیـه دەرکردنـی سـەرفترە لـە شـەوو رۆژی جـەژن وابخـری، مەگەر لەبەر مەهانەی رەوا، وەك ئەوە کەسێکی وای دەست نەکەوێ کە زەکاتی پـێ بشێ، یا دەستی دەکوت، بـەلاّم لەبـەر هۆیـێ دەسـتی پێـی نەدەگەیشت. باشـترین کات بـۆ دانـی سـەرفترە لـە پاش شـەبەقی بـەیانی رۆژی جەژنەوەیـە هـەتا کـاتی دەرچـوونی مـەردوم بـۆ نوێـژی جـەژن! چونکە ئیبنو عومـەر {رەزای خوای لێبێ} دەفـەرموێ: خێرتریـنی ئەوەیـە کـە لەپێش ئەوەدا مەردومەکە بچن بۆ نوێـژ بـدرێ بـە هـەژاران. (شـەیخان) زاناکان لە سەر ئەوە رێکەوتوون: کـە بـە رۆژێ دوو رۆژ لـە پـێش جـەژنا دروسـتە بـدرێ، ئـەبو حەنیفـە دەفـەرموێ: دروسـتە سـەرفترە لـە پـێش رەمەزانیـشەوە بـدرێ، شـافعیش دەفـەرموێ: دروسـتە لــە سـەرەتای ەمەزانـەوە بـدرێ. وا باشـترە سـەرفترە بـدرێ بـەو خزمانـە کـە ژیواریـان لەسـەر سـەرفترە دەرەکـە نیـە، وەك خوشـكو بـراو مامـەو پـوورو خـاڵو خوشکی دایكو منالّی ئەمانە، بگرە هەتا نزیکتربێ خێترە.

دۆخەدا، هەژارەکە، راستە قەرزەکەی لەسەر نامێنێ، بەلاّم بە عەمەلی هیچ وەرناگرێ بۆ خەرجی رۆژی جەژنی، لەکاتی وادا، هەژار لە سوالّو دەرووزەی رۆژی جەژن بێ نیازابێ.
- وەرگێر —

١٥٢) حیکمەتی سەرفترە:

حیکمـــەتی ســـەرفترە ئەومیـــە خـــودا کردوویـــەتی بـــە هـــۆی پاککردنـــەوەی رۆژووەوان لـــە ئۆبـــاڵی قـــسەی پڕوپـــوچ، بـــە پێـــی ئـــەم فەرمایـــشتەی ئیبنـــو هـــەبباس {رەزای خـــوای لێبـــێ} کـــە دەفـــەرموێ: پێغەمبـــەر {دروودی خوای لەسەربێ} سەرفترەی داناوە هەتا رۆژووەوان پاك بکاتـەوە لـە مـاکی قـسەی پـڕوو پـوچ و هـەرزەگۆیی، وە هـەتا بـشبێت بـە خـۆراکی جـەژنی هـەژاران. (ئـەبو داوودو ئیبنـو ماجـەو حـاکم گێڕاویانەتـەوە، حـاکم بـە دروسـتی دانـاوە) دیـسان لەبـەر ئـەوەیش کـە هـەژاران بپـارێزێ لـە رووی زەردی ســواڵ، لـــەم رۆژە پـــیرۆزەدا، وەك حـــەزرەت {دروودی خـــوای لەســـەربێ} دەفەرموێ: لـەم رۆژەدا هـەژاران بـێ نیـاز بکـەن لـە گـەڕانی دەرگـاو دەگا (حاکم گێڕاویەتەوە).

١٥٣) باسی گەورەیی رۆژوو:

فـــەرموودەی گـــەلێ زۆر ســـەبارەت بـــە بـــەهرەی رۆژوو هەیـــە، لـــە فەرموودەیەکا خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: رۆژوو و قورئـان، لە رۆژی قیامەتا، تکا دەکەن بۆ بەنـدە، رۆژوو دەفـەرموێ: ئـەی خودایـە! بەهۆی منـەوە، لە رۆژدا، نـان و ئـاوو ئارەزووەکـانی لێ قەدەغـە بـوو بـوو، کەواتە هەقی لەسەرمە، لەبەر ئەوە من لە خزمەت تۆدا تکای بۆ دەکـەم، ئومێـد دەکـەم کـە تکاکـەم قـەبووڵ بفـەرمووی، قورئـانیش دەفـەرموێ: منیش بەشـەو خـەوم لـێ زڕانـدبوو، کەواتـە تکـام گیراکـە بـۆی، جـا تکـای هـــەردوکیان قـــەبووڵ دەکـــرێ! (ئەحمـــەد بـــە رشـــتەیەکی دروســـت

گێڕاویەتەوە) لە فەرموودەیەکی تردا دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: هەر بەندیێ بۆ ڕەزای خوادا یەك ڕۆژ ڕۆژوو بگرێ، مسۆگەر کە خودا بەهۆی ڕۆژووی ئەو ڕۆژەوە حەفتا ساڵ لە ئاگری دۆزەخ دوری دەخاتەوە! (رواة الجماعة الا ابا داود).

١٥٤) هەڕەشە لە ڕۆژوو نەگرتنی رەمەزان:

هەڕەشەی زۆر هەیە لەو کەسەی کە لە رەمازانا بەبێ بەهانەی ڕەوا بە ڕۆژوو نەبێ، وەك ئەوە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کەسێ (بەبێ بەهانەیەکی ڕەوا کە خودا ڕێگەی پێدابی) ڕۆژێ لە ڕۆژووی ڕەمەزان بخوات، ئەگەر گریمان بە درێژایی ساڵ لە جیاتی ئەو تاقە ڕۆژە بەڕۆژوو بێ، هێشتا شوێنی ئەو تاقە ڕۆژە پڕ ناکاتەوە! (د/ماجە/ت).

١٥٥) نزای ڕەوا بەزمانی بەڕۆژووەوە:

تیرمیذی {ڕەزای خوای لێبێ} بە ڕشتەیەکی جوان دەگێڕێتەوە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەم سێ جۆرە کەسە نزاو پاڕانەوەیان لە لای خوا گیرایە: ڕۆژووەوان هەتا بەربانگ دەکاتەوەو پێشەوای دادپەروەرو مرۆڤی ستەمدیدە، هەروا خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەیە بۆ ڕۆژووەوان لەکاتی بەربانگکردنەوەدا، نزایێ کە خوا گیرای دەکا (ئیبنو ماجە گێڕاویەتەوە).

١٥٦) مانگە پیرۆزەکە:

پێغەمبەری خوا {دروودی خوای گەورەی لەسەربێ} لە کۆتایی مانگی کوڵەمانگا، لە دوا رۆژیدا، وتارێکیدا، فەرمووی: ئەی موسڵمانەکان! وا بەخێرو خۆشی مانگێکی مەزنی پیرۆز، تەشریفی هێناوسێبەری رەحمەتی لەسەر کردن، ئەو مانگە مەزنەیە کە لەیلەتولقەدری تیادایە، کە شەوێکی وایە لە هەوار مانگ گەورەترە، ئەومانگەیە کە خودا گرتنی رۆژووی رۆژەکەیی فەرزکردووە لە سەرتانو، شەونوێژی شەوەکەیی سوننەتێکی گەورە بۆتان، هەر کەسێ لەم مانگەدا کارێکی سوننەت بکا، وەك ئەوە وایە کە ئەو کارەی لە مانگەکانی تردا بە فەرزی کردبێ (دوو رکات نوێژی سوننەت لە رەمەزانا بەقەد دوو رکات نوێژی فەرز لە مانگەکانی تردا خێری دەگا، وە هەروا خێرو سەڵاواتو قورئانخوێندنو سەڵاواتو وە هەرکەسێ لەم مانگەدا فەرزێ ئەنجام بدا وەك ئەوە وایە کە ئەو فەرزەی لە مانگەکانی تردا حەفتاجار جێبەجێ کردبێ، ئەم مانگە هەر خۆی مایەی ئارامو هێمنیە، ئارامیش پاداشتی گەورەیە، کە برێتیە لە بەهەشتی بەرین، هەر خۆی مانگی دڵدانەوەو نەوازوشە، ئەو مانگەیە کە رقو رۆژی ئیماندار تیادا زیاد دەکا، هەر کەسێ لەم مانگەدا بەربانگ بۆ رۆژووەوانێ بەربانگی پێ کردتەوە خێری دەگا، بەبێ ئەوە کە لە پاداشی رۆژووەوانەکە ئامادە بکا، دەبێ بەهۆی داپۆشینی گوناهەکانیو دەبی بەهۆی ئازادبوونی لە ئاگری دۆزەخ! سەرەڕای ئەوەیش رێك بە قەد ئەو رۆژووەوانە کە هیچ کەم ببێتەوە. یاران عەرزیان کرد: ئەی پێغەمبەری خوا! هەندێ لە ئێمە ئەوەندەی نیە کە بەربانگێك تەاو بۆ رۆژووەوان دروست بکا، ئەی ئەوەچی بکاو چۆن ئەم بەهرە گەورەیەی لەکیس

نەچی؟! فەرمووی {دروودی خوای لەسەربێ}: خوای گەورە بە رەحمەتی خۆی ئەم بەهرە گەورەیە دەدا بەو کەسانەیش کە ئەوەیان بۆ ناکرێ بەڵام بە دەنکێ خورما، یا بە جامێ ئاو، یا بە ژەمێ شیراو، بەربانگ دەکەنەوە بە رۆژووەوانێ! رەمەزان ئەو مانگەیە کە هەوەڵکەی رەحمەتە، ناوەڕاستەکەی لێخۆشبوونە، دەی کۆتایی ئازادبوونە لە ئاگری دۆزەخ! هەتا دەتوانن لەم چوار کارەی زۆر تیادا بکەن: دووکاریان دەبن بەهۆی خۆشنوودیو رەزامەندی پەروەردگارتان، دوو کاریشیان بەبی ئەوان ناتان کرێ، ئەو دووەیان کە دەبن بەهۆی رەزامەندی خودا، یەکەمیان شەهادەی (لا الە الا اللە)یەو دووەمیان تەوبەو ئیستیغفارە، ئەو دوویشیان کە بەبی ئەوان ناتانکرێ، یەکەمیان ئەوەیە لە کە خودا داوای بەهەشت بکەنو دووەمیان ئەوەیە کە پەنا بگرن بە خودا لە ئاگری دۆزەخ، وە هەرکەسێکیش رۆژووەوانێ تێربکا، خودا لە حەوزی کەوسەری من تێراوی دەکا، تێراوێکی وا کە لە پاشی قەت تینووی نەبێ هەتا دەچێتە بەهەشتێ!. (ئیبنو خوزەیمەو بەیهەقیو ئیبنو حیببان گێڕاویانەتەوە).

١٥٧) خەڵوەکێشان لە مزگەوتا (اعتكاف):

پێناسەکەی:خەڵوەکێشان لەزمانی عەرەبدا پێی دەگوترێت اعتكاف.اعتیکافیش لەزمانی عەرەبدا واتە: گوڵوڵە بوون بەدیار شتێکەوە، ئیتر باش بێ یاخراپ هەر پێی دەوترێ (اعتكاف) ئەوەتا خوای گەورە دەفەرموێ: {مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ – سورة

الأنبيـاء - ٥٢/٢١} واتــه: ئیـبراهیم بێــزاری دەربــڕی لــەبتانو بەباوکیوبەگەلی خۆی فەرموو: ئەم پەیکەرە بێ گیانو بێ خێرو بێ دەسەلاتانە چینو بەچی ئەقڵێکەوە ئێوە ئاوا بەدیاریانەوە گلۆلە بوونو بە بێ لێکدانەوە سەرتان کردۆتە پەرستنیان.

لەشەرعیشدا واتـە:نیـشتەجێبونێکی تایبـەت لەسـەر شـێوەیەکی تایبەت.خەلۆەکێشان لەهەموو کاتێکدا سوننەتە، لـە دەی دوایـی رەمـەزانا لـە هـەموو کـاتێکی تـر خێرتـرە، لەمەیـشدا پێغەمبـەر {درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ} سەرمەشقە، چونکە ئەو وای کردووە، لە هەمان کاتدا دەبێ بـە گـەڕانیش بەشوێن لەیلەتولقەدردا، کە ئەو شەوەیە لە هـەموو شـەوەکان گـەورەترە، سـەربەڵگەی سـوننەتییەکەی قوورئـانو سـوننەتو یـەکگرتنی ئوممەتـە. خوای گەورە دەفەرموێ: {أَن طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْعَاكِفِينَ وَالرُّكَّعِ السُّجُودِ - سورة البقرة - ١٢٥/٢} وە دەفـەرموێ: {وَلاَ تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنـتُمْ عَـاكِفُونَ فِـي الْمَـسَاجِدِ - سـورة البقـرة - ١٨٧/٢) لـە فـەرموودەو سـوننەتدا هەیـە کـە پێغەمبـەر {درووده‌ی خوای له‌سه‌ربێ} هـەموو رەمـەزانێ دە رۆژ خـەلۆەی دەکێـشا، بـەلام لـەو سـاڵەدا کـە کۆچـی داویـی تیاداکرد، بیست رۆژ لە رەمەزانا خەلۆەی کێشا (فەرموودەیێ لەسەر ئـەم مەسـەلەیە هەیـە ئـەبو داوودو بوخـاریو ئیبنـو ماجـە گێڕاویانەتـەوە).

هاوڕێکـانی پێغەمبـەرو هاوسـەرەکانی لـە ژیـانی پێغەمبـەرداو لـە دوا ژیانیشی خەلۆەیان کێشاوە، گەلێ موسوڵمان لەسەر ئەمە یەکیان گرتووە.

بنیاتەکانی:

بنیاتەکانی خەڵوەکێشان چوارشتە:-

یەکەمیان: نیەتە، چونکە ئەمەیش وەك هەموو پەرستنێ عیبادەتە، لەبەر ئەوە پێویستی بە نیەتە.

دووەمیان: مانەوەیە لەناو مزگەوتا بەڵام ئەوەندە بەس نیە بە ئەندازەی ئارامبوونەوەیێ کە بە عەرەبی پێی دەوگوترێ طومەئنینەی ناو روکوع، وەك هەندێ کەس دەڵێن: بەڵکوو پێویستە لەو ئەندازەیە پتربیو ئەوەندە ببێ کەپێی بگوترێ گوڵۆڵەبوونو نیشتەجێبوون، شافیعی {رەزای خوای لێبێ} وا بەباش دەزانێ کە بەلایەنی کەمەوە خەڵوەکێش رۆژێ خەڵوەبکێشێ، هەتا لە راجیایی دەرباز ببێ، ئەوەیش کە دەڵێین: بڕیارە مانەوە کە لە ناو مزگەوتا بێ، چونکە خەڵوەکێشان لەناو مزگەوتا یاساو دەستووری پێغەمبەرو یارانیو هاوسەرەکانی بووەو لەوانەوە لەسەر ئەم شێوەیە بۆ ئێمە ماوەتەوە، لە هەمان کاتا پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: خەڵوەکێشان دەبێ لەناو مزگەوتێکابێ کە جەماعەتی تیادا بکرێ. (ئیبنو ئەبی شەیبەو سەعیدی کوڕی مەنصور گێڕاویانەتەوە، بەشێکە لە فەرموودەکەی حوزەیفە).

سێیەمیان: خەڵوەکێشە، مەرجی خەڵوەکێش ئەمانەیە: ئیسلامو هۆشو پاکی لە لەشپیسیی بێنوێژیو زەیستانی، .

چوارەمیان: جێگەی خەڵوەکێشان،واتە خەڵوەکا، یا خەڵوەخانە، مەرجەکەی ئەوەیە کە دەبێ مزگەتبێ، وەك باسمانکرد، ئەگەر خەڵوەگاکە مزگەتێ بێ جومعەی تیا بکرێ ئەوە باشترە، تا ناچار نەبێ

دەربچێ بۆ نوێژی هەینی، لەبەر ئەوەیش چونکە مزگەوتی وا جەماعەتەکەیشی گەورەترو زۆرترە! ئیمامی زوهری ئەمەی بە مەرج گرتووە، شافیعیش {رەزای خوای لێبێ} لە فەرمایشتی دێرینیدا ئاماژەی بۆ ئەم رایە کردووە!

خەڵوەی نەزرکراو:

خەڵوەکێشان تاعەتەو هەموو تاعەتێکیش هۆی نزیکبوونەوەیە لە خوای مەزن، جا هەرکاتێ خەڵوەکێش کە خەڵوەکێشانی نەزرکرد لەسەر خۆی نەزرەکەی دادەمەزرێ، پێویستە لەسەری کە جێبەجێی بکا، بە پێی فەرمایشتی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: هەر کەسێ تاعەتێ لەسەر خۆی نەزربکا با بیکا، بەڵام ئەگەر کەسێ گوناهێکی لەسەر خۆی نەزر کرد با نەیکا (ئەحمەد لە موسنەدەکەیدا گێڕاویەتەوە، هەروا بوخاریش) ئیمامی عومەریش {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا! لەسەر دەمی نەزانی پێش ئیسلاما، فووتوو (نەزر)م کردووە کە شەوێ لە ناو مەسجیدولحەرامدا خەڵوەبکێشم، جا تۆ دەفەرمووی چی؟ پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} پێی فەرموو: نەزرەکەت بەجێبێنە، ئەویش لە ناویدا شەوێ خەڵوەی کێشا (شەیخان). جا ئەگەر نەزریکرد دە رۆژ خەڵوە بکێشێ، لە سەریەتی کە جێ بەجێی بکا، ئیتر نەزری کردبوو کە دەرۆژەکە بەسەریەکەوە بێت، یا پچڕ پچڕبێ یەکسانە، لەوماوەیەدا بۆی نیە لە مزگەوتەکە بچێتە دەرەوە مەگەر لەبەر مەهانەی رەوا، مەهانەی رەوایش جۆری زۆرە: وەك دەرچوون بۆ سەراو، خوا بۆ پیسایی بێ، یا بۆ گمیزبێ، بۆ ئەم مەبەستە خۆشۆردنی لەشپیسی شەیتانی بوونیش وەك

سەراوکردن وایە، دەرچوون بۆی زیانی نیە، وەك برسێتی، بۆی هەیە لەبەر برسێتی لە مزگەوت دەربچێو بچی نان بخواتو بێتەوە، بەڵام ئەگەر تینووی بوو سەرنج دەدەین: ئەگەر لە ناو مزگەوتا ئاوی دەست دەکەوت، بۆی نیە لە مزگەوت دەربچێ، ئەگینا بۆی هەیە، جیایی نێوانی خواردنو خواردنەوە ئەوەیە: نانخواردن لە ناو مزگەوتا شەرمی لێدەکرێ، بەڵام ئاوخواردنەوە وانیە، وەڵێ دروست نیە بچی بۆ سەردانی نەخۆش، یا بۆ نوێژی مردوو، چونکە حەدیثێ هەیە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەکاتی خەڵوەکێشاندا لەلای نەخۆشەوە رەت دەبوو، لە رێگەی ئاسایی خۆیەوە تێدەپەڕی. لای نەدەدا بۆ لای نەخۆشەکە بۆ هەواڵپرسی. (ئەبو داوود) دیسان ئەبو داوود لە عائیشەوە دەگێڕێتەوە: دەفەرموێ: یاساو دەستووری خەڵوەکێش بەم شێوەیە: نەبچێ بۆ دیدەنی نەخۆشو نە بچی بە دیار تەرمو نە دەست بەرێ بۆ ژنو نە لەگەڵیا دروست بێ، وە بۆ پێویستییەکی ناچاری خۆشی نەبێ، نابێ لە مزگەوت دەربچێ یەکێ تر لە مەهانەی رەوای دەرچوون: پەیدابوونی بێنوێژییە، لە کاتی وادا لە سەریەتی کە گورج لە مزگەوت دەربچێ، چونکە خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ناو مزگەوت رەوا نابینم نە بۆ بێنوێژو نە بۆ لەشپیس!.

یەکێ تریان: نەخۆشیە، ئەگەر بە نەخۆشییەوە مانەوە لە مزگەوتا زەحمەت بوو، وەك ئەوە پێویستی بە نوێنو هامشۆی پزیشك بوو، ئەوە رەوایە بۆی کە لە مزگەوت دەرچێ، وە بەوە پەیوەستی خەڵوەکێشانەکەی ناپچڕێ، هەروا ئەگەر لەبیری نەبوو لە مزگەت دەرچوو، یا بە زۆر لە مزگەوت دەریان کرد خەڵوەکەی ناپچڕێ. بەڵام

ئەگەر دەرچوو هەتا بچێ بۆ نوێژی هەینی ئەوە خەڵوەکەی پوچ دەبێتەوە، چونکە لە سەرەتاوە دەیتوانی لەو مزگەوتەدا خەڵوەبکێشێ کە جومعەی تیا دەکات.

یەکێ تریان: ئەوەیە مەترسی ئەوەی هەبێ کە بەهۆی تەواو کردنی خەڵوەکەوە حەجی لەکیس بچێ، ئەوە خەڵوەکەی پووچ دەبێتەوە، ئەگەر لەگەڵ خێزانی، یا لەگەڵ شتێ جووت بوو، واتە: جیماعی کرد، خەڵوەکەی پووچ دەبێ، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: {وَلاَ تُبَاشِرُوهُنَّ وَأَنتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ – سورة البقرة} واتە: ئەی موسوڵمانەکان! لە کاتێکا کە ئێوە لەناو مزگەوتا خەڵوەدەکێشن، لەگەڵ ژنی خۆتاندا دروست مەبن. هەتا ئەگەر دەستبازی لەگەڵ ژندا کرد، یا ماچی کردو ئاوی هاتەوە، خەڵوەکەی پووچ دەبێتەوە.

١٥٨) حەج لە زمانی عەرەبدا واتە:

چوون بۆ شتێ، لە شەرعیشدا برێتییە لە چوون بۆ ماڵی خوا، کە ناوی بەیتولحەرامە، بۆجێ بەجێکردنی کردارەکانی حەج، وەك تەواف و سەعی نێوانی سەفاو مەروەو وەستان لە کێوی عەرەفەو دەستوورو یاساکانی تری حەج، بە نیازی جێبەجێکردنی فەرمانی خوا، بە هیوای دەستگیربوونی ڕەزامەندی خوا.

بڕیار = حوکمەکەی:

حەج بە نامەو سوننەتو یەکگرتنی نەتەوە لەسەر موسوڵمان فەرز بووە، خوای گەورە دەفەرموێ: {وَلِلّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلاً – سورة آل عمران – ٩٧/٣) واتە: وە بۆ خودا هەیە لەسەر گشت کەسێ کە توانای چوونو هاتنەوەی ڕێگەی حەجی هەبێ، کە بچێ بۆ حەج. پێغەمبەری ئازیزیش {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئیسلام لەسەر پێنج بنیات دامەزراوە، تا کۆتایی فەرموودەکە. کە یەکێك لەو پێنجە حەجە، حەزرەت دیسان دەفەرموێ: بەر لەوەی حەجتان لە دەست بچێ حەج بکەن (بەیهەقی لە سونەنی بەیهەقیدا دەیگێڕێتەوە). حەج لەو کارە گرنگانەیە کە لە ئایندا بەڵگە نەویستو هەموو کەس دەیان زانێ، لەبەر ئەوە هەر کەسێ حاشای لێبکاو بە فەرزی نەزانێ بە کافر دادەنرێ.

لە تەمەندا حەج یەکجار پێویستە:

گەلی موسوڵمان بە یەکگرتن بڕیاریان لەسەر ئەوەداوە: کە لە تەمەندا حەج یەکجار لەسەر موسوڵمان فەرزە، ئەقرەعی کوڕی حابیس لە پێغەمبەری خوای پرسی: حەج هەموو ساڵێکە، یا لە تەمەندا یەك حەج پێویستە لەسەر موسوڵمان؟ خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: نەخەیر هەموو ساڵی فەرز نیە، بەڵکوو لە تەمەندا یەك حەج فەرزە، بەڵام هەرکەسێ حەجی زیاتر بکا ئەوە حەجی سوننەتەو پاداشتی گەورەی هەیە. (ئەحمەد).

١٥٩) عەمرە:

عەمرەیش رێك وەك حەج فەرزە، چونکە زاتی مەزن دەفەرموێ: {وَأَتِمُّواْ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّهِ – سورة البقرة – ١٩٦/٢} واتە: حەج و عەمرە بە تەواوی و بەرێکوپێکی بیانکەن ساخ لەبەر رەزای خوا. عائیشەیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: عەرزی پێغەمبەری خوام کرد: ئەی پێغەمبەری خوا! ئایا ژنان غەزایان لە سەرە؟ فەرمووی: بەڵێ، بەڵام ئەو غەزایەی کە لەسەر ئەوانە شەڕو شۆڕی تیا نیە، کە برێتییە لە حەج و عەمرە، وەڵێ ئەو هەواڵەی کە تیرمیذی لە جابیرەوە دەیگێڕێتەوە: گوایە جابیر فەرموویەتی: پرسیار کرا لە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} لە بارەی عەمرەوە کە ئایا فەرزە یا سوننەتە؟ لە مەجمووعا، سەبارەت بەم فەرموودەیە دەفەرموێ: بە ئیتتیفاقی حوففاظی حدیث ئەم حدیثە ضەعیفە. واتە: پسپۆڕە ئاگادارەکانی فەرموودە بە یەکڕا بەکۆی دەنگ، دەفەرموون: ئەم فەرموودەیە لاوازە. عەمرەیش رێك وەك حەج لە تەمەندا یەکجار فەرزە، کردارەکانیشی هەمان کردارەکانی حەجە، بەس ئەم وەستانی عەرەفەی تیا نیە.

(فێربوونی بڕیارەکانی حەج):

پێویستە لەسەر ئەو کەسە کەدەیەوێ حەج بکا فێری بڕیارەکانی ببێ، چی تیادا پێویستەو چی تیادا پێویستەو چی تیادا حەرامەو چی تیادا ناپەسەندەو چی تیادا رەوایەو چی کردن و نەکردنی یەکسانە، چونکە خودا داوای لەکەس نەکردووە کەبەنەزانی بیپەرستێ، بەڵکوو هەر شتێ لەئایینا کردنی پێویست بێ فێر بوونیشی پێویستە. زاتی

مەزن دەفەرموێ: {فَاسْأَلُواْ أَهْلَ الذِّكْرِ إِن كُنتُمْ لاَ تَعْلَمُونَ – سورة النحل – ٤٣/١٦} واتە: هەرشتێ نازانن لەپسپۆرانی خۆی بپرسنەوە، کەباشی دەیزانن.پێغەمبەریش (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: گەڕان بەدوای زانست دا ئەرکێکی پێویستە لەسەر هەموو موسوڵمانێ (بەیهەقی دەیگێڕێتەوە) لەگێڕانەوەیەکا ئەمەشی پترە: ئەرکێکی پێویستە لەسەر هەموو موسڵمانێ، چ نێرینە بێ چ مێ بینە!.

(یەکەم شت کەفێربوونی دروستە):

لەم بارەیەوە یەکەم شت کەفێربوونی دروستە فێربوونی حەلاڵو حەرامە، چونکە حەلاڵ مرۆڤ لەتاعەتی خواوە نزیک دەکاتەوە، بەلام حەرام بەپێچەوانەوە، حەلاڵ مرۆڤ لەبێ فەرمانی خوا دوور دەخاتەوە، خودایش خۆی پاکە، هەرچیش پاك نەبێ وەری ناگرێ، وەکی تریش خودای گەورە لەم بارەیەوە یەك جۆرە فەرمانی بەئیمانداران‌و پێغەمبەران کردووە، ئەوەتانێ فەرمانی بەهەر دوولا وەك یەك کردووە کەحەلاڵ خۆر بن‌و پاکخۆربن، بەپێغەمبەرانی فەرمووە: {يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ – سورة المؤمنون – ٥١/٢٣} بە ئیماندارانیش دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ كُلُواْ مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ – سورة البقرة – ١٧٢/٢}. بەگشتیش ئەم فەرمایشتە راستەکە دەڵێ: هەر کەسێ کاسپی یەکەی حەلاڵ بێ کارەکەی پیت‌و فەڕی تێ دەکەوێ‌و گەشەو نەشونما دەکا، هەر کەسێ کاسپییەکەی حەلاڵ نەبێ مەترسی ئەوەی لێ دەکرێ کە کردەوەی پەسەند نەکرێ! ئەوەتا یەزدانی مەزن لەم بارەیەوە دەفەرموێ: {إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّهُ مِنَ

الْمُتَّقِينَ - سورة المائدة - ٢٧/٥} واته: لەراستی دا خودای گەورە بەس کاری ئەوانە پەسەند دەکا، کەپارێز لەنافەرمانی خوا دەکەنو بەهیچ جۆرێ فەرمانی ناشکێنن! (رەحمەت لەپێشینان کەدەفەرموون: لەوە بترسە کەلە خوا ناترسێ!) شاعیریش دەفەرموێ:

اذا حججت بمال أصله سحت

فما حججت، ولكن حجت العير!

واته:

ئەگەر بەماڵی حەرام حەج بکەی

حەج بۆ خۆت ناکەی، حەج بۆ کەرەکەی!

کەسێ بەماڵی حەرام حەج بکا

کەرەکەی ژێری زیاتر حەج دەکا

بە پەخشانیش واتە: ئەگەر بەماڵی حەرام حەج بکەی، ئەوە پێی ناگوترێ حەجو تۆ بەوە نابی بەحاجی، بەڵکوو کەرەکەی ژێرت لەتۆ حاجیترە لەحاڵی وادا.[1] حەج لەگەورەترین کردەوەی مرۆڤە، چونکە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: باشترین کردەوە لەلای خوا ئەمانەیە: باوەڕی تەواو، کەبەهیچ جۆرێ بۆنی گومانی لێ نایەت، غەزایەکیش کە دەستپێسی لەدەسکەوتی جەنگی تیا نەکرێ، حەبێکی دروستیش. (ئیبنو حیببان لەصەحیحی خۆی دا دەیگێڕێتەوە) حەزرەت دیسان دەفەرموێ: هەرکەسێ بۆ خودا حەجێ بکاو لەکاتی کردنی

---

[1] العير قافلة الحمير . المنجد. أنظر النهاية في غريب الحديث والأثر. واته: عیر بەکاروانی کەر دەگوترێ.

- وەرگێڕ-

حەجەکەدا پارێز لەکەیف کردن لەگەڵ ژندا بکاو گورێز لەهەرزە گۆییو قسەی پڕو پووچ بکاو گوناه نەکا، ئەوە وەك ئەو ڕۆژە کەلەدایك دەبێ ئاوا لەگوناه پاك دەبێتەوە! (أخرجه الجماعة). گەرچی حەج فەرزێکی پشوودارەو ئەرکێکی ماوەدارەو مەرج نییە دەسبەجێ جێ بەجێ بکرێ، بەلاّم باشتر وایە کەبەزوویی دەستو بردی لێ بکرێ، چونکە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: هەرکەسێ توێشەی ڕێگەو ولاّخێکی سواری وای هەبێ کە بیگەیەنێتە خانەی خوا، وەحەج نەکا، ئەوە دەیەوێ بەجوولەکەیی بمرێ یا بەگاوریی کەیفی خۆیەتی. (تیرمیذی) دیسان دەفەرموێ (دروودی خوای لەسەربێ): هەرکەسێ حەجی لەسەر پێویست بێو بەئارەزوو بەبێ بەهانایەکی ڕەوا حەج نەکا، ئەوە کەیفی خۆیەتی دەیەوێ بە جوولەکەیی بمرێ یا بەگاوریی ئەوە خۆی لەو دووە سەر پشکە، بەلاّم ئەگەر بەهانایەکی ڕەوای هەبوو ئەوە جیایە، وەك ئەوە نەخۆشی نەهێڵێ بچێ بۆ حەج، یاپێویستیەکی ناچاریی نەهێڵێ، یاکار بەدەستی ستەمکار ڕێگەی نەدا. (ئەحمەد).

١٦٠) مەرجەکانی پێویستبوونی حەج:

پێویستبوونی حەج ئەم چەند مەرجەی هەیە:

یەکەم: ئیسلام، چونکە حەجیش وەك نوێژو زەکات پەرستشە، بەس پەرستشی موسوڵمانیش دادەمەزرێ. بەپێی فەرموودەیەیش کە موعاذ: دەیگێڕێتەوە، کەدەفەرموێ: حەزرەت کەناردمی بۆ یەمەن پێی فەرمووم:... لەپێشا داوایان لێ بکە کەشایەتی بدەن: کەهەر خودا خودایەو.. تادوایی فەرموودەکە کەبەپێی ئەم فەرموودەیە حەجیش

فەرزێکە لەفەرزەکان. کەواتە: حەج لەسەر بێبڕاوێبنەڕەتی پێویست نابێ‌و داوایشی لێ ناکرێ کەحەج بکا. بەلاّم هەلگەڕاوە کەتوانای حەجی هەبوو ئیتر لەکۆڵی ناکەوێ. جا لەوەدوا ئەگەر لەحاڵی هەژاری دا گەڕایەوە بۆ سەر ئیسلام، ئەوە بەهۆی توانا بوونەکەی کاتی هەلگەڕانەوە کەیەوە حەج دەکەوێتە سەری، بەلاّم ئەگەر بەدەوڵەمەندی گەڕایەوە بۆ سەر ئیسلام‌و لەپێش ئەوەدا حەج بکا مرد، ئەوە لەمیراتیەکەی حەجی بۆ دەکرێ. دووەم: ڕەسیدەبوون، چونکە منداڵ حەجی لەسەر نییە، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئەم سێ کەسە قەڵەمێ تەکلیفیان لەسەر نیە، یەکێ لەو سێ کەسە منالّە، وەك لەزنجیرە (١٣٤)دا رابورد. دیسان حەجیش بەقیاس لەسەر هەموو پەرستشێکی تر ناکەوێتە سەر منالّ. سێیەم: هۆش، شێت حەجی لەسەر نییە، بەپێی فەرمودەی: قەڵەمی تەکلیف لەسەر ئەم سێ کەسە هەلگیراوە، کەیەکێ لەو سێ کەسە شێتە. چوارەم: ئازادییە، بەندە حەجی لەسەر نییە، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەر کۆیلەێی حەجی کرد، لەپاشا ئازاد کرا ئەوە حەجێکی تری لەسەرە! بەپێی ئەم بەلگەیەیش کەدەفەرموێ: کۆیلە نوێژی هەینی لەسەر نییە، جا لەشوێنێ نوێژی هەینی بەو نزیکی یە لەسەری نەبێ، لەبەر ئەوەی مافی ئاغاکەی بەهۆی چوون بۆ هەینییەکەوە نەفەوتێ، چۆن حەج بەو دووری‌و درێژییە دەکەوێتە سەری؟؟ پێنجەم: لەتواناببوونە. چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: {وَلِلّهِ عَلَى النَّاسِ حِجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ ← ز – ١٥٥}. توانین دوو جۆری هەیە: یەکێکیان ئەوەیە موسوڵمانەکە خۆی توانای حەجکردنی هەبێ، ئەوی تریان ئەوەیە خۆی

نەتوانێ کەسێکی تر حەجی بۆ بکا، توانینی بەخودی خۆی ئەمانەی پێویستە:

یەکەم: هۆی سواریی دەست بکەوێ چ ماڵی حاجی خۆیبێ، یاهی کرێ بێ، ئەمەیش بۆ کەسێ مەرجە کەنێوانی ماڵی ئەوو نێوانی مەککە ماوەی کورتکردنەوەی نوێژبێ یا پتربێ. جا ئەگەر ماوەکە لەمە کەمتر بوو، بەڵام کابرا بێهێز بوو نەیدەتوانی بەپێ بڕوا، یادەیتوانی بەڵام تووشی زیانێکی ئاشکرا دەبوو ئەوە لەم کاتەیشدا وڵاخ مەرجە، دەنا دەبێ بە پێ بچێ بۆ حەج.

دووەم: ئەوەیە مەسرەفی چوونو گەڕانەوەی هەبێ. مەرجە کەوڵاخو خەرجی ڕێگە زیاد بێ لە ژێواری خۆیو ژێواری ئەو کەسانەی کە ژێواریان لە سەریەتی، هەروا زیاد بن لەجلو بەرگی پێویستی خۆیو ئەوانو لە هەموو پێویستییەکی تریان لەو کاتەوە دەڕوا هەتا دەگەڕێتەوە بۆ لایان.

بزانە ئەگەر کەسێ پارەی حەجی هەبوو، بەڵام لە هەمان کاتا پێویستی بەژنهێنان هەبوو، لە ترسی ئەوە نەبادا تووشی شەروالپیسی ببێ، ئەوە لەم کاتەدا باش وایە ژنی پێ بهێنێ، نەك حەجی پێ بکا، چونکە لەم حالەدا ژنهێنان پێویستیەکی کات هاتووە، بەڵام حەج ماوەکەی مەودا دارە، بەڵام ئەگەر مەترسی شەروالپیسی نەبوو، ئەوە پێشخستنی حەجەکە باشترە.

سێیەم: ڕێگە ئەمین بێ، ترسی سەروماڵو نامووسی نەبێ، با ترسەکە کەمیش بێ، چونکە بە هۆیەوە تووشی زیان دەبێ.

چوارەم: ئەوەیە هیوای فریاکەوتنی حەجی هەبێ، واتە: حەجەکە کاتی ئەوەندە مابێ حاجی لە ماڵ دەرچوو پێش بەسەرچوونی کاتی حەج فریای وەستانی عەرەفە بکەوێ.

جۆری دووەم لە توانین ئەوەیە کە یەکێکی تر حەج بکا بۆ مرۆڤ. بۆ ئەمە مەرجە: ئەو کەسەی کە لەباتی کەسێکی تر حەج دەکا، زیاتر لە کرێی ئاسایی داوانەکاو خۆی حەجی کردبێو حەجی نەزریشی لەسەر نەبێ. ئەو کەسەیشی کە یەکێکی تر دروستە حەجی بۆ بکا یەکێکە لەم دووکەسە: یا مردووەو حەجی لە ئەستۆدایە، ئەمە پێویستە لەو کەلەپوورەی کە بەجێی هێشتووە حەجی بۆ بکرێو کەسێ بنێژن حەجی بۆ بکا، یا کەسێکە زیندووەو پەك کەوتووەو لەبەر پیری یا لەبەرشتی تر وەك زەحمەتی زۆر ناتوانێ خۆی بچێ بۆ حەج.

١٦١) بنیاتەکانی حەج (أركان الحج)

بنیاتەکانی حەج پێنج بنیاتن:-

یەکەم: ئیحرام دابەستن، کە بریتییە لە نێتی چوونە ناو حەج، یا چوونە ناو عەمرە، بۆیە ناونراوە ئیحرام چونکە رێگە لە شتی حەرامکراو دەگرێ. سەر بەڵگەی پێویستبوونی ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەرە (درودی خوای لەسەربێ): هەموو کردەوەیێ بەپێی نیازو نییەتەکەیەتی، ئیحرامیش سێ جۆری هەیە: جیاجیا: (إفراد)، پشوودان: (تەمەتووع) تێکەڵکردن: (قیران). راجیایی لەوەدا نیە کە هەریەکێ لەم سێ شێوەیە رەوایە، بەڵام راجیایی لەوەدا هەیە کە کامەیان خێرترن.

شافیعی {رەزای خوای لێبێ} لە زۆربەی کتێبەکانیدا بە دەق فەرموویەتی کە حەج‌و عەمرە بەجیاجیا (إفراد) خێرترن، ئنجا جۆری پشوو وەرگرتن (تەمەتووع) ئنجا تێکەڵکردن (قیران).

شێوەکاری جیاجیا ئاوایە: حەج بە تەنها دابەستێ‌و حەج تەواو بکا ئەوجا عەمرە دابەستێ‌و تەواوی بکا، شێوەکاری پشوو وەرگرتنیش ئاوایە: لە میقاتی وڵاتی خۆیەوە عەمرە دابەستێ‌و تەواوی بکاو ئەوسا لە مەککەوە ئیحرامی حەج دابەستێ. ئەم چۆنێتە یەکگرتنی لەسەرە. بۆیە پێی دەگوترێ: پشوو وەرگر، چونکە لەم پشووەدا ئەوەی لێی قەدەغە بووبوو ڕەوا دەبێتەوە بۆی. شێوەکار (صورەت)ی تێکەڵکردنیش ئاوایە: ئیحرامی حەج‌و عەمرە پێکەوە دابەستێ، کردارەکانی عەمرە لە ناو کردارەکانی حەجدا تێهەڵکێش دەکرێن. سەربەڵگەی ئەم سێ شێوەیەیش ئەم فەرموودەیەی عائیشەیە {رەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: دەرچووین، جا هەمان بوو هەر ئیحرامی عەمرەی دابەستبوو، هەمان بوو ئیحرامی حەج‌و عەمرەی بە یەکەوە دابستبوو، هەمان بوو بەس ئیحرامی حەجی دابەستبوو، پێغەمبەر خۆی هەر ئیحرامی حەجی دابەستبوو (ئەحمەدو شەیخان‌و مالیك).

بنیاتی دووەم: وەستانی چیای عەرەفەیە، چونکە پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمانی فەرموو، جارچییەك جاری دەدا: حەج بریتییە لە ئامادەبوونی عەرەفە واتە: زوربەی بنیاتەکانی حەج عەرەفەیە. وەستان لە عەرەفە بە ئەوەندە دەێتەجێ کە لە بەشێ لە خاکی عەرەفەدا ئامادە ببێ، تەنانەت بە ئەوەندەیش جێبەجێ دەبێ کە بە

دوای بەندەیەکی هەڵهاتوودا بگەڕێ‌و لە عورفەوە ڕەتبێ، یا بە دوای هەر شتێکا لەوێوە ڕەتبێ حلێبە، هەتا ئەگەر بە خەوتوییش ئامادەی عەرەفە بێ‌و خەبەریشی نەبێتەوە هەتا کاتەکەی بەسەر دەچێ هەر برێتی دەکەوێ، چونکە لەکاتی خەویشدا تەکلیف لەسەر مرۆڤ دەمێنێ!.

مەرجی برێتیکەوتنی راوەستان لە خاکی عەرەفەدا ئەوەیە:

راوەستاوە کە شیاوی پەرستش بێ (واتە: حاجی لەو کاتەدا کە لە عەرەفە رادەوەستێ ئەهلی عیبادەت بێ) لە عەرەفە لە هەرشوێنێکا راوەستێ دروستە، چونکە گشتی هەر عەرەفەیە، کاتی راوەستان لە عەرەفاتدا دەست پێدەکا لە نیوەڕۆی رۆژی نۆهەمی مانگی قوربانەوە هەتا شەبەقی بەیانی رۆژی جەژن، مەرج نیە بەشێ لە رۆژو بەشێ لە شەو لەوێ بمێنێتەوە، بەڵام ئەگەر لە رۆژی نۆهەما گەیشتە عەرەفات سوننەتە لەوێ بمێنێتەوە هەتا شەو دادێ.

بنیات (روکن)ی سێیەم: تەوافە، واتە: حەوت جار هەڵسووڕانە بەدەوری تەواوی خانەی خودادا، مەبەست ئەو تەوافەیە کەپێی دەگوترێ تەوافی ئیفاضە، چونکە یەکگرتن هەیە لەسەر ئەوە کە مەبەست لەم ئایەتە تەوافی ئیفاضەیە: **وليطوفوا بالبيت العتيق**. وە ئەو فەرموودەیەیش کە باسی بێنوێژییەکەی صەفییەی هاوسەری حەزرەت دەکا، ئەوە دەسەلێنێ کە تەوافی ئیفاضە فەرزە، کەواتە: ئەو تەوافە روکنە، نەك تەوافەکانی تر، وەك تەوافی قودووم‌و تەوافی ویداع، واتە هەڵسووڕانی گەیشتنەجێ‌و هەڵسوڕانی ماڵئاوایی.

١٦٢) ئەركەكانی هەڵسووڕان:

پێویستییەكانی تەواف:-

پێویستییەكانی تەواف چەند شتێكن: یەكێكیان پاكییە لە بێدەسنوێژیو لە لەشپیسی، وە لەپیسی لەشو بەرگو جێگە.

یەكێ تریان: داپۆشینی شەرمگای كاتی نوێژە بە جلێكی پاك، لەكاتی تەوافا، پێغەمبەر{درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: تەوافی بەیتیش بە نوێژ دادەنرێ، تەنیا ئەوەندە هەیە لە تەوافا خودا رێگەی قسەكردنی داوە، جا ئەگەر تەوافكەر لەكاتی تەوافا، قسەیكرد با هەر قسەی باش بكاو بەس. عائیشەیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: كە گەیشتمە مەككە بێنوێژبووم، ئیتر نەتەوافی بەیتم كردو نە سەفاو مەروەمكرد، وە عەرزی حەزرەتمكرد كە حاڵم وایە، فەرمووی: هەرچی حاجی دەیكا تۆیش بیكە، بەڵام تەواف مەكەو بەگردی بەیتا هەڵمەسووڕێ تا پاك دەبیتەوە لە بێنوێژیو خۆت پاك دەشۆریت. (دانەر دەفەرموێ: ئەم گوفتو گۆیە لە نێوانی ئەسمائی كچی عومەریشو پێغەمبەردا {درودی خوای لەسەربێ}: رووی داوە، بەڵام ئەمەی من نووسیومە لە صەحیحەیندا هەیەو پتر جێگەی متمانەیە — وەرگێڕ).

جا ئەگەر لەناو تەوافدا دەسنوێژەكەی شكا، لەسەر فەرمایشتی دروست، پێویستە گورج دەسنوێژ بگرێتەوەو لەسەر ژمارەی پێشووەوە تەوافەكانی تەواو بكا، گوتراویشە: پێویستە سەرلەنوێ لە نووكەوە لە تەوافەكەی تێ هەڵچێتەوە.

یەکێ تریان: ڕێزلێگرتنە لەو حەوت جارە کە بەگردی کابەدا دەسووڕێتەوە لەسەر ئەم شێوەیە: لە سەرەتای سووڕانەوەکانەوە هەتا تەواو بوونی هەر حەوتیان هەموو خانووی کەعبە بخاتە لای چەپیەوە، وە لە بەرابەری حەجەرول ئەسوودەوە دەست پێبکا.

یەکێ تریان: ئەوەیە لەکاتی هەموو سووڕانەوەکانا هەموو لەشی لە دەرەوەی هەموو کەعبەبێ، جا ئەگەر کەسێ لەسەر ئەو زیادە لادیوارەوە ڕۆیشت، کە لە زەمانی عەبدوڵڵای کوڕی زوبەیردا دزراوەتەوە لە بناغەی دیواری کەعبە ئەوە تەوافەکەی دانامەزرێ، بەهەر چوار دەوری بناخەی کەعبەدا کوتە دیوارێ هەیە، نووساوە بە کەعبەوە، بەقەد دووسێیەکی باسك (ذراع)ێ لە زەوی بەرزە، دەق دەڵێی گەردانەیە لە گەردنی بناغەی بەیتا بە کوردی پێی دەگوترێ: هەزارە، بە عەرەبی پێی دەگوترێ: شاذروان، پەراوێزی بەرگی کەعبەی لێچەسپ دەکرێ، ئەم ئەندازەیە لەکاتی خۆیدا کە قوڕیش بەیتیان دروست کردۆتەوە، لە دیواری کەعبەیان دزیوەتەوە، لەبەر دەستکورتی، کەواتە: ئەم کورتە دیوارە خۆیو هەوای سەربانەکەی هەتا سەرسەرەوە بەشێکە لە کەعبە، لەبەر ئەوە ئەگەر کەسێ تەواوی لەشی، یا بەشێ لە لەشی، وەك دەستی، یا سەری، لەکاتی تەوافو هەڵسووڕانا، لەسەر سەربانی ئەو کورتە دیوارەبێ، ئەوە تەوافەکەی دانامەزرێ، تەنانەت لەکاتی ماچکردنی بەردەڕەشەکەو دیواری کەعبەدا، دەبێ هەردوو پێی لە جێگەی خۆیان چەسپ بکاو لە پاش ماچکردنەکە ڕێك لە شوێنەکەی خۆیدا ڕابوەستێتەوە، هەتا سەرو دەستی بکەونەوە دیوی دەرەوەی سەربانی ئەو کورتە دیوارە، ئەوسا هەڵسووڕانەکەی دەست پێ بکاتەوە! هەروا دەبێ

تـەواوی لەشـی تەوافکـەر لـە دەرەوەی حیجـری ئیـسماعیل بـێ، چـونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە دەرەوەی حیجر تەوافی دەکرد.

یـەکێ تریـان: ئەوەیـە دەبـێ هـەموو تەوافـەکان لـەناو حەوشـی مزگەوتەوەبێ، چونکە مزگەوتەکە هەمووی حـەرەمو بەسـتە، جا لەهـەر کوێیەکیدا بسوورێتەوە دروستە.

یـەکێ تریـان: ژمـارەی هەڵسوڕانەکانە، کـە مەرجـە دەبـێ حـەوت تەواف بن. لەسەر فەرمایشتی دروست یەك لە شونیەکی (مووالات) فـەرز نیـە، بـەڵکوو سـونـنەتە. سـونـنەتە لـەناو تەوافـەکانا هـەر خـەریکی یـادی خودابێ! عەبدوڵلای کوڕی سـائیب {رەزای خـوای لیبـێ} دەفـەرموێ: ژنـەوتم لـە زاری پـیرۆزی پێغەمبـەری خـوا {درووەی خـوای لەسـەربێ} لـە نێـوانی گۆشـەی یەمانیو حەجەرو لئەسـوەدا دەیفـەرموو: (**ربنا آتنا في الدنيا حسنة وفي الآخرة حسنة وقنا عذاب النار**): خودایـە! ئـەی پـەروەردگاری میهرەبـان! هـەم لـە جیهانـاو هـەم لـە دوارۆژدا چـاکمان بۆبکـەو بەشـی باشمـان بـدەرێ، وە لـە سـزای ئـاگر بمانپـارێزە. (ئەحمـەدو ئـەبو داوودو نەسائی گێڕاویانەتەوە، ئیبنو حیببانو حاکم بە دروستیان داناوە). ئەبو هـورەیرەیش {رەزای خـوای لیبـێ} دەفـەرموێ: کەسـێ حـەوت جـار بـە دەوری خانەی خودادا هەڵسوڕێو قسەی تر نەکا جگـە لـەم نزایـە، دە خراپـە لـە خراپەکانی کوێردەکرێتەوەو دە چاکەی بۆ دەنووسرێو دە پایـەیش پێـی بەرز دەبێتەوە، نزاکەیش ئەمەیە: (**سبحان الله والحمد لله ولا اله الا الله والله أكبر ولا حول ولا قوة الا بالله**) خـودا خودایـەکی پـاكو پیرۆزە، سوپاسو ستایش هـەر بـۆ خودایـە، هـەر یـەزدانی پاك خودای

راستو دروستەو خودای ترنیە خودا لە هەموو کەسێ گەورەترە، دەستەڵاتو هێزیش هەر بە دەستی خودایە. (ئیبنو ماجە). عائیشەیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەڵسووڕانی دەوری خانەی خوداو هاتوچۆ لە ناوەندی صەفاو مەڕوەداو ڕەجمی شەیتان، بۆ ئەوە دانراون کە هەمیشە یادکردنی خودای گەورە پایەدار بێ (ئەبو داوودو حاکم).

بنیاتی چوارەم: هاتوچۆی نێوانی صەفاو مەڕوەیە، بەپێی کردنی پێغەمبەر خۆی، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەکاتی هاتوچۆی نێوانی صەفاو مەڕوەدا بەردەم ڕاکردنەوە فەرمووی: ئەم هاموشۆیە بە هەڕاکردن ئەنجام بدەن، چونکە خودای گەورە ئەم هەڕاکردنەی لە سەرتان نووسیوە، وەکی تریش ئەمە خواپەرستییەکی تایبەتە، لە کاتی حەج و عەمرەدا دەکرێ. مەرجە کە ئەم ڕاکردنە لە دوا تەوافێکی درووستەوەبێ، ئیتر خوا تەوافی ئیفاضەبێ، یا تەوافی هاتن (**طواف القدوم**)بێ، هەروا ڕیزلێگرتن مەرجە، لەسەر ئەم شێوەیە: لە صەفاوە دەست پێبکا، هەتا دەگاتە مەڕوە، وە حەوت جار هاتوچۆبکا لە نێوانی صەفاو مەڕوەدا، ڕۆیشتنەکەی جارێك و گەڕانەوەکەی جارێك، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئاوای دەکرد، لەم هاتوچۆیەدا پاکیو پۆشینی شەرمگاو مەرجەکانی تری نوێژ مەرج نیە، ئەم هاتوچۆیە بەسواریش دەبێ، بەڵام بە پیادەیی خێرترە، نەکردنی ئەم بنیاتە بەسەربڕینی ئاژەڵ پڕنابێتەوە، بەبێ کردنیشی نابێ ئیحرام بشکێنێ.

بنیاتی پێنجەم: تاشینی یا کورتکردنەوەی مووی سەرە، چونکە یەزدانی مەزن دەفەرموێ: {مُحَلِّقِينَ رُؤُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ} : چونکە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) فەرمووی: ڕەحمەتی خوا لەو کەسانەبێ کە لەپاش تەواوکردنی حەج و عەمرە سەری خۆیان دەتاشن، یارانیش عەرزیانکرد: ئەی پێغەمبەری خودا! ڕەحمەت بکە لەو کەسانەیش کە لە پاشکردنی حەج و عەمرە مووی سەریان کورت دەکەنەوە؟ پێغەمبەریش (دروودی خوای لەسەربێ) فەرمووی: ڕەحمەتی خودا لەو کەسانەیش بێ کە مووی سەریان کورت دەکەنەوە. (شەیخان) سەرتاشین و کورتکردنەوەی موو هەردوو لایان بۆ پیاوو ژن دروستن، بەڵام بۆ پیاو سەرتاشین و بۆ ژن کورتکردنەوە باشترە، لای کەمی کورتکردنەوە بۆ پیاوو ژن هەڵپاچینی سێ مووە، کاتێ موو هەڵپاچین بۆ حاجی لە پاش بەرد فڕەدانە بۆ کۆگابەردی جەمرەتولعەقەبە، وە بۆ عەمرەکەرو حاجی پشوو وەرگر لەپاش هەڕاکردنی نێوانی صەفاو مەڕوەیە، بۆ کەسێکیش ئاژەڵی دیاری بەیتی پێ بێ لەپاش سەربڕینی ئەو دیارییەیە لە مینا، بۆ حاجی، وە لە مەڕوە بۆ عەمرەکەر، بەڵام ئەوەیشمان لەیادبێ کە کاتی سەربڕینی دیاری بەیت، کاتی سەربڕینی قوربانیە، کە بڕتییە لە چوار ڕۆژەکەی جەژن. ئەو کەسەیش کە سەری مووی پێوە نەبێ هەر سوننەتە جەقۆ بهێنێ بەسر سەریا.

١٦٣) پێویستییەکانی حەج - ئەرکەکانی حەج:

لە پێشەوە گوتمان بنیاتەکانی حەج پێنجن‌و قسەمان لێکردن ئێستا ئەرکەکان (واجبات)ی حەج روون دەکەینەوە، جیایی نێوانی بنیات‌و ئەرك ئەوەیە: حەج بەبێ کردنی بنیاتەکانی دانامەزرێ، ئەگەر هەرکامێ لەو بنیاتانە فەوتان حەجەکە پووچ دەبێتەوە، بە سەربڕینی ئاژەڵ تۆڵەی ناکرێتەوە، بەڵام حەج بەبێ کردنی ئەرکەکانیشی دادەمەزرێ، ئەگەر ئەرکێکی فەوتا بەسەربڕینی ئاژەڵێ تۆڵەی بۆ دەکرێتەوە.

پێویستی یەکەم:-

ئیحرام دابەستنە. پێویستییەکانی ئیحرام دابەستن سێ شتن:

یەکەم: ئیحرام بەستنە لەکات‌و شوێنی دیاریکراوەوە بۆ ئیحرام دابەستن. جا ئەگەر لە نیشانگای ئیحرام بەبێ ئیحرام دابەستن تێپەڕ بوو، ئەگەر دەستی نەکردبوو بە کردارەکانی حەج‌و عەمرە، ئەوە لەسەریەتی کە بگەڕێتەوە بۆ نیشانگاکەو لەوێ ئیحرام دابەستێ، هەتا ئەگەر لە پاش تێپەڕبوون لە نیشانگا (**میقات مکانی**) ئیحرامی دابەستبوو، مادەم دەستی نەکردووە بە کردارەکان، بەس ئەوەندەی لەسەرە کە بگەڕێتەوە بۆ نیشانگاو لەوێ ئیحرام دابەستێ، بەڵام ئەگەر نەگەڕایەوە، یا پاش ئەوە گەڕایەوە کە بەو ئیحرام دابەستنە ناتەواوە دەستی کردبوو بە کردارەکان، ئەوە خوێنێکی لەسەرە، واتە: لە کەفارەتی ئەم سەرپێچییەدا دەبێ ئاژەڵێ سەربڕێ بۆ هەژارانی مەککە، تەنانەت ئەگەر لە بیریشی نەبووبێ یا بە هەڵە لە نیشانگا تێپەڕبووبێ هەروایە،

ئەوەندە هەیە لەم دووکاتەدا گوناهی لەسەرنییە. چاکتر وایە لە سەرەتای نیشانەگاوە ئیحرام دابەستێ، هەتا ماوەی ڕێگەکە بە ئیحرامەوە ببڕێ، بەڵام بۆ نیشانگای ذولحولەیفە واباشە لەو مزگەوتەوە ئیحرام دابەستێ کە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ): ئیحرامی لێوە دابەستووە.

بزانن کە نیشانگا دوو جۆرە: کاتو شوێن، کاتی ئیحرامدابەستن بۆ حەج مانگی شەشەڵانو ناوجەژنانو دەشەوی یەکەمی مانگی قوربانە، دواشەوی شەوی جەژنە، لەسەر فەرمایشتی دروست، بەپێی ئایەتی: {الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ – سورة البقرة – ١٩٧/٢}. واتە: کاتی خەریکبوون بە کردەوەکانی حەجەوە چەند مانگێکی ئاشکراو دیاریکراون، وە بەپێی ئایەتی: {يَسْأَلُونَكَ عَنِ الأهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ – سورة البقرة – ١٨٩/٢} ئەمە کاتی دابەستنی حەج بوو، وە بە درێژایی ساڵ ئیحرام بۆ عەمرە دادەبەسترێ، چونکە زاناکان یەك ڕان لەسەر ئەوە کە عەمرە هەموو کاتێ دروستە، لە بارەی نیشانگای شوێنیشەوە ئاوایە: ئەوەی نیشتەجێی مەککەیە – ئیتر چ خەڵکی مەککەبێ، چ خەڵکی شوێنێکی تربێ – ناوشاری مەککەیە، گوتراویشە: مەککەو هەموو بەستی مەککە نیشانگایە بۆ ئیحرام دابەستن، واتە: نیشتەجێی مەککە لە ماڵی خۆیەوە ئیحرام دادەبەستێ. بۆ ئەوەیشی کە نیشتەجێی مەککە نەبێ، سەرنج دەدەین: ئەگەر ماڵەکەی دەکەوتە نێوان مەککەو نیشانگای ئیحرام دابەستنەوە ئەوە لە دەرگای ماڵی خۆیەوە ئیحرام دابەستێ، خواه گوندنشینبێ، یا

کۆچــبەری بــێو هــەوار نــشینبێ، ئەگــەر ماڵەکــەی دوورتربــوو لــە نیشانگاکان، ئەوە نیشانگاکەی یەکێکە لەم پێنج شوێنە:

یەکــەم: بــۆ ئــەو کەســەی کــە لــە مەدینــەی نــازدارەوە هاتبــێ ذولحولەیفەیە، کە ئێستا ناودارە بەبیری عەلی، کە دو قۆناخ لـە مەککەوە دوورە.

دووەم: بــۆ ئــەو کەســەی لــە شــامو میــصرو مەغریبــەوە هاتبــێ جوحفەیە.

سێیەم: بۆ ئەو کەسەی لە تیهامەی یەمەنەوە هاتبێ یەلەم لەمە.

چوارەم: بۆ ئەوەی لە نەجدی یەمەنو نەجدی حیجازەوە هاتبێ قەرنە. ئەم چوارەیان پێغەمبەری خوا (دروودی خوای لەسەربێ) لە فەرموودەیەکا دەســت نیــشانی کــردوونو بــە دەق نــاوی هێنــاون، لــە کۆتــایی ئــەو فەرموودەیەدا دەفەرموێ: ئەم شوێنانە جێگەی ئیحرام دابەستنن بۆ ئەو کەسانەی کە دێن بۆ حەجو عەمرە، لە خەڵکی ئەم وڵاتانەو لە خەڵکی وڵاتانی تریش کە بەسەر ئەم شوێنانەدا دێن بۆ حەجو عەمرە، وە کەسێ لەم شوێنانە نزیکتربوو ئەوە جێگەی ئیحرام دابەستنی لەو شوێنەوەیە کە دەکەوێتەڕێ! تەنانەت خەڵکی مەککە لە مەککەوە ئیحرام دابەستن.

پێنجــەم: وە بــۆ ئــەوەی لــە خۆرهەڵاتــەوە هاتبــێ، وەك عێــراقو خۆراســان زاتوعیرقــە. لــە فەرموودەیــەکا دەفــەرموێ: پێغەمبــەری خــوا (دروودی خوای لەسەربێ) زاتــورعیرقی دیــاری کــردووە بــۆ جێگــە ئیحــرام بەســتنی خەڵکی عێراق. (ئەحمەد/د/ن - سند صحیح). گوتراویشە: عومەر بە تێکۆشان واتە: بە اجتهاد ذاتوعیرقی بۆ خەڵکی عێراقو خۆراسان دیاری

کردووه. جا وەك گوترا هەرکەسێ ویستی بچێ بۆ حەج و عەمرە، وە ئیحرامی دانەبەست هەتا لە نیشانگا ڕەتبوو، وەبەو ئیحرامە ناتەواوە کرداری لە کردارەکانی حەج یا عەمرەی کرد، خوا ئەو کردارە فەرزبێ یا سوننەت، ئەوە خوێنێکی دەکەوێتە سەر، کە بریتییە لە کاوڕێکی یەك ساڵە، یا لە چتێر بزنێکی دووساڵە. چونکە پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەرکەسێ کرداری لە کردارەکانی حەج و عەمرە نەکا خوێنێکی لەسەرە. (ئیبنو عەبباس بە مەرفووعی و بە مەوقوفی گێڕاویەتەوە).

پێویستی دووەم:

ڕەجمکردنی شەیتانە لەسەر ئەم شێوەیە: لە ڕۆژی یەکەمی جەژندا حەوت بەرد فڕێ دەدەن بۆ کۆگا بەردی جەمرەتولعەقەبە، لە ڕۆژی دووەم و سێیەم و چوارەمی جەژنا (کە ناوداران بەسێ ڕۆژەی ئەییاموتەشریق) بەرد فڕێ بدەن بۆ سەر هەرسێ کۆمەڵە بەردەکە، بۆسەر هەر یەکێکیان حەوت بەرد، جا ئەگەر کەسێ لە ڕۆژی دووەما ڕەجمی شەیتانی کردو ویستی لە خاکی مینا دەرچێ لە پێش خۆرئاوابوونا ئەوە دروستە و مانەوەی شەوی سێیەمی لە خاکی مینادا لە کۆڵ دەکەوێ، هەروا ڕەجمکردنی ڕۆژەکەیشی.

بزانن ژمارەی بەردی هەموو ڕۆژێ لەم سێ ڕۆژە بیست و یەك بەردە، مەرجە بەریز بەردەکان فڕێ بدا لەسەر ئەم شێوەیە: ئیبنو عومەر {ڕەزای خوای لێبێ} دەیفەرموو: پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} کە ڕەجمی شەیتانی دەکرد لەسەر ئەم شێوەیە دەیکرد: یەکەمجار حەوت بەردی

فـڕێ دەدا بـۆ کۆگـا بەردەکـەی ئـەولای مزگەوتەکـەی مینـاوە، لـەپاش هەڵدانی هەموو بەردێ ئەڵلاهو ئەکبەری دەکرد، دەیفەرموو: (الله أكبر، الله أكـبر، لا الــه الا الله والله أكـبر، الله أكـبر، ولله الحمــد) ئینجـا دەچـــووە پێـــشەوەو بـــەرەو رووگـــە رادەوەســـتاو هـــەردوو دەســـتی بـەرزدەکردەوەو دەسـتی دەکـرد بـە نزاکـردنو بـەپێوە زۆر دەپاڕایـەوە لەوێدا، ئینجا دەرۆیشت بـۆ کۆگابـەردی دووەم، کـە نـاوداره بـە کۆمـەڵەی ناوەڕاست (واتـە: جـەمرەتول وسـطا) وە حـەوت بـەردی فـڕەدەدا بـۆ ئـەو میلەیشو لەپاش تێگرتنی هەموو بەردێ ئەڵلاهوئەکبـەری دەکـرد، ئنجا بـەلای چـەپا لـەلای شـیوەکەوە دادەپـەڕیو بـەرەو رووگـە رادەوەسـتاو هـەردوو دەسـتی بـەرز ەکـردەوەو دەسـتی دەکـرد بـە پاڕانـەوە، ئینجـا دەرۆیشت بۆ کۆگابەردەکەی لای عەقەبـەوە حـەوت بـەردی فـڕێ دەدا بـۆ ئەم میلەیش، وە لەپاش تێگرتنـی هەربـەردێ ئـەڵلاهو ئەکبـەری دەکـرد، ئیتر دەگەڕایەوەو لەوێ نەدەوەستا. (بوخاری/ ئەبوداوود).

دەبێ شێوەی هاویـشتنەکەی بـە جـۆرێ بـێ پێـی بگـوترێ فڕێـدان، ئەگـەر بەردەکـەی هـەلگرتو داینـا لـەیناو کۆگـا بەردەکـەدا، لەسـەر فەرمایـشتی دروسـت ئـەوە حـسێب نیـە، چـونکە بـەوە نـاگوترێ تێگـرتن، مەرجە مەبەستی لە تێگرتنەکەی فڕەدانبێ بۆ کۆگابەردەکـە، جـا ئەگـەر بەردێکی هەڵدا بەحەواداو کەوتە ناومیلەکەوە ئەوە حلێب نیـە، مەرجـە کە بەدەستی تێی بکرێ، ئەگەر بەقاچ تێیگرت، یا بەکەوان، یـا بـە بـەردە لاستێك حلێـب نیـە، مەرجـە ئـەو حـەوت بـەردە کـە فڕێ دەدرێتـە سـەر کۆگابەردەکان یەکەیەکە فڕێ بررێت، وە نابـێ لـە جیـاتی شـتی تـر فـڕێ بـدرێ، ئەگـەر دوو بـەردی بـە یـەکجار تێگـرت وە هـەردوو بەردەکـەیش

کەوتنە ناکۆگاکەوە ئەوە بە یەك بەرد دادەنرێ، هەروا ئەگەر حەوت بەردیش بە جارێ تێبگرێ، ئەگەر لەبەر نەخۆشی یا لە بەرشتێ تر نەیتوانی خۆی رەجم بکا، بۆی هەیە کە یەکێ بکا بە وەکیل، مەرجە کە جێگرەکە بەردی خۆی فڕەدابێ، ئەوسا بەردی موکلکەی فڕە بدا دەنا دروست نیە.

پێویستی سێیەم:

مانەوەی شەوە لە موزدەلیفە.

پێویستی چوارەم:

مانەوەی شەوەکانی پاش جەژنە لە میندادا.

پێویستی پێنجەم:

خۆپاراستنە لەو شتانە کە بەهۆی ئیحرامەوە حەرام دەبن لەسەر حاجی (لە ئەصڵەکەدا دەفەرموێ: سێیەم سەرتاشین یا کورت کردنەوەیە، چوارەم و پێنجەمیش باس نەکرابوو، من لەبەر روونی و ئاسانی ئاوام نووسی، وە لە شەریعەتی ئیسلامی مامۆستا مەلا عەبدولکەریمی مودەریسەوە نەقڵمکردن – وەرگێڕ).

١٦٤) حەجی ژن:

حەج لەسەر ژنیش وەك پیاو فەرزە، بەڵام سەرەرای مەرجە پێشینەکان مەرجە کە ژن مێردی، یا کەسێکی خۆیی لە گەڵابێ، یاخود کۆمەڵە ژنێکی باوەڕپێکراوبن، با خۆیی (مەحرەم) یشیان لەگەڵ نەبێ، کۆگر (ضابطە)ی خۆیی ئەوەیە: بە هیچ جۆرێ هەتا هەتایە مارەی لێی

نەبێ، بەهۆی رشتەی خزمایەتی یا ژن‌و ژنخوازای یا شیروخواردنەوە.

ئیبنو عەبباس {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: هیچ ژن‌و پیاوێکی بیانی دوو بە دوو بەبێ خۆیی ژنەکە لەگەڵ یەکا کۆنەبنەوە، ژنیش لەگەڵ خۆییدا نەبێ نەچێ بۆ سەفەر، پیاوێکیش گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! من ژنەکەم دەچێ بۆ حەج‌و خۆیشم ناونووس کراوم بۆ ئەو غەزایە؟ فەرمووی: دەخۆیشت برۆ لەگەڵ ژنەکەتا حەج بکە. (بوخاری/ موسلیم)

یەحیای کوڕی عباد دەفەرموێ: ژنێکی خەڵکی رەی کاغەزێکی نووسی بۆ ئیبراهیمی نەخەعی، لێی پرسی: من هێشتا حەجی فەرزم نەکردووە، کە یەکەم حەجەو پێی دەڵێن: حەجی ئیسلام وە دەوڵەمەندیشم، خزمی خۆییشم نیە کە لەگەڵما بێ بۆ حەج؟ یەحیا وەڵامی بۆ نووسییەوە: تۆ مەهانەی رەوات هەیە لەبەر ئەوە حەجت لەسەر نیە.

١٦٥) سوننەتەکانی حەج:

یەکەم: کردنی حەج بەحیا، چۆنێتی ئەم جۆرە لە حەج لە پێشەوە رابوورد.

دووەم: لەببەیکە کردنە، بەم شێوەیە: (**لبيك اللهم لبيك، لبيك لا شريك لك لبيك. ان الحمد والنعمة لك والملك لا شريك لك**).

سوننەتە لەگەڵ نێتەکەیدا لە ببەیکە بکا، چونکە پاشینان وایان نەقڵ کردووە لە پێشینان، سوننەتە لەپاش ئیحرام دابەستن زۆر خەریکی لەببەیکەکردن بێ، بە تایبەتی لەکاتی گۆڕانی وەزعدا، وەك سواربوون‌و دابەزین‌و سەرکەوتن بۆ شوێنی بەرزو داپەڕین لە شوێنی بەرزەوەو

تێکەڵبوون لەگەڵ کۆمەڵدا، لەکاتی داهاتنی شەوو هاتنی ڕۆژدا، لەکاتی بێنوێژیی‌و لەشپیسی‌و زەیستانیشدا لەبەیکە زۆرکردن سونەتە، هەروا لە مزگەوتی ئەلخیفداو لە مەسجیدولحەرامدا، بەڵام لەکاتی تەوافی قودومو لە تەوافی سەفاو مەروەدا تەلبییەکردن سونەت نیە، چونکە ئەمانە ویردی تایبەتی خۆیان هەیە، هەروا لە تەوافی ئیفاضەو تەوافی ماڵئاواییدا لەبەیکە نەکات، چونکە کاتی بەسەرچووە، چونکە کاتی لەبەیکەکردن لەگەڵ ڕجمکردنی شەیتان لە جەمرەتولعەقەبە بەسەردەچێ. سونەتە بۆ پیاو نەك بۆ ژن دەنگ لە لەبەیکەکردن هەڵبڕێ، سونەتە کە لەبەیکەی تەواوکرد سەڵاوات لەسەر پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} بدا، وە داوای بەهەشت‌و ڕەزامەندی خودا بکا، وە پەنابگرێ بەخودا لەئاگری دۆزەخ! ئەوجا بە ئارەزووی خۆی نزابکا، لەکاتی تەلبییەدا باقسە نەکا، سڵاوکردن لێی لەوکاتەدا ناباشە، بەڵام ئەگەر کەسێ سڵاوی لێکرد وەڵامی دەداتەوە.

سێیەم: تەوافی هاتن، کەناوداره بە تەوافی قدووم، چونکە ئەم تەوافە دیاری (تحیە)ی بەیتولحەرامە. لە صەحیحی موسلیمدا دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} کە تەشریفی گەیشتە مەککە تەوافی بەیتی کرد.

بەڵام ئەگەر عەمرەکەر تەوافی عەمرەیکرد، بری تەوافی هاتن دەکەوێ، هەر وەك چۆن کردنی نوێژی فەرز برێتیی نوێژی دیاری مزگەوت دەکەوێ.

چوارەم: شەومانەوە لە موزدەلیفە، بەوە دەێتەجێ کە زوربەی شەو لەوێ بێ، رافیعی وا دەفەرموێ: گوتراویشە: دێتەجێ بەیەك چاوترووکان لە پاش نیوەشەو، نەوەویش (رەحمەتی خوای لێبێ) ئەمە بە لەبارتر دەزانێ.

پێنجەم: دوو رکات سوننەتی تەوافی فەرزە، هەندێ دەفەرموون ئەم دوو رکاتە فەرزە، بەلام قسەی دروست ئەوەیە کە سوننەتەو فەرز نیە، چونکە لە فەرموودەیەکی شەیخەیندا دەفەرموێ: پیاوێ لە بارەی ئیسلامەوە پرسیاری هەبوو، پێغەمبەریش (دروودی خوای لەسەربێ) فەرمووی: لە شەوو رۆژێکا دەبێ پێنج نوێژ بکەی، پیاوەکە گوتی: باشە نوێژی ترم لەسەرە یانا؟ فەرمووی: نەء، نوێژی ترت لەسەر نیە، مەگەر بە ئارەزووی خۆت نوێژی سوننەت بکەی[1].

---

[1] لێرەدا دانەر دەفەرموێ: خامسها: (رکعتا الطواف (أی طواف الفرض) لقوله (صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) (خمس صلوات في اليوم والليلة) تا کۆتایی فەرموودەکە. دیارە کە ئەمە ئیختصارێکی زۆر موخیللە بۆ ئەم عیبارەتەی کیفایە کە، کە دەفەرموێ: (ورکعتا الطواف.. واختلف في رکعتی الطواف.. فقیل بوجوبهما والصحیح عدم وجوبهما لقوله علیه الصلاة والسلام: (خمس صلوات.. الخ)، جا لەبەر ئەوە ناچار بووم کە راستی بکەمەوە. لە راستیدا من بەش بە حالی خۆم ئەگەر شارەزاییەکی باشم نەبوایە لە حەدیپدا، وە ئەصلی حەدیپو مەسەلەکەم لەسەر چاوەکاندا نەدۆزیایەتەوە لەم تەرجەمەدا تووشی هەڵەی گەورە گەورە دەبووم، چونکە بە راستی ایجازی مخلی زۆر تیادایە، ئەو رەشە خەڵکە لە کوێ لەم هەمکە مەتەڵو برووسکەو هێماو رەمزو ئاماژەیە تێدەگا.. ئەگەر کەسێکی بە ویژدان ئەصڵەکەو تەرجەمەکە بەرابەر بکا، ئەوسا بۆی دەردەکەوێ کە زۆر شوێن لە ئەصڵەکە وەك هەواڵەکردنو مەتەڵ داهێنان وایە. فەرموو

شەشەم: شەو مانەوە لە خاکی مینا لە رۆژی جەژنو سێ رۆژەکانی دوای جەژندا. بەوە دێتەجێ کە زوربەی شەوەکان لەوێبێ.

حەوتەم: تەوافی ماڵئاوایی، کە برێتییە لە دواشت کە حاجی دەیکا، دەگێڕنەوە: عومەر {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: دواهەمین کردارەکان تەوافی بەیتە (مالیك لە مووەطادا دەیگێڕێتەوە).

١٦٦ خۆ رووتکردنەوە لە جلو بەرگی دووراو:

راجیایی هەیە لە نێوانی زاناکاندا کە ئایا خۆ رووتکردنەوەی پیاو لە جلو بەرگی دووراو، سوننەتە یا پێویستە، هەندێ دەفەرموون: فەرزە، ئەمە بڕیاری رافیعیو نەوەوییە، کەسانی تر هەن دەفەرموون: سوننەتە، ئیسنائی دەفەرموێ: ئەم رایە بەجێیە.. جا کاتێ خۆی رووتکردەوە سوننەتە دوو پارچە بەرگی سپی تایبەتی (ئیزارو ریداء) بپێچێ بە خۆیەوە، جووتێ سۆلیش لەپێ بکا، ئیبنولونذیر دەفەرموێ: چەسپیوە کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کە ئیحرام دادەبەستن بەشتە مالێکی سپیو بەرکۆشێکی

چی لەم عیبارەتە تێ دەگەی: (الواجب الثاني: رمى الجمار الثلاث ثلاث مرات أيام التشريق الثلاثة غير جمرة العقبة فانها ترمى اليها سبع حصيات فقط!!) کە ئەمە جۆرە تەحریفێکە بۆ کیفایەکە. دەفەرموو، تەرجەمەکەی لە زنجیرە (١٦٢)دا بخوێنەوە، هەتا راستو دروستی ئەم روونکردنەوەیەت بۆ روون بێتەوە.

- وەرگێڕ -

سپی بپۆشن لەگەڵ جووتێ شوڵدا. لە بوخاری شەریفیشدا دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} کە ئیحرامی دەبەست، ئیزارو ریدائێکی دەپۆشی، هەروا هاورێکانیشی. (موسلیم) بەرگی سپیش بۆ ئیحرام بەپێی ئەم فەرموودەیە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (البسوا من ثیابکم البیاض.. الحدیث)، تەرجەمەکەی لە زنجیرە (١٠٣)دا رابورد. بۆ ئیحرامدار جلی رەنگکراو ناپەسەندە، وە سوننەتە لە پێش ئیحرام دابەستندا دوو رکات نوێژی سوننەت بکا، بە نیازی سوننەتی پێش ئیحرام، لە رکاتی یەکەمدا {قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ}ە بخوێنێو لە دووەما {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ} هەتا ئەگەر لەمکاتەدا نوێژی فەرز بکا برێتیی ئەم سوننەتە دەکەوێ.

١٦٧) ئەو شتانەی نادروستن بۆ ئەو کەسەی لە ئیحرامدابێ:

ئەو شتانە کە نادروستن لەسەر مرۆڤ لە ئیحرامدادە شتن:

یەکەم: لەبەرکردنی جلی دووراو.

دووەم: ئەوە کە پیاو هەموو سەری، یا هەندێکی داپۆشێ.

سێیەم: ئەوەیە کە ئافرەت رووی خۆی داپۆشێ. جا کاتێ پیاو ئیحرامی بەست ئیتر نابێ، زیاد لە بەرگی ئیحرام شتی تر لەبەر بکا، خوا دووراو بێ وەك کراسو دەرپێو کەواو شتی وا، یا چنراوبێ وەك فانیلە، یا هۆنراوبێ وەك کراسی زریە، وە نابێ سەری بە کڵاوو مێزەرو

شتی وا داپۆشێ، بەڵکوو دەبێ قەناعەت بکا بە تەنها ئەو دوو خاولییە گەورەیە.لە صەحیحەیندا دەفەرموێ: ئیبنو عومەر {ڕەزای خوایان لێبێ} فەرمووی: پیاوێ گوتی: ئەی پێغەمبەری خوا! بەرگی ئیحرام چییە بۆ کەسێ لە ئیحرامدا بێ؟ فەرمووی: مێزەرو کراس‌و دەرپێ‌و خوف لەبەر نەکا، ئەگەر کەسێ جووتێ سۆڵ (وای) دەست نەکەوت (کە هەموو پەنجەکانی بە دەرەوە بێ) ئەوا با جووتێ خوف (لە خوار قاپەڕەقەڵەیەوە بیڕێتەوە) ئەوجا لە پێیان بکا، وە هەر بەرگێ زەعفەران‌و وەرسی پێوەبێ لەبەری مەکەن.

دەڵێن: ئەگەر کەسێ سۆلی دەست نەکەوت دروستە جووتێ خوف لەپێبکا، وە نەیشی بڕێتەوە قەیناکا، بەڵام واباشە بیکات بە سەرپێوە، گوایە فەرموودەکەی بڕینەوەی خوف لە قاپەرەقەڵەدا، بەم فەرموودەیە هەڵوەشاوەتەوە کە دەفەرموێ: ئیبنو عەبباس {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی کەسێ جووتێ سۆلی دەست نەکەوت ئەوا جووتێ خوف لەپێ بکا، وە کەسێ پەشتەماڵ (إزار)ی دەست نەکەوت، با دەرپێ لەپێ بکا. (شەیخان. واتە: شێخی بوخاری‌و شێخی موسلیم گێڕاویانەتەوە).

ئەو بڕیارەیش کە دەفەرموێ نابێ ئیحرامدار سەری داپۆشێ بە پێی ئەم فەرموودەیە: پیاوەکەی کە لە ئیحراما لە وشترەکەی کەوتە خوارەوەو ئەمری خودای کرد، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: سەری دامەپۆشن بە چمکی کفنەکە، با سەری بەدەرەوە بێ، چونکە ئەمە کە لە ڕۆژی قیامەتدا زیندوو دەبێتەوە، لەسەر ئەم حاڵەی ئێستای بە بەرگی ئیحرامەوە زیندوو دەبێتەوە! (شەیخان) دروستە بە تاڵێ بەن،

یا به بەندەخۆێنێ بەکۆش (ئیزار)ەکەی قایم بکا به قەدیەوە، یا پشتێنێکی بەسەردا ببەستێ، یا سەرێکی ببەستێ به خاولییەکەی ناوشانیەوە، بەڵام دروست نیە بییان دووریێ بەیەکەوە، هەروا دروست نیە چمکێکی خاولییەکەم ناوشانی ببەستێ به چمکێکی تریەوەو کرێی بدا، یا بییان دوریێ به یەکەوە، یا به تاڵێ بیان بەستێ به یەکەوە، دروستیشه ئیحرامدار شمشێر بکاته ملیو کەمەربەندی پارەکەی ببەستێته پشتی. ئەمه بۆ پیاو بوو، بەڵام ژن بەس روخساری نابێ داپۆشێ، چونکه روخساری ژن لەم بارەیەوە له حوکمی سەری پیاودایە، داپۆشینی دروست نیە، بەڵام دەبێ سەریو باقی لەشی به جلو بەرگ داپۆشێ، بەهی دووراویش دروستە، وەڵێ ئەوەندە هەیە ژن بۆی هەیە پەچە بگرێتەوە، یا به رووپۆشێ رووی خۆی بپۆشێ، به مەرجێ ئەو پەچەو رووپۆشه نەکەوێ له روخساری، ئیتر لەبەر پێویستی وا بکا، یا به ئارەزوو، یا لەبەر گەرماو سەرما، یا لەترسی ئاژاوەو روانینی ناڕەواو شتی وا ئەوە چون یەکە.

چوارەم: شانەکردنی مووی سەروڕیشو هەموو موویەکی تر نادروستە، چ بۆ ژن، چ بۆ پیاو، تەنانەت ئەگەر دەیزانی به خوران به نینۆك مووەکان هەڵ دەوەرێن ئەوەیش دروست نیە، چونکه لەکاتی ئاڵۆسکانو پەستان بەسەریەکا شتی وا روودەدا، هەروا چەورکردنی مووی ریشو سەرو سمێڵو ئەندامانی تری له بۆ پیاوو ژن نادروستە.

پێنجەم: لابردنی مووی لەشو جەستەیە ئیتر به تاشین بێ، یا به هەڵکەندنو هەڵکێشان بێ، یا بەکوتکردنەوە بێ، یا بەهەڵکوڕووزان بێ، یا بەرووتانەوەبێ بەهۆی دەرمانی حەمامەوە، ئەمانه هەمووی چون

یەکەو حەرامە، سەرتاشین بەدەقی ئایەتی قورئان حەرامە کە دەفەرموێ: {وَلاَ تَحْلِقُواْ رُؤُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ - سورة البقرة - ٢/١٩٦}.

شەشەم: لابرنی نینۆکیش وەك لابردنی موو نادروستە، ئیتر بەرهەرشتێ نینوکی بکا نادروستە، با بەددانیش بیقرتێنی، یا بەدەست بیشکێنێ، چونکە زاناکان بەیەك دەنگ بڕیاریان داوە کە ئەوە نادروستە.

حەوتەم: بەکارهێنانی بۆنی خۆش بۆجل‌و بەرگ‌و لەش نادروستە، چونکە ئەوە کەیف‌و سەفایە، حاجیش دەبێ سەرگەرمی کارەکانی حەجبێ‌و بەهۆی ئەوەوە قژئالۆسکاوی تەپ‌و تۆزاوی بێ‌و، سەرقژنەو بۆرەکەڵ بێ، وەك لە فەرموودەدا وا دەفەرموێ. لەبەر ئەوەیش کە پێغەمبەری خوا (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: ئەم بۆنی خۆشەی کەواپێتەوە سێ جار بیشۆ، مەبەست ئەوەیە ئەوەی بۆنە خۆش بێ - وەك گوڵ‌و ڕێحانەو یاسەمین‌و وەنەوشە - نابێ نەبیدا لە خۆی‌و نەبیدا لە دەمووچاوی. بەڵام ئەگەر پارچەیێ میسکی هەڵگرت، یا هەر بۆنێکی تری لەکیسەو شووشەو پریاسکەی بەستراوەدا هەڵگرت ئەوە نادروست نیە، خوا بۆنی بکا یا بۆنی نەکا. ئەمە شافیعی بە دەق فەرموویەتی.

هەشتەم: ڕاوکردن‌و کوشتنی نێچیر. مەبەست لە نێچیرە هەموو گیاندارێکی دەرەکی وایە کە گۆشتی بخورێ، ئیتر خوا ماڵی بووبێ یا کێوی بێ، خوا چوارپێ بێ یاخود مەل‌و باڵندەبێ، چونکە هەردوولایان پێیان دەگوترێ نێچیر. سەر بەڵگەی نادروستیی ڕاوی نێچیر ئەم

ئایەتەیە: {وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا – سورة المائدة – ٩٦/٥} واتە: راوی نێچری وشکانی لە ئێوە حەرامە، کاتێ لە ئیحرامدابن.

گیانداریێ کە گۆشتی نەخوریێ بە نێچیر دانانریێ، لەبەر ئەوە راوو کوشتنی نادرست نیەو تۆڵە لەسەر بکوژیان نیە، بەڵکوو ئەم چەشنە هەیانە کوشتنی بۆ ئیحرامدارو بێ ئیحرام سوننەتە، چونکە ئازاردەرو وەزەنکەرن، بەڵکوو ئیمامی رافیعی {رەزای خوای لێبێ} لەسەر باسی خواردەمەنییەکانا دەفەرموێ: دڕندەو جانەوەری زیانە خورۆ پێویستە بکوژرێن، وەك مارو دووپشكو مشكو سەگی نهێنگرو سەگی هارو قەلەڕەشەو گورگو شێرو پڵنگو ورچو سیسارکەو هەلۆو کێچو مێشوولەو زەردەواڵەو زەردەزیرە.

نۆیەم: ژن بەشوودانو ژن مارەبڕینە، هەروا سەرجێییو دروستبوونو دسبازی بە شەهوەتەوە. ئیحرامدار دروست نیە بۆی کە ژن بۆ خۆی مارە ببڕێ، یا ژن لە کەسێکی تر مارە ببڕێ، خوا بە سیفەتی جێکاریی (وەکالەت)بێ، یاخود بە سیفەتی هەقداری (ویلایەت)بێ. چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: ئیحرامدار نەژن لە خۆی مارەدەکا، نەژنیش لە کەسێ تر مارەدەکا لە گێڕانەوەیەکا: نابێ خوازبێنیش بکا. (موسلیم) لە گێڕانەوەی دارە قوطنیدا: ئیحرامدار نە ژن دێنێو نە ژن لەکەسێ مارە دەکا. جا گریمان ئەگەر ستی وای کرد ئەوە گرێدان (عەقد – مارەبڕین)ەکە پووچە، چونکە ئەم جۆرە نەیکردنە نادروستیو تێکچوون دەخوازێ، ئەم بڕیارە یەکگرتنی

هاوڕێیانی پێغەمبەری لەسەرە. خوای گەورە لە بارەی جووتبوونەوە لەگەڵ ژندا دەفەرموێ: {الْحَجُّ أَشْهُرٌ مَّعْلُومَاتٌ فَمَن فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلاَ رَفَثَ وَلاَ فُسُوقَ وَلاَ جِدَالَ فِي الْحَجِّ - سورة البقرة - ١٩٧/٢} واتە: کاتی خەریکبوون بە کردەوەکانی حەجەوە چەن مانگێکی ئاشکراو دیاری کراون، جا هەرکاتێ خەریك بوون بە ئادابی حەجەوە، لەکاتی حەجدابەستنەوە ئیتر نابێ بچنە لای حەڵاڵی خۆتان، وە نابێ دەرچن لە یاسای ئایین‌و نابێ کاری بەدبکەن، بەهیچ جۆرێ نابێ دەرچن لە یاسای دامەزراوی حەج، هەروەك جووتبوون‌و کەیفکردن لەگەڵ ژندا نادروستە خۆرەحەتکردنیش نادروستە، چونکە لە شوێنێ بۆنی خۆش‌و ژن مارەکردن، کە هۆکارن لە بۆ جووتبوون، نادروست بن، دیارە کە جووتبوون‌و شتی وا نادروستترن، هاوکات لەگەڵ ئەوەدا تێکەڵی ژن‌و پیاوو کەیفکردنیان پێکەوە لەکاتی خەڵوەکێشان – واتە: اعتکافدا - کە لەحەج بچووکترە، نادروستە، کەواتە چۆن لەکاتی حەجدا دروست دەبێ، بەڵکوو لەم کاتەدا پتر نادروست دەبێ.

١٦٨) تۆڵە (فیدیە) پێویستە لەسەر کەسێ ئەمانە بکا:

ئەم شتانە کەباسمانکردن، هەموو نادروستن، کەسێ بیانکات، تۆڵەی دەکەوێتە سەر، بەڵام ئەمە باسێکی دوورو درێژە، لق‌و پۆپی زۆری لێ دەبێتەوە، ئێمە لێرەدا ئاماژە بۆ ئەم چەند شتە دەکەین: لەکاتی دسبازی‌و ماچ‌و مۆچا کاتێ تۆڵەی دەکەوێتە سەر کە ئاوی

بێتــەوە. ژن مــارەکردنیش تۆڵــەی نیــە، چــونکە کارەکــە دانامــەزرێو مەبەستەکە نایەتە جێ، جووتبوونیش، چ بەپێش بێ، چ بەپاش بێ چ لەگەڵ ئادەمیزادا بێ، چ لەگەڵ گیانلەبەری تردا بێ، حەجو عەمرە هەڵ دەوەشێنێتەوە، ئاشکرایە کە عەمرەیەك ئیحرام شکاندنی هەیە، ئەوەندە هەیە هەر چەند عەمرەو حەجەکەی بەتاڵ دەبنەوە، بەڵام دەبێ تەواویان بکا، چونکە خوای گەورە دەفەرموێ: {وَأَتِمُّواْ الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّهِ – بر: ز – ١٥٨} = راڤەی ئەم ئایەتە لە زنجیرەی (١٥٨)دا رابورد.

هەروەها پێویستە لە ساڵی دواییدا بەبێ تەفرە قەزای ئەو حەجو عەمرەیە بکاتەوە، ئیتر حەجەکە فەرزبێ یا سوننەتبێ قەزا کردنەوەکەی چون یەك پێویستە. ژن ئەگەر پیاو بەزۆر جووت بوو لەگەڵیدا، یاخەوتبوو، ئەوە حەجەکەی بەتاڵ نابێتەوە، بەڵام ئەگەر لەسەر رەزای خۆی بوو، وە دەشیزانی کە ئەو ئیشە نادروستە ئەوە حەجەکەی پووچ دەبێتەوە.

١٦٩) کەسێ فریای وەستان لە عەرەفات نەکەوێ حەجی لە دەست دەچێ:

هەرکەسێ لەپێش شەبەقی بەیانی رۆژی جەژندا فریای وەستانی عەرەفە نەکەوێ، حەجی ئەو ساڵەی لەکیش دەچێ! چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەرکەسێ لە شەوی جەژندا فریای هاتن بۆ عەرەفات بکەوێ ئەوە فریای حەجی ئەوساڵە دەکەوێ، هەرکەسێ هەتا شەوی جەژن تەواو دەبێ فریای هاتن بۆ کێوی عەرەفە نەکەوێ ئەوە

حەجی ئەو ساڵەی لە دەست دەچێ، با ئیحرامی عەمرە دابەستێ، لە ساڵی دواییشدا حەجی لەسەرە (دارە قوطنی) چونکە وەستان لە عەرەفە بنیاتێکە بەستراوە بە کاتێکی تایبەتەوە، کە کاتەکە بەسەرچوو ئەویش بە سەردەچێ، کە بنیاتێکیش لە کارێ فەوتا، کارەکە گشتی دەفەوتێ، رێك وەم نوێژی هەینی کە کاتەکەی بەسەر چوو خۆشی بەسەردەچێ، جا لەم کاتەدا بەبێ درەنگ کرداری عەمرەیێ تەواو دەکاو ئیحرام دەشکێنێ، کە برێتییە لە تەوافو هەڕاکرنو سەرتاشین، بەبێ راجیایی دەبێ بۆ ئەم عەمرە تەواف بکا، بەڵکوو دەبێ هەڕاکردنیش ئەنجام بدا، ئەمە کاتێ وایە ئەگەر لە پاش تەوافی هاتن هەڕاکردنی نێوانی سەفاو مەڕوەی ئەنجام نەدابوو، بەلاّم رەجمی شەیتانی لە مینا ناوێ، هەروا سوننەت نیە شەویش لە مینا بمێنێتەوە، با کاتی ئەم دوو شتەیش مابێ، گوتمان ئەم جۆرە کەسە کە دێن بۆ حەجو فریای وەستان لە خاکی عەرفە ناکەون، دەبێ لە ساڵی ئایندەدا ئەو حەجە قەزابکەنەوە، هەروا دەبێ دیاری بەیتیش سەربڕن... دەگێڕنەوە: هەبباری کوڕی ئەسوەد، لە رۆژی جەژندا دێ بۆ خزمەتی ئیمامی عومەر {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: ئەی فەرمانڕەوای موسوڵمانان! ژمارەی رۆژەکانمان لێتێکچوو، بۆیە وا درەنگ هاتووین، دەی چارمان چییە؟ عومەر پێی دەفەرموێ: بڕۆ بۆ مەککە لەوێ تەوافی بەیت بکە، خۆتو ئەوانەی کە لەگەڵتان، ئەوجا هەڕاکردنی نێوانی سەفاو مەڕوە ئەنجام بدەن، ئەگەر هێناوتانە سەرو دیاری بەیتیش سەربڕن، ئەوجا یا سەرتان بتاشن، یا کورتی بکەنەوە، ئیتر بگەڕێنەوە بۆ ماڵەوەتان، لە ساڵی ئایندەدا حەج بکەنو دیاری بەیتیش سەربڕن، بەلاّم ئەگەر کەسێ دیاری لەباردانەبوو، با سێ رۆژ

لەکاتی حەجداو حەوت رۆژ لە ولاتی خۆی بەرۆژوو بێ! (مالیك {رەزای خوای لێبێ} لە مووەطادا بە رشتەیەکی دروست دەیگێڕێتەوە) جا ئەم بڕیارەی عومەر شۆرەتی دەرکرد، وەکەس رەخنەی لێی نەبوو، لەبەر ئەوە سەری گرتو بوو بە یەکگرتنی نەتەوە (ئیجماعی ئوممەت).

١٧٠) کەسێ بنیاتێ نەکا حوکمی چییە:

ئەگەر کەسێ بنیات (روکن)ێ لە بنیاتەکانی حەجی لە کاتو شوێنی خۆیدا نەکرد، نابێ ئیحرام بشکێنێ، بەڵکوو ئەگەر مەودای مابوو دەبێ بگەڕێتەوە سەری‌و بیکا، وە نەکردنی بنیات بەخوێن تۆڵەی ناکرێتەوە، چونکە حەجەکە بەبێ ئەو تەواو نابێ، چونکە ماهییەت‌و چییەتی حەج بەبێ کردنی گشت بنیاتەکانی نایەتە جێ، چونکە چییەتی (ماهییەت)ی شت بە فەوتانی بەشێکی، گشتی دەفەوتێ، وەك نوێژ هەتا گشت بنیاتەکانی ئەنام نەدا نابێ دەستی لێهەڵبگرێ.

١٧١) ئەو گیاندارەی کە سەربڕینی پێویست دەبێ لە ئیحرامدا:

ئەو خوێنانەی کە کردنیان بەم بۆنەیەوە پێویست دەبێ، بەهۆی نەکردنی ئەرکێکەوە (واتە: واجبێکەوە)، یا بەهۆی کردنی شتێکی قەدەغەوە، مەڕە یا بزنە بە مەرجێ بۆ قوربانی بشێن، بەڵام لەکاتی جووتبووندا دەبێ وشترێ سەربڕێ بۆ گەدایانی بەست (حەرەم)ی

مەككە. تەنیا ئەوەندە هەیە تۆڵەی راوی نەچیر بەم شێوەیە: هەر نەچیرێ بكوژێ دەبێ بە وێنەی خۆی تۆڵەی بدا: لە جیاتی بچووك بچووكو لە جیاتی گەورە گەورە.

١٧٢) ئەو خوێنە پێویستانە پێنجن:

یەكەم: خوێنێكە كە پەیوەندی بە نەكردنی ئەركێكەوە هەبێ وەك نەكردنی ئیحرامدابەستن لە نیشانگاو جێگەدابەستنی خۆیدا، وەك نەكردنی رەجمی شەیتان، ئەم خوێنە خوێنی ریزلێگرتنو قەبلاندنە، واتە: دەبێ بە ریزیەكێ لەم سێ شتە بكا: پێویستە مەڕێ یا بزنێ بدا بە هەژارانی بەستی مەككە، ئەگەر ئەوەی پێنەكرا مەڕێ بقەبلێنێ بە پارەو بە پارەكە خۆراك بكڕێو بیكا بە خێر، ئەگەر ئەوەیشی بۆ نەكرا، لە جیاتی هەر مشتی لەو خۆراكە، كە مەرجە پێبژیوی بێ، رۆژێ بە رۆژووبێ. رافیعی لە (المحرر)دا ئەمە دادەنێ بە فەرمایشتێكی دروست، خاوەنی مەنهەجیش لەم بڕیارەدا پەیڕەوی رافیعی دەكا.

دووەم: ئەو خوێنەیە كە بەهۆی سەرتاشینو رابواردنەوە پێویست دەبێ، جا ئەگەر كەسێ سێ تەڵ مووی لە لەشی خۆی بڕی یا زیاتر، یا سێ نینۆكی خۆیی كرد ئەمە پێویست دەبێ لەسەری: یا ئاژەڵێكی وا سەربڕێ كە بۆ قوربانی بشێ، یا سێ مەن پێبژێوی بدا بە شەش گەدا، یا سێ رۆژ بەرۆژووبێ! ئەم خوێنەیش خوێنی وەجەڵ دیاریكردنو سەپشككردنە، واتە: پێویستە لەسەرت یا خوێنێ بكەی یا وەجەڵە دیاریكراوەكەی بكەی، وە لەكردنی هەریەكێ لەم دووشتە خۆت

سەرپشکی. سەر بەڵگەی ئەم سەرپشکییە ئەم ئایەتەیە: {فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضاً أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ – سورة البقرة – ٢/١٩٦} واتە: هەرکەسێ لە ئێوە لەکاتی ئیحراما نەخۆش کەوت یا ئازارێ لە سەریدا بوو، بەهۆی یەکێ لەم دووشتەوە بە ناچاری سەری خۆی تاشی، ئەوە لە سەریەتی تۆڵەیێ بدا لە باتی ئەو سەرتاشینەی، ئەو تۆڵەیە سێ جۆری هەیە خۆی سەرپشکە لە کردنی یەکێکیان، کە بریتین لە رۆژووی سێ رۆژ، یا خواردە مەنی شەش هەژار، یا ئاژەڵێ سەربڕێو دابەشی بکا بەسەر هەژارانا. پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} لەم فەرموودەیەدا ئەم مەسەلەیەی روونکردۆتەوە: کەعبی کوڕی عوجرە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: لەکاتی حودەیبییەدا ئاگرم لە ژێر مەنجەڵێکا خۆش دەکرد، ئەسپێ لەسەرم هەڵ دەوەری لە بەرزۆری، لەوکاتەدا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} تەشریفی هات بۆ لام، فەرمووی پێم: ئەم جڕوجانەوەرانەی سەرت ئازات دەدەن؟ وتم: بەڵێ. فەرمووی: سەرت بتاشە، لە پاشا یا مەڕێ یا بزنێکی خێر سەربڕە، یاخود سێ رۆژ بە رۆژوو بە، یا خود سێ مەن خورما بدە بە شەش هەژار. (شەیخان). ئەوەیشمان لە یادبێ کە نینۆککردنیش رێك وەك سەرتاشین وایە بۆ ئەم تۆڵەیە، هەروا هەموو رابواردنەکانی تریش، وەك بۆنی خۆشو خۆچەورکردنو جلی دووراو لەبەرکردنو بەرایییەکانی سەرجێیی، چونکە هەموو ئەمانە بەشێکن لە رابواردنو کەیف.

سێیەم: ئەو خوێنەیە کە بەهۆی ئیحصارەوە پێویست دەبێ، جا ئەگەر حاجی یا عەمرەکەر رێگەی حەجی لە لایەن دوژمنەوە لێگیراو نەیتوانی حەج یا عەمرەکەی یا هەردووکیان تەواو بکا، خوا ئەو شوێنە

خاکی بەست بێ یانە، وەرێگەی تریش نەبوو جگە لەو رێگەیە کە چووبووە بەست، ئەوە ئیحرامەکەی هەڵدەوەشێنێتەوەو لە کوێدا رێگەی لێقەدەغە بووبوو لەوێدا ئاژەڵێ بە دیاری سەردەبڕێ بۆ هەژارانی ئەو جێگەیە، لای کەمی ئەم ئاژەڵە مەڕ یا بزنێکە کە دەست بدا بۆ قوربانی، ەبێ نیازی ئیحرام تێکدان بهێنێ. سەر بەڵگەی ئەم کارە ئەم ئایەتە پیرۆزەیە: {فَإِنْ أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ} واتە: ئەگەر قەدەغەکران لە تەواوکردنی خودا پەرستییەکەتان ئەوە ئاژەڵێ بکەن بە دیاری، بەپێی توانای خۆتان. دەربڕینی مەبەستی تەواو لە ئایەتەکە ئاوایە: ئەگەر رێتان لێچووە بەست، بۆتان هەیە ئیحرام هەڵوەشێننەوە، بەڵام ئاژەڵێکی دیاریتان دەکەوێتە سەر. لە صەحیحەیندا دەفەرموێ: پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) ساڵی رێککەوتنی حودیبییە لە ئیحرامی عەمرەدا بوو، هاوبەشپەیداکەرەکان رێگەیان نەدا عەمرەکەی تەواو بکا، لەبەر ئەوە ئیحرامی شکاند. دەبێ لە پێش سەرتاشیندا، بۆ ئەم ئیحرام شکاندنە، ئاژەڵی دیاری سەربڕێ، نەك بە پێچەوانەوە چونکە خوای مەزن دەفەرموێ: {وَلاَ تَحْلِقُواْ رُؤُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحِلَّهُ - سورة البقرة - ٢/١٩٦} واتە: سەرتان مەتاشن هەتا دیارییەکە دەگاتە جێگەی سەربڕینی خۆی.

چوارەم: خوێنی پێویست بەهۆی گوشتنی نێچیرەوە. ئەم خوێنە ئاوایە: ئەو نەچیرە کوژراوە ئەگەر وێنەداربوو، ئەوە خۆی سەرپشکە بە یەکێ لەم سێ شتە: یا وێنەکەی سەربڕێو بیبەخشێتەوە بەسەر هەژارانی بەستی مەککەدا، یا ئەو ئاژەڵەی کە دادەنرێ، بە وێنەی نەچیرە راوکراوەکە، دەقەبلێنێ بە پارەو پارەکەی دەدا بە خواردەمەنیو

خواردەمەنییەکە دەدا بە هەژارانی بەستی مەکە، یا لەجیاتی هەر مشتێ لەو خۆراکە پێیقەبلاوە رۆژێ بە رۆژوو دەبێ. بەپێی ئەم ئایەتە {فَجَزَاء مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفَّارَةٌ طَعَامُ مَسَاكِينَ أَو عَدْلُ ذَلِكَ صِيَامًا - سورة المائدة - ٥/٩٥} واتە: ئەی موسوڵمانەکان! لەکاتێکا کە ئێوە لە ئیحرامدابن نەچیر مەکوژن، وە هەرکەسێ لە ئێوە لەم کاتەدا نەچیرێ بە قەستی بکوژێو بزانێ کە ئەوە کارێکی حەرامە، ئەوە لەسەریەتی تۆڵە دانەوە بە گیانلەبەرێ کە وەکوو ئەو نەچیرە وابێ، کە دوو پیاوی خاوەن دادو عەدالەت دایبنێنو حوکمی پێبکەن، وە دەبێ ئەو ئاژەڵە تۆڵەیە بنێرێ بۆ حەرەمی مەککەو لەوێ سەرببڕێ بۆ هەژارانی حەرەم، یا کەففارەتێ بدا کە برێتییە لە بەهای ئەو ئاژەڵە تۆڵەیە، وە دەبێ بەو بەهایە خۆراكو دانەوێڵە بکڕێو بیدا بە هەژاران، یاخود بە ئەندازەی ئەو خواردەمەنیە بە رۆژووبێ، بەم شێوەیە لە باتی هەموو مشتێ رۆژێ بە رۆژووبێ، بەڵام ئەگەر نەچیرێکی وای کوشت کە وێنەی دیاری نەکرابێ لە شەرعا، ئەوە خۆی سەرپشکە لە یەکێ لەم دوو شتە: یا دەقەبلێنرێ بە پارەو بە پارەکە خۆراکی پێدەکڕێو دەیبەخشێتەوە بەسەر هەژارانا، یا لەباتی هەر مشتێ لەو خۆراکە رۆژێ بە رۆژوو دەبێ، دەق وەك نەچیری وێنەدار. بەپێی نرخی ئەو شوێنەی کە نەچیرەکەی تیادا دەکوژرێ نرخو بەها بۆ نێچیرەکە یا بۆ وێنە وەجەڵەی دادەنرێ، مەبەستیش لە وەجەڵی وێنەدار ئاژەڵێکیماڵییە کە شێوەی نزیکبێ لە شێوەی نەچیرەکە، مەبەست ئەوە نیە کە وەجەڵەکەشی لە توخمی خۆی بێ، هەتا بگوترێ: پێویستە لە جیاتی وشتر مەرغ وشتر مرغ بدرێو لە

جیاتی ئاسك ئاسك بدریٚ. چونكه خودای گەورە لە ئایەتەکەدا وێنەی نەچیرەکەی بڕیوە بەسەر ئاژەڵدا، لەبەر ئەوە وەجەڵی نەچیرەکە لە توخمەوە دەگۆڕیٚ بۆ وێنەی خۆی لە ناو ئاژەڵیٚ ماڵیدا! کۆمەڵیٚ لە یاران، لە چەن ڕووداوێکا، بڕیاریان داوە کە لەجیاتی وشترمرغیٚ وشتریٚ دەدریٚ، وە لە جیاتی کەرەکێویو گاکێوی گاییٚ، وە لە جیاتیی دێڵەکەمتیاریٚ بەرانیٚ، جابیر {ڕەزای خوای لیٚبیٚ} هەواڵی داوە کە ئەمە بڕیاری پێغەمبەرە {درودی خوای لەسەربیٚ} کە تۆڵەی کەمتیاریٚ بەرانیٚ بیٚ، هەروا کۆمەڵێکیش لەیاران بۆ تۆڵەی کەمتیار بەرانێکیان داناوە، وە لەجیاتی ئاسك بزن، وە لەجیاتیی کەروێشکیٚ گیسکیٚ، ئەمە بڕیاری ئیمامی عومەرو عائیشەیە، لەجیاتیی بچووك بچووكو لەجیاتیی گەورە گەورەو لەجیاتی نێر نێرو لەجیاتیی میٚ میٚو لەجیاتیی ساخ ساخو لەجیاتی شکسدار شکسدار، واتە هاو وێنەیی بەپێی ئایەتەکە لە هەموو ئەم شێوانەدا ڕەچاو دەکریٚ، کەواتە: ئەگەر مەڕەکێوییەکی کوشت تۆڵەکەی مەڕێکە، ئەگەر بەرانە کێوییەکی کوشت تۆڵەکەی بەرانێکە، میٚ لەباتی میٚو نێر لەباتی نێر.

پێنجەم: خوێنی پێویست بوو بە جووتبوون – جماع) ئەم خوێنەیش خوێنی ڕیزلێگرتنو قەبلاندنە. واتە: خوێنی تەرتیبو تەعدیل، واتە دەبیٚ بەریزیەکیٚ لەمانە بکا: یەکەم وشتریٚ سەببڕیٚ بۆ هەژاران، ئەگەر ئەمەی نەتوانی گایەك سەربڕیٚ، ئەگەر دەستی نەکەوت حەوت سەر مەڕ یا بزن سەربڕیٚ بۆ گەدایانی بەست (حەرەم)ی مەککە. ئەگەر ئەوەیشی بۆ نەکرا بەهای وشترەکە بدا بە پێبژیوو دابەشی بکا بەسەر داماوانی بەستی مەککەدا، ئەگەر ئەوەیشی پێنەکرا لە جیاتیی هەر مشتێك خۆراك ڕۆژیٚ بە ڕۆژووبیٚ. بەڵگەی پێویستبوونی وشتر

ئەوەیە کە ئیمامی عومەرو عەبدوڵلای کوڕی {رەزای خوای لێبێ} بڕیاری ئەوەیان داوە، هەروا ئیبنو عەبباس‌و ئەبو هورەیرە. بۆیەیش ئەگەر وشتر نەبوو دەچین بۆ گا یا بوحەوت سەر مەڕ یا بزن. چونکە گایێ یا حەوت سەر ئاژەڵی وردە، لە قوربانیدا، وەك وشتر وان، بۆیەیش ئەگەر ئاژەڵ نەبوو دەچین بۆ خۆراك، چونکە شەرع لە تۆڵەی نەچێردا لە ئاژەڵەوە دەچێ بۆ خۆراکدان بە هەژاران. بەپێی نرخی ناو مەککە نرخ بۆ وشترەکە دادەنرێ، ئەوەوی لە شەرحی (المهذب)دا وا دەفەرموێ گوتراویشە: بەپێی نرخی مینا وشترەکە دەقەبلێنرێ بە پارەو بە پارەکەیش خۆراك دەکڕرێ. گوتراویشە: لە جێگەی کردنی هۆی ئەم خوێنە. واتە: لە کۆی کۆبووە لەگەڵ ژندا بەپێی نرخی ئەوێ وشترەکە دەقەبلێنێ.

۱۷۳) جێگەی ئاژەڵی دیاری‌و خۆراك بەخشین:

ئاژەڵی دیاری یا بەهۆی (احصار) چوونە بەستەوەیە، یا بەهۆی شتێکی ترەوەیە، جا ئەگەر بەهۆی ڕێچوونە بەستەوە بوو ئەوە لەکوێدا ڕێگەی لێ قەدەغەکرابوو لەوێدا سەری دەبڕێ، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە حودەیبیە لەوێدا دیاری سەربڕی، کە ڕێگەی لێ گیرابوو. بەلام خوێنی پێویستبوو لەبەرکردنی حەرام یا لەبەر نەرکردنی پێویست، ئەوە دەبێ لە حەرەمدا سەر ببڕێ چونکە ئایەت دەفەرموێ: {هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ – بڕ: ۱۷۱ن) جا پێویستە گۆشتەکەی دابەشبکرێ بەسەر گەدایانی بەستدا، چونکە گۆشتەکە مەبەستە لە بەخشینەوەدا.

بۆ ئەوە جیایی هەژاری نیشتەجیو هەژاری میوان نیە، بەلاّم بەخشینی بە نیشتەجێکان خێرترە، ئەگەر لە جیاتی سەربڕینی ئاژەل خۆراکی دابەشکرد، دەبێ بە تایبەت دابەشی بکا بەسەر هەژارانی حەرەمدا، چونکە وەجەلیش حوکمی وەجەڵداری هەیە، بە پێچەوانەی ڕۆژووەوە، بۆ ڕۆژوو لەکوێ ئارەزوو دەکا لەوێ بیگرێ، چونکە قاوزانج وەچاو ناکرێ بۆ هەژار لەوەدا کە کابرا لە خاکی حەرەمدا بەرۆژووبێ، بەلایەنی کەمەوە دەبێ تۆڵەکە بە سەرسێ هەژاردا دابەشبکرێ، بەلاّم مەرج نیە بە یەکسان دابەش بکرێ بەسەریاندا چونکە دروستە هەندێ کەس زیاتر لە هەندێ کەس وەربگرن.

١٧٤) کوشتنی نەچێری حەرەمو بڕینی درەختی:

راوکردنی نەچیری بەستی مککە نادروستە، چی بۆ ئحرامدار چی بۆ بێ ئیحرام، هەروا بڕینی دارو گیای حەرەمی مەککە، بەمەرجی گیانلەبەرکە زیانەخورۆ نەبێو ڕووەکەکە ئازار دەر، یا وشك نەبێ، بەلاّم گیانلەبەری زیانەخورۆو ڕووەکی وشك، یا ڕووەکی ئازاردەر کوشتنو بڕینیان دروستە، هەموو ڕووەکێکی دڕکدار بە ئازاردەر دادەنرێ.

پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە ڕۆژی گرتنی مەککەدا فەرمووی: ئەم شاری مەککەیە بەستەو گەلێ شت لە شوێنانی تر کردنیان دروستە، بەلاّم لێرە دروست نین، ئەمەیش دەستی قەدرو ڕێزە خودا لەم شارەی ناوە، دەی نەدارو دەرختی دادەپاچرێ، وەنەچیری دەڕەوێنرێتەوە، وەنەشتی

داکەوتووی هەڵ دەگیرێتەوە، مەگەر بۆ کەسێ کە ناونیشانی هەڵبدا، هەتا خاوەنەکەی پەیدا ببێو بیباتەوە، نەگیای پاکۆ دەدرێ، عەبباس فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا! تەنیا گیای سورپناتیکی لێ دەرچێ، چونکە بۆ سووتەمەنی ئاسنگەرو بۆ سووتەمەنی ناوماڵو بۆ پەردووی سەردارەرا بەکاری دێنن؟ پێغەمبەریش {درووده خوای لەسەربێ} فەرمووی: باشە تەنیا گیای سورپناتکی لێ دەرچێ بردنی گەڵای درەختەکەی دروستە، بەڵام نابێ بەداو گڵاکوتکو شتێوا بیوەرێنێ، نەبادا بەرتوێکڵەکەی بکەوێ ئەگەر لقێکی بڕیو خەڵفی دەرنەکردەوە ئەوە دەستەبەرەو تۆڵەی دەکەوێتە سەر، بەڵام ئەگەر لە هەمان ساڵا شوێنەکەی خەڵفی دەرکردەوە ئەوە هیچی لەسەر نیە، وەك بردنی گەڵا، هەموو دارو گیایێ کە لەخۆیەوە سەوز بووبێ بڕینی نادروستە، چونکە پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: نەگیای پاکودەدرێ. دیارە کە بڕینی نادروست بێ هەڵکەندنیشی نادروستترە! بەڵام دروستە ئاژەڵی تێبکرێ هەتا تیادا بلەوەڕێ، ئەگەر بۆ ئالفیش بیبا دروستە، لەسەر فەرمایشتی فرەدروست! گوتراویشە: دروست نیە گیاکەی بکرێ بە گزرە بۆ ئالفی ئاژەڵ، چونکە رووکاری فەرموودەکە ئەوە دەگەیەنێ کە دروست نەبێ، بەڵام بڕینی بۆ دەرمان دروستە، لەسەر قسەی فرە دروست، چونکە پێویستی دەرمان گەلێ گرنگترە لە پێویستیی سورپناتك بەپێی فەرموودەی دروست، دوورینی گیای سورپناتك، بۆ پەردووی سەردارەڕا دروستە.

١٧٥) حەجکردن لە جیاتیی کەسێکی تر:

ئەگەر موسوڵمانێ حەجی کەوتە سەرو حەجی نەکرد هەتا پەکی کەوت پێویستە لەسەری موسوڵمانێ بنێرێ حەجی بۆ بکا، خوا پەککەوتنەکەی لەبەر پیریبێ، یا لەبەر نەخۆشییەکی وابێ کە ئومێدی چاکبوونەوەی نەبێ. بەڵگەی ئەمە ئەم فەرموودەیە: ئیبنو عەبباس فەرمووی: ژنێکی خەسعەمی هات گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! حەج (کە فەرزی خودایە لەسەر بەندەکانی خۆی) کەوتۆتە سەرباوکم، کە پیرە مێردێکی ئیختیاری وایە خۆی بەسەر وڵاخەوە بۆ ناگیرێ، جا ئایا دەبێ من خۆم لەباتی ئەو حەجی بۆ بکەم یا نابێ؟ فەرمووی: بەڵێ دەبێ. ئەم پرسیارو وەڵامەیش لە کاتی کردنی حەجیماڵئاواییدا بوو (مالیك/ شافیعی/ شەیخان/ ئەبو داوود/ نەسائی) ئیمامی تیرمیذی دەفەرموێ: سەبارەت بەم باسە چەن فەرموودەیەکی دروست تۆماربووە.

ئەگەر کەسێ مردو حەجی فەرزی لەسەر بوو کە پێی دەگوترێ: حەججەتول ئیسلام، پێویستە لەسەر هەقدارەکەی موسوڵمانێ بنێرێ حەجی بۆ بکا، مەسرەفی حەجەکە لەو کەلەپوورە دەردەکرێ کە بەجێی هێشتووە. چونکە دەگێڕنەوە: ئیبنو عەبباس {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: ئافرەتێکی جوهەینەیی هاتەلای حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! دایکم نەزری کردبوو کە حەجێ بکا، وە نەیشیکرد هەتا مرد، ئایا دەبێ ئێستا من ئەو حەجەی بۆ بکەم؟ فەرمووی: بەڵێ، دەبێ، حەجی بۆبکە. مەرجە ئەوکەسەی کە حەجی فەرزدەکا لە جیاتیی مردوو، یا لەجیاتی موسوڵمانی پەککەوتوو، خۆی حەجی

کردبێ‌و حەجی فەرزی لەسەر نەبێ‌و، لە هەمانکاتدا باوەڕپێکراو بێ‌و لە حوکمەکانی حەج بزانێ. سوننەتە وەکیلحەجەکە، لەکاتی حەجدابەستندا، بڵێ: ئەی خودایە! ئیحرامی حەج دادەبەشستم بۆ تۆ، لە جیاتیی فیسارەکەس.

١٧٦) حەجەکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}:

پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} سێ حەجی کردووە، دوو حەج لە پێش کۆچداو حەجێ لە پاش کۆچ، ساڵی دەهەمی کۆچی، ناودارە بە حەجی ماڵئاوایی، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لەو حەجەدا خوا حافیزی لە مەردومەکە کردو فەرمووی: هەتا خۆم ماوم باوو یاسای حەج‌و عەمرەی خۆتان لە خۆم فێر ببن، چونکە من نازانم چەندەی تر دەژیم، دوور نیە کە بمرم‌و حەجی ترم بە نصیب نەبێ! بفەرموون ئەمەیش فەرموودەیەکی تێرو تەسەلە لەبارەی حەجی ماڵئاواییەوە:

لە جەعفەری کوڕی موحەممەدەوە لە باوکیەوە {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: چووین بۆ لای جابیری کوڕی عەبدوڵلا {ڕەزای خوایان لێبێ} کوێربوو بوو، یەکە یەکە دەیپرسی: ئەمە کێیەو ئەوە کێیە، تا سەرە هاتە سەرمن، گوتم: من موحەممەدی کوڕی علی کوڕی حوسەینم، کەوام گوت دەستی هێنا بەسەر سەرماو دەستی هێنایە خوارەوە بۆ سینگ‌و بەرۆکم‌و دوگمەی سەرەوەو دوگمەی خوارەوەی ترازاندم‌و لەپی هێنا بە سینگما بۆ موبارەکی‌و فەرمووی: خۆش هاتی ئەی برازای خۆشەویستم! پرسیارت چییە بیکە. منیش ئەو حەلە کوڕێکی لاو بووم، ئینجا کاتێ

نوێژ داهات هەڵسا نوێژی بۆ کردین تەیلەسانێکی لەبەردابوو، پێچابووی لە خۆیەوە، لەبەر بچووکی کە دەیدا بەسەرشانیا چمکەکانی هەڵ دەکشانەوە بۆلای خۆی، پشتەماڵ (ریداء)ەکەشی لە تەنیشتیەوە بەسەر سێ پایەکەوەبوو، جا کە نوێژی بۆ کردین، لەپاشا لێم پرسی گوتم: باسی حەجەکەی پێغەمبەرم بۆبکە {دروودی خوای لەسەربێ} جا نۆ پەنجەی خۆی ژماردو فەرمووی: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نۆ ساڵ مایەوە لە مەدینە، لەوماوەیەدا حەجی نەکرد، جا لە ساڵی دەهەمدا، جاڕی دابەناو مەردومدا کە: ئەمساڵ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەچێ بۆ حەج. ئیتر عەشاماتێکی گەلێ زۆر هاتن بۆ مەدینە، وە هەموویان دەیان ویست کە پەیڕەوی حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} بکەن و چاو لەو بکەن و ئەو هەرچی کرد لە حەجەکەیا ئەوانیش بیکەن. ئینجا لە خزمەتی حەزرەتدا {دروودی خوای لەسەربێ} کەوتینەڕێ و ڕۆیشتین هەتا گەیشتینە ذولحولەیفە لەوێ ئەسمای کچی عومەریی موحەممەدی کوڕی ئەبو بەکری بوو، وە هەواڵی نارد بۆ لای پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە چۆن بکا؟ فەرمووی: خۆت بشۆرەو ناواخنێ بۆ خۆت بکەو تۆپەوانەیێ بۆ وانێکەکەت بکەو خوێنەکەی پێ بەربەست بکەو ئیحرام ببەستە.

جا پێغەمبەر {دروودی خوای گەورەی لەسەربێ} لەوێ لە مزگەوتەکەدا نوێژی عەصری کرد، ئینجا سواری قەصواء بوو، ڕۆیشت تا بە سواری سەرکەوتەسەر کێوی بەیدا، لەوێ بەهەر چوارلادا تەماشام کرد تا چاوم بڕی دەکرد هەرسوار بوو، وە هەر پیادە بوو لە دەوری حەزرەت {دروودی خوای گەورەی لەسەربێ} ئەو دەمە وەك ئێستانەبوو، حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} خۆی لەناوانا بوو پەیتا پەیتا قورئانی بۆ دەهاتە خوارێ، وە خۆی بە جوانی

رافەو تەفسیری قورئانەکەی دەزانی، ئیتر ئەو خۆی هەرچی بکردایە ئێمەیش لە شوێن ئەوەوە ئەوەمان دەکرد، ئینجا حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} بەم وشە پیرۆزەیە کە دروشمی یەزدان پەرستییەو نیشانەی یەکتاییی خودایە ئیحرامی حەجی بەست: (**لبيك اللهم لبيك، لبيك لا شريك لك لبيك، إن الحمد والنعمة لك والملك لا شريك لك**).
مەردومەکەی تریش تا بەمەی خۆیان ئیحرامی پێ دەبەستن بەوە ئیحرامیان بەست، بەڵام پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لێی نەگرتن، وەلێ حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} بۆ خۆی هەر لەسەر تەلبییە کردنەکەی خۆی بەردەوام بوو.

جابیر {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: تەنیا هەر نیازی حەجمان هەبوو خەیاڵی عەمرەمان نەبوو، چونکە لەوەو پێش لە رۆژانی حەجدا عەمرەمان نەدەکرد، تا ئەو حەلە کە لە خزمەتی حەزرەتدا چووینە بەیتو لەوێ حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} دەستی هێنا بە روکنی حەجەرولئەسوەدداو ماچی کردو سێ جار بە هەڕاکرانو چوار جار بە رۆیشتنی ئاسایی هەڵسووڕا بە گردی خانەی خودادا، ئینجا رۆیشت بۆ مەقامی ئیبراهیم {درودی خوای گەورەی لەسەربێ}و ئەم ئایەتە پیرۆزەی خوێندەوە: {وَاتَّخِذُواْ مِن مَّقَامِ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى} : وە مەقامی خستە بەینی خۆیو بەینی بەیتەوەو دوو رکات سوننەتی نوێژی تەوافی کردو لە رکاتی یەکەمدا لەپاش خوێندنی سوورەتی فاتیحا، سوورەتی {قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ}ی خوێند، ئینجا گەڕایەوە بۆ سەر حەجەرولئەسوەدو دیسانەوە دەستی پیا هێنایەوە، ئینجا لە دەرگای نزیك صەفاوە دەرچوو رۆیشت بۆ

صەفا، کە لەصافا نەزدیك بووەوە ئەم ئایەتەی خوێندەوە: (**ان الصفا والمروة من شعائر الله**): وە فەرمووی: بەوەیان دەست پێبکەن کە خوداپێشی خستووە، ئینجا دەستی کرد بە تەوافی صەفاو سەرکەوتە سەرتەپۆڵکەی صەفا تا خانووی بەیتی لێوە دەرکەوت، جا رووی کردە رووگەو شایەتمانی هێناو ئەڵلاهو ئەکبەری کردو فەرمووی: (**لا اله الا الله وحده لا شريك له، له الملك وله الحمد وهو على كل شيء قدير، لا اله الا الله وحده أنجز وعده ونصر عبده وهزم الاحزاب وحده**): هەر خودا خودایەو تاكو تەنیایە، بێ هاوەڵو بێ چوونە، خاوەنی موڵكو پادشایی‌و سەڵتەنەتە سوپاس‌و ستایش هەر لە بۆی خۆی جوانەو هەر قابیل بەخۆیەتی، هیچی لە دەست دەرناچێ‌و توانای هەموو شتێکی هەیە، هەر خودا خودایەو، بەڵێنەکەی خۆی هێنایە دی، وە بەندەکەی خۆی کە موحەممەدە سەرخست، وە ئەو کۆمەلانەی کە لە رۆژی غەزای خەندەقا گەلەکۆمەیان لە ئیسلام کردبوو، خۆی بە تەنها شکاندنی‌و ژێری خستن. وەسێ جار پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئەم ذیکرەی خوێند، وە لە بەینی ئەم سێ جارەشدا دەپاڕایەوەو دوعاو نزای تری دەکرد.

ئینجا حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} داپەڕی بۆ مەڕوە، کە پێینایە ناو شیوەکەوە پێی هەلگرت‌و خێرا رۆیی تا گەیشتە هەورازەکە، ئینجا بە ئاسایی رۆیشت تا چووە سەر مەڕوە، وە لەسەر صەفا چیکرد لەسەر مەڕوەیش هەمان شتی دووبارەکردەوە، تا دوا تەوافی لەسەر مەڕوە تەواوکرد فەرمووی: تازە لە دەستم چوو ئەگینا دیاریی بەیتم لە گەڵ

خۆم نەدەهێنا، وە دەمکرد بە عەمرە، جا هەر کەساتان کە دیاریی پێ نییە با ئیحرام بشکێنێو بیکا بە عەمرە. سوراقەی کوڕی مالیکیش هەڵسا گوتی: ئەی پێغەمبەری خودا! ئەمە هەر بۆ ئەمساڵ وایە یاخود هەتا هەتایە هەروا دەمێنێ؟ پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} پەنجەکانی خۆی تێك پەڕاندو دووجار فەرمووی: عەمرە تێکەڵی حەج بوو هەتا هەتایە! عەلیش {ڕەزای خوای لێبێ} لە یەمەنەوە وشتری قوربانی هێنا بۆ پێغەمبەرو {درودی خوای لەسەربێ} کەهات روانی فاطیمە {ڕەزای خوای لێبێ} ئیحرامی شکاندووەو جلی رەنگاویی پۆشیوەو چاوی رشتووە، جا عەلی بە فاطیمەی فەرموو: ئەمە چییە؟ فاطیمەیش {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: باوکم فەرموویەتی وابکەم. فەرمووی: کاتێ علی لە عیراق بوو دەیگوت: جا چووم بۆلای پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} تا گاڵی بدەم لە فاطیمە، کە بۆ وای کردووە، وە بۆ ئەو قسەیەش کە گوتی: باوکم فەرموویەتی کەوا بکەم هەر لێم پرسی، وە عەرزیشم کرد کە من ئەو کارەی ئەوم پێخۆش نیە، جا حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: فاطیمە راست دەکا من خۆم پێم گوتووە کە ئیحرام بشکێنێ. تۆ خۆت کە ئیحرامی حەجت دابەست چیت گوت؟ علی فەرمووی: گوتم: گوتوومە ئەی خودایە ئەوا نێتی حەجم هێنا لەسەر ئەو نێتەی کە پێغەمبەری تۆ دەیهێنێ. فەرمووی: دە تۆ ئیحرام مەشکێنە، چونکە من دیاریی بەیتم پێیە.

فەرمووی: ئەو دیارییەی کە عەلی لە یەمەنەوە هێنابووی لەگەڵ ئەو دیارییەدا کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لەگەڵ خۆی هێنابووی سەرجەم سەد وشتر بوو. فەرمووی: ئیتر خەڵکەکە هەموو ئیحرامیان شکاندو مووی سەریان کورت کردەوە، پێغەمبەرو ئەو کەسانە نەبێ کە

دیاریی بەیتیان لەگەڵ خۆیان هێنابوو، جا لە ڕۆژی تەروییەدا کە دەکاتە ڕۆژی هەشتەمی مانگی نۆمینە بەرەو مینا جمان و ئیحرامی حەجیان بەست، پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) سوار بوو، وە نوێژی نیوەڕۆو عەصرو شێوان و خەوتنان و بەیانیی لەوێ کرد، ئینجا لەوێ کەمێ مایەوە تا خۆر هەڵهات وە فەرمانیدا کە لە نەمیرە دەوارێکی بۆ هەڵدەن، جا کە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ)کەوتە ڕێ قورەیش وایان دەزانی کە پێغەمبەریش (دروودی خوای لەسەربێ) وەك سەردەمی نەزانی خۆیان لە مەشعەرولحەرام دەوەستێ، بەڵام پێغەمبەر لەوێ ڕەتبوو، وە نەوەستاو ڕۆیشت تا چووە نزیکی عەرەفە سەیریکرد لە نەمیرە دەوارەکەیان بۆ هەڵداوە، جا لەوێ دابەزی، وە لەوێ مایەوە تاخۆر لایدا.

ئەوجا فەرمانی دا قەصوایان بۆ کۆپان کردو چوو بۆ ناو شیوەکەو لەوێ وتارێکی داو فەرمووی: خوێن و سەرو ماڵ و ناموستان لە یەکتری زۆر زۆر حەرامە، ڕێك وەك چۆن شکاندنی ڕێزی ئەم ڕۆژە پیرۆزەتان لەم مانگە پیرۆزەتانا لەم شارە پیرۆزەتانا زۆر زۆر حەرامە، سەرو ماڵ و ناموسیشتان بە یەکتری ئاوا حەرامە. ئاگاداربن! کەوا هەرچی کارو باری سەردەمی نەزانییە پووچەو بەتاڵەو بێ بایەخە، خوێنی سەردەمی نەزانی بەتاڵە، وەیەکەم خوێن - لە خوێنی کەسوکاری خۆم - کە بە بەتاڵ و بێ بایەخی دادەنێم خوێنی کوڕەکەی ڕەبیعەی کوڕی حاریثە، کە لەناو هۆزی بەنی سەعددا درا بوو بە دایەن وە هۆزی هوزەیل دەیکوژن. وە سوودی سەردەمی نەزانی هەمووی پووچ و بەتاڵە، وە یەکەم سوودیش - لە سوودی کەسوکاری خۆم - کە بەتاڵی دەکەمەوە سوودی عەبباسی کوڕی موطەلیبە، ئەو سوودە هەمووی بەتاڵە، وە دەربارەی

ئافرەتـانیش لـە خـودا بترسـن‌و بـێ دادیـی‌و ناهـەقییان لێ مەکـەن‌و ڕەفتارتان جوان بێ لەگەڵیان، چونکە ئەوان ئامانـەتن‌و سپاردەی خـودای گەورەن لـەلای ئێـوەی پیـاوان، پیـاو هـەر خیانـەت بکا نابێ خیانـەت لـە ئەمانەتی خودای خۆی بکا، وە ئـەوان لەسـەر فـەرموودەی خـوداو بـەپێی قسەی شـەریعەتی ئـەو حـەڵاڵ بـوون بۆتـان‌و دێنـە باخـەڵتان‌و دەچـنە لایان.

وەمافی ئێوە لەسەر ئەوان ئەوەیە کە ئەوکەسە کە ئێوە حەزی لـێ ناکەن نەیهێننە سەربەڕەتان‌و نەیەڵن بێتە ماڵتان، جا ئەگەر شتێ وایان کرد کە بەدڵی ئێوە نـەبوو، ئـەوا تـا دەتـوانن چاوپۆشییان لێ بکـەن‌و بـە نـەرمونیانی لەگـەڵیانا ڕەفتـار بکـەن، وە بـەبێ هۆیـەکی ڕەوا تـەڵاقیان مەدەن، بەڵام ئەگەر بەم شێوە شیرینەیش چاریان نـەکرا ئـەوا شـەریعەت ڕێگەتان دەدا کە بەئەسپایی لێیان بدەن.

وەمافی ئـەوانیش لەسـەر ئێـوە ئەوەیـە کـە بەباشـی‌و بـەپێی بـاوی ولاتـی خۆتـان ڕۆژی‌و خـۆراك‌و بـەرگ‌و پۆشـاکیان پـێ بـدەن، وەکـی هاوسەری هاوشانی خۆتان، تا هەست بە هاوسەرکەمی نەکەن!.

وەمن یاسایەکی وەهایشم لەپاش خۆم بۆ ئێوە جێ هێشتووە ئەگەر بێتو پـەیڕەوی بکـەن لـەناو خۆتانا هـەتا هەتایـە جارێکی تـر سـەرتان لێ ناشێوێ، ئەویش ئەم قورئانەیە کە نامەی خودایە.

وە ئێوە لە دوا ڕۆژدا لەبارەی منەوە پرسیارتان لێ دەکرێ، جا ئێـوە وەڵامتان چی دەبێ؟

یاران فەرموویان: شایەتی دەدەین کە تۆ کۆتاییو درێغیت نەکردووە، تەبلیغی خۆتت کردووەو ئەرکی سەرشانی خۆتت بەجێ هێناوەو ئامۆژگاری خێری ئێمەت کردووە!.

جا حەزرەت {صەڵات و سەلام و دروودی خوای گەورەی لێبێ} سێ جار پەنجەی دۆشاومژەی خۆی هەڵبڕی بۆ ئاسمانو داینەواندەوە بۆ ناو خەڵکەکەو هەموو جارێکیش لەگەڵ ئەم ئاماژەیەدا دەیفەرموو: خودایە! تۆ بەشایەت بە.

ئینجا فەرمانی فەرموو، بانگو قامەت کراو نوێژی نیوەڕۆی بۆ کردینو فەرمانی کردەوە قامەت کرایەوەو نوێژی عەصریشی بە جەمع بۆ کردین وە لە بەینیانا هیچ نوێژی تری نەکرد.

ئینجا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} سواربوو رۆیشت تا گەیشتە ئێستگاکەی خۆی لە عەرەفات. جارووی وشترەکەی - کە ناوی قەصواء بوو - کردە تاوێرە بەردەکانی داوێنی کێوی جەبەلوڕەحمە کە ئەم چیای رەحمەتە خۆی وا لەناوەراستی خاکی عەرەفاتدا وەکۆمەڵێ حاجییە پیادەکانی خستە بەردەمی خۆیەوە، وە رووی کردە رووگە. ئیتر لەوێدا راوەستا تا خۆر ئاوابوو، جا ئوسامەی خستە پاشکۆی خۆیەوەو داپەڕی بۆ موزدەلیفە، هەوسارەکەی قەسواشی وا گورج کردبۆوە، تەنانەت سەری قەسوا دەیدا لە قەڵپووزی کۆپانەکەی، وە بە دەستی راستیشی ئاماژەی دەکردو دەیفەرموو، خەڵکینە! لە سەرخۆبن، خەڵکینە هێواش، بەڵام کە دەگەیشتە تەپکەو ماسۆڵکە لمێ، کەمێ جڵەوەکەی بۆ قەسوا شل دەکرد، تاسەر دەکەوتە سەری، جا رۆیشت تا تەشریفی گەیشتە موزدەلیفە جا

لەویّ نویّژی شیّوان‌و خەوتنانی بە جەمعەتەئخیر کرد بەیەك بانگ‌و بەدوو قامەت، وە هیچ نویّژی سوننەتی لە بەینیاندا نەکرد، ئینجا تەشریفی خەوت هەتا شەبەقی دا.

جا کە بەیانی تەواوی دا، فەرمانی دا بانگ دراو قامەت کراو نویّژی بەیانیی کرد. ئینجا سواری قەصوا بۆوەو رۆیشت تا گەیشتە مەشعەرولحەرام، جا رووی کردە رووگەو لە خودا پاڕایەوەو ئەللاّهو ئەکبەرو تەلیلەی کردو ناوی خودای تاك‌و تەنیای هیّنا.

وە لەویّ راوەستا تا تەواو دنیا رووناك بۆوە، جا لەپیّش خۆرکەوتندا کەوتەڕیّ بۆ مینا، وە فەضلی کوڕی عەبباسی خستە پاشکۆی خۆی، فەضلیش پیاویّکی قژجوانی سپیلکەی شۆخ‌و قۆز بوو، جا لەوکاتەدا کە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربیّ} کەوتەڕیّ تاقمیّ ژن لە ناو کەژاوەدا، دایان بەلایدا، فەضلیش دەستیکرد بە تەماشا کردنیان، پیّغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربیّ} دەستی نا بەرووی فەضلەوەو بەری چاوی گرت، فەضلیش رووی وەرچەرخان بەولاداو لەولاوە تەماشای دەکردن.

پیّغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربیّ} دەستی لەولاوە گواستەوە بۆ لایەکەی ترو نایەوە بە رووی فەضلەوە تا بەرچاوی بگریّتەوەو تەماشا نەکا. ئیتر حەزرەت {دروودی خوای لەسەربیّ} رۆیشت تا گەیشتە ناو شیوی موحەسیر لەویّ تۆزیّ خیّرا لیّی خوڕی‌و ریّگەی ناوەڕاستی گرت کە دەچیّ بەسەر کۆگای گەورەدا، جا رۆیشت تا گەیشتە لای کۆگا بەردەکە، کە لەلای درەختەکەدایە، وە حەوت بەردی بۆ فڕەدا، بەردەکان وەك بەردیّ وابوون کە بەپەلە پیتکە دەهاویّژریّ، گشت جاریّ کە بەردیّکی

تیٚ دەگرت ئەڵلاهو ئەکبەری دەکرد، لە ناو شیوەکەوە بەردەکانی تیٚ دەگرت.

ئینجا حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} تەشریفی رۆیشت بۆ کوشتنگا (مەنحەر: کوشتارگە) کەو لەویٚ بە دەستی خۆی شەستو سیٚ وشتری سەبڕی، ئینجا چەقۆکەیدا بە عەلیو عەلیش باقی مەندەی وشترە دیارییەکانی حەزرەتی سەربڕی[1]، وە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} عەلی کرد، بە هاوبەشی خۆی لەم وشترە دیارییانەدا، ئینجا فەرمانی دا لە گۆشتی هەر وشتریٚ پارچەیەکیان هێناو خستیانە ناو مەنجەڵێکەوە کوڵانیانو خۆیو عەلی لە گۆشتەکەیان خوردو لە ئاوی مەرگەکەیان خواردەوە، ئینجا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} سوار بوو، رۆیشت بۆ بەیتو تەوافولئیفاضەی کرد، وە نوێژی نیوەڕۆی لە مەککەکرد. جا چوو بۆ لای نەوەی عەبدولمطەلیب، لە سەربیری زەمزەم ئاویان بە حاجیان دەدا.

فەرمووی: ئەی نەوەی عەبدولمطەلیب! ئاو هەڵگۆزنو بیدەن بە حاجیانو بە مەردوم، نەبادا خەڵك واتیٚ بکەن کە ئاو هەڵگۆزینیش لە کردارەکانی حەجە، وە لەم حاڵەدا زۆرتان بۆ بێننو رێگەتان نەدەن کە بەئاسایی ئاو بدەن بە حاجیان، نەبادا ئەمە رووبدا ئەگینا ئەم ئیشەی ئێوە ئەوەندە کارێکی پەسەندە منیش ئاوم هەڵدەگۆشت لە گەڵتانا، جا ئەوانیش سەتڵیٚ ئاویان بۆ برد، حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} لیٚی خواردەوە (موسلیمو ئەبو داوودو ئیبنو ماجە گێڕاویانەتەوە).

---

[1] رەنگبیٚ ئەم (٦٣)یە رەمز بیٚ بۆ ژمارەی ساڵەکانی تەمەنی پێغەمبەر.

- وەرگێڕ -

١٧٧) ســەردانی مزگەوتەکــەی پێغەمبــەرو مەرقەدی پیرۆزی {دروودی خوای لەسەربێ}:

سونەتە حاجی (کە حەجی تەواکرد) تفاقی سەفەربخاو بڕوا بۆ مەدینەی مونەوەرە، بۆ دیدەنی مزگەوتەکەی پێغەمبەرو بۆ ئەوەی کە شادبێ بە سەردانی گۆڕە پیرۆزەکەی‌و لێی[1] نزیك بێتەوە ئیمامی بوخاری‌و ئیمامی موسلیم لە حەزرەتی ئەبو هورەیرەوە {رەزای خوایان لێبێ} دەگێڕنەوە دەفەرموێ: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: مەسجیدولحەرامی لێ دەرچێ یەك نوێژ لەم مزگەوتەی مندا خێرترە لە هەزار نوێژی شوێنانی تر.

دیسان دەفەرموێ: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: بۆ ئەم سێ مزگەوتە نەبی سەفەر ناکرێ: بۆ ئەم مزگەوتەی من‌و بۆ مەسجیدولحەرام‌و بۆ مەسجیدولئەقصا (ش/د/ت/ن).

---

(1) نفـــدى بنـــور عيننـــا محمدا

فـمـا لنـا ومـا لنـا لـــه الفـــدا!

صـلى عليك الله يــا نــور الهدى

من اقتدى بهديكم قــد اهتدى

صـوبي لــمن تضمــه أجــواء

أرجــائهـا بنـــوره تضــاء!

ولــى الــى خـــير الـورى رجاء

(يكون لــى في حبه الفناء!)

المترجم

١٩٩٥/١١/٥

دیسان حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەر کەسێ دێنیی گۆڕەکەم بکا مافی ئەوەی دەکەوێتە سەرم کە لە قیامەتداشەفاعەتی بۆ بکەم! (بەزارو دارە قوطنی و ئیبنو عەدی لە ئیبنو عومەرەوە گێڕاویەتەوە) دیسان دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ}: هەرکەسێ ساخ لەبەر رەزای خوا بێت بۆ سەردانی گۆڕەکەم، ئەو مافەی دەکەوێتە سەرم کە لە رۆژی قیامەتا ببم بە تکاکار بۆی! (دارە قوطنی لە ئەمالی داو طەبەرانی لە موعجەمول ئەوسەطدا، ئەم فەرموودەیەیان لە ئیبنو عومەرەوە گێڕاوەتەوە). دیسان پێغەمبەری خۆشەویستو ئازیز (دروودی خوای گەورەی لەسەربێو سەروماڵو هەستو نەست هەمووی بە قوربانی گەردی سەر گۆڕێ پیرۆزی بێ دەفەرموێ: لە پاش مردنم، هەرکەسێ کاتێ حەج تەواو دەکاو لە ئادابی حەج دەبێتەوە ئەوسا بۆ روسمی وەفا ساخ لەبەر رەزای خوابێ بۆ دینیی گۆڕەکەی منیش، ئەوە وەکوو ئەوە وایە کە لە حالّی ژیانما هاتبێ بۆ سەردانمو چاوی بەمن کەوتنبێ[1] (ئەم فەرموودەیە دارە قوطنی لە سونەنداو طەبەرانی لە موعجەمول کەبیرو لە موعجەمول ئەوسەطداو بەیهەقی لە سونەنی بەیهەقیدا گێڕاویانەتەوە). قازی عەیاز دەفەرموێ: دێنیو سەردانی گۆڕی

---

[1] واتە: لە پایەی هاوڕێی پێغەمبەر دەبێو لەریزی ئەوان دەژمێردرێ. چونکە پێناسەی هاوڕێی پێغەمبەر ئاوایە: هەر کەسێ بە خزمەت پێغەمبەر گەیشتبێو لەسەر ئیسلامەتی مردبێ بە سەحابەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دادەنرێ: (الصحابی من رای النبی أو رآه ومات علی الاسلام).

- وەرگێڕ -

پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) سونەتێکی گەلێ گەورەیەو بووە بە سونەتێکی دامەزراو لە نێوانی موسوڵماناندا و بەهرەیەکی گەورەیەو ئیجماعی نەتەوەی ئیسلامی لەسەرە.

١٧٨) دەستووری سەردانەکە:

سونەتە بۆ ئەوکەسە کە بە نیازی سەردان دەڕوا بۆ مەدینە لە رێگە سەڵاوات زۆربدا لە دیداری پێغەمبەر (درودی خوای گەورەی لەسەربێ) وە لەپێش ئەوەدا کە بگاتە مەدینە خۆی بشواو بەرگی پاك لەبەر بکا، کاتێکیش کەچاوی دەکەوێ بە دارو درەختی دەوری مەدینەو بەنیشانەی حەرەمی مەدینە پتر سەڵاوات لێ بداو لە خوای گەورە داوا بکا کە ئەو زیارەتەی بۆ بکا بەمایەی بەهرەوەری و لێی قەبووڵ بفەرموێ.

لەو کاتەیشدا کە دەچێتە ناو مەدینەوە بڵێ: (**باسم الله. رب أدخلني مدخل صدق وأخرجني مخرج صدق واجعل لي من لدنك سلطانا نصيرا، اللهم افتح لي أبواب رحمتك، وارزقني من زيارة رسولك** (صلى الله عليه وسلم) **ما رزقت أولياءك وأهل طاعتك، واغفر لي وارحمني يا خير مسئول. اللهم اني أسألك خير هذه البلدة وخير أهلها وخير ما فيها وأعوذ بك من شرها وشر أهلها وشر ما فيها**)

واتە: بە ناوی خودا، خودایە! بە میهرەبانی خۆت بە خێرو خۆشی داخڵی شاری مەدینەم بفەرموو، وە هەروەها بە خێرو خۆشی و بەبێ وەی لە شاری مەککەی پیرۆز بەڕێم بکە، وە لە لایەنی خۆتەوە بەهێزێکی یارمەتیدەر چاودێریم بکەو هەمیشە چاوی خێرت لێم بێ،

خودایه! لەهەر چوارلاوە دەرووی ڕەحمەتی خۆتم بۆ بخەرە سەرپشت، خودایە، لە سەردانی پێغەمبەری نازداری خۆت ئەوەم بە نصیب بفەرموو کە کردووتە بە نصیبی پیاوچاکانی خۆت بە نصیبی دەستەی تاعەتی خۆت، ئەی باشترین داوالێکراو! داوات لێدەکەم کە لێم خۆشبیو ڕەحمم پێبکەی. خودایە! داوات لێدەکەم کە لە خێرو بێری ئەم شارە بەشی باشم بدەیتێ، وە لە خەڵکی ئەم شارەوە تووشی خێرو خۆشی ببم، وە لەو خێرەیش کەوا لە ناو ئەم شارەدا نائومێد نەبم، خودایە! پەنا دەگرم بەتۆ کە لەو شەڕەی کە ئامادەکراوە بۆ خراپەکارانی ئەم شارە بە دووربم، هەروا لە شەڕو وەزەنی خەڵکەکەیو لە شەڕەی کەوا لە ناویدا.

با زۆر زۆر بە سەلاریو هێمنیو بێ هەواییو سەرکزی خۆی بگرێ، ئەوەی لە یادبێ کە ئەمە ئەو شارە بەرزە پیرۆزە بەرێزەیە کە خوا هەڵی بژاردووەو کردوویەتی بە خانەی کۆچی پێغەمبەرو بەرەوگەی پیرۆزیو کردوویەتی بە هەوارگەی سرووش بەسەرچەشمەی سازو سافی بڕیارەکانی شەریعەت.

هەرکاتێ ویستی بچێتە ناو مزگەوتەکەوە با قاچی ڕاستی پێش بخاو بڵێ: (**باسم الله، والصلاة والسلام على رسول الله. رب اغفر لي ذنوبي وافتح لي أبواب رحمتك. أعوذ بالله العظيم وبوجهه الكريم وسلطانه القديم من الشيطان الرجيم**): بە ناوی خودا دەچمە ناو ئەم جێگە پیرۆزەوە، درود لە پێغەمبەری خوا، خودایە! تاوانەکانم ببۆشە، لەهەر چوارلاوە دەرووی ڕەحمەتی خۆتم لێ بکەرەوە. پەنا دەگرم بە یەزدانی مەزن، بە زاتی پیرۆزی، بە دەسەڵاتی دێرینی، لە زیانی شەیتانی لە ڕەحمەتی خودا بێبەش.

ئەوجا رووبکاتە رەوضە، کە بەینی مەرقەدی موبارەك‌و مینبەرە، لە وێدا لە تەنیشتی مینبەرەوە دوورکات نوێژی سوونەتی دیاری مزگەوت بکا. لە ئەبو هورەیرەوە {رەزای خوای لێبێ} لە پێغەمبەرەوە {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە نێوانی ماڵەکەم‌و لە نێوانی مینبەرەکەما باخێکە لە باخەکانی بەهەشت، مینبەرەکەیشم وا لەسەر حەوزەکەم لە بەهەشتا (مالیك‌و شەیخان‌و تیرمیذی، تیرمیذی بە دروستی داناوە) (واتە: لە نێوانی گۆڕەکەم‌و دوانگەکەما باخێکە لە باخەکانی بەهەشت‌و بارانی رەحمەتی لێ دەبارێ، خۆشی لەو بەختەوەرەی کە لەم شوێنە پیرۆزەدا طاعەت‌و خواپەرستی جوان دەکا، وە مینبەرەکەشم لەسەر حەوزی کەوسەر دادەنرێتەوە بۆم‌و لە بەهەشتا لە سەری دادەنیشم‌و پێشوازی لە ئامادەبووانی ئۆمەتم دەکەم کە بۆ نۆشین لە ئاوەکەی دێن. تەماشای ئەم شوێنانە بکە بۆ زیادە بەهرە تەرجەمەی تاجول ئوصول بە کوردی: بەرگی یەکەم، زنجیرەی ١١٥و بەرگی دووەم زنجیرە ١٤٤ لاپەڕە ٢٩٣ — وەرگێڕ.)

١٧٩) چۆنێتی ئەم سەردانە: دەستووری سەردانی گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}:

کاتێ دوورکاتە سونەتەکەی تەواوکرد، جا بێت بۆ نزیکی مەرقەدی پیرۆز، بەڵام پەلاماری نەداو خۆی نە نووسێنێ پێیەوەو دەستی بۆ رانەکێشێ، بە ئەدەبەوە روو بکاتە سەری پیرۆزی پێغەمبەرو پشت بکاتە قیبلە، وە ماوەی چوار گەز دوور راوەستێ، وە بە ئەمب سڵاو

بکاو بڵێ: (السلام علیك یا رسول الله) یا بەیەکێ لەم شێوانەی دواوە سڵاو بکا. ئەمەیش بەپێی ئەم فەرموودەیە: دەگێڕنەوە: ئیبنو عومەر {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: وا سوننەتە کاتێ دەچیت بۆ سەردانی گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەری نازدار {درودو سڵاوو صەلاوات و ڕەحمەتی خودای گەورەی لەسەربێ} لە رووی قیبلەوە بچیتو پشت بکەیتە رووگەو روو بکەیتە گۆڕەکەو ئەوجا بڵێی: (السلام عیکم ورحمة الله وبرکاته).

دێنیکەر بۆی هەیە کە ئاوا سڵاو بکا: (السلام علیك یا خیر خلق الله، یا امام المتقین، یا سید المرسلین، انی أشهد أن لا اله الا الله وحده لا شریك له وأنك عبده ورسوله. قد بلغت الرسالة وأدیت الامانة ونصحت الامة فجزاك الله عنا أفضل ما جازی نبیا عن أمته. اللهم صل علی محمد وعلی آل محمد کما صلیت علی ابراهیم وعلی آل ابراهیم انك حمید مجید. وبارك علی محمد وعلی آل محمد کما بارکت علی ابراهیم وعلی آل إبراهیم إنك حمید مجید الهمَّ انك قلت: ولو أنهم اذ ظلموا أنفسهم جاؤك فاستغفروا الله واستغفر لهم الرسول لَوَجَدوا الله توابا رحیماً. وقد أتیتك یا رسول اله مستغفراً من ذنوبی مستشفعا بك الی ربی فأسألك یا رب أن توجب لی المغفرة کما أوجبتها لمن أتاه في حیاته. اللهم أجعله أول الشافعین یا أرحم الراحمین).

ئنجا بپاڕێتەوە بۆ باوكو دایکیو بۆ گشت موسوڵمانان، ئەگەر کەسێ راسپێریی ئەوی کردبوو کە سڵاوی رابگەیەنێ بە پێغەمبەر، با سڵاوەکەی لەسەر ئەم شێوەیە رابگەیەنیو بڵێ: (السلام علیك یا رسول

الله) لـه جیـاتی فیـساری کـوڕی فیـسار، یـا بڵـێ: ئـەی پێغەمبـەری خـوا! فیسارەکەسی کوڕی فیسارەکەس سڵاوی لێ دەکردی ئەوجا بگەڕێتـە دواوە بۆ لای راستی بە قەد گەزێو سڵاو لە ئەبو بەکری صـەدیق بکـا، وا باشـە ئاوا سڵاوی لێبکا: (**السلام علیك یا خلیفة رسول الله. السـلام علیـك یا صاحب رسول الله** *(صلی الله علیه وسلم)* **وأنیسه في الغار وأمینه علـی الاسرار. جزاك الله عن أمة محمد** *(صلی الله علیه وسلم)* **خیرا**): سڵاو لە تۆ ئـەی جێنـشینی پێغەمبـەری خـوا! سـڵاو لـە تـۆ ئـەی هاورێ ئازیزەکـەی پێغەمبەری خوا! ئەی تاقە هاودەمە دڵسۆزەکەی نـاو ئەشـکەوتی ئـەوری! ئــەی ئەمینــداری ســەر رازو نهێنییــەکانی! خــودا لــە بــاتی نەتــەوەی موحەممەد پاداشتی باشت بداتەوە. ئـەوجا بەقـەد گـەزێکی تـریش بێتـە دواوەو سڵاو لە حەزرەتی عومەر بکا، واباشە ئاوا بڵێ: (**السلام علیك یا أمیر المؤمنین. السلام علیك یا ناصر المسلمین. السـلام علیـك یـا من أعز الله به الاسـلام. جـزاك الله عـن أمـة محمـد** *(صلی الله علیه وسلم)* **خیرا**): سڵاوی خـوا لـە تـۆ ئـەی فـەرمانڕەوای موسـوڵمانان! سـڵاو لـە تـۆ ئەی یاریدەدەری موسوڵمانان! سڵاو لە تۆ ئـەی ئـەو کەسـە کـە خـواکردی بە مایەی سەربەرزی بۆ گەلی ئیسلام. خـودای گـەورە پاداشـتی باشـت لـە جیاتی نەتەوەی موحەممەد بداتەوە (نەتەوە: واتە/ ئوممەت).

ئەگـەر کەسـێ ئەمـەی بـۆ نـەدەکرا ئەمـە بڵـێ بەسـیەتی: (**الـسلام علیك یا رسول الله**) نـافیع دەگێڕێتـەوە: ئیبنـو عومـەر {رەزای خوایان لێبێ} دەسـتووری وابـوو کـە لەسـەفەر دەهاتـەوە دەچـوو بـۆ مـەزگـەوت، ئـەوجا دەچوو بۆ خزمەت مەرقەدی حەزرەتو دەیفـەرموو: (**الـسلام علیـك یـا**

رسول الله، السلام عليك يا أبا بكر، السلام عليك يا أبتاه): سڵاوت لێبێ ئەی پێغەمبەری خوا! سڵاوت لێبێ ئەی ئەبو بەکر، سڵاوی خوات لێبێ ئەو باوکە! (بەیهەقی). با دێنیکەر ئەوە بە باشی رەچاو بکا کە پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} گوێی لە سڵاوەکەی دەبێ و وەڵامی سڵاوەکەی دەداتەوە، بەپێی ئەم فەرموودەیەیە: ئەبو هورەیرە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: لە پاش مەرگم، هەرکەسێ سڵاوم لێبکا خودا گیانم دەکاتەوە بە بەردا تا سەلامەکەی دەسەندمەوە. (ئەحمەدو ئەبو داوو بەیهەقی بە رشتەیەکی دروست گێڕاویانەتەوە).

گەلێ دووپاتکراوەتەوە کە دەبێ دێنیکەر لە مزگەوتەکەی ێغەمبەردا زۆر دەنگ هەڵنەبڕێ و دەنگە دەنگ نەکات سائیبی کوڕی یەزید دەفەرموێ: لە مزگەوت پاڵکەوتبووم، پیاوێ چەوێکی تێگرتم، کە تەماشایم کرد عومەری کوڕی خەططاب بوو، فەرمووی: بڕۆ ئەو دوو کەسەم بۆ بهێنە، منیش چووم هێنامن بۆی، پێی فەرموون: ئێوە کوێندەرین؟ گوتیان: خەڵکی طائیفین، فەرمووی: ئەگەر نابەڵەد نەبوونایەو خەڵکی ئەم شارە بوونایە ئێشم پێ دەگەیاندن، چۆن لە مزگەوتی پێغەمبەردا {درودی خوای لەسەربێ} دەنگە دەنگ دەکەن! (بوخاری رەحمەت لە گۆڕی نازداری).

وا سوننەتە کاتێ دێنیکەر سەردانەکەی تەواو دەبێ لەناو رەوضەی پیرۆزدا سڵاواتێکی زۆر لێبدا، وە هەموو جارێ کە دەچێتە ناو مزگەوتەکەوە یەکسەر نیێتی خەڵوەکێشان (اعتكاف) بهێنێ، هەتا لەو

کاتانەیشدا کە بە مزگەوتدا تێپەڕ دەکا هەر نێتی خەڵوەکێشان بهێنێ، بە مەجێ بەقەد مانەوەی ناو سەجدەیەکی ئاسایی لەناویدا ئارام بگرێ.

١٨٠) سەردانی گۆڕستانی جەننەتولبەقیعو ئارامگای شەهیدانی ئیسلام:

سوننەتە لەو ماوەیەدا کەوا لە مەدینە هەموو رۆژێ سەردانی گۆڕستانی جەننەتولبەقیع بکا، بە تایبەتی لە رۆژی هەینیدا، سەر لە گۆڕەکان بدا. عائیشە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: هەموو جارێ کە سەرەی شەوی من بوایە، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە کۆتایی شەودا دەردەچوو، دەچوو بۆ دێنی گۆڕنشینەکانی گۆڕستانی بەقیعو بۆیان دەپاڕایەوەو دەیفەرموو: (**السلام علیکم دار قوم مؤمنین، وأتاکم ما توعدون داً مؤجلون، وإنا ان شاء الله بکم لاحقون، اللهم اغفر لاهل بقیع الغرقد**): سڵاوتان لێبێ ئەی دانیشتوانی شاری خامۆشان، ئەی ئەو موسوڵمانانەی کە ئەم گۆڕستانە بووە بەماڵی دوا رۆژتان؟ ئەو بەڵێنەی کە درابوو بە ئێوە کە ئەو زیندوانەی لە دوا ئێوەوە دێن، خوا ناخوا زوو یا درەنگ ئەوانیش دەمرنو دێن بۆ لاتان، ئەوا ئەو بەڵێنە رۆژ بە رۆژ دێتەجێو هەر رۆژەی دەستەیێ دێن بۆ لاتان، ئێمەش خوا حەزکا پێتان دەگەینەوە، خودایە! لە دانیشتوانی گۆڕستانی بەقیع خۆش ببە. (موسلیمو بەیهەقی). بە تایبەتی سوننەتە دێنیی ئەو گۆڕانە بکا کە خاوەنەکانیان ناسراون، وەك گۆڕی ئیبراهمی کوڕی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}و گۆڕی عوسمانو عەبباسو حەسەنی کوڕی عەلیو کەسانی

تریش، وەدێنی یەکەی بەسەردانی گۆڕی صەفەییەی پووری پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کۆتایی بهێنێ.

هەروا سونەتە کە ڕۆژی پێنجشەمان زوو سەر لە بەیانی دێنیی گۆڕی شەهیدەکانی ئوحدود بکا، بە گۆڕی ئیمامی حەمزەی مامی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەست پێ بکا، کە ناوداره بەسید الشهداء، واتە: سەروەری شەهیدان، با موسوڵمانی هۆشمەند کە پەرۆشی دینی خۆیەتی، لەکاتی سەرداندا، خۆی لە بیدعەتەکانی سەردان بپارێزێ، وەك باوەشکردن بە گۆڕداو ماچ کدرنیو سووڕانەوەو خولانەوە بە دەوریدا، یا خوانەخواستە لە خاوەن گۆڕەکە بپاڕێتەوەو داوای نیازو مرازو مەبەستو هاتنەدی شتی لێبکا، کە شتی وا بەس لە خوا داوادەکرێ، هەروا لەوەیش خۆی بپارێزێ کە لەلای گۆڕەکانیان نوێبکا، چونکە ئەوەی بەپێی شەرع ڕەوایە هەر ئەوەندەیە کە نزا بکاو بۆیان بپاڕێتەوە. بەبێ گومان داواکردنی مراز لێیانو سوێند خواردن لە خوا بەهۆی ئەوانەوە، بێ گومان شتی وا گومڕاییو کاری ناشایستەی تازەقەڵایە، بە یەکێتی واتەی پێشەوایانی موسوڵمانان، کەس لە هاوڕێیانی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} شتی وایان نەکردووە. پێشەوایان بە یەك را دەفەرموون: واباشە بۆ کەسێ لەم شوێنانەدا نزا بکا ڕوو بکاتە ڕووگە، نەوەك ڕوو بکاتە گۆڕەکە.

١٨١) سەردانی ئەو مزگەوتانە کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نوێژی لەناویاندا کردووە:

گرنگترینی ئەو مزگەوتانە ئەم پێنجەن:

١) مزگەوتی قوباء: دێنیی ئەم مزگەوتە سوننەتە، باشتر ئەوەیە کە لە رۆژی شەممەدا بکرێ. بەپێی فەرمایشتی ئیبنو عومەر {رەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: جاران پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} هەموو رۆژێکی شەممان، بە سواریو بە پیادەیی، دێنیی مزگەوتەکەی قوبای دەکردو دوو رکات نوێژی تیادا دەکرد. (شەیخانو ئەبو داوودو نەسائیو بەیهەقی).

٢) مزگەوتی ئەلفەتح: دێنی ئەم مزگەوتە سوننەتە، هەروا نوێژکردنو نزاکردن لە ناویدا سوننەتە، بەپێی ئەم فەرموودەیە: جابیر کوڕی عەبدوللا {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} لە مزگەوتی ئەل(فەتح)دا، سێ رۆژ لەسەر یەك نزایەکی هەبوو دەیکرد لە رۆژی دوو شەممەو سێ شەممەو چوار شەممەدا، لە رۆژی چوار شەممەدا نزاکەی گیرابوو، خۆشی کەوتە روخساری! جابیر دەفەرموێ: ئیتر لەوکاتەوە هەرکاتێ کارێکی گرنگی قورس یەخەی پێم گرتبێ منەی ئەوکاتەم کردووەو نزام تێیدا کردووەو نزاکەم گیرابووە. (ئەحمەدو بەزار).

ئیبنولحەکەمی کوڕی ئەوبان دەفەرموێ: کەسێ ئەم فەرموودەیەی بۆم گێڕاوەتەوە کە خۆی لە مزگەوتی ئەل(فەتح)دا لە پشتی پێغەمبەرەوە نوێژی کردووە، لە پاشا پاڕاوەتەوەو فەرموویەتی:

اللهم لك الحمد هديتني من الضلالة فلا مكرم لمن أهنت ولا معز لمن أذللت ولا مذل لمن أعززت ولا ناصر لمن خذلت، ولا خاذل لمن نصرت ولا معطي لما منعت ولا مانع لما أعطيت، ولا رازق لمن حرمت ولا رافع لمن خفضت ولا خافض لمن رفعت ولا خارق لمن سترت ولا ساتر لمن خرقت ولا مقرب لما باعدت ولا مباعد لما قربت): پەروەردگارم! سوپاس هەر بۆتۆیە، تۆ منت لەسەر لێشێواوی رزگارکردووە، ئەوەی تۆ ترۆی بکەی بەکەس رێزدار ناکرێ، ئەوەی تۆ کەساسی بکەی بەکەس نازدار ناکرێ، ئەوەی تۆ نازداری بکەی بەکەس کەساس ناکرێ، ئەوەی تۆ پشتی نەگری بەکەس یاریدە نادرێ، ئەوەی تۆ یاریدەی بدەی بەکەس پشتی نادرێ لە زەوی، هەرچی تۆ نەیدەی بەکەسی تر نادرێ، هەرچێش تۆبیدە بەکەسی تر نابرێ، هەر کەسێ تۆ بێبەشی بکەی بەکەس رزق و رۆزیی نادرێ، ئەوەی تۆ ژێری بخەی بەکەس سەرناکەوێ، ئەوەی تۆ سەری بخەی بەکەس ژێرناکەوێ، ئەوەی لە ژێر پەردەی تۆدا شارابێتەوە بەکەس ریسوا ناکرێ، ئەوەی تۆ ریسوای بکەی بەکەس نەنگی داناپۆشرێ، هەرچی تۆ دووری بخەیتەوە بەکەس نزیك ناخرێتەوە، هەرچیش تۆ نزیکی بکەیتەوە بەکەس دوور ناخرێتەوە (ئەحمەد).

٣) مزگەوتی ئەل(جومعە). لە فەرموودەدا دەفەرموێ: بە خودی خۆم نوێژی هەینیم لەپشت پێغەمبەرەوە کردووە، لەناو خێڵی نەوەی سالمی کوڕی عەوفا، لەو مزگەوتەدا کەوا لەناو شیوی رانوونادا، ئەو

هەینییەیش یەکەم نوێژی هەینی بوو، کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە مەدینە کردی!.

٤) مزگەوتی ئەل(فەضیخ). ئەم مزگەوتە دەکەوێتە لای خۆرهەڵاتی مزگەوتی قوباء. ئیبنو عومەر {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: جارێ پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} لە مزگەوتی ئەل(فەضیخ)، مزراوی بەرسیلەی خورمایان بۆ هێنا، نۆشی کرد. (ئەحمەد). بۆیە ناونراوە مزگەوتی ئەل(فەضیخ)، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کاتێ ئابلۆقەی جوولەکەکانی بەنی نەخیری دا، لە شوێنی ئێستای ئەم مزگەوتەدا دەوارەکەی خۆی هەڵدا. لەوێ چەند ڕۆژێ مایەوە، جالەو ماوەیەدا فەرمانی حەرام بوونی مەیو بادەهات بۆ پێغەمبەر، کە بەجۆرێ لە جۆرەکانی بە عەرەبی دەگوترێ ئەل(فەضیخ).

٥) مزگەوتی ئەل(ئەحزاب)، ئەم مزگەوتە لە سەردەمی حەزرەتدا دروست کراوە. جابیری کوڕی عەبدوڵلا {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: جارێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} تەشریفی چوو بۆ مزگەوتی ئەحزاب، بەرماڵەکەی شانی داناو بەپێوە ڕاوەستاو هەردوو دەستی بە درێژی بەرزەوە کردو دەستی کرد بەنزای شەڕ لە ئەحزاب، بەڵام لەم جارەدا نوێژی نەکرد، هەتا جارێ تر تەشریفی چووەوە بۆ ئەوێ وەنزای شەڕی لێ کردنەوە، ئەمجارەیان نوێژی لێکرد. (ئەحمەد)

١٨٢) سەردانی ئەو بیرانەی مەدینە كە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ئاوی لێ نووش كردوون:

ئەم بیرانە زۆرن، گرنگەكانیان ئەم پێنجەیەن:

١) **بیری ئەریس**، دەكەوێتە لای خوارووی خۆر هەلاتی مزگەوتی قوبائەوە، ئەنگوستیلەكەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} كە مۆری (محمد رسول الله)ی پێوە بوو، كە لە سەردەمی جێنشینی ئیمامی عوسماندا كەوتبووە لای ئەو، كە وتە ناو ئەم بیرەوە، گەلێكیش بۆ یگەڕان نەیان دۆزی یەوە.

٢) **بیری ئیهاب**، كە ئێستا ناسراوە بەبیری زەمزەم، ئاوەكەی لە ئاوی بیری زەمزەمی مەككە دەچێ، هەر لەبەر ئەوەش ناونراوە زەمزەم، چونكە ئاوی ئەمیش وەك ئاوی ئەو بۆ مووفەڕك ولاتەو ولات دەیبەن.

٣) **بیری بەیروحاء**، بیرێكە وا لە باخێكا، دەكەوێتە لای سەرووی شووراكەی مەدینەوە لەلای خۆرهەلاتەوە، گەلێ جار پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەچوو لەبن سێبەری ئەو باخەدا دەحەسایەوەو لە ئاوەكەی دەخواردەوە.

٤) **بیری بوضاعە**،وا لەلای باكووری خۆرنشینی بەیروحائەوە، بۆ خۆشەوەبوون (واتە: بۆ شیفا) سێ رۆژ لە سەریەك خۆیان لە ئاوەكەی دەشۆرن. گەلێ جار پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} لە ئاوی ئەم بیرەی دەخواردەوە.

٥) **بیری رۆمە**، كە ناودارە بە بیری عوسمان، چونكە خۆی كڕیو كردی بە وەقف. بیشری كوڕی بەشیری ئەسلەمی لە باوكیەوە

دەگێڕێتەوە دەفەرموێ: کاتێ کۆچکاران ڕەویانکرد بۆ مەدینە ئاوی شیرینیان دەست نەدەکەوت، پیاوێ هەبوو لە خێڵی بەنی غیفار کانیەتی هەبوو، ناوی ڕۆمە بوو ئاوەکەی سازگار بوو، پڕکوندەیەکی لێ دەفرۆشت بە پڕمستێ خۆراك، پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} پێی فەرموو: دەی فرۆشی پێم بەکانییەکی بەهەشت؟ پیاوەکە فەرمووی: ئەی پێغەمبەری خوا! کۆشێ خێزانم هەیە، گوزەرانمان لەسەر ئەم ئاوەیە. جا ئەم گفتوگۆیە دەگاتەوە بە عوسمان {ڕەزای خوایان لێبێ} بیرەکە لە خاوەنەکەی دەکڕێ بە سیی‌و پێنج هەزار درەم، ئەوجا دەچێ بۆ خزمەت پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: عەرزی دەکا: قوربان! ئەو بەڵێنەی داوتە بە خاوەنی پێشووی بیری ڕۆمە، دەشی دەی بەمن کە من ئێستا خاوەنی ئەو بیرەم؟ پێغەمبەر {دروودی خوای گەورەی لەسەربێ} فەرمووی: بەڵێ، ئەگەرئەو کانییە دەفرۆشێ بەمن هەتا ئاوەکەی بە بەلاش بدەم بە موسوڵمانان، ئەوامن دەبم بە دەستەبەری ئەوەت کە خودا لە بەهەشتا کانییەك لەباتی ئەم کانییەت پێ دەبەخشێ! عوسمانیش فەرمووی: دەئەوا ئەو کانییەم تەرخان کرد بۆ خێراو بۆ موسوڵمانان (بەغەوی) هەق وایە بۆ ئەوکەسەی کە لە مەدینەی مونەوەرە زۆر بمێنێتەوە، سەردانی هەموو شوێنە پیرۆزەکان‌و گشت مزگەوت‌و سەرجەم مەڵبەندە ڕێزدارەکانی مەدینە بکا، دەنا ئەگەر کەم لەوێ بمێنێتەوە ئەوە واباشترە کە ئەوماوەیە لە خزمەت مەرقەدی حەزرەتدا بمێنێتەوە، لەم کاتەدا دەرفەت بە هەل بزانێ لە حوزوری گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەرا بێ زۆر باشترە! خوا بە لوتفی خۆی ئەم زیارەتانە بکا بە نصیبمان سوننەتە چەندەی بۆ دەلوێ لە مەدینە بە ڕۆژووبێ، وە بەپێی توانا خێرو خێرات بەسەر هەژارانی خەڵکی مەدینەدا بکا، هەروا بەسەر هەژارە غەریبەکانا.

۱۸۳) دەستووری گەڕانەوە:

سوننەتە بۆ ئەوکەسەی کە دەیەوێ لە مەدینەی نازدار دەربچێو بگەڕێتەوە بۆ وڵاتی خۆی، بە دوو رکات نوێژی سوننەت خواحافیزی لە مزگەوتە پیرۆزەکەی پێغەمبەر بکا، بە نیازی سوننەتی خواحافیزیی مزگەوتەکە بیانکات، لە رکاتی یەکەما لە پاش فاتیحە سوورەتی: {قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ} بخوێنێ، لە رکاتی دووەما لە پاش فاتیحە ئیخلاص بخوێنێ، بۆ هەموو خواستو مرازێکی ئایینیو جیهانی خۆی بە ئارەزووی خۆی لە خوا بپاڕێتەوە، کۆتایی نزاو پاڕانەوەکەی بە سوپاسی خواو سەڵاواتدان لەسەر پێغەمبەر بهێنێ! هەر لەوێدا تەوبە تازە بکاتەوە، ئەوجا زیارەتی گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەر بکا، لەسەر شێوەی یەکەم جارو بڵێ: (اللهم لا تجعل هذا آخر العهد بنبيك ومسجده وحرمه ويسر لنا العود الى زيارته والعكوف في حضرته سبيلا سهلا، وارزقني العفو والعافية في الدنيا ولآخرة): خودایە! ئەمە دواجار نەبێ کە بەخزمەت ئەم پێغەمبەرەی تۆو بە خزمەت ئەم مزگەوتەیو ئەم حەرەمەی بگەم، ئەی خودایە! بە ئاسانی جارێکی تریش سەردانی ئەم شوێنەم بۆ فەراهەم بێنە، کە لە خزمەتی حەزرەتدا چەن دەمێکی پڕپیتو فەڕ بمێنمەوە، خودایە! ببورە لێمو ئاسوودەیی هەردوو جیهانم پێ ببەخشە[1] ئەوجا بڕوا بۆ بەرابەر

---

[1] کۆتری نامەبر: شنەبای رەحمەت

رابەری نێوان حەزرەتو ئومەت!

تکام ئەوەیە: کە ببێ زەحمەت

روخساری پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بەڵام پشتاو پشت نەڕوا، لەوێدا بفەرموێ: (**اللهم إنا نسألك في سفرنا هذا البر والتقوى ومن العمل ما تحب وترضى**): خوایە! ئەم سەفەرەم بۆ بکە بە مایەی خێرو خۆشیو تەقوای تۆ، خوایە! ئەو کارو فرمانانەی کە دەبن بەهۆی خۆشەویستیو ڕەزای تۆ بە نصیبمانی بفەرموو.

سوننەتە کە لە مەدینەوە دیاری ببا بۆ کەسوکاری، وەك خورماو شتی تری وا، سوننەتە لەسەر بەرزاییەکان ئەڵڵاهو ئەکبەر بکاو بە یەکێ لەو نزایانە کە باسکران نزابکا. لە ئیبنو عومەرەوە {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: جاران کاتێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە لە غەزا یا لە حەج یا لە عەمرە دەگەڕایەوە کە سەردەکەوتە سەر گردو یاڵو بەرزاییەکان، سێ جار بە دەنگی بیسراو ئەڵڵاهو ئەکبەری دەکرد، ئەوجا دەیفەرموو: (**لا اله الا الله وحده لا شريك له. له الملك وله الحمد، وهو على كل شيء قدير، آيبون تائبون عابدون ساجدون لربنا حامدون، صدق الله وعده ونصر عبده، وهزم الاحزاب وحده**): هەر خودا خودایەو بەس! هیچ خودایەکی تر نیە، خودایەکی تاكو تەنیایە، هیچ

ئەم نامەم بەری بۆ خزمەت حەزرەت:

لە پاش بەیانی عەرزی سلاوم!

ئاواتی گەورەم، ئەی نووری چاوم:

(بەگەردی گۆڕت بڕێژم چاوم

بەڵکوو بینا بێ هەتاکوو ماوم!)

- وەرگێڕ -

هاوبەشێکی بۆ نیە، موڵكو دارایی‌و پاشایەتی‌و سەڵتەنەت‌و سوپاس‌و ستایش هەمووی لە راستیدا بۆ ئەوە، وە ئەو خودایەکی وایە دەستی دەڕوا بەسەر هەموو شتێکاو تەواناى هەموو شتێکی هەیە، ئەوا لە سایەی خوداوە دەگەڕێینەوە بۆ ماڵەوەمان، پەشیمانین لە گوناهەکانمان، هەمیشە بەندەیی ساخ بۆ خودای پەروەردگارمان دەکەین‌و، لە سوپاس‌و ستایشی دریغی ناکەین، خودا بەڵێنی خۆی هێنایەدی، موحەممەدیی بەندەی خۆی سەرخست‌و بە تەنیا خۆی‌و بەس ئەو کافرانەی کە بە لەشکرێکی گەلێ زۆرەوە گەلەکۆمەیان لە ئیسلام کردبوو، ژێری خستن‌و شکاندنی. (بەیهەقی گێڕاویەتەوە).

جا کاتێ حاجی گەیشتە دەورو بەری شاری خۆی بە ناوی خودا بهێنی‌و بڵێ: (**آیبون تائبون عابدون ساجدون لربنا حامدون. صدق الله وعده ونصر عبده وهزم الاحزاب وحده، اللهم اجعل لی فیها قرارا ورزقا حسنا**). وا باشە کە کەسێ بنێرێ هەواڵ بدا بە کەسوکاری کەوا دێتەوە، وە لەناکاوا نەکا بەمالا، کاتێ گەیشتە ناو شارو دێکەی خۆی با لە پێشدا بچێ بۆ مزگەوت‌و دوورکات نوێژی دیاری مزگەوتی تیادا بکا، ئەوجا بچێ بۆ ماڵەوەی، لە ماڵەوەیش دوو رکات نوێژی سوننەت بکا. بەپێی ئەم فەرموودەیەی نافیع لە ئیبنو عومەرەوە دەیگێڕێتەوە: دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {درووده خوای لەسەربێ} کە لە سەفەری حەجەکەی گەڕایەوە، کە گەیشتە ناو مەدینە وشترەکەیی ییخدا، لەبەر دەرگای مزگەوتەکەدا، ئەوجا رۆیشتە ناوی‌و دوورکات نوێژی لێکرد، لە پاشا رۆیشتەوە بۆ ماڵەوە. نافیع دەفەرموێ: عەبدوڵلای

کوڕی عومەریش ئەمە دەستووری بوو. (ئەحمەدو ئەبو داوود بە ڕشتەیەکی باش ئەم فەرموودەیەیان گێڕاوەتەوە).

١٨٤) بە پیرەوەچوونی حاجی و پیرۆزبایی لێکردنی:

سوننەتە دۆست و برادەرو ناسیاو بچن بەپیر حاجییانەوە، پێش ئەوەی بگەنەوە ماڵی خۆیان، بەخێرهاتنیان لێبکەن و تەوقەیان لەگەڵدا بکەن و داوای نزای خێریان لێبکەن و پیرۆزباییان لێبکەن، وەك ئەوە پێیان بڵێن: (**قبل الله حجك وأعظم أجرك وأخلف نفقتك وغفر ذنبك**): خوا حەجەکەت گیرا بفەرمویێ، پاداشی فرە گەورەت بداتەوە، مەسرەفەکەتت بۆ پڕبکاتەوە، لە گوناهت خۆشبێ. ئیبنو عومەر {ڕەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر خوا {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ گەیشتی بە حاجی کە لە سەفەری حەجدا بوو، پێش ئەوەی بچێتەوە ناو ماڵی خۆی، سڵاوی لێبکەو تەوقەی لەگەڵدا بکەو داوای لێبکە کە بۆت لە خودا بپاڕێتەوە، چونکە ئەو لەوکاتەدا گوناهی پێوە نەماوە، وەك منداڵی ساوا بێگوناهە، جا با هەتا تێکلاوی گوناه نەبۆتەوە بۆت بپاڕێتەوە. (ئەحمەدو حاکم). حاکم دەفەرموێ: ئەم فەرموودەیە فەرموودەیەکی ساخی دروستە، چونکە بەپێی مەرجی صەحیحی موسلیمە.

١٨٥) چەن کارێکی ناشایستەی تازەقەڵا کە لەناو حەجو زیارەتدا سەریارن هەڵداوە:

حاجیان گەلێ کاری ناشایستەی تازەقەڵایان داهێناوە، ئەوەیش لەناو حەجو لەکاتی سەردانی ئارامگای پیرۆزی حەزرەتدا. گەلێ مۆدەی ناشایستەیان بەپاکردووە، کەشتی وا لە شەرعی خوادا نەبووە. شەیتانی لەعنەتی لەبەر چاویانی جوان کردووە هەتا بەو فێڵە تەفرەیان بداو لە بەهرەی گەورەی حەجو لە پاداشی باشی بێ بەشیان بکاو، هەتا لە راستەرێگەو شەقامەرێی راست هەڵەیان بکا یەکی لەوانە: پێشخستنی عەرەفەیە لەسەر کاتی شەرعی خۆی، کە برێتییە لە نێوان نیوەڕۆی رۆژی عەرەفەو شەبەقدانی بەیانی رۆژی جەژن. ئیبنو ئیسحاق دەفەرموێ: نافیع قسەی بۆ کردم، لە ئیبنو عومەرەوە {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەری خوا {درودی خوای لەسەربێ} سەر لەبەیانی رۆژی عەرەفە، لە پاشکردنی نوێژی بەیانی، لە میناوە تەشریفی هێنا بۆ چیای عەرەفە، جا لە نەمیرە دابەزیو لەوێ مایەوە تا خۆرلای دابوو بە نیوەڕۆ، ئیتر زووبەزوو بەو قرچەی نیوەڕۆیە کەوتەڕێو نوێژی نیوەڕۆو عەصری بە جەمعکرد، وتارێکی بۆ مەردوومەکە دا، ئەوجا سەر لە ئێواری رۆیشت لە ئێستگاکەی خۆی لە چیای عەرەفات راوەستا. (ئەبو داوود).

یەکێ تریان: لە بیرو باوەڕی رەشەخەڵکەکەدا هەرچیای _جبل الرحە)، جێگەی راوەستانی بە راستییە، وە شوێنەکانی تری وانییە، ئەمەیش هەڵەیەکی گەورەیە، بەڵکوو باشترین شوێنی راوەستان،

ئێستگاکەی حەزرەت خۆیەتی، کەوا لەلای تاوێرە بەردەکانی داوێنی کێوی جەبەلوڕەحمەوە لەلای چەپی کێوەکەوە، کە ئەم چیای رەحمەتە خۆی وا لە ناوەڕستی خاکی عەرەفاتدا. بەپێی ئەم فەرموودەیەی سولەیمانی کوڕی مووسا، لە جوبەیری کوڕی موتعیمەوە {رەزای خوای لێبێ} کە دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: عەرەفات گشتی ئێستگایە، بەڵام پەڕ لەناو شیوی عورنەبگرن، ئەو شیوە بەرخاکی عەرەفات ناکەوێ. (ئەم فەرموودەیە ئەحمەدو بەزارو تەبەرانی لە (المعجم لكبير)دا گێڕاویانەتەوە، پیاوانی رشتەی تەبەرانی گشتیان متمانە پێکراون).

یەکێ تریان: حاجیان رۆژی عەرەفە، کە نۆی مانگە، لە نیوەڕۆدا لە مەککە دەردەچن‌و یەکسەر دەچن بۆ عەرەفات، لەبەر ئەوە گەلێ سوننەت لە کیس خۆیان دەدەن، چونکە خۆی وا سوننەتە، لە رۆژی تەروییەدا، کە دەکاتە رۆژی هەشتەمی مانگی نۆمینە، لەپاش خۆرکەوتن، لە مککە دەربچن‌و بەرەو مینا بچمێن‌و نوێژی نیوەڕۆو عەصرو شێوان‌و خەوتنان لەوێ بکەن‌و ئەو لەوێ بمێننەوە هەتا بەیانی رۆژی نۆهەم، وە نوێژی بەیانیش هەر لەوێ بکەن، جا لە پاش هەتاو هەڵهاتن ئەوجا لە میناوە بەرەو خاکی عەرەفات بکەونەڕێ، وە لەڕێ کاتێ گەیشتنە نەمیرە کە شوێنێکە وا لە نزیکی عەرەفاتەوە، دابەزن‌و لەوێ بمێننەوە هەتا بیوەڕۆ، ئەوجا لە پاش نیوەڕۆگوێ بۆ وتاری میرحەجی ئەوساڵە رابگرن، لەپاش تارەکە لە مزگەوتی نەمیرە نوێژی نیوەڕۆو عەصر بە جەمعە تەقدیم بکەن. جابیر {رەزای خوای لەوەوە لێبێ} سەبارەت بە چۆنێتی حەجەکەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: {درودی خوای

لەسەربێ) دەفەرموێ: جا لە رۆژی تەروییەدا کە دەکاتە رۆژی هەشتەمی مانگی قوربان، بەرەو مینا کەوتنەرێو ئیحرامی حەجیان بەست، پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) سوار بوو، وە نوێژی نیوەڕۆو عەصرو شێوانو خەوتنانو بەیانیی لەوێ کرد، ئینجا لەوێ کەمێ مایەوە تا خۆر هەڵهات.

یەکێ تریان: رابەر حەج (موتەوویف)ەکان، لە پێش خۆر ئاوا بوونا، لە عەرفەوە حاجیەکان دادەپەڕێنن، یەکسەر لە عەرەفاتەوە بۆ مینا، وەشەو لە موزدەلیفە نامێننەوە، جا ئەو سوننەتە گەورەیان لە کیس دەچی. ئەمە لە کاتێکدا کە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) لە موزدەلیفە شەو ماوەتەوەو، نوێژی بەیانی لەوێ کردووەو، رێگەی بە کەس نەداوە کە بەشەو لە موزدەلیفەوە بڕوا بۆ مینا، تەنیا بۆ ژنانو لازەبوونەکان رێگەی دەدا، هەروا ئەو سوننەتەیش لەکیس حاجیان دەدەن کە بۆ چوونە ناومەککەیان، لەبیر زی تەوا خۆیان بشۆرن، هەروا پەلەپەل لە حاجیان دەکەنو ناچاریان دەکەن کە لەپێش نیوەڕۆی رۆژی دوازدەهەمی مانگی قورباندا رەجمی شەیتان بکەن، ئەمە لەکاتێکا کاتی هاتنی ئەم رەجمە لەپاش نیوەڕۆی ئەو رۆژەوە دەست پێ دەکا.

یەکێ تریان: مەردوم لە پێش کاتدا، بۆ ماوەیەکی زۆر، بۆ ئەوەی لە نزیکی کابەدا بن، لە دەوری کابە، لەسەر تەوافگاکەی دەوری کابە، دادەنیشنو چاوەڕوانی نوێژی جەماعەت دەکەنو دەبن بەهۆی زیانێکی زۆرو رێ لە تەوافکەرەکان دەگرنو کێشەیەکی زۆر لەناو خۆیانو تەوافکەرەکاندا بەرپا دەکەن.

یەکێ تریان: ئەوەیە لەکاتی جەماعەتکردن لە ناو مەسجدولحەمدا زۆر لە حاجیان لە باتی ئەوەی لە ریزی جەماعەتدا بن دەچن خەریکی تەوافی سەفاو مەروە دەبن!.

لە گشتی ناخۆشترو دڵ تەزێنتر ئەوەیە کە لەکاتی جەماعەتی نوێژی شێوانیشدا، کە ماوەکەی زۆر کەمە، هەمان هەڵە دەکەن‌و خەریکی ئەم تەوافە دەبن، هەتا نوێژی شێوانیان دەچێ!.

دەی چۆن ئومێدی خێر لە کەسانی وا دەکرێ، کە بەقەستی فەرزێ لە فەرزەکانی خوا بچوێنن، وەلحاڵ پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: کەسێ نوێژ نەکا فرێ بەسەر ئیسلامەوە نیە! (ئەحمەد).

١٨٦) ناشایستەکانی ناوسەردانی گۆڕی پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ):

بەڵێ بە راستی دێنیی گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەری نازدار (دروودی خوای لەسەربێ) یەکێکە: لەو تاعەتە هەرە گرنگ‌و هەرە باشانەی کە دەبن بەهۆی نزیکبوونەوە لە خوا، دێنیکەر لە هەردوو جیهاندا سەری پێی بەرز دەبێ‌و، دەبێ بە مایەی بەختیاریی بۆی‌و دەیگەیەنێ بە ئاوات‌و مرازی خۆی. بەڵام هەمیشە شەیتان وا لە کەمیندا، بۆ ئەو کەسانەی کە حەزیان لە خێرو چاکە هەیە، دەچێ شتی ناڕەوای تازەقەڵایان لەناو تاعەتەکەیاندا، لەبەرچاو جوان دەکا، هەتا لە رەزای خوای پاک‌و پیرۆز دووریان بخاتەوە. یەکێ لەم کارە ناشایستانە لەکاتی سەردانی گۆڕی

پـیرۆزدا ئەویـە: دێنیکـەرەکان دەچـن دەسـت دەهێـنن بـە مەحەجـەری گۆڕەکـەداو ماچـی دەکـەنو خۆیـانی تـێ هـەڵ دەسـوونو بەدەوریـدا وەك تـەواف هـەڵ دەسـووڕێنو لـەناو نوێـژدا رووی تـێ دەکـەنو خۆیـان دەچەمێننەوە بۆ گۆڕە پیرۆزەکە. لە گشتی دزێوتر ماچکردنی زەوی نـاو هۆدەی گـۆڕی پـیرۆزە. ئەمانـەیش هـەمووی بـە یـەکگرتنی رای زانایـانی ئیـسلام کـاری نـاڕەواو نادورسـتن، چـونکە لـە کوڕنووشـێ دەچـێ کـە بـۆ کەسێکی تر بێ بێجگە لەخوا[1].

---

(١) لەو بڕوایەدام ئەم قسانە زیادە رەوییی زۆریان تیادایـە، راسـتە لـە ئیـسلامدا کوڕنووشو روکوعو پەرستش بە هەمور جۆرێکیەوە هەر دەبـێ بـۆ خوابـێ، وە بابـەتی عیـبادات هەمووی تەوقیفییە، دەبێ فەرمانی رۆشنی شەرعی لەسەربێ، بـەڵام عـادات لە عیبادات جیایە، لە عاداتا باوو دەسـتووررو نـەرێت بـەپێی رۆژو کـاتو حـاڵو چـاخ دەگۆڕێ رێزلێگرتنو خۆشەویستیو تـەعبیر لـە هەسـتی مـرۆڤ بەرابـەر بـە کەسـێ کـە خاوەنی چاکە بێ لە سـەری، ئایا ئەو کەسە مردوو بێ یا زینـدوو، بـەپێی کـاتو شـوێن شیاوی گۆڕانە، کەواتە: ئەگەر کەسـێ بڵـێ: ماچـکردنی گـۆڕی پێغەمبـەر {درووودی خوای لەسەربێ} نیشانەی زیادە خۆشەویستییەو لەبەر هیچی تر نیە، قسەکەی رێی تـێ دەچـێو پەسـەندیش دەکـرێ. لەبـەر ئـەم چـەند هۆیـە: پێغەمبـەر {درووودی خـوای لەسـەربێ} حەجەرولئەسوەدی ماچکردووە، ئەویش هەر دارو بەردە، حەزرەتی ئـەبو بـەکری صـەدیق {رەزای خوای لێبێ} بـە مردوویـی پێغەمبـەری ماچـکردووە، کەواتـە: ماچـکردنی مـردوو لەزاتی خۆیدا بۆ تـەعظیم نیـە بـۆ مەحەبـەتو خۆشەویـستییە، کـەوا بـێ ماچـکردنی گۆڕەکەیشی هەروا، لە راستیدا هەر شتێ بەڵگەیـەکی رۆشـن لەسـەر نـەیی لێکردنـی نەبێ، وە لە ریزی باوی ناو کۆمەڵو لەبەشی عاداتبـێ، ئـەوە کردنـی ئـەوە دانـانرێ بـە خەرقێکی گەورە لە ئیسلامدا، وەك هەندێ کس بۆ تەرویجی حیزبی خۆیـان هەڵەیـەکی

بچووکی پێشینان گەورە دەکەن و دەیکەن بە هات و هاوارو گاڵەگاڵ. ئەگەر کەسێ سەرانسەری سوننەتی پێغەمبەر (درووودی خوای لەسەربێ) بگەڕێ، بەڵگەیەکی صەریحی دەست ناکەوێ کە بڵێ ماچکردنی قەبر حەرامە!.

بەندە مەبەستم یەك خاڵەو بەس: دەبێ ڕەخنە گرتن لە بیدعەت مەبەست لێی موحارەبەی مەزهەبەکان نەبێ، چونکە بەراستی هەوڵ دان بۆ تێکدانی ئەم مەزهەبانە، بەناوی جەنگکردن لەگەڵ باوی ناشایستەو قەلاچۆکردنی بیدعەتەوەو تەحریفی ئیسلامە چونکە ئەوەی ئەبو حەنیفەو مالك و شافیعی و نەوەوی و رافعی و زوفەرو ئەبو یوسف و ئیبنو حەجەر (ڕەزای خوایان لێبێ) کردوویانە بەم موجتەهیدانی ئاخرزەمانانە ناکرێ، کە یەکی شەش حەوت حەدیسیان لە بەرەو بەس. بگرە زۆریان بازرگانی بە کتێب و نووسین و خامەکانیانەوە دەکەن و بە دڵی ئەم لایەن و ئەو حاکم و ئەو پارەدار قسە دەکەن!.

ئەمانە لە کوێ و زاتێکی وەك ئیمامی نەوەوی لە کوێ کە ساڵ دوانزە مانگەی خوا بە ڕۆژوو بووەو دەستێ جلی خامی لەبەردا بووەو مێزەرێکی شاڵی بەسەروە بوو، لەگەڵ جووتێ سۆڵ و مەسینەیەکاو ئاو بێنەوە دەست بشۆ!.

برابیکەن بە خاتری خوا ئێوەیش مەبن بە سیاسەتمەدارەکانمان، ئەوان ژیانی دنیایان لێ تاڵ کردووین، دەی ئێوەیش (خوانە خواست) لە ویندا سەرمان لێ بشێوێنن ئیتر قوڕی کوێ بەسەر خۆماندا بکەین؟!.

وەڵڵا برا من کە نووری فارس حەمەخانم: (أموت على ما مات عليه النووي، رضوان الله تعالى عليه) بەڵام لە هەمان کاتدا ئەگەر دەمزانی کە شتێ پەڕیوەتە ناو مەزهەبی شافیعییەوە، وە ئەو شتە سوور بە پێچەوانەی سوننەتی پێغەمبەرەوەیە، ئەوە ئەوکی سەرشانمە کە ئەو هەڵەیە، بەبێ قڕەو تەپڵ لێدان و تەکفیرو تۆمەتی ئیشراك لەم لەو، ڕاست بکەمەوە! ئەمە لە کۆنیشدا هەروا بووە، کتێبە ناودارەکانی شەرع پڕن لەم جۆرە ڕەدوبەدەڵەی من عەرزتانی دەکەم، بەڵام لە هەمان کاتدا وەك ئەمڕۆ ئاوا شالاوی

یەکێ تر لەو کارە ناشایستانە کە لەکاتی سەردانی گۆڕی پیرۆزدا دەکرێ ئەوەیە: کە خەڵکی مەدینەو خەڵکی شوێنانی تریش لەلای رۆژهەڵاتی مەرقەدەوە دەوەستنو سەڵاوات لەسەر جوبرائیلو میکائیلو ئیسرافیل دەدەن، ئەمە کارێکی تازەقەڵای ناشایستەیە سەربەلگەی لە سوننەتدا نیە!.

یەکێ تریان: ئەوەیە کە خەڵکی مەدینە کردوویانە بە عادەت لەپاش سڵاوکردن لە ئەبو بەکرو عومەر {رەزای خوایان لێبێ} دەڕۆن بۆ

بەرواڵا بۆ فەوتانی مەزهەب نەبووە. بۆ نموونە: ئەگەر ئێمە حوکم بە قیاس بکەین دەتوانین. (استلامی قەبرو تەقبیلو رووتێکردنی لە نوێژداو تەواف بە دەوریداو باوەشدان لە مەحجەرو قەراخەکەی بە قیاس اسبات بکەین). چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} خۆی حەجەرولئەسوەدی ماچکردووەو تەوافی بەیتی کردووەو دەستی هێناوە بە مولتەزەمداو رووی خۆی نوساندووە بە دیواری کەعبەوەو نوێژی مردووی لەسەر تەرمو لەسەر گۆڕ کردووە، واتە: لە نوێژەکەدا رووی لە تەرمەکەو لە گۆڕەکە بووە، دەی دەبێ گۆڕی پێغەمبەر چی لە حەجەرولئەسوەد کەمتر بێ؟ ئەگەر مەسەلەی بەردودارو مردووە، هەر دوو حاڵەکەبەردودار مردووە، کەواتە: بۆ لایەکیان خالیصی تەوحیدەو ئەولایەکە یتر یان مەحزی اشراکە!

ئازیزان! قوربانتان بم، مەبەستم ئەوە نیە کە بەرگری لە بیدعەت بکەم، بەخوا لە زۆر کەس زیاتر لە دژی بیدعەتم، بەڵام مەبەستم ئەویە کە دینەکە نەبێ بە دینی ئەحزاب، دەنا بە خودا حاڵ دەگاتە ئەوە ئایەتەکانی قورئان لە سوچی سەیارە دەنووسرێن: (الا هل بلغت اللهم فاشهد). تکام ئەوەیە بە چاوی ویژدان سەرنجی ئەم سەرنجە بفەرموون.

- وەرگێڕ-

سەردانی گۆڕی فاطیمەی زەهرا، ئەوجا دەگەڕێنەوە بۆ ئیستگای جاری یەکەمیان بۆ بەردەم گۆڕی پیرۆز، لەوێدا ئێستێکی بچکۆلانە دەکەنەوە، ئەوجا دەچن بۆ لای میحرابی عوسمانی، لەوێ بەرەو قیبلە دەوەستنو دەست دەکەنەوە بەنزاو پاڕانەوە، شتی وا لە سوننەتدا بێ سەرو بەرەو سەربەلگەی نیە!.

یەکێ تریان: ئەویە دێنیکەرەکان لەپاش هەموو فەرزێ (جگە لە نوێژی خەوتنان) ریز دەبەستنو بەیەك قیژە سلاو لە پێغەمبەرو دوو هاوڕێکەی دەکەنو، لەپاش رابەری سەردانەوە (واتە: موزەووير) هەموو بە یەکەوە بەدنگێکی ناسازی هەراسانکەر بە چریکە سەلاوات لەسەر پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەدەن، ئەمەیش کارێکی زۆر ناپەسەندی دزێوە، بەپێی قورئانو سوننەتو ئیجماعی نەتەوەی ئیسلام حەرامە. خوای گەورە دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَن تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنتُمْ لَا تَشْعُرُونَ - سورة الحجرات - ٢/٤٩}.

ئیجماعی ئوممەت لەسەر ئەوەیە: کە قەدرو رێزی پێغەمبەری خودا {درودی خوای لەسەربێ} بە مردوویش رێك وەك حاڵی ژیانی وایە، سەرەڕای ئەمانەیش ئەوەتا خودا لە قورئاندا پەسنی ئەو زاتانە دەکا، کە لە خزمەتی حەزرەتدا بە ئەدەبەوە بە دەنگی نزمی پڕ لە رێزو قەدر قسەو گوفتوگۆ دەکەنو مژدەی گەورەی لەسەر ئەم بەهرەیە پێداون، وەك دەفەرموێ: {إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِندَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَىٰ لَهُم مَّغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ - سورة

الحجرات – ٣/٤٩} له هەمان کاتدا زەمی کەسانێکی تر دەکا، لەسەر ئەوە کە لە خزمەتی حەزرەتدا {دروودی خوای لەسەربێ} دەنگیان بەرزەوەکردووەو نەفی هۆشیان لێدەکا. دەفەرموێ: {إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِن وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ – سورة الحجرات – ٤/٤٩} دەگێڕنەوە جارێ ئەبو جەعفەری مەنصوور گوفتوگۆیێ لەگەڵ ئیمامی مالیکدا سازدەدا، لە مزگەوتی حەزرەتدا {دروودی خوای لەسەربێ}. ئیمامی مالیک {رەزای خوای لێبێ} پێی دەفەرموێ: ئەی فەرمانڕەوای موسوڵمانان! لەناو ئەم مزگەوتەدا دەنگت بەرزەوە مەکە، ئەوەتا بە راشکاوی خودا لە قورئاندا کەسانێ فێری وێڵو ئەدەب دەکاو پێیان دەفەرموێ: {لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ}، تا کۆتایی ئایەتەکە. لە هەمان کاتدا زەمی کەسانێکی تر دەکاو دەفەرموێ: {إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ... جا منصور: فەرمانی ئەم ئایەتانەی قەبوولکرد.

یەکێکی تریان: پشتو سك نووساندنە بە گۆڕە پیرۆزەکەوەو دەست پیاهێنانیەتی، ئەوە زۆر ناپەسەندە، چونکە ئەدەب وا دەخوازێ لەحاڵی مردنیشدا بەقەدحاڵی ژیانی دێنیکەر کەمێ دوور لە خزمەتی حەزرەتدا ئامادە بێ ئەوەیش بیروباوەڕێکی ناپەسەندە، کەرەشە خەڵکەکە گومان وادەبەن کە گوایە پێغەمبەری خوا {دروودی خوای لەسەربێ} فەرموویەتی: هەرکەسێ لەیەكساڵدا سەردانی گۆڕی منو گۆڕی ئیبراهیمی بابام بکا، دەبم بە دەستە بەری بەهەشت بۆی! فەرموودەی وا بێ سەرو بەرە، پووچو دەست هەڵبەستە، شتی وا لە سوننەتدا نەبیستراوە! (تەماشای: ارشاد الناسك بکە – پەراوێزی ئەصڵەکە).

۱۸۷) کڕینو فرۆشتن:

فرۆشتن لە زمانا وەرگرتنی شتێکە لەبری شتێکی تر. لە شەرعدا: گۆڕینەوەی ماڵە بە ماڵێکی تر، کە شیاوی کەردان پێکردن بن، لەسەر شێوەی ئیجابو قەبووڵ، بە جۆرێ خاوەنداریی پێ دابمەزرێ.

بەڵگەی ڕەوابوونی:

سەر بەلگەی (ئەصڵ)ی ڕەوا بوونی قورئانو فەرموودەو یەکگرتنی نەتەوەیە (ئەصڵ لە ڕەوادیتنی کڕینو فرۆشتندا کیتابو سوننەتو ئیجماعی ئوممەتە) یەزدانی مەزن دەفەرموێ: {وَأَحَلَّ اللّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا – سورة البقرة – ٢/٢٧٥} واتە: خوا کڕینو فرۆشتنی ڕەوادیوە، بەلاّم سەوداو مامەڵەی سوودی ڕەوانەدیوە). پێغەمبەری خۆشەویستو نازداریش (درودی خوای گەورەو مەزنی لەسەربێ) دەفەرموێ: کڕیارو فرۆشیار هەردوو لایان خۆیان سەرپشکنو دەتوانن پەشیمان ببنەوە لە سەوداکەیان هەتا لە یەکتری جیا دەبنەوە هەتا لە یەکتری جیادەبنەوە. (شەیخانو ئەحمەدو نەسائیو ئەبو داوودو تیرمیزی گێڕاویانەتەوە).

یەکگرتنیش واتە: إجماعیش لەسەر ئەمە دامەزراوە.

(بنیاتەکانی – ئەرکانەکانی):

(بڕوانە: مختصری صحیحی بوخاری بە کوردی بەرگی سێیەم لاپەڕە: (٥) هەتا لاپەڕە (٦٩) واتە: لە ژمارە (٩٣٣)وە هەتا ژمارە (٩٩٧).

بنیاتەکانی کڕین و فرۆشتن چوارشتن:

یەکەم: فرۆشیار.

دووەم: کڕیار.

سێیەم: فرۆشراو.

چوارەم: گوتەی گرێدان، کە بریتییە لە (صیغە: داڕێژگە) واتە: لەو قسەیەی کە لە نێوانی فرۆشیارو کڕیاردا دەبێ، کە جێبەجێکردنی ئەو کڕین و فرۆشتنە دەگەیەنێ کە بریتییە لە کردنە قەباڵ و قەبوولکردن (ئیجاب و قەبوول). پێویستە کڕیارو فرۆشیار چەند مەرجێکیان تیادا بێتەدی: مەرجە کڕیارو فرۆشیار کڕین و فرۆشتنیان لە باردابێ، کەواتە: مامەڵەی منداڵ و شێت و کەمهۆش دانامەزرێ، هەروا مەرجە کە مامەڵەکە بە ئارەزووی خۆیانبێ، نەك بە زۆری کەسێ، مەگەر بە زۆری شەرع، وەك ئەوە کەسێ قەرزی لەسەر بێ و کاتی دانەوەی هاتبێ و قازی زۆری لێبکا، کە هەندێ لە ماڵی خۆی بفرۆشێ هەتا قەرزەکەی پێ بداتەوە، یا پارەی سەلەمی دادابێ و قازی ناچاری بکا کە سەلەم تیاکراوەکە بکڕێ و وەری بگرێ لە جیاتی پارەکەی. گوتەی گرێدانیش بریتییە لەو قسەیە کە کردنە قەباڵ و لێوەرگرتنی پێ دامەزرێ، وەك ئەوە فرۆشیار بڵێ: ئەوەم فرۆشت بە تۆ، یا تۆم کرد بە خاوەنی، یاخود وەك ئەوە کڕیار بڵێ: ئەوا وەرم گرت، یا ئەوا کڕییم لێت، کەواتە: فرۆشتن و کڕین تەنها بە ئاڵوگۆڕی پارەو ماڵ کە پێی دەڵێن (موعاطات: ئاڵو گۆڕ: لەیەك وەرگرتن) بەبێ گوتەی گرێدان دانامەزرێ.

بەڵام ئیبنو شورەیح دەفەرموێ: فرۆشتن بە شێوەی ئاڵوو گۆڕ (واتە: بەبێ گوتەی گرێدان) دادەمەزرێ لە شتێکا کە گران بەهانەبێ، بەپێی باوی دامەزراوی ناو کۆمەڵ، رەویانیو کەسانی تریش بڕیاریان بەمە داوە. مالیکیش دەفەرموێ: بەڵێ فرۆشتن دادەمەزرێ لەسەر هەر شێوەیێ بێ بە مەرجێ مەردوم، لەناو خۆیاندا ئەو شێوەیە دابنێن بە فرۆشتن، ئیبنو صەبباغیش ئەمەی لەلا پەسەندە. نەوەویش {رەزای خوا لە هەموویان بێ} دەفەرموێ: ئەم رایەی کە ئیبنو صەبباغ پەسەندی کردووە رایەکی سەنگینە، سەبارەت بە بەڵگە، لەبەر ئەوە دادەنرێ بەرای هەڵبژاردە، چونکە لە راستیدا لە شەرعدا، مەرج بوونی قسە بۆ دامەزراندنی گرێدان، دیاری نەکراوە، کەواتە دەبێ بگەڕێینەوە بۆ سەر باوی ناوکۆمەڵ کە پێی دەگوترێ (عورف: باوی باشی ناوکۆمەڵ کە خەڵك بە ئاشکرا، بەبێ شەرمو شکۆ، لە بەرچاوی خەڵك بیکەنو ئەو باوە بەرەبەرە لەناو کۆمەڵدا بناسرێو دابمەزرێ، بەبێ رەخنەلێگرتن) یەکێ لەو کێشانەی کە هەموان پێی گیرۆدەبوون ئەوەیە: بووە بەباو لە هەموو وڵاتێ کە لەبەر ناچاری مەردوم مندالان دەنێرن بۆ کڕینی پێداویستییەکان، جا هەق وایە کە ئەمەیش بە چاوی ئالو گۆڕ (موعاطات) رەفتاری لەگەڵ بکرێ. پاڵفتەی گوتە ئەمەیە: هەرکاتێ ئەو مەبەستە هاتەجێ کە گوتەی گرێدان لەبەر ئەو مەبەستە بەمەرج گیراوە، ئەوە مامەڵەکە دا دەمەزرێ، بە مەرجێ شتە وەرگیراوەکە هاوتای بەهاکەی بکا، ئەم زانایانەی کە ئەم بڕیارەیان داوە، ئەمەیان کردووە بە بەڵگە: کە لەسەردەمی ئێمامی عورمەردا {رەزای خوای لێبێ} ژنە لەچکدارەکان دەچوون کە نیزەكو نۆکەرو کچو کوڕی منالکاریان دەنارد بۆ کڕینی

پێداویستییەکان، لەگەڵ ئەوەیشدا عومەر رەخنەی لێنەدەگرتن، هەروا ئەم عادەتە لەکاتی ئەوو لەکاتی کەسانی تریشدا، لە پێشینانو پاشینان هەر باوبووەو کەسیش تارەزایی لێ دەرنەبڕیوە.

١٨٨) جۆرەکانی کڕینو فرۆشتن:

جۆرەکانی کڕینو فرۆشتن سێ جۆرن:

جۆری یەکەم: ئەوەیە ئەو شتە کە دەفرۆشرێ زانراوبێو لەبەرچاوبێ. ئەمە دروستە.

جۆری دووەم: ئەوەیە لەبەر چاودا نەبێ، بەڵام چۆنێتیی باسکرابێو ناونیشانی درابێو، لە ئەستۆی خاوەن سامانەکەدابێ، کە بەم فرۆشتنە دەگوترێ سەلەم، ئەمیش دیسان دروستە.

جۆری سێیەم: ئەوەیە ئەو شتە کە دەفرۆشرێ نادیاربێ، نەکڕیارو نەفرۆشیارو نەهیچ کامێکیان نەیدیبێ، ئەم جۆرە سەودایە دروست نیە، هەتا شتەکە ئەگەر ئامادەیش بێو لەبەر دەستابێ، مادەم لەبەرچاو نەبێو تەماشا نەکرێ هەر دروست نیە! چونکە ئەم جۆرە سەودایە لە مامەڵە دەستەشکێنەکانە، کە شەرع رێگەی نەداون، مامەڵەی دەستەشکێن لە شەرعدا ئەوەیە کە سەرەنجامەکەی شاراوەبێ!.

١٨٩) مەرجەكانی دامەزرانی فرۆشتن:

فرۆشتن بەم پێنج مەرجە دادەمەزرێ:-

یەكەم: ئەوەیە فرۆشراوەكە پاك بێ، واتە: شتەكە لە زاتی خۆیا پاك بێ، واتە: عەینەكەی پاك بێ، كەواتە فرۆشتنی شتێ كە لەزاتی خۆیدا پیس بێ دانامەزرێ وەك مەیو بادەو مردارو گۆشتی بەرازو سەگو شتی تری لەم بابەتە. بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: بێگومان كە یەزدان فرۆشتنی ئەمانەی قەدەغە كردووە: فرۆشتنی ئارەقو مردارەوەبوو بەرازو بت. (شەیخان گێڕاویانەتەوە) لە فەرموودەیەكدا پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی دەكا لە بەهای سەگ، مەگەر سەگی راویی (تیرمیذی لە ئەبو هورەیرەوە گێراویەتەوە).

بەڵێ شتی پیسبوو، ئەگەر دەتوانرا پاك بكرێتەوە ئەوە فرۆشتنەكەی دادەمەزرێ، وەك جلو بەرگو شتی وا، كە بەهۆی شۆردنەوە پاك دەبێتەوەو پیسیەكەی نامێنێ، بەڵام ئەگەر نەدەتوانرا كە پاك بكرێتەوە ئەوە سەوداكە دانامەزرێ، وەك هەنگوینو شیرو شتی تری ترنگی ئاوەكی، چونكە ئەمانە بە شۆردن نامێننو لەگەڵ ئاوەكەدا مەحف دەبنەوەو دەرژێن، بەهەر حاڵ پیساییەكەیان هەر دەمێنێ.

بەڵام رۆنی پێسبوو، وەك رۆن زەیتو رۆنە زەنگو رۆنی پیوی تواوەی شل، دوو فەرموودە هەیە لە بارەی پاكەوەكردنیەوە، دروستترینیان ئەوەیە كە پاك نابێتەوە، چونكە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} كاتێ پرسیاری لێ كرا، لەبارەی مشكێكەوە لەناو رۆندا بتۆپێ، فەرمووی: ئەگەر رۆنەكە مەیی بوو ئەوە بەس مشكەكەو دەوروبەرەكەی

فرێ بدەن، بەلاّم ئەگەر رۆنەکە شل بوو، نەیبەستبوو ئەوە گشتی بڕێژن!. دەی ئەگەر پاککردنەوەی رۆنەکە لە توانادا هەبوایە، رشتنەکەی دروست نەبوو، چونکە شتی وا بە فیڕۆدانی سامانە، ئاشکراشە کە پێغەمبەری خوا (درودی خوای لەسەربێ) نەیی کردووە لە بەفیڕۆدانی سامان.

مەرجی دووەم: بۆ دامەزراندنی کڕین‌و فرۆشتن ئەوەیە: ئەو شتە لە زاتی خۆیدا قازانجێکی شەرعی تیادابێ، کەواتە: فرۆشتن‌و کڕینی شتی بێخێر دانامەزرێ، بەڵکوو وەرگرتنی ماڵ لەباتی ئەو شتە بی سوودە لە بابەتی خواردنی ماڵی خەڵکە بە ناهەق، شتی وایش خوا نەیی لێدەکاو دەفەرموێ: {وَلاَ تَأْكُلُواْ أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ – سورة البقرة – ٢/١٨٨} ماڵی یەکتری بە ناهەق مەخۆن. دەی لە شوێنێ فرۆشتن‌و کڕینی شتی بێ خێر دروست نەبێ، کڕین‌و فرۆشتنی شتێ کە زیانی هەبێ باشتلا دروست نیە، وەك زەهرو شتی بەنجکەرو سڕکەرو شتی سەرخۆشکەر، بە هەموو جۆرێکیانەوە، ئەگەر بۆ زیان بەکارهێنران، بەلاّم ئەو زەهرو شتە بەنجکەرانەی کە لە شتی بەسوودا بەکار دەهێنرێن (ئارەقی لێ دەرچێ) فرۆشتنیان دروستە. غەزالی‌و کەسانی تریش ئەو رایە بەسنگین دادەنێن کە دەفەرموێ: فرۆشتنی زەهر دروستە. لە فەرموودەدا دەفەرموێ: هەر کاتێ خوا شتێ قەدەغە بکا بەهاکەیشی قەدەغە دەکا.

بەلاّم ئامێری بەزم‌و رەزم، کە یادی خودا لەبیر دەباتەوە، نەفرۆشتن‌و نەکڕینی دروست نیە، چونکە ئامێری رەوشت تێك دان‌و لەرێدەچوونەو بە کەڵکی ئەوە نەبێ بەکەڵکی هیچی تر نایەت. لە ئەبو هورەیرەوە حەزرەت (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: لە ئاخر زەمانا کەسانێ

له نەتەوەی ئیسلام خودا دەیانكا بە مەیموون‌و بەراز. یاران فەرموویان: ئەی پێغەمبەری خودا! خۆ ئەوانە لەلای خۆیان شایەتمان دەهێنن‌و دەڵێن: هەر یەزدانی پاك خودایەو تۆیش پێغەمبەری خودای، ئیتر چۆن دەبن بە بەرازو مەیموون؟ فەرمووی: بەڵێ وایە، بەڵام سەردەكەنە ئامێرژەندن‌و خوو دەدەنە ژنی گۆرانی بێژو دەف‌و دەهۆڵ لێدان، جا شەوان لەسەر ئەم حاڵە رادەبوێرن، هەتا رۆژێ كە بەیان دەكەنەوە دەروانن بوون بە مەیموون‌و بەراز. بوخاری فەرموودەیەكی لەم بابەتە گێڕاوەتەوە.

ئەگەر ئەم ئامێرانە لەپاش شكاندنیان دانەدەنران بەماڵ، وەك ئەو ئامێرانەی كە لە دارو شتی وا دروست كراون، ئەوە فرۆشتنیان دانامەزرێ، چونكە بەپێی شەرع شتی وا بێ كەڵكەو، كەسێ دەیكا كە گوناە پیشەبێ، بەڵام ئەگەر لەپاش شكاندنیان دادەنران بە ماڵ، وەك ئامێرێ لە زێڕو زیو دروست كرابێ، ئەوە فرۆشتنیان بە شكاوی دروستە، چونكە ماڵەو بۆ مەبەستی رەوا دەتوانرێ بەكاربێ، وەك ئەوە دەكرێ بە خشڵ‌و بە پارەو شتی وا.

مەرجی سێیەم: ئەوەیە ئەو ماڵە كە دەیفرۆشێ موڵكی تەواوی فرۆشیارەكە بێ، یا هی هەقداری خاوەن ماڵەكەبێ‌و بەپێی شەرع خۆی سەرپەرشتكاری سەر ئەو ماڵەبێ، یا جێداریی (وەكالەت)ی هەبێ، جا ئەگەر بەبێ سەرپەرشتیاری‌و جێداریی سامانی كەسێكی تری فرۆشت، بەبێرا لە سەربوونی خاوەنی، ئەوە دروست نیە، چونكە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: تەلاق كاتێ دەكەوێ كە تۆ خاوەنی ئەو ژنەبی لەكاتی تەڵاقدانەكەدا، بەندەیش كاتێ ئازاد دەبێ كە لەكاتی

ئازادکردنەکەیدا هی تۆبێ، وە شت کاتێ فرۆشتنەکەی سەر دەرگرێ کە لەکاتی فرۆشتنەکەدا هی تۆبێ، وە هەرشتێکیش کە ماڵی تۆ نەبێ نەزری دانامەزرێ!. تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە. لەسەر فەرمایشتێ: لەکاتی وادا فرۆشتنە کە رادەگیرێ، لەسەر ئەو شێوەیە: ئەگەر خاوەنەکەی رێگەیدا، دادەمەزرێ. دەنا نا، بەڵگەی ئەم فەرمایشتەیش ئەم فەرموودەیەیە: عوروە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ جارێ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دینارێکی داپێم، کە مەڕێکی بۆ بکڕم، منیش بەو دینارە دوو مەڕم پێکڕی، مەڕێکیانم فرۆشتەوە بە دینارێو دینارێك‌و مەڕێکیشم بردەوە بۆ پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە حاڵەکەم بۆی باسکرد، فەرمووی: خودا پیت‌و فەڕ بخاتە سەوداو مامەڵەو کڕین‌و فرۆشتنتەوە!. (تیرمیذی بە رشتەیەکی دروست دەیگێڕێتەوە) دەی نزاکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کە بۆیکردووە بەڵگەی رەزامەندی لە سەوداکەیەتی‌و نیشانەی رێگەپێدانیەتی.

مەرجی چوارەم: دەبێ ماڵە فرۆشراوەکە شیاوی پێدانی راستەقینەبێ، یا شیاوی تەسلیمکردنی شەرعی بێ، کەواتە شتێ کە نەتوانێ بە راستەقینە بیداتە دەست کڕیار، وەك شتی گومبوو یا ماڵی زەوتکراو، ئەوە فرۆشتنی دانامەزرێ. چونکە مەبەست لە فرۆشتن بەهرە وەرگرتنە لە فرۆشراو، ئەوەیش لەکاتی وادا دەست نادا.. بەڵێ دروستە فرۆشتنی ماڵی داگیرکراو بە کەسێ کە بتوانێ بیسێنێتەوە لە زەوتکەرەکەی بەرگر (مانع)ی شەرعیش وەك فرۆشتنی شتی رەهنکراو بەبێ فەرمانی رەهنکەرەکە، چونکە بەپێی شەرع فرۆشیار لە ماوەی رەهنەکەدا ناتوانێ فرۆشراوە رەهنکراوەکە بداتە دەست کڕیار، چونکە ئەگەر شتی وا دروست بێ رەهنەکە سوودی نابێ، لە دانەوەی قەرزەکەی

دڵنیا نابێ، چونکه شته بارمتەکەی لە دەستا نامێنێ، هەتا لەکاتی پێویست لە جیاتی قەرزەکەی بیفرۆشێ.

مەرجی پێنجەم: ئەوەیە فرۆشراوەکە زانراوبێ. چونکە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) نەیی کردووە لە فرۆشتنێ کە هەڵخەڵەتانی تیابێ، کە پێی دەڵێن: (بیع الغرر). (موسلیم فەرموودەیەکی لەم بارەیەوە گێڕاوەتەوە) بۆ پێشگیریی لە خەڵەتان مەرجە کە شتەکە بەچاو ببینرێو لە بەرچاوبێو ئەندازەکەی دیاری بێ. وەك ئەوە بڵێ: ئەمەم بە تۆ فرۆشت، بۆ ئەندازەیش ژمارەکەی دیاری بکا، یا عەیارەکەی یا سەنگو کێشەکەی باس بکا، لە فرۆشتنی بە شێوەی سەلەمیشدا مەرجە فرۆشراوەکە بە نیشانەو صیفەت دیاریو باسکراوبێ وەك لە باسی سەلەمدا لە دواوە دێ.

١٩٠) باسی سەلەم:

(بڕوانە: **تەجرید- مختصر صحیح البخاری) بەکوردی: بەرگی ٣ - ل- ٧٠ ز- ٤٠**)

سەلەم بە عەرەبی سەلەفیشی پێ دەگوترێ، بۆیە پێی دەگوترێ (سەلەم: پێدان: دانەدەست) چونکە پارەکە لە سەرەتای سەوداکە وەدەدرێ، بۆیەیش پێی دەگوترێ (سەلەف – پێشینە) چونکە بەهاکە، یا پارەکە لە پێشەوە دەدرێ لە کۆڕی دانیشتنی سەوداکەدا. سەلەم: بریتییە لە فرۆشتنی شتێ کە لەبەرچاودا نەبێ، بەڵکوو بە روونکردنەوەی ناوونیشانی دیاری کرابێ، وە لە ئەستۆی خاوەنماڵەکەدابێ، بەپێی چەند مەرجێ. سەربەڵگەکەی ئەم ئایەتەیە: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ إِذَا تَدَايَنتُم بِدَيْنٍ إِلَى أَجَلٍ مُّسَمًّى فَاكْتُبُوهُ

- سورة البقرة - ٢٨٢} ئەی کەسانێ کە باوەڕتان بەخوداو بە پێغەمبەری ئیسلام هەیە! هەرکاتێ مامەڵەیەکی قەرزتان لەناو خۆتاندا هەتا ماوەیەکی دیاریکراو ئەنجامدا بینووسن. ئیبنو عەبباس دەفەرموێ: مەبەست لەم قەرزە سەلەمە. ئیبنو عەبباس {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموێ: کاتێ پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} تەشریفی هێنا بۆ مەدینە، خەڵکی مەدینە بەسەر بەری دارو درەختو شینایی سەلەمیان دەکرد بۆ ماوەی یەك دوو ساڵ. جا فەرمووی {درودی خوای لەسەربێ}: هەرکەسێ سەلەم بەسەر شتێ دەکا با ئەندازەی شتە سەلەم بەسەرکراوەکە دیاری بێ، دەبێ پێوانەی یاکێشانەی بزانرێ، هەروەها بۆ ماوەی چەندیشە ئەو ماوەیە ناو ببرێ. (ش/د/ت/ن). لەبەر ئەوەیش خاوەن کارو پیشەکان جارو بار هەوەجێیان بە پارە دەبێ، کە خەرجی بکەن بۆ بەڕێوەچوونی کارو پیشەکانیان، وە پارەشیان بە دەستەوە نابێ، لە هەمانکاتدا خاوەن سامانەکانیش لە هەرزانی بەهاکە بەهرەوەر دەگرن، جا لەبەر ئەم دوو هۆیەو لەبەر پێداویستی زۆر سەلەم دروستە، گەرچی کەمێ تەفرەی تیادایە (تەفرە = غەرەر).

١٩١) مەرجەکانی سەلەم:

بۆ دامەزراندنی سەلەم چەند مەرجێ پێویستە :

یەکێکیان: ئەوەیەماڵە سەلەم تیادا کراوە کە بەشێوەیەکی وادیاری بکرێو نیشانەی هەڵ بدرێ کە بەباشی بناسرێو بزانرێو بە نەناسراوی نەمێنێتەوە. چونکە سەلەم خۆی گرێدانێکی وایە کە هەڵخەڵەتانو هەرزان فرۆشی (غەرەر)ی تیادایە، جا ئەگەر بە باشی

شتەکە دیاری نەکریٚو بە باشی نە ناسریٚ، ئەوەیش دەبیٚ بە هەرزان فرۆشیی دووەم، شتیش دووجار هەرزان فرۆش بکریٚ، وەك تالآن فرۆشی لیٚ دیٚ، شتی وایش لە شەرعدا لە کیٚشدا نیە.

یەکیٚ تریان: ئەوەیە کە ماڵە سەلەم تیادا کراوەکە حازر نەبیٚ، یا لەزیمنی شتیٚکی حازری دیاری لە بەرچاو نەبیٚ، وەك ربەییٚ جۆ لە خەرمانیٚ، چونکە پیٚویستە سەلەم تیاکراوەکە قەرزبیٚ، چونکە سەلەم فرۆشتنی شتیٚکە کە لە ئەستۆدا بیٚ، نەك لەبەر دەست دابیٚ، دیاربوونو حازربوونو لەبەر چاویش دژی بە قەرزبوونیەتی.

یەکیٚ تریان: ئەوەیە وادە (ئەجەل)ەکەی دیاری کراوبیٚ، وەك ئەوە: ئەندازەکەی بە مانگیٚ، یا بە دوو مانگ، یا بە ساڵیٚ، یا بە دوو ساڵ، یا بە ماوەیەکی ناوبراوی وا دیاری کرابیٚ، تا زیٚدە تەفرەو هەرزان فرۆشی روو نەدا، لەبەر ئەوەیش کە خوا دەفەرمویٚ: {إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى} لەبەر ئەوەیش پیٚغەمبەر (دروودی خوای لەسەربیٚ) دەفەرمویٚ: هەتا ماوەیەکی دیاری کراو.

یەکیٚ تریان: ئەوەیە ئەو ماڵە لەکاتی هاتنی وادەی تەسلیم کردنیا لەو کاتەدا هەبیٚ دەنا دانامەزریٚ، وەك سەلەم دادان بەسەر فەریکە خورما (روتاب) لە زستاندا، چونکە لە زستانا فەریکە خورما نیە، هەروا سەلەم لە شتیٚکا کە لەکاتی هاتنی وادەکەیدا بە دانسقە دەست بکەویٚ دانامەزریٚ، چونکە شتی وا غەرەرە.

یەکێ تریان: نیشانەکردنی جێگەی وەرگرتنی ماڵەکەیە، ئەمە کاتێ مەرجە کە گواستنەوەی ماڵە سەلەم تیادا کراوەکە، بۆ جێگەی دانە دەست مەسرەفی تێبچێ، چونکە لە حاڵی وادا قازانج و زیان فەرق دەکا.

یەکێ تریان: ئەوەیە بەهاکە زانراو بێ، ئەندازەی پارەکە دیاری بکرێ، ئەگەر دیاری نەکرێ سەلەمەکە دانامەزرێ، چونکە شتی وا تەفرەیە.

یەکێ تریان: دەبێ پارەکە یا بەهاکە لە کۆڕی گرێدان (مەجلیسی عەقد)ەکەدا وەربگیرێ، دەنا وەك فرۆشتنی شتی قەرز بە پارەی قەرزی لێ دێ، شتی وایش پووچەو نەیی لێکراوە، لەبەر ئەوەیش سەلەم گرێدانێکە کە تەفرەی تیایە، لەبەر پێداویستی ڕێگەی پێدەدرێ، جا بەوەرگرتنی بەهاکە لە پێشەوە تۆڵەی ئەو تەفرەو هەرزان فرۆشییە دەکرێتەوە، وەلحاڵ پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لە فرۆشتنی قەرز بە قەرز.

یەکێ تریان: دەبێ ماڵە سەلەم تیاکراوە کە ئەندازەکەی بە پێوانە یا بە کێشانە، یا بە ژمارە، زانراوبێ. چونکە خۆشەویست {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: دەبێ پێوانەی یا کێشانەی بزانرێ.

١٩٢) فرۆشتنی شت لە پێش وەرگرتنیدا:

شت لە پێش وەرگرتنیدا فرۆشتنی دروست نیە، ئیتر زەوی و زاربێ یا شتی تر بێ جیاوازی نیە، فرۆشیاری یەکەم ڕێگەی ئەوەی دابێ یا نا، کڕیار بەهاکەی تەسلیم کردبێ یانا، لە هەموو ئەم حاڵەتانەدا

فرۆشتنەکە دانامەزرێ. بەپێی ئەوەی حەکیمی کوڕی حیزام دەیگێڕێتەوە دەفەرموێ: گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! من با یەکم ئەم جۆرە کڕینو فرۆشتنانەی کە هەن لە ناودا، ئەنجام دەدەم، دەی پێم بفەرموو، کە کامەیان حەڵاڵە بۆمو کامەیان حەرامە بۆم؟ فەرمووی: ئەی کوڕی برام! شت هەتا وەری نەگری لە فرۆشیاری یەکەم مەیفرۆشەوە بە کەسێکی تر! ئیمامی بەیهەقی دەفەرموێ: ڕشتەکەی جوانە. هەروا دەفەرموێ {دروودی خوای لەسەربێ} هەر کەسێ خۆراکێ دەکڕێ نابێ بیفرۆشێتەوە هەتا خۆی بە تەواوی وەری نەگرێ. (أخرجه الستة الا الترمذی).

۱۹۳) فرۆشتنی قەباڵەو کومپیالەو شتی وا:

ئەگەر سەنەداتو کومپیالەو چەكو شتی وابفرۆشرێتەوە بە هەمان بەها کە تیادا نووسراوە ئەوە پووچەو ئەو فرۆشتنە دانامەزرێ، چونکە ئەوە دەبێ بە (ربا النسیئە: سوودی دواخراو) چونکە فرۆشیار ئەو بەهایە وا لە پسووڵەکەدا دەدا، بەڵام وەجەڵەکەی لە دواییدا وەردەگرێ، کاتێ وادەی دانی کومپیالەکە دێ، وەلحاڵ لە شتێکیشدا کە لەیەك توخم بن فرۆشتن دەبێ دەستاو دەست بێ، خۆ ئەگەر بەکەمتریش لەو بەهایە کەوا تیادا بفرۆشرێ: هەر دانامەزرێ چونکە ئەوە هەم (ربا الفضل: زێدە سوود)ەو هەم (ربا النسیئە)یە، ئەم دوو جۆرەیش حەرامن، هەروەها ئەگەر توخمەکانیش جیابن هەروەها، بۆ نموونە: کومپیالەکە بفرۆشێ بەگەنم، ئەمەیش هەر دانامەزرێ، چونکە ریبای نەسیئەی تیادایە. بەڵام ئەگەر ئەم قەواڵەو کومپیالانە

بفرۆشرێن بە سامانی بازرگانی ئەوە دروستە، چونکە فرۆشتن بە قەرز بۆ ماوەیەکی ناوبراو دروستە لەبەر ئەوە نابێ بە سوود.

١٩٤) فرۆشتنی گۆشت بە گیانلەبەر:

دروست نیە فرۆشتنی گۆشت بە گیانلەبەرێ کە لە توخمی خۆی بێ. واتە: دروست نیە گۆشت بفرۆشرێ بە گیانلەبەرێ کە گۆشتی بخورێ[1] خوا بەقەد یەك بن، یاخود کەم‌و زیادی یان لە بەیندا هەبێ. چونکە پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) نەیی کردووە لەوە کە بزن‌و مەڕ بفرۆشرێ بە گۆشت (حاکم گێراویەتەوە)و دەفەرموێ: گێڕەرەوەکانی هەموو پێشەوان فەرموودەرەوانن‌و جێگەی بتمانەن. بەیهەقیش دەفەرموێ: رشتەکەی دروستە، لەسەر ئەم پێودانە (واتە: بە قیاس لەسەر گۆشت بە حەیوان) دروست نیە فرۆشتنی گەنم بە ئاردی گەنم، یا کونجی بە تلپ‌و کەپەکی کونجی رۆن لێگیراو.

بەلام هەندێ دەفەرموون: دروستە فرۆشتنی گۆشت بە گیانلەبەری زیندوو کە لە توخم (جینس)ی گۆشتەکە نەبێ، وەك فرۆشتنی مریشکێ بە دوو کیلۆ گۆشتی مەڕ، هەروەها دروستە فرۆشتنی ئاژەڵ بە ئاژەڵ‌و گیانلەبەر بە گیانلەبەرێکی تر، ئیتر هەردووکیان لە یەك توخم بن یا توخمیان جیابێ، وەخوا بەقەد یەك بن، یا کەم‌و زۆرییان لە نێواندا هەبێ، وەك یەك وشتر بە دوو وشتر، یا وشترێ بە

---

[1] دەقی ئەصڵەکە کەم‌و کوڕی تیادایە رەنگبێ هەڵەی چاپ بێ. - وەرگێڕ -

وشترێ، یا مەڕێ بە دوو قەلەموون. ئەم شێوانە هەموویان دورستن بە مەرجێ کارەکە سەرنەکێشێ بۆ سوود، وەك مەڕێ پڕ گوانی لە شیربێ بدرێ بە مەڕی کە گوانی شیری تیادا نەبێ ئەوە لەم حاڵەدا دروست نیە.

١٩٥) فرۆشتنی تەفرەدانی تیادابێ کە مەشهوورە بە (بیع الغرر):

تەفرەدەر (غەرەر) ئەوەیە کە ئەنجامەکەی لە ئێمە نادیار بێ، وەك فرۆشتنی ماسی لەناو ئاوی گۆم‌و چۆمدا، وەك فرۆشتنی مەل بە حەواوەو شتی بزربوو، وەك فرۆشتنی پەموو لەناو قۆزاخەکەیداو شیر لەناو گواندو بەچکە لەناو سکدا. سەربەڵگەی نەیی لەم جۆرە کڕین‌و فرۆشتنە ئەم فەرموودەیەیە کە دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لە فرۆشتنێ کە تەفرەدانی تیادابێ!. (موسلیم). نادیاریی نرخ‌و بەهایش وەك نادیاریی‌و نەزانراویی فرۆشراو وایە، ئەویش وەك ئەو زیانی هەیە.

١٩٦) باسی سوود (واتە: ریبا):

(بڕ: تجرید/ ٣ ل – ٤٩ = ژ: ٩٧٩ هەتا ژ: ٩٨١)

ریبا لە زمانی عەرەبدا واتە: زیاتری‌و پتری، دەگوترێ: (ربا الشيء) واتە: شتەکە زیاتر بووە، بەم واتایەیە کە خوا لە قورئاندا دەفەرموێ: {اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ – سورة – ٥/٢٢} (ریبا) کە بە کوردی

پێی دەگوترێ: (سوود) لە شەرعا واتە: زیاد لە دەسمایەکە. خوای گەورە لە قورئاندا دەفەرموێ: {وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ - سورة البقرة - ٢/٢٧٩} واتە: ئەگەر فەرمانی شەرع قەبووڵ بکەن و لە مامەڵەی سوود وازبێنن و لێی پەشیمان ببنەوە ئەوە کارێکی زۆر پەسەندە لەبەر ئەوە بەپێی شەرع دەسمایەکەی خۆتان بەبێ زیادو کەم دەکەوێتە.

(بڕیاری سوود): سوود بەپێی فەرمانی نامەی خوداو بەپێی فەرمانی سوننەتی ئەی پێغەمبەرو بەپێی یەکگرتنی نەتەوەی ئیسلام حەرامەو نادروستە. خوای گەورە دەفەرموێ: {وَأَحَلَّ اللّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا - سورة البقرة - ٢/٢٧٥} واتە خودا سوودکاری حەرام کردووە. هەروا دەفەرموێ: {يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُواْ اتَّقُواْ اللّهَ وَذَرُواْ مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنتُم مُّؤْمِنِينَ، فَإِن لَّمْ تَفْعَلُواْ فَأْذَنُواْ بِحَرْبٍ مِّنَ اللّهِ وَرَسُولِهِ، وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ لاَ تَظْلِمُونَ وَلاَ تُظْلَمُونَ - ٢/٢٧٨ - ٢٧٩} واتە: نەتەوەی ئیسلام! هەمیشە پارێز لە گوناه بکەن و لە ترسی خوا بێئاگا مەبن و هەموو کاتێ لەبێ باکیی خودا بترسن و لە مەکری ئەمین مەبن، وە بە ئیجگاری دەسبەرداری سوود خۆری ببن و، بە هیچ جۆری مامەڵەی سوودو سووکاری مەکەن، ئەگەر ئێوە ئیمانداری تەواون، دەنا ئەگەر دەسبەردار نەبن و واز لە سوود خۆریی نەهێنن ئەوە ئیعلانی شەڕ لەگەڵ خواو لەگەڵ پێغەمبەردا دەکەن و شەڕی وایش بە زیانی خۆتان تەواو دەبێ ، چونکە ئێوە دەرەقەتی خوا نایەن، بەڵام ئەگەر وازی لێبهێنن و تۆبەی لێبکەن ئەوە

سەرمایەکەی خۆتان بەبێ زیادو کەم وەربگرنەوە، لە حاڵی وادا نەستەم لە کەسێ دەکەن و نە کەسێ ستەمتان لێدەکا.

پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} **دەفەرموێ:** لەعنەت و نەفرینی خوا لە سوود خۆرو لە سوود وەرگرو لەو کەسە کە دەینوسێ و لەو کەسەیش کە دەبێ بە شایەتی. (ئەحمەدو تیرمذی و ئەبو داوودو ئیبنو ماجە گێڕاویانەتەوە). سوود لە تاوانە هەرە گەورەکانە، لە شەرعی هیچ دینێکا حەڵاڵ نەبووە بەپێی ئەم ئایەتە: {وَأَخْذِهِمُ الرِّبَا وَقَدْ نُهُواْ عَنْهُ – سورة النساء – ٤/١٦١} واتە: لە کتێبە پیشینەکانی خوادا، خودا جڵەوگیری کردووە لە سوود، کەچی لەگەڵ ئەوەیشدا ئەوان هەر سەوداو مامەڵەی سوودیان ئەنجام دەدا. لە قورئاندا خوای گەورە بەس لەگەڵ سوود خۆردا ئیعلانی شەڕی کردووە. لەبەر ئەوە هەندێ دەفەرموون: ئەوەی بەردەوام بێ لەسەر سوود، نیشانەی ئاخر شەڕیەتی. پەنا بەخوا لە شتی وا. سوود (کە بریتییە لە زیادە وەرگتن لە سەودادا) هەر لەم شتانەدا حەرامە: لەزیڕو زیو بە زیوو خۆراکدا. بەپێی گوتەی پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ}: زێڕ بە زێڕو زیو بە زیوو گەنم بە گەنم و جۆ بە جۆو خورما بە خورماو خوێ بە خوێ مەفرۆشن، مەگەر دەق بە قەد یەك بن و دەست بە دەست بن، بەڵام زێڕ بە زیوو زیو بە زێڕو گەنم بە جۆوو جۆ بە گەنم و خورما بە خوێ و خوێ بە خورما، چۆن ئارەزوو دەکەن ئاوا بیفرۆشن. ئیتر ئەوەی زیاتر بدا، یا زیاتر وەرگرێ ئەوە سوود خۆرە، وە لە تاواندا سوود خۆرو سوود دەر وەك یەکن. (شافیعی گێڕاویەتەوە) ئەم فەرموودەیە بەڵگەی ئەوەیە کە فرۆشتنی زێڕ بەزێڕو زیو بەزیوو

فرۆشتنی خواردەمەنیە هاو وێنەکان دروست نیە، مەگەر بەم سێ مەرجە:

یەکەم: ئەوەیە ئەو دوو شتەی دەدرێن بە یەکتری، وەك گەنم بە گەنم ئەوەندەی یەك بن.

دووەم: ئەوەیە هەردووکیان حازربن.

سێیەم: ئەوەیە هەردوو کەسەکە مافی خۆیان لە کۆڕی دانیشتنەکەدا وەربگرن. ئەمەیش کاتێ وایە کە هەردوو شتەکە لە یەك توخم بن، وەك زێڕ بە زێڕ، گەنم بە گەنم. دەنا ئەگەر توخمەکان لە یەك جیابوون و هاو وێنە نەبوون، وەك زێڕ بەزیوو گەنم بە جۆ، ئەوە تەنها دوو مەرجە دواییەکە پێویستەو بەس، لەبەر ئەوە دروستە یەکێکیان لەوی تریان زیاتربێ، بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ}: ئەگەر هەردوو شتەکە لە چەشنی یەك نەبوون وەك گەنم بەجۆ، یا زێڕ بە زیو، ئەوە چۆن ئارەزوو دەکەن ئاوا بیفرۆشن، بە مەرجێ دەست بە دەست بێ. (موسلیم). وە ئەگەر دوو شتەکە هاو وێنە نەبوون و لە هەمان کاتدا هۆی سوود (علة الربا)یشیان یەك نەبوو، وەك زیوو گەنم و مس و کووتاڵ و شتی تری ئاوا لە یەك جیا، ئەوە هیچ کام لەم سێ مەرجە پێویست نیە. لەبەر ئەوە لەکاتی وادا فرۆشتن بەحازری و بە وادەو بەهاو ئەندازەو بەکەم بەزۆر دروستە. هاو ئەندازەیی لە شتێکا کە بەپێوانەبێ بەوە دەبێ کە هەردوو شتەکە بە پێوانە بەقەد یەك بن، وە لە شتێکا کە بەکێشانەبێ بەوە دەبێ کە هەردوو شتەکە بەکێشانە بەقەد یەکتربن، چونکە پێغەمبەر {درووده خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: زێڕ بە زێڕو زیو بە زیو مەفرۆشن مەگەر بە کێشانە

بەقەد یەکتربن. (موسلیم) هەروا دەفەرموێ {درودی خوای لەسەربێ} ئەوەی بە کێشانەبێ دەبێ هەردوو وەجەڵەکە دەقاو دەق بن، بە مەرجێ لەیەك چەشن بن، واتە: هاو وێنە (متماثل)بن، ئەوەیشی بە پێوانەبێ هەروا، بەڵام ئەگەر لەدوو جۆری جیاجیا بوون ئەوە چۆنی دەفرۆشن قەی ناکا (دارە قوطنی).

١٩٧) جۆرەکانی سوود:

سوود دابەش دەبێ بەم چواربەشە :

یەکەم: مەشهوورە بە (ربا الفضل) کە برێتییە لە فرۆشتنی شتێ کە ریبەوی بێ بەهاو توخمی خۆی بە زیاتر لە ئەندازەی خۆی، یا بەکەمتر، وەك مسقاڵێ زێڕ بە مسقاڵو چارەکێ زێڕ. سامانی ریبەوی، یا بڵێین:ماڵی سوود لە خۆگر، ئەو جۆرە ماڵەیە کە لە هەندێ کا تدا سوودی تیا هەبێ، وەك زێڕو زیوو خۆراکی پێبژێو، بەڵام ئاسنو مسو سەوزەو شتی وا پێیان ناگوترێ سامانی سوود لە خۆگر، چونکە بەهیچ جۆرێ سوودیان تیادا نابێ.

دووەم: ناودارە بە (ربا الید) واتە: سوودی دەست بە دەست، کە برێتییە لە فرۆشتنی دوو شتی سوود لە خۆگری هاو توخم، یا توخم جیا، بەبێ زیادەو بەبێ وادە، بەڵام لە دانیشتگەکەدا هەرکەس مافی خۆ وەرنەگرێ، وەك دینارێ بە دینارێ بەڵام لە مەجلیسەکەدا، یەکێکیان یا هەردووکیان دینارەکەی خۆی وەرنەگرێ.

سێیەم: ناوداره به (**ربا النسیئة**) واته: سوودی دواخراو، ئەوەیە زیادە لە ناوا نەبێ، بەڵام لە سەوداکەدا وادە دابنرێ، وەك ئەوە دە درەمی حازر بفرۆشێ بە دە درەمی تا سەری مانگ، وادەکەیەك چاوترووکانیش بێ هەردەبێ بە سوود.

چوارەم: ناوداره به (**ربا القرض**) واته: سوودی قەرز، کە بریتییە لەهەر قەرزێ کە سوودێ بگەیەنێ بە قەرزدەرەکە. لەم جۆرە سوودەیە ئەو جۆرە سەودایەی کە لەناو عەرەباندا ناسراوە بە (**الغاروقه**) کە ئەوەیە کەسێ شتێ بۆ ماوەیێ دەفرۆشێ بە کەسێکی تر، بەهاکەی وەردەگرێ، لەو ماوەیەدا شتەکە بە دەست کڕیارەوە دەبێ، بەکاری دەهێنێ‌و سوودی لێوەردەگرێ، جا کاتێ ماوەکە تەواو بوو ئەگەر فرۆشیار بەهاکەی گێڕایەوە بۆ کڕیار ئەویش شتەکەی دەداتەوە، دەنا دەبێ بەهی خۆی.

١٩٨) بایستی قەدەغەکردنی سوود (علە تحریم اربا):

زاناکان {ڕەحمەتی خودایان لێبێ} **سەبارەت بە بایست (هۆ)ی قەدەغەکردنی سوود چەن بۆچوونێکیان هەیە:**

یەکەمیان دەڵێ: سوود زەوتکردنی سامانی مرۆڤە بەبێ وەجەڵ، بە بەلاش، چونکە دوو درەم بە درەمێ، بە قەرز بێ یا بە حازر، درەمێکان دەکەوێتە بەلاش، لە شەریعەتیشدا سامانیش وەك خوێن ڕێزو حورمەتی خۆی هەیە. پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: سەرو

سامانی مرۆڤ وەك یەك خاوەن ڕێزو حورمەتن دەی وەك چۆن ڕشتنی خوێنی مرۆڤ بە خۆڕایی ناڕەوایە، بردنی ماڵیشی بە بەلاش ناڕەوایە.

بۆچوونی دووەم: دەفەرموێ: سوود خەڵك لە كارو كاسپی دەكا، فێری بەلاش خۆرییان دەكا، سەردەكێشێ بۆ پەكخستنی مەردوم، ڕوونو ئاشكرایشە كە بەرژەوەندەكانی بەندەكان بەبێ كاسپی حەڵاڵ وەك بازرگانیو پیشەسازیو گشتوكاڵ، ناچن بەڕێوە، دەی سوود پەكی ئەوە دەخات.

بۆچوونی سێیەم: دەفەرموێ: سوود دەبێ بە ماكی فەوتانی چاكە خوازی، وای لێدێ كەس قەرز بەكەس نادا مەگەر بەسوود، كەس لا لە كەس نەكاتەوە مەگەر لە ڕێگەی سوودەوە، ئەوەیش دەبێ بە هەوێنی پشتكردنە یەكو نەمانی هاوكاریی نێوان هەژارو دەوڵەمەندو نەمانی پیاوەتیو چاكە، لەكاتی وایشدا نەداراو ئاتاجەكان ناچار دەبن كە شت بە سوود وەربگرن.

بۆچوونی چوارەم: دەڵێ: زوربەی كات قەرزدەر دەوڵەمەندەو قەرزكەر هەژارە، دەی ڕەوادیتنی سوود زاڵكردنی دەوڵەمەندە بەسەر هەژاردا، بە ئارەزووی خۆی دەیچەوسێنێتەوە، هەژار دەبێ بەدیلی دەستی ئاتاجیو پێداویستی، شتی وایش لە ڕەفتاری بەرزی مرۆڤی میهرەبان ناوەشێتەوە.

بۆچوونی پێنجەم: حەرامبوونی سوود بەپێی دەقی قورئانو سوننەت چەسپاوە، لەبەر ئەوە دەبێ گومان نەبێ لە حەرام بوونیدا.

وەکی تریش تێکڕای ئەم راو بۆچوونانە حیکمەتی قەدەغە بوونی سوود دروست دەکەن.

١٩٩) ئەنجامی خراپەکانی سوود:

یەکێیان ئەوەیە: خوا رقی لێیەتیو پیتو فەڕی مامەڵە دەبا بە حەوادا، وەك دەفەرموێ: {يَمْحَقُ اللّهُ الْرِّبَا – سورة البقرة – ٢/٢٧٦} واتە: خودا سوود مەحف دەکاتەوە، ئەنجامێکی تری ئەوەیە سوود خۆر لە رەحمەتی خوداوە دوور دەبێ. لە حەدیسدا دەفەرموێ: خودا نەفرەت لە سوود خۆر دەکا. ئەنجامێکی تری ئەوەیە: سوود خۆر لە قیامەتدا کە لەقەبر دەردەچێ دەبێ بە پەند وەك شێتو فێداری لێدێ، خۆش خۆش هەڵ دەستێو دەیەوێ بڕوا بەڵام گشت جارێ دەکەوێ بەلاداو وەك شێت سەری لێدەشێوێو لاڵو پاڵ دەکەوێو ریسوا دەبێ. وەك دەفەرموێ: {الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لاَ يَقُومُونَ إِلاَّ كَمَا يَقُومُ الَّذِي يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ – سورة البقرة – ٢/٢٧٥}.

٢٠٠) سەرپشکیی کڕیارو فرۆشیار:

حوکمی کڕینو فرۆشتنو باسی جۆرەکانیو باسی مەرجەکانیو حوکمی سوود ئەمانە هەموویان لە پێشەوە باسکران، مایەوە سەر ئەوە کە بزانین: ئایا لە کڕینو فرۆشتندا سەرپشکیو مافی پەشیمان بوونەوە لە سەوداکە هەیە یانا؟

سەرپشکی – واتە: خیار – دەبێ بە دوو بەشەوە:

یەکێکیان: پێی دەگوترێ خیاری مەجلیس، واتە: سەرپشکیی نیشتنگا، واتە: مافی پەشیمانبوونەوە لە سەوداکە، بەمەرجێ هێشتا کڕیارو فرۆشیار لە یەك جیانەبووبنەوە.

ئەوی تریان: خیاری شەرتە واتە: بە مەرج گرتنی سەرپشکیی بۆماوەیێ، بە مەرجێ ئەوماوەیە لەسێ رۆژ پتر نەبێ. سەرپشکیی نیشتنگا مافی چەسپاوی هەر دوولایە، هەتا لە یەك جیادەبنەوە، کە لەیەك جیابوونەوە سەوداکە دادەمەزرێ، پێغەمبەر {درود و سڵاوی خوای لەسەربێ} لەم بارەیەوە دەفەرموێ: کڕیارو فرۆشیار هەردوولایان وەك یەك خۆیان سەرپشکن‌و دەتوانن لە سەوداکە پەشیمان ببنەوە هەتا لە یەکتری جیادەبنەوە. (شەیخان). جیابوونەوە ئەوەیە کە هەردوولایان بەلەش کۆڕی گرێدانی سەوداکە بەجێ بهێڵن. گریمان ئەگەر ماوەیەکی زۆریش لە دانیشتنگەکەدا مانەوە ئەوە سەرپشکییە کە هەر بەردەوامە، یا هەردووکیان هەستان‌و بەیەکەوە دەستیان کرد بە رۆشتن‌و پیاسەکردن ئەویش هەروەها، بەلام هەرکاتێ لەیەکتر جیابوونەوە ئیتر مافی سەرپشکییان نامێنێ، بۆ بڕیاردانی لەیەك جیابوونەوەیش دەگەڕێینەوە بۆسەر عورف‌و یاساو باوی ناو کۆمەڵ، ئیتر هەرچی بەپێی یاسای ناوکۆمەڵ دابنرێ بە جیابوونەوە سەوداکەی پێ دەچەسپێ، دەنا نا، جا ئەگەر سەوداکە لەناو خانوودا بوو لەیەك جوێ بوونەوەکە بەوە دەبێ کە یەکێکیان بچێتە دەرەوە لێی، ئەگەر لە بازاڕدا بوو، یا لە سارادا بوو ئەوە ئەوەندە بەسە کە یەکێکیان پشت لەوی تریان هەڵبکاو کەمێ لێی

دووربکەوێتەوە. سەرپشکیی بەوەیش کۆتایی دێ کە هەردووکیان بڵێن: ئەوا مامەڵەکەمان دامەزراو بە تەواوی چەسپاو جێگیربوو، یا بەهەر شێوەیەکی تر بڕیاری دامەزرانی سەوداکە رابگەیەنن و ئاشکرای بکەن کە سەوداکە بە تەواوی دامەزراوە. کەواتە: ئەگەر یەکێکیان بڕیاری دامەزراندنی سەوداکەیدا هەر ئەوەیان مافی پەشیمان بوونەوەی بۆ نیە، ئەوی تریان ئەومافەی هەیە، بەڵام ئەگەر یەکێکیان سەوداکەی دامەزراندو ئەوی تریان هەڵی وەشاندەوە ئەوە کار بە هەڵوەشاندنەوەکە دەکرێ.

سەرپشکیی مەرجیش (واتە: خیاری شەرطیش) بەمەرجێ دادەمەزرێ کە لەسێ رۆژ زیاتر نەبێ، چونکە ئەگەر زیاتر بێ سەوداکە بە تەواوی هەڵ دەوەشێتەوەو پووچ دەبێتەوە. ئیبنو عومەر {رەزای خوایان لێبێ} دەگێڕێتەوە، دەفەرموێ: پیاوێ عەرزی پێغەمبەری کرد، کە لە سەودادا دەخەڵەتێ، فەرمووی پێی: کە سەودای شتێ دەکەی بڵێ: بەبێ فڕو فێڵ و قۆڵ بڕین، سەرەڕای ئەوەیش هەرشتێ دەکڕی هەتا ماوەی سێ شەو مافی سەرپشکیت بۆ هەیە، لەو ماوەیەدا دەتوانی پەشیمان ببیتەوە (بەیهەقی و ئیبنو ماجە بەرشتەیەکی جوان گێڕاویانەتەوە، بوخاریش لە تەئریخەکەیدا بە مورسەلی گێڕاویەتەوە). بەپێی رووکار (ظاهیر)ی فەرموودەکە ئەگەر ماوەی سەرپشکی لەسێ رۆژ پتر بوو سەوداکە پووچە.

٢٠١) گێڕانەوەی فرۆشراو بەهۆی نەنگەوە:

مافی پەشیمانبوونەوە لە سەودا بەهۆی دەرکەوتنی نەنگێکی پێشووەوە ئاوایە: دروستە بۆ کڕیار پەشیمان ببێتەوە لەو مامەڵەیەی کە کردوویەتی، بەهۆی دەرکەوتنی نەنگێکی کۆنەوە، بە مەرجێ ئەو نەنگە لەپێش وەرگرتنی فرۆشراودا رووی دابێ، یا لەدوا گرێدانی سەوداکەیش رووی دابێ. ئەوەی کە دەگوترێ: دروستە سەودا هەڵبوەشێتەوە بەهۆی دەرکەوتنی عەیبی کۆنی پێش گرێدانی سەوداکەوە ئەوە یەکگرتن (ئیجماع)ی لەسەرە. عائیشە {رەزای خوای لێبێ} دەگێڕێتەوە: پیاوێ بەندەیەکی کڕی، ئەوەندە خوا حەزکا لەلای مایەوە، لەپاشا نەنگێ لە بەندەکە دەرکەوت، پیاوەکە لەگەڵ فرۆشیارەکەدا بۆ شەرعکردن چوونە خزمەت حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} بەندەکەی دایەوە بەسەر خاوەنی پێشوویدا. (ئەم زاتانە ئەم فەرموودەیەیان گێڕاوەتەوە: ئیمامی ئەحمەدو ئیمامی ئەبو داوودو ئیمامی تیرمیذیو ئیمامی ئیبنو ماجە {رەزای خوایان لێبێ} تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی دروستە. حاکمیش دەفەرموێ: رشتەکەی دروستە. حاڵەتی روودانی نەنگیش کە لەپاش گرێدان بێو لە پێش وەرگرتن دابێ بەم پێوانە حسێبی بۆ دەکەین چونکە لەم ماوەیەدا فرۆشراو لە ضەمانی فرۆشیار دایە، چونکە هەرکاتێ کڕیار بەهای بە تەواویدا دەبێ لە بەرابەری ئەوەدا فرۆشراو بە ساخی وەربگرێ، دەنا تووشی زیان دەبێ، لەبەر ئەوە رێگەی پێدەدرێ کە بەهۆی زیانەوە فرۆشراو رەت بکاتەوە.

بزانـه کـه نـەنگ (واتـه: عـەیبی هەڵوەشانەوەی سـەودا) زۆرن. یاسای کۆگر لەم مەسەلەیدا ئاوایە: هەرچی نـەنگێ کـەمیی بێ بۆ زاتـی شتەکە، وەك خەساویی، یا لە نرخەکەی کـەم بکاتـەوە، کەمییـەکی وا کـە مەبستێکی دروسـتی ڕەوای پێ بفـەتێ، ئـەوە دەبـێ بـەهۆی گێڕانـەوەی فرۆشـراوەکە بۆسـەر خـاوەنی پێشووی. مـەرجی ئـەم ڕەتکردنـەوەیش ئەوەیە کە کڕیار بتوانێ ماڵە فرۆشراوەکە وەك خـۆی تەسلیم بکاتـەوە، دەنـا ئەگـەر ئـەوەی بـۆ نـەدەکرا ئەومافـەی بـۆ نیـە، وەك ئـەوە شـتەکە فەوتابێ، یـا ئـاژەڵ بووبـێ‌و مردبـێ ئـەوجا بـە نەنگەکـەی زانیبـێ، ئـەوە مافی پەشیمان بوونەوەی بۆ نیە، بـەڵام مـافی زەدەبـژێری بـۆ هەیـە، کـە ناودارە بە تۆڵەو ئەرشی عەیب! مەبەست لە زەدەبژێری ئەمەیـە: نەنگـە کە بەپێی نرخی بازاڕ چەندەی لـە نرخـی فرۆشـراوەکە کـەم دەکـردەوە، دەبێ فرۆشیار ئەوەنـدە لـە بەهاکـە ڕەت بکاتـەوە بـۆ کڕیـار، بـۆ نموونـە: شتەکە بەبێ نەنگ لە بازاڕدا بایی سـەد دینـار بـوو، بـەڵام بـە عەیبـداری بایی نەوەد دینار بوو، دەبێ بەرێژەی یەك لە دەی بەهاکـە ڕەت بکاتـەوە، کە لەم حاڵەدا دەکاتە دە دینار.

بزانن: گێڕانەوەی ماڵی عەیبـدار دەبـێ دەس بـەجێ بـێ، کەواتـە هەرکاتێ کڕیار بەبێ بەهانـەی ڕەوا گێڕانـەوەی دواخسـت ئـەوە سـەوداکە دەچێتە ئەستۆی، مەگـەر لەبـەر ئـەوە دوای خسـتبێ کـە نـەیزانیبێ بـەم حوکمـە، چونکە زانینـی شـتی وا بـۆ عـەوام‌و ڕەشـەخەڵك کـارێکی ئاسـان نیە.

٢٠٢) باسی فرۆشتنی بەری باخو دانەوێڵە:

تێکڕا دروست نیە فرۆشتنی بەری دارو درەختو شینایی تا پێ دەگاو بەکەڵکی خواردن دێو قازانجی دەردەکەوێ، ئەوەیش لە میوەی خۆڕەنگدا بەوە دەبێ کە دەس بکا بە گەیشتن، یاخود لەپاش مزربوون دەست بکا بە شیرین بوون، لە میوەو بەرو بوومی وایشدا کە رەنگ بگرێ بەوە دەبێ کە ئەو رەنگەی تیا دەربکەوێ کە نیشانەی گەیشتنیەتی، لە میوەی سووردا دەست بکا بەسوور بوون، لە زەردا دەست بکا بە زەردبوون، لە رەشدا دەست بکا بەرەشبوون، وە هەروەها بەم جۆرە. جا هەرکاتێ ئەم نیشانانەی تیادا دەرکەوت فرۆشتنی دروستە، ئیتر خوا بە مەرجێ رنینو برین بێ، یا بەمەرجی هێشتنەوە بێ هەتا بەپێی عادەت کاتی بڕینی دێ.

بەپێی فەرموودەی خۆشەویست **(درووودی خودای گەورەی لێبێو سەرو ماڵو منداڵو هەستو نەست گشتی بە قوربانی خاکی بەرئاستانەی گۆڕی پیرۆزی بێ)** کە دەفەرموێ: بەری درەختو شینایی نافرۆشرێ هەتا پێ دەگاو بە کەڵکی خواردن دێ. (شەیخان - رەحمەتی خودایان لێبێ) گێڕاویانەتەوە. بەڵام ئەگەر کەڵكو قازانجی ئەو بەروبوومە دەرنەکەوتبوو ئەوە دروست نیە بفرۆشرێ مەگەر بەم دوو مەرجە:

یەکەم: مەرجی بڕینو لابردنی.

دووەم: ئەوەیە کە ئەو بەرەکاڵەبڕاوە قازانجێکی ئاسایی هەبێ، وەك بەرسیلەو فەریکە چواڵە، نەك وەك هەرمێو بەهێ. بەڵام ئەگەر بەربەدارەوە لەگەڵ درەختەکەیدا، بەر لە دەرکەوتنی قازانجی، فرۆشرا

ئەوە بەبێ مەرج دروستە، چونکە بەر پاشکۆ (تابیع)ی درەختە، لە کاتی وایشدا بەهۆی ئەوەوە کە بنکی درەختەکە بە ساخی دەمێنێتەوە بەرەکەیشی هیچی لێنایەت، بەپێچەوانەی کاتی رنینی بەری کاڵ. چونکە لە حاڵی وادا بە خۆڕایی بەرەکە خەسار دەبێو دەڕزێ. هەروا نادروستە فرۆشتنی شینایی‌و چێنراوی سەوز مەگەر بە دوو مەرج: بە مەرجی بڕین‌و بە مەرجی هەبوونی قازانج، وەك قەرسیلی سەوز بۆ ئالفی ئاژەڵ. بەپێی ئەم فەرموودەیە کە موسلیم گێڕاویەتەوە: پێغەمبەری خوا (درودی خوای لەسەربێ) نەهی کردووە لە فرۆشتنی خورما بە دارەوە بەر لەوە کە ماتەبدا، واتە: زەرد هەڵ گەڕێ، یا سووربێ، وە لە فرۆشتنی دانەوێڵە لەناو گوڵەکەیدا بەر لەوە کە سپی هەڵ گەڕێ‌و لە دەردو بەلای ئاسمانی رزگاری ببێ، بەڵام ئەگەر ئەو چێنراوە لەگەڵ زەوییەکەدا فرۆشرا ئەوە دروستە. دەق وەك فرۆشتنی بەر بەسەر درەختەوە.

٢٠٣) فرۆشتنی ئەو شتەی سوود لە خۆگربێ بە تەڕی بەتوخمی خۆی (بیع ما فیه الربا بجنسه رطبا):

هەرچی ماڵی سوود لە خۆگربێ (واتە: ماڵی ریبەوی بێ) دروست نیە بە تەڕی بفرۆشرێ بە وێنەی خۆی لە توخمی خۆی، وەك روتاب بە روتاب، یا ترێ بە ترێ، چونکە هاوئەندازەیی‌و موماسەلە لەکاتی تەڕیدا نایەتەدی. یاسای دامەزراویش دەفەرموێ: نەزانینی هاو ئەندازەیی دەق وەك هەبوونی زیادەی بەراستی وایە. بەڵام ئەو سەوزانەی کە وشك

ناکرێنەوە وەك خەیارو ترۆزیو شتی وا ئەوە دروستە بە تەڕی بگۆڕدرێنەوە بە یەكتر، هەروا شیر بە شیریش دروستە، چونكە شیر حاڵەتی تەواوەتییە بەڵام مەرجی دامەزراندنی فرۆشتنی شیر ئەوەیە: كە بەئاگر نەكولابێ، دەنا دروست نیە، چونكە هاو ئەندازەیی نایەتەدی، لە هەرشتێكی كە ئاگر كاری تێ كردبێ، فرۆشتنی نانیش بە نانو هەرشتێكی تریش كە ئاگر كارێكی زۆری تێكردبێ هەر وایە، لەبەر ئەوە دروست نیە فرۆشتنی هەندێكی بە هەندێكی، مەگەر كارتێ كردنێكی كەم، بۆ پاڵاوتنی هەنگوێنو هەڵقرچاندنی دووگ بۆ گرتنی رۆنەكەی.

٢٠٤) چەن فرۆشتنێكی پووچو بەتاڵ:

وەك لە پێشەوە زانیمان فرۆشتن برێتییە لە وەرگرتنی سامانێ بەرابەر سامانێكی تر، كە هەردوو سامانەكە شیاوی گەردانو تەصەرووف پێكردن بن. جا لەم گۆشە نیگایەوە: ئەگەر بەوردی بۆ هەندێ مامەڵەو سەودای هاوچەرخ بڕوانین، كە بەپێچەوانەی ئەم یاساو باوەوە روو دەدەن، ئەوا بۆمان دەردەكەوێ كە ئەم جۆرە مامەڵانە پووچو نارەوانو، بەربەشی فرۆشتنە نادروستەكان دەكەون، كەناو دارن بە (بیوع فاسدە) كە شەرعی پیرۆز رەوای نەدیون. بۆ نموونە: كڕینی بیتاقەی یانسیبو بلیتی بەرهەمهێنانی پارەو سامان لە بەنگدا لەم جۆرەیە. ئەوە كڕینی بیتاقەی یانسیب دیارو ئاشكرایە كە ساخ قوماری رووتەو، قوماریش گومان لە حەرام بوونیدا نیە، چونكە یانسیب یا دەیباتەوەو قازانج دەكا ئەوە بەرئەم یاسا دامەزراوە دەكەوێ كە دەفەرموێ: هەر قەرزێ قازانج بەخاوەن قەرز بگەیەنێ ئەوە سوودە، یا دەیدۆڕێنیو زیان دەكا،

ئەومیش ماڵ بە فێرۆدانەو گەوجیو دەستبڵاوییە، هەموو قومارێکیش هەروایە.

کڕینی بلیتو کومپیالەی بەرهەمهێنانی پوولو پارەو سامانو دانانی پارە لە بەنکدا بە قازانج، بە هەموو جۆرەکانیەوە، ئەم جۆرە سەوداو مامەڵەیانەیش فرۆشتنێکی نادروستن، چونکە حاڵ لەم دوو خاڵە بە دەرنییە: چونکە ئەگەر لەو جۆرە مامەڵانەبێ، کە خاوەن قازانجو لەسەر دەستووری شەرع نین، ئەوە بەر ئەو قەرزە دەکەوێ کە سوودو قازانج بە قەرزدەر دەگەیەنێ، ئەوەیش وەك زانیت نادروستە، ئەگەر بەبێ قازانجیش بێ ئەم دوو جۆرەی هەیە: یا بەتەمای دەسکەوتنی خەڵات (جائیزە) دایدەنێ، ئەوە دیسان بەر ئەو قەرزە دەکەوێ کە قازانج بە خاوەنی بگەیەنێ، یا بەتەمای بردنەوەی خەڵات دایانێ، ئەمەیش هەر حەرامە، چونکە بەر ئەو جۆرەکەسانە دەکەوێ کە یارمەتی تاوان دەدەن، چونکە ئەو بەنکەی کە ئەو ئەوپارەی تیادا دادەنێ مامەڵەی سوود ئەنجام دەدا، شتی وایش هاوبەشیو هاوکارییە لە تاواندا، ئەوەتا خوای گەورە هەڕەشە لە شتی وا دەکا. گەر کەسێ بڵێ: ئەو خەڵاتەی بەنك دەیبەخشێ بە بەشدارەکانی لە بابەتی بەخشینو هیبەیە، هیبەو شت بەخشینیش لە شەرعا پەسەندە، کەواتە ئێوە چۆن دەڵێن: نا دروستە؟ لە وەڵامدا دەڵێین: ئەم داوایە دوورە لە ڕاستی، چونکە ئەم جۆرە بەنکە لەسەر ئەم بناخەیە دامەزراوە: ببەخشە هەتا وەربگری. ئەگەر بەهۆی ئەوەوە نەبێ کە بەنگ لەم جۆرە سامانانە، کە بەشدارەکانی دایان دەنێن لەلای، قازانجێکی باش دەکا، یەك پوول چییە نەیدەدا بەکەس. کەواتە: بەنك لەو قازانجە خەڵات دەدا بە خاوەن

پـشکەکان، کـە بـەهۆی مامەڵـەی سـوود بـە پارەکـانی ئەوانـەوە دەسـتی دەکەوێ، بەشی ئەوان لە چاوهی خاوەن بەنکا چکێکی زۆر کەمە، چونکە بەنك قازانجێکی مشەی حەرامی دەست دەکەوێ، ئەمـەیش مـەعنای وایـە کە ئەم بەخشینە لە سامانی حەرامە، هیبـەیش لـە مـاڵی نـارەوای حـەرام دروست نیە، چونکە خـودای گـەورە خـۆی پـاكو پـیرۆزەو هـەر شـتێکیش پـاك نـەبێو نـەبێ بەمایـەی پیرۆزیـی بـۆ خـاوەنی، خـوا وەری نـاگرێو قەبووڵی ناکا. (لێرەدا – من کـە وەرگێـڕم - بەنـدە یـەك تێبینـیم هەیـە: سەوداو مامەڵەکردن لەگەڵ ئـەو بەنکانـەدا، کـە مامەڵـە بەسـوود دەکـەن، ئەگـەر گریمـان هـەموو جـۆرێکی لـە بابـەتی یاریـدانو هاوکـاریکردن بـێ لەسەر تاوان، ئەوە دەبـێ بـەهیچ جـۆرێ هاریکـاریو مامەڵـە لـە گەڵیانـدا نەکرێ، هەتا نابێ مرۆڤ بەهۆی ئەو بانکانەوە حەوڵە بنێـرێ بـۆ کەسـێ، یا نابێ پارەشیان لـەلا بگۆڕێتـەوە. یا وردبکاتـەوە. دەی شـتی وایـش لـەم رۆژگارەدا زۆر زەحمەتە، زیانی لە قازانجی زیاترە، کەواتە: لەبەر ناچاری وا باشە کـە مـرۆی موسـوڵمان زۆر لـە شـت نەکۆڵێتـەوە {لاَ تَـسْأَلُواْ عَـنْ أَشْـيَاء إِن تُبْـدَ لَكُـمْ تَـسُؤْكُمْ} بـەرای بەنـدە هـەر جـۆرە هاوکارییـەك لەگەڵ ئەم جۆرە بەنکانەدا کە لەبەر ناچاری بێو بەبێ وەرگرتنی سـوود (ریبـا) بـێ دروستە. دەق لـە بابـەتی سـەوداکردنە لەگـەڵ کەسـێکدا کـە مامەڵەکـەی تێکـەڵ بـێ لـە حـەلاڵو حـەرام. گەرچی وا باشـە موسـوڵمان هەمیشە مامەڵە لەگەڵ موسوڵمانی باشو حەلاڵ خـۆردا مامەڵـە خـۆشو سەر راستو ماڵ پاکدا بکا، بەڵام لە هەمان کاتدا دروسـتە مامەڵـە لەگـەڵ مرۆی خراپو کافرو فاسقیشدا بکا. لـە شـوێنێ نوێـژ بـەو هـەموو رێـزو دەورە گرنگەیـەوە کـە هەیـەتی، دروسـت بـێ لـە پـشت فاسـقو پیـاوی

بەدکارەوە بکرێ، چۆن مامەڵەی توورو گێزەر لە گەڵیدا دروست نابێ: (الصلاة المكتوبة واجبة خلف كل مسلم برا كان أو فاجرا وان عمل الكبائر – رواه ابو داود والدار قوطني). کەواتە: ئەگەر کەسێ لەبەر ئەمینی، وە بۆ حیفظو پاراستنی ماڵی خۆی، کە مەبەستی سەرەکین لە بابەتی ئەمانەتو سپاردەدا، ماڵی خۆی لە بەنگ دانا، بە مەرجی ئەوە قەرزە حەسەنە بێ، زیادە وەرنەگرێ، ئەوە دروستە. بگرە لەوەیش باشترە کە لەلای موسوڵمانێکی باشی نابووتی ئاتاج بە ئەمانەت دایبنێ، چونکە دەست کەوتنەوەی ماڵەکەی لەلای بەنکەکە مسۆگەر ترە. بەندە دووبارەی دەکەمەوە: (کەشت زۆر قووڵ کردنەوەو باری ژیانی خەڵك گرانکردن بەهۆی تەفەلسوف لە دین داو، وشکە سۆفێتیو لە قاڵبدانی هەوڵدان بۆ ژیان، بە پێودانی کۆنو بەبێ ڕەچاوکردنی بەرژەوەندی باڵای زوربەی خەڵکی ئەم ڕۆژگارە، کاری وا دەست خستنە بینەقاقای خودی ئیسلامە هەتا رادەی خنکاندن) سەرنج بفەرموون چی دەقەومێ ئەگەر فەقیهێکی متزمت حوکم بە نادروستی ئەم جۆرە شتانە بکا: وێنە، بەنك، تەشریح، منع الحمل، دەرمانێ مادەی سڕکەری تیابێ، بەنکەنەوت، وەزیفەی ژن، التزام بە قانوونی دەوڵەتی زەرووڕەت، عەسکەری، وەرگرتنی مووچە، چونکە لە پارەی باجو گومرگو شتی وا کۆ ەکرێتەوە، ریش تاشین، لەبەرکردنی جلو بەرگی نوێ، وەك چاکەتو پانتۆڵ، سەر رووتی، گومرگو زەریبەو باجو خەراج! تەلەفیزیۆن، سینەما، شانۆ، گۆرانی، یانەو نادی چونکە شوێنی فەسادن، قاچاخ، عەقاری.. تاد. پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هلك المتنطعون، ئیمامی موسلیم {رەحمەتی خوای لێبێ} گێڕاویەتەوە. ئیمامی نەووەوی {رەحمەتی خوای

لێبێ} له ریاضوصالیحیندا ئاوا شەرحی دەکا: المتنطعون: المبالغون في الامور.

مەبەست ئەوە نیە کە جڵەو بۆ رەشەخەڵك شل بکرێ بەکەیفی خۆیان چی بە باش دەزانن بیکەن، بەڵکوو مەبەست ئەوەیە زاناکان کار ئاسانکەربن، بار لە خەڵك گران نەکەن، لە زەمانی پێغەمبەردا مامەڵە لەگەڵ هەموو جۆرە کەسێ کراوە، مەلاکان ئەگەر ئارەزوو بکەن دەقە ئاینییەکان تا بڵێی بە پێزو بە کشو کشیان دێ. حیلە شەرعو شتی وایش زۆرن بۆ پینەو پەڕۆو چارەسەکردنی زۆر لە کێشەکان. حیلە شەرع لە قورئاندا نموونەی هەیە، لە سوورەتی صاددا خودا بە پێغەمبەر ئەییوب {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: {وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاضْرِب بِّهِ وَلَا تَحْنَثْ – سورة ص – ٣٨/٤٤} هەروا بە دەق لە سوورەتی یوسفدا دەفەرموێ: {وكذلك كدْنا ليُوسُفَ..} لە سوننەتیشدا نموونەی زۆرە وەك ئەوە: عائیشە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: کاتێ لە ناونوێژدا دەسنوێژەکەتان شکا، دەست بگرن بە لووتتانەوەو گوایە لووتتان پژاوەو ئەوە بکەن بە بەهانە، تا تەریق نەبنەوە، ئینجا بەم فێڵەوە نوێژەکات ببڕنو بڕۆن!.

دەنا ئەگەر زاناکان کارئاسانی بۆ مەردومەکە نەکەن، بە خودا کاتێ دەزانین کار لەکار دەترازێو بەرە بەرە کۆمەڵەی موسوڵمانان لە رەوتی کاروانی ژیان بە سەدان قۆناغ بەجێ دەمێننو، ئەو وەختەیش سەدجار پێ هەڵبگرن تۆزی قولی ئەو خەڵکە لە پەت بەربووە، بەرەو ژیانی بەربەرەڵڵایی غارکردووە ناگرنەوە، سەرنجام دینو ئەهلی دین

جێگەیان مەتحەفو مۆزەخانە دەبێو ئێمەیش وەك خەڵكی خۆراوای دەستە پاچەو كوشتەی دەستی عیلمانیەتو ئیباحییەت دەبێ هەموو چاوترووكانێ چاوەڕێی شەپۆلی قەهرو غەزەبی خوابكەین!.

بەهەرحاڵ، پەنا بەخوا لە زانای بێ تەقوا.

(وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين).

وەرگێڕ: نوری فارس حەمە خان حسن

سلێمانی (١٢/١٢/١٩٩٥)

٢٠٥) باسی بارمته (رەهن):

(بر: تەجریدی بوخاری ٣ل – ١٧٤ – ژ. ١٠٨١ هەتا: ژ. ١٠٨٢)

بارمتە لە زمانی عەرەبدا پێی دەگوترێ رەهن، رەهنیش واتە: راگرتن‌و ماتڵ کردن، لە عورفی شەرعیشدا برێتییە لەوە کە مرۆڤ زاتی ماڵێ بکا بە بارمتەی هەقێ کە وا بەسەریەوە، بۆ دڵنیایی خاوەن هەقەکە لەوە کە هەقەکەی نافەوتێ‌و لە وادەی دیاری کراوی خۆیدا دەستی دەکەوێتەوە. بەڵگە لەسەر ئەوە کە رەهن لە زمانی عەرەبدا بە مانا راگرتن‌و بەندبوونە ئەم ئایەتەیە کە دەفەرموێ: {كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهِينَةٌ – سورة المدثر – ٣٨/٧٤) واتە: هەموو کەسێ لە قیامەتدا لەپاش زیندووبوونەوە، لە لای خودا پێوەندو بارمتەی کردەوەی خۆیەتی، چارەنووسی بەستراوە بە باشی‌و خراپی کردەوەکەیەوە، وەك بەندییەك وایە کەچاوەڕوانی دادگاییەکی دادپەروەرانە بکا.

سەر بەڵگەی دروستبوونی بارمتەیش قورئان‌و سوننەتە. قورئان دەفەرموێ: {فَرِهَانٌ مَّقْبُوضَةٌ – سورة البقرة – ٢٨٣/٢} لە سوننەتیشدا بوخاری‌و موسلیم دەگێڕنەوە کە پێغەمبەری خوا (دروودی خوای لەسەربێ) زریەیەکی هەبوو، دایناbوو لەلای جولەکەیێ، لە بارمتەی بڕێ جۆدا، بۆ بژێوی خێزانەکەی.

(مەرجەکان):

مەرجی بارمتە ئەوەیە کە شتێکی وابێ فرۆشتنی دروست بێ، کەواتە رەهنکردنی شتی وەقف دروست نیە، وە دەبێ شتێکی حازریشبێ، کەواتە رەهنکردنی قەرز دروست نیە، چونکە قەرز وەرگرتنی مومکین نیە، دەنا لە قەرزیی دەردەچێ، مەرجی ئەو ماڵەیش کە رەهنی بۆ دادەنرێ (واتە: شەرتی مەرهوونوبیهی) ئەوەیە قەرزێکی دامەزراوو پێویست بێ لە ئەستۆی رەهنکەردا، چونکە مەبەست لە بارمتە وەرگرتنەوەی قەرزەکەیە بە تەواوی لە شتە رەهن کراوەکە، لەبەر ئەوە وەرگرتنەوەی عەین لە عەین تەصەوور ناکرێ، مەرجی قەرزەکەیش ئەوەیە: کە ئەندازەو ماوەکەی لەلای هەر دوولا زانراوبن!.

(کەی بارمتە پێویست دەبێ؟)

بارمتە کاتێ پێویست دەبێ کە رەهن وەرگر بارمتەکە وەربگرێ، چونکە زاتی پاك دەفەرموێ: فَرِمانٌ مقبوضةٌ: ئەمە دەقە لەسەر ئەوە کە دەبێ بارمتەکە وەربگیرێ، کەواتە: ئەوە مەرجە لە بارمتەدا. جا ئەگەر رەهنی کرد بەڵام هێشتا رەهن وەرگر بارمتەکەی وەرنەگرتبوو ئەوە رەهنکەر بۆی هەیە کە لە رەهن کردنەکە پەشیمان ببێتەوە، چونکە هەتا بارمتەکە وەردەگیرێ گرێدانەکە بەدەست رەهنکەرەکەیە، لەبەر ئەوە وەرگرتندا دەتوانێ هەڵی وەشێنێتەوە پەشیمان بوونەوەیش جاری وا هەیە بەقسە دەبێ، جاری وایش هەیە بە کردەوە دەبێ، وەك ئەوە بارمتەکە بفرۆشێ، یا بیکا بە وەقف، یا شتێکی وای لێبکا کە لەهی ئەو دەربچێو ببێ بە ماڵی کەسێکی تر.

(ماڵی ڕەهنكراو ئەمانەتە لە دەستی ڕەهن وەرگردا)

لەبەر ئەوە ڕەهنوەرگر نابێ بە زامنی فەوتانی، مادەم کەمتەرخەمیی نەکا لە چاودێریکردنیدا، هەموو سپاردەو ئەمانەتێکی تریش هەروایە. بەڵام ئەگەر ڕەهنکراو لەبەر کەمتەرخەمیی ڕەهنوەرگر فەوتا، وەك ئەوە دەسکارییەکی وای کرد، کە ڕێگەی ئەوەی پێنەدرابوو ئەوە دەستەبەرە. ئەگەر ڕەهنکەر داوای ئەوەی کرد کە ڕەهنوەرگر سووچبارە لە فەوتانی ڕەهنکراودا، ئەگەر شایەتی نەبوو، ئەوە ڕەهنوەرگرەکە سوێند دەدرێ، چونکە ڕەهنوەرگر ئەمینداره. ئەمە کاتێ وایەو بە سوێن بڕوای پێدەکرێ کە هۆیەکی ئاشکرا باس نەکا دەنا بەبێ بەڵگە داواکەی وەرناگیرێ.

(دانەوەی هەندێ لە قەرزەکە ڕەهنکراو ئازاد ناکا)

هەموو ماڵە ڕەهنکراوەکە بامتەی دڵنیاییە بۆ هەموو قەرزکەو بۆ هەموو بەشەکانیشی، کەواتە: ڕەهنکراو لە بەندیی ڕەهنوەرگر ڕەها نا بێو ناچێتەوە ژێر تەصەرروفی خاوەنەکەی، هەتا هەموو قەرزەکە بە تەواوی دەداتەوە بە خاوەن قەرزەکە.

(قازانجو کەڵك وەرگرتن لە بارمتە – مەرهوون):

دروست نیە کەڵكو سوودی بارمتەکە بۆ ڕەهنوەرگربێ، دەنا بەر ئەو جۆرەقەرزە دەکەوێ کە کەڵك دەگەیەنن بە خاوەنیانو، لەبەر ئەوە دەبن بە سوودو ڕیبا. کەواتە هەموو کەڵکێکی ڕەهنکراو بۆ خاوەنیەتی، هەروا کەڵکی بەریو کەڵکی بەچکەیشی هەر هی ئەوە، بە هیچ جۆرێ

رەهنـوەرگر مـافی نیـە کـە کـەڵکی لێ وەربگـرێ، لـەم دوو شـتەدا نـەبێ: ئەگـەر شـتی سـواریی بـێ دەتوانـێ سـواری بـێ، ئەگـەر ئـاژەڵی شـیرداربێ دەتوانـێ شـیرەکەی بخـوا. بـەپێی فەرموودەکـەی خۆشەویـست {دروودی خوای لەسەربێ}: ولاخـی سـواری - ئەگـەر لـە بامتـەدا دانرابـێ – دروسـتە بارمتـەوەرگر سـواری پێبکـا، ئـاژەڵی شـیرداریش – ئەگـەر لـە بارمتـەدا دانرابـێ – دروسـتە بارمتـەوەرگر شـیرەکەی بخواتـەوە، مەسـرەفی ولاخو ئاژەڵەکەیش لەسەر ئەو کەسەیە کە سواری ئەو ولاخە دەبێ، یاشیری ئەو ئاژەڵە دەخواتەوە! (بوخاری).

٢٠٦) دەست بەست (الحجر):

(بڕ: **تەجرید**/ ٢ ل – ١٤٠ = ژ: ١٠٤٦ **هەتا** ١٠٥١ ز: ٤٨).

دەست بەست لە زمانی عەرەبدا پێی دەڵێن: حیجر، یا حـەجر، حـەجریش واتـە: نەهێـشتن، لـە عـورفی شـەرعدا واتـە: نەهێـشتنی تەصـەرووفکردنی کەسـێ لـە مـاڵی خۆیـدا. ئەمـەیش دوو جۆرە، دەست بـەس لەبـەر پاراسـتنی قـازانجو بەرژەوەنـدی دەسـت بەسـتەکە، واتـە: (محجـور علیـە) یەکـە. وە دەسـت بەسـت لەبـەر پاراسـتنی بەرژەوەنـدی کەسێکی تر.

جۆری یەکەم: وەك ئەوە نەهێڵرێ منداڵو شێتو نـەفام گـەردانو تەصـەرووف لـە مـاڵی خۆیانـدا بکـەن. سـەر بەڵگـەی ئـەم بابەتـە ئـەم ئایەتەیـە: {**فَـإِن كَـانَ الَّـذِي عَلَيْـهِ الْحَـقُّ سَـفِيهًا أَوْ ضَـعِيفًا أَوْ لاَ يَسْتَطِيعُ أَن يُمِلَّ هُوَ فَلْيُمْلِلْ وَلِيُّهُ – سورة البقرة – ٢/٢٨٢**} واتـە:

جا ئەگەر ئەوکەسە کە حەقەکەی وا بە سەرەوە خۆی بێ ئەقڵو بێ فام بوو – واتە: سەفیەو نەفام بوو – یا زەبوون بوو، وەك منداڵی نەباڵقو پیری خەڵەفاو، یاخود خۆی مەودای ئەوەی نەبوو کە قسەبکا بۆ نووسەرەکە، یا لە لایدا حازر ببێ، یا زمانی نەدەزانی، با لەم کاتانەدا ئەو کەسە کە خاوەنی کاری ئەو کەسەیە، وەك هەقداری، یا سەرپەرشتیاری، یاجێدار (وەکیل)ی، یا تەرجمانی، بائەو کەسە قسەکان بکا بۆ نووسەرەکە.

ئەوەتا زاتی پاکی بێگەرد لەم فەرمایشتەدا: هەواڵ دەداو دەفەرموێ: با ئەو نەفامانەی کە دەستبڵاونو ماڵی خۆیان بەهەوانتە بە فیڕۆ دەدەن، هەروا ئەو هۆش زەبوونانەی کە لەبەر منداڵی، یا لەبەر پیریو خەڵەفاوی ئەقڵیان بە قازانجی خۆیان ناشکێو نازانن بەجوانی گەردان لە ماڵی خۆیاندا بکەن، هەروا ئەو کەسانەیش کە خۆیان ناتوانن‌و نازانن قسە بۆ نووسەرەکە دابنێن، وەکوو شێتو ئەمانە، با ئەمانە هەقدارەکانیان لە جیاتی خۆیان سەرەوکاریی سامانەکانیان بکەن، چونکە بەرژەوەندیی خۆیان لەوەدایە.

جۆری دووەم: وەك ئەوە کە نەهێڵرێ مرۆی نابووتو لاتکەوتوو سامانی خۆی سەرف بکا، بۆ ئەوەی بەرژەوەندی خاوەن قەرزەکان نەفەوتێ وەك ئەوە نابێ ماڵەکەی بفرۆشێ، یا ببەخشێ، یا بیکا بە وەقف، هەروا هەموو گەردان پێکردنێکی تری لەم بابەتەی لێ قەدەغەیە. چونکە تەصەڕوفو گەردان پێکردنەکەی دەبێ بەهۆی لەکیس چوونی سامانی کەسێکی ترو مافی خەڵکی تری پێ دەفەوتی، لەبەر ئەوە تەصەڕوفەکەی دانامەزرێ، دەنا مەبەستی سەرەکی حەجر (واتە: دەست

بەست) کە پاراستنی مافی خەڵکە لە فەوتان، نایەتە جێ. وەکو ئەوەیش کە نەهێڵرێ کە نەخۆش لە نەخۆشینی سەرەمەرگا، زیاتر لە سێیەکی ماڵی خۆی سەرف بکا، بۆ ئەوەی مافی شەرعی کەلەپوور بەرەکان نەفەوتێ، بەڵام رێگەی ئەوەی ناگیرێ کە هەرچی قەرزێکی لەسەرە هەمووی بداتەوە، با هیچیش بۆ میراتگرەکان نەمێنێتەوە، هەروا ئەگەر میراتبەریشی نەبێ وەسێتی پتر لە سێیەك هەردانامەزرێ، بەڵام لە سێیەکدا دادەمەزرێ. پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: خودای گەورە لە سەرەمەرگا رێگەی ئەوەی پێتان داوە کە سێیەکی سامانەکانتان بکەن بەخێر، هەتا کردەوەی باشتان لە قیامەتدا زرۆبن. وەکوو ئەوەیش کە بەندە دەست بەست بکرێو بۆ بەرژەوەندی ئاغاکەی حیجر بخرێتە سەر تەصەروفی ماڵی، چونکە تەصەروفی بەندە بەبێ رێگە پێدانی ئاغاکەی دانامەزرێ، چونکە بەندە نەماڵی هەیەو نەخاوەنی شتە، بەڵکوو هەم خۆیو هەم هەرچی هەیە هی ئاغاکەیەتی، وەکوو ئەوەیش کە بۆ بەرژەوەندیی موسوڵمانان وەرگەڕاو لە دین (مُرْتَدّ) دەست بەست بکرێ، یا بۆ پاراستنی مافی بارمتەوەرگر بارمتەکەر دەست بەست بکرێو نەهێڵرێ لە ماڵی رەهنکراودا تەصەڕوف بکا، هەتا لە رەهنەکە دەری دەکا، یا کەلەپوورگر دەست بەست بکرێ بۆ پاراستنی مافی مردووەکە، یا بۆ پاراستنی مافی خاوەن مافانی تر، وەك خاوەن قەرز، یا قەرزار دەست بەست بکرێ ئەگەر خاوەن قەرزەکە داوای ئەوەی کرد.

ئەمانە هەموو وێنەو نموونەن بۆ جۆری دووەمی حیجر.

٢٠٧) تەصەڕوفی منداڵو شێتو نەفام (سفیه):

تەصەڕوفی منداڵو شێت دانامەزرێ، دەنا دەست بەست کردنیان بێ کەڵك دەبێ، نەفامیش هەروا، بەڵام نەفام ئەگەر ژن تەلاق بدا، یاژن خولع بکا تەلاقو خولعەکەی دادەمەزرێ. تەڵاقدانەکەی بۆیە دادەمەزرێ چونکە حیجرو دەست بەست بەس بۆ ماڵە، تەلاقیش ماڵ نیە، خولعەکەیشی بۆیە دادەمەزرێ، چونکە دەڵێین: لە شوبێنێ تەلاقدانی بە بەلاش دابمزرێ، تەڵاقدانی لەگەڵ دەستکەوتنی ماڵدا بۆ دانامەزرێ؟ چونکە خولع تەڵاقە بەرابەر بە ماڵ، دەی ئاشکرایشە کە ئەمانە هەقی تەصەروفیان نەبێ دەبێ هەقداریان مافی ئەوەی هەبێ، بەپێی ئەم ئایەتە: (فلملل ولیه). لە پێشترین هەقداریش بەپێی یەکگرتن باوکە، ئەگەر باوکی نەبوو باوکی باوکیەتی، وە بەم جۆرە تادەڕوا، چونکەباوکی باوك بۆ بەشوودانو ژن مارەکردن وەك باوك وایە، دەی بۆ ماڵیش دەبێ هەروابێ، لەدوا باوكو باپیر سەرپەرشتە (واتە: وصی) لەدوا ئەویش سەرپەرشتی سەرپەرشتە. ئەوجا حاکمی وەقتە. بەپێی فەرموودەی پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) کە دەفەرموێ: فەرمانڕەوا هەقداری ئەو کەسەیە کە هەقداری تری نەبێ!.

لەم جۆرە هەقدارانەدا عەدالەتو داد مەرجە، چونکە مرۆی بەدکاری بێدادلێی ناوەشێتەوە کە ئاگاداری سامان بکاو بیپارێزێ. هەندێ دەڵێن: دادگەری لە باوكو باپیردا مەرج نیە، چونکە ئەم دووە بەسروشت دڵسۆزی نەوەی خۆیانن.

٢٠٨) تەصەڕوفی لاتکەوتوو (موفلیس):

لاتکەوتوو کەسێکە کە بووبێ بەژێر قەرزەوەو ئەو قەرزانەی کەوان لەسەری کاتی دانەوەیان هاتبێ‌و زۆرتریش بن لەو ماڵەی کە هەیەتی‌و قازی لەبەر هۆیێ، یا لەسەر داواکردنی خاوەن قەرز، حیجر دابنێ لەسەری ئیتر تەصەڕوفی لەوماڵەدا کە حیجری لە سەردانراوە دانامەزرێ. دەنا کەڵکی حیجرەکە پووچ دەبێتەوە. سەربەڵگەی ئەم باسە ئەم فەرموودەیەیە کە دەفەرموێ: پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} حیجری دانا لەسەر موعاذ، لە سەرماڵەکەی، چونکە قەرزێکی لە سەربوو، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} بۆدانەوەی ئەو قەرزە ماڵەکەی موعاذی فرۆشت‌و قەرزەکەی لێدایەوە (دارە قوطنی‌و بەیهەقی‌و حاکم گێڕاویانەتەوە، حاکم بە فەرموودەیەکی دروست – صەحیح –ی داناوە) هەروا ئەم فەرموودەیەیشە کە دەفەرموێ: ئەبو سەعید {درودی خوای لێ بێ} فەرمووی: لەسەردەمی پێغەمبەردا {درودی خوای لەسەربێ} پیاوێ بەری باخێکی کڕی، لەپاشا بەرەکە فەوتا، پیاوەکە تێشکاو بووبەژێر قەرزو قۆڵەوە. جا حەزرەت {درودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: خێری پێبکەن‌و زەکاتی بدەنێ، جا خەڵکیش خێرو زەکاتیان پێدا، بەڵام بەشی بژاردنی قەرزەکەی بەتەواوی نەکرد. جا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} بە خاوەن قەرزەکانی فەرموو: چیتان دەست کەوتووە بیبەن، چونکە هەر ئەوەتان دەکەوێ‌و بەس!. (موسلیم‌و کەسانی تریش گێڕاویانەتەوە، ڕەزای خودایان لێبێ).

٢٠٩) تەصەڕوفی نەخۆش لە زیاتر لە سێیەکی ماڵی خۆی:

تەصەڕوفی نەخۆش لە سێیەکی ماڵەکەیدا دروستەو جێبەجێ دەبێ. چونکە بەرای کوڕی مەعروور {رەزای خوای لێبێ} وەسێتیکرد کە سێیەکی ماڵەکەی بۆ پێغەمبەربێ {دروودی خوای لەسەربێ} پێغەمبەریش {دروودی خوای لەسەربێ} قەبووڵی کرد، بەڵام کە سێیەکەکەی وەرگرت دابەشی کردەوە بەسەر میراتبەرەکانی بەرائدا. بەڵام ئەگەر نەخۆش پتر لە سێیەکی سامانی خۆی کرد بەخێروبەخشی بەکەسێ، ئەوە دەبێ بۆ ئەوەی کە زیاترە لە سێیەك میراتبەرەکان رازی بن، دەنا لە زیادەکەدا وەسێتەکە دانامەزرێ. دەبێ رازیبوونەکەیان لە پاش مەرگی مردووەکەیان بێ، چونکە لەپێش مەرگیدا ئەو مافەیان نیە، لەبەر شتێ تریش کە ئەویش ئەوەیە: کە دوور نیە کە ئەو کەسەی کە ئێستا میراتبەری نەخۆشەکەیە، لەکاتی مردنەکەیدا ئەو مافەی نەمێنێو لە میراتبەریی بکەوێ، وەك ئەوە ئەم لە پێش ئەودا بمرێ.

٢١٠) تەصەڕوفی کۆیلە (تصرف العبد):

کۆیلە ئەگەر ئاغاکەی رەزای لەسەر نەبێ، کە سەوداو مامەڵە بکا، کڕینو فرۆشتنی نە بۆ خۆیو نە بۆ ئاغاکەی دانامەزرێ. بۆ خۆی بۆیە دانامەزرێ چونکە کۆیلە شیاویی (ئەهلییەت)و یارای خاوەنداریيو مولکییەتی نیە، بۆ ئاغاکەیشی بۆیە دانامەزرێ چونکە بەبێ فەرمانو رەزابوونی ئەو مافی ئەوەی نیە.

٢١١) ڕێکەوتن (صوڵح)

(بر: تەجرید/ ٣ل – ٢٣١ – ز: ٥٧ – ژ. ١١٢٦ هەتا ژ. ١١٣١).

صوڵح (واتە: ڕێکەوتن) لە زماندا واتە: چارەسەری کێشەوبەرە، لە عورفی شەرعدا ئەو گرێدانەیە کە کۆتایی دێنێ بە دژایەتیو دوژمنایەتیو کێشەی نێوان چەن هاودژو نەیارو ناحەزێ.

سەربەڵگەی ڕەوایی ڕێکەوتن لە شەریعەتدا هەم کیتابەو هەم سوننەتە. یەزدانی پاك دەفەرموێ: {وَالصُّلْحُ خَيْرٌ – سورة النساء – ١٢٨/٤} واتە: ڕێکەوتن باشەو خوا پێی خۆشە، لە فەرموودەیشدا پێغەمبەر (درووودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: ڕێکەوتنو چارەسەرکردنی کێشەو بەرە لە نێوان موسوڵماناندا کارێکی ڕەوایە (حاکم گێڕاویەتەوەو دەیشفەرموێ: ئەم فەرموودەیە بەپێی مەرجی بوخاریو موسلیمە) لە گێڕانەوەیەکا دەفەرموێ: هەموو ڕێکەوتنێ ڕەوایە، مەگەر ڕێکەوتنێ کە ناڕەوا بکا بە ڕەواو، ڕەوا بکا بە ناڕەوا. (ئیبنو حەببان لە صەحیحی خۆیدا گێڕاویەتەوە، تیرمیذیش دەیگێڕێتەوەو دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە، واتە: حەدیسێکی حەسەنە.

٢١٢) باسی جۆرەکانی ڕێکەوتن (سوڵح):

ڕێکەوتن دوو جۆری هەیە:

جۆری یەکەم: ئازادکردنو ئاڵشت (واتە: إبراء ومعاوضە) ئازادکردن وەك ئەوە کەسێك بڵێ: ئەوا لە گەڵتاڕێکەوتم لەسەر ئەوە کە لەو هەزار دینارەی لەسەرتە پێنج سەد دینارم بدەیتەوە، لە پێنج

سەدەکەی تری گەردنت ئازاد بێ. ئەمە پێی دەگوترێ بەخشینو گەردن ئازادکردن لە بەشێ لە قەرزەکە، بە گفت (لەفظ)ی رێکەوتن، یا بە لەفظ (گفت)ی صوڵح.

جۆری دووەم: کە رێکەوتنی ئاڵشتکرنە ئەوەیە: کە کەسێ شتێکی لەبەرچاوی لەسەر کەسێ بێ، لەگەڵیدا رێ بکەوێ، کە لەجیاتی ئەو شتە شتێکی لەبەرچاوی تری لێ وەربگرێ، شتی لەبەر چاو واتە عەین، وەك ئەوە لەباتی گایێ ئەسپێکی لێ وەربگرێ، ئەوە ئەم جۆرە رێکەوتنو سوڵحە دەق حوکمو بڕیاری کڕینو فرۆشتنی هەیە، ئەوەی لە کڕیندا مەرج بوو لەمیشدا مەرجە، وەك سەرپشکیو هاو ئەندازەیی لەکاتی هەبوونی هۆو بایستو عیللەتی سوودو رێبادا. بەڵام ئەگەر لەسەر ئەوە رێکەوتن کە لەبەر چاوێ (واتە: عەینێ) لە جیاتی کەڵكو مەنفەعەتێ وەربگرێ ئەوە بڕیاری بەکرێدانی هەیە، وەك ئەوە بڵێ: لە جیاتی ئەو دەدینارە قەرزە کە لەسەرتە دوو پێنووسم بدەرێ.

٢١٣) کەڵك وەرگرتن لە شەقامو کۆڵان:

بزانن کە رێگە دوو بەشی هەیە: رێگەی دەرچوو، واتە: طەریقی نافیذ، رێگەی دەرنەچوو، واتە: طەریقی غەیرە نافیز. جا هەر رێگەیێ کە دەربچێو بەری بەرەڵابێ ئەوە رێگەی گشتییەو کەس مافی تایبەتی پێوەی نیە. بەڵکوو هەموو کەسێ وەك یەك مافی هاتوچۆکردنی بەو رێگەیەدا هەیە. وە کەس مافی ئەوەی نیە کە تەصەڕوفێکی وای تیادا بکا، زیان لە هامۆشۆکەرەکان بدات، وەك ئەوە بچێ شانشینێ لەسەر

دیواری قەراخ شەقامەوە دەربکا بۆ سەر هەوای شەقامەکە، یا سەکۆیێ لە کۆڵانەکەدا بە قەراخ دیوارەکەی خۆیەوە بکا، یا چوخمێ لەسەر کۆڵانێ دروست بکا. چوخم: تاقێکی گەورەیە کە بەسەر کۆڵانێکا هاتبێتەوە، سەرێکی لەسەر خانووی ئەم بەری کۆڵانەکە بێو ئەو سەرەکەی تری لەسەر خانووەکەی ئەو بەری کۆڵانەکە بێ، وە سەرەکەی کرابێ بە ژوور. چونکە هەر ئەو بە تەنها خاوەن ماف نیە لەو جێگەیەدا، بەڵام ئەگەر ئەو چوخمو شانشینە ئەوەندە بەرزبوون کە زیانیان نەبوو بۆ ڕێبوارو ڕێڕەو، نە بۆ پیادە، نەبۆ سوار ئەوە دروستە.

سەر بەڵگەی ئەم بابەتە ئەم سەرمەشقەی پێغەمبەر خۆیەتی {دروودی خودای گەورەی لەسەربێ} دەگێڕنەوە: خۆشەویست {دروودی خوای لەسەربێ} بە دەستی پیرۆزی خۆی پلووسکێکی دامەزراند بۆ گوێسەوانەی خانووەکەی عەباسی مامەی، پلووسکەکە دەکەوتە سەر شەقامێ دەچوو بۆ مزکەوتەکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} جا بە پێودانی ئەم دەقپیادانانە کە لە بارەی پلووسکەوە هەیە، شتی تریش ڕێگە دەدرێ. دەقپیادانان، واتە: تنصیص.

بەڵام مەرجی ئەم پەلهاویشتنە بۆ سەرکۆڵانو ڕێگەو شەقام ئەوەیە: کە ماڵەکەی ئەو شتانەی بۆ دروست دەکرێ هی موسوڵمان بێ، چونکە بۆ کەسانی تر شتی وا دروست نیە، چونکە کردنی ئەو جۆرەشتانە لە ڕیزەو قەبیلی بەرزەوەکردنی خانووی ناموسوڵمانانە بەسەر خانووی موسوڵماناندا، بگرە لەوەیش خراپترە ئەمە لە کاتێکدا کە هاتو چۆی ناموسوڵمانان بە ڕێگەو بانی موسوڵماناندا بەپێی

شایستەیی خۆیان نیە بۆ ئەوە، بەڵکوو بەپێی پاشکۆییانە بۆ موسوڵمانان.

بەڵام کۆڵانێ کە دەرنەچێ ئەگەر هاوبەشبوو لە نێوان چەند ماڵێکا، ئەوە دروست نیە نەبۆ خۆیان‌و نەبۆ کەسانی تر کە هیچ شتێ لەو کۆڵانە بەرپا بکەن، بەبێ رەزاو فەرمانی گشت هاوبەشەکان، چونکە هەموو ملکێکی هاوبەش هەروایە. مەبەست لە هاوبەش‌و خەڵکی هەر کۆڵانێ ئەو کەسانەیە کە دەرگای ماڵەکانیان لەسەری بێ. مافی ئەو ماڵانەیش کە دەکەونە سەر ئەم جۆرە کۆڵانانە لە دەرگای خانووەکانیانەوەیە هەتا سەری کۆڵانەکە، بەڵام مافیان لە کلکەی کۆڵانەکەدا نیە، چونکە جێگەی هاتوچۆی ئەوان لە دەرگاکانی خۆیانەوە دەست پێدەکا هەتا سەری کۆڵانەکە، نەك لە کلکەو کۆتایی کۆڵانەکەوە، مەگەر دەرگای خاوەن ماڵ لەسەر کۆتایی کۆڵانەکەبێ.

٢١٤) هەواڵە: حەواڵە (**الحوالە**):

بەرەو رووکردنەوە:

(**بر: تجرید:** ٣ ل -٨٩ – ز. ٤٣ – ژ. ١٠٠٨ **هەتا** ژ. ١٠٠٩).

هەواڵە، یا حەواڵە، وشەیەکی لە بنەڕەتدا عەرەبییە، لە زمانا بە مانا گواستنەوەیە، لە عورفی شەرعیشدا برێتییە لە گواستنەوەی مافێك لە ئەستۆی کەسێکەوە بۆ ئەستۆی کەسێکی تر. راستیەکەی فرۆشتنی قەرزە بە قەرز بەڵام لەبەر پێداویستی رێگەی پێ دراوە. سەربەڵگەی دروست بوونی هەواڵە ئیجماعە لەگەڵ ئەو فەرموودەیەی کە شەیخان

دەیگرنەوە کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: قەرز کوێری دەوڵەمەند گەلێ ستەمە! ئەگەر دنیابوو کەسێ لە ئێوە لەلایەنی قەرزارەکەی خۆیەوە بەرەو رووی پیاوێکی دەوڵەمەند کرایەوە، کە ئەو دەوڵەمەندە لەباتی قەرزارەکەی خۆی قەرزەکەی پێ بداتەوە ئەوە بابچێ قەرزەکەی لەو وەربگرێتەوە. (ئەحمەدو بەیهەقی).

(مەرجەکانی هەواڵە)

ئەم چەند شتە بۆ دامەزراندنی هەواڵە بە مەرج گیراون:

یەکەم: رەزابوونی حەواڵەکەر، چونکە خۆی سەرپشکە لە دانەوەی ئەو مافەی کەوا لە سەری، لەچی رێگەیەکەوە کە خۆی ئارەزوو بکا.

دووەم: رەزابوونی هەواڵەکراو چونکە مافەکە هی ئەوە بەبێ رەزامەندیی ئەو لە کەسێکەوە ناگوێزرێتەوە بۆ سەر کەسێکی تر.

سێیەم: ئەوەیە کە هەردوو قەرزەکە چەسپاو بن لە ئەستۆی هەواڵەکەرو هەواڵە بۆ سەرکراودا.

چوارەم: ئەوەیە هەر دوو قەرزەکە رێك (موتتەفیق)بن، واتە: ئەو قەرزەی کە لەسەر هەواڵەکەرە لەم شتانەدا رێك بێ لەگەڵ ئەو قەرزەی کەوا لەسەر هەواڵە بۆ سەرکراو، واتە مەرجە کە هەردوو حەقەکە بەقەد یەك بن لە توخم (جینس)و ئەندازەو حازری (حولول)و مەودا داری (تەئجیل)و باشیو خراپیو نایابیو ئایەخیدا، ئەم مەرجەیش لەسەر رای فەرمایشتی دروست بە مەرج گیراوە، کە

بەرابەرەكەی دەفەرموێ: ئەگەر قازانجی هەواڵەكراو لەوەدا بوو كە دوو قەرزەكـە لـەم شـتانەدا وەك یـەك نـەبن دروسـتە. جـا هـەركاتێ هەواڵەكردن و بەرەو رووكردنەوەكە، لەسەر شێوەیەكی دروست بـوو ئـەوە هەواڵەكەرەكە رزگاری دەبێ و قەرزەكەی سەری كـەهی هەواڵەكراوەكەیـە پاك دەبێتەوە، هەروا هەواڵە بۆ سەركراوەكەیش رزگاری دەبێ لە قـەرزی هەواڵەكەرەكـە، ئـیتر مـافی هەواڵـەكراو دەكەوێتـە ئەسـتۆی هەواڵـە بـۆ سـەركراو! چـونكە ئـەم هەواڵـە بـوونی مافـە سـوودی بابـەتی هەواڵەیـەو بەس[١].

---

[١] بسم الله الـرحمن الـرحيم.. لـە بـەرگی دووی (ريـاض الـصالحين)دا لـە لاپـەڕە (٤٦٨)دا، ئەم فەرموودەیە بە نیوە ناچڵ چاپ بووە، دەمەوێ لەم دەرفەتەدا ئەو كرتاریە بە سەربگرمەوە فەرموودەكە بە تەواوی ئاوایە:

خالیدی كوڕی عەمری ئەل – عەدەوی فـەرمووی: عوتبـەی كـوڕی غـەزوان، كاتـێ فەرمانڕەوای بەصرەبوو وتـارێكی بۆمانـدا، سـتایش و سوپاسـی خـودای گـەورەی كـردو فەرمووی: پاش سوپاسی خودا، وا جیهان ملی پێوەناوەو نیشانەی كۆتایی و تەواوبوونی دەركەوتووە، بەزوویی دەبڕێتەوە، ئەوەی ماوە لە دنیـا لەچاو ئەوەیـدا كـە رۆیـشتووە وەك خڵتەی بن جام وایە، كە خاوەنەكەی لەهەر چوارلای جامەكەوە كۆی بكاتەوە تا بەتەواوی دایچۆڕێنێ.

بزانن كە ئێوە لەم جیهانە بێ بەقایەوە دەگوێزنەوە بـۆ خانـەی ئێجگـاری، كـە بـڕای بڕای بڕانەوەی نیە، دەی كەوایە زووكـەن هـەتا هـەل لـە كـیس نەچـووەو دەرفـەت مـاوە هەرچی چاكەیەكتان لە دەست دێ درێغی لێ مەكەن و لەپێش خۆتانـەوە بیكـەن و رەتـی بكەن بۆ ئەو دنیا، چونكە خانەی ئێجگاریتان ئەوێیە، لەوێ كارتان بە چـاكە زۆر زۆرە، لەبەر ئەوەی كە رۆژی رەشی زۆرتان لە پێشەوەیە ورێگەی سەختتان لەبەرە، گەیشتۆتەوە

بە ئێمە کە بەردێ لەسەر لێواری دۆزەخەوە خولۆر یا کلێر دەکرێتەوە، حەفتا ساڵ لە سەریەك بەبێ وەستان هەر گولۆر دەبێتەوە کەچی هێشتا هەر ناگاتەبنی! دە قەسەم بە زاتی خودا ئەم دۆزەخە بەم گەورییە پڕپڕ دەبێ! ئەوە وا دیارە کە ئێوە لەم باسە سەرسام دەبن؟!.

دەسا لەلایەکی تریشەوە باس کراوە بۆمان: کە بەهەشت زۆر زۆر گەورەو پانو پۆڕو بەرینە، لەم لاشیپانی دەرگاکانیە وە هەتا ئەو لاشیپانەکەی چل ساڵەڕێیە، دەی سا بەخودا ڕۆژێ دەبێ کە هەموو دەرگاکانی بەهەشت جەیان دێ لەوانەی کە لێیانەوە دەچنە ژوورەوەو لەبەر قەرە باڵغی دەروازەکانی بە هەشت جەیان دێو مەردوم بە پاڵە پەستۆ دەچنە ژوورەوە کەس بە خۆشیو ناخۆشیی جیهان نەنازێو دەست خەرۆ نەبێ، ڕۆژێ بوو ئێمە حاڵمان وابوو، بەخۆمەوە حەوت کەس بووین، لە خزمەت پێغەمبەردا بووین (درووودی خوای لەسەربێ) ئەوەی پێی بلێی خواردەمەنی نەمان بوو، گەڵای دارو درەختی ئەوبیابانە نەبێ، ئەوەندە گەڵادارمان خوارد بوو لە تاو برسێتی لالغاوەمان تەرەکی بوو، بوو بوو بەرین.

ئەمەیش حاڵی پۆشتەو پەرداخیمان بوو، ڕووتو ڕەجاڵ بووین، عابایەکم پەیدا کرد، کردم بە دوو کەرتەوە، نیوەیم بۆ خۆم لەباتی دەرپێ کرد بە بەرکۆشو پێچام بەلای خواروومەوە، ئەو نیوەکەی تریشم دا بە سەعدی کوڕی مالیك ئەویش کردی بە بەرکۆشو پێچای بەخۆیەوە لە جیاتی دەرپێ، ئەوساکە ئەمە حاڵمان بوو، وە ئەوە خواردنەکەمان بوو، ئەوەیش جلی شاییو شینمان بوو، ئەوەتانێ ئێستایش هەرکەسێ لە ئێمە دەبینی یا فەرمانڕەوای سەر شارێکە، یا پادشای سەر وڵاتێکە. خودایە! باییمان ئەکەیو پەنامان بدەی لەوە کە هەوا بکەینو لە دڵی خۆماندا خۆمان بەزل بزانینو لەلای تۆیش پچووكو بێ وەچ بین!.

بیشزانن کە هەموو پەیامێکی پێغەمبەران پاش خۆیان لە پاش ماوەیێ، لە حاڵێکەوە دەگۆڕێ بۆ حاڵێکی تر، بە تایبەتی حاڵی فەرمانڕەواکانیان تەواو دەگۆڕێ،

تەنانەت لە ئەنجامدا دەوڵەتی ئیسلام دەبێ بە پادشایی‌و سەڵتەنەت‌و، ڕەفتاری بەرزی سەردەمی پێغەمبەرایەتی لەناو فەرمانڕەواکاندا بەحاڵ شوێنەواری دەمێنێ. دڵنیام کە بەچاوی خۆتان ئەمەی من دەیڵێم، لە فەرمانڕەواکانی پاش ئێمە دەیبینن! لەپاش ئەمە کە بەتەجرۆبەر ئەزموون لە حاڵی ئێمەو ئەوان بە باشی حاڵی دەبن‌و بە بەراورد ئەمەتان بۆ دەردەکەوێ. (ئەمە دەقی ئەم فەرموودەیەیە لە صەحیحی موسلیمدا لە بەرگی هەژدەدا، لە (کتاب الزهد)دا، لەپەڕە (١٠١ – ١٠٣). هۆی ئەم پەخشکردنەوەیە لێرەدا ئەمەیە: لە سایەی خوداوە هەموو بەرگەکانی (تاج الاصول)و (ریاض الصالحین) لە ژێرچاپ دان‌و لەلای من نەماون‌و لەکاتی خۆیدا بەهەڵە ئەمە نەکراوە. جا هەر ئەوەندە کە تەرجەمەکە چەسپاو پەخش بۆوە خوا یاربێ لە چاپی ئایندەدا خێرو مەندان ئەم فەرموودەیە لێرەوە نەقڵ دەکەنەوە بۆ ناو ریاضەکە.

هەروا ئەم فەرموودەیەیش بەهەڵە چاپ نەبووە لە بەرگی دووی ریاضەکەدا، زنجیرەی (٥١) لاپەڕە (٤٢٣) فەرموودەی (٢٧) کە دەفەرموێ:

ئەبو نەجیح کوڕی عەبەسەی ئەل – سولەمی – {ڕەزای خوای لێبێ} فەرمووی: هەر لە سەردەمی نەزانیدا من دەمزانی کە ئەو خەڵکە سەر لێشێواوو کومڕان‌و، ئەوە دین نییە کە ئەوان وان لە سەری کە بتان دەپەرستن‌و دارو بەرد بە خودا دەزانن.

جا زۆری پێ نەچوو کە بەرگوێم کەوت کەوا لە مەککە پیاوێ پەیدا بووە هەواڵی گەورە گەورە دەدا، جا بەسواری وڵاخەکەم چووم بۆ خزمەتی، کە روانیم پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} خۆی شاردۆتەوەو، هۆزەکەی لێی پڕن‌و بە خوێنی سەری تینوون، لەبەر ئەوە زۆر بە نەزاکەت بە دزکە خۆم گەیاندە خزمەتی، کە لەناو مەککەو لە ماڵێکا خۆی حەشاردابوو.

عەرزیم کرد: تۆ چیت؟ فەرمووی: (من پێغەمبەرم) گوتم: پێغەمبەر چییە؟ فەرمووی: خودا منی ڕەوانە کردووە. گوتم: ئەو پەیامەی کە خودا بە تۆدا ڕەوانەی کردووە قسە لەچی دەکا؟ فەرمووی: پەیامەکەم ئەوەیە: پەیوەندیی خزمایەتی بکەم‌و

سیلەی رەحم بەجێ بهێنمو بتان بشکێنم: یەزدانی پاك بە تاقە خوای هەقی بێ هاوەڵ بزانم. گوتم: باشە هەتا ئێستا کەسێ باوەڕی پێت هێناوە، وە ئەوانەی کە لەڵتنا چ کارەنو کێن؟ فەرمووی: بەڵێ خەڵکم لەگەڵن تێکەڵن، هەیانە ئازادە، هەیانە کۆیلەیە. فەرمووی: ئەو سەردەمە ئەبو بەکرو بیلال {رەزای خوای لێبێ} موسوڵمان بوو بوون.

عەرزیم کرد: دەی باشە منیش دێمە سەردینت، فەرمووی: باشە، بەڵام ئێستا ئەوەت بە ئاشکرا بۆ ناکرێ، نابینی من خۆم حاڵم چۆنە بە دەست ئەو خەڵکەوە؟ بڕۆرەوە بۆ ناوماڵو منالی خۆت، هەرکاتێ بیستت کە من خۆم ئاشکرا کردووە وەرەوە بۆلام، ئیتر منیش رۆیشتمەوە بۆ ناوکەسوکارەکەمو لەوێ مامەوە هەتا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} تەشریفی برد بۆ مەدینە، لەو ماوەیەدا هەر سووسەی هەواڵی ئەوم دەکردو هەر کەسێکم دەدی کە لە مەدینەوە دەهات هەراڵی پێغەمبەرم لێ دەپرسی. هەتا رۆژێ چەن کەسێ لە خەڵکی مەدینە هاتن گوتم: ئەرێ ئەو پیاوەی کە هاتووە بۆ مەدینە چی بەسەرهاتو دەنگوباسی چییە؟ گوتیان: مەردوم زۆر خێرا دەچن بە دەنگیەوەو شوێنی دەکەون، هۆزەکەی ویستبوویان کە بیکوژن، بۆیان نەکوژرابوو، جا منیش چووم بۆ خزمەتی بۆ مەدینەو چوومە خزمەتیو گوتم: ئەی پێغەمبەری خوا! ئایا دەمناسیتەوە یانا؟ فەرمووی: بەڵێ تۆ ئەو پیاوەی کە لە مەککە یەکمان دی. گوتم: دە قوربان! هەندێ لەو زانستە کە خودا فێری تۆی کردووەو من هیچی لێ نازانم فێرم بکە، بفەرموو هەواڵی چۆنیەتیی نوێژم پێ بفەرموو، فەرمووی: نوێژی بەیانی بکە، ئەوجا واز لە نوێژکردن بهێنە هەتا خۆر بە ئەندازەی رمێ لە ئاسۆ بەرز دەبێتەوە، چونکە لەم کاتەدا خۆر لە نێوانی دوو شاخەی شەیتانەوە هەڵ دێ، واتە: لەم کاتەدا شەیتانو دەستەی شەیتان دەکەونە جرتو فرتو زاڵ دەبن، هەر بۆیەکیش لەو دەمەدا بێبڕواکان سوژدەی بۆ دەبنو خۆردە پەرستن! کەواتە: با کوڕنووشی ئێمەو کوڕنووشی ئەوان یەك نەگرن. لەوەدوا نوێژبکە، نوێژی ئەم دەمە فریشتە دێنە دیاریو شایەتی باش بۆ نوێژ خوێن دەدەن، هەتا ئەو دەمەی کە سێبەری رمی داچەقاو بە قنجی لە شوێنی تەختا لە

کەمییەو سێبەرەکەی لەوە کەمترناکا هەر نوێژ بکە، ئەوجا واز لە نوێژ بێنە، چونکە لەم کاتەدا دۆزەخ وەك تەندوور دادەخرێ، جا کاتێ سێبەری لای ئێوارە داهاتو خۆربەدیمەن لەناوەراستی ئاسمان لایدا نوێژی نیوەڕۆ بکە، نوێژی ئەم کاتە فریشتە ئامادەی دەبن‌و شایەتی بۆ نوێژکەر دەدەن، هەتا نوێژی عەصریش دەکەی هەروایە، هیچ نوێژێ لەم ماوەیەدا ناباشی نیە، کە نوێژی عەصرت کرد ئیتر نوێژی تر مەکە تا خۆر ئاوا دەبێ چونکە خۆر لە نێوان دوو شاخە ی شەیتانەوە ئاوا دەبێ، ئەوەتا لەو دەمەدا خۆر پەرستەکان کورنوشی بۆ دەبەن، فەرمووی: جا گوتم: قوربان! ئەی پێغەمبەری خوا!دەی بفەرموو باسی دەسنوێژیشم پێ بفەرموو؟ فەرمووی: هەر کەسێکتان ئاوی دەسنوێژەکەی ئامادە بکا، ئەوجا ئاو لە دەمی‌و لە لووتی رابداو هەنگ بکا، ئیتر هەرچی گوناهی دەموچاوو دەم‌و کونە لووتەکانیەتی هەڵ دەوەرێن‌و بەردەبنە خوارەوە، کاتێ روخساری دەشوا، لەسەر ئەو شێوەیە کە خوا فەرمانی پێکردووە، مەسۆگەر هەرچی گوناهی دەموچاویەتی، لە نووکی ریشیەوە، لەگەڵ ئاوەچۆرەکەدا هەڵ دەوەرن‌و دەکەونە خوارەوە، کاتێ دەستەکانی تا ئانیشکەکانی دەشوا هەرچی گوناهی دەستەکانیەتی لە نووکی پەنجەکانیەوە لەگەڵ ئاوە چۆڕەکەدا هەڵ دەوەرێن، کاتێ سەری تەڕ دەکا هەرچی گوناهی سەریەتی لە نووکی مووەکانیەوە لەگەڵ چۆڕاوگەی ئاوەکەدا دادەکەون! کاتێ هەردوو قاچی هەتا هەردوو قاپەرەقەڵەی دەشوا، هەرچی گوناهی قاچەکانیەتی لە نووکی پەنجەکانیەوە لەگەڵ چۆڕاوگەی ئاوەکەدا هەڵدەوەرێن، جا دوا ئەمە ئەگەر هەڵسایەوە نوێژیشی بەو دەستنوێژە کرد، وە سوپاس‌و ستایشی خوای گەورەی کردو، بەشێوەیی کە هەرشایستەی خوابێ ستایشی جوانی خوای گەورەی کرد، وەدڵی خاڵی کرد لە پەیوەندی لەگەڵ غەیری خوا داوبەتەواوی دڵی لەلای خودا بوو، ئیتر لەپاش ئەو نوێژە وا لە گوناه پاك دەبێتەوە وەك ئەو رۆژەی کە لەدایك دەبێ! جارێ عەمری کوڕی عەبەسە ئەمەی باسکرد بۆ ئەبو ئومامە، کە ئەویش هاوڕێی پێغەمبەربوو، ئەبو ئومامە فەرمووی: ئەی عەمری کوڕی عەبەسە! بزانە ئەم قسەیە تۆ دەیکەی کوێ دەگرێتەوە؟! چۆن لە یەك جێگەداو بەیەك هەڵوێستی ئاوا، بە

٢١٥) دەستەبەریی (الضمان):

بر: تجريد/ ٣ت – ٩١)

پێناسەکەی:

دەستەبەریی واتە: لە ئەستۆگرتن، دەگوترێ: بووە بە دەستەبەری ئەو شتە، واتە: ئەو شتەی گرتۆتە ئەستۆی خۆی. دەستەبەر لە عەرەبیدا پێی دەگوترێ: ضامنو ضمينو كفيلو زعيمو حميل.

سەربەلگەی رەوابوونی دەستەبەریی نامەی خواو سوننەتی پێغەمبەرو یەکگرتنی نەتەوەیە. یەزدانی پاك دەفەرموێ: {وَلِمَن جَاء بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَاْ بِهِ زَعِيمٌ – سورة يوسف – ٧٢/١٢} واتە: جارچییەك جاڕی داو بانگەوازی کرد: ئەی کاروانی! جامە زێڕینە

دەستنوێژێكو دوو ركات نوێژ خودا ئەم هەموو خەلاّتە دەدا بە بەندەو لە گوناه پاکی دەکاتەوە، وەك منداڵی ساوای تازە لەدایك بوو؟! عەمریش فەرمووی: ئەی ئەبوو ئومامە! خۆت دەزانی کە پیرو ئیختیار بوومو ئیسکم ناسك بۆتەوەو ئاکامم نزیك بۆتەوە، دیارە کە لەحاڵی وادا هیچ کارێکم بە درۆ هەڵبەستن بەدەم پێغەمبەرەوە نییە، دەی ئەم فەرموودەیەم نەك جارو دوو جارو سێ جارو چوار جارو پێنج جارو شەش جارو حەوت جار لە پێغەمبەر بیستووە، بەڵکوو لەمەیش زیاتر لێیم بیستووە بۆیە دەیگێڕمەوە، دەنا هەرگیز نەیم دەگێڕایەوە. (موسلیم – رەزای خوای لێبێ – گێڕاویەتەوە).

سوپاس بۆ خودا ئەم دەفتەرەیش تەواو بوو.

وكتبه بخط يده مترجمه: نوری فارس حمه خان حسن.

٢٧/ رەجەب / ١٣١٤ رێکەوتی ١٥/١٢/١٩٩٥

ئاوخۆرەکەی پادشاتان دزیوە، هەر کەسێ بیهێنێتەوە باری وشترێ خەڵەی بە خەڵات دەدەینێ، وە من خۆم دەستەبەری ئەوەم.
پێغەمبەریش {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: (**العارية مؤداة والزعيم غارم**) واتە: خواستەمەنی دەدرێتەوە بە خاوەنی، دەستەبەر (ضامن)یش بژاردنی لەسەرە، هەرکاتێ قەرزارەکە خۆی نەیبوو دەبێ کەفیلەکەی شتەکە ببژێرێ. (ئەبو داوودو تیرمیذی گێڕاویانەتەوە، تیرمیذی بە جوانی داناوە، ئیبنو حببانیش لە صەحیحی خۆیدا گێڕاویەتەوە). لە بوخاریشدا دەفەرموێ: جارێ تەرمێکیان هێنا، یاران فەرموویان: ئەی پێغەمبەری خوا! بفەرموو نوێژی لەسەر بکە، فەرمووی: ئایا ماڵی لە پاش بەجێماوە؟ گوتیان: نەء، فەرمووی: خۆ قەرزی لەسەر نیە؟ گوتیان: با سێ دینار قەرزارە، فەرمووی: دەخۆتان نوێژ لەسەر مردووەکەتان بکەن! ئەبو قەتادە فەرمووی: قوربان نوێژی لەسەر بکە، قەرزەکەی لەسەر من، لە گێڕانەوەی نەسائیدا: ئەبو قەتادە {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: من کەفیلی قەرزەکەی.

مەرجەکەی:

مەرجی دامەزراندنی دەستەبەریی سێ شتە:

یەکەم: ناسینی دەستەبەرو دە ستەبەری بۆ کراو (مضمون لە) چونکە لەکاتی داواکردنەوەی مافدا خەڵکان چونیەك نین، هەیانە سەر راستو مامەڵە خۆشەو، هەیانە سەرچەوتو گیرو قەرز کوێرە، شتی وایش دەبێ بەهۆی جیایی مەبەست، ئەوەیش دەبێ بەهۆی ئەوە کە دەستەبەری بەبێ مەرجی ناسین، ببێ بەهۆی دەستەشکێنی (غەرەر).

دووەم: سامانە دەستەبەرکراوەکە دەبێ مافێکی دامەزراو ثابت) بێ، لەکاتی دەستەبەربوونیدا، کەواتە: ماڵێ کە هێشتا نەبووبێ بە ماڵی خاوەنی دەستەبەربوونی دانامەزرێ، ئەوەیش وەك دەستەبەربوونی ژێواری ژن کە سبەینێ بۆی ببڕێتەوە. (ژیوار: نەفەقە — وەرگێڕ).

سێیەم: دەستەبەرکراو (مضمون)ەکە دەبێ زانراوو مەعلوومبێ، زامنیی شتی نەزانراو دانامەزرێ، وەك ئەوە بە کەسێ بڵێ: ئەوەی کە هەتە لەسەر فیسارەکەس من دەبم بە دەستەبەری هەندێکی، چونکە نەزانراوە ئەو هەندە چەندە. جا هەرکاتێ دەستەبەری (بەپێی مەرجی خۆی) دامەزرا، خاوەن مافەکە بۆی هەیە کە داوای هەقەکەی خۆی لە قەرزارەکە بکا، یا لە دەستەبەرەکە بکا، بۆیە دەڵێین: مافی ئەوەی هەیە کە داوای قەرزەکەی لە قەرزارەکە بکا، چونکە قەرزەکە هێشتا هەروا لەسەر ئەو، بۆیە کاتێ ئەبو قەتادە قەرزی مردووەکەی دایەوە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} پێی فەرموو: ئا ئێستا رزگاری بوو، چونکە ئەگەر هەر بەوەندە گەردنی ئازاد ببوایە کە ئەبو قەتادە بوو بە دەستەبەری، پێغەمبەر لە پاش دانەوەی قەرزەکە ئاوای نەدەفەرموو. بۆیە دەڵێین: مافی ئەوەی هەیە کە داوا لە دەستەبەرەکەیش بکا چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: دەستەبەر بژاردنی لەسەرە. مەزهەبی ئیمامی مالیك دەفەرموێ: کاتێ داوا لە دەستەبەر دەکرێ کە دەستەبەری لە باتی کراو (مضمون عنه) نەتوانا بێ.

مەرجی دەستەبەر ئەوەیە کە شیاوی گەردان بێ، واتە: ئەهل بێ بۆ تەصەڕووف. کەواتە دروست نیە مناڵو شێتو حیجر لەسەر دانراو ببن بە دەستەبەر.

٢١٦) چی کاتێ دەستەبەر بۆی هەیە بگەڕێتەوە بۆ سەر دەستەبەری لەباتی کراو (مضمون عنه):

ئەگەر کەسێ بوو بە دەستەبەری کەسێ، بە ڕەزای خۆی، وە بە ڕەزای خۆشی قەرزەکەی بۆی دایەوە، ئەوە مافی ئەوەی بۆ هەیە کە چەندەی لەباتی ئەو بژاردۆتەوە ئەوەندەی لێ بسێنێتەوە. چونکە ئەو ماڵی خۆی خەرجکردووە بۆ قازانجی ئەو. دیسان بەپێی ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەریش (دروودی خوای لەسەربێ) موسوڵمانان لەسەر مەرجی خۆیانن و هەر مەرجێکی ڕەوا دابنێن دەبێ جێبەجێی بکەن. (د/ت/ح – س/ص) بەڵام ئەگەر دەستەبەریەکەی، یا دانەوەکەی لەسەر فەرمانی قەرزارەکە نەبوو بۆی نیە کە بگەڕێتەوە بۆ سەری، چونکە شتی وا دادەنرێ بە پیاوەتی رووت. جاهەر کاتێ دەستەبەریبۆکراو داوای هەقەکەی لە دەستەبەرکرد، دەستەبەر بۆی هەیە داوا لە دەستەبەری لە باتی کراوبکا، هەتا رزگاری بکا لە دانەوەی قەرزەکە.

٢١٧) دەستەبەریی شتی نەزانراوو شتێ کە هێشتا پێویست نەبووبێ:

(ضمان المجهول وما لم يجب):

دەستەبەریی نەزانراو دانامەزرێ، چونکە شتی وا دەستەشکێنییە واتە: غەرەرە، دەستەشکێنیش لە شەرعا ڕێگەی نادرێ، هەروا دەستەبەربوونی شتێکیش کە هێشتا پێویست نەبووبێ دانامەزرێ، وەك ئەوە زانا ببێ بە دەستەبەری ئەو سەد دینارەی کە لە ئایندەدا دەبێ بە

مـاڵی دانـا لەسـەر کاکـەبرا، چـونکە دەسـتەبەری بـۆ دڵنیـابوونی خـاوەن مافە، کـە مافەکـەی دەسـت دەکەوێتـەوە، کەواتـە: نابـێ لـە پێویسـتبوونی ئەو مافە پێش بکەوێ، هەروەك چۆن شایەتی نابێ لە بینینی شایەتی لە سەردراوەکە پێش بکەوێ. ئەمەیش وەك ئـەم وێنەیـە: پیاوێ بـە کەسـێ بڵێ: لالە ئەحە! ئەمە بفرۆشە بە مامە حەمە مـن دەبم بـە دەسـتەبەری بەهاکـەی. چـونکە ئەمـە دەسـتەبەربوونی بەهایەکـە کـە هێـشتا دانەمەزراوە.

لـەم بابەتـە ئـەم مەسـەلەیە چـەرت دەکـرێ، کـە پێـی دەگـوترێ: (ضمان الـدرك) کـە برێتییـە لـەوە ببـێ بـە دەسـتەبەری فرۆشـیار ئەگـەر فرۆشراوەکە عەیبداربوو، یا ببـێ بـە دەسـتەبەری کڕیـار ئەگـەر بەهاکـە قەڵب بوو، یا نەنگدار بوو.

٢١٨) دەستەبەربوون (کەفالەت):

(بر: تجرید/ ٣ل - ٩١ ز: ٤٤).

دەسـتەبەربوونیش جۆرێکـە لـە دەسـتەبەری، بـەڵام تایبەتـە بـە جەستەی ئادەمیزادەوە. دەشێ کە بۆ بەڵگەسازی بۆن بنـرێ بـەم ئایەتـە پیرۆزەیەوە، کە باسی راسپێری یەعقووب دەکا بۆ کوڕەکانی (درووده خوا لەسەر پێغەمبەرە خۆمان، لەسەر ئەوانیش بێ) کە دەفەرموێ: ﴿لَنْ أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّى تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِّنَ اللّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلاَّ أَن يُحَاطَ بِكُمْ - سـورة یوسـف - ١٢/٦٦﴾ چونکە ئەوەی تیادایە: کە ئەوە لە ئەستۆ بگرن کە ئەو کەسـە ئامادەبکەن لە شوێنی ناوبراودا کـە خزمـەت حـەزرەتی یەعقووبـە (درووده

خواى لەسەربێ) ئەم جۆرە دەستەبەربوونە كاتێ دروستە كە ئەو مافەى وا لەسەر كەفالەتكراوەكە مافى ئادەمیزادبێ، نەك مافى خوابێ، وەك ئەوە تۆڵەى كوشتنەوەى لەسەر بێ، یا دارى حەددى بوختیانى لەسەر بێ، لەم كاتانەدا دروستە دەستەبەربوون بۆ ئامادەكردنى كەسێ كە ئەم تاوانانەى كردبێ، چونكە ئەمە مافێكى چەسپاوەو دەق لە سامان دەچێ. بەلاّم ئەگەر مافەكەى كە لەسەرى بوو مافى خوابوو، وەك دارى حەددى بادەنۆشىو تۆڵەى دزێتىو تۆڵەى داوێنپیسى ئەوە دەستەبەربوونى ئەم جۆرە كەسانە بە جەستە دروست نیە. چونكە ئێمە لە سەرمانە كە ئەم جۆرە شتانە بپۆشینو هەوڵى ئەوە بدەین كە ئەم جۆرە تۆڵەوەرگرتنە بەپێى توانا لە كۆڵ بخەین. جا ئەگەر دەستەبەر شوێنى بە دەستەوەدانى دیاریكرد ئەوە ئەوێ بڕیار دەدرێ، دەنا پێویستە شوێنى بەستنى دەستەبەر بوون واتە: شوێنى عەقدەكە بكرێ بە شوێنى بە دەستەوەدان. جا كاتێ دەستەبەر كەفالەتكراوى لە شوێنى بەدەستەوەداندا، دابەدەستەوە ئیتر لە دەستەبەربوونەكەى رزگارى دەبێ، بەمەجێ لەو جێگەدا پێشگیرێ لە بەدەستەوەدان نەبێ وەك لەو جێگەیەدا زۆردارێ هەبێ بەزۆر كەفالەتكراو ببا، لەكاتى وادا دەستەبەر رزگارى نابێ. بەلاّم ئەگەر رێگرێ وا هەبوو، كە سووچى دەستەبەرى تیانەبوو، ئەوە لەكاتى وادا بەدەستەوەدان لە شوێنى ناوبراودا پێویست نیە، چونكە یەدانى پاك دەفەرموێ: {إلاّ أن يُحَاطَ بِكُمْ} گریمان كەفالەتكراوەكە دیارنەبوو، دەستەبەرەكە خرایە شوێنىو زێندانى كرا، لە حاڵى وادا ناچار ناكرێ كە ئامادەى بكا، چونكە لە ناوزیندانا ئەوەى پێناكرێ، خواى گەورەیش دەفەرموێ: {لاَ يُكَلِّفُ اللّهُ نَفْسًا إِلاَّ وُسْعَهَا – سورة البقرة – ٢٨٦/٢} واتە: خوا داوایێ لە كەسێ ناكا كە لە توانایا نەبێ). ئەگەر

کەفالەت کراوەکە مرد داوای ئەو هەقەی لە سەریەتی لە دەستە بەرەکە ناکرێ، چونکە ئەو دەستەبەری زەلامەکەیە، نەك دەستەبەری ماڵەکەی سەری[1].

٢١٩) باسی هاوبەشی (شەراکەت):

بر: تەجریدم ٢ ل – ١٦٥ ز: ٥٢).

هاوبەشی لە زمانا واتە: تێکلاویی، لە عورفی شەرعا: چەسپانی مافی چەند کەسێکە لەیەکشتا لەسەرشێوەی هەمووانی (شیوع – تێکڕایی). سەر بەلگەی ئەم باسە ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەرە (درودی خوای لەسەربێ) کە دەفەرموێ: خوای گەورە دەفەرموێ: من سێیەمی هەموو دوو کەسێکم کە هاوبەش بن لە شتێکی رەوادا، پیتو فەڕ دەخەمە کارەکەیانەوە، بەمەرجێك ناپاکیو دزی لەیەکتر نەکەن، بەلام هەر کە دەستیان کرد بەگزیو دزی لەیەکتری ئیتر من بەجێیان دەهێلم. (ئەبو داوودو حاکم گێڕاویانەتەوە). دیارە مەبەست ئەوەیە کە پیتو فەڕی سامانەکەیان دەچێت بەحەوادا.

---

(١) لێرەدا هەڵەیەکی نووسیار – سەهوی قەڵەم – لە عیبارەتی کفایة الأخیارەکەدا هەیە، دانەری فیقهولمیەسەکەیش بەبێ راست کردنەوە بەسەریدا رۆیشتووە، بەپێی موغنیو شەریعەتی ئیسلام هەڵەکەم راست کردەوە. چونکە خۆی (لومات المکفول)وە، نەك وەك نووسراوە (لومات المکفول لە).

– وەرگێڕ –

٢٢٠) جۆرەکانی هاوبەشی:

هاوبەشی دوو جۆری هەیە:

یەکەم: هاوبەشایەتییە بەلەش (شەریکایەتییە بە لەش)، ئەم جۆرەیان پووچ و بەتاڵە، ئەمەش وەك هاوبەشایەتیی دارتاش و ئاسنگەرو حەماڵ و کۆڵکێش و پیشە گەرانی تر، کە لەناو خۆیانا لەسەر ئەوە رێك بکەون کە هەموویان ئیش بکەن و دەستکەوتەکەیان هاوبەش بێ لە نێوانیاندا، خوا کاسپییەکەیان ئەوەندەی یەکبێ، یاکەم و زیادی هەبێ، وە پیشەکەیان یەك جۆربێ وەك دوو دارتاش، یا دوو ئاسنگەر، یا چەند جۆرێ بێ وەك بەرگدروو، لەگەڵ بەرگچندا، هۆی پووچی ئەم جۆرەیش ئەوەیە کە هەر کەسەیان بگری، بەلەش و بەکارو بە دەسکەوت، جیایە لەوی تریان، کەواتە: دەبێ هەرکەسێ قازانجی خۆی هەر بۆ خۆی بێ، نەك بۆ کەسێکی تر، دەنا کارەکە سەر دەکێشێ بۆ کێشەو بەرە لە نێوانیانداو لەسەر قەبلاندنی پشك لە قازانجا رێك ناکەون. ئەوەندە هەیە ئیمامی مالیك رێگەی هاوبەشایەتی بە لەشی داوە بەمەرجێ پیشەکەیان یەك بێ، ئیمامی ئەبو حەنیفەش بەبێ قەیدو بەند ئەم جۆرە هاوبەشییە بە دروست دەزانێ.

جۆری دووەم: هاوبەشایەتی جڵەوە (شَراكة القَنَان)، بۆیەیش وای پێ دەگوترێ چونکە هەردوو هاوبەشەکە بۆ ئەم شتانە چون یەکن: بۆ هەڵوەشاندنەوەو تەصەرووف کردن و دەستکەوتنی قازانج بەپێی ئەندازەی ماڵەکە، دەق وەك چۆن هەردوو لای دەستەجڵەوی ولاخ وەك یەکن بۆ جڵەوکێشیی ولاخەکە (دەستە جڵەوی لغاو مەبەستە کە دوولای

هەیە – وەرگێڕ) ئەم جۆرەیان دروستە، بەپێی فەرموودەکەی لە سەرەتای باسەکەوە رابورد، یەکگرتنیش هەیە لەسەر دروست بوونی.

مەرجەکانی:

یەکەم مەرج: ئەوەیە هاوبەشییەکە لە ماڵێکی نەخت (نەقد)دا، یا وێنەدار (مثلی) دابێ. چونکە وێنەدار کە لەگەڵ (توخم - جنس)ی خۆیدا تێکەل بوو ئیتر لەیەك جیاناکرێنەوە، رێك وەك پارەی نەختی لێ دێ، ماڵی وێنەدار (کە هاوبەشایەتی تیادا دروستە) وەك گەنمو جۆو رۆنو ئەم جۆرە شتانە، پارەی نەخت لە بەرچاوترین نموونەی ماڵی وێنەدارە، بەڵام لەماڵی نرخ بۆ دانراودا، کەپێی دەگوترێ: ماڵی (متقوم) وەك زەویو زارو خانوبەرە، هاوبەشایەتی دانامەزرێ، چونکە تێکەل بوونێکی وا کەببی بەهۆی ئەوە ماڵەکان فەرقیان نەخرێ، شتی وا هۆشو ئەقڵ نایگرێ،

دووەم مەرج: ئەوەیە کە لەیەك توخمو جۆربن، وە لەصیفەتو نیشانەیشدا هەر یەکبن، وەك گەنم لەگەڵ گەنمدا، جۆ لەگەڵ جۆدا، ساخ لەگەڵ ساخدا، شکاو لەگەڵ شاکاودا، دەنا دانامەزرێ چونکە لە حاڵی وادا بەئاسانی جوێ دەکرێنەوە، سروشتی هاوبەشیش ئەوە دەخوازێ کە دوو ماڵەکە لەیەك جیانەکرێنەوە، چونکە ئەگەر فەوتانێ روویدا، سوور دەزانرا کە ئەو فەوتاوە ماڵی یەکێ لە دوو هاوبەشەکەیە، ئیتر کابرای ماڵ فەوتاو بەچی هەقێ دەبێ بە هاوبەش لە ماڵی هاوبەشەکەیدا، کەفرێ ئەوی پێوە نیە.

سێیەم مەرج: ئەوەیە دەبێ ماڵەکان وەها ئامێتە بکرێن کە بەهیچ جۆرێ فەرق نەخرێن‌و لە یەك جیانەکرێنەوە، ئەمە بۆ ماڵێکە کە لە بنچینەدا جیا بن، دەنا ماڵێ کە لە بنچینەدا تێکەڵ بن وەك چەند کەسێ بە تێکەڵی شتێ بکڕن، یا ماڵێ بە کەلەپوور بگاتەوە پێیان، ئەوە بۆ مەبەستی جیانەبوونەوە ئەم ئەندازەیە بەسەو دەتوانن لە سامانی وادا هاوبەشی ئەنجام بدەن.

چوارەم مەرج: ئەوەیە کە هاوبەشەکان هەموویان ڕێگەی گەردان‌و تەصەڕوفیان پێبدرێ. ئەوەندە هەیە تەصەڕوفی هاوبەش وەك تەصەڕوفی جێدار (وەکیل) وایە، گەرەکە بەرژەوەندی هاوبەشایەتی ڕەچاو بکرێ، کەواتە مامەڵە بەقەرز، یا بەزەرەر، یا سەفەرکرن بەوماڵەوە بەبێ ڕێگەدانی هەموو هاوبەشەکان دروست نیە.

پێنجەم مەرج: کاتێ هاوبەشەکان مامەڵەیان کردو قازانج پەیدا بوو، دەبێ ئەو قازانجە دابەشبکرێ لە نێوانیانا بەپێی ئەندازەی سەرمایەکەیان، خواە هاوبەشەکان ئەوەندەی یەك ئیشیان کردبێ یانە. چونکە ئەگەر برێ لە قازانجەکە بخەینە بری ئیشکردن، ئەوە مامەڵەی هاوبەشی تێکەڵ‌و پێکەڵ دەبێ لەگەڵ مامەڵەی قازانج بە هاوبەشی، کەپێی دەگوترێ (قیراض) ئەمەیش قەدەغەیە. دەی ئەگەر مەرجی ئەوەیان کرد کە قازانج بەپێی ماڵەکەیان نەبێ، یا زیان بەپێی ماڵەکەیان نەبێ، ئەوە هاوبەشییەکەیان بەتاڵە. وەك گوتمان هاوبەشایەتی گرێدانێکی دروستە، هەرکام لە هاوبەشەکان مافی ئەوەیان هەیە هاوبەشییەکە هەڵوەشێنێتەوە، هەرکاتێ ئارەزوو بکا، چونکە

هاوبەشی عەقدی ئیرفاقە، کەواتە: وەك جێداریو وەکالەت دروستە، هەروا مافی ئەوەی هەیە کە هاوبەشەکەی لە کاربخاو عەزڵی بکا، هاوبەشی هەڵ دەوەشێتەوە بە مردن، یا بەشێتی یا بەبێ هۆشیی هەموویان، یا هەندێکیان. بزانن دەستی هاوبەش لە سەرسامانی هاوبەشەکەی دەستی ئەمانەتو دەستپاکییە.

٢٢١) هاوبەشی لە پشكو سەنەداتا:

ئەم جۆرە هاوبەشییە یا لە چەند پشکێکدایە، یا لەچەند سەنەدێکدایە،

جۆری یەکەم دروستە، چونکە قازانجو زیان لەم جۆرەدا بەپێی ئەندازەی ماڵەکانە، هەرکەسەیان، بەشی خۆی لە قازانج وەردەگرێ هەروا بەشە زیانی خۆشی قەبووڵ دەکا.

بەلاّم جۆری دووەم: کە برێتییە لە هاوبەشی لە سەنەداتا دروست نیە، چونکە بنچینەکەی لەسەر ئەوەیە: کە خاوەن کومپیالەکە هەر لەسەر کومپیالەکەی خۆیەتیو لە هەموو حالێکا مامەڵەکەی خۆی بە تەواوی دەوێتەوە، لە هەمان کاتدا قازانجی بڕیاردراوی خۆشی لەکاتی دیاریکراوی خۆیدا دەوێ، بەپێی کورتیو درێژیی مەودای دیاریکراو، ئیتر هەقی نیە بەسەر ئەوەوە کە ئەو کومپانییە قازانج دەکا یا زیان، دەی شتی وایش هەق سوودەو بەر ئەو یاسایە دەکەوێ کە دەڵێ: هەر قەرزێ قازانج بگەیەنێ بە خاوەن قەرزەکە ئەوە دادەنرێ بەسوو (ربا).

٢٢٢) باسی جێداریی، (واته وەکالەت):

بڕ: تەجرید/ ٣/ ل ٩٣ ز: ٤٥).

جێداریی لە زمانا بەوە دەگوترێ کە کاری خۆت بسپێری بە کەسێ تا ئاگاداری‌و چاودێری بکا، ئەم ئایەتە بەم واتەیە کە دەفەرموێ: {حَسْبُنَا اللّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ – سورة آل عمران – ١٧٣/٣} واتە: بەس خودامان بەسەو خۆی پشت‌و پەناو ئاگاداری چاکە. لە عورفی شەرعیشدا ئەوەیە: کەسێ لە ماوەی ژیانیدا ئیشێ بداتە دەستی کەسێکی تر لە جیاتی ئەو بیکا لە ماوەی ژیانیدا، دەبێ ئیشەکە لەوانەبێ کە جێدار بتوانێ جێبەجێی بکا. سەر بەڵگەی جێداریی ئەم ئایەتەیە: {فَابْعَثُوا أَحَدَكُم بِوَرِقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ – سورة الكهف – ١٩/١٨} واتە: یەکێ لە خۆتان بەم پارەی زیوینەتانەوە بنێرن بۆ ناوشار هەتا خۆراکتان بۆ بکڕێ. تا کۆتایی ئایەتەکە، هەروا ئەو فەرموودەیەشە، کە عەمری کوڕی ئومەییەی ئەل‌صەخری دەیگێڕێتەوە، کە پێغەمبەر (دروودی خوای لەسەربێ) کردی بە جێدار (وەکیل)ی خۆی هەتا قەبووڵی نیکاحی ئوممو حەبیبەی کچی ئەبو سوفیانی بۆ بکا، وە بەڵگەی تریش لەم بابەتە هەیە، یەکێ لەوانە یەکدەنگی‌و یەکگرتن‌و ئیجماعی موسوڵمانانە لەسەر دروستبوونی جێداریی.

مەرجەکانی:

مەرجی جێدارگر (موکل) ئەوەیە کە تەصەڕووفی خۆی دروست بێ لەو ئیشەدا کە جێداری بۆ دەگرێ، بەهۆی ئەوەوە کە بەخودی خۆی خاوەن ماڵ بێ، یاخود بەهۆی هەقداری (ویلایەت)ی شەرعییەوە بە

سەرماڵی منداڵی خۆیەوە وەك باوكو باپیر، كەواتە: دروست نیە منداڵو شێتو نەفام بەبێ فەرمانی هەقداریان جیدار بگرن لە هیچ سەودایەكا، هەروا بۆ كەسێ لە ئیحرامدا بێ دروست نیە جێدار بگرێ، ژنی بۆ مارە بكا، یا كچی بۆبدا بەشوو لەكاتی ئیحرامەكەدا، مەرجی جێداریش ئەوەیە كە بتوانێ بە خودی خۆی ئەو ئیشە ئەنجامبدا كە تیایدا گراوە بە جێدار، كەواتە: دروست نیە منداڵو شێتو نەفامو حیجر لەسەر دانراو بكرێن بە جێدار، یاسای كۆگر (ضابطە) لەم بارەیەوە ئاوایە: هەرچی مرۆڤ بۆ خۆی دروست بێ تەصەڕوفی تیادا بكا، دروستە بۆشی كەلەو كارەدا ببێ بە جێدار، یا بە جێدارگر. مەرجی ئیشە جێدار تیاگیراوەكەیش – كە پێی دەگوترێ مووەككەلوفیهی – چەند شتێكە:

یەكەم: ئەوەیە كە ئەو شتەی كە جێداری تیا دەگرێ لە ژێر تەصەڕوفی جێدار گرەكەدابێ،

دووەم: ئەوەیە ئەو ئیشە قابیل بێ بۆ ئەوە جینشینی تیادا بگیرێ. كەواتە: دروست نیە جێدارگرتن بۆ بەندە گییەك (عبادتێك) كە بە لەشبكرێ، واتە: پەرستش بە لەش، یا عیبادەتی بەدەنی، وەك نوێژو ڕۆژوو شتی تری وا، چونكە مەبەست لەم جۆرە پەرستشە ئەزموونو تافیكردنەوەیە، شتی وایش دەبێ بەندەخۆی پێی هەڵسێ، بەكردنی كەسێكی تر نایەتەجێ، بەڵام دروستە جێدار گرتن لە حەجدا بۆ كەسێ خۆی پەكی كەوتبێ، یا بۆ سەربڕینی ئاژەڵی قوربانیو حەوتم، هەروا دروستە وەكیلگرتن لە زەكاتدانو زەكات وەرگرتندا، هەروا لە گرتنی ڕۆژووی كەفارەتدا، چونكە ئەم چەند مەسەلەیە دەق هەیە لە سەیارن كە دروستە جێداریان بۆ بگیرێ.

سێیەم: ئەوەیە ئەو ئیشە لە هەندێ رووەوە زانراوبێ (واتە: مەعلوومبێ) چونکە جێداری لە شتی نەزانراودا دانامەزرێ.

بڕیاری جێداری: حوکمی وەکالەت:

جێدارییی کارێکی ئیختیاریو خۆسەرپشکییە لە هەردوو لاوە. کەواتە: هەموو کاتێ هەردوولا (واتە: جێدارو جێدارگر) بۆیان هەیە جێداری هەڵوەشێننەوە، چونکە هەر کەسەیان قازانجی خۆیان بە باشی دەزانن‌و خۆیان سەرپشکن لە پاراستنی بەرژەوەندی خۆیاندا کەواتە: ناچار ناکرێن کە بەپێچەوانەی حەزو مەبەستی رەوای خۆیانەوە کار بکەن، دەنا تووشی زیانێکی ئاشکرا دەبن، یاسای شەرعیش کە سەرچاوەی لە سوننەتی حەزرەت هەلگرتووە دەفەرموێ: (نە زیان نە وەڵامی زیان بە زیان!).

گرێدانی جێداری (واتە: عەقدی وەکالەت) بە مردنی یەکێکیان تێك دەچێ‌و هەڵ دەوەشێتەوە، چونکە گرێدانە دروستەکان، کە لەعورفی شەرعدا پێیان دەگوترێ (العقود الجائزه) هەموویان ئەمە حاڵیانە، جا هەر کاتێ لایێ لە دوو لای گرێدانەکە ئەهلییەتی تەصەڕوفو شیاویی گەردان پێکردنی نەما، خوای بەهۆی مردنەوەبێ، یا بەهۆی هەرشتێکی ترەوەبێ، ئیتر ئەو گرێدانە تێك دەچێ، کەواتە: جێدارییی (واتە: وەکالەت) هەڵ دەوەشێتەوە بەشێتبوونی یەکێ لە دوولایەنی گرێدانەکە، کە بریتین لە جێدارو لە جێدارگر، هەروا بەوەیش تێك دەچێ کە ماڵەکەی جێدارییی تیا گیراوە لە موڵکی جێدارگر دەربچێ‌و ببێ بەهینی لایەنێکی تر، وەك ئەوە بیفرۆشێ، یا بیکا بە وەقف.

جێدار ئەمینداره:

جێدار دادەنرێ بە ئەمیندار لەو شتەدا کە تیادا کراوە بە جێدار. کەواتە: هەروەك چۆن ئەمیندار نابێ بە دەستەبەری ماڵی سپاردە، جێداریش نابێ بە دەستەبەری ماڵەکە، ئەگەر بەبێ کەمتەرخەمی جێدار ماڵەکە فەوتا، چونکە جێدارگر ئەوی کردووە بە ئەمینداری خۆی، ئەمینداریش دەستەبەر نیە، لە بابەت فەوتانی ماڵەکەیشەوە قسەی جێدار دەخوات، هەروا لە بابەت ئەوەیشەوە کە بڵێ: ماڵەکەم داوەتەوە بە خاوەنی!.

ئەمانە نموونەن بۆ کەمتەرخەمی: ماڵەکە بفرۆشێو بەر لەوەرگرتنی بەهاکەی بیداتە دەست کڕیار، یا بەبێ ڕێگەپێدان شتەکە بەکار بهێنێ، یا لە جێگەی نائەمیندا دایبنێ، کە حیرزی میسل نەبێ واتە: جێگەی پاراستنی ئاسایی وێنەی خۆی نەبێ.

کڕین و فرۆشتنی جێدار:

کەسێ جێداری کەسێ بێ بۆ فرۆشتنی ماڵ، جێدارییەکەی بێ بەندو مەرج بێ، دروست نیە بۆی کەماڵ بفرۆشێ بە غەیری پارەی نەختینەی ئەو وڵاتە، یا بەقەرز، یا بەزەرەری زۆر (واتە: بەغوبنی فاحیش) زەرەری زۆر ئەوەیە کە ئەو جۆرە زیانە لەبەر ئەوەی زیانێکی قورسی ناقۆڵایە، بە زۆری لە تواناادا نیە. بۆیە دەڵێین دەبێ ئاوا بیفرۆشێ، چونکە عورف ئەوە دەگەیەنێ، دەی هەرشتێکیش کە عورف بەڵگە بێ، با بەگوتنیش نە گوترێ، دەلالەتی عورف لەسەری، لە جێگەی

گوتنیەتی بەدەم! ئایا نابینی هەرکاتێ کڕیارو فرۆشیار گرێدانێکی بێ مەرج و بەندیان ئەنجامدا دەبڕدرێ بەسەر بەهای نەختو نەختی (نەقدی) ئەو ولاتەدا.

(فرۆشتن بە بە جێدار خۆیو بڕیاردان (اقرار) لەسەر ئەو کەسەی کردوویەتی بە جێداری خۆی):

دروست نیە بۆ ئەو کەسەی کە کراوە بە جێدار بۆ فرۆشتنی مالێ، ئەو مالە بفرۆشێ بەخۆی، یا بەمندالی نا بالغی خۆی، لەبەر ئەم دوو هۆیە.

یەکەم: بەپێی عورفو باوی پەسەندی ناو کۆمەڵ، جێدار مافی ئەوەی نیە ئەو شتە بکڕێ بۆ خۆی.

دووەم: هەموو کەسێ بە سروشت حەزدەکا شت بە هەرزان بکڕێ بۆ خۆی، ئەمەیش بە پێچەوانەی مەبەستی جێدارگرە، چونکە ئەو دەیەوێ بەو پەڕی قازانجەوە مالەکەی بفرۆشێ، دەی ئەم دوو مەبەستو ئارەزووەیش دژی یەکترن، بەهیچ جۆرێ یەك ناگرن. ئیقرارکردنیش لەسەر جێدارگرەکەی لەبەر ئەوە دانامەزرێ، چونکە شتی وا ئیقرارە بە شتێ کەهی ئەو نیە، مالی خەلکیش بە بڕیاردانی غەیری خاوەنەکەی نابێ بەهی کەس، لە ئیقراریشدا کڕینو فرۆشتن لەم بارەیەوە یەکسانن و بڕیاردانی جێدار لەسەر جێدارگر لە هیچیاندا بایەخی نیە.

٢٢٣) باسی پێلێنان (اقرار):

پێ لێنان له زمانی عەرەبدا پێی دەگوترێ ئیقرار، ئیقراریش واته: دیان پیادانان و چەسپاندن و بڕیار له سەردان، له شەرعی شەریفیشدا بریتییە لەوە کەسێ پێ لە مافی کەسێکی تر بنێ و ددانی پیابنێ کە ئەو هەقە لە سەریەتی. سەربەڵگە لەم بابەتەدا نامەی خواو ڕێبازی ڕەهبەرو یەکگرتنی نەتەوەی ئیسلامە. زاتی پاك و پیرۆز دەفەرموێ: {كُونُواْ قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ شُهَدَاء لِلّهِ وَلَوْ عَلَى أَنفُسِكُمْ – سورة النساء – ١٣٥/٤} واتە: ئەی کۆمەڵی بڕواداران! زۆر بە باشی پابەندی ڕەفتارکردن بە عەدالەت بن، کە بریتییە لەوە بە موو لە حەق لانەدەن، هەموو کاتێ شایەتی حەق بدەن، ساخ لەبەر ڕەزای خودا، تەنانەت ئەگەر شایەتی لە خۆشتان بدەن دەبێ شایەتی حەق بدەن. دەی شایەتی لە خۆدان بریتییە لە پێلێنان و ددانان بەو هەقەی کەوا لەسەرت. لە ڕێبازی ڕەهبەریشدا دەفەرموێ: پیاوێ چوو بۆ خزمەتی حەزرەت پرسیاری هەبوو، بەشێ لە وەڵامەکەی پێغەمبەر (درودی خوای لەسەربێ) لەو مەسەلەیەدا ئەمەبوو: کوڕەکەت سەد داری حەددی لێ دەدرێ و ساڵێکیش دوور دەخرێتەوەو ڕەهەنەدەکرێ. ئەی ئونەیس! تۆیش هەڵسە بڕۆ بۆلای ژنەکەی ئەم پیاوە کە دەڵێن لەگەڵ کوڕی ئەم پیاوەی تردا داوێن پیسیان کردووە، ئەگەر هاتوو چووە ژێری و دانینا بە ئیشەکەداو پێی لە تاوانی خۆی نا ئەوا بەردەبارانی بکە. (ئەم فەرموودەیە بە دوورو درێژی شەیخان گێڕاویانەتەوە) ئەمانە بەڵگەی نەقڵی بوون بۆ باسەکە، بەڵگەی عەقڵیش لەسەری هەیە کە ئەمەیە: لە

شوێنێ شایەتیدان لەسەر پێلێنان دروست بێ، دەبێ پێلێنان خۆی باشتر دروست بێ[1].

بەشەکانی پێلێنان:

پێلێنـان دوو چەشـنی هەیـە یەکـەمیان ئەوەیـە کـە ددان بنـێ بەوەدا کە حەقێکی خوای لەسـەرە، وەك بچێتە ژێر ئـەوە کـە شایـستەی داری حەددە، لەبەر ئـەوە کـە داوێنپیـسی کـردووە، یـا بـادەی نۆشـیوە، یـا دزی کردووەو شایستەی تۆڵەی دزییە. لـەم چەشـنەیانا ئەگـەر لـە پـێش تۆڵـە لێوەرگرتنـدا پەشـیمان بـۆوە ئـەوە پەشـیمانبوونەوەکەی دروسـتەو تۆڵـەو سـزاکەی لـە کـۆڵ دەکـەوێ، بـەپێی ئـەم فەرموودەیـەی پێغەمبـەر (درودی خوای لەسەربێ): هەتا بۆتان دەکرێ، ئەگەر بەکۆلکە مەهانەیەکیش بووە، یـا بـەبۆرە گۆمانێـك بـووە حـەددی شـەرعی، هـەر حـەددێ بـێ، لـە کـۆڵ موسـوڵمانان بکەنـەوە. دەی پەشـیمانبوونەوەی لـە پێلێنـان دادەنـرێ بـە شـوبهەو گومـانکردن لـە راسـتیی پێلێنانەکـەی، چـونکە هـەڵ دەگـرێ پێلێنانەکـەی درۆبـێو پەشـیمانبوونەوەکەی راسـتبێ. بـەپێی ئـەم فەرموودەیەی تـریش: مـاعیز هاتـە خزمـەتی حـەزرەت (درودی خوای لەسەربێ) عەرزیکرد: کە داوێنپیسیی کـردووە، پێغەمبـەر (درودی خوای لەسەربێ) وەڵامـی نەدایـەوە. فەرموودەکـە درێـژە، لـە دواییـدا پێغەمبـەر (درودی خوای لەسەربێ) ویـستی کـە بیانووی بـۆ بدۆزێتـەوەو واز لـەو قـسانە بهێنـێ کـە دەیـانکا، لەبەر ئەوە پێی فەرموو: ئەوە شێت بووی؟ لە گێڕانەوەیەکا: رەنگە هـەر ماچت کردبێ، یا نوقوڕچت لێگرتبێ یا تەماشایت کردبێ؟ دەی بە پێـی ئـەم فەرموودەیـە ئەگـەر پەشیمان بوونـەوە لـە قـسەی خـۆی لـە پـاش

پێلێنان سوودی نەبوایە، پێغەمبەر {درووودی خوای لەسەربێ} بەبێ هوودە چۆن ڕێگەی بۆ خۆش دەکرد، هەتا لەفظ بگۆڕێو لە تۆڵەکە خۆی ڕزگار بکا! وەلێ بزانن پەشیمان بوونەوە لە پێلێنان لە دزێتی سوودەکەی ئەوەیە دەست بڕین لە کۆڵ دەخا کە مافی خوایە، بەڵام گەڕانەوەی ماڵەکە بۆ خاوەنی لە کۆڵ ناخا، چونکە ئەویان مافی مرۆڤە، حەقی ئادەمییە.

چەشنی دووەمی پێلێنان: پێلێنانە لە مافی ئادەمیزادێ بەسەر پێلێنەرەوە، لەم جۆرەیانا لەپاش پێلێنان پەشیمان بوونەوە لێی بێهوودەیەو سوودی نیە، وەك پێلێنان لە بوختانکردنو شتی وا، جیاوازی نێوانی ئەم دوو مافە بەمەیە: مافی خوا لەسەر بناغەی چاو لێپۆشی دامەزراوە، بە پێچەوانەی مافی ئادەمییەوە، چونکە ئەم بناغەکەی لەسەر گیریو ڕژدییە، خەڵك سوورن لەسەر مافی خۆیان.

مەرجەکانی پێلێنان:

پێلێنان بەم چوار مەرجە دادەمەزرێ:

یەکەم: ڕەسیدەبوون، واتە: باڵقبوون.

دووەم: هۆش، بەم پێیە پێلێنانی منداڵو شێت دانامەزرێ، چونکە مافی تەصەڕوفیان نیە، کەسێکیش بوورابێتەوە یا بەهۆی مەهانەیەکی ڕەواوە هۆشی نەمابێ لە ڕیزی شێت دادەنرێ.

سێیەم: دەبێ پێلێنان بە ئارەزووی پێلێنەر خۆی بێ، نەك بە زۆرە ملێ بێ، کەواتە پێلێنانی زۆرلێکراو دانامەزرێ، چونکە لە شوێنی پێلێنان لە کفرو کفرکردن لە ژێر زەبری زۆرلێکردندا دانەمەزرێو

بایەخی نەبێ، بە مەرجێ لە دڵەوە باوەڕی دامەزراوبێ، ئیتر چۆن پێلێنان لەشتی تر، کە لە کفرکردن بێ گرنگی ترە، دادەمەزرێ.

چوارەم: فامیدەیی (روشد) ئەگەر پێلێنانەکە لەسەر ماڵ بوو، ئەوە پێلێنانی نەفام (سەفیە) لەماڵ دانامەزرێ، دەنا حیجر نانەسەر سوودی نامێنێ. ئەمە بەپێی رواڵەتی بڕیاری شەرع وایە، کە پێلێنانی حیجر لەسەر دانراو، بە ظاهیری شەرع، دانامەزرێ دەنا لەلای خوا بەرپرسیارە، ئەگەر لەراستیا پێلێنانەکەی تەواو بوو ئەوە لەسەریەتی کە حیجرەکەی لەسەر نەما ئەو مافە جێبەجێ بکا. وەکی تر ئەم جۆرە پێلێنانەی لێ وەردەگیرێ: پێلێنان لە شیاوی بۆ حەددی شەرعی، یا پێلێنان لە تەلاقو ژن خولعکردنو ظیهارکردن لەگەڵ ژندا، چونکە ئەم جۆرە شتە پەیوەندی بە سامانەوە نیە، هەروا بڕیاری پێلێنانی کەسێ حیجری لەسەربێ لە عیباداتدا وەك بڕیاری فامیدە (رەشید) وایە دادەمەزرێ.

پێلێنان لە شتی نامەعلووم:

پێلێنان لەشتی دیارینەکراو (مەجهوول) دادەمەزرێ، بۆ روونکردنەوەی ئەو شتە قسەی پێلێنەر وەردەگیرێ، وە بەهەرچی مانای لێبداتەوە، بە مەرجێ دابنرێ بەماڵ (هەر چەندە کەمیشبێ) لێی قەبووڵ دەکرێ، هەروا ئەگەر مەعنایشی لێبداتەوە بەشتێکی پیسی وا کە لە چەشنی ماڵ نەبێ، بەڵام راگرتنی دروستبێ، وەك سەگی پاس یا وەك تەپاڵەو پەین، چونکە ئەم جۆرە شتانەیش بردنیان بە بەلاش دروست نیە بەڵام قوبووڵ ناکرێ کە واتای لێ بداتەوە بەشتێکی پیسی وا

که راگرتنی دروست نەبێ، وەك بەرازو سەگی بێ سوود، كه بەكەڵكی راووپاسكردن نەیەت، گوتراویشە: ئەم روونكردنەوەی دواوەیشی لێ وەردەگیرێ، چونكه بەرازو سەگی بێ سوودیش بەشت حلێبن.

چەرتكردن له پێلێنان:

دروسته جیاكردنەوەو چەرتكردن لەو شتەی كه پێی لێناوە، هەروا چەرتكردن (واتە: ئیستیسنا) له غەیری پێلێنانیشدا دروستە، چونكه چەرتكردن له قورئانو له زماندا زۆر رووی داوە، جا ئەگەر چەرتكردنەكه بەوشەی پیرۆزی (ان شاء الله) بێ ئەوە بەوە نابێ بە پێلێنەر، وەك ئەوە بڵێ: خوا حەزكا سەد دیناری فیسارەكەسم لەسەرە چونكه ئەمە پێلێنانی تەواو نیە، سەرەڕای ئەوەیش ئەم جۆرە گوتەیە پێویستكردنی شته له ئایندەدا، پێلێنانیش هەواڵدانه له كارێكی رابووردوو، كەواتە ئەم دوو شته به پێچەوانەی یەكترەوەنو یەك ناگرن. هەموو كاتێ بناغەی كاریش لەسەر ئەوەیه كه ئەستۆ خاڵییه له مافی ئەمو ئەو هەتا بەڵگە راست دەكرێتەوە. مەرجی چەرتكردنیش ئەوەیه كه بلكێ (واته متصل بێ) به پێلێنانەكەوە، بەپێی عادەت، كەواتە بەینكەوتن بەهۆی ئەم شتانەوە زیانی نیە: به راوەستانی هەناسەدانو بەگرتنی زمان، كه كابرا زمان بگرێو قسەی به ئاسانی بۆ نەكرێ، یا زمانی تەتەڵە بكا، یا بەباشی گۆنەكا، یا بەهۆی كۆكەو پژمەوە بەینی بكەوێ، پێلێنان لەكاتی ساخیو لەكاتی نەخۆشیدا چۆنیەكه لەكاتی تەندروستیدا دامەزرانەكەی دیارەو ئاشكرایەو بەڵگەی رۆشنی لەسەرە، لەكاتی نەخۆشیشدا دەڵێین: ئەگەر پێلێنانەكەی قازانجی بیانی تیادا بوو،

ئـەوە وەك كـاتی لـەش سـاغی دادەمـەزرێ، بـۆ بەرژەوەنـدی كەلـەپوور گربوو، ئەویش هەردادەمەزرێ، چونكە ئەگـەر لـەكاتی وادا درۆزنـیش واز لە درۆ دێنیو قسەی راست دەكـا، بـەدكاریش تەوبـە دەكـاو دەگەڕێتـەوەو لایەنی حەق دەگرێ، ئیتر چۆن ئـەم كـابرای پێلێنـەرە لـەم كاتـە ناسـكەدا ناهەقی دەكا؟ هەیشە دەڵێ: پێلێنانی كاتی نەخۆشـی دانامـەزرێ، چـونكە رێی تێ دەچێ كە مەبەستی بێ بەشكردنی هەندێ لـە كەلەپووربـەرەكان بێ!.

۲۲٤) باسی خواستەمەنی (عاریە):

لـە زمانـدا برێتییـە لـەوە كـە بەبـەلاش كەسـێ ببـێ بـە خـاوەنی قازانجێ، لە شەرعدا برێتییە لە گرێـدانێ كـە دەبـێ بـەهۆی ئـەوە كەسـێ سوود لە شتێكی حـەڵاڵ وەربگـرێ بـۆ ماوەیـێ، بـە مـەرجێ شـتەكە وەك خۆی بمێنێ، وە لەكاتی پێویستدا شتەكە بداتەوە بە خاوەنی!.

سەربەڵگەكەی ئەم ئایەتەیە: (**ويمنعون الماعون**) مەبەست لەم ئایەتە هەڕەشەكردنە لەو كەسانە كە ئەو جـۆرە شـتانە لـە دەرو دراوسـێ قەدەغە دەكەن، كـە بـووە بـە بـاو دەرو دراوسـێ ئـەو جـۆرە شـتانە لـەناو خۆیاندا لەیـەكتری دەخـوازن بـۆ ماوەیـێ. لـە رێبـازی رەهبەریشدا هەیـە دەفەرموێ: لە رۆژی غەزای خەیبەردا پێغەمبەری خـوا (دروودی خوای لەسەربێ) زریەیەكی خواست لە صـەفوانی كـوڕی ئومەییـە، كەچـی صـەفوان گـوتی: ئـەوە لـێم زەوت دەكـەی ئـەی موحەممـەد؟ فـەرمووی: نـەخێر مـن چـۆن شت زەوت دەكەم، بەڵكوو بـە خواسـتەمەنی وەری دەگـرم، دەستەبەریـشی

دەکەم کە وەك خۆی بیگێڕمەوە بۆت. (ئەبو داوودو نەسائیو حاکم گێڕاویانەتەوە). ئیبنو صەبباغ یەك دەنگیو یەکگرتنی لەسەر ئەوە: کە خواستەمەنی سونەتە راگوێز (نەقڵ) کردووە.

مەرجەکانی دامەزرانی:

خواستن بەم مەرجانە دادەمەزرێ:

یەکەم: ئەوەیە کە ماڵ لێ خوازراو شایستەییو نەهلییەتی هەبێ بۆ شت بەخشینو پیاوەتیکردن، کەواتە دروست نیە منالٚو شێتو نەفامی حیجر لە سەردانراو ماڵ بدەن بە کەسێ بەخواستەمەنی.

دووەم: ئەوەیە کە قازانجی شتەخوازراوەکە هی ماڵ لێخوازراوەکەبێ، کەواتە: دروستە بەکرێگر بە کرێگیراوەکە بدا بەکەسێ بە خواستەمەنی، چونکە خۆی خاوەنی قازانجەکەیەتی، بەلام ماڵ خواز ئەو مافەی بۆ نیە، چونکە ئەم خاوەنی قازانجی ماڵکە نیە، تەنیا بۆ ئەم رەواکراوە کە قازانج لەو ماڵە وەربگرێو بەس، لەحالی وایشدا هەقی ئەوەی نیە کە ئەویش قازانجی ماڵەکە بۆ کەسێکی تر رەوا بکا، بەپێی ئەم بەلگەیە: میوان مافی ئەوەی نیە کە ئەو شتەی دانراوە بۆ ئەو رەوای بکا بۆ کەسێکی تر، هەتا هەقی ئەوەی نیە کە هەندێکی دەرخواردی پشیلەو شتی وا بدا.

سێیەم: ئەوەیە شتە خوازراوەکە بە سوودبێ، کەواتە شتی بێ سوود نادرێ بە خواستن، وەك بە عاریەدانی جاشێکی تۆڕ کە هێشتا نەخرابێتە ژێر بار، چونکە لەکاتی وادا مەبەست لە خواستن کە قازانج وەرگرتنە لە خوازراوەکە دەفەوتێ!.

چوارەم: ئەوەیە کە دەبێ ماڵە خوازراوەکە لەبەرچاوە واتە: عەینەکەی بمێنێتەوە لە پاش سوود لێ وەرگرتن، وەك چەرخ و دەستارو جل و بەرگ و ئامرازو کەرەستەو ئامێر، کەواتە: شتێ قازانجەکەی بەسرابێ بە فەوتانیەوە، وەك مۆم بۆ سووتان و نان و چێشت و بۆ خواردن و سابوون بۆ شت پێشۆردن، شتی وا خواستنی دروست نیەو دانامەزرێ، هەروا هەرشتێ لەم بابەتەبێ، چونکە خوازراو دەبێ عەینەکەی بمێنێ و لەپاش قازانجی شەرعی لێ وەرگتن بدرێتەوە بە خاوەنەکەی.

خواستەمەنی بەبێ مەرج و بەندو بە مەرج و بەندیش دروستە :

ماڵ لێ خوازراو بۆی هەیە کە خوازراوەکە رەوا ببینێ بۆ ماڵخواز بەبێ مەرج و بەند، وە کاتی بۆ دیاری نەکا، هەروا بۆی هەیە کە کاتی بۆ دیاری بکا، هەر وەك بۆی هەیە لە هەموو کاتێکا داوای خوازراوەکە بکاتەوەو وەری بگرێتەوە، چونکە خواستەمەنی گرێدانی دروستە، ئەم جۆرە گرێدانەیش وەك لە پێشەوە گوتمان بۆی هەیە هەرکاتێ ئارەزوو بکا کۆتایی پێبهێنێ. لە راستیدا ئەگەر رێگەی خاوەنەکەی نەدەین کە هەرکاتێ ویستی ماڵەکەی وەربگرێتەوە کار سەردەکێشێ بۆ ئەوە کە مەردووم خۆ لەم جۆرە پیاوەتیی و یارمەتییە جوانە بەدزنەوە، لەم کاتانەیشدا خواستن بەتاڵ دەبێتەوە: بە مردنی لێخوازراو، یا بە شێتبوونی، یا بە حیجر لە سەردانانی، هەروا بە مردنی خوازەر (مستعیر: ماڵخواز) میراتبەرەکانی ماڵخواز مافی ئەوەیان نیە خواستەمەنییەکە بەکار بهێنن، دەنا کرێی عادەتی یان دەکەوێتە سەر لەگەڵ مەسرەفی بردنەوەیدا، زیاد لەوە گوناهباریش دەبن.

دەستەبەریی خواستەمەنی:

خودی ماڵەخوازراوەکە، ئەگەر بەهۆی کارپێکردنێکی واوە کە ڕێگەی پێ نەدرابوو فەوتا، ئەوە ماڵخواز دەبێ بە دەستەبەرو دەبێ بیبژێرێ، بەپێی فەرموودەکەی صەفوان کە لە سەرەتای باسەکەوە رابورد، لەبەر ئەوەیش چونکە ماڵەو ماڵیش دەبێ بدرێتەوە بە خاوەنی، جا لەکاتی فەوتانەکەیدا بەهاکەی چەندبێ بەپێی نرخی رۆژی فەوتانی دەبێ ئەوەندە بدرێ بە خاوەنەکەی بەلاّم ئەگەر بەهۆی کارپێکرنی رێی پێ دراوەوە فەوتا، ئەوە نابێ بە جەستەبەر، وەك ئەوە جلو بەرگ بەهۆی لەبەرکردنەوە بدڕێو بپروێ، یا وەك ئەوە ولاّخ بەهۆی سواریی پێکردنەوە عەیبداربێ.

۲۲۵) زەوتکردن (غەصب):

زەوتکردن تاوانێکی گەلی گەورەیە، لە گوناهە هەرە گەورەکانەو دەبێ بەهۆی رقو تووڕەبوونی خوا. سەربەلگەی حەرامکردنی ئەم فەرمایشتەی یەزدانی پاکە: {وَلاَ تَأْكُلُواْ أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْبَاطِلِ – سورة البقرة – ۱۸۸/۲} واتە: لەناو خۆتاندا ماڵی یەکتری بەناهەق مەخۆن. هەروا ئەم ئایەتەیە کە دەفەرموێ: {وَيْلٌ لِّلْمُطَفِّفِينَ، الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُواْ عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ وَإِذَا كَالُوهُمْ أَو وَّزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ – سورة المطففين – ۸۳/ ۱-۳}. سەر بەلگەی حەراکردنیشی لە رێبازی رەهبەردا ئەم فەرموودەیەتی (دروودی خوای لەسەربێ):

سەرو ماڵو ناموستان بەبی حەقێکی شەرعی بە یەکتری حەرامە، وەك

چۆن ڕێزشکاندنی ئەم ڕۆژە پیرۆزەتان، کە ڕۆژی عەرەفەیە، لەم مانگە پیرۆزەتانا، کە مانگی قوربانە، بە تایبەتی لەم شارە پیرۆزەیشتانا، کەشاری مەککەیە زۆر زۆر حەرامە ئاوا خوێن و ماڵ و ناموسیشتان، بەبێ حەقێکی شەرعی بەیەکتری حەرامە (شەیخان)

زەوتکردن لە شەرعدا بریتییە لەوە کەسێ بە زەبری زۆر، بە ناهەق مافی کەسێکی تر داگیر بکا، لەسەر شێوەی دەسدرێژی، وەك ئەوە کە نەهێڵێ کەسێ لە شوێنێکا دابنیشێ کە مافی خۆی بێ لەو شوێنەدا دابنیشێ، وەك دانیشتنی قەراخ ڕێگەو ناو مزگەوت، یا وەك ئەوە دەست بگرێ بەسەر زەوی و زاریدا، یا بەسەر سامانیدا بە ناهەق. ئەوەندە هەیە ئەگەر ماڵی موسوڵمانێ لەلای کافرێکی جەنگی بوو، یا لەلای موسوڵمانێکی زەوت کەربوو، ئەم بەزەبر لێی سەندەوەو دایەوە بە خاوەنی ئەوە بە زەوتکردن دانانرێ. زەوتکردن لە زماندا بریتییە لە بردنی شتێ، بە ئاشکرا بە زەبری زۆر، چونکە ئەگەر بەنهێنی بیبا ئەوە دزییە، بە مەرجێ لە جێگەی ئاسایی وێنەی خۆیدا دانرابێ، ئەگەر لەسەر شێوەی ڕقەبەری و وجوود نەزانین بردی ئەوە شەڕ پێفرۆشتنە، ئەگەر لەسەر شێوەی دەست بەسەرداگرتن و داگیرکردن بردی ئەوە لێفڕاندن (اختلاس)ە. ئەگەر بە دەست پیسی بردی ئەوە گەندەکاری و ناپاکییە لە سپاردەو ئەمانەت. داگیرکردنی هەرشتێ بەپێی ئەو شتە خۆیەتی. دەی ئەگەر کەسێ بەبێ ڕێگەپێدانی خاوەنی، لەسەر بەڕەی کەسێ دابنیشێ ئەوە زەوتکەرە، یا کەسێ بڕواتە ناو ماڵێ و خاوەنەکەی لێ دەربکا ئەوە زەوتکەرە، هەتا ئەگەر بچێتە ناو خانوویەکی چۆڵیش بە

نیازی داگیرکردنی هەر زەوتکەرە، یا کەسێ سواری وڵاخی کەسێ بێ، یا نەهێڵێ خۆی سوودی لێ وەربگرێ هەرزەوتکەرە.

هەرکاتێکیش زەوتکردن چەسپاوو ئیسپات بوو دەبێ دەسبەجێ رەتی بکاتەوە بۆ خاوەنی، ئەگەرچی بە چەند قاتی نرخی زەوتکراوەکە زیانی لێ کەوتووە بەهۆی پێبژاردنەوە، وە مەسرەفی دانەوەیش لەسەر زەوتکەرە، با زۆر زۆریشی تێبچێ، هەروەها پێویستە تۆڵەی ناتەواوی و عەیبداریی زەوتکراو بدا، واتە: ئەرش‌و زەدەبژێری لەسەر زەوتکەرە. زەدەبژێری (کە بەعەرەبی پێی دەڵێن: ئەرش) برێتییە لە بەهای فەرقی نێوانی ئەو شتە بە ساغی‌و ئەو شتە بە نەنگداری تۆڵەی ناتەواویشی پێ دەگوترێ.

جا خوای ئەو ناتەواوییە لە سیفەتدا بێ، وەك ئەوە ئاژەڵەکە لە کاتی زەوتکردنا قەڵەوبووەو ئێستا لە ڕبووە، یا لەزات‌و خودی زەوتکراوەکەدابێ، وەك ئەوە لەکاتی زەوتکردندا ساغ بێ‌و لەوەدوا شکابێ.

٢٢٦) باسی هەڵگرتنەوە (شوفعە):

بڕ: تەجرید/٣ل – ٧٢ – ژ: ٤١.

شوفعە لە زمانی عەرەبدا بە مانا خۆ بەهێزکردن‌و کۆمەکی کردنە، چونکە بەو وەرگرتنە خۆ بەهێز دەکا، لە کوردیدا پێی دەگوترێ بەش هەڵگرتنەوە، لە شەرعی شەریفدا برێتییە لەوە – بەشە موڵکی هاوبەشێکی کۆن کە بەرابەر بەشتێ دایبێتی بە کەسێکی تازە بە زۆر

نەهێڵرێ کە ببێ بەهی ئەم کەسە تازەیەو بکری بە مولکی هاوبەشی خاوەنە پێشووەکەی، لەبەر نەهێشتنی روودانی ئەو زیانەی کە لەم هاوبەشییە تازەیەوە پەیدا دەبێ، بەو مەرجە کە ئەو ملکە قابیلی دابەشکردن بێ، بەڵام قابیلی گواستنەوە نەبێ. سەر بەڵگەی چەسپبوون و سوبووتی بەشهەڵگرتنەوە ئەم فەرموودەی شەیخەینە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} شوفعە (بەشی هاوبەش هەڵگرتنەوە)ی داناوە، لە هەموو شتێکا کە هاوبەش بێ و هێشتا دابەش نەکرابێ، بەڵام ئەگەر شتەکە جیاکرایەوەو سنوور دانراو توخوب نیشانەکراو رێگەو بان دیاری کرا ئیتر هەقی شوفعەی بە سەرەوە نامێنێ) لە گێڕانەوەیەکا دەفەرموێ: (لە زەوی و زاردا، یا لە جێگەو شوێندا، یا لە باخدا).

مەرجی دامەزراندی – بەش هەڵگرتنەوە – شوفعە :

یەکەم: دەبێ مولکەکە هاوبەشی تەواو بێ، لەسەر شێوەی تێکڕایی، واتە: تێکڕای مولکەکە هی تێکڕای هاوبەشەکان بێ. بەم وەزعە لە عەرەبیدا دەگوترێ: (علی وجه الشیوع) کە واتە: شوفعە بۆ دراوسێ نیە، گەرچی لەوەپێش هاوبەشیش بوو بێ لەو مولکەدا، بەپێی فەرموودەکەی پێشەوەی بوخاری کە ئەوەی تیادابوو: ئەگەر جیاکرایەوەو سنوور دیاریکرا.. ئیتر هەقی شوفعەی بە سەرەوە نامێنێ.

دووەم: دەبێ مولکێ بێ قوبوولی دابەشکردن بکا، وەك پارچە زەوییەك، یا خانوویەك، بەڵام شتێ کە قابیلی دابەشکردن نەبێ، وەك شمشێرو شتی وا، شوفعە هەڵ ناگرێ.

سـێیەم: ملکێکــی وا نــەبێ ئەگــەر دابــەش کــرا قازانجەکــەی هەڵوەشێتەوە، وەك دووکانێکی بـچکۆلە، یا گـەرماوێ کە بـەش نـەکا کە بکرێ بەدوو گەرماو.

چـوارەم: دەبـێ مـولکێکی وابـێ کـە نەگوێزرێتــەوە، وەك زەویو خـانوو، شـوفعە نیـە لەشـتی گـوێزراوەدا، چـونکە خۆشەویـست (درووودی خوای لەسەربێ) دەفـەرموێ: شـوفعە بـەس لـە جێگـەو شـوێنو باخـدا هەیـە. دارو درەختو دیواریش پاشکۆی زەویو جێگەو شـوێنن. چـونکە فەرموودەکـە وشـەی جێگـەو شـوێنو وشـەی بـاخی تیادایـە، بـە وشـەی جێگـەو شـوێن خانوو شتی وا بەدەرگەوێ، بە وشەی باخیش دارو درەخت بـەر دەکـەوێ، هەرشتێکیش لەکاتی فرۆشتندا بەبێ ناو هێنان بـەر فرۆشـتنەکە بکـەوێ هەروا، وەك دەرگاو رەفەو پەنجەرەو شتی تری لـەم بابەتـە. بـەڵام ئەگـەر دارو پەردوو و درەخت بە تـەنها خۆیـان فرۆشـران ئـەوە شـوفعەیان تیـادا نیە، چونکە لەم کاتەدا گوێزراوەن.

پێنجەم: دەبێ مولکەکە هێشتا بەش نەکرابێو سنووری بۆ دیاری نـەکرابێ، دەنـا بـەپێی فەرموودەکـەی پێـشوو مـافی هەڵگرتنـەوەی تیـادا نامێنێ.

جـا هـەر کاتـێ مـافی بەشـهەڵگرتنەوە بـۆ کەسـێ دامـەزرا ئـەوە هاوبەشی شوفعە وەرگـرەو دەتوانـێ فرۆشـراوەکە بـەو بەهایـەی کـە پێـی فرۆشـراوە هەڵبگرێتـەوە، جـا خـوا ئـەو بەهایـە قـەرزبێ، یا نـەخت بـێ. داواکردنی مافی هەڵگرتنەوە (واتە: حەقی شوفعە) دەبێ دەسبەجێ بـێ، بەپێی ئەم فەرموودەیەی خۆشەویست (درووودی خوای لەسەربێ): (**الـشفعة كحل**

العقال). (**رواه ابن ماجه بسند ضعيف**). واتە: وەك چۆن وشتری تەرا ئەشكیلەكەی بكرێتەوە، ئەگەر گورج جڵەوی نەگیرێ دەڕواو لە دەست دەردەچێ شوفعەیش ئاوایە. بەبێ سەنەدو رشتەیش لە كتێبەكانی فیقهدا حەدیسێ هەیە دەڵێ: شوفعە حەقێكی رەوای ئەو كەسەیە كە بەزوویی پەلاماری بداو بیقۆزێتەوە. ئەم فەرموودەیە دەقەكەی ئاوایە: (**الشفعة لمن واثبها**) لەبەر ئەم بەڵگەیەیش: شوفعە مافێكە بۆ نەهێشتنی ئەگەری زیان پەیدا بووە، كەواتە دەبێ دەسبەجێ بێ، رێك وەك گەڕانەوەی فرۆشراو بۆ سەر خاوەنی بەهۆی دەركەوتنی نەنگیەوە. گوتراویشە: ئەگەر پەلەیشی لێ نەكا مافی نافەوتێ. حەدیسی یەكەمیش ئەم قسانەی لەبارەوە كراوە: ئیبنو حیببان دەفەرموێ: بێ سەرچاوەیە، ئەبو زورعە دەفەرموێ: مونكەرە، بەیهەقی دەفەرموێ: سابت نەبووە كە حەدیسە یانا. ئەگەر هەر بەشێك لەماڵی هاوبەش درا لە مارەیی ژندا، ئەو پشكە بە شوفعە وەردەگیرێتەوە، لە باتی ئەوە (مەهرولمیثل) دەدرێ بە ژنەمارەبڕاوەكە لەسەر ئەوپشكە، ئەگەر كۆمەڵێك هاو بەش بوون لە ماڵێكا، هاوبەشێكیان بەشی خۆی فرۆشت، ئەوە هاوبەشەكانی تر هەر كەسەیان بۆی هەیە كە بەپێی ئەندازەی بەشی خۆی لە پشكە فرۆشراوەكە شوفعە وەربگرێ.

٢٢٧) باسی قازانج بە هاوبەشی (قراض):

قازانج بەهاوبەشی، یا قازانج بە شەراكەت لە عەرەبیدا پێی دەگوترێ (قراض) یا (مضاربة) ئەم دوو زاراوە لەم شوێنەدا بە یەك

واتان. (قراض) له (قەرض)دا ڕێژراوه، كه بەمانا لێكرتاندنو لێبڕینه، چونكه خاوەن ماڵ پارچەیێ له ماڵەكەی دادەبڕێو جیای دەكاتەوەو بازرگانیو مامەڵەی پێوه دەكا، له هەمان كاتدا پارچەیەكیش له قازانجەكەی دادەبڕێ.

له شەرعیشدا: عەقدێكه لەسەر نەقد، ئیشكەرەكه بەو پارەیەوه سەوداو مامەڵەو بازرگانی دەكاو، قازانج بەپێی مەرج ناوكۆیی دەبێ له نێوانی ئێشكەرو خاوەن ماڵەكەدا. سەر بەڵگەی ئەم باسی قازانج بەهاوبەشییه ئەم فەرموودەیەیه: حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} ماڵی له خەدیجه وەرگرتو به قازانج بەشەراكەت ئیشی پێوه كردو بردی بۆ شام بۆ بازرگانی. هاوڕێیانی پێغەمبەر {دروودی خوا لەسەر پێغەمبەرو ڕەزای خوا له یارانی} لەسەر ڕەوایی قازانج به هاوبەشی یەكیان گرتووه.

مەرجەكانی:

چەند مەرجێ هەیه بۆ دامەزرانی قازانج به هاوبەشی:

یەكەم: دەبێ ماڵەكه پارەی سكه لێدراوبێ، كەواته قازانج به هاوبەشی دروست نیه لەسەر شووشی زێڕو زیو، یا بەخشڵی ژنان، یا لەسەر سامانی بازرگانی.

دووەم: دەبێ ئیشكەرەكه (واته: عامیلەكه) ڕێگەی دەستی له ئیشكردندا نەگیرێو بەری تەصەڕوفی بەرەڵلابێ، سەوداو مامەڵه به ئازادی بكا، چونكه ئەگەر ڕێگەی ئەوەی لێ بگیرێ مەبەستی سەرەكی له

هاوبەشییەکە دەفەوتێ. چونکە ئیشکەر ئەگەر هەموو جارێ پرس‌وڕا بەخاوەن ماڵ بکا ئەوە دەستی دەبەستیو سەودا بەو شێوەیە قازانج ناکا.

سێیەم: دەبێ قازانجەکە هاوبەشبێ لە نێوانی ئیشکەرو خاوەن ماڵدا، ئەمیان لەباتی ئیشەکەیو ئەویان بەهۆی سەرمایەکەیەوە قازانج وەردەگرن.

چوارەم: دەبێ پشکە قازانج دیاری بکرێ، وەك نیوەو چواریەكو سێیەكو شەشیەك. کەواتە: ئەگەر وتی: بەشێ یا پشکێ بۆ تۆ ئەوە دانەمەزراوە چونکە وەجەڵەکە نەزانراوە، بەڵام ئەگەر وتی: قازانج ناو کۆییمان بێ ئەوە دادەمەزرێو قازانجەکە بەنیوەیی دەبێ. بەڵام ئەگەر ئیشکەرەکە مەرجی گرت ئەگەر ئەندازەیەکی دیاریکراو بۆ خۆی وەك سەد، یا ژمارەیەکی تر، مەرجی گرت قازانجی جۆرێکی تایبەت بۆ خۆی بێ ئەوە سەوداکە بەتاڵ دەبێ، چونکە لەوانەیە کە قازانجەکە هەر سەدبێو بەس، یا هەر ئەو جۆرەی ئەو دەڵێ قازانج بکاو بەس، یا ئەو جۆرە قازانج نەکاو جۆرەکانی تر قازانج بکا، کە بەشی ئەوی پێوە نیە، لەم کاتەیشدا ئیشکەرەکە رەنجەڕۆ دەبێ، ئەوەیش پێچەوانەی مەبەستی ئەم سەودایەیە.

پێنجەم: نابێ ماوە (مدە) دیاری بکرێ بۆ گرێدانی قازانج بە هاوبەشی، چونکە قازانج کاتی دیاریکراوی بۆ نیە، رێی تێ دەچێ ئەگەر ماوەیێ دیاری بکرێ لەو ماوەدا ئیشکەر هیچ قازانجێ نەکا، وەکی تریش ئەمیش یەکێکە لە گرێدانە دروستەکان، کە کارێکی ئاساییە هەموو کاتێ

هەردوو گرێدەرەكان مافی ئەوەیان بۆ هەیە كە سەوداكە هەڵ وەشێننەوە.

شەشەم: نابێ قازانج ببەسترێ بە ماوەیەكی دیاریكراوەوە وەك ئەوە بڵێ: قازانجی ئەم ساڵ ناوكۆییمان بێو قازانجی ساڵی ئایندە بۆ من بێ بەتەنیا، چونكە بەم شێوە قازانج بە عەدالەت دابەش ناكرێ.

بزانن كە دروست نیە كە ئیشكەر لە دەسمایە كە خەرج بكا، چونكە ئەو پشكی دیاریكراوی خۆی بۆ دادەنرێ، ئیتر لەوە زیاتر هیچی تری ناكەوێ، ئیشكەر بەبێ رێگە پێدانی خاوەن ماڵ بۆی نیە لەگەڵ خۆی ماڵەكە ببا بۆ سەفەر.

٢٢٨) دەتەبەریی لەسەر ئیشكەر نیە:

ئیشكەری قازانج بە هاوبەشی ئەمینداره، چونكە دەسمایەكەی بە رەزامەندیی خاوەنەكەی وەرگرتووە، لەبەر ئەوە ئەمیش دەق لە هەموو ئەمیندارێكی تر دەچێ، كەواتە: مەگەر بەهۆی كەمتەرخەمییەوە بە سووچبار دابنرێ، دەنا دانانرێ بە دەستەبەر.

جا ئەگەر خاوەن ماڵەكە تۆمەتی ناپاكیو گزیكاری لە ئیشكەردا، ئەوە قسەی ئەو ناخوات، بەڵكوو قسەی ئیشكەر دەخوات، چونكە بنەڕەت نەبوونی گزیكارییە، هەروا لە ئەندازەی سەرمایەكەدا باوەڕ بە قسەی ئیشكەر دەكرێ، چونكە بنەڕەت نەبوونی ئەو زیادەیە كە خاوەن ماڵ داوای دەكا، هەروا بۆ ئەندازەی قازانجیش باوەڕی پێدەكرێ، هەروا بۆ ئەوەیش كە بڵێ: ئەو شتەم بۆ قازانج بە هاوبەشی كڕیوە، چونكە خۆی

باشتر ئاگای لە نیازی خۆیەتی، هەروا لە وەیشا باوەڕی پێدەکرێ کە بڵێ: ئەو شتە فەوتاوە، لەوەیشدا کە بڵێ: سەرمایەکەم گەڕاندۆتەوە بۆ خاوەنی، چونکە ئەمیندارەو رێك لە مرۆی پێسپێردراو دەچێ، ئەگەر ئیشکەرو خاوەن ماڵ لەسەر توخمو چەشنو جۆری ماڵەکە قسەیان جیا بوو باوەڕ بە قسەی ئیشکەر دەکرێ، ئەگەر لە ئەندازەی بەشی بڕیار دراوی نێوانیان قسەیان لەیەك جوێ بوو سوێند دەدرێن، جا لەم کاتەدا (لەپاش سوێندخواردن یەکسەر) قازانج بەهاوبەشییەکە هەڵ دەوەشێتەوەو لەسەر ئەم شێوەیە کار دەکرێ: ئیشکەر کرێی وێنەی خۆی بۆ ئەو ماوەیە کەم بێ یا زۆر وەردەگرێ، هەموو قازانجەکەیش دەدرێ بە خاوەن سەرمایەکە. ئەمە بەراشکاری فەرمایشتی نەوەوی‌و رەویانییە، فەرموودەی مینهاجیش هەر ئەمە دەخوازێ.

٢٢٩) زیان لە قازانج پڕدەکرێتەوە:

یاسایەکی رەساو دامەزراوە لە مامەڵەی قازانج بە هاوبەشیدا بە دەق دەڵێ: (قازانج قەڵغانە بۆ سەرمایە). جا لەسەر ئەم بنیاتە ئەگەر خاوەن ماڵ دوو سەد لیرەی دایە دەست ئیشکەرو پێی گوت: ئیشیان پێوە بکە، وە لەپێش ئەوەدا دەست بکا بە ئیش سەدیان فەوتا، ئەوە ئەو سەدە فەوتاوە لە سەرمایەکە دادەشکێنرێ‌و دەمێنێتەوە سەد لیرەی، چونکە هێشتا پارەکە نەکەوتۆتە ئیش[١].

بەلام هەیشە دەڵێ: شتی وا نابێ، بەلکوو ئەو سەدە فەوتاوە دادەنرێ بە زیان، سەرمایەکە هەر لە شوێنی خۆیەتی دادەنرێ بە دوو

سەد، ئەو سەدە لە قازانج پڕ دەکرێتەوە، چونکە بە وەرگرتنی ئەو دوو سەدە لە لایەنی ئیشکەرەوە سەرمایەکە دادەنرێ بە دوو سەد، لەبەر ئەوە پێش تەصەروفو پاش تەصەڕوف لە فەوتانا جیاوازی نیە. بەڵام لەسەر هەردوو فەرمایشتەکان ئەگەر سەدەکە لەپاش تەصەڕوف فەوتا ئەوە دادەنرێ بە زیانو لە قازانج پڕ دەکرێتەوە، هەموو کاتێکیش هەتا هەموو زیانێ لە قازانج پڕ نەکرێتەوە ئیشکەر قازانجی بەرناکەوێ.

گرێدانی قازانج بە هاوبەشی لە گرێ بەندە دروستەکانە، کە پێیان دەگوترێ (عقود جائزة):

لەهەر دووسەرەوە، چونکە لەسەرەتاوە جێداریو وەکالەتە، کە قازانجیش پەیدابوو دەبێ بە هاوبەشی، ئەم دوو مامەڵەیەیش بەپێی شەرع لە گرێبەنە دروستەکانن، هەردوو لایش (واتە: هەم خاوەن ماڵو هەم ئیشکەر) مافی هەڵوەشاندنەوەیان هەیە، جا هەر کاتێ کە لایەکیان مامەڵەکەی تێك دا، ئیتر قازانج بە هاوبەشی نامێنێ، هەروەها ئەگەر لایەکیان بمرێ یا شێت ببێ سەوداکە تێك دەچێ. جا لەم کاتانەدا ئەگەر سەرمایەکە بوو بوو بە قەرز، پێویستە لەسەر ئیشکەر وەری بگرێتەوە، خواه قازانج دەرکەوتبێ یانا، چونکە قەرز ملکی ناتەواوە، کە لە خاوەن ماڵەکەیش وەرگیراوە ملکی تەواو بووە، دەی کەواتە لەسەریەتی کە وەك خۆی بیداتەوە دەست خاوەنی. بەڵام ئەگەر قەرز نەبوو، تێدەفکرین ئەگەر لە جۆری سەرمایەکە خۆی بوو، وە قازانجیش لە ئارادا نەبوو، ئەوە خاوەن ماڵ وەری دەگرێتەوە، ئەگەر قازانجیش هەبوو بەپێی مەرجەکە دابەشی دەکەن. خۆ ئەگەر زیان هەبوو ئەوە هەمووی

دەکەوێتە سەر خاوەن سەرمایەکە، ئیشکەر هیچ زیانی بەر ناکەوێ، ئەوەندە هەیە ئەویش ئەوماوەیە کاری بە خۆڕیی کردووە.

٢٣٠) باسی باخەوانی (موساقات):

بر: تەجرید/ ٣ ل – ١٢٣ ز: ٤٧.

باخەوانی لە شەرعا ئەوەیە کەسێ مامەڵەیێ لەگەڵ کەسێکی تردا بکا، لەسەر خزمەتکردنو بەخێوکردنی باخی دارو دەرخت، بە ئاودانو کێڵانو باسکردنو شتی تری وا، بەرامبەر بە بەشێکی دیاری لە بەرو مێوەی ئەو باخە. سەر بەڵگەی دروستبوونی ئەم بابەتی باخەوانییە، ئەم فەرموودەی موسلیمە، کە لەئیبنو عومەرەوەیە: دەڵێ: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کاتێ خەیبەری گرتدایەوە بە خەڵکی خەیبەر کە بەنیوەیی بەرهەمی بێنن، چ بەرو بووم چ شینایی بە نیوەیی.

راجیایی نیە لەوەدا کە باخەوانی لە باخەخورمادا دروستە چونکە سەرچاوگەی دەقەکە لەبارەی ئەوە وەیە، ئیمامی شافیعی {رەزای خودای گەورەی لێبێ} رەزە مێوی قیاس کردووە لەسەر باخە خورما، بە جامعی زەکات لە نێوانیاندا، هەردوولاشیان خەمڵ دەکرێن.

هەندێ دەڵێن: شافیعی رەزەمێویشی لە دەق (واتە: لە نەص) وەرگرتووە، کە ئەم دەقەیە: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} کاتێ خەیبەری گرت دایەوە بە خەڵکی خەیبەر، بەرابەر بەوە کە بە نیوەیی بەرهەمی بهێنن، چی بەری باخە خورماکانی، وەچی بەری رەزەمێوەکانی.

بەڵام درختی تر وەك هەنجیرو قەیسیو داری بەری تر، رای زاناکان لە بارەیانەوە جیاجیایە، زانا هەیە دەڵێ: باخەوانی لە باخی ئەم جۆرە درەختانەدا دروست نیە، چونکە زەکاتیان لێ ناکەوێ. هەیشە دەڵێ: لەم جۆرە باخانەیشدا باخەوانی دروستە چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} خەیبەری دایەوە بە خەڵکی خەیبەر کە بە نیوەیی بەرهەمی بهێنن، خواه لە باخە خورماکانی، خواه باخی داری تربێ. ئەمەیش کە باخی دارو درەخت، هەر جۆرێ بێ دەدرێ بە باخەوانی دروسترین فەرمایشتەو پەسەندی ئیمامی نەوەویشە.

مەرجەکانی باخەوانی:

یەکەم: دەبێ کاتی باخەوانی دیاری بێ، ماوەکەی زانراو بێ، لە کەیەوە بۆ کەیە، چونکە باخەوانی گرێدانێکی (لازم)ە لە عوقودە لازیمەکانە. واتە: خزمەتی باخەکە پێویستو ئەرکی سەرشانی باخەوانەکەیە، بەرابەر بەوە پشکی دیاریکراوی بەروبوومیش پێوست دەبێ بۆ ئەو.

وەکی تریش پێگەیشتنی مێوەو بەریش ماوەیەکی دیاری تایبەتی هەیە، بە ئاسانی دەزانرێو سەرەتاو بنەتای بۆ دادەنرێ.

دووەم: دەبێ هەر خزمەتو ئیشێ کە پەیوەندی بە بەخێوکردنو بەرهەمهێنانی باخەکەوە بێ لەسەر باخەوانەکەبێ، وە خۆی بەتەنها بیکا، چونکە ئەمە بابەتی ئەم باسەیە، بۆیە ئەگەر باخەوان مەرجی گرت کە خاوەن باخەکە دەبێ لەگەڵیدا ئیش بکا گرێدانەکە دانامەزرێ،

چونکه یاسای دامەزراو لەم بابەتەدا دەڵێ: ئەوەی ئەرکی سەرشانی باخەوانە ئەگەر بە مەرج گیرا کە ئەوە لەسەر خاوەن ماڵ بێ، گرێدانەکە پووچ دەبێ.

سێیەم: دەبێ پشکێکی دیاریکراو لە میوەو بەرو بوومی باخەکە بدرێ بەباخەوان، وەك نیوەو سێیەكو چواریەكو.. تاد، چونکە دەقی چەند نموونەیێ لەم بابەتە لە سوننەتدا هەیە، جا ئەگەر باخەوان مەرجی کرد کە بەری چەند دار خورمایەکی تایبەت بۆ ئەو بێ ئەوە دانامەزرێ، چونکە رێی تێدەچێ کە ئەو درەختانە بەنەگرنو باخەوان رەنجەڕۆ بێ، یا درەختەکانی تری باخەکە بەرنەگرنو لەم بارەدا خاوەن باخ نائومێدبێ. شتی وایش دادەنرێ بە زیانی زۆر، گرێدانی باخەوانیش خۆی لە خۆیدا زەرەرێکی زۆری ترە، کە رێگەی پێدراوە لەبەر پێداویستییە، بەڵام دووزیانی زۆر (واتە: دوو غەرەر) لەیەك مامەڵەدا دەبن بەهۆی قەدەغەبوونی!.

ئەگەر گوتی: خودا چی دا بە ناوکۆییمان، ئەوە دادەمەزرێ، وە دەبڕدرێ بەسەر نیوەییدا.

چوارەم: چاوپێکەوتنی باخەکەو دارەکانی مەرجە بۆ دامەزراندنی باخەوانی، باخەوانی لەسەر شتی نەزانراو دانامەزرێ.

کارونیشی باخەوانی: ئیش لە باخەوانیدا لەسەر دوو جۆرە:

یەکەم: هەرکارێ کە بۆ چاکبوونو زیادبوونی میوە پێویستەو سوودی هەیە بۆ بەری باخەکە، ئەو جۆرە کارانە لەسەر باخەوانەکەیە،

واتـه: ئـهو کارانـهی کـه گـشت سـالێ دووبـاره دهبنـهوه، وهك ئـاودانو پێداویـستییهکانی ئـاودان، لـه جۆمـالّو مـیرازو مـشتومالکردنی بـیرو خستنهگهڕی ئامێرهکان، وهك ههر ئیشێکی تر که به عـادت پێویست بـێ بـۆ پاراسـتنو گهشـهکردنو وشـك کردنـهوهی بـهری باخهکـه، وهك ئامادهکردنی جێگهخهرمان.

٢٣١) باسی بهکرێدان (اجاره):

تجريد/ ٣ ل ٧٥ – ز: ٤٢.

بهکرێدان له شهرعی شهریفا برێتییه لهوه: کهسێ قازانجی شتێ بکا بهمولکی یهکێ بهرابهر بهوهجهلّ (عیوهز)ێ، بـهپێی ئـهو مهرجانـهی له مهولا باسیان دهکهین، بهکرێدان (إجاره) بهپێی نامهی خوداو رێبازی رهھبـهرو یـهکگرتنی نهتـهوهی ئیـسلام دامـهزراوه، خـودای گـهوره دهفهرموێ: {قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَا أَبَتِ اسْتَأْجِرْهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَأْجَرْتَ الْقَوِيُّ الْأَمِينُ – سـورة القـصص – ٢٦/٢٨} دیـسان دهفـهرموێ: {فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ – سـورة الطـلاق – ٦/٦٥}. ئـهوهتا لـهم دوو ئایهتـه پـیرۆزهدا بهکرێـدان بـه رهوا دانـراوه. ئیمـامی بوخاریش (رهزای خوای لێبێ) ئـهم فـهرمووده قودسـییهی گێڕاوهتـهوه: خـودای گهوره دهفهرموێ: ئهم سێ کهسـهیه لـه رۆژی قیامهتـدا خـوم داواچـیم لـه سهریان: ئهو کهسهی کـه بـههۆی نـاوی منـهوه پـهیمان دهدا بـه کهسێكو بـهوه هێمنـی دهکاتـهوه، یـا تـهماداری دهکـا، کهچـی لـه پاشـا دهسخهڕۆی دهکاو پهیمانهکهی ناباته سهروناپاك دهردهچێ لهگهڵی.

دووەم: پیاوێ ئادەمیزادێکی ئازاد بفرۆشێو بەهاکەی بخوا.

سێیەم: پیاوێ کرێکارێ بەکرێ بگرێو کاری خۆیی پێ تەواو بکاو کەچی کرێکەیی نەداتێ.

لە ئەحکامدا ئیبنو ماجەیش لە ئیبنو عومەرەوە ئەم فەرموودەیەی گێڕاوەتەوە: لە پێش ئەوەدا کە کرێکار ئارەقەکەی وشك ببێتەوە کرێکەیی پێ بدەن.

مەرجەکانی بەکرێدان:

بۆ دامەزراندنی بەکرێدان چەند مەرجێ هەیە:

یەکەم: بەکرێدان بەسەر کەڵك (مەنفەعەت)دا دەڕوا، نەك بەسەر زات (عەین)دا، کەواتە: بەکرێدان دانامەزرێ ئەگەر بەسەر زاتدا بڕوات، وەك بەکرێگرتنی باخ بۆ بەرەکەی، یامەڕ بۆ شیرەکەی، یا بزن بۆ مووەکەی، چونکە بەرو شیرو موو زاتن نەك کەڵك!.

بەلاّم ئەگەر زات دەبوو بە پاشکۆی کەڵك ئەوە دروستە، وەك بەکرێگرتنی ژنێ بۆ مەمکدان بەمندالّ، وەك لەم ئایەتەدا دەفەموێ: (**فان ارصعن لکم فآتوهن اجورهن**). ئەوەتا لەم ئایەتەدا کرێ بەستراوە بە کرداری مەمکدانەوە، نەك بە شیرەکەوە، شیرەکە دەبێ بە پاشکۆی کرداری مەمکدان، یا وەك ئەوە یەکێ خانوویەك بە کرێ بگرێ، بیرێکی تیادابێ، دروستە ئاو لە بیرەکە بخواتەوە، چونکە لەم کاتەدا ئاوی بیرەکە، کە زاتە واتە: عەینە، دەبێ بە پاشکۆی خانووەکە، کە بۆ کەڵکی تیادانیشتن بە کرێگیراوە.

دووەم: مەرجی دامەزراندنی بەکرێدان ئەوەیە: ئەو کەڵکە بەکرێ گیراوە نرخێکی بایەخداری هەبێ، وەك کەڵك وەرگرتن لە زەوی و زارو خانوو شتی تری وا، چونکە کشتوکاڵ و تیادا دانیشتن دادەنرێن بە دوو مەبەستی بایەخدار، کەواتە: دروست نیە سێوێ بەکرێ بگیرێ بۆ ئەوەی بۆنی پێوە بکرێ! چونکە بەپێی باوی ناو کۆمەڵ شتی وا بێ بایەخە. هەروا دروست نیە خۆراك بەکرێ بگیری بۆ ئارایشت و رازانەوەی چێشتخانەو حانووت، چونکە شتی وایش دیسان هەربێ بایەخە.

سێیەم مەرج: دەبێ کەڵکەکە دیاری بێ، کەواتە: بەکرێدان لەسەر کەڵکی نەزانراو دانامەزرێ، چونکە شتی وا زێدەزیانە، کە پێی دەگوترێ غەرەر. گوتەی پوخت لەم شوێنەدا ئەمەیە: دەبێ ئەندازەو چۆنێتی کەڵك زانراوبێ.

چوارەم: دەبێ کەڵکەکە رەوابێ، کەواتە: دروست نیە کە شتی حەرام بدرێ بەکرێ، وەك ئامێری رابواردنی ناڕەوا، لە وێنەی هۆکاری بەزم و رەزم، یا وەك بەکرێگرتنی گۆرانیبێژ بۆ گۆڕانی گوتنی نارەوا. یا بەکرێ گرتنی کەسێ بۆ هەلگرتن و دروستکردنی مەی و بادە.

پێنجەم: دەبێ کرێکە وەجەڵێکی دیاری بێ، وەك دینارێ لە کرێی رۆژێ درەودا، یا مەنێ گەنم لە کرێی رۆژێ گوڵبڕین دا چونکە نەزانینی کرێ دادەنرێ بە زێدەزیان (غەرە).

شەشەم: مان (واتە: بەقا)ی زاتە بەکرێگیراوەکە مەرجە. لەبەر ئەوە دروست نیە مۆم بدرێ بە کرێ بۆ سووتان! چونکە مۆم کە سووتا زاتەکەی نامێنێ، هەروا هەرشتێکی تر کە لەم بابەتە بێ، وەك رۆن بۆ کردنە ناو چێشت.

حەوتەم: دەبێ کەڵك بە یەکێ لەم دوو شتە یا بەهەر دوکیان ئەندازەی بۆ دابنرێ: بە کات، یا بەکار، کە پێشیان دەگوترێ: (وەختو ئیش: المدة والعمل).

جا دەرکەوتنی کەڵکی ماڵی بەکرێدراو، وا ئەبێ بە (وەخت) دەبێو بە (ئیش) زەبت ناکرێ، وەك بەکرێدانی خانوو و دووکانو بەکرێگرتنی ژن بۆ مەمکدانو وێنەی ئەمانە بۆ ماوەی ساڵێ، یا کەمتر یا زیاتر، جاری وایش دەبێ بە ئیشیش زەبت دەکرێ، وەك بە کرێدانی وڵاخێ بۆ سواربوونی لە ماوەی دەرۆژدا. ئەگەر شتێ بە وەختو بە ئیشیش کەڵکەکەی دیاری دەکرا، وەك دروومانو خانووکردن، ئەوە دەبێ هەربەیەکێکیان دیاری بکرێ، بەڵام ئەگەر وەختوئیشی تیا دیاری بکرێ، وەك ئەوە پێی بڵێ: تۆ بەکرێ دەگرم بۆ دوورینی ئەم کەوایە لە ماوەی ئەمرۆدا، ئەوە بەتاڵە چونکە ئەگەر بە کەمتر لە رۆژێ تەواوی بکاو، داوای لێبکا کە ماوەی ئەو رۆژە کاری بۆبکا، ئەوە زیان بە مەرجی کار دەگەیەنێ، دەنا زیان بە مەرجی کات دەگەیەنێ.

تێکڕا هەر زاتێ مەرجی فرۆشتنی تیا هەبێ، دروستە کە کەڵکەکەی بدرێ بەکرێ، وەك خانوو بۆ دانیشتنو زەوی بۆ داچانو وڵاخ بۆ سواریو کەژاوە بۆ حەجکردن، چونکە ئەم زاتانە هەموو مەرجێکی پێویست بۆ دامەزراندنی فرۆتنیان تیادایە، کەواتە کەڵکەکانیشیان دروستە بدرێن بەکرێ [1].

---

[1] ئەمە تەرجەمەو راستکردنەوەی ئەم عیبارەتەی فیقهولمویەسەرە، کە بەبێ ساخکردنەوە بە هەڵەو بە پچڕ پچڕی لە (کفایة الاخبار) نەقڵ کراوە، کە دەڵێ: (وبالجملة فكل عين وجد في منفعتها شروط الصحة!؟ صح استئجارها كاستئجار الدار

ئەوەی دەبێ بەهۆی پێویستبوونی کرێ:

بە گرێدانی بەکرێدان، کرێ پێشخراوبێ یا پاشخراو، بەپێی مەرجی ناوبراو، پێویست دەبێ‌و، بەهرەوەر گرتنی تەواو لە کەڵك حەڵاڵ دەبێ، چونکە یاسایەکی چەسپاوە لە شەرعی خوادا: موسوڵمانان پابەندی ئەو مەرجە رەوایانەن کە لە ناوخۆیاندا بە مەرجی دەگرن!.

بەڵام ئەگەر کرێ بەرەهایی بەبێ قەیدو بەند ناوبرا دەبڕدرێ بەسەر کرێی پێشخراودا، ئەمە تەنها لە بەکرێدانی زاتدا وایە، وەك ئەوە بڵێ: ئەوا ئەم پارچە زەوییەم لەتۆ بەکرێ گرت ساڵی بەسەد دینار، چونکە لە بەکرێدانی لە ئەستۆدا دەبێ لە هەموو حاڵێکا کرێکە حازربێ، دەنا دەبێ بەفرۆشتنی قەرز بە قەرز، پێغەمبەریش (دروودی خوای لەسەربێ) رێگەی شتی وای نەداوە، وەك ئەوە بڵێ: ئەوا کردمە ئەستۆت کە لە ئاییندەدا بە دە دیناری حازر ئەم بارەم بۆ بەری بۆ ئەو شوێنە!.

بەکرێدان کەی پووچ دەبێتەوە:

کاتێ یەکێ لە دوو گرێدەرەکان مرد، وەزاتە بەکرێداوەکەیش مابوو، ئەوە بەکرێدانەکە لەم کاتەدا پووچ نابێتەوە، چونکە بەکرێدان گرێدانی ئاڵشتکردنی شتە بەشت، لەسەر شێوەیێ کە قابیل بێ بۆ

للسكنى والارض للزرع والدابة للركوب وألرحل للحج والبيع والشراء ونحو ذلك)
تەماشای شەریعەتی ئیسلام بەرگی دووەم، چاپی یەکەم لاپەڕە (٢٤٨) بکە هەروا لاپەڕە (١٠)و (١١) لە هەمان بەرگ.

- وەرگێڕ -

گواستنەوە لە کەسێکەوە بۆ کەسێکی تر، لەبەر ئەوە بە مردنی یەکێ لە دوو گرێدەرەکان پووچ نابێتەوە، دەق وەك فرۆشتن!.

جا ئەگەر بەکرێگر (موستە ئجیر) مرد میراتبەرەکەی جێگەی دەگرێتەوەو بەتەواوی بەهرە لە کەڵکەکە وەردەگرێ، ئەگەر بکرێدەریش واتە: (مؤجریش) مرد زاتەکە لە دەستی بەکرێگردا دەمێنێ هەتا ماوەکەی تەواو دەبێ. جا ئەگەر زاتە بەکرێدراوەکە لەناوچوو، وەك ئەوە وڵاخ بێو بمرێ، یا جل بێو بسووتێ، یا زەوی بێو رۆبچێ، ئەوە تەماشا دەکەین ئەگەر لەپێش وەرگرتندا بوو، یا لەپاشی بوو بەڵام ماوەیەکی وا بە سەریدا تێنەپەڕیبو کە لە وێنەی ئەو ماوەیەدا کرێی هەبێ، ئەوە بەکرێدانەکە هەڵ دەوەشێتەوە، بەڵام ئەگەر لەپاش وەرگرتن فەوتا، وە ماوەیەکی وەهایشی بەسەردا تێپەڕی کە لە وێنەی ئەوماوەیەدا کرێی بکەوێ، ئەوە بەکرێدانەکە بۆ ئایندە هەڵ دەوەشێتەوە، چونکە گرێ لەسەر کراو (واتە: معقود علیە) نەماوەو فەوتاوە، بۆ رابووردوویش کرێی ئەو ماوەیەی دەکەوێو بەس ئەمە لە بەکرێدانی زاتدا وایە، بەڵام لە بەکرێدان لە ئەستۆدا بە فەوتانی بەکرێگیراو گرێدانەکە هەڵ ناوەشێتەوە، چونکە بەکرێدەر دەتوانێ بیگۆڕێ بە بەکرێگیراوێکی تری وەك فەوتاوەکە، بە وێنە: بەکرێگیراو ماین بوو، تۆپی بەکرێدەر دەتوانێ ماینێ تر بخاتەوە جێگەی تۆپیوەکە.

بەکرێگر دەستەبەر نیە :

بەکرێگر ئەمینداره لەسەر ئەو شتەی کە وا لە دەستیدا، بەهۆی کەمتەرخەمییەوە نەبێ نابێ بە دەستەبەر. وەك ئەوە بەکرێی بگرێ بۆ نانکردن، وە زیاد لە پێویست ئاگرەکە خۆش بکا، یا نانەکە بە

تەندوورەکەوە بەجێ بهێڵێ هەتا دەسوتێ، بەکرێگریش رێك وەك بەکرێگیراو وایە، ئەگەر زاتەکە لە دەستیدا، بەبێ سووچی خۆی لە ناوچوو نابێ بە دەستەبەر، وەك ئەوە بارێ بنێ لە وڵاخەکە کە لە توانایدا نەبێ، یا بارێ بنێ لە خۆشرۆکە(واتە: سَیَّارة) کە لە وزەو کێشیدا نەبێو بەهۆی ئەوەوە بفەوتێ!.

٢٣٢) باسی دەتسخۆشانەو سەرقەڵەمانەو وەڵیفەتانە کە مەشهوورن بە (جَعَالە)(١):

جوعالە (یا دەستخۆشانە) لە شەرعا برێتییە لەوە کە کەسێ ماڵێکی دیاری بڕیاربدا بۆ کەسێ کە ئیشێکی تایبەتیی بۆ بکا، وەك بڵێ: هەر کەسێ وشترە بزربووەکەمم بۆ بهێنێتەوە دە دیناری دەسخۆشانە دەدەمێ، سەر بەڵگەی ئەم باسە ئەم فەرمایشتەی خوای گەورەیە کە

---

(١) ئەم زاراوانە لە کوردیدا هەر کامەیان بگری دەست دەدا بۆ بەکوردیکردنی وشەی جوعالەی عەرەبی: دەستخۆشانە، وەڵیفەت، شاباش، خەڵات، بەخشیش، سەرقەڵەمانە. گرنگ ئەوەیە لە مەولا وەرگێرەکان چاو لە یەك بکەنو شوێن پێی یەك هەڵگرنو برەو بەوشەی پێشنیاری پێش خۆیان بدەن، نەك هەر نووسەرێ ببێ بەکلکی حیزبێو رستەو وشەو زاراوەکانی ئەو پەسەند بکاو بەس. ئەم حاڵەی ئێستا لەناو پارتەکاندا پەیدا بووە، کە هەر حیزبە زاراوەی خۆی هەیە موصیبەتێکی زۆر گەورەیە لە شەڕی برا کوژیەکە زۆر خراپترە. بەڵام هەتا کلاشینکۆف ئاغای مەیدان بێ، خامەی قوڕ بەسەر مەگەر هەر فرمیسکی شینو سوور هەڵڕێژێ!.

- وەرگێڕ -

دەفەرموێ: {وَلِمَن جَاء بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ} . بۆزانینی راڤەکەی تەماشای سەرەتای باسی دەستەبەری (الضمان) بکە. لە صەحیحی بوخاریو صەحیحی موسلیمدا داستانی سەرەك خێڵێ هەیە، کەشت پێوەی دەدا، شپرزەی دەکا. هەتا لەگەڵ یەکێ لە هاوڕێیانی پێغەمبەردا رێك دەکەون کە بەرابەر بە برِکەیێ ران نووشتوویان بۆ بکا، وە لە ئەنجاما کابرا چاك دەبێتەوەو برِکە رانەکە دەدا بە دووعا خوێنەکە. وەکی تریش گەلێ جار ناچارییش شتی وا دەخوازێ.

مەرجەکانی دەستخۆشانە: کاتێ ئیشکەرەکە شایانی خەڵاتەکە دەبێ کە خاوەن ئیشەکە خۆی بەڵێنی ئەوەی دابێ، وەك ئەوە بڵێ: قەڵەمە کەم گوم بووە هەرکەسێ دۆزییەوەو هێنایەوە بۆم دینارێکی دەدەمێ. بەڵام ئەگەر کەسێ بە پیاوەتی هێنایەوە هیچی ناکەوێ، دروستە کە خەڵات بۆ دانراوەکە کەسێکی دیاری بێ وەك ئەوە بڵێ: ئەگەر زەید گومبووەکەی هێنایەوە بۆم نیو دیناری پێ دەدەم، یا نادیاری بێ، وەك ئەوە یلێ: هەرکەسێ شتە ونبووەکەمم بۆ بدۆزێتەوە نیو دیناری پێ دەدەم، ئیتر لەم دوو حاڵەدا کەسی مەبەست ئەگەر ونبووەکەی بۆی هێنایەوە شایانی خەڵاتو وەڵیفەتە ناوبراوەکە دەبێ!.

سەر بەڵگەی ئەمەیش ئەم فەرموودەیەی خۆشەویستە {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: موسوڵمانان پایەندی مەرجی رەوای خۆیانن!.

مەرجی سەرقەڵەمانەکەیش ئەوەیە کە دیاریبێ، چونکە وەجەڵە، هەموو وەجەڵێکیش دەبێ ئەندازەکەی زانراوو دیاری بێ، دەق وەك کرێ وایە، کەواتە نابێ نەزانراوو نادیاریبێ، وەك ئەوە بڵێ:

هەركەسێ گومبووەكەمم بۆ بهێنێتەوە جلێكی پێ دەدەم، یا لەسەرم بێ كە رازی بكەم، یا شتێكی پێ بدەم، شتی وا مەرجی بەتاڵە، لەكاتی وادا هەركەسێ هێنایەوە كرێی وێنەی خۆیی دەكەوێ، ئەگەر كۆمەڵێ بەهاوبەشی ئیشەكەیان كرد خەڵاتەكە ناوكۆیی یانەو، بە یەكسانی وەك یەك لەناو خۆیاندا دابەشی دەكەن، با ئەندازەی ئیشەكانیشیان زیادو كەمی هەبێ، چونكە كارەكە لە بنەڕەتدا نەزانراوە، لەبەر ئەوە لە تواناد انیە كە ئەندازەكەی بە وردی رەچاو بكرێ.

٢٣٣) باسی مڵكانەو بنەتۆو، مەبەست موزارەعەو موخابەرەیە:

(بر: تەجرید/ ٢ل – ١٢٢ ز: ٤٧).

زەوی بدرێ بە موڵكانە دروستە بەپێی ئەم درێژە پێدانەی دواوە، موزارەعەو موخابەرە هەر دوو لە مەعنادا یەكن كە ئەوەیە: خاوەن زەوی زەوییەكەی بدا بە ئیشكەرێ كە بەنیوەیی یا بە كەمتر یا بە زیاتر دایچێنێ‌و بەرهەمی بهێنێ. بەڵام رافیعی‌و نەوەوی {رەزای خوایان لێبێ} دەفەرموون: لە موزارەعەدا بنەتۆو لەسەر خاوەن زەوییە، لەموخابەرەیشدا بنەتۆو لەسەر ئیشكەرە، ئەمە جیایی نێوانیانە.

بڕیارەكەیان:

شەرعزانەكان لە بارەی ئەم دوو مامەڵەیەوە رایان جیایە، گوتراوە: كە هەردوو مامەڵەكە بەتاڵن، چونكە حەدیثی صەحیح لە بوخاری‌و موسلیمدا هەیە كە نەهی لە موخابەرە دەكا، لە صەحیحی

موسلیمیشدا هەیە: کە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} نەهی کردووە لە موزارەعە بەڵام فەرمانی کردووە بەوە: خاوەن زەوی دەتوانێ لەباتی ملکانە، کرێی زەوییەکەی وەربگرێ.

هۆی نەییشس لەدانی زەوی بە ملکانە دەگەڕێتەوە بۆ ئەم بۆچوونە: گوایە بەهۆی بەکرێدانەوە دەتوانرێ کەڵكو بەهرە لە زەوی وەربگیرێ، کەواتە: ئەوەیش وەك ئاژەڵو مالآت دروست نیە بەرابەر بە هەندێ لە دەرامەتی خۆی بدرێ بە ملکانە.

ئیبنو شورەیحیش دەفەرموێ: موزارەعە دروستە. ئیبنو خوزەیمەو ئیبنو لونزیرو خەطابیش هەروا دەفەرموون: ئیبنو خوزەیمە جزمێکی لە بارەیەوە نووسیوەو، رێگە چارەی کارکردن بە کۆی ئەو فەرموودانەی دۆزیوەتەوە، کە لەم بارەیەوە هاتوون، کە هەندێ لەو فەرموودانە رێگەی موزارەعەیان داوەو هەندێکی تریان رێگەی نادەن. خەطابیش پەیڕەوی ئەوی کردووە، ئەحمەدی کوڕی حەنبەلیش فەرموودەی قەدەغەکردنی ملکانەی بەلاواز داناوە، خەطابی دەفەرموێ: بۆیە مالیكو ئەبو حەنیفەو شافیعی {رەحمەتی خوایان لێبێ} رێگەی ملکانەیان نەداوەو بە پووچەڵی دادەنێن، چونکە ئاگایان لەوە نەبووە کە فەرموودەی قەدەغە کردنەکە لاوازو بێهێزە، کەواتە: موزارەعە (واتە: ملکانە) دروستە، چونکە لە هەموو ولآتە موسوڵمانەکاندا کاری پێدەکرێو کەسیش ئەم کارپێکردنەی بە پووچەڵ دانەناوە. هەتا ئێرە فەرمایشتی خەطابی بوو. نەوەویش لە شەرحی صەحیحی موسلیمدا دەفەرموێ: دروستبوونی مامەڵەی ملکانە رای ئاشکراو پەسەندە، بەپێی

فەرموودەکەی خەیبەر (کە لەسەرەتای باسی باخەوانیدا، کە باسی ژمارە (٢٢٨) بوو رابورد – وەرگێڕ).

لافی ئەوەیش کە دروستبوونی ملکانە لە خەیبەردا پاشکۆ بووە بۆ دروستبوونی باخەوانی قەبووڵ نیە، چونکە ئەو مەبەستەی کە بووە بەهۆی دروستبوونی باخەوانی لە مولکانەیشدا هەمان مەبەست هەیە، بە قیاسیش لەسەر مامەڵەی قازانج بە هاوبەش، کە بە یەکگرتنی راکان دروستە، دەبێ ملکانەیش دروستبێ، چونکە ئەمیش دەق وەك ملکانە وایە لە هەموو شتێکا، وە لەبەر ئەوەیش کە موسوڵمانان لە گشت وڵاتو لە هەموو سەردەمێکا بەردەوام کار بە ملکانە دەکەن. ئەبو یووسفو موحەممەدو ئیبنو ئەبو لەیلاو زانا کووفییەکانی ترو، شەریعەتزانەکانی فەرموودە زانەکانیش حوکم بە دروستبوونی ملکانە (موزارەعە) دەکەن. فەرمایشتی نەوەوی تەواو.

٢٣٤) ئاوەدان کردنەوەی وێرانە (احیاو الموات)

(بڕ: تەجرید/ ٣ ل – ١١٧ – ژ: ١٠٢٨ هەتا ژ: ١٠٣٢):

لە عورفی شەرعی شەریفدا: برێتییە لە ئاوەدانکردنەوەی زەوی بێ خاوەن. وێرانە لە شەرعا ئەو زەوییەبێ خاوەنەیە کە هەرگیز ئاوەدان نەکرابێتەوە. سەر بەڵگەی دروستبوونی ئەم بابەتە ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەرە {دروودی خوای لەسەربێ} کە دەفەرموێ: کەسێ زەوییەکی بێخاوەن ئاوەدان بکاتەوە دەبێ بەهی خۆی، گەرێ زۆرداریش لەو زەوییەدا هیچی لێ سەوز نابێ! (ئەبو داوود، نەسائی، تیرمیذی)

تیرمیذی دەفەرموێ: فەرموودەیەکی جوانە، واتە: حەسەنە. زۆردار لێرەدا ئەو کەسەیە کە بە زۆری زۆرداریی، بە نیازی داگیرکردن، دارو نەمامو شتی وا لەناو زەوییەکا دەڕوێنێ، کە کەسێکی تر ئاوەدانی کردبێتەوە، بۆ ئەوەی کە بیکا بەهی خۆی، گەڕی وا دەبێ ڕێگەی نەدرێ، خۆشی بێو ترشی بێ دەبێ ئەوەی لێ بسەنرێتەوە، ئەم جۆرە گەڕە بەم شێوانە دروست دەکرێ: لە زەوییەکی کەسێکی تردا نەمام بنێژێ، یا خانوو بکا، یا جۆگەی بۆ رابکێشێ، یا بیرێکی تیادا هەڵ بکەنێ.

٢٣٥) بڕیار (حوکم)ی ئاوەدانکردنەوە:

وێرانە ئاوەدانکردنەوە زۆر سوننەتە، بەپێی ئەم فەرموودەیەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}: کەسێ پارچەیێ زەوی بێخاوەن ئاوەدان بکاتەوە خێرێکی چاکی دەگات، هەرچی لەبەرو بوومی ئەو زەوییە، کە مرۆڤێ بیخوات، یا باڵندەو دڕندەو ماڵاتی ملوو مووشەکەر بیخوات، یا هەریەکێ لەمانە سوودێکی لێ وەربگرێ، ئەوەی بۆ دەبێ بەخێرو صەدەقە. (نەسائی گێڕاویەتەوە، ئیبنو حیببان بە فەرموودەیەکی دروستی داناوە).

هەر کەسێ مافی ئەوەی هەبێ کە ببێ بە خاوەنی ماڵ، بۆشی هەیە کە وێرانە بۆ خۆی ئاوەدان بکاتەوە، هەر بەخودی ئاوەدانکردنەوەکە دەبێ بە خاوەنی ئەوەی کە ئاوەدانی کردۆتەوە، چونکە ئاوەدانکردنەوە هۆی ملکایەتیە بەهۆی کردارێکەوە، دەق لە راوکردنو داروچیلەکە کۆکردنەوەی دەشتو دەر دەکا.

بەپێی ئەم فەرمانەی سەروەری پێشینانو پاشینان، سەروەرمان حەزرەتی موحەممەد، {درودو سڵاوی خوای لەسەربێ}، کە ئێستا رابورد، بۆ پەیدابوونی خاوەنداریی بەهۆی ئاوەدانکردنەوەوە، پێویست بە فەرمانی پیشەوای موسوڵمانان ناکات، ئەگەر بوو چاکتر، ئەگەر نەیشبوو قەیناکا.

مەرجەکانی دامەزرانی ئاوەدانکردنەوە:

ئاوەدانکردنەوەی وێرانە بەم دوو مەرجە دادەمەزرێ:

یەکەم: نابێ ئەو وێرانەیە بەهیچ شێوەیێ ملکی موسوڵمانێکی تربێ، ئەگەر وابوو ئەوە دروست نیە، توخنی بکەوێ، نە بە ئاوەدانکردنەوەو نە بەشتێکی تر، مەگەر بەپێی فەرمانی شەرع. لە فەرموودەیەکی شەیخەیندا پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەرکەسێ بە زۆرو ستەم بستێ زەوی داگیر بکا، لە رۆژی قیامەتدا بەهەر حەوت چینەی زەمینەوە، وەك کەڵەمە لە ملی گادا، ئاوا دەکرێ بە تەوقو دەکرێتە ئەستۆی!.

بزانن حەریمی ئاوەدانی بە ئاوەدانکردنەوە نابێ بە موڵك، چونکە خاوەنی ملکە ئاوەدانەکە ئەو لە پێشترە بەو حەریمە، حەرێم ئەو شوێنانەیە کە پێویستن بۆ بەهرە وەرگرتنی تەواو لە ملکی ئاوەدان، وەك رێگەو سەلوێنكو ئاوەڕۆو شتی وا.

دووەم: دەبێ ئاوەدانکەرەکە موسوڵمانبێ، لەبەر ئەوە دروست نیە بۆ بێبڕوا لە ولاتی ئیسلامدا زەوی بێخاوەن ئاوەدان بکاتەوە بۆ خۆی، چونکە پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: وێرانەی بێخاوەن کە

هەیانە هی سەردەمی عادن، لە بنەڕەتدا هی خواو پێغەمبەری خوان، دەی لە ئێستاوە ئەوا من کردم بەهی ئێوە ئەی کۆمەڵەی موسوڵمانان! شافیعی گێڕاویەتەوە، بەیهەقی جارێ بە مەقووفی هەتا سەر ئیبنو عەبباس گێڕاویەتەوە، جارێکیش بە مەرفووعی هەتا سەر پێغەمبەر. ئەوەتا لەم فەرموودەدا رووی دەمی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە هەموو موسوڵمانێکەو بەس، هەتا بزانرێ کە مەرجی ئاوەدانکەرەوە لە خاکی ئیسلاما ئەوەیە کە موسوڵمان بێ، بۆ ناموسوڵمان دروست نیە، ئەگەر کەسێ بڵێ: ئەی بۆ خاوەن پەیمان، لە دەستەی خاوەن نامەکان، لەناو وڵاتی ئیسلامدا بۆیان هەیە دارو چیلکەو پووش‌و گیای بێ خاوەنی ئەو کەژە بۆ خۆیان کۆبکەنەوە، کەچی ئەمەیان بۆ دروست نیە؟ لە وەڵاما دەڵێین: چونکە دارو چیلکەکردن‌و پووش‌و گیاکۆکردنەوە جێگەیان پڕ دەبێتەوەو جارێ تر هەڵ دەدەنەوەو دروست دەبنەوە، لەبەر ئەوە بەوە هەتا سەر لە کیس موسوڵمانان ناچن، بەپێچەوانەی ئاوەدانکردنەوەی وێرانەوە، چونکە وێرانە کە ئاوەدان کرایەوە ئیتر دەبێ بەهی خاوەنی‌و جێگەی پڕ نابێتەوە، دەی ئەگەر ناموسوڵمان بیکا بەهی خۆی هەتا سەر لەکیس موسوڵمانان دەچێ.

نیشانەکردنی ئاوەدانکردنەوەی رەوا چۆنەو چییە؟:

ئاوەدانکردنەوە بریتییە لە ئامادەکردنی شتەکە بەپێی مەبەستی ئاوەدانکەرەوە. چونکە یاسادانەری ئیسلام، پێغەمبەری خوا، ئاوا بەبێ قەیدو بەند، بەرەهایی فەرموویەتی، کەواتە: بۆ دیاریکردنی نیشانەکانی دەگەڕێینەوە بۆ سەرعورف (کە بریتییە لە باوی رەوای

دامــەزراوی ناوکۆمەڵــەی موســوڵمانان) چــۆنێتیی عــورفیش لــە زمانــا سنوورو پێناسەی بۆ دانەنراوە کە دەبێ چۆن بێو چۆن نـەبێ، کەواتـە: ئاوەدانکردنــەوەی هــەر شــوێنێ بــەپێی مەبەســت لێــی دەگــۆڕێ، ئەگــەر کردنی خانوو بوو، دەبێ بەپێی عادەتی دامەزراو، بـە بـەرد، یـا بەخشت، یا بەمووره قوڕ دیـواری بـۆ بکـا، یـا بەچیلکەو قیسپ تـەیمانی بـۆ بکـاو، سەری هەندێکیشی بگرێو دەرگاو پەنجەرەی تێبخا، وە ئەگـەر مەبەسـتی باخ ناشتن بوو، ئەبێ بە پێی دەستووری دامەزراو، حەساری بـەدەورا بکـا، جا ئەگەر دەستووری ئەو شارە وا بوو بە دیوار حەساریان دروست دەکـرد بۆ ئەو جـۆرە شـتە ئـەوە دیـوار مەرجـە، دەنـا ئەگـەر بەشـتێکی تـر بـوو، وەك تەیمان. تەلبەند، ئەوە پەیڕەوی ئەوە دەکرێ کە لەو جێگەیـە بـووە بە عادەت.

٢٣٦) بەخشینی ئاو کەی پێویست دەبێ؟

ئاو لەسەر دوو بەشە :

یەکــەم: ئەوەیــە کــە لــە خۆیــەوە لــە شــوێنێ هــەڵبقوڵێ، کــە ئەوشوێنە پەیوەندی تایبەتی بە کەسەوە نەبێ، هـەروا هـیچ ئـادەمیزادێ دەسـتی نــەبێ لـە دەرهێنـانو ڕەوانکردنیـدا، وەك ئـاوی چـەمو کانیـاوی دەشـتو دەرو شـاخەکانو لافـاوو بارانـاو، کـە بـۆ قـازانجی گـشتینو ئـاوی بەرەڵڵای بێخاوەنن، خوا نەبێ کەس خاوەنیان نیە.

جا ئەم جۆرە ئاوە ئەگەر کەم بوو، یـا ڕێگـەی سوود لێوەرگرتنی تەنگەبـەر بـوو، ئـەوە کـێ زووتـر ڕۆیـشتە سـەرێو گرتـی بـۆ خـۆی ئـەوە

دەبێ بەهی ئەو، با ئەو کەسە بێهێزیش بێ، چونکە بڕیاری شەرع لەسەر ئەمەیە، عەمری کوڕی شوعەیب لە باوکیەوە لە باپیریەوە دەگێڕێتەوە: لە بارەی ئاوی لافاوی شیوی مەهزوورەوە، کەوا لە مەدینە، پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} ئاوا بڕیاری داوە: کێ یەکەم بوو ئاوەکە دەگرێ هەتا دەگاتە هەردوو قولەپێ، ئەوجا بەری دەداتەوە بۆ ئەوەی خوارترا. (ئەبو داوودو ئیبنو ماجە گێڕاویانەتەوە. ئیبنو حەجەری عەسقەلانی لە فەتحولباریدا دەفەرموێ: رشتەکەی دەگاتە پلەی جوانی، حاکمیش لە (المستدرك)دا گێڕاویەتەوە)[1].

ئەمە بۆ ئەو کەسانەیە کە بەرو دوا دەگەنە سەری، بەڵام ئەگەر بەیەکەوە چوونە سەریو ئاوەکەیش بەشی هەموویانی نەدەکرد ئەوە تیرو پشك لە نێوانیاندا دەکەن، ئەگەر کەسێ لە پێشدا هات دەیویست

---

[1] لەم فەرموودەدا ئەم دوو تێبینییە هەیە:

یەکەم: لە ئەصڵەکەدا نووسراوە: (فی سبیل مهزور، راستیەکەی (فی سیل مهزور)ە. سەبیل رێگەیە، سەیل لافاوە.

دووەم: ئەعلاو ئەسفەل بەمەعنا لای سەروو ترو لای خوارووتر نیە، بەڵکوو بە مەعنا ئەوەیە کێ یەکەم بوو لە گرتنی ئاوەکە داو زوو گەیشتە سەری ئەوەپێش دەخرێ، دوا ئەو دووەم پێش دەخرێ ئیتر هەروا، تەماشای ماددەی (هزر) بکە لە (النهایة في غريب الحديث والاثر)دا لەگەڵ مغنی المحتاج ج/٢ ص ٣٧٤، لەگەڵ (عمدة القاری ج/١٢ ص ٢٠٣) ئەم ساخکردنەوەو، وردەکارییە زۆر پێویستە چونکە هەڵە بژێرێ ئەصڵەکەیشی پێ دەکرێ.

- وەرگێڕ -

ماڵات ئاوبدات، کەسێکی تر دوا ئەو هات بەڵام خۆی پێویستی بە ئاو خواردنەوەبوو، ئەوە ئەوەیان وەپێش دەخرێ کە خۆی ئاو دەخواتەوە، هەر کەسێ ئەندازەیەك لەو ئاوە بەرەڵڵایە بکاتە قاپێکەوە دەبێ بەهی خۆی، هەروەها ئەگەر بەجۆلەیەکدا بیهێنیو بیکاتە ناو حەزێکەوە کە لەبەری نەڕوا ئەویش دەبێ بە ماڵی تایبەتی خۆی.

دووەم: ئاوە تایبەتەکانە، وەك بیرو کارێزو جۆگە، جا ئەگەر کەسێ بیرێ لە ملکی خۆیدا هەڵ بکەنێ، ئاوەکەی دەبێ بەهی خۆی، چونکە بەشێکە لە بەهرەی ملکەکەی، دەق وەك بەری داری باخەکەی، وەرێك وەکوو ئەو کانی زێڕو زیوەی کە لەناو ملکەکەیدا دەردەکەوێ، کەواتە: کەس مافی ئەوەی نیە کە بەبێ رەزای خۆی لێی ببات. گوتراویشە: کە ئاو نابێ بە ملکی کەس، چونکە پێغەمبەر {درودو سلاوی لەسەربێ} فەرموویەتی: موسوڵمانان لەم سێ شتەدا هاوبەشن: لە ئاوو لەوەڕو ئاگردا. (ئەبو داوود گێڕاویەتەوە) قسەی ئەم قیلە بەرپەرچ دراوەتەوە بەوە: کە ئەم فەرموودەیە لاوازە لەبەر ئەوە دەست نادا بۆ بەڵگە. بەهەر حاڵ لەسەر هەردوو فەرمایشتەکان، پێویست نیە لەسەر خاوەن بیرەکە، کە ئەو ئاوەی لە پێداویستی خۆی زیاد بێ، بیبەخشێ بە کەسێ کە کشتوکاڵی پێ ئاوبدا، بەڵام ئەگەر بۆ ئاودانی گیانلەبەرو ماڵات بوو ئەوە پێویستە لەسەری کە بیبەخشێ چونکە شافیعی لە ئەبو هورەیرەوە لە پێغەمبەرەوە دەگێڕێتەوە: دەفەرموێ: {درودی خوای لەسەربێ}: کەسێ زیادە ئاوی هەبێو قەدەغەی بکا لە ماڵاتی موسوڵمانان، هەتا ببێ بەهۆی قەدەغەبوونی زیادە لەوەڕی دەورو بەری ئاوەکە، چونکە لەوەڕگای دوورە ئاو بە کەڵکی لەوەڕانی ئاژەڵ نایەت، کەسێ ئەم تاوانە بکا خودای گەورە لە رۆژی قیامەتدا لە بەهرەی میهرەبانی خۆی بێ

بەشی دەکا. لە بوخاریو موسلیمیشدا دەفەرموێ: ئاوێ زیادبێ لە خۆتان، لە خەڵکی تری قەدەغە مەکەن، هەتا بەم تەگەرەیە زیادە لەوەڕی دەوری ئاوەکەی پێقەدەغە بکەن. جیاوازیی ئاژەڵو کشتوکاڵ لەوەدایە، گیان ڕێزی هەیە، بە بەڵگەی ئەوە کە ئاودانی گیانلەبەر پێویستەو ئەرکێکی ئایینییە بەڵام کشتوکاڵ مەرج نیە وابێ.

مەرجەکانی پێویستبوونی بەخشینی ئاو:

یەکەم: دەبێ لە پێداویستیی خۆی زیاتربێ، دەنا پێویست نیە، چونکە لە خودی خۆیەوە دەست پێ دەکا بە بەکار هێنانو بەخشینی.

دووەم: خاوەن ئاژەڵەکەیش ئاتاجێی بەو ئاوە هەبێ، بەم رەنگە: ئاوی بەرەڵڵای گشتی لەو ئاقارەدا نەبێ.

سێیەم: لەو ئاقارە لەوەڕ هەبێ، بەبێ ئاو خواردنەوە ئاژەڵ نەتوانی لێی بلەوەڕێ.

چوارەم: دەبێ ئاوەکە لە جێ وەستانی ئاسایی خۆیدابێ، لەو جۆرەیش بێ کاتێ لێت هەڵگۆزی بێتەوە جێی. بەڵام ئەگەر کردیە ناو دەفرەوە، لەسەر فەرمایشتی دروست (قەولی صەحیح) ئیتر پێویست نیە لە سەری کە بەخۆڕایی بیبەخشێ. ئەوەنە هەیە هەر کاتێ بڕیاردرا کە پێویستە لە سەری کە بیبەخشێ، نابێ لەباتی ئەو ئاوە وەجەڵو بەها وەربگرێ، دەبێ بەخۆڕایی بیبەخشێ، ئەمەیش بەپێی ئەم فەرموودە ساغە کە دەفەرموێ: پێغەمبەر{دروودی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لە فرۆشتنی ئاوی زیادە. هەرکاتێکیش بەخشینی ئاو واجب نەبوو لەسەر خاوەنەکەی، ئەوە دروستە بۆی کە بەکێشانە یا بە پێوانە بیفرۆشێ بۆ خۆی.

٢٣٧) وەقف: شت تەرخانکردن بۆ خێری نەبڕاوە:

وەقف لە زمانی عەرەبدا ڕاگرتن‌و حەپس‌و گل دانەوەو بەندکردنە، لە عورفی شەرعیشدا: تەرخانکردنی سامانە بۆ خێری نەبڕاوە لە ڕێگەی خودادا، بە مەرجێ لەو جۆرە سامانانە بێ کەڵك‌و قازانج لێ وەرگرتنی مومکین بێ‌و زاتەکەی بمێنێ! سەر بەڵگەکەی ئەم ئایەتەیە کەوا لە سوورەتی حەجدا، کە ژمارەکەی (٧٧)ە کە دەفەرموێ: {وَافْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ} واتە: لە کرنی هەموو جۆرە چاکەیێ دریغی مەکەن، سابەشکوو شادبن بە مایەی ڕەزابوونی خوا. وە ئەم فەرموودەیشە کە دەفەرموێ: کاتێ ئادەمیزاد دەمرێ، هەموو کردەوەیەکی کۆتایی دێ، ئەم سێ شتە نەبێ:

یەکەم: خێرێکی نەبڕاوە (وەك بیرو مزگەوت..).

دووەم: زانست‌و زانینی بە سوود (وەك دانانی کتێبی باش‌و پێگەیاندنی فەقێ‌و قوتابی‌و شاگردو هونەری بەکەڵك‌و بە سوود بۆ گەلی ئیسلام).

سێیەم: منداڵ‌و وەچەیەکی باش کە دووعای خێرو نزای باشی بۆ بکا (موسلیم‌و کەسانی تر گێڕاویانەتەوە).

زاناکان دەفەرموون: وەقف بەشێکە لە خێری نەبڕاوە. جابیر {ڕەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: کەس نەما لە هاوڕێیانی پێغەمبەر {درودی خوا لەسەر پێغەمبەر بێ و ڕەزای خوا ە هاوڕێیانی} کەشتێکی نەکرد بێ بە وەقف، مەگەر ئەوانەیان کە توانای سامانییان نەبووبێ!.

مەرجەکانی:

بۆ دروستبوونی وەقف ئەم سێ مەرجە بە مەرج گیراون.

یەکەم: دەبێ وەقف کراو لەو جۆرە سامانانەبێ، کە دەست بدا بۆ کەڵك لێ وەرگرتن‌و لە هەمان کاتدا زاتەکەی بمێنێ. کەواتە: وەقفی ئەو شتە دانامەزرێ، کە هەتا زاتەکەی بمێنێ کەڵکی لێ وەرناگیرێ، وەك بەرو میوەو خۆراك‌و بۆنپێوەکراو، چونکە میوەو بەرو خۆراك دەخورێن، کەڵکەکەیان لە خواردنیان دایە، دەی کاتێ دەخورێن زاتەکەیان نامێنێ. بۆنپێوەکراویش ئەوەندە ناخایەنێ، بەڵام ئەگەر دارو درەختی کرد بە وەقف بۆ بەرەکەی، یا ئاژەڵ بۆ شیرەکەی، یا بۆ خوری‌و کۆڵكو مووەکەی، یا نێری بۆ پەڕین لە ئاژەڵی شار، ئەوە دروستە، چونکە لەکاتی وادا وەقف کراوەکە زاتەکانە، بەروکۆڵك‌و پەڕین کەڵکیانن، وە سوودەکانی تری ئەم زاتانە بۆ وەقفکەرە، بۆ نموونە: ئەگەر مەڕێکی کرد بە وەقف، تەنیا بۆ ئەوە کە شیرەکەی بۆ هەژاران بێ، ئەوە خوری‌و بەچکەو کەوڵ‌و گۆشتەکەی بۆ وەقفکەرەکەیە.

دووەم: دەبێ وەقف کردنەکە لەسەر شتێکی وابێ کە هەبوونێکی نەبڕاوەی هەبێ، وەك ئەم بنەچە لە ئێستاداو وەچەی بەردەوای بەردەوام لە ئایندەدا چونکە وەقف خێری بەردەوامی نەبڕاوەیە، سەرەڕای ئەوەیش وەقف لە زاتی خۆیدا راگوێزکردنی ملکایەتیی قازانجە، کە وەقفکەرەوە بۆ وەقف لە سەرکراو، دەی شتێ کە وجوودی نەبێ‌و هیچ (مەعدووم) بێ ناکرێ بە خاوەنی شت، هەروا کەسێکیش کە شیاوی خاوەنێتی نەبێ ناکرێ بە خاوەن شت.

نموونەی یەکەم: کە نەبووە (واتە: معدوم)ە نابێ بەوەقف لەسەر کراو، وەکوو وەقفکردن لەسەر کەسێ کە هێشتا لەدایك نەبووبێو لەمەولا بکەوێتە سکی دایکیو لە دایك ببێ، جا لە دوا ئەو بۆ هەژاران بێ.

نموونەی دووەم: کە کەسێ شیاوی خاوەنێتی نەبێ نابێ بە وەقف لە سەرکراو، وەکوو منداڵ لە سکی دایکدا، جا ئەم جۆرە وەقفانە پووچەڵن، چونکە وەقف بە ملککردنی حازری دەس بەجێیە کەواتە لەسەرکەسێ کە نەبوو (مەعدووم) بێو لەسەر کەسێ کە شیاوی خاوەنێتی نەبێ دانامەزرێ.

سێیەم: نابێ بۆ شتی ناڕەوابێ، چونکە وەقف خێرێکە مەبەست لێی نزیکبوونەوەیە لە خوا، گوناهیش پێچەوانەی ئەم مەبەستەیە، کەواتە: شت وەقفکردن بۆ کڕینی ئامێری ڕێگریو چەتەگەری دروست نیە، هەروا بۆ کڕینی ئامێری بەزمو ڕەزم، هەروا دروست نیە شت وەقف بکرێ بۆ کنیشتەی جوولەکەو کڵێسای گاوور ئەم جۆرە جێگایانە.

پەیڕەوی مەرجی وەقفکەر دەکرێ:

جا هەر کاتێ وەقف دامەزراو هەموو مەرجێکی هاتە جێ، ئیتر یەکسەر وەقف لەسەرکراو شایانی بەرووبوومەکەی دەبێ، خواە کەڵك بێ وەك تیادانیشتنو خوێندنەوەی پەڕاو، خواە زات بێ وەك مێوەو خوریو موو وشیر، لە هەمان کاتدا دەبێ ئەم قازانجانە ڕێك بەپێی مەرجی وەقفکەر بدرێن بە خاوەنیان، وەقفکار کێی پێشخست ئەو کەسە پێش دەخرێ، وەکێی دواخست ئەو کەسە دوا دەخرێ، ئەگەر گوتی: بە یەکسانی دابەشبکرێ بە سەریانا بە یەکسانی دابەش دەکرێ، ئەگەر

گوتی: هەندێ بەش زیاتر بێ، چۆن دەڵێ بەپێی مەرجەکەی ئەو دابەش دەکرێ لێیان. نموونەی پێشخستن وەك ئەوە بڵێ: ئەمەم لەسەر منداڵەکانم وەقفکرد، لە پێشدا بۆ زاناو خاوەن وەرعەکانیان، نموونەی دواخستن وەك ئەوە بڵێ: ئەمەم لەسەر منداڵەکانم وەقفکرد، کە ئەوان نەمان ئەوجا بۆ منداڵی ئەوان، یا وەك ئەوە بڵێ: دەرامەتی ساڵی یەکەم بۆ مێیینەکانو دەرامەتی ساڵی دووەم بۆ نێرینەکان، نموونەی یەکسانی وەك ئەوە بڵێ: ئەمەم وەقفکرد لەسەر منداڵەکانم، بە مەرجێ نێرو مێ وەك یەك بەشیان بۆ دابنرێ، نموونەی باودانی هەندێکیان بەسەر هەندێکی تریانا وەك ئەوە بڵێ: ئەمەم کرد بە وەقف لەسەر منالەکانم بەمەرجێ بەشی نێرینە دوو ئەوەندەی بەشی مێیینە بێ.

٢٣٨) باسی بەخشین (هبە):

بڕ: تجرید/ ٢ ل ١٨٦ ز: ٥٥).

بەخشینو دیاری لە زمانو لە شەرعا بە یەك واتان تەنیا ئەم جیاوازییانەیان لە نێوانا هەیە: ئەگەر بۆ ڕێزگرتن لەو کەسەی کە دەبێ بە خاوەنی برا بۆی ئەوە دیارییە، دەنا بەخشینە. بەخشین سوننەتە بەپێی نامەی خواو ڕێبازی ڕەهبەرو یەکگرتنی نەتەوە. خوای گەورە دەفەرموێ: {وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى – سورة المائدة – ٢/٥} واتە: هاوکاری یەکتری لەسەر کاری چاکەو لە خوا ترسی بکەن. دیارە کە بەخشین کارێکی باشو پەسەندە، لە ڕێبازی ڕەهبەردا (واتە: لە سوننەتی پێغەمبەردا (دروودی خوای لەسەربێ) نموونە زۆر زۆرە لەسەر سوننەتیی بەخشین، عائیشە (ڕەزای خوای لێبێ) فەرمووی: عەرزی پێغەمبەرم کرد ئەم

گۆشته بە زەكات داویانە بە بەریرەی كارەكەرم، ئایا تۆ لێی دەخۆی؟ فەرمووی: ئەمە بۆ ئەو زەكاتە، بەڵام بۆ ئێمە دەبێ بە دیاریو لە زەكاتی دەردەچێ (ش/د/ن). ئەبو هورەیرەیش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرمویٚ: جاران كە نانیان بۆ پێغەمبەر {درودی خوای لەسەربێ} دادەنا دەیپرسی، كاتێ دەیانگوت: هی دیارییە، لێی دەخوارد، بەڵام ئەگەر بگوترایە: هی زەكاتە لێی نەدەخوارد.

مەرجی بەخشراو:

هەرچی فرۆشتنی دروست بێ بەخشینیشی دروستە، وە ئەوەی فرۆشتنی دروست نەبێ بەخشینیشی دروست نیە، وەك شتی نەزانراو، وەك ئەوە بڵێ: ئەوە یەكێ لەو بڕكە مەڕەم بەخشی بە تۆ،

هەروا بەخشینی بارمتە سەگی مەشق نەكردوو و بەرازو شتی بزربوو دروست نیە، چونكە فرۆشتنی ئەمانە دروست نیە، دروستە زەوت كراو بفرۆشرێ بە كەسێ كە بتوانێ بیسەنێتەوە لە زەوتكەر، شتی هاوبەشو ناو كۆیی بەخشینی دروستە، چ بفرۆشرێ بە هاوبەش، چ بفرۆشرێ بە كەسێكی تر.

بەخشراو تا وەرنەگیرێ نابێ بە ماڵ:

بەخشراو نەپێویست دەبێو نە دەبێ بە ماڵ هەتا وەرنەگیرێ، عائیشە {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: باوكم لە باخەكەی غابەی، بیست وەسقی پێم دا كە بیڕنم بۆ خۆم، لە نەخۆشینی سەرەمەرگا پێی فەرمووم: كچی خۆم من لەبەری باخەكەی غابەم بیست وەسقم دا بوو بەتۆ، كە بۆ خۆت بیڕنی، بریا دەتڕنیو دەتبرد بۆ لای خۆت، ئێستا

دەبوو بەهی خۆت، بەڵام مادام هەتا ئێستا وەرت نەگرتووە تازە بوو بە ماڵی میراتبەر![1].

دەی ئەگەر لە شت بەخشیندا بوون بە ماڵ نەبەسرایە بەوەرگرتنەوە ئەبو بەکری صدیق بە عائیشەی نەدەفەرموو: تازەبوو بە ماڵی میراتبەر لەهی تۆ دەرچووا.

عومەریش {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: بەخشراو نابێ بەماڵی تەواو هەتا پێبەخشراو وەری نەگرێ، هەمان را لە عوسمانو ئیبنو عومەرو ئیبنو عەبباسو ئەنەسو عائیشە {رەزای خوایان لێبێ} گێڕدراوەتەوە، رای تر نەبیستراوە کە پێچەوانەی رای ئەمان بێ.

بەبێ فەرمانی ماڵبەخش وەرگرتنی بەخشراو دانامەزرێ چونکە وەرگرتن دەبێ بەهۆی گواستنەوەی خاوەنێتی. جا هەر کاتێ وەرگرتن رووی دا بەخشراو دەبێ بە ماڵ، ئیتر ماڵبەخش مافی پەشیمان بوونەوەی بۆ نیە، مەگەر لە یەك حاڵدا ئەویش ئەوەیە کە بەخشندەکە باوك بێ، یا دایك بێ، یا باپیر بێ یا نەنك بێ، سەربەڵگەی ئەمەیش ئەم فەرمایشتەی پێغەمبەرە {درودی خوای لەسەربێ}: هەر کەسێ شتێ ببەخشێ، یا دەسەنەیێ بدا بەکەسێ، دروست نیە بۆی کە پەشیمان ببێتەوەو بیسەنێتەوە لە پێبەخشراو، مەگەر باوكو دایك، بۆ ئەوان دروستە لەو

---

(1) بۆ راستکردنەوەی وشەی (جذاذ) بە (جداد) لەم ئەسەرەدا، تەماشای ماددەی (جدد) لە (النهاية في غريب الحديث والاثر)ی و ج/١٣ چ ١٤٧ و ص ١٥٦ لە (عمدة القاری شرح صحيح البخاری) بکە.

- وەرگێڕ -

بەخشینەی داویانە بە منالّی خۆیان پەشیمان ببنەوە. (ئەبو داوودو کەسانی تر گێڕاویانەتەوە) تیرمیذی فەرموویەتی: فەرموودەیەکی جوانی ساغە. لە دەقی فەرموودەکەدا ناوی باوكو دایك هاتووە، باپیریش بەر ناوی باب دەکەوێو نەنکیش بەر ناوی دایك دەکەوێ.

٢٣٩) باسی عومراو روقبا: با بە کوردی ناویان بنێین: ژینەبەخشو تەمابەخش:

عومرا لە عومر وەرگیراوە، کە بەواتا تەمەنو مانو ژیانە، بۆیە وای پێدەگوترێ چونکە لە سەردەمی نەزانیدا دەیانگوت: ئەم شتە بۆ تۆ هەتا ماویت، واتە: لە ماوەی تەمەنتا، هەتا لە ژیاندابیت بۆ خۆت، روقبایش کە لەسەر کێشی عومرایە، لە ماددەی (موراقەبە) وەرگیراوە، کە بەواتا چاوەنوارییە، وەك ئەوە پێی بڵێ: ئەمەم بەخشی بەتۆ هەتا خۆت ماویت بۆ خۆت، بەلاّم ئەگەر من لە پێش تۆدا مردم ئەوا بە یەکجاری بۆ خۆت، ئەگەر تۆیش لە پێش مندا مردیت ئەوا ببێتەوە بەهی خۆم، دەی بەم شێوەیە هەردوولا چاوەڕوانی مردنی یەك دەکەن.

گوتەی کورتو پوخت: گەرچی ئەم باسە درێژەپێدانی تیادایە، بەلاّم ئەمە کاکڵەی ئەم بابەتەیە: گوتەی دامەزران کەپێی دەگوترێ صیغە، لە عومرادا وەك: (أعمرتك هذه الدار حياتك) ئەم خانووەم بەخشی بەتۆ هەتا ماویت، یا پێی بڵێ: (ما حَییتَ: هەتا لە ژیاندا بیت) یا پێی بڵێ: (ما عشت: هەتا کۆتایی تەمەنت) یا پێی بڵێ: (أعمرتك هذه الدار حياتك ولعقبك من بعدك: ئەوا ئەم خانووەم

بەخشی بەتۆ هەتا تەمەن تەواو دەبێ، وە لەپاش مردنی خۆت بۆ وەچەو نەوەت) لەروقبایشدا گوتەی دامەزران وەك: (أرقبتك الدار حياتك) واتە: ئەم خاووەم دا بەتۆ هەتا ماویت بۆ خۆت، هەردوولامان چاوەنوار دەكەین، ئەگەر من لەپێش تۆ دامردم بە ئێكجاری ببێ بەهی خۆت، ئەگەر تۆیش لە پێش مندا مردیت ببێتەوە بەهی خۆم. جا هەر كاتێ عومراو روقبا لەسەر شێوەی شەرعی دامەزران، ئیتر شتە بەخشراوەكە هەتا هەتایە دەبێ بەهی پێبەخشراو، وە بە هێچ جۆرێ نابێتەوە بەهی بەخشندە، كە بەعەرەبی پێی دەگوترێ: موعمیر، یا مورقیب. چونكە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: عومرا دروستەو روقبایش دروستە، وەدەبن بەهی ئەو كەسە كە پێی بەخشراوە. (ئەبو داوودو كەسانی تر گێڕاویانەتەوە) تیرمیزی فەرموویەتی: فەرموودەیەكی جوانە. هەروا خۆشەویست {دروودو سڵاوی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: هەركەسێ شتێ لەسەر شێوەی عومرا ببەخشێ بە كەسێ ئەوە هەم لە حاڵی ژیانو هەم لە حاڵی مردندا دەبێ بە ماڵی پێ بەخشراو، وە لە پاش خۆشی دەبێ بەهی وەچەی (موسلیم — {رەزای خوای لێبێ} گێڕاوەیەتەوە).

٢٤٠) باسی هەڵگرتنی شتی داكەوتوو (لقطة):

(بڕ: تەجرید/ ٣ت – ١٤٩ – ز: ٥٠).

داكەوتە لە زمانا بەشتێ دەگوترێ كە لە كەسێ داكەوتبێ لە عورفی شەرعی شەریفدا برێتییە لە ماڵێ، یا لە تایبەتمەندێ (ئیختیصاصێ) كە خاوەن رێزو بایەخو نرخدار بێ، كە بەهۆی

بێئاگاییەوە لە شوێنێکا بەجێ مابێ کە شوێنی ئاسایی ئەوشتە نەبێ، بەو مەرجە ئەو کەسە کە شتەکە دەدۆزێتەوە خاوەنەکەی نەناسێو شتەکەیش بەهێز خۆی پێ ناپارێزێو بۆیەکێ لەم دوو مەبەستەیش هەڵی بگرێتەوە: یا بۆ پاراستنی یا بۆ کردنی بە ماڵ بۆ خۆی، بەلام لەپاش جاڕدانی ناونیشانی بەشێوەی شەرعی.

سەر بەڵگەی ئەم باسە چەند فەرموودەیەکی ساغە. لە زەیدی کوڕی خالیدی ئەل – جوهەنییەوە – {رەزای خوای لێبێ} فەرمووی: پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: هەر کەسێ گومبوویێ بدۆزێتەوەو حەشاری بداو ناونیشانی وەك شەریعەت دەفەرموێ: هەڵ نەدا، ئەوە خۆشی ڕێی ڕاستی گوم کردووە (موسلیم/ ئەحمەد) دیسان زەید فەرمووی: پیاوێ هاتە خزمەت حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} عەرزی کرد: حوکمی ماڵی دۆزراوە، وەك زێڕو زیو چییە؟ فەرمووی: پڕیاسکەو بوخچەو دەمبینەکەی نیشانە بکە. وە هەتا ساڵێ ناونیشانی هەڵبدە، جا ئەگەر لەو ماوەیەدا خاوەنەکەی پەیدابوو ئەوە بیدەرەوە پێی، ئەگینا چی لێ دەکەی بیکە، بەلام ئەگەر ناونیشانیت هەڵ نەدا ئەوا لەلای خۆت بیهێڵەرەوە، وە داینێ بە سپاردە لەلای خۆت، ئیتر هەرکاتێ ڕۆژێ لە ڕۆژان خاوەنی هاتو داوای کردەوە بیدەرەوە پێی. پیاوەکە گوتی: ئەی بڕیاری وشتری بزربوو چییە؟ فەرمووی: دەخڵت نەبێ بەسەریەوەو دەخڵی مەکە، ئەو کوندەو پێڵاوی خۆی پێیە، بۆ خۆی ئاوی دەخواتەوەو دەلەوەڕێ، هەتا خاوەنەکەی دەیدۆزێتەوە! پرسیار کەرەکە لیشی پرسیو گوتی: ئەی بڕیاری بزنو مەڕی ونبوو چییە؟ فەرمووی: ئەگەر تۆ نەیبەیتو خاوەنەکەی نەیدۆزێتەوە دیارە گورگ دەیخوا! (شەیخان).

بڕیارەکەی:

موسـوڵمانان بـە یـەکرا دەفـەرموون: هەڵگرتنـەوەی دۆزراوە دروستە. بەڵام ئایا سوننەتە یا پێویستە؟ تەماشا دەکرێ: ئەگەر ماڵ دۆزەرەوە بەدکار بوو قەدەغە دەکرێ لە هەڵگرتنی، تەنانەت ئەگەر بەدکار (فاسق) دۆزراوەیەکی هەڵگرتەوە قازی لێی دەستێنێتەوە، وەك ماڵی منالی خۆیشی لێ دەستێنێتەوە: بەڵام ئەگەر ماڵ دۆزەرەوە ئازادو فامیدە بوو، وە لەخۆی دڵنیابوو کە ناپاکی لێ ناکاو حەشاری نادا، ئەوە لەم حاڵەدا حوکمەکەی ئاوایە:

یەکەم: ئەگەر لە شوێنێکی ئەمینا دۆزییەوە، کە مەترسی فەوتانی نەبوو، چونکە خەڵکەکەی دەسپاكو ئەمیندار بوون، لە هەمانکاتدا ئەو جێگەیە نە ملکی کەسێ بوو، وە نە خاکی دوژمنی ئیسلام بوو، کە پێی دەگوترێ داری حەرب، ئەوە وا باشە بۆی کە هەڵی بگرێ بەپێی ئەم حەدیثە (خوا لە پشتی ئەو بەندەیە کە پشتی برای دەگرێ).

دووەم: ئەگەر لە جێگەیەکی وادا دۆزییەوە کە دڵنیانەبوو لە نەفەوتانی، ئەوە پێویستە لەسەری کە هەڵی بگرێ، بەپێی فەرموودەی خوای گەورە: {وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاء بَعْضٍ – سورة التوبة – ٧١/٩} واتە: بڕواداران، نێرو مێیان، لەناو خۆیانا، پشتو پەنای یەکترین، دەشێ چاو دێری بەرژەوەندی یەکتری بکەن). لەم ئایەتە پیرۆزەدا ئەم راستەقینەیە دەردەکەوێ: هەروەکوو چۆن پێویستە لەسەر هەقداری هەتیو ماڵو سامانی بە جوانی بپارێزێ ئاوایش

پێویستە لەسەر هەموو موسوڵمانێ کە سەرو ماڵو نامووسی هەموو موسوڵمانێکی تر بپارێزێ، چونکە موسوڵمان هەقداری موسوڵمانە، هەرکامیان حازر نەبوون ئەوی تریان پاسەوانی سەرو ماڵو نامووسیەتی.

سەرەڕای ئەوەیش دەبێ ماڵ دۆزەرەوە لە خۆی دڵنیا بێ کە هەرکاتێ خاوەنەکەی پەیدابوو بیداتەوە دەستی، بە مەرجێ بیناسێتەوەو ناونیشانی هەڵبدا، دەنا نابێ هەڵی بگرێتەوە. گوتراویشە: لە سەری نیە لە هیچ بارێکا کە هەڵی بگرێ، ئەوپەڕەکەی ئەوەیە کە هەلگرتنەوە سوننەتە، چونکە هەلگرتنەوەی دۆزراو یا ئەمانەتە، یا کاسپییە، ئەو دووەیش هیچ کامیان واجیبو پێویست نین. ئەمە قسەمان لەوەیە کە لە چۆڵەوانیو وێرانەو سەرە ڕێشت بدۆزێتەوە ئەمە حوکمەکەی بوو، دەنا ئەگەر لەناو ملکی کەسێکا دۆزییەوە ئەوە دروست نیە بۆێ هەڵی بگرێ، چونکە وادەردەکەوێ کەهی خاوەن ملکەکە بێ.

ئەو زانیارییەی لە بارەی داکەوتەوە پێویستە:

پێویستە لەسەر ئەو کەسە کە شتێ دەدۆزێتەوە دەفرو پریاسکەو دەرگا بێنو جۆرو ژمارەو کێشی بزانێو ئەوجا لە جێگەی ئاسایی خۆیا هەڵی بگرێ. زانینی پریاسکەو دەرگابێنەکەی بەپێی ئەو فەرموودەی کە رابورد لە سەرەتای باسەکەوە، زانینی ژمارەکەی بەپێی ئەم فەرموودەیەی بوخارییە کە ئەبو هورەیرە {رەزای خوای لێبێ} دەفەرموێ: پریاسکەیەکم دۆزییەوە سەد دیناری زێڕی تیادا بوو. بردم بۆ خزمەت پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} فەرمووی: یەك ساڵ ناوو نیشانی هەڵدە. جا

یەك ساڵ ناونیشانیم هەڵدا، ئەوجا چوومەوە خزمەتی، فەرموویەوە: ساڵێکی تریش ناونیشانی هەڵدە. منیش وامکردو دیسان چوومەوە خزمەتی، فەرموویەوە: ساڵێکی تریش ناونیشانی هەڵبدە. منیش وامکرد لە جاری چوارەما فەرمووی: ژمارەکەی بزانەو دەرگابێنەکەی نیشانە بکە، جا ئەگەر خاوەنەکەی پەیدابوو ئەوە هی خۆیەتی دەنا بیکە بە هی خۆت. زانینی نیشانەکانی تریشی بەقیاس لەسەر ئەم نیشانانە، چونکە بەوانیش دەق وەك ئەمان شتەکە دەناسرێتەوە، بۆیەیش دەبێ لە جێگەی ئاسایی پاراستنی وێنەی خۆیدا هەڵبگیرێ چونکە سپاردەیە، هەموو سپاردەیەکیش ئاوایە.

ئەگەر ویستی بیکا بە ماڵی خۆی:

شت دۆزەرەوە ئەگەر مەبەستی ئەوەبوو کە شتەکە ئاگاداری بکا بۆ خاوەنی هەتا پەیدا دەبێ ئەوە پێویست نیە لەسەری بانگەوازی بۆ بکا، بەڵام ئەگەر نیازی هەبوو کە بیکا بەهی خۆی ئەوە دەبێ بە لایەنی کەمەوە یەك ساڵ ناونیشانی هەڵبدا، بەپێی فەرموودەکەی پێشەوە. جاڕدانیش دەبێ لە بەردەرگای مزگەوتدا بێ، لەکاتی هاتنەدەرەوەی خەڵکەکەدا، وە لەناو بازاڕدا، کەجێ گومانی کۆبوونەوەیە، وە لەو شوێنەدا کە تیادا دۆزراوەتەوە، چونکە خاوەنەکەی ئەوێی بۆ دەگەڕێ. چونێتی جاڕدانیش لەسەر ئەم شێوەیە: بڵێ: کێ شتی لێ بزربووە؟ وا سوننەتە هەندێ نیشانەی بڵێ، بەڵام نابێ گشت نیشانەکانی هەڵبدا، دەنا ئەگەر درۆزنێ کردی بەهی خۆی ئەوە دەبێ بە دەستەبەری، مەرج نیە سەرومڕ ساڵەکە هەر جاڕبدا، بەڵکوو لە سەرەتاوە هەموو رۆژێ سێ جار

بانگەواز هەڵ بدا لەپاشا هەموو رۆژێ یەكجار، لە پاشا هەموو حەفتەیێ یەك جا، لەپاشا لە گشت مانگێكا یەك جار، لەسەر شێوەیەكی وا دووبارەی بكاتەوە كە لەبیر نەچێتەوە هەتا ساڵەكە تەواو دەبێ.

بەڵام ئەگەر شتێكی وای دۆزییەوە كە نەدەكرا بەماڵ ئەوە جاڕی بۆ هەڵنادا، ئەگەر دەكرا بەماڵ، بەڵام كەمبوو، ئەوە ئەوەندە ناونیشانی هەڵدەدا كە بەزەینی زوربەی كات خاوەنی لەوەدوا بۆیناگەڕێ، كە ئەوەیە خاوەنەكەی زۆر بۆی پەرۆش نەبێو زۆر بە دوایا نەگەڕێ. جا پاش ئەوە كە بانگەوازی بایەخداری بۆ كرد، وەخاوەنەكەی پەیدانەبوو، وە ویستی بیكا بەهی خۆی دەبێ بەهی خۆی، كە كردی بەهی خۆی دەبێ بە قەرز بەسەریەوە، ئەگەر دنیا بوو خاوەنەكەی پەیدابوو، ئەگەر دۆزراوەكە وێنەدار بوو بلام نەمابوو ئەوە، دەبێ بەدەستەبەری وێنەكەی، دەنا دەبێ بە دەستەبەری نرخەكەی بەپێی نرخی ئەو رۆژەی كە تیادا كردوویەتی بە ماڵی خۆی، ئەگەر خودی دۆزراوەكە مابوو، وە نەنگداریش نەبوو بوو ئەوە دەدرێتەوە بە خاوەنەكەی.

بەشەكانی داكەوتوو:

داكەوتوو دەبێ بە چوار بەشەوە:

یەكەم: ئەوەیە كە هەمیشە دەمێنێ، وەك زێڕو زیوو شتی تری وا، حوكمەكەی ئەوەیە یەك ساڵ ناونیشانی لەسەر شێوەی پێشەوە هەڵبدا.

دووەم: ئەوەیە ئەگەر دۆزراوەکە زۆر نەدەمایەوە سەرنج دەدەین: ئەگەر زوو خراپ دەبوو، وەك کەبابو تکەو شووتیو کاڵەكو سەوزەواتو فەریکە خورمایێ کە نەکرێ بە خورما، ئەوە دۆزەرەوەکەی دەکرێ بە سەپشك لە نێوانی ئەوەدا کە بیخواتو بەهاکەی دەستەبەربێ، یا بیفرۆشێو بەهاکەی وەربگرێو لە پاش ناونیشان هەڵدانی ئاسایی بەپێی حاڵ تەصەروفی تیادا بکا، چونکە بەهاکەی لە شوێنی دۆزراوەکەیە، ئەگەر نیشانی هەڵنەدات دەبێ بە دەستەبەریو، ئەمانەت دەبێ لە دەستیدا. بەڵام ئەگەر دۆزراوەکە زووخراپ نەدەبوو، وە قابیلی ئەوە بوو کە چاك بکرێ، وەك رووتابێ کە بکرێ بە خورما، یا ترێیەك بکرێ بە مێووژ، یا شیرێ بکرێ بە پەنیر، یا شتی تری وا، ئەوە لەکاتی وادا سەیری بەرژەوەندی خاوەنەکەی دەکرێ، ئەگەر بەرژەوەندی خاوەنەکەی لە فرۆشتنیدابوو ئەوە دەفرۆشرێ، ئەگەر لە وشك کردنەوەدا بوو ئەوە وشك دەکرێتەوە. جا ئەگەر دۆزەرەوەکەی بە پیاوەتی وشکی کردەوە ئەوا باشە، دەنا دەبێ هەندێکی لێ بفرۆشێ بۆ مەسرەفی وشك کردنەوەکەی چونکە بەرژەوەندی خاوەنەکەی لەوەدایە. بەڵام ئەم درێژەپێدانە بۆ غەیری ئاژەڵو گیانلەبەرانە، چونکە وڵساتو ماڵات دەبێ هەمووی بفرۆشرێ لەبەر ئەوەی مەسرەفی حەیوانات پەیتاپەیتا دووبارە دەبێتەوە، ئەوەیش دەبێ بەهۆی ئەوەکە ماڵەکە بە مەسرەف لێکردنی تەواو بێ.

سێیەم: دۆزراوی وا هەیە پێویستی بە مەسرەف هەیە وەك وڵسو ماڵات (حەیوان) حەیوانیش لەسەر دووجۆرە:

١) **جۆری یەکەم بێهێزە**: ئەوەندە هێزی نیە کە خۆی پێ رزگار بکا لە وردە درندە، وەك مەرو بزنو گوێرەکەو بەچکە وشتر، وشترو رەشەوڵاخ ئەگەر سەقەت بوون باگەورەیش بن لە ریزی بێهێزن، ئەم جۆرە بۆی هەیە دەستی بەسەردا بگرێ، بە نیازی کردن بە ماڵ، چونکە ئەگەر هەڵی نەگرێتەوە، لە نێوانی ئێمەو درندەدا دەفەوتێ، دووریش نیە دەسپیسێ بیبا بۆ خۆی، لەبەر ئەم مەبەستەیە حەزرەت {دروودی خوای لەسەربێ} دەفەرموێ: بزنو مەڕی گومبوو یا بۆ تۆیە کە دەیدۆزێتەوە، یا بۆ خاوەنەکەیەتی کە برای تۆیە، یا بۆ گورگە. جا ئەو کەسەی ئەم جۆرە گیانلەبەرە هەڵ دەگرێ خۆی سەرپشکە کە یەکێ لەم سێ شتە بکا:

یەکەم: دەست بەجێ بیخواو هەرکاتێ خاوەنەکەی دەرکەوت قیمەتەکەی ببژێرێ بۆی.

دووەم: رای بگرێو بە پیاوەتی بە خێوی بکاو مەسرەفی بکێشێ.

سێیەم: دەس بەجێ بیفرۆشێو بەهاکەی هەڵبگرێ.

٢) **جۆری دووەم**: ئەوەیە کە ئەوەندە هێزو توانای هەبێ خۆی پێ بپارێزێ لەوردە درندە، خواە بە هێز خۆی بپارێزێ وەك وشتر، یا بە راکردن خۆی قوتار بکا وەك وڵاخی بەرزە، هێسترو گوێدرێژیش هەروا، یا بەفڕین خۆی دەرباز بکا، وەك کۆترو شتی وا. جا ئەگەر لە جۆڵەوانی ئەم جۆرە گیانلەبەرەی دۆزییەوە. بۆی نیە بە نیازی کردن بە موڵك هەڵی بگرێ، بەس دروستە بە نیازی پاراستن هەڵی بگرێ، چونکە پێغەبەر {دروودی خوای لەسەربێ} لە بارەی هەڵگرتنەوەی وشتری گومبووەوە بە

پرسیار کەرەکەی فەرموو: هەقت نەبێ بەسەریەوە، ئەو پیلاوو جەوەندەی خۆی پێیە هەتا کۆتایی فەرموودەکە. فەرمووودەکە دەقە لەسەر وشتر، ئەوەیش لە ریزی وشتردایە بە قیاس لەسەر ئەو.

کەواتە: ئەگەر بە نیازی کردن بە ماڵ هەڵی گرت، هەر کاتێ فەوتا دەبێ بە دەستەبەر، چونکە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نەیی کردووە لە هەڵگرتنەوە لەکاتی وادا، ئەوەتا دەفەرموێ: هەقت نەبێ بەسەریەوە.. تا دوایی، کەواتە هەڵگرتنەوە لەکاتی وادا دادەنرێ بە کەمتەرخەمی، کەمتەرخەمیش دەبێ بەهۆی دەستەبەربوون، بەڵام ئەگەر لەناو ئاوەدانیدا ئەم جۆرە گیانلەبەرەی دۆزییەوە، ئەوە بە ئارەزووی خۆیەتی، دەتوانێ بە نیازی کردن بە ماڵ هەڵی بگرێ، وەدەتوانێ بە نیازی پاراستن هەڵی بگرێ، جیایی لە نێوانی بیابان‌و ئاوەدانیدا ئەوەیە: ئەم جۆرە ئاژەڵە لەناو ئاوەدانیدا دەستی گشت کەسێکی پێدەگا، لەبەر ئەوە لە وەزەنی دەستپیس رزگاری نابێ، کەواتە هەتا زووە بەرژەوەندی خاوەنەکەی وادەخوازێ کە لە دەستێکی ئەمیندابێ باشترە، بە پێچەوانەی بیابانەوە، چونکە کەمتر خەڵك رێی تێدەکەوێ، سەرەرای ئەوەیش ئەم جۆرە گیانلەبەرە لە چۆڵەوانی هەوەجێی بەکەس نیە، خۆی بەخێو دەکا، لەوەڕ دەخوا‌و ئاو دەخواتەوە. ئەوەندە هەیە ئەم راجیاییە کاتێ جێگەی خۆیەتی کە دنیا ئەمن‌و ئاسایش بێ، بەڵام ئەگەر کات کاتی تاڵان‌و بڕۆ راوو رووت بوو ئەوە جیایی نیە لە نێوانی چۆڵەوانی‌و ئاوەدانیدا، لەهەر دوولادا وەك یەك هەڵگرتنەوە بەهەر دوو نیازەکە دروستە.

ئەگەر دنیابوو دووکەس داکەوتەیەکیان بە یەکەوە دۆزییەوە، ئەوە هەردووکیان ناونیشانی هەڵدەدەن، وە دەیکەن بە ماڵی خۆیان، کەسیشیان مافی ئەوەی نیە کە مافەکەی خۆی نەقڵ بکا بۆ هاوڕێکەی یا بۆ کەسێکی تر.

لاباسێ:

لەکاتی درەوکردندا گوڵەوەچینیو هێشووکردن لەم حاڵانەدا دروستە: ئەگەر خاوەنەکەی ڕەزای لەسەر بوو، یا ئەندازەیەکی وابوو کە خاوەنەکەی بۆی سەخڵەت نەدەبوو، یا خاوەنەکەی نەیدەچنییەوەو دەس بەرداری بوو بوو، بەڵام ئەگەر ئەندازەیەکی وابوو کە خاوەنەکەی بۆی سەخڵەت دەبوو، یا خۆی دەیچنییەوە ئەوە دروست نیە بۆ بێگانە کە بیچنێتەوە[1]!.

---

(١) لە عیبارەتی ئەصڵەکەدا ئاڵۆزیو هەڵەی چاپ هەبوو، سەرەڕای ئیهامی پێچەوانەی مەبەست ئەمە تەرجەمەی دەقی (کفایة الاخیار)ەکەیە. ئەمە عیبارەتی ئەصڵەکەیە: (ولا یجوز التقاط السنابل وقت الحصاد اذا یأذن فیها مالکها، أو کان قادرا؟ یشق علیه التقاطه، أو کان یلتقطه بنفسه. فاذا أذن مالکها بالالتقاط جاز) دیارە کەخۆی: (أو کان قدرا یشق علیه التقاطه) وە، بەپێی (کفایة) کە لەم سێ کاتەدا گوڵە وەچنی دروستە: کەم بێ، با ئیزنی صەریحیش نەبێ، کەم بێ یا زۆر بێ، بەڵام خاوەنەکەی دەست بەرداری بووبێ، با ڕێگەپێدانی ئاشکرایش نەبێ، کەم بێ یا زۆربێ بە مەرجێ خاوەنەکەی رازی لەسەر بێ، لەم دوو کاتەیشا دروست نیە، کەم بێ یا زۆر بێ وە خۆی بیچنێتەوە، زۆر بێ یا کەم بێ وەخاوەنەکەی ڕەزای لەسەر نەبێ. دەی دەقی ئەصڵەکە نەمانیعەو نە جامیعە بۆ ئەم بەشانە، چونکە پوختەکەی ئەمەیە:

٢٤١) منالّی فرێدراو (لقيط):

منالّی هەلگیراوە، یا مندالّی دۆزراوە، بە هەموو مندالێکی فرێدراو دەگوترێ، کە سەرپەرشتیارێکی نەبێ، کە ببێ بەدەستەبەری گوزەرانی، جا خواه فامیدەبێ یانا، چونکە فامیدەیش وەك نافامیدە هەوەجێی بەسەر پەرشتیکردن هەیە، بە وشەی مندالّ رەسیدە دەردەچێ، چونکە پێویستی بە پەروەردەو سەرپەرشتیکردن نیە، بە وشەی دۆزراوە منالّی تری بێ باوكو بێ باپیرو بێ سەرپەرشتیار دەردەچێ، چونکە ئاگاداری مندالّی وا لە پیشەی قازییە، چونکە قازی بەپێی نامەی خوای داناو زاناو، بەپێی سوننەتی پێغەمبەرە نازدرەکەی مەودای ئەوەی هەیە کە بۆ ئەم جۆرە منالّەو بۆ هەموو کەسێکی نەتوانای زەبوون مایەی بەخێوکردنیان بۆ فەراهەم بێنێ، مەبەست لە سەرپەرشتیکار باوكو باپیرەو ئەو کەسەیە کە شوێنی باوكو باپیرە بگرێتەوە.

بڕیارەکەی:

هەلگرتنی مندالّی فرێدراو فەرزی کیفایەیە، بەپێی فەرمایشتی زاتی مەزن: {وَتَعَاوَنُواْ عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى - سورة المائدة - ٢/٥ ➡}

گوڵەوەچنی دروست نییە ئەگەر خۆی دەیچنییەوە، ئەگەر رەزای لەسەر نەبوو، بەڵام دروستە ئەگەر خاوەنەکەی رەزای لەسەربوو، مەبەست لەم جۆرە شیکردنەوەیە ئەمەیە: (عیبارەتی پەڕاوی شەرع، کاتێ جێگەی متمانە دەبێ، کە کەمو کوڕی زۆرو پەلەپەلی پێوە دیار نەبێ). - وەرگێڕ-

وه لەبەر ئەوەیش کە هیچ نەبێ ئادەمیزادەو قەدرو ڕێزی خۆی هەیە، لەبەر ئەوە پێویستە بەهۆی پەروەردەکردنەوە گیانی بپارێزرێو چارەسەری حاڵی بکرێ، دەق وەك ناچاری لێقەوماو، بگرە ئەم شیاوترە بە چاودێری، چونکە ناچاری ڕەسیدە ڕەنگە بە فێڵێ خۆی دەرباز بکا، بەڵام منداڵ سەر بەهیچ لایەکا دەرناکا.

جا هەرکاتێ کەسێ کە مەرجی بەخێوکردنی تیادا بوو، منداڵێکی ئاوای هەڵگرت، ئەوە خێرێکی گەورەی دەکاو، گوناهی سەرتیاچوونی ئەو منداڵە لە کۆڵ هەموان دەکەوێ، دەنا هەم ئەوو هەم گشت کەسێ کە پێی بزانێ لە خەڵکی ئەو ناوچەیە تاوانبار دەبن بەهۆی سەرتیاچوونی کەسێکی ڕێزدارەوە.

مەرجی ئەو کەسەی کە مافی هەیە هەڵی بگرێ:

منداڵ هەڵگر دەبێ ئەم چەند مەرجەی تیادابێ:

یەکەم: دەبێ ئەرك لەسەربێ، واتە: موکەللەف بێ کەواتە هەڵگرتنی منداڵو شێت دانامەزرێ.

دووەم: دەبێ ئازادبێ، کەواتە بەندە بۆی نیە منداڵ هەڵبگرێ، چونکە هەڵگرتنی منداڵ هەقدارییە، کۆیلەیش ئەهلی ئەو هەقدارییە نیە، تەنانەت ئەگەر کۆیلەیێ منداڵێکی هەڵگرت لێی دەسەنرێتەوە، مەگەر ئاغاکەی ڕێگەی ئەوەی پێبدا، یا دادوەر بیهێڵێتەوە لە دەستیدا.

سێیەم: مەرجی ئیسلامە، بێبڕوا نابێ منداڵی موسوڵمانی فڕێدراو هەڵبگرێ، چونکە وەك گوتمان هەڵگرتنی منداڵ هەقداریو

خاوەنایەتییە، دەی بێبڕوا شیاوی ئەوە نیەو کافر نابێ بە هەقدارو بە خاوەنی موسوڵمان. بەڵێ بێبڕوا بۆی هەیە بێبڕوای مناڵ هەڵبگرێ، بەهەرحاڵ موسوڵمان بۆی هەیە ئەو منالە هەڵبگرێ، کە حوکم بە کوفری دەکرێ، چونکە ئەم هەقی سەروەری و سەرداری و هەقداری هەیە بەسەر بێبڕواوە.

چوارەم: دادپەروەرییە، بەدکار (فاسق) بۆی نیە منال هەڵبگرێ.

پێنجەم: خاوەن فام بێ، مرۆی دەستبلاوی حیجر لەسەر بۆی نیە منالی فڕێدراو هەڵبگرێ، گریمان هەڵیشی بگرێ ناهێڵرێتەوە لە دەستیدا.

ئەو ماڵەی کە لەگەڵ ئەم مندالە بێ، بۆ کێیەو چی لێدەکرێ؟:

هەر مالی لەگەڵ مندالی دۆزراوەدابێ بەهی خۆی دادەنرێ، ژیواری لێی دابین دەکرێ، چونکە منال ئەگەر لەژێر چاودێری باوکیشادا بەخێوبکرێ، ئەگەر مالی هەبێ، ژیواری لەسەر خۆیەتی، دەی لەکاتی وادا زیاتر ژێواری لەسەر خۆیەتی. مالی خۆشی وەك جل و بەرگ و کەل و پەل و نوێنەکەی و پارەپوول و شمەکێ کە لە باخەڵی دابێ، یا پێوەی شەتەك درابێ، یا وەك ولاخێ جڵەوەکەی بە دەستیەوە بێ، وەك ئەو چاتۆڵەی کە منالەکەی تیادا بدۆزێتەوە، یا وەك ئەو چاتۆڵەی کە منالەکەی تیادا بدۆزێتەوە، یا وەك ئەو خانووەی کەهەر خۆی تیادابێ، باخیش هەروا، ئەوەی کە مەسرەفی بۆ دەکا لەو مالە فەرمانڕەوایە، چونکە ئەو هەقداری ئەو کەسانەیە کە هەقدرای تریان نیە، منال

هەڵگریش لەسەر فەرمانی قازی بۆی هەیە لەو ماڵە مەسرەفی بۆ بکا، جا ئەگەر فەرمانڕەوا نەبوو دەبێ شایەت بگرێ لەسەر ئەوەی کە بۆی خەرج دەکا، دەنا ئەگەر شایەت نەگرێ هەرچی لەو ماڵە سەرف بکا بۆی دەبێ بە دەستەبەری. گوتراویشە: بەبێ فەرمانی قازیش لە ماڵی مناڵەکە خۆی ژێواری بۆ دابین بکا نابێ بە دەستەبەر.

بەڵام ئەگەر مناڵەکە خۆی ماڵی نەبوو، ژیواری لەسەر بەیتولمالە، چونکە ئیمامی عومەر {ڕەزای خوای لێبێ} لە بارەی بەخێوکردنی فڕێدراوەوە، پرس و ڕای بە هاوڕێیان کرد، بەیەك دەنگ و بەیەك ڕا فەرموویان: ژیواری لەسەر بەیتولمالە، لەبەر ئەوەیش گەورەی ڕەسیدەی نەداریش ژێواری لەسەر بەیتولماله، دەی مناڵ هەقی ئەوەی زیاتر هەیە کە ژیواری لەسەر بەیتولمال بێ. ئەگەر دەوڵەمەندو هەژارێ بە یەکەوە فڕێدراوێکیان هەڵگرتەوە، دەوڵەمەندەکە پێش دەخرێ، چونکە لە بارەیدا هەیە کە لەکاتی پێویستدا یاریدەی سامانی بدات[1].

---

[1] ئەمە عیبارەتی ئەصڵەکەیە کە زەین بە هەڵەدا دەبا: (فان وجد مع اللقيط مال کالثياب والفرش وما يكون في جيبه أو شد عليه أو دابة عنانها بيده أو وجد في خيمته، أو في دار ليس فيها غيره أو في بستان كذلك.. الخ) دەتوانین بڵێن هەتا وڵاخەکە ئەم دەقە باشە، گەرچی بێ پێزی پێوە دیارە، بەڵام (أو وجد في خيمته) وەك مەتەڵ وایە هەڵهێنانەکەی ئەمەیە کە لە کیفایەکەدا دەفەرموێ: (ولو كان اللقيط في خيمته فهي له). ئەمەیش لە موغنی موحتاجدا باقی مەدەنی ئەم مەتەڵەمان بۆحەل دەکا کە دەفەرموێ؛ (وان وجد اللقيط في دار فهي له، لليد ولا مزاحم.. ولا يحكم له ببستان وجد فيه.. لان سكناها تصرف والحصول في البستان ليس تصرفا ولا سكنى) له

٢٤٢) باسی سپارده (وەدیعە):

سپارە ناوە بۆ زات (عەین)ێ خاوەنەکەی یا جێگری خاوەنەکەی لەلای کەسێ بە ئەمانەت دایبنێ، هەتا ئاگاداری بکا، سەربەڵگە لەم بابەتەدا نامەی خواو رێگەی رەهبەرە. خوای گەورە دەفەرموێ: {فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ – سورة البقرة – ٢٨٣/٤٢} وە دەفەرموێ: {أَن تُؤدُّواْ الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا – سوره النساو – ٥٨/٤} ئەوەتا یەزدانی پاك لەم دوو ئایەتەدا فەرمان دەکا بە دانەری سپاردە بە خاوەنی، پێغەمبەریش (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: سپاردە بەسەر راستی بدەرەوە دەست ئەو کەسە کە دەستپاكو متمانە پێکراوی داناوی، گزیو ناپاکیش لە کەس مەکە، تەنانەت لەو کەسەیش کە گزیو ناپاکیت لێ دەکا (ئەبو داوود) لە صەحیحەیندا دەفەرموێ: خۆشەویست (دروودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: نیشانەی مرۆی ناپاك ئەم سێ رەوشە ناشیرینەیە: هەرکاتێ قسەی کرد درۆی زۆری تیابکا، هەرکاتێ پەیمانی بەست،

راستیدا گەلێ جار تەصەرروفێکی زۆر خراپ لە ئەصلی ئەصڵەکەدا کراوە، اختصار جیایە لە اختزال، گەلێ شوێنی وا شەڵەقاوو شەڵەژاوە نە لەمەتن دەکاو نە لە شەرح، ئومێد دەکەم لە رەحمەتی خوا لەم تەرجەمەدا سەرکەوتوومان بفەرموێ، هەتا ببێ بەهۆی راستکردنەوەی هەڵەکانی ناو ئەم کتێبە پیرۆزە بەڵکوو ببێ بەشەرحێکی کوردی بۆی.

چونکە لە راستیدا ئەم کتێبە ئەگەر تەحقیق بکرێو موراجەعە بکرێتەوە، بۆ لاوی موسوڵمان مانەندی کەمە. چونکە موسوڵمانی بەتەمەن دەبێ بەرەبەرە سەرچاوەی زانستی فرەوانتر بکا، چونکە قۆناغی سەرەتایی گەلێ جیایە لە قۆناغی کۆتایی.

– وەرگێڕ –

پەیمانەکەی نەباتە سەرو هەمیشە پەیمان شکێن بێ، هەرکاتێ شتی پێ سپێررا دەسپیس‌و ناپاك دەرچێ، لە گێڕانەوەیەکی موسلیما ئەم زیادەیەیشی هەیە: با لەبەرچاوی خەڵك ڕۆژوویش بگرێ‌و نوێژیش بکاو خۆیشی بە موسوڵمان لەقەڵەم بدا). بەڵگەی پێداویستیی ئەو خەڵکەیش بە سپاردە پێ سپیاردن، لەوێ بوەستێ.

بڕیارەکەی:

ئەو کەسەی بتوانێ سپاردە بپارێزێ‌و لە هەمان کاتا باوەڕیشتی بە دەستپاکی‌و ئەمینداریی خۆی هەبێ ئەوە سوننەتە بۆی کە سپاردە وەربگرێ، چونکە خۆشەویست (درودی خوای لەسەربێ) دەفەرموێ: خودا لە پشتی ئەوبەندە باشەی خۆیەتی کە لەسەر حەق پشتی برای ئایینی خۆی دەگرێ. گریمان هەر ئەو هەبوو کە بتوانێ ئەو سپاردەیە وەربگرێ ئەوە دەبڕرێ بە سەریا کە وەری بگرێ، ئەو کەسەیش کە سپاردەی پێ نەپارێزرێ حەرامە وەری بگرێ، ئەگەر دەیتوانی بەڵام باوەڕی بە ئەمینیی خۆی نەبوو کە ڕاهەتی هەیە کە وەری بگرێ.

دەستەبەر نابێ مەگەر لەبەر کەمتەرخەمی:

سپاردە ئەمانەتە وا لە دەستی ئەمیندارا، وەك گشت سپاردەیەکی تر نابێ بە دەستەبەر، بەڵام کەمتەرخەمی تیابکا، یا لە پاراستنیا کۆتایی بکا، دەبێ بە دەستەبەر، وەك ئەوە بەبێ فەرمانی خاوەنی لەلای کەسێکی تر بە ئەمانەت دایبنێ، یا خۆی بچێ بۆ سەفەرو بەجێی نەهێڵێ بۆ خاوەنەکەی، یا بۆ جێگری خاوەنەکەی، یا لە شوێنی داییبنێ

که جێگەی پاراستنی ئاسایی وێنەی خۆی بەبێ بەهانەی ڕەوا لەگەڵ خۆی بیبا بۆ سەفەر، یا لەکاتی نەخۆشینی مەترسێدارا وەسێت نەکا کە ئەو سپاردەیەی لەلایە، یا لەوکاتەدا کە دەسڵاتداری سەروڵات زیندانی دەکا بۆ کوشتن ڕانەسپێرێ لە بارەیەوە، یا درێغی بکا لە باسکردنی، یا بەبێ فەرمانی خاوەنی سوودی لێ وەربگرێ، کە ئەوە دادەنرێ بە کەمتەرخەمیو درێغیکردن، یا دەربچێ لەو مەرجەی خاوەنەکەی دایناوە، جا لەهەر کام لەم شێوانەدا سپاردەکە فەوتا دەیبژێرێ، ئەگەر زۆرداری داوای سپاردەکەی لێکرد لە سەریەتی کە نەیداتیو حاشای لێبکاو بیشارێتەوە، بەو پەڕی تواناوە دەبێ بەرگری بکا، ئەگەر دەیتوانی بەرگری بکاو بە ئارەزوو نەیکرد ئەوە دەستەبەرە.

قسەی ئەمیندار دەخوات:

ئەگەر ئەمیندار بە خاوەن سپاردەی گوت: سپاردەکەتم پێداویتەوە، قسە قسەی ئەوە، بەمەرجێ سوێند بخوات، چونکە زاتی پاك دەفەرموێ: {فَلْيُؤَدِّ الَّذِي اؤْتُمِنَ أَمَانَتَهُ} ئەوەتا خودا فەرمان بە ئەمیندار دەکا کە بەبێ شایەت گرتن سپاردەکەی پێبداتەوە، ئەمەیش بەڵگەی ئەوەیە کە قسەی دەخوات، چونکە ئەگەر وانەبوایە پێی دەفەرموو کە شایەتی لێ بگرێ ئەوسا سپاردەکەی بداتەوە دەستی، وەك لەم ئایەتەی تردا ئامۆژگاری هەقداری هەتیو دەکا، کە کاتێ لە هەتیوی دەرچوون ماڵەکانیان پێ بدەنەوەو شایەتیان لێ بگرن لەسەر ئەوە، وەك دەفەرموێ: {فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ - سورة النساء - ٤/٦}.

پێویسته لەسەری کە لە جێگەی پاراستنی ئەو جۆرە شەتەدا دایبنێ، بۆ نموونە دراوو خشڵو گەوهەرە بەهادارەکان لە قاسەو سندووقی قایما دادەنرێن، ناومال لەناو مالا دادەنرێ، بزنو مەڕ لە حەوشەی مالو کۆزو گەوری خۆیاندا دادەنرێن. هەرکاتێ خاوەنەکەی داوای کردەوە، دەبێ بەبێ دواخستن بیداتەوە پێی، بەپێی ئەم فەرمایشتەی خوای گەورە: {إِنَّ اللّهَ يَأْمُرُكُمْ أَن تُؤدُّواْ الأَمَانَاتِ إِلَى أَهْلِهَا – سورة النساء – ٥٨/٤} واتە: ئەی موسولمانینە! خودا فەرمانتان پێ دەکا کە هەموو جۆرە سپاردەو ئەمانەتێ، بدەنەوە دەستی خاوەنی. جا هەر کاتێ بەبێ بیانوو دوایخستو فەوتا دەستەبەرە، ئەگەر بیانووی رەوای هەبوو نابێ بە دەستەبەری.

بسم الله الرحمن الرحيم

سوپاس و ستایش بۆ خوا بە یارمەتی خوای گەورەو مەزن ئەمڕۆ کە شەممەیە، ڕێکەوتی (١٩٩٥/١١/١١) لە وەرگێڕانی بەرگی یەکەمی ئەم کتێبە موبارەکەیە بوومەوە، لە خودا داوادەکەم کە ئەم هەنگاوە بکا بە نۆبەرەیێ بۆم و بیکا بە بەرایی کۆششێکی پیرۆز، لە بواری تەرجەمەی فیقهدا، بۆ سەر زمانی شیرینی کوردی، چ بۆ من و چ بۆ گشت کەسێ کە پەرۆشی خزمەتی دین و خزمەتی میللەتی کوردبێ.

لێرەدا دووپاتی دەکەمەوە:

١) لە کتێبە گەورەکاندا زاناکان بە باشی بەسەرو گوێلاکی یەکتردا دێن، لەکاتی گلەیی و راستکردنەوەی هەڵەی یەکتریدا. گەلێ توندتر لەم گلەییانەی کە من لە مامۆستای پایەبەرزی ئەحمەد عیسا عاشوورم کردووە. لەبەر ئەوە نابێ ئەمەی من لەم بارەیەوە نووسیومە بە تانەو توانج لە قەڵەم بدرێ. عەللامەی عەینی، لە بەرگی یەکەمی عومدەتولقاریدا، لەکاتی شەرحی فەرموودەی: (ربَّ مبلَّغٍ أوعى من سامعٍ)دا رخنە لە بۆچوونی کرمانی و شێخ قوطبەدین دەگرێ و پێیان دەفەرموێ: قلت: کل منهما قد أبعد وتعسف! ئەمە مشتێکە لە خەرواری.

٢) بەپێی تەوانا بەندە پابەندی دەقی ئەصڵەکە بووم و لەزۆر شوێنیش کە قسەکان بۆنی بازێ شتی لێ هاتبێ کە لەگەڵ مەشرەبی

خۆمدا ڕێ نەکەوتبێ، ناچار بووم دەقەکە بە جوانی تەرجەمە بکەم. بەڵام ئەوە مەعنای وانییە کە من ئەورایە پەشەند دەکەم.

٣) لەخوا بەزیادبێ ئەم وەرگەڕانە باشترین شەرح و شیکردنەوەیە بۆ تێگەیشتن لە (كفاية الاخيار) و (الفقه الميسر).

بەڵێ بۆ فێربوونی ئەم دووکتێبە فەقێ دەتوانێ ئەم وەرگەڕاوە کوردییە بکا بە مامۆستای خۆی. بەڵام ئەمە مەعنای وانیە کە مەلاو فەقێ بەم تەرجەمانە بێ نیاز ببن لە دیراسەی عولومی شەیعەت بە عەرەبی، نەء، ئەو بۆچوونە هەڵیە، پێویستە لەسەر مەلاو فەقێ زانستە شەرعییەکان، وەك جاران بە عەرەبی بخوێنن.

٤) تکا لە هەموو مامۆستاو خوێنەواران و ئەدیبان دەکەم، کە بەبێ لە بارابوونی تەواو پەلاماری تەرجەمەو دانانی کتێبی گەورەی ئایینی نەدەن، چونکە وەرگەڕانی شرم پرم، کتێبی بێ سەرو بەر، هەم ئەصڵەکە، هەم بابەتەکە، هە زمانەکە، لە بەرچاو دەخا.

غفر الله لى ولوالدى ولسائر المسلمين، وآخر دعوانا أن الحمد لله رب العالمين.

فِي كنفٍ ظلعَّلهُ القرآن   أظل نجلى (كاوة) يا رحمان

وصلى الله تعالى على سيدنا محمد وآله وصحبه وسلم.

وەرگێڕ

نوری فارس حمی خان حەسەن

سلێمانی (خانووی زابتەکان)

گەڕەکی مامۆستایان.

فهرس المواضيع

لاپەڕە	پێڕستی سەرەباسەکان	زنجیرە
٣-٨	پێشەکی...	*
٩-١١	پاکی - الطهارە	.١
١١-١٦	بەشەکانی ئاو	.٢
١٦-١٨	حوکمی ئاوی بەرماوە	.٣
١٩-٢٠	پێستی مردار	.٤
٢٠-٢٢	ئێسكو مووی مردار	.٥
٢٢-٢٤	بەکارهێنانو ڕاگرتنی قاپو قاچاغ	.٦
٢٤-٢٦	سیواك	.٧
٢٦-٣٠	دەستنوێژ	.٨
٣٠-٣٦	سوننەتەکانی دەستنوێژ	.٩
٣٦-٣٨	تاراتگرتن: خۆ پاکردنەوە	.١٠
٣٨-٤٣	دەستووری سەراوکردن	.١١
٤٤-٤٩	هۆکانی بێ دەستنوێژی	.١٢
٤٩-٥٠	یاسایەکی شەرعزانی (قاعدة فقهية)	.١٣
٥٠-٥٣	خۆشۆردن – غوسڵ	.١٤
٥٣-٥٥	فەرزەکانی خۆشۆردن	.١٥
٥٥-٥٧	سوننەتەکانی خۆشۆردن	.١٦
٥٨	هەڵماڵینی شەرمگا لەکاتی خۆشۆردندا	.١٧
٥٩-٦٥	خۆشۆردن سوننەتەکان	.١٨
٦٥	دەستی تەڕهێنان بەسەر خوفف (سۆل)دا	.١٩
٦٦-٦٧	مەرجەکانی دەسپیاهێنانی سۆل	.٢٠

زنجیره	پێرستی سەرەباسەکان	لاپەڕە
.٢١	ماوەی دەسپیاهێنان: (مدة المسح)	٦٨-٦٧
.٢٢	سەرەتای ماوەی دەسپیاهێنان	٦٩-٦٨
.٢٣	چۆنیەتیی دەسپیاهێنان	٧٠-٦٩
.٢٤	چی دەسپیاهێنان پووچ دەکاتەوە	٧١-٧٠
.٢٥	تەیەمموم	٧٢-٧١
.٢٦	یاسای دروستبوونی تەیەمووم	٧٤-٧٢
.٢٧	مەرجەکانی دامەزرانی تەیەمووم	٧٩-٧٤
.٢٨	فەرزەکانی تەیەممومم	٨١-٧٩
.٢٩	سوننەتەکانی تەیەمووم	٨٢-٨١
.٣٠	بەچی تەیەمموم پووچ دەبێتەوە؟	٨٣-٨٢
.٣١	دەسهێنان بەسەر تەتەو موشەممادا	٨٥-٨٣
.٣٢	پێویستە بۆ هەموو فەرزێ تەیەممومێ بکا	٨٧-٨٥
.٣٣	باسی پیسی – النجاسه	٨٨-٨٧
.٣٤	حوکمی ئەو پارچەیەی کە لەناو لەشی گیاندارەوە جیا دەبێتەوە	٩١-٨٨
.٣٥	شۆردنی پیسی	٩٣-٩١
.٣٦	بڕیار (حوکم)ی گیانداری لەناو شتی شلدا بمرێ	٩٤-٩٣
.٣٧	بڕیاری پاکی و پیسی گیاندار لەکاتی ژیانیدا	٩٥-٩٤
.٣٨	بڕیاری پاکی و پیسی مردارەوەبوو	٩٧-٩٥
.٣٩	پاککردنەوەی گڵاوی سەگ و بەراز	٩٨-٩٧
.٤٠	پاککردنەوەی مەی بەوە دەبێ کە ببێ بە سرکە	١٠٠-٩٩
.٤١	چاوپۆشیکردن لە هەندێ پیسی	١٠٢-١٠٠
.٤٢	بێنوێژی و زەیستانی و هەمیشە بێنوێژی	١٠٤-١٠٢

زنجیره	پێرستی سەرەباسەکان	لاپەڕە
٤٣.	زەیستانی (النفاس)	١٠٥-١٠٦
٤٤.	هەمیشە بێنوێژی (الاستحاضە)	١٠٦-١٠٩
٤٥.	لای خوارووی ساڵی بێنوێژی	١١٠
٤٦.	ماوەی مانەوەی کۆرپەلە لە سکی دایکیا	١١٠-١١١
٤٧.	ئەوەی لەکاتی بێنوێژیو زەیستانیدا نادروستە	١١٢-١١٨
٤٨.	ئەوەی بۆ لەشپیس نادروستە	١١٨-١٢٠
٤٩.	ئەوەی بۆ بێ دەسنوێژ نادروستە	١٢٠-١٢٢
٥٠.	دەستدان لە قورئان لەبەر فێربوونو فێرکردن	١٢٣
٥١.	نوێژ (الصلاة)	١٢٣١٢٤
٥٢.	کاتەکانی نوێژ	١٢٥-١٣٠
٥٣.	مەرجەکانی پێویستبوونی نوێژ	١٣١-١٣٢
٥٤.	مەرجی دامەزراندنی نوێژ	١٣٢
٥٥.	مەرجی دامەزراندنی نوێژ ئەم پێنجەن:	١٣٣-١٣٨
٥٦.	روو نەکردنە رووگە لە دوو کاتدا دروستە	١٣٨-١٤٢
٥٧.	روکنەکانی نوێژ	١٤٢-١٥٠
٥٨.	گەورەیی فاتیحە لەچاو هینی تردا	١٥٠-١٥٨
٥٩.	ئەو شتانەی لە پێش دەستکردن بە نوێژ سوننەتن	١٥٨-١٦٠
٦٠.	لە سەرەتاوە هۆی دامەزراندنی بانگو قامەت چیبوو؟	١٦٠-١٦٤
٦١.	باسی ئەو شتانەی کە لەناو نوێژدا سوننەتن پێیان دەگوترێ ئەبعاچ واتە: گرنگە سوننەتەکان	١٦٥-١٦٨
٦٢.	ئەو شتانەیش لەناو نوێژدا سوننەتن پێیان	١٦٩-١٨٨

زنجیره	پێڕستی سەرەباسەکان	لاپەڕە
	دەگوترێ: هەیئات، واتە: سوننەتە سووکەڵەکان	
٦٣.	سوننەتە پەیوەستەکانی نوێژە فەرزەکان	١٨٨-١٨٩
٦٤.	نوێژی سوننەتی زۆر سوننەت	١٩٠-١٩٨
٦٥.	گوتەکانی دوا نوێژەکان	١٩٨-٢٠٢
٦٦.	ژن لە چەند شتێکا جیایە لە پیاو	٢٠٣-٢٠٥
٦٧.	شەرمگای پیاوو ژن	٢٠٥-٢٠٦
٦٨.	ئەو شتانەی نوێژ بەتاڵ ەکەنەوە	٢٠٧-٢١٤
٦٩.	کوڕنووشی هەڵەو هۆیەکانی	٢١٥-٢١٩
٧٠.	ئەو کاتانەی کە نوێژیان تیادا ناپەسەندە	٢١٩-٢٢٢
٧١.	نوێژی بە کۆمەڵ (نوێژی جەماعەت)	٢٢٢-٢٣٢
٧٢.	کوترکردنەوەی نوێژی چوار رکاتی	٢٣٢-٢٣٣
٧٣.	مەرجی سەفەرەکە	٢٣٤-٢٣٧
٧٤.	کەی رێبوار دەست دەکا بە کورتکردنەوە	٢٣٧-٢٣٨
٧٥.	کۆکردنەوەی دوو نوێژ	٢٣٨-٢٤٢
٧٦.	گێڕانەوەی نوێژی فەوتاو	٢٤٢-٢٤٤
٧٧.	نوێژی هەینی (صلاة الجمعة)	٢٤٤
٧٨.	نوێژی جومعە سوننەتە یا فەرزە؟	٢٤٥-٢٤٦
٧٩.	مەرجەکانی پێویستبوونی	٢٤٦-٢٤٧
٨٠.	مەرجەکانی دامەزراندنی	٢٤٧-٢٤٩
٨١.	فەرزەکانی نوێژی هەینی!	٢٤٩-٢٥٠
٨٢.	هەیئەتەکانی نوێژی هەینی	٢٥١-٢٥٢
٨٣.	گوێڕاگرتن لە وتارەکەی	٢٥٢-٢٥٣
٨٤.	لەکاتی وتارەکەدا نوێژ دروستە	٢٥٤-٢٥٥

زنجیره	پێڕستی سەرەباسەکان	لاپەڕە
٨٥.	خوێندنی سوورەتی کەهف	٢٥٥-٢٥٦
٨٦.	کاژێری نزاگیرابوون	٢٥٦
٨٧.	سەلاواتدان لەسەر پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}	٢٥٧
٨٨.	لەپاش بانگی رۆژی هەینی مامەڵە نادروستە	٢٥٧
٨٩.	نوێژی هەردوو جەژن	٢٥٨-٢٦٠
٩٠.	کاتی نوێژی دوو جەژنەکان	٢٦١
٩١.	ئەندازەی رکاتەکانیان	٢٦١-٢٦٢
٩٢.	وتاری پاش نوێژی جەژن	٢٦٢-٢٦٣
٩٣.	نوێژی جەژن لە سارادا	٢٦٣
٩٤.	ئەڵلاهو ئەکبەرکردن لە جەژندا	٢٦٣-٢٦٥
٩٥.	ئەو گوتەیەی کە بەوشێوەیە تەکبیر جوانە	٢٦٥
٩٦.	نوێژی خۆرگیرانو مانگ گیران	٢٦٦-٢٦٨
٩٧.	سوننەتە بەکۆمەڵی بکرێ	٢٦٨
٩٨.	وتار لەم دوو نوێژانەدا	٢٦٩-٢٧٠
٩٩.	نوێژە بارانە	٢٧١-٢٧٨
١٠٠.	باسی نوێژی ترس	٢٧٩-٢٨١
١٠١.	بەکارهێنانی ئاوریشمو زێڕ	٢٨٢-٢٨٤
١٠٢.	ئەوەی بۆ مردوو پێویستە	٢٨٤-٢٨٨
١٠٣.	سوننەتەکانی شۆردنی مردوو	٢٨٨-٢٩٠
١٠٤.	ئەوەی لە کفندا سوننەتە	٢٩١-٢٩٢
١٠٥.	نوێژی مردوو	٢٩٢-٢٩٣
١٠٦.	بنیاتەکانی نوێژی مردوو: ئەم حەوتەن	٢٩٣-٢٩٧

زنجیره	پێڕستی سەرەباسەکان	لاپەڕە
.١٠٧	چی سوننەتە بۆ ناشتن	٣٠٠-٢٩٨
.١٠٨	دوو کەس لەناویەک گۆڕدا نانێژرێن مەگەر بۆ ناچاریی	٣٠٢-٣٠١
.١٠٩	گریان بۆ مردوو	٣٠٣-٣٠٢
.١١٠	شین و زاری لەسەر مردوو	٣٠٦-٣٠٣
.١١١	ئەوەی لە پرسەدا سوننەتە	٣٠٨-٣٠٧
.١١٢	پرسە: سەرکێشی: سەر خۆشی: نەوازش	٣١١-٣٠٩
.١١٣	باسی زەکات	٣١٢-٣١١
.١١٤	بڕیاری زەکات (حوکمەکەی)	٣١٣-٣١٢
.١١٥	جۆرەکانی زەکات	٣١٣
.١١٦	ئاژەڵ	٣١٤-٣١٣
.١١٧	مەرجی پێویستبوونی زەکاتی ئاژەڵ	٣١٦-٣١٤
.١١٨	زەکاتی پارە کە بریتییە لەم دوو شتە: زێڕو زیو	٣١٦
.١١٩	زەکاتی کشتوکاڵ و دانەوێڵە	٣١٨-٣١٧
.١٢٠	زەکاتی میوەهات	٣١٩-٣١٨
.١٢١	زەکاتی سامانی بازرگانی	٣٢٠-٣١٩
.١٢٢	رادەی زەکاتی وشتر	٣٢٢-٣٢٠
.١٢٣	رادەی زەکاتی رەشە وڵاخ	٣٢٢
.١٢٤	رادەی زەکاتی مەڕو بزن	٣٢٤-٣٢٣
.١٢٥	زەکاتی سامانی هاوبەش	٣٢٧-٣٢٤
.١٢٦	رادەی زەکاتی زێڕو زیو	٣٢٨-٣٢٧
.١٢٧	مەرجی زەکەتەکەیان	٣٢٩-٣٢٨
.١٢٨	زەکاتی خشڵ	٣٣٢-٣٣٠

زنجیره	پێڕستی سەرەباسەکان	لاپەڕە
١٢٩.	ڕادەی زەکاتی دانەوێڵەو میوە	٣٣٥-٣٣٢
١٣٠.	نرخاندنی سامانی بازرگانی	٣٣٥
١٣١.	زەکاتی کان: واتە: مەعدەن	٣٣٧-٣٣٦
١٣٢.	زەکاتی زێڕو زیوی شاراوەی کۆن	٣٣٨-٣٣٧
١٣٣.	ئەوانەی کە زەکاتیان پێ دەدرێ	٣٤٢-٣٣٨
١٣٤.	لا باسێ (فەرعی)	٣٤٥-٣٤٣
١٣٥.	پێنج کەس هەن زەکاتیان پێ ناشێ	٣٤٨-٣٤٥
١٣٦.	خێری سوننەت (صدقة لتطوّع)	٣٥٢-٣٤٩
١٣٧.	ڕۆژوو (الصیام)	٣٥٦-٣٥٣
١٣٨.	ڕۆژوو بەچی پووچ دەبێتەوە	٣٦٠-٣٥٦
١٣٩.	چی لە ڕۆژدا سوننەتە	٣٦٢-٣٦٠
١٤٠.	ئەو ڕۆژانەی کە ڕۆژوویان تیادا نادروستە	٣٦٤-٣٦٢
١٤١.	ڕۆژووی ڕۆژی گومان (صوم یوم الشك)	٣٦٥-٣٦٤
١٤٢.	بڕیاری دروستبوون لە ڕۆژی ڕەمەزانا	٣٦٧-٣٦٥
١٤٣.	مردوویێ ڕۆژووی لەسەربێ	٣٦٨-٣٦٧
١٤٤.	پیری ئیختیارو کەسێ لە ریزی ئەودابێ	٣٦٩
١٤٥.	ژنی دووگیانو ژنی مەمکدەر	٣٧٠-٣٦
١٤٦.	نەخۆشو پیوار	٣٧١-٣٧٠
١٤٧.	ڕۆژووی سوننەت	٣٧٣-٣٧١
١٤٨.	ڕۆژووی ناباش (الصوم المکروه)	٣٧٥-٣٧٤
١٤٩.	ڕۆژووی سوننەت بۆ ئافرەت	٣٧٦
١٥٠.	زەکاتی سەرفترە	٣٧٩-٣٧٦
١٥١.	کاتی دەرکردنی	٣٨٠

زنجیره	پێرستی سەرەباسەکان	لاپەڕە
١٥٢.	حیکمەتی سەرفترە	٣٨١
١٥٣.	باسی گەورەیی رۆژوو	٣٨٢-٣٨١
١٥٤.	هەڕەشە لە رۆژوو نەگرتنی رەمەزان	٣٨٢
١٥٥.	نزای رەوا بە زمانی بەرۆژووەوە	٣٨٢
١٥٦.	مانگە پیرۆزەکە	٣٨٤-٣٨٣
١٥٧.	خەڵوەکێشان لە مزگەوتا (اعتكاف)	٣٨٩-٣٨٤
١٥٨.	حەج	٣٩٠-٣٨٩
١٥٩.	عەمرە	٣٩٤-٣٩١
١٦٠.	مەرجەکانی پێویستبوونی حەج	٣٩٧-٣٩٤
١٦١.	بنیاتەکانی حەج (أركان الحج)	٣٩٩-٣٩٧
١٦٢.	ئەرکەکانی هەڵسوڕان – پێویستییەکانی تەواف	٤٠٥-٤٠٠
١٦٣.	پێویستییەکانی حەج – ئەرکەکانی حەج	٤١٠-٤٠٥
١٦٤.	حەجی ژن	٤١١-٤١٠
١٦٥.	سوننەتەکانی حەج	٤١٤-٤١١
١٦٦.	خۆ رووتکردنەوە لە جلو بەرگی دووراو	٤١٥-٤١٤
١٦٧.	ئەوشتانەی نادروستن بۆ ئەوکەسەی لە ئیحرامدابێ	٤٢٠-٤١٥
١٦٨.	تۆڵە (فیدیە) پێویستە لەسەر کەسێ ئەمانە بکا.	٤٢١-٤٢٠
١٦٩.	کەسێ فریای وەستان لە عەرەفات نەکەوێ حەجی لە دەست دەچێ	٤٢٣-٤٢١
١٧٠.	کەسێ بنیاتێ نەکا حوکمی چییە؟	٤٢٣
١٧١.	ئەو گیاندارانەی کە سەربڕینی پێویست دەبێ لە ئیحرامدا	٤٢٤-٤٢٣

زنجیره	پێرستی سەرەباسەکان	لاپەڕە
١٧٢.	ئەو خوێنە پێویستانە پێنجن:	٤٢٤-٤٢٩
١٧٣.	جێگەی ئاژەڵی دیاریو خۆراك بەخشین	٤٢٩-٤٣٠
١٧٤.	کوشتنی نەچیری حەرەمو بڕینی دەرەختی	٤٣٠-٤٣١
١٧٥.	حەجکردن لە جیاتی کەسێکی تر	٤٣٢-٤٣٣
١٧٦.	حەجەکەی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}	٤٣٣-٤٤٢
١٧٧.	سەردانی مزگەوتەکەی پێغەمبەرو مەقەدی پیرۆزی {دروودی خوای لەسەربێ}	٤٤٣-٤٤٥
١٧٨.	دەستووری سەردانەکە	٤٤٥-٤٤٧
١٧٩.	چۆنێتی ئەم سەردانە: دەستووری سەردانی گۆڕی پیرۆزی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}	٤٤٧-٤٥١
١٨٠.	سەردانی گۆڕستانی (جنە البقیع)و ئارامگای شەهیدانی ئیسلام	٤٥١-٤٥٢
١٨١.	سەردانی ئەو مزگەوتانە کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} نوێژی لەناویاندا کردووە	٤٥٣-٤٥٥
١٨٢.	سەردانی ئەو بیرانەی مەدینە کە پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ} ئاوی لێ نۆش کردوون	٤٥٦-٤٥٨
١٨٣.	دەستووری گەڕانەوە	٤٥٨-٤٦١
١٨٤.	بە پیرەوەچوونی حاجیو پیرۆزبایی لێ کردنی	٤٦١
١٨٥.	چەن کارێکی ناشایستەی تازە قەڵلا..	٤٦٢-٤٦٥
١٨٦.	ناشایستەکانی ناو سەردانی گۆڕی پێغەمبەر {دروودی خوای لەسەربێ}	٤٦٥-٤٧٠
١٨٧.	کڕینو فرۆشتن	٤٧١-٤٧٤
١٨٨.	جۆرەکانی کڕینو فرۆشتن	٤٧٤

زنجیره	پێرستی سەرەباسەکان	لاپەڕە
.١٨٩	مەرجەکانی دامەزرانی فرۆشتن	٤٧٩-٤٧٥
.١٩٠	باسی سەلەم	٤٨٠-٤٧٩
.١٩١	مەرجەکانی سەلەم	٤٨٢-٤٨٠
.١٩٢	فرۆشتنی شت لە پێش وەرگرتنیدا	٤٨٣-٤٨٢
.١٩٣	فرۆشتنی قەباڵەو کومپیالەو شتی وا	٤٨٤-٤٨٣
.١٩٤	فرۆشتنی گۆشت بە گیانلەبەر	٤٨٥-٤٨٤
.١٩٥	فرۆشتنێ تەفرەدانی تیادابێ کە مەشهوورە بە (بیع الغرر)	٤٨٥
.١٩٦	باسی سوود (واتە: ڕیبا)	٤٨٩-٤٨٥
.١٩٧	جۆرەکانی سوود	٤٩٠-٤٨٩
.١٩٨	باسی قەدەغەکردنی سوود (علة تحريم الربا)	٤٩٢-٤٩٠
.١٩٩	ئەنجامە خراپەکانی سوود	٤٩٢
.٢٠٠	سەرپشکیی کڕیارو فرۆشیار	٤٩٤-٤٩٢
.٢٠١	گێڕانەوەی فرۆشراو بەهۆی نەنگەوە	٤٩٦-٤٩٥
.٢٠٢	باسی فرۆشتنی بەری باخ و دانەوێڵە	٤٩٨-٤٩٧
.٢٠٣	فرۆشتنی ئەوشتەی سوود لە خۆگرتبێ بە تەڕی بە توخمی خۆی (بيع مافية الربا بجنسة رطبا)	٤٩٩-٤٩٨
.٢٠٤	چەن فرۆشتنێکی پووچ و بەتاڵ	٥٠٤-٤٩٩
.٢٠٥	باسی بارمتە (ڕەهن)	٥٠٨-٥٠٥
.٢٠٦	دەست بەست (الحجر)	٥١٠-٥٠٨
.٢٠٧	تەصەڕوفی مناڵ و شێت و نەفام (سفيه)	٥١١
.٢٠٨	تەصەڕوفی لاتکەوتوو (موفلیس)	٥١٢
.٢٠٩	تەصەڕوفی نەخۆش لە زیاتر لەسەر سێیەکی	٥١٣

زنجیره	پێرستی سەرەباسەكان	لاپەڕە
	ماڵی خۆی	
٢١٠.	تەصەڕوفی كۆیله (تصرف العبد)	٥١٣
٢١١.	رێكەوتن (سوڵح)	٥١٤
٢١٢.	باسی جۆرەكانی رێكەوتن (سوڵح)	٥١٤-٥١٥
٢١٣.	كەڵك وەرگرتن له شەقامو كۆڵان	٥١٥-٥١٧
٢١٤.	هەواڵه: حەواڵه (الحوالة) بەرەورووكردنەوە	٥١٧-٥٢٣
٢١٥.	دەستەبەریی (الضمان)	٥٢٤-٥٢٦
٢١٦.	چی كاتێ دەستەبەر بۆی هەیه بگەڕێتەوە بۆ سەر دەستەبەری لەباتی كراو (مضمون عنه)	٥٢٧
٢١٧.	دەستەبەریی شتی نەزانراوو شتێ كه هێشتا پێویست نەبووبێ (ضمان المجهول وما لم يجب)	٥٢٧-٥٢٨
٢١٨.	دەستەبەربوون (كەفالەت)	٥٢٨-٥٣٠
٢١٩.	باسی هاوبەشی (شەراكەت)	٥٣٠
٢٢٠.	جۆرەكانی هاوبەشی	٥٣١-
٢٢١.	هاوبەشی له پشكو سەنەداتا	
٢٢٢.	باسی جێداریی، واته: وەكالەت	
٢٢٣.	باسی پێلێنان (اقرار)	
٢٢٤.	باسی خواستەمەنی (عاريه)	
٢٢٥.	زەوتكردن (غەصب)	
٢٢٦.	باسی بەش هەڵگرتنەوە (شوفعه)	
٢٢٧.	باسی قازانج بەهاوبەشی (قراض)	
٢٢٨.	دەستەبەریی لەسەر ئیشكەر نیه	
٢٢٩.	زیان له قازانج پڕدەكرێتەوە	

زنجیره	پێڕستی سەرەباسەکان	لاپەڕە
٢٣٠.	باسی باخەوانی (موسافات)	
٢٣١.	باسی بەکرێدان (اجارە)	
٢٣٢.	باسی دەستخۆشانەو سەرقەڵەمانەو وەڵیفەتانە کە مەشهوورن بە (جعالە)	
٢٣٣.	باسی ملکانەو بنەتۆو، مەبەست: موزارەعەو موخابەرەیە	
٢٣٤.	ئاوەدانکردنەوەی وێرانە (احیاء الموات)	
٢٣٥.	بڕیار (حوکم)ی ئاوەدانکردنەوە	
٢٣٦.	بەخشینی ئاوکەی پێویست دەبێ؟	
٢٣٧.	وەقف: شت تەرخانکردن بۆ خێری نەبڕاوە	
٢٣٨.	باسی بەخشین (هبە)	
٢٣٩.	باسی عومراو روقبا: با بە کوردی ناویان بنێین ژێنەبەخش و تەمابەخش:	
٢٤٠.	باسی هەڵگرتنی شتی داکەوتوو (لقطە)	
٢٤١.	منالی فڕێدراو (القیط)	
٢٤٢.	باسی سپاردە (وەدیعە)	